

ZBORNIK
ZA NARODNI ŽIVOT I OBIČAJE JUŽNIH SLAVENA
KNJIGA 41
ANTROPOGEOGRAFSKA ISTRAŽIVANJA III

Uredio

Akademik BRANIMIR GUŠIĆ

JUGOSLAVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI I UMJETNOSTI

ZBORNIK

ZA NARODNI ŽIVOT I OBIČAJE JUŽNIH SLAVENA

ZBORNIK

ZA NARODNI ŽIVOT I OBIČAJE
JUŽNIH SLAVENA

ZAGREB

1962

Tisak, uvez i oprema:

Izdavački zavod Jugoslavenske akademije

Zagreb

STJEPAN PAVIĆIĆ:

SEOBE I NASELJA U LICI

UVOD

Lika je jedna od onih naših pokrajina koje su u vremenu od 13. st. do danas doživjele velike promjene u svome naselju. Mirnije stanje bilo je na tome zemljisu do konca 15. st. U početku 16. st. približili su mu se Turci, koji su otada dvadesetak godina nastojali da ga osvoje. U tom turskom prodiranju starosjedilačko stanovništvo u velikom je broju napustilo svoje domove i odselilo je u druge, u ono vrijeme sigurnije krajeve. Turci su tada na to tlo doveli svoje novo naselje. Kada su oni 1689. doživjeli tu svoj puni poraz i rasap, opet je na tom zemljisu nastalo novo kretanje stanovništva. Raselili su se tada mnogobrojni muslimani i drugi turski doseljenici, a u Liku su navalili u velikom broju novi naseljenici iz susjednih krajeva. U dvjesta godina, kako se vidi, tu se stanovništvo tri puta mijenjalo.

Zadatak je ove rasprave da utvrdi kakvo je i koje naselje živjelo na tom tlu prije Turaka, kakvo je ono bilo za njihova vladanja i koje je ono što je doselilo u velikim seobama oko 1690. — 1700. Valja dakako pronaći da li je tu ostalo i štогод starosjedilaca i gdje se to dogodilo.

Stanje naselja na tom području između Une i Velebita dade se pratiti od početka 13. Od toga vremena pa do dolaska Turaka postoje sa toga zemljisa spomenici pisani ili latinski ili hrvatski glagolicom. Oni donose podatke o pojedinim porodicama, o njihovu društvenom položaju i posjedovanju, o selima u kojima su živjeli i o župama u kojima su ta sela ležala. Prema tome, mogu se s velikom pouzdanošću odrediti područja starih upravnih župa, značaj posjedovanja u njima i vrste naselja. Spomenici se nisu sačuvali iz svih krajeva toga područja u podjednakom ili razmernom broju. Najviše ih je ostalo sa zemljisa gdje su se nahodili posjedi Frankopana, koji su svoje isprave čuvali u daljim i sigurnijim spremištima. One rade o posjedovanjima u gatskoj, buškoj i ličkoj župi, ali se u tim arhivima našlo i spomenika o posjedovanjima i drugih vlasteoskih porodica između Une i Velebita, osobito Mogorovića i Gušića. Poveći broj isprava sačuvao se u senjskom kaptolu, u nekim senjskim samostanima, a isto tako i u samostanima u Novom i Crikvenici, kamo su dospjele ponajviše iz Bužana, Like i Krkavice. Mnogo

je tih spomenika s vremenom spremljeno u staru zemaljsku pismo-hranu, kasniji Državni arkiv u Zagrebu. Iz poučnih krajeva nešto ih se očuvalo u arkivima Keglevića. Razmjerno ih malo potječe iz krajeva oko Gračaca, Bruvna, Srba i Lapca, koji nisu bili toliko povezani sa Senjem i sa spomenutim samostanima, a koji su i prvi pali pod Turke, te su se posjedovne isprave izgubile. Najviše podataka očuvano je o staroj ličkoj i buškoj župi, dakle o krajevima oko Gospića, Metka, Vrepca i Široke Kule, oko Kosinja, Pazarišta i Perušića.

Prodiranje Turaka u Krajinu, Cetinu, u Opmominje, Pokrče, Zagoru, u Pozrmanje, Pounje i dalje prema Velebitu i Gvozdu opširno je i potanko opisano. O južnome dijelu između Neretve i Zrmanje dobre su vijesti dali mletački izvještaji, a osobito Sanudov Diarij. O turskom napredovanju na zemljističu između Une i Velebita potanki opisi postoje u mnogobrojnim izvještajima hrvatskih krajiskih vlasti i vojne austrijske uprave koji se čuvaju u arkivima u Beču, Gracu i Ljubljani, a osobito u bečkom Tajnom arkivu. Takva su obavlještenja davale i hrvatske vlasti, a ona se nalode u našem Državnom arkivu. Većina tih izvještaja postali su pristupačni izučavanju u izdanjima Madžarske i Jugoslavenske akademije. Ona prva izdala je isprave o Primorskoj krajini i o Donjoj Slavoniji (Dubici, Sani i Vrbasu), zatim one roda Frankopana i Blagajskih. Potanje izvještaje o turskom napredovanju donosi osobito ona prva zbarka. Jugoslavenska akademija izdala je Hrvatske saborske spise i Habsburške spomenike, u kojima se nalaze vijesti od 1526. te je u njima prikazana i posljednja godina turskoga osvajanja zemljista između Une i Velebita.

O turskom vladanju na tom tlu mnogo dobrih vijesti donose Lopašićevi Spomenici Hrvatske krajine u izdanju Jugoslavenske akademije u tri sveske, a njih popunjuju spomenuti Habsburški spomenici i Saborski spisi i mnogobrojne isprave u našem Državnom i Akademijском arkivu i u arkivima u Beču, Gracu i Ljubljani. Po njima se mogu pratiti uvođenje turske vlasti na tom području, upravno i vojno uređivanje, naseljavanje muslimana i Srba, nastajanje upravnih središta, razvijanje ratarskoga, pastirskoga i građanskoga naselja i, najposlije, rasap turskoga gospodstva.

Lopašićevi Spomenici, naši arkivi u Zagrebu i oni u Beču, Gracu i Ljubljani daju dobru građu i za ispitivanje razvijanja Primorske vojne krajine i naselja na njenu tlu u Otočcu, Prozoru, Brlogu, Brinju, Senju, Ledenicama i u Podgorju. Izvještaji su tako potanki da se mogu utvrditi i pojedine porodice iz tih naselja i njihov razvitak u tom vremenu.

Podatke za novo nastanjivanje toga zemljista pod kraj 17. i u početku 18. st. daju Lopašićevi Spomenici i spisi o Vojnoj krajini u Državnom i Akademijском arkivu. Između njih vrlo je važan popis stanovništva iz 1712. u kojem je zabilježeno cijelo naselje na području tadašnje Like po selima, po prezimenima, imenima i po

broju čeljadi. U taj popis unišli su Perušić i okolina, Pazarišta, kasniji gospički, korenički, gračački i udbinski kotar. Popisi otočkoga, brinjskoga i senjskoga područja postoje iz 16. i 17. i iz početka 18. st. i nalaze se u Lopašićevim Spomenicima i u zagrebačkom Državnom arkviju.

O podrijetlu samoga naselja postoje vrlo dobri opisi senjskih biskupa Sebastijana Glavinića iz 1696. i Martina Brajkovića iz 1700, izdani oba u trećoj knjizi Lopašićevih Spomenika. U njima su opisana naselja starosjedilaca, Bunjevaca, Gorana, Modrušana, pokrštenih muslimana i Srba. I sami rodovi čuvaju predaju o tome, jesu li na svojem tlu starinci ili su doselili, i u tom slučaju otkuda su to učinili.

Mnogobrojni spomenici od 13. do 18. st. donose obilje naziva naselja, potoka, gora, zemljišta i imena ljudi i pojedinih rodova i porodica. Po tome se može pouzdano utvrditi doturska toponomastika toga zemljišta između Une i Velebita, a isto tako i onomastika. Vidi se da se općena toponomastika nije mijenjala, da su starosjedioci do danas očuvali i onu sitniju, ali da su mnogobrojni doseljenici tu drugu sitnu stvorili na cijelom zemljištu gdje su se naselili. S druge strane, općeno uzevši, prezimena se nisu mijenjala. Kako su ona u starosjedilaca zapisana u 16. i u 17. st., tako su održana sve do danas. Isto je tako i kod onih bunjevačkih i kod srpskih rodova koji su doselili u toku 17. st. Svoja su prezimena sačuvali i svi doseljenici oko 1690. koji su uvedeni u popise s kraja 17. st. i u onaj općeni iz 1712. Vidi se otuda da su ih oni imali već prije svoga doseljenja. To dokazuje i činjenica da ta ista prezimena postoje i u krajevima otkuda su donesena. Stalnost tih imena mnogo će pomoći kod proučavanja ličkoga naselja.

Sadašnje stanje naselja u Lici računano je uglavnom prema popisu iz 1930., ali je, prema potrebi, uzimano i ono iz 1910. To je učinjeno zbog toga što najnoviji popisi iz 1948. i 1953. prikazuju stanje poslije posljednjega rata, a pogotovo poslije velikoga raseljavanja koje se od 1945. neprestano vrši s toga zemljišta. Povećega raseljavanja bilo je već i poslije 1928., i ono se odrazilo u popisu od 1930. Razvijanje pojedinih rodova iz pune svoje snage pokazuje upravo onaj popis iz 1910., i gdje je to trebalo utvrditi, uziman je u obzir i taj popis.

theoretical and practical applications of the theory of complex systems. The conference will also provide a platform for the exchange of ideas and experiences between researchers from different fields and disciplines, and will encourage interdisciplinary collaboration and dialogue. The conference will be organized in a series of parallel sessions, each focusing on a specific aspect of complex systems research. The sessions will include invited lectures, contributed papers, and poster presentations. The conference will also feature a special session dedicated to the application of complex systems theory to real-world problems, such as climate change, energy systems, and social networks. The conference will be held in a modern conference center, providing participants with state-of-the-art facilities and comfortable accommodations. The conference will be a valuable opportunity for researchers and practitioners to stay up-to-date with the latest developments in the field of complex systems, and to contribute to the advancement of knowledge and practice in this important area.

DANAŠNJE PODRUČJE LIKE I SLIKA NJENA TLA

Danas se Likom zove zemljiste između južnoga Velebita, Une, gornje Korane, Male Kapele, južnoga dijela Velike Kapele i visova Velebita. S juga leži joj oko donje Zrmanje područje Obrovca, a dalje uza tu rijeku područje Knina. S istoka u granici joj je bosansko zemljiste, sa sjevera slunjski i ogulinski kotar, a sa zapada velebitsko podgorje. Prije Turaka nalazilo se na tom tlu nekoliko upravnih župa, od kojih je Lika obuhvatala zemljiste oko Gospića i Široke Kule, a za stotinu i šezdeset godina turskoga vladanja tu je postajalo isto tako nekoliko upravnih kotareva, od kojih je onaj širokokulski nosio ime lički, te se i sandžak tim nazivom po njemu zvao. Od turskoga raspa pa do razvojačenja Krajine nahodilo se tu s južne strane Ličko, a sa sjevera Otočko pukovnijsko područje. Lička pukovnija obuhvatala je kasniji gospički, gračački, udbinski i lapački kotar, a Otočka Brinje, Otočac, Perušić, Korenicu i dijelove senjskoga kotara. Za toga vremena ime Like nije prelazilo na Otočko područje. Kad je Krajina razvojačena, osnovana je na tom zemljistu upravna oblast ličkokrbavska županija. Od to doba započelo je prelaženje i prenošenje imena Like i na ono staro Otočko područje. To je teklo postepeno, a izvršeno je potpuno tek u kasnjim naraštajima koji nisu više znali ili nisu u svijesti više nosili staru krajisku diobu.

U ovoj raspravi uzimat će se Lika kao zemljiste koje obuhvata područja stare krajiske Ličke i Otočke pukovnije. Valja dakako uzeti u obzir da ime Like nije obuhvatalo i Velebitsko podgorje, iako je ono u svom velikom dijelu pripadalo Ličkoj pukovniji, a kasnije je spadalo i pod Ličkokrbavsku županiju. Ono je sve do danas održalo svoje staro ime, premda na njemu stanuje novije naselje, istoga podrijetla s onim s druge strane Velebita. Ime Like nije preneseno ni na primorje od Senja do Ledenica koje je bilo sastavni dio Otočke pukovnije. Lika se danas zove, prema tome, zemljiste na kojem se nalaze kotari gračački, lapački, udbinski, gospički (bez Podgorja), perušićki, korenički, otočki i brinjski. U nju ne spada senjski kotar.

Lika je gorovito zemljište s većim ili manjim visokim poljima, podesnim za ratarsku obradu. Sa zapada ispinje se visoki Velebit, koji počinje od Senja te se pruža pored mora jugoistočnim smjerom, opkoljujući Liku gotovo i sa cijele južne strane. Izdižući se od mora postepeno ta veličanstvena gora stvara podove, uske ili nešto šire, na kojima je uz povoljnu klimu moguća i privreda žita i povrća. Po stranama nahode se i dobri pašnjaci, koji traju i duboko u zimu i čine čvrstu osnovicu planinskoga stočarstva. To je Velebitsko podgorje, koje je bilo dobro nastanjeno i u vrijeme prije Turaka, a to je postalo i kasnije kada je turska opasnost minula. Tu su se razvila naselja sa središtema u Svetom Jurju (Jurjevu), Jablancu, Bagu i u južnom dijelu u Starigradu.

Podgorje se prostire uglavnom desetak kilometara, a onda prelazi u bilo. U sjevernijem dijelu njegovu nema mnogo šume, ali se od Lukova dalje na jug ona sve više približava moru. Bilo je šumom gotovo sasvim pokriveno, a otuda se ona u većim ili manjim ploštinama širi u sjevernijem dijelu daleko, a u južnijem nešto manje u unutrašnjost. U gornjoj česti bilo je visoko nešto više od tisuću metara, a onda se prema jugu postepeno uzdiže, i kod Svetog brda dosegne i do preko 1700 metara. Od bila izbjijaju pojedina brda najviše u jugoistočnom smjeru. Između njih postoje široke ili nešto uže doline, koje čine velika ili manja polja, plodna i podesna i za ratarsku i stočarsku privrodu. Dalje u unutrašnjosti uporedo s Velebitom teku druge planine. Na sjevernijoj strani to su Velika i Mala Kapela (koje su se prije Turaka zvale Gvozd), prema Unu je Plješevica, a dalje južnije leže Srednja gora, Kremen i Visibaba. Po visini Kapela i Srednja Gora odgovaraju sjevernom Velebitu, Plješevica srednjoj i južnoj česti te velike planine (i preko 1600 m), a isto tako i Kremen (1592) i Visibaba (1336). Velebit se u sjevernoj česti naslanja na Kapelu, ova na Plješevicu, od te planine sveza je s Kremenom i Srednjom gorom, i dalje s Visibabom i južnim Velebitom. Pokrajne strane Like leže, kako se vidi, u visokom gorju, sredinu toga područja zahvata niže tlo, koje je ili brdovito, bregovito i humovito, ili su to doline i ravnija polja. Doline i polja najniža su tla u Lici i ona su od starine privredna ratarskoj privredi. Na njima obrađuju se različne vrste žita i povrća. Humovi, bregovi, kose, brda i planine obrasle su u velikom dijelu šumom.

U sjevernom dijelu, gdje se spajaju izdanci Velebita i Kapele, razvilo se niže tlo, gdje je nastalo naselje sa središtem u Brinju. Ono je razmjerno široko, s dovoljno obradive zemlje, s nadmorskom visinom od 460—550 m otprilike. Na to tlo nastavlja se s istočne strane Dabarsko polje i Glibodol sa visinom oko 530 m. Od Brinja pruža se preko Žute Lokve, preko Melnica na Vratnik i otuda na Senjsku dragu i Senj poširoka dolina, koja se izdiže samo kod Vratnika. Tom dolinom teče i cesta od Senja na Brinje, na Brlog i Otočac. Tu je nadmorska visina od 478—617 m, ali se kod Vratnika uzdiže na 778 m.

Južno otuda penje se visoko Senjsko bilo, a istočno od njega nastalo je veliko područje polja sa nekoliko brda, bregova, humova i kosa. Od spomenute ceste od Žute Lokve na Senj prema jugu leže polja Melnica i Crnoga Kala, nadmorske visine od 475—660 m, odatle istočno Gušića polje 432 m, Brloško polje 430—478 m, Kompolje 421 m, Srpsko polje 413 m, Ponori 586 m, Drenovi klanac 450 m, Tukljače 447 m, Glavace 464 m, Škare 492 m, veliko Otočko i isto tako veliko Gacko polje sa oko 460 m nadmorske visine.

Sa zapadne strane Senjskoga bila nalaze se još dva polja: Krassansko i Kuterevsko, prvo od 714 do preko 800 m visine, a drugo za dvjesta metara niže, koje prelazi u još niže Tisovačko i Lipovljansko polje. Južno otuda, preko nekoliko brda i kosa, leže dvije duge doline, jedna sjeverna poširoka, kroz koju teče Like, nadmorske visine od 485—572 m, i južnija, iza nekoliko brda, mnogo uža, kroz koju teče Bakovac, sa visinom od 487—648 m. Kod utoka Bakovca u Liku obje se te doline sastaju te se niže tlu od oko 560 m visine širi otuda nekoliko kilometara dalje na istok.

Oko pet kilometara ispod Bakovca počinje veliko Pazariško polje, dugo i široko, od velebitskih brda do rijeke Like i potoka Otešice. Srednja mu je visina oko 580 m. U njemu se izdižu pojedini bregovi i humovi. Od desne strane Otešice pruža se široko i dugo Smiljansko polje koje dopire do vode Like, Novčice i Brušanke. Ono je istoga značaja kao Pazariško polje, samo je za dvadesetak metara niže. Na tom tlu nalazi se nekoliko viših kosa u sjeverozapadnoj česti i po nekoliko humova u jugoistočnoj.

Odatle dalje na jug između Srednje gore i Velebita pruža se prostrano, dugo polje, u sjevernijem dijelu šire, u južnjem sve uže. U prvoj od tih česti protječu kroz njega Jadova, Glamočnica, Like, Novčica i Brušanka, dalje južnije Ričice (stara Hotuča) i Općenica. Tu se nalazi Bilajsko, Ribničko, Medačko, Lovinačko i Gračačko polje. Nadmorska visina u sjevernjoj česti nešto je viša nego u južnoj, koja se približuje južnom Velebitu. U onom prvom dijelu visina je od 560 do 610 m otprilike, u drugom oko Gračaca nešto je i ispod 560 m. U cijelom polju, osobito u gornjem dijelu, nahode se pojedini bregovi i humovi, koji se osamljeno uzdižu iz ravnjeg tla. S desne strane rijeke Like nahodi se prostrano Perušićko polje, s nadmorskom visinom na nižim dijelovima sa oko 575 m, a na višim i sa preko 600 m. Ono se širi prema sjeveroistoku daleko sve do Kozjana, koji ga dijeli od Krbave. Ispod te gore i susjednih brda leže dvije udolice sa 633 i 655 m visine, koje se nazivaju Čanci. Više česti Perušičkoga polja podesne su za pastirsku, a niže pogotovu za ratarsku privredu. Dva briješta: Grabovača i Marina Glavica, dobro pošumljena, dijele ga od plodnoga Širokokulskoga, Osičkoga i Ostrovičkoga polja. Sva su na oko 580 m visine, ali je ono Osičko u zapadnjijem dijelu i nešto niže, te se spušta i na 565 m. Oko Kozjana prestaje Kapela, te tu nastaje sedlo, kojim teče put iz Perušičkoga i Širokokulskoga kraja u Krbavu. Južno od njega

nalaze se brda i sa preko 1000 m nadmorske visine, između kojih se Paleš ispinje na 1239 m. Dalje otuda počinje Srednja gora. Sve to gorje dijeli Liku od Krbave, a stara međa između njih teče otprije sredinom tih gora. Sa zapadne strane leži tu plodno Bilajsko polje i Rudajica s visinom od 582 do preko 600 m. Sela su ponajviše nastala na podu spomenutih gora. Kroz ta polja teče potok Jadova, koji se sastaje s Likom kod Bilaja. Rudajica prelazi dalje k jugu u Lovinačko polje.

Krbava nalazi se između Plješevice, Kremena, Srednje gore i Paleša, koji se iznad toga polja uzdiže 600—1000 m. Stoga je nadmorska visina toga tla viša nego onoga oko rijeke Like. Ona je uglavnom nešto preko 620 m. Oratne zemlje na tom zemljisu na hode se po okrajcima polja, te su se tu razvila i mnogobrojna sela. Ona se naslanjaju na brda i kose iznad sela. Iza takve jedne kose leži Podlapačkô polje sa zapadne strane, nešto više nego Krbavsko. To drugo uzdiže se u južnoj svojoj česti postepeno te prelazi u malu visoravan sa 700—830 m visine, koja je obrađena i puna naselja. Na početku te ravni leži Udbina, staro središte toga kraja. Dolinom Jadove ta visoka ravan između Srednje gore i Kremena povezana je s Bilajskim poljem, a svršava se prema Lovincu s Kurjačkim i Komičkim, a prema Kremenu s Ondičkim poljem, prva dva visine oko 660 m, a ono posljednje sa oko 715—780 m.

Od visokoga Kremena tlo se pušta prema Hotuči, prema jugu i jugoistoku valovito, s manjim ili višim brdima i s visokim ravnima, na kojima ima i plodnih polja. Takva su polja Mazinsko, Bruvansko, Hotučko, Gubavčeve polje i Rudopolje. Između njih Mazinsko je najviše sa preko 800 m visine, nalazeći se ispod samoga Kremena i Lumbardenika. Kroz uski klanac ono prelazi u Bruvansko polje. Ovo leži između Kremena i visokoga Urljaja, nastavlja se i na Ondičko polje, prostrano je, u zapadnom i jugozapadnom dijelu niže, od 701—760 m prosječno, u istočnjem oko Urljaja više za stotinjak metara. Rudopolje se nahodi zapadno od Bruvna, nešto je manje, u sjevernjoj česti više, oko 680 m, u južnjoj niže i do 622 m, i razmjerno vrlo plodno. Hotučko polje nalazi se južno od Bruvna, a istočno od Rudopolja, veće je od toga, u gornjem dijelu nešto više, oko 730 m, a dalje na jug sve niže, do 600 m. Kroz njega teče potok Hotuča. U donjoj česti sastaje se s Rudopoljem, a onda se obavežu sa Gračačkim, još nižim poljem. Gubavčeve polje veže se s Hotučkim, leži ispod visokih brda i kosa, te mu je nadmorska visina oko 770 m. Na njemu se nalazi slabo naselje.

Istočno od Gračaca, iza visokih brda, leže dva polja: Velika i Mala Popina. Sastavljena su s onim prvim uskom dolinom visokom preko 700 m, kroz koju vodi pruga Gospić-Knin. Južno od Male Popine rađa se rijeka Zrmanja, koja je našla sebi korito kroz usku dolinu što se pruža otuda prema jugu. Dolina se dalje sve više spušta i otvara, ima topliju klimu i dobro je nastanjena.

Iznad Popine u sjeveroistočnom pravcu rađaju se Una i njeni gornji pritoci Kunovac, Srebrenica, Suvaja i Krka, a nešto dalje jugoistočno Tiškovac. Svi ti potoci teku kroz plodne doline, od kojih je ona oko Sredice i Unskoga vrela najniža. I ostala polja oko tih potoka i gornjega toka Une razmijerno su niska sa oko 550 m nadmorske visine, ali se iz njih izdižu humovi i bregovi i pojedine kose. Nešto su viša polja s desne, istočne strane Une i ono oko gornjega Tiškovca. Tu oko gornje Une i njenih pritoka središte naselju čini Srb. Dalje sjevernije ono se nalazi u Lapcu, oko kojega leži prostrano Lapačko polje, nešto više od onoga oko gornje Une. S istočne strane prema rijeći tlo se uzdiže u bregove, između kojih leže mala niža polja. Na sjevernoj strani takva su Kruge i Nebljusi.

Sjeverno od toga zemljista penje se visoka Plješevica, koja dužinom svojom zahvata velik dio današnjega istočnoga ličkoga područja. Sa zapadne njezine strane nalaze se manja polja, kojima središta čini ono koreničko ispod same Plješevice, a na to polje nastavljaju se Vrelo, Homoljačko polje, Trnovačko, Brezovačko, Turjansko, Vrhovinsko, Krbavica i Bjelopolje. Ona su nadmorske visine od 600 do 780 m otprilike, te su podesna najviše za pastirsku privredu, ali dobro rodi i ječam, zob i krompir. S istočne strane Plješevice tlo se prema Uni sve više spušta, od 360 na 250 m otprilike. Tu ima dosta vriština, ali i dobre ratarske zemlje.

Kako se vidi, ličko je tlo, osim onoga istočno od Plješevice i onoga malenoga dijela uz gornju Zrmanju, ili bregovito i brdovito sa visovima i preko 1300 metara ili je visoka ravan. U starija vremena humovi, kose, bregovi, brda i velike planine i poveći dio ravnijega tla bili su obrasli šumom. Nju su u većoj mjeri isjekli već Turci, koji su to činili zbog obrane od navala i upada krajiške vojske. Poslije su je uništavali novi naseljenici ili nepravilnom sjećom ili svojim mnogobrojnim kozama. Vijesti od 13. do 18. st. i narodne pjesme o Lici koje opisuju događaje iz te zemlje iz 16. i 17. st. zovu je bogatim i plodnim krajem, s dobrim podnebljem i pogodnim uvjetima za život. Nestanak mnogih dijelova šuma u kasnije vrijeme mora da je u većoj mjeri škodio ličkom tlu. To mora da je izazvalo poštrenje klime, slabije kiše i kidanje brdskoga tla. U Lici su duge zime, kasni su mrazevi, a nisu rijetke ni suše. Ipak to zemljiste, kad su vremenske prilike povoljne, donosi i u naše vrijeme i žita, i povrća, i voća, a na njemu se odgoji i mnogobrojno blago. Smisljena obrada raznovrsnoga tla na tom prostranom zemljisu i pravilan odgoj stoke dat će u tome i veće uspjehu.

VRIJEME DO TURSKOGA GOSPODSTVA

1. Upravno razdjeljenje

Zemljiste između Une i mora, koje se danas općenim imenom zove Lika, u dotursko je vrijeme imalo više naziva, kao što se dijelilo i na više upravnih jedinica. O tome donosi sredinom desetoga stoljeća potanju vijest bizantinski pisac Konstantin Porfirogenet u svojem djelu »O upravljanju državom«, u kojem opisuje i prilike na Balkanu. On spominje da se zemlja Hrvata dijeli u jedanaest župa, a njihov ban da drži Krbavu, Liku i Gatsku.¹ Ta posljednja pokrajina spominje se već između 818. i 823. u franačkim opisima ratovanja protiv Ljudevita, kneza Posavske Hrvatske. Francima je tada u toj borbi pomogao knez Borna koji je vladao Gatskom (Borna, dux Guduscanorum, Goduscanorum).² Može se, prema tome, povjerovati da i nazivi Lika i Krbava potječu još iz tога starijega vremena, a opet se može uzeti i to da je ime Gatska obuhvatalo u početku devetoga stoljeća zapravo cijelo današnje područje Like od Une do Velebita ili do mora. Prema tome bi naziv Guduscani, Goduscani u franačkih pisaca tog vremena označivao upravo stanovništvo i Gatske i Like i Krbave. To bi dokazivala i okolnost što spomenuti franački izvještaji Guduscane (Gatčane, Gatčane) zovu narodom (natio Guduscanorum),³ a to oni ne bi mogli biti sa malenoga područja prave Gatske. Stoga je vjerojatno da je to staro ime zahvatalo u ono vrijeme i područje koje leži sjevernije otuda, a koje kasnije nosi nazive Drežnik, Modruš i Vindol. Na to bi upućivalo što franački izvor navodi da je Borna bio to moglo značiti da je ime Gatska, Gačani u osmom stoljeću bilo to moglo značiti da je ime Gatska, Gatzčani u osmom stoljeću bilo skupno, općeno za cijelo navedeno zemljiste, a pojedini su dijelovi već u ono vrijeme imali svoje posebne nazive, koji su označivali

¹ Rački, *Documenta historiae chroatiae periodum antiquam illustrantia* 400.

² Ibid. 320—324.

³ Ibid. 320.

⁴ Ibid. 320, 325.

manje upravne jedinice. Ako je takvo stanje bilo u osmom i u početku devetoga stoljeća, ono se nešto kasnije, po navodu Konstantina Porfirogeneta, izmijenilo. Na starom gatskom području javljaju se tri upravne jedinice, ali je vjerojatno da su u to vrijeme već bile osnovane i one koje se poslije spominju sjeverno od Gatske, i to barem Modruš i Vinodol, iako ih Konstantin ne navodi. S druge strane može se povjerovati da je u to Konstantinovo vrijeme Gatska još uvijek bila obuhvatala i taj sjeverniji dio nekadašnjega svoga područja, koji je mogao biti slabo naseljen. Po tom bi se moglo shvatiti zašto bizantinski pisac, govoreći o upravnom razdjeljenju Hrvatske, ne spominje krajeve oko mora i Istre, iako je u svojoj raspravi napomenuo da se Hrvatska proteže sve do Labina. God. 1071. spominje se Lika u ispravi kralja Krešimira o području rapske i ninske biskupije. Onoj prvoj kralj je dodijelio župu Podgorje, koja se protezala od Stenice do Ravnjske, a zatim župu Liku i župu Bužane i Bočaće.⁵⁾ Prema navodu bizantskoga pisca o trima pokrajinama, ili možda župama, na zemljишtu između Une i mora, Lika je između njih zauzimala jugozapadni dio, onaj s jedne i s druge strane Velebita. Dalje istočno od nje ležala je Krbava, a sjeverno Gatska. Po ispravi kralja Kresimira vidi se da se u vremenu između 950. i 1071. stara Lička župa raspala na više upravnih jedinica. Isprava ih navodi tri, jer su Bužani i Bočaci činili zajedno jednu. Nema sumnje da su onoj prvoj staroj Ličkoj župi pripadali i Hotuča i Odorje, koji se kasnije spominju kao samostalne upravne jedinice. One čine pravilno produženje te stare Like u pravcu juga prema granici sa Ninskog i Kninskog župom koje među onih jedanaest hrvatskih župa navodi Konstantin Porfirogenet. Da su se one u starije vrijeme nahodile u Lici, dokazuje jedna okolnost iz crkvene uprave. Lika je bila jednom svojom polovinom pripala ninskoj biskupiji, a drugom krbavskoj.⁶⁾ Onaj prvi dio morao je, prema tome, ležati na onom zemljишtu što je kasnije činilo Hotuču i Odorje, jer se ono nahodilo svojim položajem uz Ninsku župu.

Starla Lika iz 950., razdijelila se u nešto kasnijem vremenu, po svoj prilici najprije u desetom, a onda u jedanaestom ili dvanaestom stoljeću, u ove upravne jedinice: Odorje, Hotuču, Podgorje, Liku, Bužane i Bočać. One su sačinjavale pet župa, ali su prve dvije između njih bile svojim prostorom razmjerno malene.

Koliko se vidi, stara župa Krbava iz vremena bizantinskoga pisca nije se kasnije raspadala na manje jedinice. Ona je sama po sebi činila pravilnu cjelinu kojoj je Krbavsko polje bilo naravno središte. Na istoku joj je Plješevica bila prirodna međa, te se Krbava nije ni prostrala sasvim do Une. Dolinu te rijeke i s lijeve njene strane zauzimala je župa Pset, koju navodi spomenuti pisac između onih jedanaest hrvatskih župskih upravnih jedinica. Psetska je župa obuhvatala razmjerno velik prostor, dopirući na istok do Plive, a

⁵⁾ Ibid. 88.

⁶⁾ Cod. 2, 165, 193.

na sjevero-istok i sjever do Slovenske zemlje. Na jugu u granici su joj ležale Hlivanska i Kninska župa. Kad se Pset ispunio stanovništвom, što se počelo osjećati već u jedanaestom stoljeću, stao se dijeliti na manje jedinice. Na zapadnoj njegovoј strani nastale su nove manje župe: Unac, Srb, Lapac, Nebljuh, Hum i Poljana, a na sjeveru Mali Pset. Prvih pet između njih ležale su pored Une i ulaze po tome donekle u sastav današnje Like ili njene prve okoline. Da je to pouško zemljишte pripadalo isprva Psetu, vidi se iz crkvene uprave. Krbava je imala svoju biskupiju kojoј je područje obuhvatalo osim samoga Krbavskoga polja i Drežnik, Novigrad i Modruš. Njoj u susjedstvu s istočne strane nalazila se Kninska biskupija, a ona je zauzimala i cijeli Pset. Postoje iz 15. st. vijesti o arhiđakonatima te biskupije. Njima su pripadali i arhiđakonat lapački, koji je obuhvatio područje Lapca i Srba, i onda arhiđakonat humski, koji je zahvatao Hum i staru Poljanu. To je jasan dokaz da su se ti pouški krajevi u prvo vrijeme nahodili na području Pseta.⁷

Stara Gatska župa, koja je zauzimala velik prostor, raspala se također ubrzo na nekoliko manjih dijelova. Već 1163. navode se na starom njenu području Plasi, Modruš, Novigrad i Vinodol,⁸ a 1185. zabilježena je tu i nova upravna jedinica Drežnik. Kako se u tom spomeniku iz 1185. ne spominju Plasi, a kao župa ne javljaju se oni ni kasnije, jasno je da je na tom zemljisu poslije 1163. osnovano novo upravno područje, Drežnička župa, sa središtem u Drežniku, što je odgovaralo bolje upravnim poslovima. Plasi su tada pripali glavnim svojim dijelom pod Drežnik, a dijelom oko samoga Plasa koji je činio naravno produženje Modruša pod tu župu. Prema tome nova je Modruška župa svojim južnim dijelom dopirala sve do Saborskoga.⁹

Nekadašnja velika Gatska župa suzila se od toga vremena samo na onaj prostor oko potoka Gatske. Na sjever ona se produžavala preko planinskoga tla do Jasenjaka. Kasnije počelo se od te cjeline odvajati i Brinje, te se Gatska smanjila još na manje područje.

Na zemljisu današnje Like i prve njene okoline u dotursko vrijeme, prema tome, postojale su ove upravne jedinice: Lika, Odorje, Hotuča, Bužani i Bočići, Gatska sa Brinjem, zatim istočnije Krbava, bliže Uni Srb, Lapac i Nebljuh. Na moru se nalazio i Senj, koji je zauzimao omanje samostalno područje. To je razdjeljenje prešlo u tursko gospodstvo, te se i u njemu uglavnom održalo, dakako pod novim imenima. I dioba upravnih jedinica u vremenu poslije Turaka osniva se od najveće česti na toj staroj podjeli. Sadašnji kotarevi na tom zemljisu odgovaraju ili gotovo potpuno ili u svom glavnom dijelu nekadašnjim doturskim župama.

⁷ Cod. 1, 269.

⁸ Cod. 2, 96.

⁹ Cod. 7, 76.

2. Naselje u Ličkoj župi

O staroj Ličkoj župi doturskoga vremena ima pisanih spomenika u nešto većoj mjeri od sredine 13. stoljeća, od najveće česti u hrvatskom i u latinskom jeziku. Oni prvi sastavljeni su u čistom narodnom jeziku, te su za upoznavanje mjesnih naziva, za imena i prezimena vrlo važni. Iako nisu obilni, ipak su dovoljni da se uhvati slika cijelogoga toga područja i u toponomastici i u naselju.

Na osnovi tih različitih podataka vidi se da je župa Lika zauzimala zemljište oko gornjega i srednjega toka rijeke Like i njenih gornjih pritoka. Čini se da je župa i dobila ime po toj vodi, kao što su ga stekle i župe Hotuča, Krbava i Gatska po svojim glavnim potocima. Sa juga u granici je u staroj župi Lici bila Hotuča oko srednjega toka potoka Ričice, te je Lovinac još bio lički. U istočnoj medi ležala je Krbava, prema kojoj je granica tekla kroz brdsko zemljište od Ploče do Ljubova. Kad su Turci oko 1570. uređivali svoju upravnu diobu na ovom zemljištu, oni su tom istom crtom potegli granicu između svoja dva nova kotara, bunićkoga i širokokulskoga. Nju je u početku 18. st. primila i Krajina kao među između Like i Krbave, a u kasnijem upravnom uređivanju uzeli su je kao granicu između gospićkoga i udbinskoga kotara. Kao takva ona služi i danas u potpuno nepromijenjenom toku. Ta je granična crta prema tome već preko sedam stoljeća stalna međa između Ličana i Krbabaca. Na sjeveroistočnoj strani ležali su prema Lici Bužani. U zapadnjem dijelu ta je granica tekla potokom Hotešicom, u istočnjem ona je udarala od rijeke Like na brdo Grabovaču pa na Marinu glavicu, a otuda u sjeveroistočnom pravcu pored Podova i Kuzmanovače na tromeđu gdje su se sastajali Lika, Krbava i Bužani. Na toj je strani Lika kao klin ulazila u te druge dvije župe. I ta je granična crta imala istu sudbinu kao ona istočna prema Krbavi. I nju su Turci primili kao granicu između svoja dva kotara, širokokulskoga i perušićkoga, što je kasnije prihvatile i Krajina, a poslije i banska uprava. Ta granica opstoji i danas u svojem nepromijenjenom starom toku. Na zapadu je Lici u međi bilo Podgorje. Prema toj župi granica je tekla prvim bilom od izvora Hotešice pa do Svetoga brda. Stara je Lička župa, prema tome, obuhvatala veći dio današnjega gospićkoga kotara. U južnom dijelu tomu području ne pripada Lovinac, a opet s druge strane u gospićki kotar spada velik dio Podgorja.

Položaj staroga ličkoga župskoga grada nije ni u jednom spomeniku doturskoga vremena ni tačno označen ni opisan. Gdje se je nalazio, može se ipak okolišnim putem pouzdano utvrditi. U tom poslu valja polaziti sa prepostavke da je prvočina Lička župa, kojoj su pripadali i Bužani, Bočić, Podgorje, Hotuča i Odorje, morala imati svoje upravno sjedište negdje na mjestu lako pristupnom za sve njene krajeve. Ono je, prema tome, ležalo otprilike po sredini između Bužana i Like, na zemljištu gdje su ta dva područja gra-

ničila. Kada su kasnije od njih stvorili dvije samostalne župe, stari je lički župski grad ostao na samoj granici, daleko od središta župe. Da je tako bilo, dokazuje činjenica da je između 1258. i 1263. kraljevski dvor težio da stekne drugo podesnije mjesto u Lici gdje bi sagradio novi župski grad. On je u tom nastojanju za tu svrhu u zamjenu dobio Počitelj koji se nalazio gotovo u sredini Ličke župe. Tada je na tom položaju podignut novi župski grad, a stari je napušten. To se staro ličko upravno sjedište trebalo nalaziti, kako se vidi, negdje na zemljištu od Smiljana do Podova, izgrađeno čvrsto i prostrano, kako dolikuje župskom središtu. Takav položaj i oblik imala je na tom tlu tvrđava, što je u 15. i 16. st. nosila ime Široki toranj koji se naziv pod Turcima promijenio u Široka kula. Položaj toga utvrđenja, njegova široka osnova i čvrsta gradnja navode na misao da je to upravo bio stari župski grad. U toj nas misli potkrepljuju i ove dvije okolnosti: Kada je kralj nabavljao Počitelj za novi župski grad, on je za nj davao u zamjenu posjede upravo sa zemljišta oko Širokog tornja koji su pripadali župskom gradu. Druga je okolnost u tome što se inače ne može objasniti kome bi pripadalo to utvrđenje. U daljem toku 13. st., u 14. i 15. st. ono u poznatim spomenicima nije zabilježeno. Pominju ga tek u 16. st. kao tvrđavu koju su Turci 1575. zajedno sa dvadesetak drugih zaposjeli pred svoje veliko naseljavanje Like. Opisao ju je 1696. biskup Glavinić, rekavši za nju da je okrugla i visoka, na tri sprata, nadvisujući sve ostale tvrđave u okolini. Nisu je stekli ni Mogorovići, ni Frankopani, ni Gušići, a to pokazuje da je i poslije 1263. ostala u rukama dvora, koji ju je uzdržavao i popravljao. Stoga se može razumjeti da su je Turci između svih ličkih gradova opet odbrali za sjedište svoga ličkoga kotara koji je po njoj i nosio ime.

a) Donja Lika

U ispravi od 1263, u kojoj se opisuje mijenjanje ličkoga župskoga središta, zabilježena su i neka mjesta na tom zemljištu. Kralj je u toj zamjeni ugovarao sa županom Petrom Tolimirovićem iz plemena Mogorovića, od kojega je dobio Počitelj, a kojemu je kao protivnu vrijednost dao zemlje Kaseg, Sičevo, Grebenar i Brotnjane. Sva su ta mjesta podrobnije opisana.

Kaseg, kasnije i u liku Kasezi, nalazio se s lijeve strane rijeke Like između te vode, Novčice i Bogdanice. Prvi od ta dva potoka zvao se Kaseg, isto kao i naselje pored njega, a drugi je zapisan u obliku Zerchan, koji treba čitati valjada Srčan. Pored potoka Kasega stajala je crkva sv. Ivana. U diobi toga tla Petru Tolimiroviću dato je područje Kasega koje je dopiralo sve do utoka Hotešice u Liku. Zapadno od toga posjeda ležalo je područje kmetova ličkoga grada (populorum castri), a s one strane Hotešice već je počinjalo područje kmetova bužanskih (populi de Busan). Dalje pored Like

bliže Kasezima nalazio se omanji posjed Gaćelezi, koji je nasljedno pripadao Petru Tolimiroviću.¹⁰ Kako se vidi, na toj lijevoj strani rijeke Like, između Novčice i Bogdanice s juga i Hotešice sa sjevera, zemljište je do 1263. pripadalo ličkom gradu, pa su ga obrađivali kmetovi, ali su i Mogorovići imali tu svoje nasljedne zemlje. Gradsko je, prema tome, bilo i ono područje na kojem se kasnije nalaze Smiljan, Bužim, Bogdanić i Trnovac.

U 15. st. u Kasezima se nalaze članovi plemena Mogorovića Korin i Vidas,¹¹ ali se navode i plemenite porodice Prhočići, Ljutčići i Lukšići, za koje se ne može utvrditi da su pripadali tome plemenu. Oni će biti podrijetlom od plemenitih gradokmetova, koji su držali stare zemlje.¹²

U Kasezima je bilo uređeno sijelo arhiđakonata ninske biskupije, kojoj je taj dio Like spadao. U 15. st. tu je stanovao i vikar lički. Iz 1441. ima o tom ova bilješka: Ja pop Blaž, plemenom Bobinac, vikar v Lici pod gospodinom Anadalom biskupom ninskim, stoje u svetago Ivana v Kasezih prodah ... misal crikvi svete deve Marije na Drenovci.¹³

Kako se vidi, Kasezi su zauzimali cijelo područje današnjega Gospica, i crkva im je stajala otprilike тамо где је сада сredište тога места. У турском гospodstvu raseljeni су, а nanovo su nastanjeni истом под konac 17. st. pod tim novim imenom. Oni su obuhvatili, dakako, i velik dio današnjega Smiljanskoga polja. U Gaćelzima je 1490. zabilježena plemenita porodica Radmanić, koja je pripadala Mogorovićima. U rotni stol тога племена она је давала osjednike i rotne pristave.¹⁴ Gaćelezi su zauzimali otprilike zemljište današnje Budačke ulice u Gospicu i dio između Like i Novčice.

Sićevu se nalazilo, prema ispravi od 1263, s druge, desne strane rijeke, preko puta Kasezima i Gaćelezima. Tu je danas područje Mušaluka i Maloga sela. Koliko je tu Sićevu zauzimalo, tačno je označeno 1263. Njemu je pripadalo zemljište sjeverno od potoka, danas Poljakovca, pa sve dalje u brdo.¹⁵ Tolimirovići su 1349. prodali тaj posjed Desislavićima svojim rođacima из племена Mogorovića,¹⁶ а preko njih су га 1408. у jednom dijelu dobili Frankopani.¹⁷ Između njih je Mihovil 1492. darovao od тога dijela два puna ždrijeba pavlinskom samostalnu u Zažićnu, о чем се очуvala i sprava.

У спomenutoj ispravi od 1263. navode se kao susjedna Sićevu još dva naselja: Sutpetar i Podsluj.¹⁸ Oba su prema tome ležala na

¹⁰ Cod. 5, 245—246.

¹¹ Surmin 406.

¹² Acta croat. 202—204.

¹³ Surmin 155.

¹⁴ Ibid. 340, 406.

¹⁵ Cod. 5, 246.

¹⁶ Cod. 11, 522—525.

¹⁷ Cod. Frang. 1, 152—157.

¹⁸ Surmin 360—361.

današnjem mušalučkom području u okuci što je rijeka Lika čini u tom kraju. U navedenoj se listini onaj potok, od kojega je počinjalo Sičevo, naime današnji Poljakovac, zove potok sv. Petra (*rivulus sancti Petri*). Dalje se navodi da na tom tlu Sičevo pripada Tolimirovićima, a istočno od njega da leži posjed biskupa Samsona crkve sv. Petra. Oba ta posjeda dijeli upravo neki stup koji se izdiže sa tla. U starom našem jeziku postojala je riječ slunj od slumn prema lat. *columna*. Naše ime Podslunj, zabilježeno i Podsmjun, nosi svoje podrijetlo zapravo po tome velikome stupu, zaostalom još od rimskoga vremena. Kako se vidi, južno do Sičeva i potoka sv. Petra, stajala je crkva, posvećena tome svecu, po kojem je potok i stekao ime. Naselje se oko te crkve u našim spomenicima zove Sutpetar, kod kojega je prvi dio nastao prema latinskoj riječi *sanct(us)*. Ono je zahvatalo, kako se iz navedene isprave vidi, zemljište južno i jugoistočno od Sičeva, a sasvim istočno nalazio se Podslunj. Da je Sutpetar dopirao do rijeke Like, vidi se po tome, što su tome mjestu pripadali mlinovi na toj vodi.¹⁹ Dio Sutpetra pripadao je ninskog biskupu, upravo crkvi sv. Petra, koja mora da je bila biskupski posjed. Crkva je bila stara i jamačno je bila župska ustanova, sudeći po stalnom nazivu »*Sanctus Petrus de Lica*«. U Sutpetru je, prema tome, bio biskupski dvor, a tu se nalazilo i sijelo ličkoga arhiđakonata, dok nije preneseno u susjedne Kasege. Nema sumnje da su oko te crkve već od starine držani i sajmovi, koji su u prvo vrijeme imali i javni, župski značaj. To dokazuje i isprava od 1437., u kojoj kralj Sigismund govoreći o Sutpetru utvrđuje da su u tom trgovишtu (*in oppido Zenthpeter*) držani sajmovi od davnina, koje su njegovi predšasnici, kraljevi ugarski, potvrdili. Sajmovi su bili nedjeljni, a obdržavani su u pojedine tjedne dane.²⁰ Sam trg se posebice spominje a on je donosio i neki dobitak (*Forum in villa Sancti Petri, 1408.*²¹ *tributum et forum ebdomadale in oppido Zenthpeter, 1437*²² *forum, vocatum Sancti Petri de Lica, 14411*).²³

Posjednici u Sutpetru bili su članovi plemena Mogorovića i Lagođušića. Od onih prvih nalaze se tri roda: Novakovići od grane Desislavića, Skoblići i Tvrtkovići. Novakovići su posjedovali dio područja, mlin na Lici i dio trga.²⁴ Pavle Novaković zamjenio je 1408. taj svoj posjed i druge neke u Lici sa Nikolom Frankopanom za neke posjede u Gatskoj. Na taj su način Frankopani postali posjednici i u Sutpetru²⁵ Skoblići su u tom mjestu imali oranice i sjenokoše, a Tvrtkovići isto tako dio hatara, ali i dio trga i trgovine, tj. daće koja se plaćala za trgovanje.²⁶ Vjerojatno je da su ta tri roda Mogo-

¹⁹ Cod. Frang. 1, 148.

²⁰ Ibid. 1, 301.

²¹ Ibid. 1, 148.

²² Ibid. 1, 301.

²³ Fejér, X, 6, 186.

²⁴ Cod. Frang. 1, 148, 143.

²⁵ Ibid.

²⁶ Ibid. 1, 301—303.

rovića svoje posjede u Sutpetru držali od starine i nasljedno kao ono Petar Tolimirović u susjednim Gaćelezima.

Od Frankopana je Dujam oko 1437. pravo sajmovanja u Sutpetru pokušao prenijeti u Novak, podgrađe svoga grada Ostrovice, gdje mu je to bilo podesnije. Kako je to bilo na štetu Tvrtkovićima, koji su držali drugu polovinu sutpetarskoga trga, potužili su se oni zbog toga kralju Sigismundu te godine. Kralj je zamolio kninski kaptol da tu stvar izvidi i uredi, što je kaptol i učinio vrativši pravo sajma opet u Sutpetar Tvrtkovićima kako je to i prije bilo. O tom su sačuvane obje listine sa svim podacima o tom sporu i Sutpetru.²⁷

Na tom zemljištu ležalo je i malo selo Crničani. Zapisano je 1411. u ispravi kojom Petar i Franjo Butkovići, knezovi krbavski, poklanjaju petinu toga sela hospitalu sv. Marije Mandalene u Bužanima. Tom je prilikom dan i tačan opis toga posjeda. Nalazio se pored trgovišta Sutpetra s jedne strane, a s druge pokraj sela Dukčana u župi Bužanima (posita juxta forum vocatum Sancti Petri de Lika ex una parte, ex alia vero juxta villam Dugchane districtus Busanensis)²⁸. Crničanima je, prema tome, bio položaj tamo gdje je danas Malo selo.

Nijedan od posjednika nije u to vrijeme stanovao ni u Sutpetru ni u Crničanima. U ta dva mjesta živjeli su samo kmetovi, potomci kastrensa. Od njih su se razvili i obrtnici i trgovci u Sutpetru.

Selo Podslunj ne spominje se u ispravi iz 1263. godine, nego je u njoj zabilježen samo stup po kojemu je ono steklo ime. Sudeći po tome, ono se nalazilo u sjeverozapadnom dijelu sadašnjeg Mušluka, sjeverno od Sutpetra, a u susjedstvu Crničanima i Sićevu. U njem je živjelo plemičko naselje, iz kojega je 1521. zabilježena porodica Čavlića.²⁹ Plemići su jamačno izišli iz gradokmetova ličkoga grada.

U susjedstvu Podslunja nalazilo se selo Bisići. Ono je spomenuto u ispravi iz 1263., u kojoj je napomenuto da istočno od toga sela počinje područje Grebenara, za koji se pouzdano zna da je zauzimalo zemljište između današnjih zaselaka Čukovca i Bujnice.³⁰ U ispravi iz 1499. navodi se da Bisići leže pored Poslunja.³¹ Prema tome oni su obuhvatili hatar današnjega Osika i Strane sa brdskim i ravnim tlim. Prema ispravi iz 1263. u tom je selu posjednik bio Petar Tolimirović. I kasnije, pod konac 15. st., drže tu zemlju članovi plemena Mogorovića, Slavkovići, Malici i Ždrepčići.³² Između Mogorovića stekli su Novak, Gregor i Ivan, unuci Desislavovi, zbog svojih zasluga i posebne posjede na tom tlu, koji su dotada bili pripadali Ličkoj župi i gradu Počitelju, te ih je kralj mogao darivati. Oni su 1351. na taj način dobili selo Novak pod Ostrovicom i pored

²⁷ Ibid.

²⁸ Fejér X, 6, 186—189.

²⁹ Acta croat. 210.

³⁰ 5, 246.

³¹ V seli Bisičih i kotari bisičkom... s kraja sela od Podsluna. Šurmin 418.

³² Ibid. 418, 421, 424, 425.

njega Prhoviće, zatim polovinu seoceta Rebaca, Tupala, Doljana, Hotuvana, trećinu Bihorića i cijelo selo Resane. Ostali dijelovi tih sela ostali su i dalje pod župskim gradom.³³ Godinu dana kasnije kralj je Novaku i spomenutoj njegovoj braći darovao na tom zemljištu župske posjede Kovačiće, Ždrepče i Samatice.³⁴ Oni su tako u svojem posjedovanju na tom području skupili desetak posjeda, koji su ležali u blizini njihove stare, plemenske Ostrovice.³⁵

Između drugih plemenitih ljudi na tom zemljištu osobito su se isticali Lagodušići. Kad ih prvi put spominju, 1947., već su se osjećali kao pleme koje se dijelilo na nekoliko koljena. Položaj njihova posjedovanja dade se tačno utvrditi. Bili su posjednici u Sutpetru, Brotnjanima i Doljanima, zatim u Samačićima, a sudeći po tome, i na zemljištu koje leži između i oko tih sela. Osnovno njihovo naselje nalazilo se uz potok Balatin, na ravnu tlu oko njega i dalje u brdima. Na njihovu je području stajala i tvrđava koju je cijelo pleme izgradilo.³⁶ To je mogao biti jedino grad koji je kasnije poznat pod imenom Budak. Cijelo je njihovo zemljište nosilo skupno ime Lagodušići.³⁷ Budačko naselje bilo je, prema tome, središte cijelogoga toga plemena. Ono je zahvatilo područje današnjega Budaka i dio Osika. Pod konac 15. i u početku 16. st. Lagodušići su se dijelili na deset grana ili koljena, i to na Hrančiće, Kosiće, Radušiće, Tvrđčiće, Plavšiće, Vlađiće,³⁸ Zubiće³⁹ i Marsiće,⁴⁰ Ratkoviće i Bosniće. U Likoj su župi u rotnom stolu članovi toga plemena bili samo pristavi.

Istoga toga gradokmetskoga podrijetla bili su i ostali plemići na tome tlu. Izričito se to navodi za one iz sela Tožića ili Tolšića u susjedstvu Grebenara u ispravi iz 1359.⁴¹ U tome su selu zabilježene plemenite porodice Vrbanici, Jurkovići, Biličići,⁴² Hvarići.⁴³ U toj se listini iz 1359. navodi i u Doljanima Pribislav Radinčić, u ono vrijeme satnik Ličke župe.⁴⁴ Plemičko se naselje spominje i u Hotuvanima. Iz njega je Marko Nogalić 1503. bio svjedok u jednoj parbi Lagodušića, kojima je bio susjed.⁴⁵ U Nekorićima je trećina pripadala Jurjevcima ili Jurešvcima, a ostalo Kovačićima.⁴⁶ Ti su drugi živjeli inače u selu Kovačićima, u kojima su zabilježeni i Cvitišići.⁴⁷ Kako se vidi, u posjedovanju bili su tu izmiješani stari gradokmet-

³³ Ibid. 15.

³⁴ Ibid. 143.

³⁵ Cod. 15, 256.

³⁶ To je bilo v Lagodušićih polag kaštela. Acta croat. 184.

³⁷ Čuju, da se nika rota učinila v Lagodušićih. Ibid. 67. Idosmo v Lagodušice v njih dom. Ibid. 168.

³⁸ Ibid. 67.

³⁹ Ibid. 210.

⁴⁰ Cod. Frang. 2, 80.

⁴¹ Berk Filius Boskovu de Tolsygh, nobilis jobagio castri Pochotelli. Cod 12, 578.

⁴² Acta croat. 184, 185.

⁴³ Ibid. 200.

⁴⁴ Cod. 12, 578.

⁴⁵ Acta croat. 185.

⁴⁶ Ibid. 200, 211.

⁴⁷ Ibid. 200.

ski rodovi sa manjim imanjima i Mogorovići, koji su na ovom tlu doduše imali nekoliko svojih starih plemenština, dobivenih prije 1263, ali koji su veći dio svojih posjeda stekli, koliko se zna, darovnicama iz 1263, 1351. i 1352.⁴⁸ Između starosjedilaca oplemenjenih gradokmetova najsnažniji su svojim razvitkom i posjedovanjem bili Lagodušići.

Nema sumnje da je na ovom zemljištu bilo i drugih plemenitih rodova kojima imena nisu zabilježena u sačuvanim spomenicima. Takvi su npr. gradokmetovi u Budimeričićima, koje spominje isprava iz 1263. Oni su bili susjedi Grebenaru sa zapadne strane prema Bisićima na ravnom i brdskom tlu. (Qui mons ad partem dextram cedit Petro, comiti et ad sinistram jobagionibus castri de Budem[er]ichigi).⁴⁹

Sjeveroistočno od Široke Kule župa je zahvatala još poveći prostor, zauzimajući područje današnjih Podova i Kuzmanovače. Središte naselja na Podovima bilo je ispod brda Petrove glavice. Tu je stajala crkva, kojoj su se tragovi vidjeli još do pred nešto vremena. Zemljište nosi po njoj naziv Crkvina. Kuzmanovača stekla je svoje ime jamačno po crkvi sv. Kuzme, te se mora pretpostaviti da je ona osnovana svakako u većem naselju. Njezina crkvina postoji i danas.

U ovo starosjedilačko naselje unišli su svojim posjedovanjem i Frankopani. Između njih je Nikola 1408. načinio zamjenu s Pavlom Desislavićem za svoja neka imanja u Gatskoj župi. Tom je prilikom taj Frankopan stekao polovinu grada Ostrovice, zatim sela Novake pod gradom i Strelića, cijeloga njegova posjeda u Doljanima i dijelove u Grebenaru, Hotuvanima, Sicevu, Bihorićima, Brusanim, Kolnićima, Šćulovu Selu, Borivićima, Svim Svetima, mlin na Lici i onaj dio trga u Sutpetru što ga je posjedovao spomenuti Pavle Novaković, zajedno sa dijelom samoga mjesta Sutpetra.⁵⁰ S tom je zamjenom, kako se vidi, Nikola Frankopan postao jedan od jačih posjednika u Ličkoj župi. Već u posjedovanju Desislavića Ostrovica je kao naselje dobro napredovala. U njoj su neki članovi toga roda i stanovali, te je knez Petar, sin Desislavov, jamačno i bio onaj koji je u njoj sazidao tvrđavu. Ona se spominje već 1341,⁵¹ u vrijeme muževne snage toga posjednika. Potomci kneza Petra nosili su neko vrijeme po tom gradu svoj plemički pridjevak.⁵² Darovnicom kralja Ljudevita područje Ostrovice prošireno je selima Novakom, Strelićima i Prhovićima, te je doprlo do potoka Jadove. Nikola Frankopan otkupio je 1420. i dijelove ostalih Desislavića u Ostrovici, te je tom kupnjom stekao cijelo to mjesto.⁵³ U diobi Frankopana od 1449. sin njegov Dujam dobio je u svoj dio Ostrovicu. Kako Dujam

⁴⁸ Cod. 5, 245, 12, 15 i 143.

⁴⁹ Cod. 5, 246.

⁵⁰ Cod. Frang. 1, 148.

⁵¹ Farlati Illyricum sacrum 4, 96.

⁵² Vjes. ark. 6, 25, 7, 157.

⁵³ Cod. Frang. 1, 187—189.

Frankopan nije uspio da Ostrovici pribavi pravo sajmovanja, ona se i nije dalje razvijala te nije postigla viši stepen u razvitku. Mjesto nje se kao trgovište razvio susjedni Belaj.

Tvrđava je sagrađena i u Grebenaru na visoku položaju iznad ravnine, udaljena od ostrovičke nekoliko kilometara. Nije pripadala Frankopanima, te su je osnovali jamačno Desislavići iz one grane koji svoje dijelove nisu zamijenili s Nikolom Frankopanom. Bila je manjega obima, ali je svejedno poslužila i Turcima za cijeloga njihova vladanja, te je ni krajška vojska 1685. nije mogla osvojiti.⁵⁴ Tvrđave su, prema tome, bile izgrađene u to dotursko vrijeme u Budaku, Ostrovici i Grebenaru, ali nijedna između njih nije dostigla veličinu one stare u Širokoj Kuli.

Pod svim tim tvrđavama izgrađena su bila i podgrađa, u kojima su se razvila varoška naselja, ali jamačno nijedno nije bilo tako razvijeno kao ono u Širokom Tornju. Ono mora da je u doturskoj Lici bilo i najstarije, i najjače, i najznatnije.

Tvrđava u plemenu Lagodušića bila je izgrađena na samoj Lici, na visokoj obali, te ju je s jedne strane branila voda, a s druge visok jak zid. Bila je prostrana i mnogo je naličila onoj u Širokoj Kuli. Turci su je ubrzano posjeli, i ona im je služila sve do njihova raspa. Spomen je na nju očuvao toponomastik Stari grad zapadno od današnjega Budaka. Naši spomenici zovu tu tvrđavu Novi Budak, svakako za razliku od Staroga. Taj drugi nalazio se nešto dalje od Novoga na sjeveroistok na području Osika. Biskup Glavinić kaže za nj da sastoji od tornja koji je izgrađen na brdu. Ispod nje leži selo Mušaluk sa velikom i visokom zgradom u obliku tornja na tri sprata. U njoj je u posljednje vrijeme turskoga gospodstva stanovaо perušički dizdar. Glavinić spominje da se onaj toranj na brdu zove Budak i razlikuje ga od one tvrđave južnije otuda u ravnici i na rijeci Lici koji zove Novi Budak.⁵⁵ U dotursko se vrijeme na mjestu turskoga Mušaluka nahodio Sutpetar i spomenuta zgrada na tri sprata bit će jamačno da su bili dvori ninskoga biskupa, koji se spominju u ispravi iz 1263. Pored Sutpetra i Bisica moralо je, sudeći po tome, u doba prije Turaka postojati naselje koje je nosilo ime Budak. Ono je zauzimalo područje današnjeg sela Vukšića i dio Osika. Mjesto imena Sutpetar Turci su uveli svoje ime Mušaluk. Oni su isto tako ime Budak sa susjednoga tla prenijeli na mjesto koje se prije njih zvalo Lagodušići. Stoga su i nastala dva Budaka, od kojih se Novi održao do danas. Kakvo je naselje bilo u Starome u dotursko vrijeme, ne vidi se iz sačuvanih spomenika. Svakako je u njemu živjela i plemićka porodica koja je izgradila utvrđenje.

Od većih ustanova na tom zemljištu od Sutpetra, Budaka, Kuzmanovače do Ostrovice valja spomenuti samostan u Grebenaru. O njemu nema doduše nikakvih pisanih vijesti, ali je sačuvana o njemu predaja, a pored toga održali su se na grebenarskom tlu ostaci veli-

⁵⁴ Lopašić Spom. 3, 446, 452 i 47.

⁵⁵ Ibid. 3, 46—47.

kih zdanja i ruševine prostrane crkve na mjestu koje se zove crkvina. Na podu crkve stajao je još oko 1850. širok mozaik od sitnih četverouglastih kamenčića modre, bijele, zelenkaste, crvene, crne i druge masti svakojako isprekrštenih. Na samoj zgradi vidjeli su se u to vrijeme još jasni gotski dijelovi. Nađeni su osim toga svakojaki kameniti i zemljani kipovi i predmeti općene upotrebe. Sve je to činilo dojam da su te zgrade u svoje vrijeme predstavljale prostran, lijep i bogat samostan. Lopašić, koji je znao za nj, misli da je bio franjevački.⁵⁶ Vjerovatnije je da nije pripadao tome redu, jer su franjevci svoj konvent imali u blizini Počitelja oko crkve sv. Ivana na gori, na području stare Ličke župe. Na to upućuje i okolnost što je samostan u Grebenaru bio lijepa i bogato uređena i opremljena građevina, što nisu bili franjevački samostani. Svakako su samostan i tvrđavu u Grebenaru osnovali jedni isti posjednici.

Granica Ličke župe može se prema podacima o naselju na tom tlu tačno utvrditi. Na lijevoj strani Like ona je tekla potokom Hotešicom do njegova ušća, onda je išla dalje rijekom Likom pored Sutpetra do Crničana, a otuda je preko brda Grabovače pošla na jugoistok iznad Podslunja, Bisića, Lagodušića i Staroga Budaka, danas Mašuluka, i Vukšića; tu je onda potekla dalje sjeverno od Široke Kule preko Marine glavice uz sjeverozapadnu granicu Podova i Kuzmanovače doprijevši do Tromeđe, gdje su od starine međašile tri župe: Lička, Buška i Krbavska. S one strane Tromeđe već je ležala Krbava sa svojim selom Kozjanom; otuda je ona krenula gotovo u ravnoj crti na jug udarajući pored Ljubova kroz šumovitu goru istočno od Budimeričića, Grebenara i Ostrovice, koji su posjedovali još veliki dio spomenute gore i staroga šumskog tla. Granicu Ličke župe na toj strani opisao je i Durak-agha Kozličić u pismu skraja 17. st. krajiškim vlastima govoreći o međi između širokokulskoga i perušićkoga područja. Kozličići su dobili dizdarstvo u Širokoj Kuli i has o tome, u kojem se te granice i navedene. Taj je opis u hasu prema tome bio iz polovine 16. st. i odgovara tako još vremenu blizu doturskome. Međa je po tome opisu tekla od rijeke Like na Vukšić, od njega na Alilovac, odnosu na vodu Blznicu te lučarskim putem na Janjačku planinu.⁵⁷ Tu istu granicu daje i pismo Jurja Križanića kojim odobrava naseljavanje Široke Kule 1690. Ona je po tom opisu tekla od glavice Alilovca na crkvu Klisu, a odande preko Maloga Dumbokoga do Planine. To je stara granica između Široke Kule i Perušića, upravo između stare Ličke i Buške župe, u kraju od rijeke Like do Tromeđe. Ta je međa ostala i dalje kroz 18., 19. i 20. st. i važi i danas između gospićkoga i perušićkoga kotara. S kraja 17. st. opisana je i stara granica između Like i Krbave. Opis se nalazi u pismu komisije koja je 1705. bila određena da ustanovi među između Kuljana i Bunićana. Ona je tekla od Kri-

⁵⁶ Lopašić: *Dva hrv. junaka* 15.

⁵⁷ Ibid. 54.

⁵⁸ Lopašić *Spom.* 2, 415.

voga hrasta do Velikoga čardaka kod Ljubova, odonud sljemenom na Mali čardak kulske, odatle na Lisinu pa u vrh Lisine do međe ostrovičke kod Mačkova vrha.⁵⁹ O toj granici potanji izvještaj donosi i opis iz 1711. U njemu se navodi kao granična tačka crkva na Ljubovu, a za Kuzmanovaču se kazuje da je pripadala širokokulskom kotaru.⁶⁰

Južno i jugoistočno od Ostrovice ležao je skup naselja kojemu je središte bilo mjesto Barlete. O njima ima malo spomenika. Koliko ih ima, iz njih se vidi da su u Barletama kasnije u 15. st. i u početku 16. bili posjednici Kurjakovići udbinski i Petričevići iz plemena Mogorovića. Svoju su čest kraljevom darovnicom stekli udbinski Gušići jamačno još u 14. st. Mogorovići su u Barletama mogli imati svoj stari plemenski posjed, kao ono u susjednoj Ostrovici i inače u susjedstvu. Od Kurjakovića navodi se kao posjednik na tom tlu Ivan Karlović, kojemu je u Barletama 1509. pripadalo utvrđenje.⁶¹ Popis Ličkih tvrđava koje su Turci 1577. zaposjeli, spominje u Barletama dva utvrđenja.⁶² Jedno od njih možda je zapravo ono u susjednoj Ostrovici, koje se inače izričito ne navodi u tom popisu. Ako nije tako, onda su u Barletama bile izgrađene dvije tvrđave, te su onu drugu bili osnovali Petričevići. To će valjda biti tzv. Kulica na sastavcima Like i Jadove. Uz potok Jadovu dalje jugoistočno nalazio se Vrebac. Iz doturskoga vremena nema o njemu u pisanim sačuvanim spomenicima vijesti, ali da je postojao kao jače naselje, dokazuje popis turskih utvrda iz 1577.⁶³ U njemu se navodi kaštel u tom mjestu u susjedstvu onih u Barletama. Osim toga očuvana je i crkvina na tom tlu ispod brda Stražbenice. Ona pokazuje gdje je bilo središte doturskoga Vrepca. Glavinić veli za tvrđavu vrebačku da se uzdiže na visoku briješu, a Jadova ga oplakuje.⁶⁴

S desne strane gornje Like prije sastavaka s Jadovom ležalo je naselje kojemu je središte bio Belaj (Bilaj). O tom mjestu postoje pisani spomenici od sredine 15. st. Iz njih se vidi da je Belaj bio trgoviste koje se bilo razvilo ispod utvrđenja izgrađenoga na visoku brdu. (Ja pop Blaž idoh za kapitul senjski v Liku i pridoh pód Belaj v varoš belajski... Totupriseže sudac belajski. 1512.⁶⁵). U toj su ispravi popisani i neki građani belajski, svjedoci u roti. Oni su bili doselili u to trgoviste iz Krbave, Luke, Bužana i susjednih krajeva Like. To jasno pokazuje trgovinski značaj Belaja, jer su se u njemu naselili trgovci sa različnih strana.

U Belaju su bili posjednici i Mogorovići. Između njih su tu posjeda imali Tvrtkovići, oni isti kojima su pripadali i dijelovi Sutpetra.

⁵⁹ Ibid. 240.

⁶⁰ Ibid. 2, 260—261.

⁶¹ Kukuljević arkiv. 3, 111—113.

⁶² Dva kastela Barletta. Ivić 40.

⁶³ Ibid.

⁶⁴ Lopašić Spom. 3, 49.

⁶⁵ Acta croat. 199—200.

Tvrtkovi su sinovi Stefan i Tomas, od kojih je taj drugi bio između 1446. i 1448. podban.⁶⁶ Među Mogorovićima bila je i posebna kuća (hiža) Tvrtkovića, koja je svoje ime vukla jamačno po tome Tvrtku.⁶⁷ Po navedenom podbanu Tomasu zvani su kasniji Tvrtkovići i Tomešići.⁶⁸ Podban Tomas zove utvrdu u Belaju 1451. svojom. Sudeći po tome, zidao ju je on ili njegov otac Tvrtko.⁶⁹ Ona se nalazi 1509. u rukama Ivana Karlovića, koji ju je valjda kupio od Tvrtkovića. Belajski varoš razvio se nešto dalje od brijege s tvrđavom. Njegovo središte pokazuje crkvina stare varoške crkve koja je stajala nedaleko današnje. Preko Like tu je bio od starine brod, i utvrđenje na brdu čuvalo je prelaženje preko njega.

Na tom tlu zapadno od Belaja u porječju Novčice, Počiteljice, Bogdanice i Bužimnice u dotursko je vrijeme ležalo nekoliko naselja. Sa toga tla iz toga vremena ima malo spomenika. Čini se da tu posjednici nisu bili članovi plemena Mogorovića, nego jedino porodice iz gradokmetske organizacije, te isprave nisu ni bile mnogobrojnije, a nisu se mogle ni sačuvati.

Na današnjem divoselskom području nahodi se crkvište stare župne crkve, koje su došljaci za turskoga gospodstva nazvali klisa, te se tim imenom i sada zove dio sela. Ona se nalazi bliže Novčici u sadašnjem središtu sela, pa se otuda vidi da je oko nje i prije Turaka bilo glavno naselje. Selo se jamačno i u ono vrijeme nazivalo današnjim imenom, jer su se na tom zemljištu i inače očuvali stari mjesni nazivi. U sačuvanim ispravama prije Turaka nema mu pomena, ali ga je zabilježio za tursko vladanje u popisu crkvenih ličkih župa biskup Martin Brajković.⁷⁰

Novi grad se u spomenicima javlja istom 1449. Te godine pripadao je, barem jednim dijelom, Dujmu Frankopanu, koji je u Lici u to vrijeme posjedovao i Ostrovicu.⁷¹ Kako je već rečeno, Dujmov otac Nikola stekao je Ostrovicu kupnjom, a tim je putem valjda dobio i Novi grad, ako mu nije možda pripao kraljevom darovnicom. Svakako je u posjed Frankopana došao istom u 15. st. kad su pojedini članovi toga roda širili svoja posjedovanja. Dujam je 1453. nanovo stekao novom kraljevom darovnicom oba ta grada,⁷² a 1464. opet mu je dotacija obnovljena.⁷³ Ovom drugom prilikom popisani su i neki susjedi, a navode se i sela u okolini. Malo vremena poslije toga nastale su teške razmirice među Frankopanima, te je Novi grad kralj Matija uspio dobiti u svoje ruke. On ga je darovao Žarku Draživojeviću Poljičaninu, svojemu vojvodi u ratnoj spremi oko rijeke Cetine i Gornje Une. Sačuvana je isprava koju je pisao vojvoda

⁶⁶ Vjesn. arh. muz. 6, 27. Cod. Frang. 1, 239; 1, 301—303; 2, 324.

⁶⁷ Acta croat. 173, 175.

⁶⁸ Ivan Tomešić de Belaj. Cod. Frang. 2, 324.

⁶⁹ Vjes. arh. muz. 6, 27.

⁷⁰ Lopašić Spom. 3, 190.

⁷¹ Cod. Frang. 1, 371.

⁷² Ibid. 1, 389.

⁷³ Ibid. 2, 71, 80,85 (castrum Ujvar, Novigrad in Lyka).

Žarko 1488. u Novom gradu neko vrijeme poslije toga kako je tu tvrđavu stekao.⁷⁴ On u tom pismu spominje darovnicu kraljevu, koju on naziva novom. Kao i mnogi drugi gradovi u Lici, Novi grad se 1509. nalazio u rukama Ivana Karlovića.⁷⁵

Pored Frankopana u tom je mjestu bilo i drugih posjednika. Između njih zabilježen je Tomaš Čipčić 1501.⁷⁶ U Novom gradu stajala je i crkva, što dokazuje, da je pod gradom bilo razvijeno veće naselje. Njena se crkvina očuvala na polju Karauli. U spomenutoj darovnici od 1464. zabilježeni su kao susjedi uz Mogoroviće i Lagodušiće i plemeniti ljudi iz Zapotočja i Papraćana.⁷⁷ Ono je prvo selo zapisano i u listini iz 1501, u kojoj se navodi više svjedoka iz Like. Iz njega je bio Ivan Palušić, koji je spomenut uz Tomaša Čipčića iz Novoga grada,⁷⁸ što jamačno upućuje na njihovo susjedstvo. Samo ime Zapotočje pokazuje na položaj nekih voda, iza kojih se selo nalazilo. Zbog toga moglo bi se povjerovati da je ono ležalo iza Novčice i Bogdanice. Tu se nalazi selo Kaniža, a i to ime u našoj toponomastici znači podvodno tlo. Oba bi ta naziva imala slično značenje, te bi se i u tome podudarala. Papraćani su se nalazili valjda negdje oko Oštare. Žabica i Oštra postojale su po svoj prilici i prije Turaka i bile su područna kmetska sela Novoga grada.

Zapadno od Novoga i Kasega između Suvaje i Hotešice danas su dva velika područja: smiljansko i trnovačko. Iz doturskoga vremena sa toga zemljišta gotovo ni nema vijesti. Jedino isprava iz 1263. opisujući Kasege pominje da se zapadno od toga mjesta nalazi zemlja ličkoga župskoga grada.⁷⁹ Vidi se otuda da na tom tlu nisu bili posjednici Mogerovići. Zemlja je tu mogla pripadati s jedne strane kasnije oplemenjenim gradokmetovima, a s druge kastrenzima. Koliko je na tom području bilo većih naselja i posjeda moći će se utvrditi ipak prema crkvištima i prema ostacima starih srednjovjekovnih utvrđenja. O njima ima zapisa i vijesti i inače iz kasnijega vremena.

Popis tvrdih gradova u koje su Turci 1577. postavili svoje posade navodi na tom tlu dva kastela Smiljanca.⁸⁰ Biskup Glavinić u svom opisu Like iz 1696. našao je tu utvrđenja Smiljan, Bužim, Krćmar i Bogdanić. Jedno od ta tri posljednja predstavlja jedan od dva Smiljana iz popisa iz 1577. Sve četiri te tvrđave pokazuju gdje su se nalazila četiri veća posjeda. Oni su zauzimali južniji dio na boljoj ratarskoj zemlji. Grad Bogdanić jamačno je pripadao plemenitoj porodici Bogdanićima, koji se spominju na tom zemljištu, a kojima potomci i danas žive u okolini Otočca. Ovim utvrđenjima odgovaraju i crkvišta na tome tlu. Ona se nahode kod sela Smiljana, kod

⁷⁴ Vjesn. arkiva. 5.

⁷⁵ Arkiv 3, 111—113.

⁷⁶ Tomaš Čipčić, plemenit človik. Novi grad. *Acta croat.* 182.

⁷⁷ Cod. Frang. 2, 80.

⁷⁸ *Acta. croat.* 182.

⁷⁹ Cod. 5, 245—246.

⁸⁰ Ivić 40.

Bogdanića, nešto istočnije od današnjega sela, pored sela Bužima kod izvora Bužimnice i uz potok Hotešicu u blizini sela Obljajca. Crkvište se nalazi i na području današnjega Trnovca u blizini sela. Crkvu sv. Martina zabilježio je biskup Brajković u Brušanima, dakako u ruševinama. Ona dokazuje da je i na tom tlu u dotursko vrijeme postojalo jače naselje.⁸¹ Tako je i biskup Glavinić u opisu oslobođene Like oko 1696. zabilježio da se u okolini Novoga (grada) vide razrušeni dvorovi staroga ličkoga plemstva.⁸²

Na ovoj lijevoj strani potoka Like zabilježeno je na Merkatorovoj karti mjesto koje bi se moglo čitati Čehović. Pod tim imenom postojalo je zaista selo u doturskoj Lici, a u njemu su zapisane plemenite porodice Gunešići, Kačići, Lovrenčići, Šaprtkovići, Štifanići, Tažići, Špakovići, Račići i Komanići.⁸³ Sudeći prema položaju na spomenutoj karti, Čehovići (Čahovići) ležali su otprilike тамо gdje je današnje selo Lipe. Pored potoka Like na tom tlu nalaze se ostaci neke građevine. Vjerojatno je da su to ruševine nekadašnje čehovičke crkve.

b) Gornja Lika

Velik dio gornje Like posjedovao je pripadao plemenu Mogorovića. Njihovi su posjedi zauzimali osobito zapadni i srednji dio toga zemljишta, gdje su se nizali gotovo u neprekinutom nizu. Gornja Lika započinjala je odmah iza Novoga grada i Belaja i južnoga dijela Divosela. U sjevernijoj česti nalazili su se glavni posjedi Mogorovića. Središte im je tu bio Ribnik, a u blizini toga mjesta nahodili su se Petrićevići, Vrhovina, Tugomerići, Bukovo, Ždralići, Teličani i Dugošani. Sve su to naselja pojedinih bratstava toga plemena koja su se po njima zvala.

Ribnik se nalazio u dotursko vrijeme na položaju na kojem je i danas, u okuci potoka Like, te je vodom bio optočen gotovo sa tri strane. Gdje je bilo središte toga mjesta, pokazuje crkvinu stare župne crkve. Izgrađena je bila pored vode, na sjevernoj strani ispred otočića koji je bio Likom i njezinim rukavcem odasvud opkoljen. Prema opisu iz 1689.⁸⁴ i 1696.⁸⁵ pored crkve je stajao visok toranj koji je 1696. bio još čitav. Na otočiću iza crkve Mogorovići su sagradili utvrđenje koje je bilo jako i po samom svom položaju. Pominju ga već 1439. zovući ga »grad na Gornjoj Lici«.⁸⁶ Pod njim se nije razvilo podgrađe trgovačko-obrtničkoga značaja, jer Ribnik još 1499. zovu selom.⁸⁷ Bratstvo Mogorovića, koje je živjelo u tom selu, zvalo

⁸¹ Lopašić Spom. 3, 190.

⁸² Ibid. 50.

⁸³ Acta croat. 175, 177, 182. 200.

⁸⁴ Lopašić Spom. 3, 451.

⁸⁵ Ibid. 3, 48.

⁸⁶ Šurmin 151.

⁸⁷ Paval Slavković plemenem Mogorović iz sela Ribnika. Ibid. 421.

se Ribničani. (Jakov Sopčić od Ribničan;⁸⁸ Juraj Ždribač od Ribničan).⁸⁹ Pored tih dviju porodica njemu su pripadali i Slavkovići⁹⁰ i, dakako, još neke familije kojima imena nisu zabilježena.

Biskup Glavinić navodi sedam doturskih crkava u okolini Ribnika, koja je obuhvatala zemljište prema Bilaju, Vrepcu, Metku i Velebitu.⁹¹ Na tom su se tlu, prema tome, nalazila ona spomenuta mjesta: Petričevići, Vrhovina, Tugomerići, Bukovo, Ždralići, Teličani i Dugošani.

Petričevići su zabilježeni na Merkatorovo geografskoj karti. Tu su oni postavljeni između Ribnika, Belaja, Vrepca i Barleta, te su prema tome zauzimali današnja Brda i Jagodnjak. U njihovu su području zapisana sitna sela Ljubnići, Radina Vas, Caktinje⁹² i Sebidraža Vas.⁹³ Između njih je Radina Vas ležala pod samim gradom, te se i otud potvrđuje opisani položaj Petričevića.⁹⁴ U selu su glavni posjednici bili Petričevići, koji su već 1439. u plemenu Mogorovića činili poseban rod ili hižu.⁹⁵ U 15 st., pripadali su toj hiži Petričevići, Mihalići, Vladisići,⁹⁶ Sopčići⁹⁷ i Juričići.⁹⁸ Kasnije su se ovi dvoji posljednji odvojili i sačinjavali su posebnu hižu Sopčića.⁹⁹ Između samih Petričevića valja istaknuti Hreljca, koji je živio pod konac 15. st. On je osnivač grane toga roda koja se po njemu zove Hreljac.¹⁰⁰ Neki članovi te grane odselili su poslije 1520. u Madžarsku, gdje im potomci pod imenom Hreljac Petričević i danas žive.

Vrhovina je jamačno zauzimala područje današnjega južnoga dijela Divosela, a osobito sela Čitluka. Po svom položaju i obliku to zemljište najviše odgovara imenu. U selu su živjeli Mogorovići, koji su sačinjavali posebnu hižu, nazivanu Vrhovci ili Vrhovljani. Njoj su pripadali Budišići¹⁰¹ i Nelkovići, a po svoj prilici i Tvrtkovići i Pribislavići.² Tugomerići su ležali po svoj prilici južno od Ribnika pored Like gdje crkvina doturske crkve pokazuje položaj nekadašnjega naselja. U 15. st. hiža Tugomerića imala je, koliko se zna, pet rodova: Veseličice,¹⁰³ Pipliće,¹⁰⁴ Babiće,¹⁰⁵ Sučice i Surotviće.¹⁰⁶

⁸⁸ Ibid. 388.

⁸⁹ Ibid. 421.

⁹⁰ Ibid. 421.

⁹¹ Lopašić Spom. 3, 48.

⁹² Šurmin 150—151.

⁹³ Ibid. 388—389.

⁹⁴ Ibid. 151, 388—389.

⁹⁵ Od hiže Petričević. Ibid. 150.

⁹⁶ Ibid.

⁹⁷ Jakov Sopčić od Petričević. Ibid. 404.

⁹⁸ Ibid. 420.

⁹⁹ Juričić od hiže Sopčić. Ibid. 420.

¹⁰⁰ Hreljac de Raduč. Ibid. 323. Cod. Frang. 2, 323, Šurmin 150.

¹⁰¹ Ibid. 417, 420, 423, 340.

¹⁰² Ibid. 150.

¹⁰³ Ibid. 152.

¹⁰⁴ Ibid. 340.

¹⁰⁵ Ibid. 404.

¹⁰⁶ Ibid. 417, 420.

Na ostalom zemljištu u blizini Ribnika tri crkvine pokazuju mješta doturskih većih naselja. Jedna se nahodi jugoistočno od Ribnika u blizini potoka Pločanovca, a druge dvije na području današnjega Donjega Počitelja. Na tome tlu bila su se razvila sela onih drugih četiriju hiža: Bukovljana, Teličana, Dugošana i Ždralića. Od njih su Dugošani valjada ležali u prvoj blizini Ribnika, jer su se Sopčići ubrajali i u tu hižu i u Ribničane. Ostala su tri roda zauzimala svakako zemljišta pored one tri crkve. Bukovljani su se dijelili na Blaščice, Borojiče, Brajčice, Budice, Bukovce, Galičice, Mihaliće, Milečice, Jurkoviće i Staničice.¹⁰⁷ Od Teličana je zabilježena samo jedna porodica.¹⁰⁸ Ždralići su bili manja hiža, a zvali su se i Račići i Paladinići.¹⁰⁹

Jugoistočno od Ribnika i spomenutih sela ležalo je naselje Medak. U njemu je 1439. zabilježena posebna hiža plemena Mogorovića (Miklouš Juranić od hiže Metka).¹¹⁰ Na Merkatorovoј karti razlikuju se dva dijela toga mjesta: plemečki (nobilium) na desnoj strani rijeke Like i kmetski na lijevoj. Crkvina doturske crkve nalazi se u plemečkom dijelu kod ušća Glamočnice kraj brdašca kojemu su kasniji doseljenici nadjeli po njoj ime Klisa. Sama je crkva bila izgrađena na ravnu tlu podno brda i vidjela se još oko 1850. u dovoljno dobrom stanju. Iznad crkve na brdu Mogorovići su osnovali jako utvrđenje. Ono je zapisano i u popisu iz 1577. onih ličkih tvrđava koje su Turci zaposjeli.¹¹¹ Biskup Glavinić veli za njega da je izgrađeno na obali Like, kako to i današnje ruševine pokazuju. Središte staroga doturskoga Metka bilo je, sudeći po tome, oko toga brdašca i kod sastavaka Like i Glamočnice, kako je i danas.

Već je rečeno da je Mogorovićima pripadalo i područje mjesta Počitelja zapadno od Ribnika i Metka. Prema ispravi od 1263. posjednik je na tom tlu, barem u jednom dijelu, Petar Tolimirović, koji je svoj posjed, na molbu kraljevu, zamijenio sa četiri župska posjeda u sjeveroistočnoj česti župe. Kralj je naime želio da župsko ličko središte koje se do toga vremena nahodilo na okrajnom dijelu župe smjesti negdje na središnjem položaju, te je za tu svrhu izabrao Počitelj. Tu je onda sagrađena jaka tvrđava, kojoj se tragovi vide na brdu Gradini iznad današnjega zaselka Vuksanove Varoši. Otada je cijela organizacija ličkih gradokmetova i kastrenza potčinjena pod taj novi župski grad, te se uvijek označuje po njemu.

Na počiteljskom današnjem području nalaze se dvije crkvine: jedna pod spomenutom gradinom, a druga u Branjevini. Prema tome na ovom su zemljištu postojala prije Turaka i dva naselja. Ono prvo pod gradom razvilo se na povlaštenom položaju župskoga središta, te se pod imenom Podgrađe nalazi i zabilježeno. (Datum sub nostro

¹⁰⁷ Acta croat. 182.

¹⁰⁸ Šurmin 388, 324.

¹⁰⁹ Ibid. 340, 388, 404, 406, 417, 420.

¹¹⁰ Ibid. 150.

¹¹¹ Ivic 40.

¹¹² Vjesn. ark. 6, 28.

castro Pocitel in villa, vocata Podgradie)¹¹² ili ga zovu samo imenom grada. Ono drugo naselje, koje je ponešto udaljeno od položaja utvrđenja, svakako je stari Počitelj koji je bio nastanjen već do 1263. prije građenja župskog novoga središta. Vjerojatno je da je do toga vremena ta stara počiteljska crkva već bila izgrađena. Naselje oko nje predstavljalo je kasnije stanovništvo kmetova, a Podgradi su sačinjavali obrtnici i trgovci. Nema dokaza u sačuvanim spomenicima da je to Podgradi steklo s vremenom položaj jače povlaštenoga trgovišta, ali je vjerojatno. U tom bi slučaju Počiteljsko podgradi po društvenom svom razvitku odgovaralo Sutpetru i Belaju. Kako su se ova ta naselja razlikovala svojim društvenim stanjem, tako su se i samostalno razvijala. U popisu tvrđava koje su Turci 1577. zaposjeli nahodi se i Počitelj.¹¹³

Jugoistočno otuda ležalo je selo Kukljić. I u njemu su bili posjednici Mogorovići, i to iz hiže koja je po tom selu nosila ime. Na brdašcu pored Like Mogorovići su izgradili utvrđenje, te se glavno naselje sela i razvilo ispod njega.

Do Kukljića s druge strane brda nalazilo se selo Drenovac. Zabilježeno je u bilješci na misalu koji je 1449. pop Blaž plemenom Bobinac, vikar u Kasezima u Lici, prodao crkvi sv. Marije »na Drenovci« za 27 dukata. Tu je svotu platio neki knez Dujam, a to je jamačno Dujam Petričević, koji je u to vrijeme živio.¹¹⁴ On je bio i odvjetnik te crkve, te su prema tome Petričevići od plemena Mogorovića bili i posjednici u Drenovcu. Biskup Glavinić navodi da su se u radučkom području nahodile tri stare crkve.¹¹⁵ Jedna će od njih biti ta u Drenovcu.

Raduč je u doturskim spomenicima nekoliko puta zapisan. Polovinom 14. st. u Senju je bio sudac Jakob iz Raduča, kojega se potomstvo u tome mjestu i dalje spominje.¹¹⁶ Od Mogorovića su u Raduču posjednici bili Hreljci iz hiže Petričevića,¹¹⁷ te će od toga plemena potjecati jamačno i onaj Jakob u Senju. Kasnije su u Raduču imali zemlje i Kurjakovići, koji su dio toga svoga posjeda prodali jednome Mogoroviću.¹¹⁸ Crkvina stare doturske crkve na jednoj oranici u selu pokazuje da je u Raduču bilo snažnije stanovništvo. Mogorovići su u tom selu sagradili i razmjerno jaki kašteo kao i u drugim susjednim svojim naseljima. Stajao je na osamljenom brdašcu u sastavcima Radučice, Grginca i Mićina potoka u Međuvodu blizu glavne ličke stare ceste. Turci su ga 1577. zaposjeli i održali kroz svoje gospodstvo.¹¹⁹

Na tom zemljištu jugoistočno od Počitelja, a jugozapadno od Kukljića bila je sagrađena crkva sv. Ivana, oko koje je kasnije osnovan i franjevački samostan. Crkva je stajala na brdu visokom 1017 m,

¹¹² Ivić 40.

¹¹⁷ Cod. Frang. 2, 323.

¹¹⁴ Šurmin 155.

¹¹⁸ Vjesn. ark. 6, 26.

¹¹⁵ Ibid. Lopašić 3, 49.

¹¹⁹ Ivić 40.

¹¹⁶ Cod. 14, 142—143.

već u velebitskom sklopu, te se i zvala »Sveti Ivan u Lici na gori.¹²⁰ Imala je svoja posebna imanja, između kojih se 1433. navode sela Čelopeci, Kozji Rog i Nadbrdo.¹²¹ Iz 1441. ima vijest da su svi Mogorovići dali toj crkvi sv. Ivana ličku županiju, naime dohodak koji je Lička župa dobivala godišnje na različitim porezima i podavanjima. (Va to vrime [1441] gospoda Mogorovići daše županiju v sveti Ivan na gori vsi kupno za svoje grihe i za vsih mrtvih duše)¹²². Ta se bilješka nalazi na misalu što ga je pisao pop Marko popu Blažu u Obrovi, kapelanu sv. Jurja u Obrovi i činovniku ninskoga biskupa Anadala. Pop Marko je pisao taj misal nalazeći se u Lici kao župnik u crkvi sv. Luke spomenute 1441. godine. Osam godina kasnije napisana je na tom misalu nova bilješka. Vidi se iz nje da je u razmaku od tih osam godina misal kupio pop Blaž iz plemena Bobinaca (u Krbavi), koji je bio pod ninskим biskupom Anadalom vikar u Lici u Kasezima, a on ga je opet prodao, kako je već rečeno, knezu Dujmu Petričeviću za crkvu sv. Marije na Drenovcu. Pop Blaž Bobinac napisao je na tom misalu ovu bilješku: »Tada biše ban Petr (Talovac) v Hrvatih, a pod njim biše knez Franko Petričević v Lici, i va to leto se načiniše vsi Mogorovići s knezom Dujmom Banićem (Frankopanom) za županiju ličku i daše tri sti dukat, a on njim županiju pusti v Lici vikuvičnim zakonom, a oni to daše crikvi svetago Ivana na gori vikuvičnim zakonom, tekuće let 1449.«¹²³ Tako su se i svi Vlasi koji su živjeli u okolini crkve sv. Ivana i inače u Velebitu 1433. obvezali da neće ni na koji način činiti posjedu crkve kakve štete ili krađe.¹²⁴ Kako se vidi, crkva sv. Ivana na gori bila je u 15. st. osobito cijenjena u Lici. Kako je stajala na zemljisu posjedovanja Mogorovića, svakako su je oni i osnovali, pa su je stoga i bogato nadarivali, iako je imala svoja vlastita imanja. Vjerovatno je da je ona bila upravo zavjetna crkva toga plemena, crkva njihova krsnoga sveca, te je sv. Ivan bio krsna slava plemena Mogorovića, kao što je sv. Đuro to bio u plemenu Šubića i Kotromanića. Sv. Ivana slavilo je i veliko pleme Kačića, a isto su tako i Lapčani sagradili glavnu crkvu u svom plemenu još oko 1180. u blizini Lapca s posvetom sv. Ivanu.¹²⁵

Prema poznatim spomenicima ne zna se pouzdano kada je kod sv. Ivana na gori osnovan i franjevački samostan. Ipak je jasno da do 1449. nije postojao, jer su te godine Mogorovići još uvijek dariovali samo crkvu. Nema sumnje da su i njega gradili sami Mogorovići, koji su ga zatim prema svojim mogućnostima i uzdržavali. Značajna je u tom pogledu isprava iz 1512., u kojoj se i spominje franjevački konvenat na tome mjestu. Po njoj moli gvardijan toga samostana sv. Ivana Vranić Ivan plemstvo Ličke župe da podijeli

¹²⁰ Šurmin 154—155.

¹²¹ Lopašić Urbari 7.

¹²² Šurmin 154—155.

¹²³ Ibid. 155.

¹²⁴ Lopašić Urb. 7.

¹²⁵ Cod. 2, 187.

pomoć samostanu. Na tu je molbu odredio župan među plemenitim ljudima u Lici Ivan Hrvatinić da se dio desetine ličke dade tome samostanu.¹²⁶ U turskom napredovanju franjevci su napustili svoj konvenat oko sv. Ivana na gori, ali mora da su prije toga bili opljenjeni, jer se od spisa iz toga samostana očuvalo vrlo malo. Predaja se o njemu ipak održala, a zabilježio ju je još 1696. biskup Glavinić.¹²⁷

Na Merkatorovoj karti na tom su zemljisu zabilježena i ova mjesta: Zir, Slivnik, Mogorić i Zeba. Prvo između njih sačuvalo se danas u imenu brda u susjedstvu Drenovca. Ono je zauzimalo i istočni dio današnjega Drenovca, osobito Kruškovac, gdje se jamačno nalazilo središte naselja i gdje je stajala i ona crkva koju biskup Glavinić spominje kao treću u području radučkom. U Zиру je bila izgrađena i tvrđava, kojoj ruševine sada zovu Gradina.

Slivnik je u našim spomenicima zabilježen još u 14. st. U tom se mjestu 1359. pominje Cvitak, brat Diminoslavov, plemeniti gradokmet ličkoga župskoga grada Počitelja. Za njega je sud utvrđio da je kao pristav rotnoga stola izvršio neke nepravilnosti.¹²⁸ U početku 16. st. u Slivniku se navode plemenite porodice Jakovljići, Drobilići, Domžanići, Hromčići, Karlići, Kajčići, Krajači, Karumi, Malešići, Martinići, Pliskovići i Šutići,¹²⁹ i to kao svjedoci u sudskoj raspravi iz 16 kuća. Sudeći po broju tih zabilježenih domova, Slivnik je bio veće selo. U njemu su plemeniti jobagioni sagradili i tvrđavu, kao što su ih nekoliko na susjednom tlu osnovali Mogorovići. Merkator je Slivnik na svojoj karti postavio između Mogorovića i Zebe prema Ribniku pored potoka Jadove. Tu se gradina staroga utvrđenja nalazi u Pavlovcu na brdašcu Šupljari u okuci Jadove, na strmu položaju gdje je polukružni zid zatvarao pristup gradu. Tvrđava je bila prostrana i čvrsto izgrađena.¹³⁰ Vidio ju je i opisao već biskup Glavinić 1696.¹³¹ Pod imenom drugi Vrebac zabilježen je taj kašteo među onima koje su Turci 1577. zaposjeli.¹³² Nasuprot ovome brdu postoji glavica na kojoj se nalaze ruševine stare doturske crkve. Središte naselja slivničkoga ležalo je, prema tome, na tome mjestu.¹³³

Mogoroviću (Mogoriću) ime je ostalo u današnjem selu toga naziva. Naveden je u popisu kaštela u koje su Turci 1577. postavili posadu.¹³⁴ Dotursko je naselje ležalo po dolovima i humovima oko sastavaka Jadove i Kovačice. Crkvina stare doturske crkve nahodi se na ravni ispod brdašca na kojem je bilo izgrađeno utvrđenje. Tu

¹²⁶ Lopašić Dva hrvatska. junaka.

¹²⁷ Lopašić Spom. 3, 48.

¹²⁸ Cod. 12, 578—579.

¹²⁹ Acta croat. 182.

¹³⁰ Vjesn. ark. 5, 50—52.

¹³¹ Lopašić Spom. 3, 49.

¹³² Ivić 40.

¹³³ Vjesn. ark. 50—51.

¹³⁴ Ivić 40.

se nalazilo i središte staroga naselja. Njegovo je ime na Merkatorovoj karti zabilježeno u liku Mogorović, kako i odgovara nazivu toga plemena. Kraći se lik Mogorić javlja već u popisu ličkih tvrđava 1577, ali su ga i prije Turaka upotrebljavale neke porodice toga plemena. Na ovom tlu to naselje Mogorovića čini cjelinu s onima oko Ribnika, te mu čini istočnu granicu.

Selo pod nazivom Zeba nije zapisano u našim doturskim spomenicima, ali ga ima Merkatorova karta, koja ga postavlja u susjedstvo Mogoroviću, a postoji i danas kao zaselak Mogorića. U Zebi je bila izgrađena tvrđava, kojoj ruševine pod imenom Gradina stoe i sada na brdu Vršeljku nedaleko od grada Mogorovića. Popis iz 1577. navodi dva kaštela Mogorovića, a nema sumnje, sudeći po položaju, da je jedan između njih upravo Zeba. Njeno se ime svakako krije i u nazivu Skelbar, kojim biskup Glavinić zove u svojem opisu Like utvrđenje pored Mogorovića.¹³⁵ Zeba nije zabilježena u našim doturskim spomenicima, pa se otuda i ne zna kakvo je bilo naselje u tom selu. Možda su mu posjednici bili i Mogorovići kao u susjednom Mogoroviću, s kojim se razvio gotovo na istom položaju.

Dalje jugoistočno od ovoga područja u porječju gornje Like, Jadove i Glamočnice ležalo je u krajnjem dijelu Ličke župe u granici sa Hotućom još nekoliko skupova naselja sa važnim utvrđenjima. U prvom redu tu se nalazio Lovinac, a dalje od njega Novaković (Novak), Jurašević, Budak i Zagon.

Dotursko lovinačko naselje ležalo je na zemljишту današnjega Sv. Roka od radučke međe oko potoka Opsenice do župske granice prema Hotući, koja je tu počinjala od današnje Ričice. Središte je toga mjesta bilo oko današnje Crkvine. Taj se položaj zove i sada Stari Lovinac. Nekako oko 1400. u blizini naselja sagrađena je na brdu tvrđava, prostrana i jaka, koja je potrajala nekoliko vjekova. Ona se navodi i u popisu onih kaštela koje su Turci 1577. zaposjeli.¹³⁶ Glavinić napominje da se nalazi na brdu koje je pod Velebitom.¹³⁷ Lovinačko je utvrđenje preko Zrinskih 1509. stekao Ivan Karlović.¹³⁸ Ta činjenica pokazuje da nije pripadao Mogorovićima. U 16. st. pominje se plemenita porodica Lovinčića, za koju se zna da je potjecala iz Like. Sudeći po prezimenu, ona je bila porijekлом iz Lovinca.

Novaković je Merkator zabilježio na mjestu jugoistočno od Zebe, a istočno od Metka ispod onih brda što čine granicu između Like i Krbave. Među gradovima, koje je 1509. u Lici stekao Ivan Karlović, nalaze se i Novaci.¹³⁹ Popis iz 1577. ima dva kastela Novaka. Oba ta spomenika zabilježila su, prema tome, utvrđenja na tom području. Sudeći po položaju na Merkatorovoj karti, Novaković ili Novaci ležali su na tlu današnje Ploče, gdje zaista postoje dvije gradine,

¹³⁵ Lopašić Spom. 3, 49.

¹³⁶ Ivić 40.

¹³⁷ Lopašić Spom. 3, 49.

¹³⁸ Arkiv 3, 121—113.

¹³⁹ Ibid.

između kojih je Štulića kula bila znatnija. Naselje na tom položaju imalo je, kako se vidi, dva naziva, duži i kraći, a oba istoga podrijetla. Kako ih je stekao Ivan Karlović, vjerojatno je da nisu pripadali Mogorovićima.

Jurašević je Merkator postavio nešto dalje jugozapadno od Novakovića, a istočno od Zira. Tu se nahodi selo Vranik, u kojega se području na brdu pored ceste održala gradina doturskoga utvrđenja. Pod imenom Vranik zabilježen je grad i u popisu onih utvrda koje su Turci 1577. zaposjeli. Sudeći po tome, Vranik je u dotursko vrijeme bio područno selo Juraševića, kojemu se ime s vremenom izgubilo. Drugih vijesti o tome mjestu u poznatim spomenicima nema. Stoga se i ne može ništa pouzdano reći koji su posjednici bili u njemu. Kasnije ga nisu posjedovali ni Kurjakovići ni Frankopani. Među Mogorovićima bila je hiža Jurislavić,¹⁴⁰ koja je posjede držala u gornjoj Lici. Možda su oni držali tu zemlju, te je naselje nosilo njihovo ime. Oni bi prema tome bili i graditelji kaštela u Vraniku.

I o Budaku postoje vijesti jedino iz Merkatorove karte. On je mjesto toga imena postavio nešto dalje na jugozapad od Juraševića. Tu se i danas nahodi brdo pod tih imenom, a ispod njega je selo Vagan s nekoliko plodnih polja. Kraj Vagana vide se, ispod brda Budaka, na humu ruševine doturskoga grada. Drugih vijesti o Budaku u poznatim spomenicima nema.

Jugozapadno otuda na Merkatorovoj karti prema Raduču i Lovincu zabilježeno je mjesto Zagon. Sudeći po tome položaju ono se nalazilo na području današnjega Lovinca, gdje postoje obilni tragovi nekadašnjega naselja. Tu su ostaci doturske crkve pod nazivom crkvina, a nedaleko otuda na brdu nahode se ruševine staroga utvrđenja. Zagonu su jamačno pripadala i okolna mala polja, a između njih i Smokrić i Cerje. Potanjih vijesti o zagonskom naselju nema.

Lička župska granica na toj strani može se ovako utvrditi: Prema našim spomenicima zna se da je Hotičkoj župi pripadalo mjesto Lukavac, poveće naselje sa tvrdim gradom. Merkator meće na svojoj karti to mjesto jugoistočno od Lovinca, na istoj strani potoka Hotičnice (Ričice), tako te veliko područje šuma na nižem tlu leži između njega i Gračaca. Položaj Lukavca odgovara prema tome današnjem selu Ričici. Blizu crkve toga sela nahode se ruševine doturskoga utvrđenja, a to su ostaci lukavačkoga staroga grada.

Na toj je strani lička župska granica tekla od prilike onako, kako danas ide međa sela Smokrića prema Rudopolju, a lovinačka, cerjanska i svetoročka prema Ričici. Prema Krbavi granica je lička išla kao i danas. Prema Budaku ležao je Komić, prema Juraševiću Kurjak, prema Novacima i Zebi Srednja gora.

¹⁴⁰ Šurmin 423.

c) Stanovništvo Ličke župe

Kako se vidi, iz poznatih se spomenika može utvrditi ličko naselje doturskoga vremena samo u općenim crtama. Vijesti o sitnjim selima postoje jedino iz sjeveroistočnoga dijela župe, sa kojega se u ispravama spominju i manja plemićka naselja i ovdje ondje kmet-ska sela.

Sudeći po stanju na tome sjeveroistočnom dijelu župe, koje je u našim sačuvanim spomenicima potanje opisano, kmetskih je sela na cijelom župskom području bilo razmjerno mnogo, kao što je puno bilo i samih kmetova. Posjednici su držali zemlje, oni su se brinuli za nju i za njenu obradu, ali su je obrađivali kmetovi. Oni su sjedili po selima i po vasima, na pojedinim ždrijebima, od kojih su posjedniku plaćali ugovoreni i određeni dio.

Stanovništvo se prema tome dijelilo na kmetsko i posjedničko. Ono prvo potjecalo je od ljudi, koje latinski zovu castrenses. Župski kmetovi ili kastrenzi obrađivali su zemlje župskoga grada, i njihovi su porezi i razna podavanja išla u korist župa, a prema tome, po potrebi, i kralja, bana i župana. Oni su se toga radi i zvali latinski castrenses, jer su ovisili o gradu ili kastru, radili su njegovu zemlju i plaćali su njemu dužni dio, a tek njegovim posredništvom i drugima. Sam red tih kmetova kao cjelinu prema povlaštenim, plemenitim ili oplemenjenim posjednicima u našim ispravama zovu »kmeća dit« (ikavski, a prema tome bi jekavski bilo dijet).¹⁴¹

U listini od 1359. još razlikuju kastrenze i luče ih tačno od plemenitih gradokmetova. U njoj se navode: Berk, filius Boskou de Tolsygh, nobilis jobagio castri Pochotelli; Cyuitak, frater Dimini-slavi, nobilis de Silnigh; Georgius, filius Zlauchygh et Perven de Nekeresth, homines castrenses ipsius castri Pochotelli; Pribizlaus, filius Radinech de Dolyan, setnicus de provincia Lyke.¹⁴² Kako se vidi, u toj se ispravi spominju sve vrste župskoga stanovništva, koje je bilo zavisno od župskoga grada. Tu su u prvom redu kastrenzi, koji još potпадaju pod župski grad, te prema tome zemlja koju su oni obrađivali još nije bila kraljevom darovnicom prenesena na pojedinačnoga posjednika. Staro župsko uređenje potvrđuje i služba satnika, koju je u to vrijeme vršio Pribislav iz Doljana. Svi oni spadaju u rotni sud župe Ličke, iako kastrenzi nisu plemeniti. Pored njih u tom se sudu nahodi i Cvitak, za kojega listina kazuje da je plemeniti čovjek iz Slivnika. On je zajedno sa spomenuta dva kastrenza u tom sudu bio pristav. Cvitak iz Slivnika predstavlja sva-kako plemića koji je izišao iz toga istoga župskoga uređenja, te su mu preci bili oplemenjeni kraljevom potvrdom kao gradokmetovi ili jobagiones castri. Oni su se prema tome zvali plemeniti gradokmetovi, nobiles jobagiones castri. S vremenom prestajala se upotrebljavati ta oznaka po gradu, a ostala je samo ona po plemstvu.

¹⁴¹ Šurmin 151, 399, 418, 424 Acta croat. 184.

¹⁴² Cod. 12, 587—579.

Takav način pokazuje spomenuti Cvitak; onaj prvotni, gdje se navode obje oznake, i po župskom gradu i po plemstvu, predstavlja Berko Bošković iz Tolšića. U 15. st. prevladao je, dakako, onaj drugi način označivanja posjedovnoga i društvenoga podrijetla, u kojemu se oznaka zavisnosti od župskoga grada izostavljala. Ona je ponizivala i razlikovala je njena nosioca od onih plemenitih ljudi koji nisu izišli iz gradokmetskoga župskoga uređenja, ili je to bilo vrlo davno, te se nije više ni spominjalo. Oplemenjeni gradokmetovi nastojali su, dakako, da tu oznaku zavisnosti od grada skinu sa sebe, pa da se što više približe povlaštenome plemstvu. Kako se vidi, oko 1359. u Lici je još postojalo staro župsko uređenje, te je tu bilo još i kastrenza i oplemenjenih gradokmetova. Između onih prvih uzimani su i pristavi u rotni sud, kako je to bilo u pravilu prema starom župskom uređenju. Pod konac 15. st. zahvatio je novi razvitak društvenih odnosa, koji se do toga vremena već bio izvršio po drugim našim krajevima, a osobito u dravskosavskom međuriječju, i Liku i drugo susjedno zemljiste. On je u prvom redu donio najprije slabljenje staroga župskoga uređenja, a zatim je postepeno doveo i do gotovo potpunoga njegova nestajanja. Nekadašnji gradski posjed malo je pomalo izdijeljen novim kraljevskim darovnicama, a dobili su ga veliki posjednici. U Lici su to mogli biti Mogorovići, ali se na tome tlu javljaju i Kurjakovići iz plemena Gušića iz susjedne Krbave i Frankopani, koji stječu mnogobrojne zemlje. Prelaženjem nekadašnje župske ili gradske zemlje u ruke novih posjednika prešli su i stari kastrenzi iz svoga dotadašnjega društvenoga i posjedovnoga položaja u novi, u kojemu oni nisu više bili zavisni od župskoga grada, nego od novoga posjednika. Iako se njihovo posjedovno stanje nije promijenilo, ili se to dogodilo barem u vrlo maloj mjeri, ipak su oni izgubili svoje staro društveno ime i prema tome i onaj društveni položaj koji je bio vezan uz njega. Svi su ti stari kastrenzi postali jobagioni posjednika, te su potpuno izjednačeni s onima koji su već bili obrađivali zemlje dotašnjih plemića i gradokmetova. Kako je tim putem malo pomalo nestao red kastrenza, isto se tako naravnim slijedom ukinuo i stari red oplemenjenih gradokmetova, jobagiona castri. U spomenicima 15. st. nema više pomena ni jednim ni drugim. Mjesto kastrenza javljaju se samo kmetovi, a mjesto gradokmetova jedino plemeniti ljudi, posjednici zemlje.

Iako je red plemenitih jobagiona castri ili oplemenjenih gradokmetova prešao do 15. st. u plemenite ljude, ipak je između njih i povlaštenih plemića ostala bitna razlika. Ona se pokazivala u odnosu prema novom župskom uređenju, upravo prema plaćanju županije, kojom se župa uzdržavala. Nju su plaćali jedino oni plemeniti ljudi koji su potjecali od gradokmetova ili jobagiona castri. Iako se ta oznaka od 15. st. njima nije više službeno davala, jer župski grad nije više imao tu službu, ipak su oni i dalje ostali od župe zavisni, jer su je bili dužni uzdržavati. Taj porez u Lici nisu davali jedino

Mogorivići, Gušići i Frankopani. U Lici je između te dvije plemičke skupine bilo i druge razlike. Ona se očitovala pogotovu u uređenju same župe i sudstva. U sačuvanim spomenicima nema dokaza da su čast župana držali i obnašali plemeniti ljudi iz onih porodica ili rodova koji su potekli iz gradokmetskoga uređenja. Niže činovničke službe vršili su dakako i oni. U sudstvu je glavni organ bio rotni stol, kojemu su članovi bili župan ili njegov zamjenik, koji su predsjedali, zatim suci, pristavi i satnik. Oni posljednji bili su i članovi izvršne vlasti koji su izvršivali odluke suda. O rotnim stolovima ličkim ima nešto vijesti. Iz njih se jasno vidi da su u sudstvu Mogorovići, isto tako kao i u upravi, bili visoko povlašteni. U prvom su redu oni imali zaseban svoj rotni stol koji je raspravljaо samo o stvarima njihova plemena. Tu su i pristavi, u судu najniži službenici, bili članovi toga plemena. Koliko se radilo o pitanjima drugih plemenitih ljudi koji su bili podrijetlom iz nekadašnje gradokmetske organizacije, opet su i u tim rotnim ličkim stolovima predsjednik i članovi suda bili, koliko se vidi iz sačuvanih isprava, iz plemena Mogorovića, a samo su pristavi, i, naravno, satnik mogli biti iz drugih plemenitih rodova i porodica.

Najmnogobrojniji u ličkom stanovništvu doturskoga vremena bili su kmetovi. Prema tome oni su živjeli na svima posjedima gdje posjednici nisu sami obrađivali svoju zemlju ili barem ne u svim dijelovima. Samostalni su posjednici u Lici bili ne samo Mogorovići, Gušići, Frankopani, samostani i crkveni dostojanstvenici, nego i svi stari gradokmetovi. Ovi su posljednji kao nagradu za svoju vojnu službu imali razmjerno velike posjede koje nisu mogli sami obraditi.

Koliko se vidi iz listina, naselja su kmetova bila raštrkana, već prema položaju svoje sesije. Više njih činila su selo, koje ponajviše nije bilo veliko. Kmetova je, dakako, bilo više na posjedima Mogorovića i drugih velikih posjednika nego na gradokmetskim, koji su dijelove svojih posjeda i sami obrađivali. Broj kmetova u Lici pred turske provale mogao bi se donekle utvrditi prema broju crkvenih župa na tome tlu. Iz pisanih spomenika i po sačuvanim crkvištima vidi se da je u to vrijeme na tom ličkom zemljишtu postojalo jedno 40 crkava, od kojih je najviše bilo župnih. U svemu je, prema tome, oko 1510. u Lici moglo biti oko 3000 kmetskih domova sa jedno 15.000 čeljadi. Tome bi broju odgovarala otprilike i ona svota od 200 dukata kojom su Mogorovići iskupili ličku županiju od župana da bi je darovali crkvi sv. Ivana na gori. Plemeniti ljudi, koji su potjecali od nekadašnjih gradokmetova, bili su posjedovno naselje i već prema tome slabiji od onih koji su tu njihovu zemlju radili. Osim toga i njihovo posjedovanje u Lici nije bilo veliko. Bilo je cijelih dijelova te župe gdje oni nisu bili posjednici. Koji su to krajevi, već je rečeno. Njihovi su se posjedi nalazili u sjeverozapadnoj i sjeveroistočnoj česti i donekle u istočnoj i jugoistočnoj, a na ostaloj zemlje su držali Mogorovići, crkva i donekle

Kurjakovići i Frankopani. Ipak je među tima potomcima nekadašnjih gradokmetova u Lici bilo i razvijenijega naselja. Takvi su u prvom redu bili Lagodušići, koji su se dijelili, koliko se zna, u deset koljena, te su imali barem 50—60 kuća. U Slivniku je u sudskej raspravi 1501. zabilježeno 14 kuća plemenitih ljudi gradokmetskoga podrijetla, u Podslunjku 15, u Novaku 8, u Zahumićima 8, u Zapotočju 5, Čehovićima 8, a po nekoliko u Novom gradu, Tožićima i Nekorićima. Snažni su bili i Tetačići, kojih je zapisano petnaestak domova. Vidi se otuda da su pojedina naselja plemenitih ljudi imala i po desetak kuća ili porodica. To su, dakako, bili oni koji su bili kao svjedoci u spomenutoj sudskej raspravi. Naravno je da ih je bilo koji nisu u sačuvanim ispravama spomenuti. Može se, općeno, uzeti da je u Lici oko 1510. plemenitih ljudi gradokmetskoga podrijetla bilo 45 naselja. Ako se pretpostavi da je na svako od njih otpadalo po jedno deset porodica, došlo bi se do zaključka da je toga plemićkoga stanovništva u to vrijeme moglo biti 450—500 kuća sa jedno 2000 čeljadi.

O Mogorovićima ima nešto više spomenika, te se njihov razvitak u Lici može tačnije pratiti. Najviše tih isprava potječe iz 15. st. i ponešto iz početka 16. upravo iz vremena kada je to pleme već bilo razvijenije. Iz njih se vidi da su se u to vrijeme dijelili na petnaestak grana, od kojih je svaka imala po desetak do dvadesetak kuća. Osim toga ima ih poveći broj za koje ne možemo utvrditi kojoj grani ili hiži pripadaju, jer su označeni samo svojim plemenskim imenom. Kako se vidjelo, Mogorovići su držali posjede na jugozapadnoj, zapadnoj, srednjoj i sjeveroistočnoj česti župe, gdje su se njihove zemlje nahodile u neprekinutom nizu. Može se reći, približno istini, da je oko 1510. na cijelom ličkom području Mogorovića bilo jedno 300—350 kuća sa oko 1500 čeljadi.

Od početka 13. st. može se nešto tačnije i potpunije pratiti u Lici razvijanje dviju hiža plemena Mogorovića koje su u svoje vrijeme bile u javnom životu vrlo znatne. Jednoj je između njih bio predak Tolimir, te se po njemu može zvati Tolimirovići, a drugoj Desislav (i Disislav). Ovu drugu spomenici zovu Disislavići.

Tolimir je živio u prvoj poli 13. st. Njegovo se potomstvo ovako razvijalo:

TOLIMIR

LUKAČ, 1349 ¹⁴⁶	PETAR, župan lički, 1253, ¹⁴³ 1253 ¹⁴⁴	HRELJŠA MOGOROVIĆ iz Like ¹⁴⁵	BORISLAV, 1349 ¹⁴⁶	TOLIMIR, 1349 ¹⁴⁶
NOVAK, 1349 ¹⁴⁶	MARTIN, 1349 ¹⁴⁶	PETAR, 1349 ¹⁴⁶	GREGOR	GREGOR ¹⁴⁶
		MIROSLAV, 1411.		

¹⁴³ Petrus filius Tholimiri de Lika. Cod. 4, 522.

¹⁴⁴ Cod. 5, 245.

¹⁴⁵ Ibid. 11, 523; 12, 504.

¹⁴⁶ Ibid.

Dalje razvijanje te kuće ili grane Mogorovića nije prema dosad izdanim ispravama poznato.

Desislavići razvijali su se, koliko se zna, ovako:

DESLAV (DISISLAV), župan, oko 1250 ¹⁴⁷	KURJAK, župan, 1322—1349	PETAR, župan, 1322—1334
NOVAK, župan, 1349—1377	GREGOR, župan, 1349—1377	
PAVAO ¹⁴⁸	PETAR, 1403—1405 ¹⁴⁹	IVAN, župan 1349—1377
NIKOLA, 1457, NOVAK, 1454, PETAR 1445, ¹⁴⁸ IVANKO, 1420,		
PETAR, 1420, JAKOB, 1420, GREGOR, 1420.		

Iz te je hiže na glas došao Novak, koji je u ratnoj službi kralja Ljudevita vojevao po različitim državama. Za te zasluge on je nadaren novim velikim posjedima u Lici na zemljишtu od Budimeričića do Ostrovice i potoka Jadove. Kraljeva darovnica nije glasila samo na njega, nego i na oba brata njegova Gregora i Ivana, koji su valjada također bili s njim u kraljevoj vojsci. Desislavići su već otprije imali Ostrovicu, i po njoj su nosili svoj plemički pridjevak. Novakov sin Pavao, nazvan Novaković, prodao je svoj dio Ostrovice i druge susjedne svoje posjede Nikoli Frankopanu i prešao je u Gatsku. Sinovi Ivana, brata Novakova, prodali su također svoj dio Ostrovice spomenutom Frankopanu, ali su ostale svoje ličke posjede zadržali. Od njih će biti u 15. i u početku 16. st. potomaka, ali njihov razvitak nije poznat.

Krbavski Gušići stekli su kraljevom darovnicom najprije župski lički grad Počitelj, te su s njim dobili i neke župske dohotke. To se dogodilo nešto poslije 1370. U njihovim je rukama taj grad, čini se, ostao sve do turskoga gospodstva. Oni su s vremenom kao posjednici župskoga središta došli i do drugih jačih utvrđenja. U rukama kneza Ivana Karlovića nahode se 1509. tvrdi gradovi Počitelj, Belaj, Barlet, Lovinac, Slivnik, Novaci i Novi grad.¹⁴⁹ Kurjakovići su 1411. držali i selo Crničane uz potok Liku kod Podslunja i Sutpetra, koje su oni darovali špitalju sv. Marije Magdalene u Bužanima.¹⁵⁰ Njima je pripadao i posjed u Radučevu selu, od kojega su 1446. dva ždrijeba dali Ivanu iz hiže Jurislavaca plemena Mogorovića.¹⁵¹ Krbavski su često stanovali u Počitelju, gdje su bili izgrađeni lijepi županski dvori, a svoje su kuće u tom gradu imali jamačno i oni.

Između Frankopana u Lici je stekao posjeda Nikola, koji je zamjenom sa Desislavićem Pavlom dobio njegov dio Ostrovice i dijelove Grebenara, Sičeva, Hotuvana, Bihorića, Borivića, Novaka, Strelića i manjih nekih sela u blizini Ostrovice. Svoj su dio toga mjesta Nikoli Frankopanu prodali i ostali Novakovići, te je on skupio cijelo

¹⁴⁷ Ibid. 4, 522.

¹⁴⁸ Cod. Frang. 1, 432 i 434.

¹⁴⁹ Arkiv 6, 29.

¹⁵⁰ Fejér 10, 5, 187—188.

¹⁵¹ Ljubić Listine 9, 249—250.

ostrovičko područje u svojoj ruci. Njegov sin Dujam češće je i stanovaо u Ostrovici.¹⁵² U vlasti te loze Frankopana nalazi se Ostrovica još 1521, pred turske provale.¹⁵³ Od njih su je osvojili Turci 1527.

Pored stalnoga naselja, posjedničkoga i kmetskoga, u Lici je u to vrijeme prije Turaka bilo i pokretnoga stanovništva koje nije imalo svoga vlastitoga posjeda, nego se kretalo po tuđoj zemlji, a prelazilo je i na druga župska područja. To su bili Vlasi, koji su živjeli uglavnom od pastirske privrede. Prema poznatim spomenicima zna se da je u Ličkoj župi Vlaha bilo u 15. st. na planinskom dijelu između Budimerića i Vrepca, na zemljisu koje je spadalo pod Ostrovicu. Kada su Novakovići iz plemena Mogorovića hiže Disislavića prodavali svoj dio toga mjesta Nikoli Frankopanu, navode oni: *castrum nostrum Ostrouize in comitatu Licce constitutum cum... villis, jobagionibus, morolakis seu olakonibus.*¹⁵⁴ U ispravi iz 1421. spominju kod Ostrovice selo Igrišće i u njemu »volahos sugari«.¹⁵⁵ Veća je skupina Vlaha u 15. st. živjela i u Velebitu u blizini sv. Ivana na gori.¹⁵⁶ Vlasi su u Lici imali svoju upravu i sud, sa knezom i četiri suca i dva pristava.¹⁵⁷

d) Uredenje župe i sudstva

Postavlja se pitanje, koje je naselje u Ličkoj župi moglo vršiti upravnu i sudsku vlast, jesu li to bili i gradokmetovi, kasniji plemeniti ljudi, ili su tu povlasticu imali samo Mogorovići i docniji posjednici krbavski Gušići i Frankopani? Da se dade potpuni odgovor na to pitanje, nema dovoljno spomenika iz kojih bi se mogli crpsti podaci. Ipak će i sačuvane isprave dati o tome stanju dovoljno jasnu sliku, te će se iz njih moći izvesti pouzdani zaključci.

Oko 1250. i 1263. u Lici je župan bio Petar Tolimirović iz plemena Mogorovića.¹⁵⁸ Oko toga vremena tu je službu vršio i Disislav Mogorović,¹⁵⁹ od kojega potječu kasniji Disislavići. Od tih njegovih potomaka župani su bili Kurjak i Petar,¹⁶⁰ sinovi njegovi, a zatim i sinovi toga Petra Novak, Gregor i Ivan.¹⁶¹ Tih je godina župan bio i Ivan, isto tako iz plemena Mogorovića, ali nije poznato iz koje je bio grane.¹⁶² Oko 1300. do 1310. u Lici je bio župan neki Valentin, kojega

¹⁵² Lopašić urb. 3.

¹⁵³ Od strane kneza Jurja Slunskoga... Jakov, ostrvički porkulab. U Senju 1521. Acta croat. 210.

¹⁵⁴ Cod. Frang. 1, 318.

¹⁵⁵ Ibid. 1, 186.

¹⁵⁶ Lopašić urb.

¹⁵⁷ Ibid.

¹⁵⁸ Cod. 4, 522; 5, 245.

¹⁵⁹ Ibid. 10, 163.

¹⁶⁰ Ibid. 11, 523.

¹⁶¹ Ibid. 11, 523.

¹⁶² Ibid.

se sin pominje 1334. među Mogorovićima.¹⁶³ Kako se vidi, u vremenu od 1250. do 1360. župansku službu u Lici vršili su mnogi Mogorovići, te bi se moglo gotovo reći da je ona bila u tom razdoblju u tom plemenu nasljedna. Značajno je da se od loze Tolimirovića za to vrijeme nalazi jedino Petar na tom mjestu, a njegovi potomci ne ulaze u tu upravnu službu. Disislavići su naprotiv u tih stotinu godina dali Lici šest župana, tako te je ta služba u toj lozi Mogorovića prelazila s jednoga na drugoga člana. Šezdesetih godina 14. st. kralj Ljudevit, vodeći borbu protiv moćnih hrvatskih plemena, oteo je i Mogorovićima ličko županstvo, te je za župane u Počitelju počeo namještati svoje činovnike, strance. Tako je župansku čast u Lici od 1367—1371. vršio Petar de Bellante, glavar templara.¹⁶⁴ Već 1372. kralj se izmirio s Mogorovićima, i 1373. zapisana su tri nova župana u Lici: Novak, Petar i Mogor. Te je godine zaplijenjena crkvena desetina ninske biskupije, pa je o tom bio obaviješten i lički župan, jer je Lika spadala pod tu biskupiju.¹⁶⁵ Novak i Petar bili su sinovi Borislava, unuka Petra Tolimirovića. Sudeći po imenu, i Mogor je bio iz plemena Mogorovića, te će biti predak one porodice toga plemena, koja je u 15. i 16. st. nosila prezime Mogorić.

Spominju se te 1373. godine tri lička župana (nobili viro Nouaco, comiti de Licha ... Petro, comiti de Licha, nobili viro Magor, comiti de Licha), i kako se svoj trojici piše u stvari uprave, vidi se da su i sva trojica vršila župansku službu u jedno vrijeme, zajednički. Takva se uzajamna uprava župe može naći i kod krbavskih Gušića, kako će se vidjeti u toku ove rasprave. Ona se može shvatiti tako što su je zajednički obavljala braća ili najbliži rođaci. Sudeći po tome, bit će i spomenuti Mogor upravo iz loze Tolimirovića.

Nekoliko godina poslije toga u životu političkom pokretu osnažili su se krbavski Kurjakovići iz plemena Gušića, te su stekli i županstvo ličko, buško i podgorsko, držeći već otprije i ono u Krbavi. U toj službi spominju se Nikola, Tomaš i Butko, sinovi kneza Budislava, i Pavle, sin Karlov, a 1393. Tomaš i Butko.¹⁶⁶ Njima je u to vrijeme pripadao, dakako, i župski grad Počitelj kao župsko središte. Ipak Krbavski nisu održali ličko županstvo u svojoj ruci i kroz 15. st. Na tom se položaju u tom razdoblju nalaze često i Mogorovići. Oni ne upravljaju ličkom župom iz Počitelja, jer on pripada krbavskim Kurjakovićima, nego iz svojih dvorova. Tako je 1439. župan u Lici Šimun Slavković (mi knez Šimun Slavković budući knez lički meju plemenitim ljudmi Mogorovići),¹⁶⁷ nekoliko godina kasnije

¹⁶³Ibid. 10, 163.

¹⁶⁴Petrus de Bellante, Bussaul et Pocedelle comes. Ibid. 14, 94, 1367. — Petro de Bellante, comiti Bonsane et Puchitelli ... in comitatu de Liche et Busane. 1371. Ibid. 14, 309; vidi i 310.

¹⁶⁵Ibid. 14, 522.

¹⁶⁶Corbauiae, Lyche, Bussane, Scrissie domini et comites naturales. Rad 130, 56. Vjesn. ark. 6, 25. Mi Tomaš i Butko, Krbavski, lički, buški i pročaja knezi. Šurmin 98.

¹⁶⁷Šurmin 150.

Dujam Petričević,¹⁶⁸ 1449. Franko Petričević¹⁶⁹ (tada biše ban Petr v Hrvatih, a pod njim biše knez Franko Petričević v Lici). Za dalje razdoblje od jedno četrdeset godina nema sačuvanih spomenika, iz kojih bi se vidjelo stanje uprave u Lici. Ipak je još 1495. lički župan Petar Malić iz plemena Mogorovića iz kuće Kuklića (Petar Malić, knez plemenitoga stola krajeva v Lici)¹⁷⁰ Kako se vidi, lički su župani postajali Mogorovići iz različitih grana i Disislavića i Tolimirovića, Petričevića, Slavkovića, Ribničana i Kukljičana. Od 1450. od prilike, od vremena veće opasnosti od Turaka i jačega organizovanja ratne snage po tom ugroženom zemljишtu, u Lici su postavljeni za župane pojedini uvaženi članovi hrvatske ratne spreme. Stoga se 1490. na tom mjestu nahodi Juraj Orlovčić,¹⁷¹ 1497. Juraj Sladojević, 1499. već Juraj Korlatović, a te iste godine i Andrija Kobasić,¹⁷² sve plemići iz susjednih krajeva. U početku 16. st. imaju župansku službu u Lici i Mogorovići. Od njih je u toj časti 1521. zabilježen Bartol Utšenić.¹⁷³

U poznatim ispravama lički župan nosi naslov knez ili špan, dok je u susjednim župama lapačkoj i humskoj u upotrebi bila i riječ župan. Oblik špan nastao je ili prema župan ili prema madžarskom izgovoru. Prema tim riječima područje župe zvalo se španstvo ili kneštvo. Podžupan zove se potknežin ili vicešpan, a vidi se da je prva od tih riječi starija i običajnija. U nijednom spomeniku od 13. do početka 16. st. nije zabilježen nijedan lički župan koji je bio podrijetlom iz kakve plemenite porodice gradokmetskoga stanja. Iz takvih su rodova mogli biti uzimani jedino podžupani,¹⁷⁴ ali su i tu službu vršili i Mogorovići, što pokazuje prezime Podknežinić jedne cijele grane toga plemena.¹⁷⁵

Služba župana bila je dvovrsna: upravna i sudska. U prvoj je uz župana stajala i ratna spremna, u ovoj drugoj postojao je u našim župama i kraljev stol, kojemu je predsjedao župan. Članovi su suda bili po nekoliko sudaca, i to u Ličkoj župi po pet, i dva rotna prištava. Dok je opstojala gradokmetska služba u 13. i 14. st., u tome je kraljevu stolu član bio i satnik, koji je čuvaо obično župski ili plemenski pečat.

O uređenju suda u Ličkoj župi ostalo je nešto spomenika. Iz 13. st. nema ih uopće, iz 14. st. ima ih samo jedan, a nešto ih više postoji iz 15. i iz početka 16. st. Onaj jedan iz 14. st. napisan je u vrijeme kada su župani u Lici bili zajedno braća Tomaš i Butko Kurjakovići koji su to isto bili i u Bužanima i Krbavi. Oni su stoga sudski stol

¹⁶⁸ Starine 33, 519.

¹⁶⁹ Šurmin 155.

¹⁷⁰ Ibid. 388.

¹⁷¹ Ibid. 340.

¹⁷² Ibid. 423.

¹⁷³ Acta croat. 210.

¹⁷⁴ Vicešpan Dragiša Kačić z Čahović. Ibid. 200, 1512.

¹⁷⁵ Ibid. 166, 1497.

uredili tako da su mu prisustvovali podknežin, suci i pristavi i iz Like i Bužana.¹⁷⁶

Spomenici 15. st. opisuju samo sudove u kojima su suci članovi plemena Mogorovića. Naslov toga suda glasi ili »meju plemenitim ljudmi Mogorovići stola kraljeva u Lici¹⁷⁷ ili samo »meju plemenitim ljudi v Lici«.¹⁷⁸ U svim tim sudskim raspravama radilo se o stvarima koje su se ticale pojedinih članova tog plemena i u tome nije bilo razlike među njima. Možda se samo slučajno nisu sačuvali opisi i onih sudskih rasprava u kojima se radilo i o stvarima plemenitih ljudi koji su bili gradokmetskoga podrijetla.

Suci u rotnom ili kraljevom župnom stolu bili su u javnom životu svoga kraja vrlo uvažene ličnosti. Pitanje je stoga kako je prema broju sudaca bilo raspoređeno cijelo pleme Mogorovića, ili, drugim riječima, iz kojih su grana ili loza toga plemena uzimani suci. Sačuvani spomenici dat će neku sliku prema tom pitanju. U ispravi iz 1439. suci su bili iz hiže Petričevića, Kukljića, Vrhovljana, Tugomerića i Metka, a rotni je pristav bio jedan Tugomerić.¹⁷⁹ U listi iz 1490. zabilježeni su suci iz kuće Vrhovljana, Ribničana, Dugošana, Pribislavića i Tugomerića, a rotni su pristavi bili jedan Mogorović iz Gaćeglega i plemeniti čovjek gradokmetskoga podrijetla Zoranić iz Lučana.¹⁸⁰ U суду 1495. suci su opet bili od Vrhovljana, Ribničana, Tugomerića, a pored toga iz kuće Ždralića i Teličana, a pristavi jedan Mogorović Zahumić i jedan Zoranić.¹⁸¹ Slično je stanje bilo i 1497. Suci su iz kuće Vrhovljana, Ribničana, Petričevića, Tugomerića i Ždralića, a pristavi Mogorovići i Zahumići i Gaćeležac.¹⁸² Tako su i u sudu u 1499. suci iz grane Vrhovljana, Ribničana, Tugomerića, Petričevića i Ždralića, a pristavi jedan iz Zahumića, a drugi iz Čahovića, oba gradokmetskoga podrijetla.¹⁸³ Najposlije te iste godine u drugom jednom суду članovi su bili ljudi iz hiže Ribničana, Tugomerića, Ždralića, Zahumića i Jurislavaca, a pristavi jedan Zahumić i jedan Tugomerić. Nema, dakako, dovoljno spomenika po kojima bi se moglo potpuno tačno naći pravilo kako su birani suci u taj lički rotni stol. Ipak se može pouzdano utvrditi da su i 1439. i onda kasnije 1490., 1497. i 1499. suce davale kuće Vrhovljani i Tugomerići, a česti su bili i oni iz hiže Petričevića i Ribničana. Otuda se može zaključiti da su te grane Mogorovića u 15. st. bile najbolje razvijene. Značajno je da u sačuvanim listinama nema među sucima ni članova Tolimirovića ni Desislavića, a ni Skoblića. Ipak se iz toga ne može izvesti nijedan pouzdan zaključak, jer se sudskih ličkih isprava sačuvalo vrlo malo. Koliko se vidi, plemeniti su ljudi gradokmet-

¹⁷⁶ Šurmin 98.

¹⁷⁷ Ibid. 150, 404, 417, 420, 423.

¹⁷⁸ Ibid. 340, 388.

¹⁷⁹ Ibid. 150.

¹⁸⁰ Ibid. 340—341.

¹⁸¹ Ibid. 388—389.

¹⁸² Ibid. 404—407.

¹⁸³ Ibid. 417—422.

skoga podrijetla u tim sudskim stolovima sudjelovali jedino kao pristavi. To pokazuje i isprava iz 1359, u kojoj se navodi nekoliko pristava čak kastrenskoga stanja. Sudski lički stolovi obdržavani su ili kod Sv. Jure na Skurini ili kod Sv. Marije u Črnoj Vasi. Obje su se te crkve nalazile jamačno na području oko Ribnika i Metka, gdje su živjele spomenute kuće Mogorovića.

Između plemenitih ljudi Mogorovića i onih koji su bili podrijetlom od gradokmetova bila je u Ličkoj župi, kako se vidi, bitna razlika. Mogorovići su posjedovali svoju zemlju neovisno od župskoga grada, dobivši je jednom od kralja kao samostalan posjed. Plemeniti ljudi gradokmetskoga podrijetla bili su uvijek donekle ovisni o župskom gradu, kasnije o samoj župi. Mogorovići su, sudeći po sačuvanim ispravama, bili davali župi župane (knezove, špane) a kraljevu stolu suce, plemeniti ljudi jobagionskoga podrijetla mogli su u upravi dobiti službu samo podžupana, a u судu pristava i kraljeva čovjeka. Razlika je bila i u samom posjedovanju, jer su Mogorovići imali velike posjede te su držali preko polovine cijele župe, dok su onima drugima pripadala manja imanja.

Mogorovići su imali velika posjedovanja i u južnijim župama, u Sidrazi, Ninskoj i Lučkoj župi gdje su zabilježeni već u 11. st. Tamo su oni bili isto tako vrlo uvaženi članovi hrvatskoga plemstva, te su unišli i u spisak onih dvanaest visokopovlaštenih hrvatskih plemena. Nastaje pitanje jesu li Mogorovići doselili u Liku iz tih južnih župa, pa su na sidraškom ili lučkom zemljишtu starosjedioci, ili su to upravo bili u Lici, te su iz nje preselili na to južnije područje zbog kakvoga stvarnoga, političkoga razloga.

Mogorovići su u Sidrazi, Ninskoj i Lučkoj župi imali doduše velike posjede, ali su oni bili po cijelom tom zemljишtu raštrkani ne čineći nigdje tu kakvu posjedovnu cjelinu. Svagdje su tu oni ležali između posjeda drugih plemena, kojima su opet njihovi posjedi ležali razbacano i raštrkano. Stanje posjedovanja na tom području u 12. a pogotovo u 13. st., otkad postoje mnogobrojnije isprave, daje sliku po kojoj tridesetak plemena toga zemljista drže duduše velike posjede, ali su im oni razdijeljeni na manje čestice. Može se zbog toga doći do zaklučka da je jedan dio takvih posjeda bio osnovan, a svi su drugi bili stjecani i namicani postepeno ili kraljevim darovnicama ili kupnjom. U Lici naprotiv Mogorovići su držali posjedovanja za koja se može reći da su sva, osim, dakako, onih kasnije stečenih i nabavljenih, ležala u jednom komadu, čineći pravu, jednouvitku cjelinu. Ona posjedovanja u Sidrazi, Ninskoj i Lučkoj župi daju, kako se vidi, sliku dugo stjecanih zemalja, ova u Lici imaju lik darovanoga velikoga posjeda koji su Mogorovići stekli odjednom na osnovi kraljeve darovnice. Sidraga, Ninska i Lučka župa činile su u vremenu od osmoga do dvanaestoga stoljeća središte hrvatskoga političkoga života, u kojem su se tamošnji hrvatski rodovi mogli uspješno istaknuti i doći do viših društvenih položaja. Liku, naprotiv, zajedno sa Krbavom i Gackom, bile su u Hrvatskoj zemlji u tom razdoblju posebne pokrajine, kojima je upravljao ban, daleko od

javnoga života kakav se razvijao u onim središnjim župama. Može biti, prema tome, da su Mogorovići zapravo potjecali sa zemljista jedne od spomenutih središnjih župa gdje su u društvenom pogledu došli do jačega izražaja. Zajedno sa jedanaest drugih takvih rodova sa toga tla oni su mogli u 12. st. svojim političkim radom stići naklonost kojega od vladara toga vremena, ili samoga Kolomana ili kojega njegova nasljednika, te su onda darovnicom od njega stekli posjed ili posjede u staroj župi Lici, a s tim i posebne povlastice u samom posjedovanju i u upravi i sudstvu. Prvi podaci o Mogorovićima u Lici iz 1248. već navode poseban status toga plemena (nobilium status Mogorovihi).¹⁸⁴

To je jedna mogućnost. Druga je u tome da su Mogorovići bili upravo u Lici starinački rod koji je tu imao jake posjede, stečene ranije, možda u 10. ili 11. st. vojničkim ili upravnim zaslugama. Tome imanju osnovu je činio stari porodični posjed koji je onda raširivan kraljevskim darivanjem. Oni su na taj način mogli stići zemlje i na tlu središnjih župa, a mogli su ih raširivati vlastitim kupovanjem. Time bi se mogla objasniti i njihova rascjepkanost. Pored velikoga posjedovanja Mogorovići su mogli stići i osobit povlašten položaj prema župi, tj. prema upravi i sudstvu.

3. Naselje u Buškoj župi

a) Zapadni dio područja

Buška župa zvala se i jednim imenom Bužani. Pod tim je nazivom ona zabilježena već u povelji od 1071., kojom kralj Petar Krešimir podjeljuje rapskom biskupu »juppam Liccke, juppam Bučani et Bochachi«.¹⁸⁵ Splitski sabor od 1185. spominje da biskupija senjska zauzima parokije (tj. župe): Signia, Vallem vinearium, Gezcam et Busan.¹⁸⁶

Granice Buške župe opisane su u spomenicima 13. st. Južna i jugoistočna spominje se u ispravi iz 1263., ukojоj su prikazana neka lička mjesta. Iz nje se vidi da je buška međa tekla potokom Hotešicom u cijelom njegovu toku, a odonud da se nastavljala sjeverno od Sutpetra, Podslunja i Sičeva.¹⁸⁷ Prema opisu granica Gatske župe iz 1219. međa je buška na toj strani tekla sjeverno od Krasna i Kute-reva i oko Hrastovca u blizini Čovića i Lešća.¹⁸⁸

¹⁸⁴ Rad 130, 50.

¹⁸⁵ Rački Doc. 87—88; vidi i Cod. 2, 22.

¹⁸⁶ Cod. 2, 193.

¹⁸⁷ Ibid. 5, 245.

¹⁸⁸ Ibid. 3, 175, 4, 277.

Buška se župa dijelila isprva na dva dijela: na Bužane i Bočić. Zna se da je taj drugi dio ležao na zemljištu između potoka Bakovca i donjega toka Like. Bužani su, prema tome, obuhvatili ostalu čest područja, i to onu između Bakovca, srednjega toka Like i Hotešice, zatim desnu stranu rijeke Like i zapadni dio od Krasna i Kutereva do južne župske međe. Bočić je zapravo bio sa svih strana opkoljen ostalim buškim područjem, te se otuda vidi da je uvijek činio sastavni dio Bužana, iako se zvao svojim posebnim imenom.

Osnovno župsko utvrđenje i upravno središte u Bužanima nalazilo se u Potorjanu (*comitatus seu districtus Busan cum castro nostro Potoran et eius districtus*).¹⁸⁹ Utvrda je bila izgrađena na brdašcu koje se nahodi između Oteša i Ostrovice (*comitatum de Busane et castra Hotes, Ostrouicza et quendan monticulum, in que alias castrum Potayan dictum constructum fuit*).¹⁹⁰ Ime je utvrđenju nastalo možda po riječi toranj ili tako što je sazidano pod starim kakvim gradom, koji je imao oblik tornja, ili u kakvoj drugoj svezi. Kako je kao župski grad pripadao kralju, Sigismund kralj založio ga je s cijelom buškom župom prije 1428. Nikoli Frankopana.¹⁹¹ Pored imena Potorjan utvrđenje je nosilo i naziv Bužan kao središte župe, a tim su ga imenom zvali još 1438. i 1439.¹⁹² Vjerojatno je da je Potorjan sagrađen još u 12. st., kada je uređeno župsko postrojenje, po svoj prilici pod starijim župskim gradom, sazidanim u osmome ili devetom stoljeću. Već se 1483. javlja da je Potorjan napušten (*loci, in quo castrum Potayan alias fuit*)¹⁹³.

Ispod župskoga grada u pravilu se razvilo podgrađe u kojem je stanovalo obrtničko i trgovačko naselje opskrbujući potrebnom robom okolinu. Potorjan se nalazio po svoj prilici na onom brdašcu što se izdiže kod današnjega sela Aleksinice iznad okolne ravni. Podgrađe je prema tome bilo izgrađeno ispod toga uzvišenja i po obližnim humovima. Nema sumnje da je to potorjansko podgrađe bilo ono mjesto koje se u spomenicima 15. st. češće navodi pod imenom Tržić. Sam naziv toga naselja upućuje na trgovčki i obrtnički značaj njegova stanovništva. U Tržiću su u 15. st. a, sudeći po tome, svakako i prije, obdržavane sjednice rotnoga stola buškoga, i to gotovo u pravilu. Značaj zbornoga mjesta cijele župe mogao je Tržić steći samo kao podgrađe središnjega župskoga utvrđenja kakvo je bilo u Potorjanu.

Na tom zemljištu u prvoj blizini staroga grada Potorjana zabilježena je i crkva sv. Marije. Za nju 1411. vele: *in territorio parochialis ecclesiae s. Mariae virginis de Busana, dioecesis corbaviensis;*¹⁹⁴ ili: *in territorio paroch. eccles. s. Mariae virginis de Busana;*¹⁹⁵

¹⁸⁹ Cod. Frang. 1, 285, 1, 437.

¹⁹⁰ Ibid. 2, 161—162, 1483.

¹⁹¹ Ibid. 1, 285 i 1, 216.

¹⁹² Ibid. 1, 307 i 322 i 1, 323.

¹⁹³ Ibid. 2, 162.

¹⁹⁴ Farlati ibid. 499.

¹⁹⁵ Fejér 10, 5, 186—187.

a 1412: *Andreae, presbiteris plebis s. Mariae de Busana.*¹⁹⁶ U opisu jedne parnice iz 1484. prikazuje se, kako su kanonici iz Senja putovali u Bužane i tražili tamo parničare. Tu je zapisano: »Pridoše ti rečeni prokaratori k crikvi svete Marine, išćući i pitajući sudac. I pako pridoše v selo svete Marine na dom, kadi prebiva rečeni gospodin fra Anton (obranoga biskupa modruškoga). I tu pridoše v seli fra Ivana, opata draškoga (tj. dračkoga).¹⁹⁷ Godinu dana kasnije 1485. pominje se u jednoj ispravi: Prišadši ka gospodinu fra Antonu (biskupu) v Marininu v Bužan.¹⁹⁸ Kako se vidi, tu je stajala crkva sv. Marije, koja je imala središnji značaj, jer je zovu »buškom, de Busana«. Crkvu su zvali i sv. Marine, a selo njezino Marinino ili Marinici, kako će se kasnije vidjeti. U tom je selu svoj dom imao biskup modruški, upravo krbavski, jer je biskup iz Udbine radi blizine turske granice u to vrijeme već bio preselio u Modruš. On je, sudeći po tome, u selu Marininu imao svoj poseban stan, kojim se služio kada je boravio u Bužanima. Isto je tako na tom tlu svoj dvor imao i fra Ivan, opat drački, koji je bio u službi biskupovoj. Već i ti podaci pokazuju na središnji položaj te župe sv. Marije prema ostalom buškom području. Prema smještaju drugih susjednih mesta, o kojima će se nešto kasnije govoriti, crkva sv. Marije stajala je u prvom susjedstvu s gradom Potorjanom. Moglo bi se upravo reći da je ona bila župna crkva podgrađa potorjanskog Tržića, te je ona po tom starom župskom središtu i stekla svoj središnji župski značaj. Dvorovi biskupa krbavskoga i opata bili su izgrađeni na crkvenom imanju ili u samom Tržiću ili gdjegod iza glavnoga naselja.

U župi sv. Marije buške bio je osnovan i hospital ili svratište, koji se u poznatim spomenicima spominje već 1411. Te su ga godine darivali krbavski knezovi koji su u to vrijeme bili i župani buški: Pavao, Karlo, Petar i Franjo, sinovi Butkovi. Oni su tom prilikom prepisali hospitalu petinu svoga dijela u selu Crničanima, koji su ležali pored potoka Like u susjedstvu trgovišta Sutpetra na području Ličke župe (hospitali s. Mariae Magdalene, sito et posito in territorio parochialis ecclesiae s. Marinae virginis in Busana).¹⁹⁹ Iz isprave se vidi da je posvećen bio Mariji Magdaleni, a da se nahodio na području župe sv. Marine, dakle jamačno u samom Tržiću ili u prvoj blizini do njega. Sudeći prema posveti, u njemu je stajala i crkva te svetice. Stoga je 1484. zabilježen i poseban duhovnik, kojega hrvatska isprava iz te godine zove domin Mihovil špitalski. Patronatstvo nad tom crkvom u špitalju držao je posjednik kraljeva posjeda u Bužanima, te ga je stekao Nikola Frankopan. Kralj ga je Martinu iz te kuće 1464. ponovo potvrdio (*jus patronatus eccles. beate Virginis hospitale nucupata*).²⁰⁰ U to dotursko vrijeme špitalj

¹⁹⁶ Ibid.

¹⁹⁷ Šurmin 301.

¹⁹⁸ Ibid. 305.

¹⁹⁹ Fejér 10, 5, 186—187. Šurmin 301.

²⁰⁰ Cod. Frang. 2, 74.

na tom zemljишtu pored crkve sv. Marije trebalo je u prvom redu da služi kao svratište u koje su se navraćali putnici. Otuda je on i dobivao svoj prihod. Zbog toga je on i osnovan na tako prometnom mjestu u središtu župe. Kako se vidi, krbavski Kurjakovići darivali su ga zemljom u blizini 1411., prije no što je velike posjede na tom buškom području stekao Nikola Frankopan. Osnovati su ga mogli ili sami ti Kurjakovići, ili ga je izgradila sama buška župa svojim sredstvima. Da su ga bili sazidali spomenuti Krbavski, oni bi to jamačno bili spomenuli u svojoj darovnici od 1411., a bili bi ga već i prije opskrbili potrebnom zemljom. Vjerljivo je ipak da su oni kao župani u Bužanima u posljednjih tridesetak godina prije 1411. bili oni koji su za to osnivanje tako važne društvene ustanove dali pobudu, koju su onda spomoću buške župske spreme bili izveli i u djelo. Zašto je takvo svratište bilo izgrađeno upravo na ovom tlu pored crkve sv. Marine Buške, pokazuju ove okolnosti: U Tržiću je bilo obrtničko i trgovačko naselje, te su u njemu obdržavani i sajmovi, svakako važni u onom kraju, jer je po tom mjestu nastalo i ime. Sam Tržić nalazio se na staroj cesti koja je odvod od Bužana i od susjednih krajeva preko Velebita vodila na Jablanac, u ono vrijeme dobru morsku luku. Još je Glavinić 1696. u svojem opisu Like zabilježio staru predaju da je od crkve na tom položaju, svakako one sv. Marije koju je on na tom tlu našao u ruševinama, samo joj ne napominje posvetu, do Jablanca bilo pet do šest milja putovanja. Na putu u unutrašnjost dalje od Tržića to je svratište moglo dobro poslužiti putnicima koji su tom cestom prenosili robu iz Jablanca prekomorsku u dalje unutrašnje krajeve i obratno iz njih kopnenu u tu luku. Druga je okolnost u ovom: kroz cijelo 15. st. i početak 16., koliko se vidi iz sačuvanih spomenika, skupštine buškoga plemstva i rotnih stolova obdržavane su u Tržiću. Da su sudovi buškoga kraljeva stola držani upravo kod crkve sv. Marine, dokazuje ovaj podatak iz isprave iz 1484, u kojoj se prikazuje kako su senjski kanonici došli na sud u Bužane: »Paki zajutra v petak pridoše ti rečeni prokaraturi k crikvi sv. Marine išćući i pitajući sudac«.²⁰¹ Za skupštine buškoga župskoga vijeća i za mnogobrojne parničare i one koji su zbog svojih kupoprodajnih ugovora trebali kraljev sudski stol, špitalj u Tržiću imao je dovoljno prostorija i prilike za hranjenje i noćivanje. Svakako je to u Bužanima bila ustanova koja je svojoj svrsi dobro poslužila. Na tom položaju našli su se, kako se vidi, kao na okupu i središnje župsko utvrđenje Potorjan i župsko obrtničko i trgovačko naselje Tržić, župska središnja crkva, špitalj ili svratište i dvorovi biskupovi i drugoga visokoga svećenstva. Nije stoga čudo što su tu u blizini u Zažićnu i pavlini osnovali svoj samostan koji je broj ustanova na tom središnjem dijelu Buške župe još povećao i upotpunio. Na tom položaju i sam je taj samostan dobio značaj središnje ustanove.

²⁰¹ Šurmin 301.

Tržić je dobrim putovima bio povezan i s primorjem i s unutrašnjošću. Kroz Velebit spojen je bio i sa Bagom, a preko Sv. Jurja sa Senjom. Ti su putovi i danas očuvani. Po njima je išla trgovina i za turskoga gospodstva, a po njima se vršila i seoba Bunjevaca u Tržičko polje od Sv. Jurja, Jablanca i Baga. U Tržiću je, prema tome, bilo i stovarište razne primorske i kopnene robe koja se tim putovima upućivala u dalje krajeve. Kada su Turci postali gospodari toga zemljišta, oni su značenje Tržića održali i dalje. Za njihova je vladanja u tom mjestu nastala samo jedna izmjena. Mjesto staroga hrvatskoga imena Tržić došlo je novo tursko u obliku Pazariste, ali i u njemu osnova pazar znači isto što trg u riječi Tržić.

Nikola Frankopan stekao je, isprva duduše samo kao zalog, a kasnije darovnicom i kao dar, na tom zemljištu jedino župski grad, a dalje u župi i sve one posjede koji su oko 1420. pripadali tome gradu, ne spadajući u imanja plemenitih posjedničkih rodova. Posjedi Frankopana u Bužanima tačno su opisani i popisani, ali se u tima popisima ne navodi Tržić. Vidi se otuda da je to trgovačko-obrtničko naselje u 15. st. bilo samostalno mjesto, jamačno povlašteno, koje Nikola Frankopan kao takvo nije mogao dobiti u posjed. Međutim ostali dio toga zemljišta koji nije pripadao građanima, nego je bio župski stekli su Frankopani, te su oni držali i patronatstvo crkve u špitalju.

Nikola Frankopan imao je deset sinova, i u diobi između njih 1449. Bužane je stekao Ivan,²⁰² ali se ubrzo poslije toga nahode u rukama Martina i Đure, Hansova sina. Stoga će većina posjeda koji će ti Frankopani držati u Bužanima, u polovici pripadati jednoj i drugoj grani, a neka su dopala u cijelosti ili Martinu ili Đuri. Postoji iz 1464. popis Martinovih posjeda u Bužanima,²⁰³ kako ih je nanovo potvrđio kralj Matija. Između njih velik je dio, kako je već spomenuto, pripadao u jednoj polovini i Đuri i njegovim nasljednicima. Tome su Frankopanu u diobi dani neki bužanski posjedi i u cijelosti, pa se oni, dakako, ne nalaze u spomenutom popisu Martinovih imanja.

Nikola Frankopan stekao je darovnicom kralja Sigismunda u Bužanima samo ono što je pripadalo u ono vrijeme župskom gradu Potorjanu. Na tima su se posjedima nalazili do toga darivanja župski jobagioni, latinski nazivani castrenses. Prema župskom ustroju ostalu su zemlju trebali držati gradokmetovi, jobagiones castri, ili drugi plemeniti ljudi domaćega podrijetla, koji su svoje posjede stekli prije vremena velikih darovnica u 14. st. U Bužanima nahode se zaista mnogobrojni posjednici takvoga podrijetla, kojima pripada onaj dio župe što ga nije dobio Nikola Frankopan. Oni pripadaju trima plemenima: Stupićima, Kršelcima i Poletčićima, između kojih je svako zauzimalo određen dio župskoga područja. Pored njih nešto su posjeda imali i Lapčani, koji su u župu uselili kasnije,

²⁰² Cod. Frang. 1, 371.

²⁰³ Ibid. 2, 64—68; 2, 72—79.

a isto tako i po koja druga posjednička plemenita porodica koja je svoje imanje stekla docnije. Veća su posjedovanja u Bužanima imali i krbavski Kurjakovići od plemena Gušića, a oni su ih stekli kao župani u toj župi u drugoj poli 14. st. ili kraljevim darivanjem ili kupnjom.

Na zemljишту u blizini Potorjana Nikola Frankopan stekao je i posjede Ostrovicu (Ostrvicu) i Hoteš. Njihov je položaj lako utvrditi, jer su im imena ostala sve do danas u toponomastici toga kraja, Ostrovici zapadno od Potorjana, a Hotešu jugoistočno od tога staroga grada.

Između Frankopana u kasnijem dijeljenju Ostrovicu je dobio Martin. U njoj se već 1455. spominje tvrdi grad u njegovu posjedovanju.²⁰⁴ To je utvrđenje prema tome Martin ili već zatekao, što je najvjerojatnije, ili ga je on sam gradio u vremenu između 1450. i 1455. U popisu imanja kneza Martina 1464. zabilježeno je i podgrađe ostrovičko (totalim oppidi sub eodem castro Oztherwicza),²⁰⁵ što i upućuje na to da je taj grad već u to vrijeme bio starija gradnja. Zbog blizine Tržića nije se ostrovičko predgrađe moglo u većoj mjeri kao obrtničko i trgovačko mjesto razviti, ali su mu dvije okolnosti ipak pomagale. Prva je bila u tome što se ono nalazilo upravo na prometnoj cesti koja je vodila na Bag i u unutrašnjost Bužana. S druge opet strane Ostrvici je davalо veću važnost to što su je Martin Frankopan i njegovi nasljednici podignuli na upravno središte svoga bužanskoga područja. Samo to naselje ležalo je тамо gdje je danas Podostrana, a tvrđava je bila izgrađena na brdu koje sada nosi naziv Ostrovica (Ostrovica). Ona je bila na tom tlu mnogo cijenjena, jer je bila prostrana i čvrsto zidana, te je zovu castrum, a ne castellum. Ona je imala i svoga kastelana, između kojih je 1505. zapisan Gašpar Perušić (nego Gaspar Perusich castellanus castri Ostrowicza in districtu de Buzan).²⁰⁶ Turci je ipak, koliko se zna, nisu upotrebljavali, svakako zbog veće udaljenosti od njihova naseonoga područja.

Hoteš (Oteš) su danas brdo i selo jugozapadno od staroga Potorjana, a južno od Klanca. U diobi između Frankopana to je naselje stekao Đuro, koji je buško područje dijelio s Martinom. Utvrđenje se na spomenutom brdu navodi 1475.,²⁰⁷ te ga je gradio ili Nikola Frankopan, koji je to zemljишte dobio, ili taj Đuro, ali su ga bili mogli sazidati i prije darovanja Frankopanima, isto onako kao i susjednu Ostrovicu, pogotovo gdje je 1474. zabilježeno i obrtničko-trgovačko mjesto ispod grada (oppidum... castri Hottes).²⁰⁸ I hoteško utvrđenje zovu castrum, pa se otuda vidi da je bilo prostrano i čvrsto izgrađeno kao i Ostrovica. Glavinić je u svojem opisu Like

²⁰⁴ Šurmin 204.

²⁰⁵ Cod. Frang. 2, 74.

²⁰⁶ Ibid. 2, 263.

²⁰⁷ Ibid. 2, 132.

²⁰⁸ Ibid. 2, 133 i 145.

iz 1696. zapisao Stari i Novi Hoteš (Hotes vetus et novum).²⁰⁹ Otuda bi se moglo zaključiti da su Turci na navedenom brdu pored stare utvrde izgradili novu koju su valjda i upotrebljavali, te je turski posjednik stanovao u njoj, jer mu je Stari Hoteš za to bio nepodesan. Područje Hoteša protezalo se sve do potoka koji je po njemu dobio ime Hotešica, a obadva potječu od muškoga imena Hoteš koje je nosio osnivač naselja. Đuro Frankopan uredio je u tom gradu središnju upravu svojih bužanskih posjeda, koji su i ležali najviše u blizini njegovoj. Glavna cesta na tom tlu, koja je vodila od Potorjana na zapad, pa otuda na Bag i Sv. Juraj, prolazila je ispod Hoteša grada kroz podgrađe. Crkvu u tom mjestu vidio je 1696. Glavinić, dakako u ruševinama (sub Pazarische, Ostrovica et Hotes rudera quatuor ecclesiarum.).²¹⁰

Hoteš i Ostrovica bili su važni posjedi na ovome tlu, te su ih i sami Frankopani mnogo cijenili, i otuda je u njihovim ispravama ostalo više spomena o tim gradovima.²¹¹ I Hoteš se sa svojim podgrađem spominje još 1521, pred same turske napadaje.²¹²

Oko Potorjana, Hoteša i Ostrovice na onom zemljишtu, što se nalazi između rijeke Like, potoka Hotešice i brdskoga dijela iznad ravnice, spomenici su zabilježili još desetak sela. Svima se gotovo mogu utvrditi položaji prema svezi sa navedena tri grada ili s drugim poznatim mjestima.

U istočnom dijelu toga zemljишta u sastavcima Hotešice i Like nalazila su se sela Dupčani, Humčani, Novo selo, Liš, Dugopoljci, Zahumići i Pothum.

Dupčanima se zna siguran smještaj iz isprave od 1411., u kojoj su Krbavski darovali špitalju Marije Magdalene po petinu svojih posjeda u Crničanima. Tu se kazuje da su Crničani položeni pored trgovišta Sv. Petra u Lici s jedne strane rijeke Like, a s druge strane nasuprot sela Dukčanima u župi Bužanima.²¹³ Dupčani (ili Dukčani) zauzimali su prema tome područje današnjega sela Vel. Žitnika od Hotešice uz Liku dalje na sjever. U Dupčanima su živjeli plemeniti rodovi Jakovčići, Glavinići i Zrčići, između kojih su Jakovčići bili razgranati na nekoliko kuća.²¹⁴

Humčani su ležali s jedne strane u međi sa Kasezima, a s druge sa Dupčanima. U omedivanju u 1513. navodi se u ispravi o tome: »Idosmo najprvo ka granici, ka se zove v Nuglu, na meji humačkoj i kaseškoj«.²¹⁵ Kako su Kasezi zauzimali područje današnjega Gospića i istočni dio Smiljanskoga polja i Smiljana sve do donjega dijela potoka Hotešice sa desne strane, vidi se da su Humčani obuhvatili lijevu stranu toga potoka Kasezima ili današnjem Smiljan-

²⁰⁹ Lopašić Spom. 3, 50.

²¹⁰ Ibid.

²¹¹ Cod. Frang. 2, 472 i 2, 496.

²¹² Ibid. 2, 340. i 2, 355 i 2, 356.

²¹³ Fejér 10, 5, 187.

²¹⁴ Acta croat. 183, 191, 16.

²¹⁵ Ibid. 203.

skom polju i Smiljanu na tom dijelu nasuprot. U ispravi iz 1510, u kojoj je opisano razgraničavanje pojedinih porodica u Humčanima, zabilježena je i ova rečenica: »Ivan Jakovičić z Dupčan, a mejaš humački, ta priseže da je to humačka plemenština«.²¹⁶ Sudeći po tome, Humčanima je pripadalo zemljiste zapadno od Dupčana, a sjeverno od potoka Hotešice, na području današnjega Brezova polja. Sadašnje ime uzvišenoga, humovitoga tla »Veliki briješ« pouzdano označuje središte toga staroga sela.

Humčani su kao jedan rod posjedovali svoje područje. Pripadali su plemenu Kršelaca. Iz njih su kao jednom od najznačajnijih rodova u tom plemenu uzimani rotni suci i rotni pristavi za buški kraljevski sud. (Paval Vlkšić s Humčan, plemena Kršelac, rotni sudac pitanja buškoga;²¹⁷ — Mikac Zoranić s Homčan od plemena Kršelac, sudac rotni stola buškoga;²¹⁸ — Juraj Brujanic s Humčan pristav rotni;²¹⁹ — Franko Širinić s Humčan ot plemena Kršelac, pristav.²²⁰ Pored ove četiri porodice u Humčanima su zabilježeni i Suržići, Pavlakovići, Franulići, Culići, Dragalinići, Bogdanići, Pribošići, Disinići,²²¹ Mavrovići,²²² Mišljenovići i Surlići.²²³ Većina tih porodica imala je po nekoliko kuća. U tom velikom selu stajala je župna crkva, posvećena, kako se vidi iz isprave od 1484, sv. Ursuli.²²⁴ Kroz to je selo vodio put iz Kasega brodom preko Hotešice u Tržić i Potorjan. Osim Kasega i Dupčana Humčanima su susjedna sela bila u Bužanima i Novo Selu i Liš, a u Lici Lučani.²²⁵ Humčani su imali mlinove na Hotešici.²²⁶

Novo Selo nalazilo se u susjedstvu s jedne strane Kasega, a s druge Humčanima. U ispravi iz 1513, u kojoj se opisuje omeđivanje nekih posjeda u Novom Selu, navodi se ova rečenica: »Budući prišli v selo, ko se zove Novo Selo... i idosmo najprvo ka granici, ... na meji humačkoj i kaseškoj«.²²⁷ Po tom se vidi da je to selo ležalo pred potoka Hotešice prema Kasezima jugozapadno od Humčana, otprilike na području današnjega Brezova polja. Župna se crkva u tom selu navodi u ispravi iz 1510. U njoj se nalazi ova rečenica: »Budući... na okup s kraljevim človikom Juretu Pišćićem z Novoga Sela i budući pred crkvu sega sela«.²²⁸ Osim spomenutih Pišćića u Novom Selu zapisane su i plemenite porodice Andrijaševići²²⁹ i Prhonići,²³⁰ Roguljići, Suržići, Jandriševići i Kovačići,²³¹ ali se spominju i pojedinci bez prezimena. Po svoj su prilici iz Novoga Sela i Šimšići koji su zabilježeni kao posjednici susjadi Humčanima. U spomenicima nije zapisano kojemu su plemenu Novoseljani pripadali. Vje-

²¹⁶ Ibid. 196—197.

²²⁴ Ibid. 121—122.

²¹⁷ Ibid. 58.

²²⁵ Ibid. 196—197 i 202—204.

²¹⁸ Ibid. 148.

²²⁶ Ibid.

²¹⁹ Ibid. 75

²²⁷ Ibid. 204.

²²⁰ Ibid. 144 i 148.

²²⁸ Ibid. 195.

²²¹ Ibid. 183.

²²⁹ Ibid. 179.

²²² Ibid. 200.

²³⁰ Ibid.

²²³ Ibid. 201—204.

²³¹ Ibid. 202.

rojatno je da su bili Kršelci kao što su toga plemena Suržići bili i u Humčanima. I Novoseljani su imali mlinove na Hotešici.²³²

Selo Liš zabilježeno je 1510. u utvrđivanju međa Humčana. Tom je prilikom sud saslušao plemenitoga čovjeka Radiša iz Liša kao susjeda Humčanima.²³³ Kako se vidi, a sudeći i po položaju susjednih Humčana, Dupčana i Novoga Sela, Liš se nalazio uz Humčane dalje na zapad uz Hotešicu. Bio je manji posjed sa nekoliko plemičkih kuća.

U Buškoj su župi zabilježena još dva sela, kojima je ime nastalo prema riječi hum, jedno u obliku Zahumići, drugo Pothum. Selo prvoga od tih imena postojalo je i u Ličkoj župi i pripadalo je plemenu Mogorovića. Gdje su ležali buški Zahumići, može se utvrditi prema porodicama koje su u njemu živjele. To su bili Jakovčići i Zrčići, koji su zabilježeni inače u Dupčanima. Treba stoga pretpostaviti da su se ta dva sela nahodila jedno pored drugoga. Kako je Dupčanima bio položaj kraj rijeke Like pored Humčana, Zahumići su zauzimali područje sa suprotne strane Huma oko potoka Dunjevca.

Za selo Pothum nema takvih pouzdanih podataka. Zna se samo da je iz toga sela bila porodica Jurinića, iz koje je pod konac 15. st. bio knez Mikula, sudac buškoga rotnoga stola, a zapisan je i kao svjedok u nekoliko parnica.²³⁴ Ako se Pothum nalazio kod ovoga Huma u blizini Hotešice, onda mu je položaj bio sa zapadne strane. Bio je svakako manji posjed kao i susjedni Liš.

Porodice Zrčići i Vukšići, koje su zabilježene u Dupčanima i Zahumićima, a Vukšići i u Humčanima, živjele su i u selu Dugopoljcima. Već i to pokazuje da se i ovo selo nahodilo na tome tlu južno od Potorjana i istočno od Hoteša. Na to upućuje i opis rasprave u porodici Zrčića iz 1487.²³⁵ Sudeći po tome, Dugopoljci su ležali pored Zahumića i u blizini Dupčana, sa sjeverne strane Huma, i to u nekom polju. Na tom su zemljишtu dva polja: jedno s lijeve strane potoka Krajinovice, kraće, i jedno s lijeve strane potoka Dunjevca, tzv. Klanacko polje, koje je razmijerno dugo. Na ovome drugome bit će da se nahodilo i selo Dugopoljci. Ono je obuhvatalo to polje i jedan dio današnjega sela Klanaca uz Klanacki potok.

U Dugopoljcima su zabilježene porodice Grgurićevići, Dražići, Pripčići, Draženići,²³⁶ Zrčići,²³⁷ Đuričići, Makarunići,²³⁸ Matejići,²³⁹ Dudići i Vukšići.²⁴⁰ Između njih su Dudići i Vukšići bili posjednici i u Staroj Vasi. Osim toga u raspravi imedu Zrčića u Dugopoljcima 1487. navode se kao svjedoci neki plemeniti ljudi, za koje se sigurno zna da su bili Dugopoljci, te se po njima može zaključiti, da su to bili i drugi svjedoci. To su: Kovačići, Medanići, Milčići, Pevlenići i

²³² Ibid. 184.

²³³ Ibid. 197.

²³⁴ Ibid. 196.

²³⁵ Ibid. 133—134.

²³⁶ Ibid. 133—134.

²³⁷ Ibid. 183.

²³⁸ Ibid. 187.

²³⁹ Ibid. 188.

²⁴⁰ Ibid. 124.

²⁴¹ Ibid. 191.

Razumeniči.²⁴² Prema tome Dugopoljci su bili veće naselje sa petnaestak posjedničkih porodica. Od njih su Zrčići bili iz plemena Stupića, a Vukšići iz plemena Kršelaca, te su, sudeći po tome, u tom selu živjela oba ta plemena izmiješano. Ti su posjednici u Dugopoljcima uzimani i za rotne pristave buškoga sudbenoga stola. U toj je službi zapisan Radoslav Vlkšić 1434,²⁴³ Blaža Zrčić (iz Dugopoljac od plemene Stupić) 1484,²⁴⁴ Matejić (kao kraljev čovjek) 1485,²⁴⁵ Lukač Zrčić 1487.²⁴⁶ Razgranat je bio osobito rod Zrčića.²⁴⁷

Na ovom tlu između Humčana, Potorjana i Dugopoljaca nalazilo se i selo Stara Vas. U njoj je 1435. zabilježen Andrija Vukšić (de Stara Vaz de Bussan, legitimus procurator ... domini Nikolai ... de Frangepanibus), koji je zastupao Nikolu Frankopana na sjednici banskoga vijeća u Kninu.²⁴⁸ Vukšići (Vukčići) su bili razgranat rod po cijelom tom kraju. U Staroj Vasi živjeli su i Dudići (plemenit človik Paval Dudić s Stare Vsi).²⁴⁹ Za Dudiće se zna, da su inače živjeli u Dugopoljcima.²⁵⁰ Uz spomenutoga Pavla Dudića zapisan je u Staroj Vasi i Mikula Svojčić. Oba su ta dva plemenita čovjeka bili svjedoci u parnici na tlu Sv. Marine u Tržiću.²⁵¹ Isto je tako zabilježen Marko iz Starje Vasi kao svjedok u parnici od 1470, u kojoj su susjedi selu Humčanima, i to iz Dupčana, Novoga Sela, Liša i iz Starje Vasi, potvrđivali da je humačka zemlja stara plemenština plemenitih Humčana.²⁵² Vidi se otuda da je tu u susjedstvu Humčanima ležala i Stara Vas.

Na tom tlu nalazila su se i sela Nedomišalj i Selčani, a do njih Belitići i Trzanci. Sva četiri zabilježena su u popisu bužanskih posjeda Martina Frankopana iz 1464., i to u blizini Ostrovičkoga podgrađa i potoka, jamačno onoga koji se danas zove Pazarišnica, a koji onuda teče.²⁵³ U tim svim selima drugu je polovinu frankopanskog dijela imao Đuro. Selčani i Nedomišalj ili Nedomišljani navode se i u ispravi iz 1393. Iz Selčana su bili rotni pristavi Sletković i Sultić, a iz Nedomišljana Stanko.²⁵⁴ Podatak o Sultiću može lako riješiti pitanje gdje su ležali Selčani. Ta je porodica u nekoliko ogranaaka živjela na tom zemljишtu u blizini Ostrovice, te su se i Selčani nahodili u tom kraju. Kako se vidi, oba se ta podatka, i onaj iz popisa imanja Martina Frankopana iz 1464, i ovaj iz isprave iz 1393, podudaraju i slažu. Tu negdje ležali su i Belitići i Trzanci.

Koliko se vidi, na zemljишtu u sastavcima Hotešice i Like, u Dupčanima, Humčanima, Novom Selu, Lišu, Dugopoljcima, Zahumićima i Staroj Vasi Frankopani nisu stekli posjeda, jer tu nije bilo župske zemlje koju su obrađivali kmetovi. Tu su posjednici bili samo plemeniti ljudi, Kršelci i Stupići. Frankopanski su posjedi započinjali

²⁴² Ibid. 133—134.

²⁴⁹ Acta croat. 124.

²⁴³ Ibid. 58.

²⁵⁰ Ibid. 191.

²⁴⁴ Ibid. 120.

²⁵¹ Ibid. 124.

²⁴⁵ Ibid. 124.

²⁵² Ibid. 196.

²⁴⁶ Ibid. 130.

²⁵³ Cod. Frang. 2, 74.

²⁴⁷ Ibid. 133—134.

²⁵⁴ Acta croat. 45.

²⁴⁸ Cod. Frang. 1, 257.

od Potorjana i otuda su se pružali ispod brda prema Ostrovici. U Nedomišlju i Selčanima pomiješani su bili s imanjima plemenitih ljudi, a isto tako i u Trzanim (tako je zapisano pored Trzanci), a možda i u Belitićima. U raspravi u 1501. zabilježeni su u Trzanim Čečkovići, Juričići, Bontuvići; Matičići (u četiri kuće).²⁵⁵

Na tom zemljištu oko Ostrovice ležalo je i poveće naselje Gvoznica. U tom su selu zabilježene porodice Obrošići, Petričići, Radovičići, Satničići, Sultići, Vojnići²⁵⁶ i Dujmovići i Mirojići.²⁵⁷ Svi su oni bili iz plemena Kršelaca. Tu je bilo sjedište satništva Buške župe, i to, čini se, kao nasljedno u jednoj kući koja je po tom nosila ime Satnik ili Satničić. (Ivan Satničić z bratju svoju Lipkovići z rečene Gvoznice, 1423;²⁵⁸ Tomaš satnik z Gvozdnice od plemena Kršelac, 1484;²⁵⁹ Petar Satničić z Gvozdnice z Bužan, 1487;²⁶⁰ Tomaš Satnik, 1501.²⁶¹) Kad su Draškovići obdarili velikim posjedom samostan reda sv. Pavla u Donjem Zažićnu, u toj su darovnici napisali i ovu rečenicu: »Za veću tvrdost i verovanje toga našega podanja i dara pri vsem tom bi satnik z Gvozdnice i sa vsu bratju svoju.«²⁶² Iz te su satničke kuće u Gvoznicu uzimani i suci za pleme Kršelaca za rotni stol buški. U toj je službi bio 1484. Tomaš satnik. (Tada bihu četiri sudci rotni stola buškoga, poime ... Tomaš satnik z Gvozdnice od plemene Kršelac;²⁶³ — Mi šest plemenitih ljudi ... Petar Satničić z Gvoznicu z Bužan).²⁶⁴ Tačniji se položaj Gvoznicе može utvrditi na osnovi samoga imena. Ono pokazuje da je to selo ležalo pod gvozdom ili planinom, ili da je bilo u svezi s dobivanjem gvožđa. U jednom i u drugom slučaju upućuje to ime na današnje selo Vaganac, koje se nahodi pod povisokim brdom, a u polju vaganačkom ima i sada ostataka industrije gvožđa. Inače bi taj smještaj Gvoznicе odgovarao i njenu susjedstvu sa starim župskim gradom Potorjanom, s mjestom Tržićem, sa crkvom sv. Marine i kasnije s gradom Ostrovicom. Tim se položajem dade razumjeti što je satnička služba Buške župe trajno ostala upravo u Gvoznicu. To je selo zauzimalo jamačno područje današnjega Vaganca i Predvaganca i planinski dio oko polja.

U blizini Hoteša, a po svoj prilici na zemljištu prema Potorjanu, nalazio se posjed Hlapovo Selo. Iz toga su mjesta zabilježeni plemeniti ljudi Račići kao susjedi i međaši gradu Hotešu zajedno sa Satničićima iz Gvoznicе.²⁶⁵ Otuda je u buškom rotnom stolu bio i sudac Ivan Tomašković opet zajedno s jednim Satničićem iz spomenute Gvoznicе.²⁶⁶ Vjerojatno je da su plemeniti ljudi iz toga sela bili iz plemena Kršelaca.

U zapadnom dijelu današnjih Pazarišta spomenici navode veliko naselje pod imenom Zažićani ili Zažićno. Dijelilo se na Donje i

²⁵⁵ Ibid. 183.

²⁶¹ Ibid. 183.

²⁵⁶ Ibid. 58, 89, 121, 130, 144.

²⁶² Ibid. 144.

²⁵⁷ Ibid. 183.

²⁶³ Ibid. 120.

²⁵⁸ Ibid. 58.

²⁶⁴ Ibid. 129.

²⁵⁹ Ibid. 121.

²⁶⁵ Cod. Frang. 2, 132, 145, 147.

²⁶⁰ Ibid. 130.

²⁶⁶ Acta croat. 129.

Gornje, a ta dioba upućuje na to da je zauzimalo cijelo zemljiste današnjih sela Donjega Pazarišta, Novoselije, Popovače, Dubrave, Škvadre i Kalinovače. Dio Zažićana posjedovali su Frankopani te je polovina njihova dijela pripadala Martinu, a druga Đuri.²⁶⁷ U vrijeme borbe u toj porodici stekao je taj frankopanski posjed kraljev kapetan Žarko Draživojević.²⁶⁸ Ukrzo dobili su ga Frankopani ponovo. Ostali su dio Zažićana držali plemeniti ljudi, od kojih su spomenici zabilježili Draškoviće i Gustačiće.²⁶⁹

Draškovići su posjednici bili upravo u Zažićnu Donjem. Na svojem imanju oni su sazidali crkvu sv. Marije i pored nje samostan reda sv. Pavla, te su ih nadarali dijelovima svojih posjeda. O tom postoji isprava pisana glagolicom 1490.²⁷⁰ Iz nje se vidi tačan položaj i samoga sela Zažićna Donjega i crkve i samostana. I danas se u Donjem Pazarištu nalazi brdo koje zovu kloštar. Tu se vide ostaci velikih zgrada, a kraj njih ruševine stare crkve. Na tom zemljisu pored sela navode Draškovići u svojoj darovnici polja, oranice, livade, blata, dražice, košanice, drvosjeć, potoke i šumu. Njihov je posjed na istok dopirao sve do Marinaca. Brdo na kojem su izgrađeni crkva i samostan zvalo se gradčina. Na tom je položaju, sudeći po tome, stajalo u starije vrijeme nekakvo utvrđenje.

Draškovići su prvo sazidali crkvu, i to prije 1488., jer ju je te godine već darivao vojvoda Žarko Draživojević dijelom svoga posjeda u Donjem Zažićnu,²⁷¹ a on pri tome ne spominje samostan. Taj je prema tome sagrađen ili pod konac 1488. ili u toku 1489. Samostan u Zažićnu brzo je stekao naklonost okolnog naselja. Iz sačuvanih rijetkih spomenika vidi se da su ga posjedima darivali osim Draškovića i Anž Frankopan,²⁷² Dujam Vlajić iz plemena Stupića iz Mohlića,²⁷³ zatim iz Like Pavao Slavković Mogorović²⁷⁴ i Juraj Malic Mogorović.²⁷⁵ U buškoj župi taj je samostan imao veliko značenje, ali se ono nije moglo u punoj mjeri razviti, jer su ubrzo iza njegova osnutka to zemljiste zaposjeli Turci. U turskom napredovanju redovnici su se iz njega sklonili u pavlinski samostan u Novi Vinodolski, a onamo su prenijeli i svoje spise, koji imaju veliku vrijednost za proučavanje Like i Bužana.

Od zažićanskoga naselja čini se da su pred dolazak Turaka najjači bili Draškovići. U spomenutoj darovnici novome samostanu njih je zapisano osamnaest porodica sa tridesetak odraslih muških članova. Njihovo se plemensko pripadanje u ispravama ne označuje, ali kako su u Bužanima postojala, sudeći po sucima rotnih stolova, samo tri plemena: Stupići, Kršelci i Poletčići, Draškovići su mogli pripadati samo jednome između njih. Oni spominju svoj plemenski pečat kojim se potvrdili svoju darovnicu samostanu. Kako je pri tom bio

²⁶⁷ Cod. Frang. 2, 73.

²⁷² Acta croat. 180—181.

²⁶⁸ Vjes. ark. 5, 60—61.

²⁷³ Ibid. 148—150.

²⁶⁹ Acta croat 183.

²⁷⁴ Ibid. 173—177.

²⁷⁰ Ibid. 140—144.

²⁷⁵ Ibid. 177—178.

²⁷¹ Vjes. ark. 5, 60—61.

satnik iz Gvoznice sa svojom braćom zbog veće vjerodostojnosti i tvrdosti,²⁷⁶ a oni su bili plemenom Kršelci, vjerojatno je da su toga plemena bili i Draškovići.

Od zažićanskoga naselja vodio je put kroz Velebit u Jablanac. U planinu je ulazio u jugozapadnom dijelu Gornjega Zažića pa je odonud udarao preko Crnoga potoka i Jezera na more. To je bila stara sveza primorja, sa buškim središtem.

b) Bočac

Sjeverno od Ostrovice i Zažića, iza brda i vršića, u dolinama rijeke Like i potoka Bakovca i u sastavcima tih voda spomenici su zabilježili sela Kosinj, Srakvinu, Hotilju Vas, Buke, Botuke, Malu Vas i Psiviće. Prema popisu frankopanskih posjeda u Bužanima iz 1464. čini se da na to područje spadaju i Rdeća Vas i Gorenja Vas. Položaj se tih sela može pouzdano utvrditi. Kosinj postoji i danas kao mjesto na ušću Bakovca u Liku s lijeve strane, a Sraklin je selo sa te iste strane dalje uz vodu. Buci su se mogli nalaziti jedino pored Like blizu onoga mjesta gdje na toj vodi nastaje buk. Taj se položaj nahodi južno od Srakljina kod Poljanke, u onoj uzini kroz koju Lika teče sjeverno od današnje Krušćice. Zapisana su upravo dva sela Buci, jedno u tom liku, a drugo »Psivićki Buci«. Oba su ležala na području današnje Poljanke i sjevernoga dijela Krušćice. Iz imena »Psivićki Buci« razabira se da su se tu kod te uzine nalazili i Psivići. Oni su, prema tome, zauzimali veći dio područja današnje Krušćice, nešto južnije od Bukova, u zavoju Like. Ostaje da se riješi gđe su ležala sela Hotilja Vas, Mala Vas i Botuci. Popis imanja Martina Frankopana iz 1464. ovim redom spominje posjede na zemljištu blizu Like: Srakvina, Buki, Botuki, Psivići, Erderča Vas, Gorenja Vas, Hotilja Vas.²⁷⁷ Iz 1499. postoji sudska isprava o zamjeni nekih posjeda između Anža Frankopana i Jurja Kosinjskoga. Tu su ti posjedi zabilježeni ovim redom: Srakvina, Buki, Botuki, Hotilja Vas.²⁷⁸ U uvodnoj ispravi u tu zamjenu od 1489. navode se ta sela u ovom slijedu: Srakvina, Hotilja Vas, Buki, Botuci. Sva su ta sela pod gradom Kosinjem. (Grad Kosin... i sela, ka su poda nj).²⁷⁹ Kako se vidi, i Hotilja Vas i Botuci ležali su u prvom susjedstvu i sa Srakvinom i sa Bucima. Kod Hotilje Vasi nalazila su se i dva mlina.²⁸⁰ Prema tome ta je vas ležala kraj vode Like, i to na onome mjestu gdje su vodenice mogle stajati, a to je bilo prema današnjoj Krušćici. Gdje su upravo bili ti mlinovi, pokazuje listina od 1466, gdje sedmero braće Frankopana daruju

²⁷⁶ Ibid. 144.

²⁷⁷ Cod. Frang. 2, 73—74.

²⁷⁸ Acta croat. 172.

²⁷⁹ Ibid. 137.

²⁸⁰ Cod. Frang. 2, 74.

remete sv. Jelene i sv. Spasa dijelovima svojih posjeda. Tu se navodi: »treti malin... v koji malinici sta dva malina pod Banjim Dvori s slapi i potoci.²⁸¹ U toj ispravi od 1466. navode se i Mala Vas i Botuci (jošće takoje pod Male Vsi v Bočaćeh sa vsim, ča k njej pristoji i takoje v Botocih jedan ždribi zemlje).²⁸² Kako se u ta dva sela ne napominju vodenice, ležala su ponešto dalje od rijeke Like u dolini donjega toka Bakovca, i to Botuci uz Buke i Srakvinu, gdje je danas Podjelar, a Mala Vas u istočnom dijelu sadašnjega Kosinjskoga Bakovca. Područje svih tih sedam sela jednim se imenom zove Bočić (grad Kosin osebujni, ki je v Bužah v Bočaci v kneštvu buškom²⁸³ i sela, ka su poda nj, najprije Srakvinu, drugo selo Hotilju Vas, treto selo... Buk, četvrto selo Botuci,²⁸⁴ — treti malin... v Bočaćeh... pod Banjim Dvori,²⁸⁵ — pol Male Vsi v Bočaćih.²⁸⁶ — mi dasmo... v našem gospoctvi v Bočaci v Velikih Psivićih).²⁸⁷ Prema položaju tih posjeda može se pouzdano utvrditi i staro područje Bočića. Ono je zauzimalo zemljiste s jedne i s druge strane donjega Bakovca. U sjevernijem dijelu ono je dopiralo do današnjega Zamašta, a u južnijem do Vaganca i Klanca obuhvatajući i današnju Krušćicu.

Kao posjednici u Bočiću zapisani su s jedne strane članovi plemena Stupića, a s druge Frankopani. Između onih prvih osobito se spominje porodica, koja je držala velik dio Kosinja, te je po njemu stekla plemički pridjevak Kosinjski.²⁸⁸ Iz nje je 1484. bio jedan od četiri suca buškoga stola (i tada bihu četiri sudci rotni stola buškoga po ime Ivan Kosinski... od plemene Stupić).²⁸⁹ Kosinjski su imali i svoj tvrdi grad, koji su 1499. zamijenili s Anžom Frankopanom.²⁹⁰ Grad je bio izgrađen na brdu povrh sela. Danas se njegove ruševine zovu imenom Bočaj i Bočad, kako se vidi, u čakavskom i štokavskom liku, a taj je drugi nastao prema starom Bočić. U ispravi iz 1364. zabilježeni su kao posjednici u Maloj Vasi i u Psićima Radoslav i njegov rod,²⁹¹ 1487. u Kosinju Markovići,²⁹² a 1520. u Bočiću Mankovići.²⁹³ Veći su posjednici na tom tlu bili Frankopani, koji su bočićka imanja bili stekli kada i druga u Buškoj župi.

Od drugih bočićkih sela najveću su važnost imali Psivići. Oni su se razvili, kako je već kazano, na većem dijelu područja današnje Krušćice pored vode Like. Dijelili su se na Velike i Male. Prvi su se, prema tome, nalazili tamo gdje je sada glavni dio sela Krušćice sa crkvom, a Mali oko Crnoga vrela u drugoj česti današnjega sela. Crkva u Psićima zapisana je 1461. u darovnici kojom je knez Lacko Kosinjski poklonio toj crkvi neke svoje zemlje.²⁹⁴ Ona se spominje

²⁸¹ Acta croat. 99.

²⁸⁸ Ibid. 172.

²⁸² Ibid.

²⁸⁹ Ibid. 120.

²⁸³ Ibid. 172.

²⁹⁰ Ibid. 172.

²⁸⁴ Ibid. 137.

²⁹¹ Cod. 13, 332.

²⁸⁵ Ibid. 99.

²⁹² Acta croat. 130.

²⁸⁶ Ibid.

²⁹³ Cod. Frang. 2, 323.

²⁸⁷ Ibid. 180.

²⁹⁴ Farlati 4, 108.

i 1487. kao zborni mjesto suda u parnici između Kosinjskih i Markovića. Sudu je bio određen prvi sastanak u Bucima, a drugi kod sv. Marije u Psivićima.²⁹⁵

Na bočačkom području nije se do turskih provala razvilo nijedno naselje koje je steklo varoški značaj. Najjače je društveno značenje u tom kraju imao svakako Kosinj, ali i njega zovu još 1499. selom.²⁹⁶ Po ugovoru između Anža Frankopana i Jurja Kosinjskoga smjeli su ljudi ovoga drugoga u času nevolje u grad bježati i pod gradom kuće graditi. Na taj je način bila dana prilika da se kosinjsko podgrađe osnuje, a to bi se bilo, možda, i dogodilo da nisu bili došli Turci.

Stanovništvo je na tom bočačkom području bilo u velikoj većini kmetsko, te su tu Frankopani i mogli imati toliko posjeda. Od putova dva su imala veću važnost. Jedan je od njih dolinom Bakovca vodio na Jablanac te je preko Kosinja tekao dalje u Bužane. Drugi je prolazio od Kosinja kroz Psiviće i tu je u blizini crkve sv. Marije preko broda prelazio na drugu stranu vode Like u selo Banj Dvor. Ime Bočić nastalo je, možda, od riječi bok, jer je položaj cijelogota zemljишta ležao u boku prema potoku Lici. I danas to cijelo područje nosi ime Bočić, tako da govore novi doseljenici, koje je postalo prelaženjem glasa č u đ. Tome novome liku odgovara i ime staroga grada Bočaj, dok je ono dutursko bilo Bočać.

c) Sjeverozapadni dio područja

Za utvrđivanje naselja na ostalom okolnom dijelu buškoga područja s lijeve strane vode Like važna je isprava Anža Frankopana iz 1493, kojom daruje samostanu sv. Jelene kod Senja selo Košćice. U listini opisuju se stalne granice toga sela. Sa sjevera ležalo je Kuterevo, odmah do njih sa istoka Marinici, sa sjeverozapada Krasno, a južno, u ravnoj crti s tim selom, Ljupčići.²⁹⁷ Sudeći po tome selo Košćica nalazilo se južno i jugoistočno od današnjih sela Kutereva i Krasna, a to je moglo biti jedino na području sadašnjih sela Goličica i zapadnoga dijela Glumaca, zapadno od ponora Like. Marinici su prema tome obuhvatili veći dio Današnjeg Lipova Polja oko ponora i dalje na istok. Ljupčići su se nahodili južno od Košćice, a to znači, da su zauzimali područja sadašnjih sela Bakovca, Ruje i Ribnika graničeći s istoka sa Psivićima. Zajedno s Košćicom spominje se i selo Tribiljani.²⁹⁸ Ono je ležalo negdje pored Košćice, a vjerojatno u hatarima današnjih sela Strašnoga i Rudinke. Ljupčić, Košćica i Tribiljani pripadali su Frankopanima, koji su ih jamačno stekli zajedno s ostalim dijelom Bužana. Iz isprave iz 1500, u kojoj

²⁹⁵ Acta croat. 130; vidi i 137 (1489) i 180 (1500).

²⁹⁶ Ibid. 172—173.

²⁹⁷ Ibid. 153.

²⁹⁸ Cod. Frang. 2, 134—136, 145—148.

je Anž Frankopan darovao samostanu u Zažićnu sjenokoše u Ljupčićima i dio Velikih Psivića, vidi se da su ta dva sela graničila negdje u današnjoj Poljanki. Na tlu starih Ljupčića nađena su tri glagolicom pisana natpisa, u kojima se navodi ime Anža Frankopana. Oni su uzidani u sadašnjoj crkvi u Kosinjskom Bakovcu. Vjerojatno je da potječe iz stare crkve koja je bila sagrađena u Ljupčićima.

Posjed Krasno zabilježen je već u ispravi iz 1219. u kojoj je opisana međa Gatske župe, te je to selo pripadalo Bužanima.²⁹⁹ Kasnije ga je posjedovao Vidoš Vučinić, a kako je umro bez djece, kralj ga je 1278. dao vukovskom županu.³⁰⁰ Dalji tok posjedovanja toga sela nije poznat. Vjerojatno je da su i ono i Kuterevo kasnije pripali Frankopanima, jer se plemičko stanovništvo u njima u dotursko vrijeme ne spominje. Ono nije zapisano ni u Košćici, ni Tribljanima, a ni u Ljupčićima.

Marincima je položaj ispravom iz 1493. pouzdano određen. Oni su zauzimali područje zapadnoga dijela današnjega Lipova Polja, tamo gdje su sada Stakića Selo i istočni dio Glumačkoga Sela, oko ponora Like. O Marincima ima podataka iz druge polovine 15. i iz početka 16. st. Iz njih se vidi da su Marinci u jednom dijelu pripadali Frankopanima, a u ostaloj česti plemenitim ljudima.³⁰¹ Od ovih su jednu trećinu toga marinačkoga područja držali Pednići, a jači su posjednici bili i Ratkovići i Novakovići. Između te tri porodice postojele su od 1450—1512. duge posjedovne raspre.³⁰² Prilikom tih sudske postupaka ispitivani su svjedoci na licu mjesta u Marincima, te su pri tom popisani neki plemeniti ljudi, za koje možemo pretpostaviti da su bili posjednici u tom selu ili možda u selima u prvom susjedstvu. To su bili: Bogdanići, Bonkovići, Juričići, Kraljići, Kramarići, Krbačići, Krilići, Matijačići, Petričići, Prašići, Pribošići, Radašinići, Rojčići, Stipanići, Tavernarići, Tulinici, Zanisivići, Zoričići i Zrle. Crkva je u selu stajala na uzvišenom tlu između oba kraka Like kod ponora, na mjestu Prijespi, gdje joj se ostaci i sada vide. Posvećena je bila, svakako, Mariji, po čem je selo i dobilo ime. Marinačke plemenite porodice bile su po svoj prilici iz plemena Stupića.

U popisu posjeda Martina Frankopana u Buškoj župi od 1464. zabilježeno je da je tome posjedniku pripadalo i patronatstvo crkve sv. Marije koja je zove Opatija (*juris patronatus eccles. beatae virginis, quae vocatur Abbatia*).³⁰³ Otuda se vidi da je negdje na njegovu posjedovanju ležao samostan, i to nekoga reda kojemu je na čelu stajao opat. U samom popisu nije navedeno mjesto gdje se samostan nalazio. U Buškoj župi postojala su dva takva uređenja, a oba su

²⁹⁹ Cod. 3, 175.

³⁰⁰ Ibid. 6, 146.

³⁰¹ Cod. Frang. 2, 73.

³⁰² Acta croat. 77—75, 198—199, 200—202.

³⁰³ Cod. Frang. 2, 74.

³⁰⁴ Lopašić Spom. 3, 51.

potvrđena u suvremenim spomenicima. Isto je tako na tome tlu i tradicija očuvala u toponomastici dva kloštra. Jedan je od njih već onaj spominjani kod Donjega Pazarišta, gdje je stajao samostan reda sv. Pavla u Donjem Zažićnu. Drugi kloštar postavlja predaju na zemljište u okolini Kosinja. Nju je zapisao i biskup Glavinić. Opisujući Kosinj i njegovo područje, on navodi da se na tom zemljištu očuvalo mjesto na kojem se nahodio samostan remeta sv. Pavla.³⁰⁴ I zaista i danas se između Rudinke i Donjega Kosinja, na području sela Selišta, nahodi povelik hatar koji se zove Kloštar. Na tom je tlu stajala, kako se vidi, i opatija koju spominje popis iz 1464. i koju navodi i biskup Glavinić. Sam je samostan bio izgrađen, vjerojatno, na onom brdašcu pored vode Like na kojem danas stoji crkva sv. Petra. Za tu noviju crkvu zna tradicija da je sazidana na nekom crkvištu. Biskup Glavinić donosi predaju da je taj samostan pripadao pavlinima. Ako je to potpuno istinito, onda je i on spadao u onaj skup samostana toga reda koji su činili Sv. Mikula u Modruškom Gvozdu, Sv. Jelena kod Senja, Sv. Spas u Ljubotini i Sv. Marija u Zažićnu. Biskup Glavinić govoreći o Kosinju navodi za to mjesto da je u dotursko vrijeme bilo znatno i poznato na daleko i široko. Tu su se štampali hrvatski brevijari, i to glagolskim slovima.³⁰⁵ Nema sumnje da su tu glagolsku štampariju imali upravo redovnici toga kosinjskoga samostana, jer na tom tlu i u to dotursko vrijeme mogli su je voditi jedino oni.

Na tom zemljištu u svezi s Marincima, s Kosinjem, s Psivićima i okolinom tih mjesta zabilježeno je i selo Srijani (Sređani). Prema ispravi iz 1364. posjednici su u njemu bili Mladocvit i Radoslav koji su zemlje imali i u Psivićima i Maloj Vasi, za koje znamo da su ležali u blizini Kosinja.³⁰⁶ Tako su i Kosinjski imali posjed osim u Kosinju i u selu Srijanima (v Srijah za se ostaviše, ča drže pored svoju bratju svoju staru didinu plemenštinu), a isto tako i u Psivićima.³⁰⁷ Kada je rotni buški stol rješavao u parnici između Pednića i Novakovića iz Marinaca 1512, sastajao se u Srijanima kao susjednom mjestu.³⁰⁸ Nema prema tome sumnje da su se Srijani nalazili na tlu između Marinaca s jedne i Kosinja i Psivića s druge strane. Ime su stekli svakako po svojem središnjem položaju prema ostatkom naselju na tom zemljištu. Takav smještaj imalo je selo koje se bilo ravilo tamo gdje je danas Donji Kosinj. Tu je na brdašcu koje se zove Basarica stajala, prema predaji, stara crkva sv. Marka. Oko nje je ležalo središte toga sela. U Srijanima držali su dio područja i Frankopani, koji su posjeda imali i inače u okolnim selima.³⁰⁹ Osim Kosinjskih od plemenitih ljudi zabilježeni su tu i Karlovići. Stanovništvo je u Srijanima uglavnom bilo kmetsko.

Na tom zemljištu od ponora Like pa dalje uz tu vodu do okuke kod Bočaja ležao je niz sela koja su zabilježena u svezi s Marincima,

³⁰⁵ Ibid. 3, 51.

³⁰⁶ Cod. 13, 333.

³⁰⁷ Acta croat. 172.

³⁰⁸ Ibid. 198, 200. Cod. Frang. 2, 73.

³⁰⁹ Acta croat. 199 i 201.

sa Srijanima i s Kosinjem. U prvom su redu bili to Dobrežani i Muravičani. U popisu posjeda Frankopana iz 1464. zabilježeni su odmah poslije Marinaca.³¹⁰ Prvi od njih bili su po svoj prilici čisto kmetsko selo, a u Muravičanima su zapisani 1501. Dunajevići, Skalići, Kolečići, Kraljići i Gustačići.³¹¹

Spomenuti Mrmonja i Radoslav, koji su bili posjednici u Srijanima, Psivićima i Maloj Vasi, sve na ovom zemljištu u blizini Kosinja, imali su zemlje i u selima Kološcima i Tihotinoj Vasi. Između njih su u ispravi od 1364. prvi zapisani pored Srijana, a Tihotina Vas uz Malu Vas.³¹² Stotinu godina kasnije u popisu posjeda Dujma Frankopana od 1464. zabilježena su na tom tlu sela: Buki Psivički, Gasparin, Kolosi, Pavel, Trzno, Tihotina Vas, Dubovik, Čelopek, Gomiljane, Sređane, Vezthycza, Gribi, Maholci.³¹³ Između tih mjesta već je opisan položaj Psivičkih Bukova, te je utvrđeno da su oni ležali između današnje Krušćice i Sušnja kod Gornjega Kosinja. Isto je tako poznat i smještaj Sređana (Srijana), koji su zauzimali područje današnjega Donjega Kosinja. Može se, prema tome, pretpostaviti da su ta zabilježena sela ležala na zemljištu između Psivića i Sređana pored rijeke Like. Mrmonja i Radoslav, koji su bili posjednici u Sređanima, Psivićima, Maloj Vasi, Kološcima i Tihotinoj Vasi, bili su, prema listini od 1364, upravo iz Dubovika i po njem su nosili svoj pridjevak.³¹⁴ Iz toga se vidi da je i Dubovik ležao na tom tlu, kao što ga ovamo postavlja i isprava iz 1464. Sudeći po tome selu Kološci, Tihotina Vas Dubovik, a s njima i Gasparin, Pavel i Trzno nalazili su se u jednom kupu, i to negdje na zemljištu između Psivića i Sređana. Kako nijedno od tih sela ne stavljuju u Bočać, u područje oko Psivića i Kosinja, vidi se da su ona nahodila upravo bliže Sređanima, na području današnjih sela Zamosta, Zamrštena, Vukelića i istočnoga dijela Lipova Polja i Donjega Kosinja. Čini se da su sva spomenuta sela bila malena i čista kmetska, a jedino je Dubovik imao i naselja plemenitih ljudi. Posjednici su u tim selima bili, kako je već rečeno, i Frankopani i druge plemenite porodice U Duboviku su živjeli Mrmonjići, Karlovići, oboji iz plemena Stupića.³¹⁵ U tom je mjestu zabilježeno i pleme Kolunića, koje je inače podrijetlom bilo iz Pseta. Od Kolunića je u Duboviku boravila porodica Kacitića, iz koje je potjecao onaj đakon Blaž, što je 1486. napisao rukopis »knjige sv. Bernarda«.³¹⁶

Ostala navedena sela Čelopek, Gomiljane, Vasca, Gribi i Maholci ležala su, po svim znacima sudeći, s desne strane rijeke Like. Na tom tlu uza samu tu vodu bilo je tek nešto prilike za jača naselja. Ona su se mogla razviti na zemljištu gdje se nalaze današnja

³¹⁰ Cod. Frang. 2, 73.

³¹¹ Acta croat. 183,

³¹² Cod. 13, 334.

³¹³ Cod. Frang. 2, 73.

³¹⁴ Cod. 13, 331—334.

³¹⁵ Acta croat. 74, 183. Cod. Frang. 2, 147.

³¹⁶ Acta croat. 129.

sela Krš i Podobljaj sa svojim zaselcima. Nema sumnje da su između tih sela Gribi ležali upravo tamo gdje je danas izgrađeno selo Krš, jer oba ta mjesna imena znače jedno isto. Po koje od tih sela možda je zauzimalo i područje današnjih Studenaca, koji svojim položajem spadaju u taj skup.

Popis iz 1464. postavlja zajedno u jednu grupu Gomiljane, Sređane, Vascu, Grike i Maholce. Po drugim ispravama ide ovamo i Radoslavlj Vas. Sudeći po tome ta su sela obuhvatala upravo zemljište od današnjega Donjega Kosinja do Janjča i Studenaca. Prema listini od 1258. Gomiljani su ležali u prvom susjedstvu sa Radoslavljom Vasi.. Oba tā sela stekao je kraljevom donacijom Ladislav Gušić, sin župana Jakoba Krbavskoga, a on je Gomiljane spomenute godine opet darovao Bogdanu i Stanislavu Hreljčevićima i Stipanu i Radoslavu Bogdoslavljevićima, obima iz plemena Lapčana.³¹⁷ Kako se Gomiljani spominju uza Sređane, oni su se nalazili svakako na području današnjih Vukelića, do njih su ležali Radoslavlj Vas i Vasca, zatim su dolazili Gribi, a dalje na istok Maholci prema Janjču ili Studencima, ili već na području jednoga od tih današnjih sela.

Cetiri porodice iz plemena Lapčana, koje su na ovo tlo doselile 1258, održale su se tu sve do turskoga dolaska i razvriježile su se u desetak, a možda i u više kuća. Nalaze se u Gomiljanima i u Vasci. Između njih je 1412. zabilježen Utisen, sin Matijin,³¹⁸ 1464. Nikola Gomiljac,³¹⁹ a 1487. Filip iz Gomiljana.³²⁰ U Vasci su živjeli Dobrečići,³²¹ Jarići, Culići, Roškovići, Budislavljevići, Jandrij, Tunko, Kraljići, Krznarići, Mavar i Lučkovići, koji su zapisani u parnicama 1501. i 1508.³²² Oni su jamačno svi bili iz plemena Lapčana. Iz toga su plemena Dobrečići iz Vasce bili članovi rotnoga buškoga stola, te se uvijek naročito ističe njihova pripadnost Lapčanima.³²³ U Radošljoj Vasi zabilježena je plemenita porodica Klinčići, iz koje su također birani suci u buški stol.³²⁴ Sudeći po toj službi i oni su bili Lapčani, jer su Stupići, Kršelci i Poletčići bili u buškom sudu zastupani drugim porodicama.

Ipak su i na tom području lapačkoga plemena imali i Frankopani posjeda. Oni su posjedovali dijelove Gomiljana i Vasce, a jedino nisu imali zemlje u Radošljoj Vasi. Kako se iz toga vidi, Ladislav Gušić nije kraljevom darovnicom stekao cijele Gomiljane, nego samo jedan dio, a ostalo je ostalo pod buškim gradom.

U tim je selima inače živjelo kmetsko naselje. Značajno je da je iz toga stanovništva uzimano članstvo u rotni buški sud. Tako je 1450. u tom stolu jedan od četiri suca bio »Paval Sikavčić z Vasce od kmeće diti«namjesto jednoga od plemena Lapčana.³²⁵

³¹⁷ Cod. 5.

³¹⁸ Ibid.

³¹⁹ Cod. Frang. 2, 75.

³²⁰ Acta croat. 133.

³²¹ Ibid. 120, 127, 144, 194.

³²² Ibid. 183, 191.

³²³ Ibid. 120, 127, 144, 194.

³²⁴ Ibid. 183, 195, 198, 200.

³²⁵ Acta croat. 74.

U Gribima su posjednici u jednom dijelu bili Frankopani,³²⁶ a u drugom plemeniti ljudi. Između tih je 1487. zabilježen Filip kao svjedok u parnici u susjednom selu Glagolićima,³²⁷ a isto tako Matijac Tolanić kao svjedok u parnici u Šćitarima 1508.³²⁸ I iz Griba je slučaj da je iz kmetskoga naselja uziman član u sudskom postupku. U jednoj parnici u 1501. bio je svjedok Mikula Lepečić »od kmeće diti«,³²⁹ a iz te je porodice Grgur Lepečić bio 1503. čak kraljev čovjek u parnici u susjednim Lagodušićima.³³⁰ Plemeniti ljudi iz Griba pripadali su vjerojatno Stupičima.

Na toj strani vode Like, južno od spomenutih naselja, na području današnjih sela Poljana i Mlakve postoji dovoljno obradive zemlje, na kojoj je i u dotursko vrijeme moglo živjeti jače naselje. Na tom tlu zabilježeno je mjesto pod imenom Banj Dvor.

Položaj toga sela tačno je označen u darovnici od 1466. kojom braća Frankopani daruju remetama sv. Jelene i sv. Spasa zemljista i mlinove. U njoj se navodi da se tim redovnicima daje mlin u Bočiću, u kojem su dva kola pod Banjim Dvorom, zajedno sa slapima i brzacima.³³¹ Iz toga je opisa jasno da je Banj Dvor ležao na desnoj strani vode Like preko puta tih mlinova koji su se nalazili u koritu te rijeke na području starih Psivića i Male Vasi, sjeverno od današnje Kruščice, a južno od Poljana. Prema tome Banj Dvor uzimao je upravo hatar današnjega sela Mlakve, te je sa sjevera graničio sa Gribima.

Sudeći po imenu to je naselje nastalo oko banskih dvora, koji su bili sagrađeni u ranijim stoljećima. Ruševine nekih velikih starih zgrada na tom tlu zaista i danas postoje. One se nalaze na tzv. Mlakvenoj gredi sjeveroistočno od samoga sela Mlakve. Opisivač Like iz 1850. Franjo Frass raspoznao je u tim razvalinama osnove s jedne strane prostranoga dvora, a s druge temelje pojedinih zdanja, što je sve bilo čvrsto izgrađeno.³³² Nema sumnje da je predaja 14. i 15. st. u imenu Banj Dvor tačno očuvala postojanje tih zgrada. Tu je bilo bansko sjedište već u 8., 9. i 10. st., kada je ban u ime hrvatskoga kneza ili kralja upravljao Gatskom, Likom, i Krbavom. U tom pogledu značajne su i darovnice knezova Krbavskih iz 1411, kojima su darovali dijelove svoga posjeda u Crničanima špitalju sv. Marije u Bužanima.³³³ U toj stvari postoje upravo tri darovnice. Jedna je bana Pavla, koja je pisana u Bužanima u Banjem Polju; druga je bana Karla, izdana u Buškoj župi u Banjem Stolu. Treću su napisali Petar i Franjo, sinovi kneza Butka, u svojim kućama u Boklinu. Oba su bana svoju darovnicu izdali, kako se vidi, u Bužanima, jedan u mjestu Banje Polje, a drugi u Banjem Stolu. Prema tome bila bi u Bužanima dva mesta, u kojima su banovi stanovali. Oni su bili službeni banski stanovi, određeni, kako se vidi, za svakoga onoga

³²⁶ Cod. Frang. 2, 73.

³³⁰ Ibid. 183.

³²⁷ Acta croat. 182.

³³¹ Ibid. 99.

³²⁸ Ibid. 191.

³³² Frass 230.

³²⁹ Ibid. 182.

³³³ Vjes. arheol. 6, 17—18.

koji se našao u toj službi. To se vidi jasno iz spomenutih darovnica. Oni Krbavski, koji su bili banovi, napisali su ih u tim banskim dvorovima u Bužanima. Butkovi sinovi, naprotiv, izdali su svoju u Boklinu, svakako u Krbavi. Sudeći po imenu Banj Dvor i po obilnim razvalinama na Mlakvenoj gredi, i Banje Polje i Banj Stol nalazili su se tu na području današnje Mlakve. Na to upućuje i ime sela Poljana kraj Mlakve, koje u sebi nosi drugi dio imena Banje Polje. Banski dvori, prema tome, nisu ležali pored same vode Like, nego dalje od nje na sjeveroistok na visokoj gredi, upravo iznad spomenutih Poljana. To bi opet s druge strane dokazivalo da je područje sela Banjega Dvora bilo veliko, obuhvatajući i zemljiste spomenute grede. Iz navedenih darovnica vidi se da su u početku 15 st. banski dvori na tom tlu bili još upotrebljivi. To bi dokazivala i okolnost da su od njih još oko 1850. postojali obilni ostaci.

U Banjem Dvoru nisu posjeda imali Frankopani nego samo porodice plemenitih ljudi. Od njih su zabilježeni 1487. i 1504. Vrsatići, 1504. Petrinići, 1508. Hrsi, 1512. Makleniči. Iz kuće Petrinića bio je pop Tomaš, zapisan 1503. i 1512.³³⁴ Za njega je u zapisu iz 1503. napomenuto da je od plemena Stupića. Sudeći po Petrinićima mogli bismo zaključiti da je i ostalo naselje plemenitih ljudi na tom tlu potjecalo iz toga plemena. U današnjem selu Mlakvi vide se ruševine stare doturske crkve. To je bila banjedvorska župna crkva. Spomenuti pop Tomaš Petrinić bio je njezin župnik između 1503—1512. (Tomaš Petrinić, pop z Banj Dvora z Bužan, plemenom Stupić. — Kada pridoh v Banj Dvor, totu opitah Jurka Maklenića... Pri tom bi... pop Tomaš Petrinić).³³⁵ Crkva je stajala u blizini rijeke Like. Oko nje je ležalo, svakako, glavno naselje banjedvorsko. Kroz to selo vodila su dva puta: jedan pored Like, na koji se vezao brod kod Psivića, a drugi preko Dulibice na Perušić. Iz Banjega Dvora išao je put i u banske dvore kroz Banje Polje. Taj se zatim nastavljao na Maholce i dalje u istočni dio Bužana.

U popisu posjedovanja Dujma Frankopana od 1464. selo Maholci postavljeno je uz Gripe. Sudeći po tome ono se nalazilo na zemljistištu na kojem leži današnje selo Krš, i to svakako istočnije od njega, jer je s Maholcima u tom popisu završena skupina naselja oko okuke Like. Položaj toga sela bio bi, prema tome, negdje na području današnjih Studenaca. Osim Frankopana tu su posjeda imali i plemeniti ljudi. Između njih zabilježeni su u parnici protiv Gašpara Perušića 1501. Brajkovići, Mihalići, Milšići, Pavičići, Prašići, Tihonići i Vidovići u desetak kuća.³³⁶ Iz Maholaca je 1478. bio i Ivan, svjedok pri uvođenju Ivana Frankopana u posjed u neka sela Buške župe.³³⁷

U spomenutom popisu posjedovanja Dujma Frankopana od 1464. zabilježena su i sela Mazalci i Glagolići, i to po položaju između

³³⁴ Starine 33, 324.

³³⁶ Ibid. 184.

³³⁵ Acta croat. 221.

³³⁷ Cod. Frang. 2, 147.

Kosinja i Perušića. Na osnovi toga moglo bi se zaključiti, da su i ta dva mjesta ležala negdje na području današnjih sela Klenovca i jednoga dijela Studenaca. U Mazalcima su živjele i plemenite porodice Kresenići, od kojih je 1486. bio kraljev čovjek u parnici između Svilica i Nemanića iz susjednih Mohlića Vlatko Kresenić, a svjedok Petar Kresenić,³³⁸ i Vučkovići, od kojih je Šimun 1492. bio jedan od četiri suca rotnoga stola buškoga,³³⁹ i Herendići.³⁴⁰ Spomenuti Šimun bio je sudac u Bužanima i 1501.³⁴¹ Za njega je zabilježeno da je bio plemenom Stupić,³⁴² te se može povjerovati da su iz toga plemena potjecali i ostali plemeniti ljudi u Mazalcima.

U Glagolićima su zabilježeni 1450. Radovanići, od kojih je Blaž bio pristav rotnoga stola buškoga,³⁴³ 1487. Obrakovići i Vidošići,³⁴⁴ 1521. Košavići.³⁴⁵ Vjerojatno je da su sve te porodice pripadale plemenu Stupića.

d) Područje istočnoga dijela Buške župe

U svom istočnom dijelu Buška župa zahvatala je današnje Perušičko polje, na kojem se nahodi obilno dobre, plodne zemlje. Iz toga ravnoga polja ona je ulazila u zemljiste višega tla s jedne strane prema Jančju, s druge prema Kosama i prema Tromedi ispod Čanaka i Kozjana. To više tlo bilo je u dotursko vrijeme jamačno obraslo dubokom šumom, jer ga od veće česti pokriva i danas. Tu i sada nema većega naselja, nego se ono nalazi ispod toga zemljista na ravnom i ravnijem polju. Na južnoj strani toga područja uzdišu se šumovita Grabovača i Marina glavica, kroz koje je tekla granica sa Likom. Ona se nastavljala dalje kosom pored Kuzmanovače sve do spomenute Tromede, a onda se produžavala s Krbavom po višim kosama do Jančja.

Ravno, plodno polje bilo je i prije Turaka dobro nastanjeno. Odavde nema, doduše, toliko isprava i izvještaja koliko sa zapadnoga i sjeverozapadnoga dijela župskoga područja, ali će se svejedno moći dati pouzdana slika naselja i na tome zemljisu.

Biskup Glavinić govoreći o Perušiću kazuje da su u okolini toga mjesta vide ovdje ondje zidovi plemičkih dvorova u kojima su stanovali odličniji Turci, a na tom zemljisu da se nahode i neki trgovci mnogih starih crkava.³⁴⁶ Predaja je očuvala u glavnom i stare posvete tih crkava i njihove položaje. Prema toj tradiciji u Malom Polju pod brdom Vršeljkom stoje ruševine stare doturske crkve sv. Jelene; južno otuda na brdu Klisi zapadno od Perušića stoje razvaline stare crkve, po kojoj je brdo i dobilo ime. U selu Sveti

³³⁸ Acta croat. 128.

³⁴³ Ibid. 75.

³³⁹ Ibid. 148.

³⁴⁴ Ibid. 132, 133.

³⁴⁰ Ibid. 191.

³⁴⁵ Ibid. 210.

³⁴¹ Ibid. 183.

³⁴⁶ Lopašić Spom. 3, 46.

³⁴² Ibid. 148.

Marko nahode se ostaci stare crkve, posvećene tome svecu, po kojem je novo selo steklo svoj današnji naziv. I to crkvište nosi ime Klisa. Doturska, stara crkva je i Sv. Vid kod Štitara, sjevero-istočno od Perušića. Današnja crkva sagrađena je na njenu temelju. Dalje u tom smjeru postoje ostaci stare doturske crkve sv. Marije Magdalene, na kojima stoji današnja crkva te posvete. I u selu Konjskom Brdu s južne strane u blizini Lipove glavice ima ostataka stare crkve. Najposlijе i Sv. Trojica potječu u svojim osnovima iz doturskoga vremena. Biskup Martin Brajković u popisu ličkih župa iz 1700. navodi staru crkvu u selu Kaluđerovcu, koja je doduše porušena, ali bi se mogla popraviti.³⁴⁷ Iz isprava 16. st. zna se da je u Mohilićima stajala crkva, a do nje da su bili dvori buškoga vikara.³⁴⁸ Kako se vidi, na tome razmijerno malenome zemljištu nalazilo se u dotursko vrijeme devet crkava, a to znači da je u tome razdoblju na tome tlu postojalo i toliko većih naselja sa svojim područnim selima.

U doturskim spomenicima zabilježena su na području Buške župe ova naselja, za koja se zna pouzdano da su se nahodila na tome zemljištu, ili za koja se to pretpostavlja: Vrhovina, Mohlići, Šćitari, Žalužani, Balici, Rali, Podstenjani, Nevarići, Rotča Vas, Čelopeci, Kučani, Tri Vasi i Sokolci.

Vrhovina je opisana u ispravi Anža Frankopana od 1495. kojom taj posjed daruje braći Petru, Gašparu i Marku Perušićima. U njoj se kazuje da je Anž bio dao Vrhovinu tim Perušićima već neko vrijeme prije, a sada to darovanje obnavlja i utvrđuje. On razlikuje dvije Vrhovine, bušku i gatsku. U jednoj se i drugoj nalaze gradovi, koje su Frankopani bili izgradili prije te darovnice. Buška Vrhovina ima povelik posjed sa šumama, pašama, oranicama, sa dva mlini i sa carinom, koja se u Vrhovini ubire od starine.³⁴⁹ U rukama Perušića Buška Vrhovina nalazi se već 1487. U jednoj se listini iz te godine veli da je »pod kaštelom Perušić« čitan neki list iz parnice porodice Zrčića.³⁵⁰ Vidi se iz toga da je već oko 1487. utvrđenje koje su Perušići dobili od Anža Frankopana nosilo ime »Kaštel Perušić«. To ujedno pokazuje očito gdje je ležala Buška Vrhovina. Ona je u prvom redu zauzimala položaj današnje perušičke gradine s njenom okolinom. Samo ime ukazuje i na to da je u njeno područje pripadalo i brdsko zemljište Grabovače i Vučjaka. Područje je dopiralo i do vode Like, jer su na njoj bila dva mлина. Tu kod tih mlinova mora da je od starine stajao brod preko Like, po kojem je vodio put s lijeve strane na desnu u Mohliće i odonud dalje u Krbavu. Čini se da je na tome brodu postojala carina brodarina koja se spominje u darovnici iz 1495., jer na tom posjedu inače nije moglo biti drugoga razloga carinjenja. Pod gradom u to vrijeme nije moglo biti još većega naselja. Ono se razvilo jače istom pod Turcima, kad su

³⁴⁷ Ibid. 3, 190.

³⁴⁹ Cod. Frang. 2, 218—219.

³⁴⁸ Acta croat. 190.

se našle prilike za to. Ime Vrhovina postepeno se gubilo i pod turškim vladanjem prevladalo je novo ime Perušić.

Šćitarima (Štitaru) lako je utvrditi položaj. Tim se imenom i danas zove gradina na brdašcu sjeveroistočno od Perušića. Iz 15. i iz početka 16. st. ima nekoliko isprava u kojima se govori o posjedovanju i plemičkim porodicama u tom mjestu i u Mohlićima. Iz njih se jasno vidi da su posjednici u Mohlićima bili ujedno i posjednici u Štitarima, pa da su ta dva mesta ležala jedno do drugoga. Mohlići su bili veće naselje u kojem je stajala prostrana crkva, a u tom je mjestu stanovao i buški vikar.³⁵¹ Na području današnjega sela Kvarata, koje se nahodi u blizini spomenute gradine Štitar, leže i sada ruševine stare crkve i drugih zgrada. Još su se 1850. vidjeli tu ostaci lijepoga i velikoga mozaika, onda zidovi prostrane i visoke građevine kroz koju su bile provedene olovne vodovodne cijevi, te se može pretpostaviti da se spomoću njih dovodila voda iz nedalekoga jezera Podgrede u tu zgradu. Osim toga oko 1850. vidjeli su se tu ostaci tornja sa nekoliko odjeljenja pod zemljom, u kojemu se spremala hrana. Biskup Glavinić navodi na tom mjestu i od kamena izrađene mjere za vaganje, koje nazivaju kvarte.³⁵² Otuda je i nastalo ime novom naselju na tom položaju. Nema sumnje da su upravo tu na mjestu današnjih Kvarata ležali doturski Mohlići. Izgrađeni su bili oko puta koji je kroz njih vodio dalje na sjever na Janjče i na Gatsku župu.

U Mohlićima i Štitarima živjelo je naselje koje je pripadalo plemenu Stupića. (Ivan Kosinski i Stipan Vukanić z Mohlić, ta oba od plemene Stupić;³⁵³ — Paval Nemanić s Šćitar... ot plemena Stupić;³⁵⁴ — Ivan Daroić z Mohlić ot plemena Stupić). Pod konac 15. i u početku 16. st. dijelili su se na pet koljena, a prema njima bila je podijeljena i zemlja u Mohlićima i u Štitarima. (Više rečeni porotnici ročeni rekoše: ... da je v Mohlićih pet kolenšćin i da su držali i dilili na pet deli tako v Mohlićih tako v Šćitarih;³⁵⁵ — dosujujemo Dujmu Vlajiću i Stipanu Vukaniću, Ivanu Darojiću i Hranicem i Iveličem, tim četirim 4 dele, a Nemaniću i Škvariću peti del;³⁵⁶ — tu proda rečeni Petar... Dujmu Vlajiću vsu plemenšćinu svoju v Mohlić i v mohlićkom kotari i v Šćitarih i s šćitarskom kotari od petoga dela Mohlić i Šćitarov četvrtoga dela polovicu;³⁵⁷ — Pride pred nas plemenit človik Matej Svilić z Bužan s sela, ko se zove Mohlići, poslom k nam od strane četirih kolenšćin bratje svoje proseći nas... od strane plemenitih ljudi bratje svoje Mohlić više rečenih za plemenšćinu v Šćitareh).³⁵⁸ U poznatim spomenicima zabilježene su u Mohlićima i Štitarima ove porodice: Braničevići, Darojići, Francići, Hranići, Ivelići, Litnići, Majerići, Markovići, Nemanići,

³⁵¹ Ibid. 191.

³⁵⁵ Ibid. 191.

³⁵² Lopašić Spom. 3, 45.

³⁵⁶ Ibid. 120.

³⁵³ Acta croat. 120.

³⁵⁷ Ibid. 121.

³⁵⁴ Ibid. 144 i 148.

³⁵⁸ Ibid. 127.

Svilići, Škvarići, Veselkovići, Vlajići, Vukanići.³⁵⁹ Mnoge su od tih porodica imale i po nekoliko kuća, te je i to dokaz da su Mohlići bili veće naselje. Otuda je i shvatljivo da je u njima odabrao mjesto svoga stanovanja i vikar buški, iako je crkveno središte u Bužanima od starine bilo oko crkve sv. Marine ispod župskoga grada Potorjana. U Mohlićima su obdržavani i sajmovi, po svoj prilici nedjeljni, što dokazuju s jedne strane stalne kamene mjere, kvarte, a s druge onaj veliki toranj sa nekoliko katova ispod zemlje, a jamačno i sa nekoliko iznad zemlje koje je za turorskoga vladanja vrijeme već bilo porušilo.³⁶⁰

Za pleme Poletčića zna se da su bili svjedoci u parnicama ličkih porodica s područja uz bušku među pored Vrhovine i Perušića kaštela. Stoga je vjerojatno da su njihova naselja i ležala na tom zemljisu pored župske granice pokraj Vrhovine sa istočne strane na području jugoistočnoga dijela današnjega Perušića, Karaule, Prvanaca i zapadnoga dijela Bukovca. Ako je tako, tu su se nalazila četiri njihova sela: Čeopeći (ili Čeopek), Kučani, Tri Vasi i Sokolci. Čini se da su između njih najjače selo bili Čeopeći, jer je u njima zabilježeno dvanaest porodica, a u ostalima samo po jedna, dvije. Prema tome u tom je selu stajala i župna crkva plemena. U tom bi slučaju to bila ona crkva kojoj klisa stoji na brdu Lipovoj glavici iznad ruševina Perušića kastela. Tu su onda ležali i Čeopeći, zauzimajući položaj današnjega mjesta Perušića. Sokolci su se možda nalazili na mjestu današnjih Sokolića i Karaule. Po tome bi današnji Sokolići bili starosjedioci na tome tlu, pripadajući u ono dvadesetak starinačkih rodova koji su kao katolici živjeli na tom tlu i pod Turcima. Tri Vasi i Kučani u tom bi slučaju obuhvatili zemljiste današnjih Prvanaca i zapadnoga dijela Bukovca. Poletčićima je, kako se vidi, pripadala dobra zemlja s dovoljno navodnjena tla.

U poznatim spomenicima zapisani su ovi Poletčići: u Čeopecima Brutinići, Dudići, Dlčići, Filčići, Halići, Jadrejići, Marojići, Perojići, Pilicarići, Šabalići, Umčići i Utulići; u Kučanima: Poletčići, Vušići; u tri Vasi Dulčići; u Sokolcima Banići i Filčići. Od tih je rodova većina imala mnogo članova, te se može pretpostaviti da je Poletčića u Bužanima pod kraj 15. st. i pred dolazak Turaka bilo jedno osamdeset domova.³⁶¹ Zalužani, sudeći po imenu, bit će da su ležali na području današnjega Kaluđerovca. Na to upućuje što se u ispravi iz 1508. u parnici Mohlića Zalužani postavljaju odmah uz Dupčane, koji su se nalazili uz rijeku Liku s lijeve strane blizu položaja današnjega Kaluđerovca. Tu je stajala i crkva koju su po navodu biskupa Brajkovića od 1700. mogli upotrebljavati u prvo vrijeme poslije turanskoga raspa, a bila je dovoljno prostrana da postane i župna.³⁶² Kod

³⁵⁹ Šurmin 292; Acta croat. 120, 124, 127, 133, 134, 144, 148, 182, 191, 195.

³⁶⁰ Acta. croat. 134.

³⁶¹ Lopašić Spom. 3, 45.

³⁶² Acta croat. 58, 74, 120, 144, 148; 130, 183.

³⁶² Lopašić Spom. 3, 190.

Zalužana mora da je stajao brod na Lici preko kojega je vodio put iz Donjih Bužana na Vrhovinu i Mohliće. U tom je selu zabilježeno pleme Stupića,³⁶³ a u njemu porodice Branivojevići, Jarebići, Kućani, Mikulići, Mirenčići, Radušinići i Škaljići.³⁶⁴

Na području današnjega Maloga Polja, istočno od Kaluđerovca, bit će da se nalazila Rotča vas. Na tom zemljištu nije se moglo razviti veće naselje, jer obradiva tla nije imalo u većoj mjeri, te je otuda i vjerojatno da je to mjesto zvano samo vas. Crkva sv. Jelene koja je tu stajala pod brdom Vršeljkom pripadala je prema tome Rotčoj vasi. Plemeniti ljudi iz toga naselja pripadali su plemenu Stupića, a po porodicama su se zvali Grdojevići, Jakovčići, Lončarići, Martinuševići, Pribislavići, Radići, Vidovići, Zoričići i Žuntići.³⁶⁵

Selo Balići zabilježeno je nekoliko puta u početku 16. st. Sudeci po parnicama u kojima su plemeniti ljudi iz toga mjesta sudjelovali kao svjedoci, ono se nalazilo negdje u blizini Mohlića. Tu su živjele plemenite porodice: Balšići, Banići, Grgotići, Jureljići, Karlovići, Miserići, Mladenovići, Netrmići, Nižići, Pavlovići, Salničići, Tkalčići, Vučevići, između kojih je većina imala po nekoliko kuća. Vidi se otuda da su Balići bili poveće selo.³⁶⁶

I selo Rali zabilježeni su u početku 16. st., a plemeniti su ljudi iz toga sela bili svjedoci u parnicama sa zemljišta oko Mohlića i Perušića, te nema sumnje da im je to bio i položaj.

U listinama spominju se još dva sela u Bužanima s plemičkim naseljem, Podstenjani i Nevarići koji su bili svjedoci u parnicama u Mohlićima i u Perušiću.³⁶⁷ Sudeći po imenu, Podstenjani su se nalazili na tom perušičkom području negdje pod brdom, pod stijenom, možda u sjeveroistočnom dijelu toga zemljišta, gdje takvih položaja ima.

Nevarići ili Neverići nahodili su se isto tako na ovom području. U tom selu zapisani su samo Mečarići, koji su oko 1500. imali pet, šest kuća.

Nema sumnje da je u Bužanima bilo i drugoga naselja koje u sačuvanim ispravama nije zapisano. Pogotovo ga je bilo u sjeveroistočnom dijelu gdje ima više obradive zemlje.

e) Župsko upravno i sudsko uređenje

U Bužanima živjela su plemenita plemena Kršelci, Lapčani, Poletići i Stupići. Nešto su posjeda u selu Duboviku imali i plemeniti Kolunići iz Pseta, ali su oni na to tlo, čini se, kasnije doselili, te nisu ubrajani u starinačko inaselje, pa nisu prema tome ni uzimani

³⁶³ Acta croat. 184.

³⁶⁴ Ibid. 182, 184, 195.

³⁶⁵ Ibid. 58, 183, 198.

³⁶⁶ Ibid. 183, 187, 188, 191; Cod. Frang. 2, 80.

³⁶⁷ Ibid. 183, 188.

u župsko činovništvo. Za Lapčane je već rečeno da su svoj osnovni posjed u Bužanima stekli 1258. time što je nekim članovima toga plemena Ladislav Gušić darovao za vjernu službu dio svoje zemlje koju je i on na tom buškom području stekao kraljevom darovnicom 1252. Iz toga se navoda vidi da su i krbavski Gušići već sredinom 13. st. bili posjednici u Buškoj župi, a bili su to postali jamačno i prije kada je porasla njihova moć u susjednoj Krbavi. Prema tome najstariji su posjednici u Bužanima bili upravo Kršelci, Poletčići i Stupiči, a Gušići su i Lapčani to postali kasnije. Međutim ne može se utvrditi da su i ta tri plemena na buškom tlu bili pravi starosjedioci. Sva tri su ona zabilježena i na zemljишtu središnje Hrvatske u Sidragi gdje su živjeli u 11. i 12. st. i Gušići, Lapčani, Mogorovići i mnoga druga hrvatska plemena. Članovi tih plemena spominju se na tom području i kasnije. Kod njih je, kako se vidi, isti slučaj kao i kod Mogorovića, Gušića, Lapčana, kod Tugomirića, Kačića, Šubića i Snačića koji su svi imali velike posjede na središnjem hrvatskom zemljisu u Sidrazi, Ninskoj, Lučkoj i Bribirskoj župi, ali su uza sve to bili posjednici izvan toga područja i na jednom od susjednih zemljista. Može se, prema tome, zaključiti, da su i Kršelci, Poletčići i Stupiči osnovni posjednici bili u Sidrazi, Ninskoj i Lučkoj župi pa da su onda u 12. st., pošto su Arpadovići postali vladari i na hrvatskom zemljisu, za svoje pristajanje uz njih i, jamačno, za vojničke i druge zasluge stekli i nove zemlje u Bužanima. Da je to posjedovanje bilo skupno i zajedničko za svako pojedino od ta tri plemena, vidi se po položaju njihovih posjeda na tom buškom području. Kršelci su dobili jugozapadnu čest između Hotešice i Like, Stupiči sjeverno i istočno od njih, a Poletčići jugoistočni dio. S druge strane ta tri plemena mogla su u Bužanima biti starosjedilačka, kao ono Mogorovići u Lici, te su u službi banovoj ili kraljevoj bili stekli donekle povlašteni položaj prema župi i veće posjede. Iz Bužana oni su mogli namaknuti zemlje i u središnjim župama gdje su bili na domaku kraljevu dvoru. Na tom drugom zemljisu između njih su Poletčići uspjeli da se društveno još više podignu te su ubrajani među onih dvanaest najviše povlaštenih plemena.

Kršelci su i Stupiči u 15. st. bili mnogo jači od Poletčića i po posjedovanju i po broju svojih kuća. Stupiči su opet bili mnogobrojniji od Kršelaca, te su držali i više zemlje nego oni. Taj se odnos između tih plemena odrazio i u upravnoj i sudskej službi župskoj. U rotnom su stolu buškom Stupiči imali dva mesta, a Kršelci i Poletčići po jedno. Namjesto Poletčića, a katkada i mjesto Kršelaca, rotni je sudac mogao biti i po koji Lapčanin, ali su Stupiči, koliko se vidi iz sačuvanih isprava, uvjek zadržavali svoja dva sudska mesta. To je jasan dokaz da su oni u plemenitom naselju buške župe činili jednu polovinu.

Ima razlike u društvenom položaju s jedne strane u Lici, a s druge u Bužanima. U prvoj između tih župa useljenici u 12. st. sa središnjega hrvatskoga područja bili su Mogrovići. Oni su bili pot-

puno povlašteni, te im je društveni položaj i prema ostalom plemstvu u toj župi bio viši. Plemeniti ljudi sa toga područja potjecali su iz župske organizacije gradokmetova, te su se društveno izdizali kao i drugi gradski jobagioni u Hrvatskoj. U Bužanima tih plemenitih ljudi gradokmetskoga podrijetla iz same Buške župe nije bilo. Oni nisu zabilježeni ni u jednom spomeniku doturskoga vremena. Što je god bilo plemića na tom tlu, oni su pripadali Stupićima, Kršelcima, Poletčićima i Lapčanima, sve plemstvu koje je ovamo doselilo poslije 1102. Otuda se vidi da su Stupići, Kršelci i Poletčići, kad su doselili u Bužane, u toj župi zatekli drugi društveni i posjedovni položaj, nego što je bio u Lici. U njima nije bilo gradokmetske župske organizacije, nego je staro naselje pripadalo samo kastrenzima koji su pod kmetskim uvjetima obrađivali župsku ili gradsku zemlju. Može se pretpostaviti da je uređenje jobagiona castri postojalo zapravo i u Bužanima, ali da ga je uništila zbog nekih razloga nova uprava koja je došla poslije 1102. Svakako su Stupići, Kršelci i Poletčići uredili novu župsku organizaciju, u kojoj su jedino oni sudjelovali, a kojoj su kasnije pristupili i Lapčani.

Kršelci, Poletčići i Stupići nisu, dakako, stekli sve zemlje u Bužanima, kao što ih nisu sve dobili ni Mogrovići u Ličkoj župi, nego je ostalo još mnogo zemljista župskom gradu. Stoga je i shvatljivo da je u početku 15. st. Dujam Frankopan stekao još toliko posjeda u Bužanima da je postao u toj župi jak posjednik. On je tom prilikom dobio uglavnom sve one zemlje koje nisu držali Stupići, Kršelci, Poletčići, Lapčani i krbavski Gušići. Ipak Frankopani nisu stalno stanovali na tom buškom tlu, te nisu dolazili u obzir ni u župskoj upravi ni u sudstvu. Obje te službe ostale su na spomenuta četiri plemena i na krbavskim Gušićima. Iz 13. i većega dijela 14. st. nema isprava, iz kojih bi se vidjelo tko su u to vrijeme bili župani u Bužanima. Teško je povjerovati da su to bili članovi plemena Stupića i Kršelaca koji nisu spadali u više povlašteno plemstvo, barem ne u to vrijeme, a Poletčići, koji su to u Sidrazi i u Ninskoj župi bili, u Bužanima su u to doba imali samo nekoliko porodica i malo posjeda i nisu smatrani povlaštenim plemstvom. Od kraja 14. st. pa dalje kroz veći dio 15. st. buško su županstvo u svojim rukama držali krbavski Gušići, koji su ga stalno imali i u Krbavi, a povremeno i u Lici i Podgorju. Stoga je vjerojatno da su oni buški župani bili i prije u 12., 13. i u većem dijelu 14. st., a gubili su ga samo u burnim godinama. Tako je buški župan 1371. bio Petar Bellanti, onaj isti koji je te godine bio u Lici.³⁶⁸ Već 1393. zabilježeni su u toj službi Krbavski. (Nos Nicolaus, Thomas et Butcho, filii olim comitis Budislai, et Paulus filius olim comitis Caroli, et Carolus, filius olim comitis Gregorii, Corbauiae, Licke, Bussane, Scrisie domini et comites naturales). U ispravi iz 1939.,

³⁶⁸ Farlati 4, 97.

koja je pisana pod Počiteljem u Lici, zabilježeno je ovo: »Mi Tomaš i Butko, krbavski, lički, buški i pročaja knezi«.³⁶⁰ U već spominjanoj listini iz 1411. između krbavskih Gušića navode se kao comes Crobaviae; Likae, Busanae etc. Pavle i Karlo, koji su obadva bili i bani hrvatski, zatim Petar i Franjo Butkovići.³⁷⁰ Te isprave gotovo kao da dokazuju da je županstvo buško, povezano s ličkim i podgorskim, bilo stalno i nasljedno barem kroz nekoliko posljednjih desetica godina 14. i u nekoliko prvih 15. st. u porodici krbavskih Gušića.

U kasnijim godinama toga stoljeća buški su župani postajali i pojedini članovi ratne hrvatske organizacije. Kao takvi zabilježeni su Gašpar Perušić 1484,³⁷¹ Tomaš Mogorić 1490. i 1497.³⁷² Juraj Korlatović i Ivan Kobasic. Kako su oni bili u isto vrijeme špani nekoliko župa na tom zemljištu, u njihovo su ime upravljali namjesnici.

U sudskom uređenju rotni su se stolovi u Bužanima sastojali u pravilu od kneza³⁷³ ili potknežina, četiri suca i dva pristava, dakle od jednoga suca manje nego u Lici. Stol se sastajao pravilno svakoga prvoga ponедjeljka u mjesecu u Tržiću, a po potrebi i u drugim mjestima. Između sudaca po dva su davali Stupiči, a Poletčići i Kršelci po jednoga. Mjesto jednoga od ta dva plemena dolazili su i Lapčani.

U Buškoj župi nalazilo se jedno trideset crkvenih župa, od toga desetak na području današnjih Pazarišta, sedam oko Kosinja, devet oko Perušića, a ostale su ležale oko današnjega Gornjega Kosinja i Studenaca. Prema tome stanovištva je na tome području pred turske provale oko 1520. moglo biti jedno 2.500—3.000 domova sa 13.000—15.000 čeljadi. Plemeniti ljudi Stupiči, Kršelci, Poletčići i Lapčani imali su od toga nekoliko stotina kuća, a ostale su pripadale kmetovima ili »kmećoj dijeti«, kako se kazuje u ispravama. U plemenitom naselju najjači su bili Stupiči sa polovinom svih plemičkih domova.

4. Naselje u Hotuči

O staroj župi Hotuči ima razmjerno vrlo malo sačuvanih isprava. Pisani spomenici sa toga zemljišta nestali su jamačno za turskih provala, i to najviše 1522. kada su Turci osvojili Knin i susjednu Strmicu, te su odonud opljenili i okolne krajeve. Tako s područja hotučkoga nema vijesti ni o pojedinim selima, ni o većim mjestima, ni o crkvama, samostanima, ni o rotnom stolu. Što ima podataka sa toga zemljišta, sasvim su općena značaja.

³⁶⁹ Acta croat. 45.

³⁷² Ibid. 144, 148 i 202.

³⁷⁰ Vjesn. ark. 6, 17.

³⁷³ Ibid. 45, 183, 294, 351, 363.

³⁷¹ Acta croat. 120.

Sudeći po imenu, središnje je područje te župe zauzimalo dolinu potoka Hotuče i okolna polja od visova Kremena i Razboja dalje u jugozapadnom smjeru sve do Velebita. Ovamo je spadalo i zemljište oko donjega dijela potoka Hotušnice, današnje Ričice, koji je i nosio ime od iste osnove od koje je bilo i ime župe. Okrajni dio područja činila su polja prema Krbavi, Lapcu, Srbu i Odorju. Granica prema prve tri župe tekla je jamačno kao i danas. Prema Odorju ona je išla međom Popine i Žrmanje. Kako se vidi, Hotuča je obuhvatala dovoljno dobra tla na visokim poljima, ali je bila razmjerne malena.

Najplodniji dio župe nalazio se oko donjega dijela potoka Hotuče blizu njegova ponora. Tu se razvilo i upravno sjedište župe, koje je po potoku nosilo ime Hotuča. Na tom tlu bio je izgrađen i tvrdi grad, koji je bio osnovan po svoj prilici na temelju starijega nekoga utvrđenja, te je i nazvan imenom Gradac.³⁷⁴ Kasnije, pod Turcima, to je ime dobilo lik Gračac, i on jasno upućuje gdje se to središnje župsko utvrđenje nalazilo. U ispravi iz 1509, u kojoj se navode tvrdi gradovi kneza Ivana Karlovića, spominje se i grad Lukavac u Hotuči. To se utvrđenje nalazi i na geografskoj karti Gerarda Merkatora, gdje je postavljeno u blizinu Lovinca pored vode Hotušnice. Sudeći po tome, položaj mu je bio negdje kod današnjega sela Ričice, gdje se vide tragovi stare tvrđave.³⁷⁵

U Hotuči su posjednici bili s jedne strane plemeniti ljudi koji su izišli iz gradokmetskoga uređenja, a s druge visoko povlašteni Gušići. O prvima nema potanjih vijesti. Navodi se jedino Vuković de genere Hotučani, ali je i taj navod vrlo važan, jer nam pokazuje da su u Hotuči svi plemeniti ljudi posjednici sačinjavali jedno pleme, da su, dakle, po rodu bili svi jednoga podrijetla. To, otprije, odgovara Stupičima u Bužanima. Oni su, prema tome, davali suce rotnome stolu hotučkom i potknežina župskoj upravi.

Član plemena Gušića zabilježen je kao župan hotučki već 1318. U ispravi iz te godine navodi se Jacob, comes de Hatugha de generacione Gussigh.³⁷⁶

Iz isprave od 1465, u kojoj knez Karlo Kurjaković od Krbave, sin kneza Karla Krbavskoga, prodaje Hreljcu Petričeviću iz plemena Mogorovića neke zemlje, vidi se da je on to načinio »in Cotuchia in Gradac«. Iz toga se razabira da je taj Krbavski u to vrijeme bio u Hotuči župan.³⁷⁷ I njegovu sinu Ivanu Karloviću pripadaju 1509. obadva tvrda grada hotučka Gradac i Lukavac.³⁷⁸ Kurjakovići su prema tome stekli župansku službu i u Hotuči, kao što su je zahvatili, osim u Krbavi, i u Bužanima, Podgorju, donekle u Lici, i, kako će se vidjeti, i u župama u Pounju.

³⁷⁴ Cod. 8, 28. Ljubić Listine 10, 325, 1465; Arkiv 3, 111.

³⁷⁵ Ibid. 3, 111.

³⁷⁶ Cod. 8, 498—499.

³⁷⁷ Ljubić Listine 10, 325.

³⁷⁸ Arkiv 3, 111.

U hotučkom stanovništvu kmetsko je naselje imalo jamačno veliku većinu. Plemeniti ljudi već po tome što su pripadali samo jednom plemenu nisu mogli biti mnogobrojni. Svakako je cijelo žiteljstvo Hotučke župe bilo razmijerno slabije nego ono u Lici i Bužanima.

5. Naselje u Odorju

O Odorju u sačuvanim poznatim spomenicima malo ima vijesti. Koliko se vidi, središte je toga područja bilo u Zvonigradu, kojemu ruševine i danas stoje u dolini Žrmanje. Zemljište oko te rijeke bit će prema tome glavni dio odorskoga područja. Iz spomenute isprave od 1509. vidi se da su Odorju pored Zvonigrada pripadali i gradovi Mutnica, Strmica i Grahovac.³⁷⁹ Sudeći po položaju tih mesta, Odorje je zauzimalo ne samo dolinu gornje Žrmanje, nego i dalje istočno dolinu Tiškovca sve do utoka Mračaja. Upravo na tom mjestu ležala je Strmica, a do nje se nalazila i Mutnica. Odorje se prostiralo i otuda dalje na istok, te je obuhvatalo i ono malo polje što se nalazi na sjeveru Grahova. Tu je ležao i tvrdi grad Grahovac. Odorsko područje bilo je veliko, ali je to zemljište gorovito, samo sa nešto plodnih polja.

Nema nikakvih vijesti o upravnom i sudskom uređenju na tom tlu. Ono malo podataka koliko ih danas ima poznatih o Odorju govore jedino općeno o posjedovanju. Iz njih se vidi da je oko 1220. gospodar Zvonigrada, a po tome i cijelog Odorja, bio Višen iz plemena Šubića.³⁸⁰ Pod konac 14. i u početku 15. st. to cijelo područje sa središnjim utvrđenim gradom držali su Nelipčići.³⁸¹ Knez Ivaniš iz toga roda predao je svome zetu Anžu Frankopanu i »Zvonygrad cum provincia Odorja«. Već 1468. spominje se »castellanus Zvonygradi« kao službenik krbavskoga kneza Karla Kurjakovića.³⁸² Sin toga kneza Karla Ivan Karlović držao je 1509. i Zvonograd i Odorje i gradove u njima Mutnicu, Strmicu i Grahovac.³⁸³ Samo to područje zove se u tim latinskim pisanim spomenicima *districtus, castrum Zvonygrad cum contrata eius Odorya ili Zvonygrad cum provincia Odoria*.³⁸⁴

Iz tih podataka može se zaključiti da je Odorje bilo upravno područje koje je kroz cijelo dotursko razdoblje od vremena poslije 1102. do početka 16. st. bilo kraljeva zemlja kojom je sam kralj raspolagao. Takva su ista kraljevska područja u to vrijeme bili u susjedstvu Srb i Unac, a nešto dalje Pset. Oni su imali svoju župsku upravu, za koju doduše za Odorje nema dokaza u pisanim spomenicima, ali se ona mora pretpostaviti prema navedenim susjednim područjima. Župska uprava u tim kraljevskim posjedima nije bila

³⁷⁹ Ibid.

³⁸⁰ Vjesn. arheol. 5, 31.

³⁸¹ Ibid. 6, 168.

³⁸² Ibid.

³⁸³ Ibid.

³⁸⁴ Ibid.

samostalna, nego je odgovorna bila posjednicima koji su to zemljiste stekli kraljevom darovnicom. U Odorju bilo je, sudeći po tome, i plemenitih ljudi i kmetskoga naselja. Oni su prvi izišli iz gradokmetskoga uređenja, te su prema tome bili brojno slabiji od kmetova.

Na tom tlu mora da je bilo i pastira, kojima su pogodovale planinske obilne paše na gorskom zemljištu s jedne i s druge strane Tiškovca.

Odorje je na svojoj sjevernoj strani zauzimalo i današnju Popinu, gdje je graničilo s Hotućom i Srbom. S ovom drugom župom ono je bilo u međi i oko gornjega Tiškovca i sjevernoga dijela Grahova.

6. Naselje u Krbavi

Krbavu kao upravnu jedinicu navodi oko 950. u svom djelu bizantinski pisac Konstantin Porfirogenet. Opisujući župe koje su u to vrijeme pripadale Hrvatskoj on napominje da ban hrvatski drži pod svojom upravom Krbavu, Liku i Gatsku.³⁸⁵ Vidi se otuda da u ono doba Krbava nije imala svoju pravu upravnu samostalnost koja je izlazila iz župskoga uređenja. Iz toga se može shvatiti da su veliki dijelovi njena područja u 12. st., kada su Arpadovići zavladolici tim krajevima, mogli biti darovani, kao ono Lika i Gatska, plemićkom rodu kao veliki posjed. U Krbavi su to bili Gušići, kao što su u Lici to bili Mogorovići. Ime tome upravnom području nastalo je jamačno po potoku koji teče u kišno doba po velikom polju što se nalazi između planina, viših od njega po nekoliko stotina metara. Područje je bilo obuhvatilo, dakako, i te gore i bliže zemljište oko njih. Svakako već u toku 11. st. i Krbava je stekla župsko uređenje. Njezin je župan Desila zabilježen 1100. u crkvi sv. Lucije na Krku u darovnici kralja Zvonimira.³⁸⁶

Granice krbavske mogu se u nekim dijelovima odrediti potanko, u nekima približno. Potpuno su one poznate u sjevernome dijelu, a opisane su 1292. u opisu međa župe Drežnika, s kojom je Krbava graničila.³⁸⁷ O krbavskom su području vijesti iz doturskoga vremena inače razmjerno oskudne, a mnogo slabije nego one o Lici i Bužanima.

Nema sumnje da je staro središte Krbave bilo mjesto istoga imena, koje se razvilo u starini na nižem tlu pored spomenutoga potoka. Kasnije su na višim kosama iznad ravnine izgrađene upravne zgrade, a to je mjesto steklo ime Udvina, koje se s vremenom raširilo i na ono u nizi. Drugo to ime zabilježeno je 1364. kao središte kotara (districtus Udvina),³⁸⁸ ali se župa i dalje zvala Krbavska.

³⁸⁵ Rački Doc. 400.

³⁸⁷ Cod. 7, 75.

³⁸⁶ Ibid. 488.

³⁸⁸ Ibid. 13, 369.

Na tom je tlu u prvom redu sazidan grad župe Krbavske. Za njega je izabrano jedno od najviših mjesta, nad poljem i iznad visokih kosa. Sagrađeno je jamačno na ostacima nekadašnjega grada iz prethrvatskoga vremena. Bio je čvrsto utvrđenje sa prvotnom velikom zgradom s okrajnim tornjićima i s tri reda zidova. Kasniji Kurjakovići dodavali su još po koji red zidova i šanaca. Posljednju su promjenu na tom gradu izvršili Turci, koji su dodali velik i širok bedem. U toj su tvrđavi bili sagrađeni i župski dvori sa župskim upravnim središtem. Naselje ispod grada u nizi imalo je prema tome značaj podgrađa. Na tome tlu i na dobrima Gušića bilo je pored oranica i vrtova i vinograda, a po kosama stare šume. Podgrađe mora da je već u 13. st. bilo jače razvijeno, jer ga u početku 14. st. zovu »civitas«.³⁸⁹ U njemu je stanovalo mnogobrojno trgovačko i obrtničko stanovništvo koje je u svojem naselju obdržavalo bogate sajmove. Cestom je Udbina bila povezana s Likom, Hotučom, Lapcem i s Bužanima, a dalje s Gackom.

Okolina Udvine bila je prije Turaka dobro nastanjena. Podori starih crkava, najbolji znaci jačega naselja, nalaze se istočno od toga mjesta u Tišma-varošu, a nešto istočnije otuda iznad Kozje drage stoje ruševine velikih dvorova ili gradaca. Utvrda je postojala i u Visuću, a tu je do nje i crkvina.³⁹⁰ Veće je naselje ležalo i u Mutiliću na velikom plodnom polju. U to je područje pripadalo jamačno i utvrđenje između Mutilića i Čojluka.

S jedne i s druge strane potoka Krbave ležala su veća sela Rebić, Bobina Vas, Mekinjani i Jelšani (danas Jošani), a tu u blizini i Mirčinci, Bilišina Vas, Glašić, Hotučina, Podborak i Kučac. Mekinjani su bili pleme koje je izišlo jamačno iz gradokmetskoga uređenja krbavske župe, a to su bili i Bobinci u Bobinoj Vasi, prvi susjedi Mekinjana. Sačuvane su isprave o parnici između ta dva susjedna plemena radi nekih putova na zemljишtu između oba sela. Vidi se iz njih da su Bobinci držali zemlje više na tlu današnjega Rebića. Od Mekinjana zabilježeni su tom prilikom Jakobići i Dobrići, od Bobinaca Frickovići i Vlkohnići. Parnici su prisustvovali i članovi susjednoga plemstva Bobojetići iz Kučca, Uglješići iz Poljica, Bukvići iz Humljana, Zubačići i Henčići iz Mirčevaca, Parinčići iz Zungorana, Zupkovići i Perkunići iz Podborka, Bilkovići, Milašići i Roginići iz Bilišine Vasi, Marinići i Subotići iz Glašića, Juričići iz Hotučine. Iz Jelšana bio je u to vrijeme sudac krbavskoga rotnoga stola Andrija Dokmanić.³⁹¹ Mekinjani su današnje selo Mekinjar. Fras je u polovini 19. st. našao tu ostatke staroga utvrđenja, a tu se u blizini nalazila i crkvina. Između Bobinaca poznat je svećenik koji je 1441. napisao bilješku u glagolskom misalu (Ja pop Blaž plemenem Bobinac, vikar v Lici... stope u svetago Ivana v Kasezih, prodah ta misal).³⁹² Bobinci su u turskom napredovanju na zemljишte preko Une izbjegli u sigurnije sjevernije

³⁸⁹ Theiner 1, 188.

³⁹⁰ Lopašić Spom. 3, 50.

³⁹¹ Cod. Blagay, 372—380.

³⁹² Surmin 155.

strane. Jedan ih se dio sklonio u otočko tvrđavno naselje, te ih i danas ima na tom tlu, a jedan u Zagorje, gdje ih ima nekoliko kuća.

Tu u blizini Mekinjara nalazila su se dva skupa naselja: jedan uz ivicu polja, gdje postoje sela Tolić, Pišać i Salamunić, a drugi nešto zapadnije odatle u Podlapačkom polju. O prvome od tih skupova nema vijesti u poznatim doturskim spomenicima, ali nema sumnje, da su i na tom tlu ležala veća naselja kako to pokazuju crkvine u Pišaću i Salamuniću. Podlapačko se polje raširilo između brda Lapca sa zapadne i poviše kose iznad Krbavskoga polja s istočne strane. U polju ima dovoljno plodna tla za veće naselje. Tu se danas nalaze dvije crkvine iz doturskoga vremena: jedna u selu Podlapcu, druga na području Svračkova Sela. One pokazuju položaje dvaju većih doturskih naselja. Velik je dio polja pripadao Gušićima, a oni su sagradili i jaku tvrđavu na tom zemljишtu na brdu iznad nize nešto ispod visa Lapca po kojem je utvrđenje i steklo ime³⁹³. Utvrda je bila vrlo dobro izgrađena, te je pretrajala nekoliko stotina godina, a preuzeli su je i Turci,³⁹⁴ koji su je i dalje upotrebljavali uređivši u njoj i tvrđavno naselje. Biskup Glavinić zove je tvrđavom (arx).³⁹⁵ Gušići bit će da su gradili i utvrđenje u Pišaću. Ono je izgrađeno na povišem humu nad ivičnom kosom Krbavskoga polja. Turci su preuzeli i Pišać u dobrom stanju i postavili su u nj posadu, a jamačno i omanje tvrđavno naselje. Kad su Turci izbjegli iz Krbave, stražile su u toj tvrđavi otočke i brinjske čete u ono vrijeme dok Krbava još nije bila nastanjena.³⁹⁶ Ukrzo su poslije toga krajiske vlasti bile napustile pišačku utvrdu koja je onda prešla u ruševno stanje.³⁹⁷

U jugozapadnom dijelu Krbavske župe nalaze se četiri veća polja na kojima su se u dotursko vrijeme mogla razviti jača naselja. Od vremena Turaka na njima postoje sela Srednja Gora, Kurjak, Komić i Ondić. Od njih je u vrijeme prije Turaka zabilježen jedino Komić, ali nema sumnje da su pod navedenim imenima opstojala i druga naselja. U Srednjoj Gori nahode se ostaci velikih zgrada i jakoga utvrđenja. Bili su to ili dvori kakve plemičke porodice ili su to ruševine kakve ustanove. Možda je tu stajao samostan sv. Martina koji se oko 1330. navodi u Krbavi. Na tlu Srednje Gore nalazi se i crkvina doturske crkve. Na jednom kamenu iz nje našao se zapis iz 1489. u kojemu stoji da je grob u crkvi izgradio neki Dragunić, koji je i crkvu obdario s nešto zemlje u okolini.³⁹⁸

Na području današnjega sela Kurjaka postoje ostaci crkve i prostranoga utvrđenja. Crkva se nahodila u dolini Tušici, kroz koju vodi stara cesta iz Krbave u Liku. Tu se našao i velik broj grobnih spomenika s različnim uklesanim slikama krstova, zvijezda, čaša i sl. Neki su spomenici razmjerno veliki te imaju i oblik stećaka.³⁹⁹

³⁹³ Arkiv 3, 111.

³⁹⁷ Ibid. 3, 209.

³⁹⁴ Ivić 40; Kastel Podlapac, 1577.

³⁹⁸ Frass 195.

³⁹⁵ Lopašić Spom. 3, 50.

³⁹⁹ Ibid. 189—190.

³⁹⁶ Ibid. 3, 56.

Utvrda u Kurjaku bila je izgrađena na visokoj, strmoj stijeni pored stare ceste koju je trebalo da čuva. Turci su je preuzeli i držali su u njoj posadu, a oko nje se svakako razvilo i tvrđavno manje naselje. Kurjačku tvrđavu spominje Glavinić među bivšim turskim utvrđenjima i kazuje za nju da je na visokom brdu i da je prikladna za obranu.⁴⁰⁰ Sudeći po imenu sagradio ju je Kurjak (Kirijak) iz plemena Gušića ili njegovi potomci.

Komić je zabilježen 1397. Već tada imaju Kurjakovići u njemu prostrane dvore, u kojima najviše borave. Takvo se stanje produživalo kroz 15. i 16. st. do turske provale. U Komiću su Kurjakovići izdavali i svoje listine i pisma.⁴⁰¹ Po opisu Frassovu, koji je u Komiću bio 1850, dvorovi su stajali na visokoj strmoj stijeni, imali su nekoliko spratova i mnogo prostorija. Oko zgrada bilo je mnogo grmova niskoga voća, osobito ribizla, ogrozda i drijenka.⁴⁰² Dvorovi su bili izgrađeni jamačno u prostranoj tvrđavi koju su Turci već 1527. zaposjeli jakom posadom. Među krbavskim plemstvom navodi se 1460. i porodica Uglješića iz Poljica. Vjerljivo je da je to mjesto današnje selo toga imena nešto istočnije od Komića. Sjeveroistočno otuda nalazi se i Ondić sa tri mala polja u okolini.

S poljima komičkim i ondičkim graničila je Krbava sa Hotučkom župom.

U sjeveroistočnom dijelu Krbavskoga polja pored plodnoga tla ležala su veća naselja Pećani, Debelo Brdo i Bunić. U svima se od njih nalaze crkvine, a u Pećanima i u Buniću i ostaci starih tvrđava. U Pećanima je ona bila izgrađena na ivici samoga polja. Nema u poznatim spomenicima vijesti kome je ona pripadala, da li kakvoj plemenitoj porodici ili Kurjakovićima ili ostalim Gušićima.

Mjesto Bunić, ili upravo Bunići, steklo je ime po svoj prilici po plemićkom rodu Bunića. Iz toga se roda navodi kao susjed posjedu Nikole Frankopana Ivan Bunić de Corbavia u omeđivanju od 1486.⁴⁰³ Oni su ime dali svakako samo jednom dijelu naselja, onome glavnom, a u ostalom su stanovali i drugi posjednici. Naselje je u Buniću s vremenom steklo jamačno i stepen obrtničko-trgovačkoga mjesta, jer su ga Turci takvo dalje održali i razvijali. U Buniću je izgrađeno i razmjerno vrlo jako utvrđenje, koje su Turci odmah u osvojenju zaposjeli snažnom posadom. Pod turskim gospodstvom Bunić je smatrana najznačnijim naseljem po značenju u upravi i vojnom uređenju iza Údbine.

Istočno i sjeveroistočno od Bunića nalaze se crkvine doturskih crkava pored Koreničkoga potoka između Šeganovca i Ponora, zatim u Bjelopolju, Grabušiću i Frkašiću. U Bjelopolju crkva je stajala na brdu Prijespi. Tvrđave su bile izgrađene u Grabušiću i u Farkašiću, oba na visokim humovima iznad nize. Onu u Farkašiću zaposjeli su odmah po osvojenju Turci i držali su u njoj i jaču posadu. Tu su se razvila i muslimanska tvrđavna naselja, u Farka-

⁴⁰⁰ Lopašić Spom. 3, 50.

⁴⁰² Frass 187—188.

⁴⁰¹ Vjesn. ark. 7, 130.

⁴⁰³ Cod. Frang. 2, 171.

šiću veće, u Grabušiću nešto manje. Toga je naselja bilo i u Debelom Brdu, gdje su Filipovići imali i svoju kulu.⁴⁰⁴ Oba naziva: Farkašić i Grabušić nastala su po plemičkim rodovima toga imena koji su tu imali svoje posjede. Ti drugi svakako su onaj plemeniti rod koji u našim spomenicima obično dolazi pod imenom *Grabus*.⁴⁰⁵

Krbavi je spadalo i Koreničko polje, koje je s Bjelopoljem činilo u njoj poseban kotar (distrikt) sa središtem u Korenici. Polje su u velikom dijelu posjedovali Krbavski, a tu su oni imali i svoj kaštel izgrađen na povisokom humku kod današnjega sela Kalebovca. Zabilježen je 1489, ali je sazidan svakako prije.⁴⁰⁶ Vjerojatno je da se u Korenici razvilo i podgrađe sa obrtničkim i trgovačkim stanovništвом.

Sjeverozapadno od Korenice nalazio se po kosama i dolovima velik posjed Mrsinj. Na njemu je bio izgrađen i tvrd grad istoga imena na visokom brdu iznad polja. Posjed i to utvrđenje pripadali su pojedinim granama plemena Gušića koji su po njima nosili svoj pridjevak. Područje je njihovo bilo veliko, a zauzimalo je zemljiste od Bunića i Krbavice do Vrela.⁴⁰⁷ Grad Mrsinj bio je sazidan na širokoj podlozi i u vrlo lijepu obliku. Oko njega bio je uzdržavan velik vrt s plemenitim vrstama grmovita voća, od kojega je još oko 1850. bilo tragova.⁴⁰⁸ Sjeverozapadno od Korenice ležalo je naselje u kojem je 1486. zabilježeno pleme Radočevići. Ono je bilo ovisno o gradu Mrsinju, te je pripadalo, sudeći po tome, plemstvu što je izšlo iz gradokmetskoga uređenja Krbavske župe.⁴⁰⁹ Sjeverno od mrsinskoga područja danas je selo Vrelo na dobroj zemlji. Na brdašcu pored toga dola podignut je bio grad Prozor, što ga zovu i Prozorac, koji je trebao čuvati prijelaz iz Koreničkoga u Homoljačko polje. Vjerovatno je da su posjednici i toga grada i njegova područja bili članovi plemena Gušića, i to po svoj prilici samih Krbavskih. Tu mora da se nalazilo i selo Jarinska, što se kao posjed Krbavskih spominje 1468.⁴¹⁰ Na plodnome tlu tu se svakako bilo razvilo i jače naselje.

Homoljačko polje, koje leži zapadno od Korenice i od grada Prozorca, plodno je dovoljno i prikladno za veće naselje. Posjednici su i na tom tlu bili po svoj prilici Gušići. Oni su sagradili i tu utvrđenje, koje spominje biskup Glavinić.⁴¹¹ Nalazilo se iznad Homoljačkoga klanca da štiti prolaz kroz njega. Ispod grada i danas je selište starašoga naselja.

⁴⁰⁴ Lopašić Spom. 3, 50, 209.

⁴⁰⁵ Ibid. 3, 396.

⁴⁰⁶ Pisan na kaštelu nam v Korenici. Šurmin 338.

⁴⁰⁷ Castrum Merzijn. 1505. Cod. Frang. 1, 262; Ivanko, comes de Mersigno. Ibid. 1, 182.

⁴⁰⁸ Frass 250.

⁴⁰⁹ Cod. Blagay 414.

⁴¹⁰ Vjes. ark. 7, 133.

⁴¹¹ Lopašić Spom. 3, 50.

Sjeveroistočno otuda leži Brezovačko polje, kršnije od Homoljačkoga, s nešto bolje zemlje u sjeverozapadnjem dijelu kod današnjega Končareva kraja. Posjednici, po svoj prilici Gušići, na tom su položaju sazidali utvrđenje koje je štitilo prolaz kroz polje. Ono se dobro održalo, te ga je i Glavinić 1696. opisao govoreći o krbavskim tvrđama koje su Turci upotrebljavali.⁴¹²

Homoljcu na jugozapad nahodi se polje Trnovačko, maleno, ali niže od brezovačkoga i homoljačkoga i razmjerne mnogo plodnije. U dotursko se vrijeme razvilo tu jače naselje sa crkvom, kojoj su se ostaci vidjeli još 1850.⁴¹³ Iznad sela sagrađena je tvrđava povrh puta što je vodio sa Turjanskoga polja u Krbavu. Turci su u to utvrđenje postavili posadu, koja je tu čuvala njihovu granicu prema Otočcu. Trnovačku tursku kulu navodi opis toga zemljista iz 1701.⁴¹⁴ Na tom se zemljisu, jugozapadno od Trnovca, nalaze tri mala polja, još niža no trnovačko, a razmjerne plodna. Ne zna se kako su se zvala u dotursko vrijeme. Od turskoga gospodstva ta se polja zovu Čanci, u jednini Čanak, što znači zdjela, kakav je i oblik njihov. Tuda se Krbava pružala dalje na Ramljane. Prije Turaka tu su se razvila dva jača naselja, jedno u Velikom, a drugo u Malom Čanku, oba s crkvom i župom. Po kosama južnije od polja tekla je granica Krbave i Bužana.

Tu se u susjedstvu nalazi i Kozjansko polje, više nego sva druga u okolini. I ono je bilo nastanjeno, kao što je i danas. Tu su bili posjednici plemiči, između kojih je zabilježen sudac krbavskoga stola 1466.⁴¹⁵ iz porodice Grubića, a 1487. navodi se iz toga mjesta svjedok među plemićima krbavskim i bužanskim.⁴¹⁶ U Kozjanu je bilo sagrađeno i utvrđenje koje su i Turci upotrebljavali. Zabilježio ga je biskup Glavinić među krbavskim tvrđama.⁴¹⁷

Plodno polje nalazi se i zapadno otuda, jugoistočno od Vrhovine. Ono nosi ime Turansko, u novije vrijeme Turjansko, po starom gradu koji se zvao Turan. Tim se imenom nazivalo isprva zapravo brdo na kojem je stajao turanj, izgrađen po svoj prilici u starije vrijeme, prije dvanaestoga stoljeća. Ostaci njegovi valjada su dali ime brdu jugoistočno od današnjega sela. Na tom su zemljisu prije Turaka imali posjeda pojedini članovi plemena Gušića. Kurjakovići su tu sagradili svoj grad na položaju iznad današnje crkve. Nosio je ime Turan po starom nazivu zemljista. U njemu su braća Radislav, Pavao i Gregor, sinovi Kurjakovi 1334. potvrdili Lapčanima posjed Grabovnik na Lapačkom polju.⁴¹⁸ Po Turnu nosio je svoj plemički pridjevak podban Gašpar Gušić, koji je službovao oko 1550.⁴¹⁹ Crkvište stare katoličke crkve nalazi se nadaleko današnje pravoslavne. Ruševine su se njene vidjele tu još sredinom 19. st. Stara je crkva bila izgrađena upravo ispod dvora Kurjakovića.

⁴¹² Ibid. 3, 50, 209, 285, 292, 295.

⁴¹⁶ Šurmin 328.

⁴¹³ Frass 253.

⁴¹⁷ Lopašić Spom. 3, 50.

⁴¹⁴ Lopašić Spom. 3, 209.

⁴¹⁸ Cod. 10, 162.

⁴¹⁵ Cod. Blag. 370, 371.

⁴¹⁹ Cod. Blagay 472, 484 i 488.

U Turnu je stajao i pavlinski samostan posvećen Bogorodici. Položaj mu je bio jamačno na kosi iznad crkve u blizini dvorova Kurjakovića. Zabilježen je 1364. u darovnici kojom su mu neki krbavski plemići poklonili tri sela svoja sa oranicama, s vinogradima i sa tri mlini (heremitis in ecclesia virginis gloriosae in monte Turun, existenti, a glagolicom je napisano: to je list pod Turan na Udvini reda sv. Pavla remete).⁴²⁰ Kako se vidi, taj je pavlinski samostan osnovan mnogo ranije nego onaj u Zažićnu. Gradili su ga Gušići s pomoću drugih plemenitih rodova, kako se to vidi i iz navedene isprave.

Veće polje, prikladno za obradivanje, ležalo je zapadno od Turjanskoga, a nosilo je od starine ime Ravnjani, od kojega je s vremenom nastao lik Ramljani. Tu su upravo dva polja, Veliko i Malo, pa je tako i naselje razdijeljeno. Na tom je zemljisuštu sredinom 13. st. kralj darovao Ladislavu Gušiću, sinu Jakovljevu, šest posjeda: Dramoticu, Poltribaše, Gruboševiće, Kovačice, Ravnjane i jedno s nejasnim imenom, sve na graničnom području prema Gackoj.⁴²¹ Na tom je tlu Krbava graničila kod Jančja i sa Bužanim. Nešto istočnije otuda leže Šiljeve poljane, a nad njih se nadvila poviša kosa Drvenjak. Ona rastavlja Ramljane od Turjanskoga polja. Na njoj je bilo izgrađeno utvrđenje koje se po njoj zvalo. Navodi ga opis granice između Like i Krbave od 1713.⁴²²

U p r a v a i s u d s t v o

Župansku čast u Krbavi držali su od 13. st. dalje isključivo članovi plemena Gušića. Između svih plemičkih porodica u Krbavi Gušići su bili jedini od 12 povlaštenih plemena. Oni su bili i najbogatiji posjednici u župi. Od konca 13. st. župansku je čast zapravo uzeo u svoje ruke Kurjak, od kojega su u 14. st. izašli Kurjakovići. U kasnijim stoljećima župani su krbavski bili jedino Kurjakovići.⁴²³

Sjedište upravne župske organizacije bilo je u Udbini. Ona se prema tome i zove tim imenom. Isprva je sastajalište župske skupštine bilo u podgradu, a poslije valjda i u velikim županskim zgradama na brdu gdje serazvila Udbina. Inače su Kurjakovići župansku vlast vršili i u svojim dvorovima u Komiću, kako to dokazuju neke sačuvane listine.

Iz rasprava između Mekinjana i Bobinaca vidi se da su oko 1465. u Krbavskoj župi bila i četiri podžupana. Samu župansku vlast vršilo je najedamput nekoliko članova plemena Kurjakovića. Stoga i pomenuta četiri podžupana navode da obavljaju svoju službu u ime župana krbavskih.⁴²⁴ Toliki broj podžupana u jednoj župi jasno

⁴²⁰ Cod. 13, 369.

⁴²¹ Ljubić Listine 3, 432.

⁴²² Sloss Dervegniak. Lopašić Spom. 3, 291, 292.

⁴²³ Klaić Rad 134, 189.

⁴²⁴ Cod. Blagay 370.

dokazuje da je Krbava polovinom 15. st. bila razmijerno vrlo dobro naseljena i da je imala mnogo plemičkih porodica. Pomenute godine podžupani su bili dva Bobojelića, za koje znamo da su bili iz sela Kućca, Ladislav Uglješić iz sela Poljica i Đuro Lutčić. Nema sumnje da su podžupani uzimani iz različitih krajeva župe već zbog same uprave.

U sudskoj organizaciji sjedište rotnoga stola bilo je također isprva u Krbavskom Podgrađu, a poslije valjda je bilo preneseno u Udbinu. Rotni stol sačinjavala su 1466. tri suca. Jedan je od njih bio Zelenković iz Gušića, koji je, sudeći po imenu sela, bio plemenom Gušić. Od druge dvojice jedan je bio Grubić iz sela Kozjana sa sjeverozapadnoga dijela župe, a drugi Dokmanić iz Jelšana, sa jugoistočnoga kraja župe. Nemamo dokaza za tvrdnju, ali je ona vjerojatna, da je bar jedan od rotnih sudaca bio uvijek iz plemena Gušića, jer je ono u župi bilo i najjače i najbogatije.

Područje Krbavske župe bilo je razmijerno veliko, obuhvatajući današnja dva kotara: udbinski i korenički. Prema tome može se i razumjeti da su u upravi na tom zemljишtu postojala po dva tri župana u isto vrijeme, a prema njima i po četiri podžupana. To je ujedno dokaz da je tu bilo snažno i kmetsko stanovništvo, osobito u sjevernjoj česti. Najveći su posjednici u župi bili članovi plemena Gušića, koji su posjede držali po svim dijelovima područja. Bili su visoko povlašteni kao i Mogorovići u Lici, Nelipčići u Cetini, Kačići u Krajini i Šubići u Bribirskoj župi. Držali su stoga krbavsko županstvo, ali su župani bili i u susjednoj Hotuči i Bužanima, u Nebljusima i u Humu, češće i u Lici i Podgorju, a vjerojatno i u Srbu i u prvo vrijeme i u Lapcu, gdje nije bilo domaćega povlaštenoga plemstva. U upravi osobito se istakla loza Kurjakova, koja je svojim visokim položajem raširila svoje osnovne posjede u samoj Krbavi, a stekla je i mnoge nove u drugim župama. Nema dovoljno isprava sa toga zemljишta da se utvrdi koliko su bile jake druge porodice toga plemena. Ipak treba uzeti u obzir da je 1466. u rotnom krbavskom stolu jedan od tri suca bio iz Gušića, što možda znači da su Gušići iz nežupanskih grana u sudstvu župe držali jedno mjesto.

Možda su i Gušići u Krbavi bili upravo starosjedilački rod koji je uspio da od dvora svojim vojničkim i upravnim sposobnostima stekne i povlašten društven položaj i velika posjedovanja. Oni su u ranijim stoljećima mogli biti visoki upravni činovnici, možda već na starom gatskom području, a svakako u vrijeme kada su Krbava, Lika i Gatska činile posebnu banovinu u Hrvatskoj. Po svoj prilici izilazili su iz toga roda i banovi toga područja i župani. Na to upućuje činjenica da su te časti u tom rodu bile i kasnije, u 13., 14. i 15. st., gotovo nasljedne. Banstvo u tim stoljećima nisu držali, npr. Mogorovići, ali je ono u rukama Gušića bilo malone stalno. Njima je posjedovno pripadalo u Bužanima i ono zemljишte kod Banjega Dvora i u Banovu Polju i Banovu Stolu gdje su se nalazili stari banski dvori. Isto su tako Gušići bivali župani u svim župama koje

su se razvile na starom banskom području. To su oni bili u Krbavi, Hotući, Bužanima, u Humu i Nebljusima, može se reći, stalno, a povremeno i u Lici i Podgorju. Oni su to vjerojatno bili isprva i u Lapcu, jer Ladislav Gušić 1258. nagrađuje neke Lapčane što su njemu i njegovim predšasnicima vjerno poslužili. Pored toga Gušići su imali posjeda i u Lici, i u Bužanima, i u Hotući, i u Gatskoj, a vjerojatno i u Podgorju. Oni su, prema tome, na starom banskom području bili i najveći posjednici i najviši upravni činovnici. Mnogo su zemlje imali i u središnjim župama, kao i Mogorovići, a tu su je mogli stecći ili darivanjem dvora ili kupnjom, nastojeći da posjednici budu na zemljisu blizu najviše vlasti u zemljii.

Broj od tri suca u rotnom krbavskom stolu prema pet u ličkom i četiri u buškom jamačno pokazuje da su u toj župi plemiči posjednici bili slabiji nego oni u Lici i u Bužanima. Ako je tačna pretpostavka da su Gušići držali stalno jedno sudska mjesto u rotnom krbavskom stolu, moglo bi se zaključiti da su druge plemečke porodice prema njima bile dva puta jače. Ti drugi posjednici bit će da su bili oplemenjeni gradski jobagioni, kao što ih je bilo i u Lici. Zbog manjeg broja nežupanskih Gušića uvedeni su i oni u sastav sudaca rotnog stola, dakako prema svojoj snazi. U tome bi oni odgovarali Stupićima, Kršelcima i Poletčićima u Bužanima. Ti su plemečiti posjednici sačinjavali pojedina plemena, i to je jasan dokaz da nisu pripadali Gušićima.

U Krbavi očuvalo se razmijerno mnogo stare doturske toponomastike. Održala su se i imena gotovo svih mjesta posjedničkoga naselja, a isto tako manjih i većih polja. Nestali su nazivi malone svih sela kmetskoga stanovništva. To bi se moglo objasniti da je stanovita čest posjednika ostala tu i u turskom napredovanju pa da je unišla u nova naselja u Udbini i Buniću i prenijela ta imena u doseđeno muslimansko naselje. Starosjedioci su onda s vremenom i sami prihvatali islam.

7. Naselje u srpskoj župi

Srpska župa nalazila se istočno od Hotuče, sjeverno od Odorja, zapadno od Unca i južno od Lapca oko potoka Sredice i Dabašnice, Unskoga Vrela i gornje Une. Njoj su spadali i područja današnjih Osredaka i Kaldrme, Kupirovo s južne, Brotnja sa sjeverne i Dabašnica sa zapadne strane. To je od prilike zemljiste današnje srpske općine. Klaić je naziva Unskom župom, ali za to ime nema potvrde, a Una protječe tek sjevernim manjim dijelom toga područja.

O toj župi ima vrlo malo isprava, a i što ih ima, uglavnom su općena značaja. Iz one iz 1345. vidi se da je tom području središte bio grad Srb, koji je pripadao kralju (castra nostra regalia, vide-licet Tininium... castrum Szereb... castrum Unach vocata cum

eorum supatibus et pertinenciis).⁴²⁵ Kako se razabira, tu se izričito napominje župa oko grada Srba. Tu u susjedstvu kralju su pripadali i Unac i Pset. Kralj je prema tome sam namještao svoje činovnike za župane srpske. U toj župi postojao je i rotni stol, kojemu su članovi bili plemeniti ljudi. U njoj je, kako se vidi, postojalo stanovništvo s jedne strane kmetsko, s druge posjedničko. Ovo drugo činili su plemići što su sačinjavali pleme srpsko. Iz spomenute isprave ne vidi se koliko je u tom rotnom stolu bilo sudaca, ali se o njima govori kao da ih je više, te su ih bila jamačno tri kao u susjednoj Krbavi. Od plemenitih ljudi u Srbu zabilježeni su 1451. Dijaniševići, Henčići, Matijaševići, Anići i Jandrij Kovač.⁴²⁶ Visoko povlaštenog plemstva u Srbu nije bilo. Srpski grad bio je sazidan na visoku brdu iznad potoka Sredice, gdje mu se ostaci u osnovi i danas vide. Njime su se služili i Turci, koji su u njemu držali posadu, a pod njim su bili razvili svoje naselje.

Tlo je u toj župi u porječju Sredice, Srebrenice, Kunovca, Dabašnice i Une niže nego ono na ličkoj visoravni i plodnije, te su tu u dotursko vrijeme zapisani i dobri vinogradni. Po okolnim planinama izdašne su paše, i tu je bilo svakako i pastirskoga naselja. Na to zemljiste naselili su ga barem Turci, kad su taj kraj oko 1520. osvojili. Tu su bili pradjedovi naših Žumberčana, koje isprave nazivaju Srbljanima.

Ispred Turaka rasulo se uglavnom srpsko stanovništvo i izbjeglo je u naše sjevernije krajeve. Tu u Pokuplju i danas ima prezime Srbljanin, koje upućuje na podrijetlo iz staroga srpskoga naselja.

8. Naselje u Lapačkoj župi

Lapačka župa ležala je između gore Plješevice i Une, istočno od Krbave, sjeverno od Srba, zapadno od Unca i Pseta i južno od Nebljuha. Prostranstvom bila je velika, ali je to zemljiste gorovito i danas obrasio šumom, koja je prije zahvatala još više tla. Glavno je polje tu Lapačko između Plješevice i Visočice, niže od Krbavskoga, prostrano i plodno, koje je cijelom tom području dalo ime. Taj se naziv protegao na zemljiste od Doljana i Dobrosela s juga pa sve do Kruga i Štrbacu na sjeveru. U riječi Lapac nalazi se osnova koja je u lapat, što znači zemljiste, čest zemlje. Vidi se iz toga da posjedničko pleme nije tome upravnome području nadjelo svoje plemensko ime, nego je ono uzelo ime kraja u kojemu se naselilo. Postoji iz 1258. isprava po kojoj je Ladislav Gušić, sin krbavskoga župana Jakoba Gušića, darovao Hreljčevićima i Bogdansavljevićima iz plemena Lapčana, lapačkim plemićima, svoj posjed u Gomiljanima u Bužanima što mu ga je dao kralj Bela. On je to

⁴²⁵ Vjes. ark. 7, 145.

⁴²⁶ Šurmin 193—196.

načinio zbog toga što su ti Lapčani poslužili njemu i njegovim predšasnicima vjerno i pošteno u mnogim službama.⁴²⁷ Treba istaknuti da ih taj Gušić zove lapačkim plemičima (*nobiles de Lapat*), a ne gradskim jobagionima.

Pet godina kasnije lapačko je pleme tu u Lapačkoj župi bilo pred kraljem Belom optuženo da je kastrenze kraljeva grada u toj župi svojim plemičkim položajem pritisnulo i prisililo da vrši službe tome plemenu a ne gradu. Kralj je Lapčane zbog toga namjeravao kazniti i oduzeti im stecene povlastice, ali ga je ban Roland zamolio da ih ostavi u starom plemičkom položaju. On je svoj prijedlog obrazlagao prvo s tim što su ti Lapčani dojako uvijek vjerno služili kralju, a to bi činili i dalje, drugo što se nalaze već na granici zemlje i treće što ih je malo. Kralj je to prihvatio i ostavio je te Lapčane u starom plemičkom položaju, ali je naglasio u svojoj ispravi da su mu dužni davati zalazninu kada u te strane doputuje.⁴²⁸ Iz svega toga izlazi da su ti Lapčani bili nezavisni od kraljeva župskoga grada, te mu nisu služili i nisu mu davali podavanja, ali nisu bili tako povlašteni kao što su to bili susjedni Gušići u Krbavi i Mogerovići u Lici. To se vidi već iz toga što im je kralj htio oduzeti plemičke povlastice ili barem neke od njih, što visoko povlaštenim rodovima nije mogao. To pokazuje, dakako, i kraljeva odluka da su dužni njemu i njegovu sinu davati zalazninu kada dođe u Lapacku župu.

Lapačko pleme imalo je svoj plemički sud, u kojemu su djelovala tri suca, a predsjedao mu je poseban župan koji je pripadao samo sudstvu. Upravu je vršio kastelan kraljeva grada u župi, koji se zvao i knez, a mogao je biti i župan rotnoga stola.⁴²⁹

Isprva spominje se u Lapcu kraljev grad samo općenito, a 1396. zovu ga Konuba.⁴³⁰ Već 1431. zapisano mu je ime Rmanj, i tako se naziva sve do turskoga gospodstva, a pod tim imenom stoji mu i danas gradina. Ona se nahodi kod utoka Unca u Unu, onom prvom potoku s lijeve strane, na poluotoku što ga čine te dvije vode. Kraljev grad ostao je u Lapcu središte župe kroz cijelo to dotursko vrijeme. U njemu se drže sjednice rotnoga stola, a iz njega gratščak ili kaštelan vrši upravu nad cijelom župom.

Ispod toga grada razvilo se bogato podgrađe, varoš rmanjski. Koliko je to purgarsko naselje bilo razvijeno, vidi se po tome što je bratstvo građana u njemu imalo pet sudaca koji su sačinjavali purgarski stol za razliku od onoga plemičkoga. Tako ga i isprave iz 1494. zovu »civitas«, što znači jako obrtničko i trgovačko mjesto.⁴³¹ Varoš rmanjski ležao je na spomenutom poluotoku, a prelazio je jamačno i na lijevu stranu Une. Tu je bio izgrađen od starine brod kojim je Unačka župa bila povezana s Lapcem i dalje s Krbavom,

⁴²⁷ Cod. 5, 102.

⁴²⁸ Ibid. 5, 266—267.

⁴²⁹ Ljubić Listine, 4, 389, Šurmin 131, 175 i 283.

⁴³⁰ Ljubić Listine 4, 379.

⁴³¹ Klaic Acta Keglevichiana 43—47.

s Bužanima i s Gatskom. Otuda je vodila stara dobra cesta u unutrašnjost zemljišta između Une i Velebita koju spominju izvještaji iz vremena turskoga napredovanja u taj kraj. Tu su Turci prelazili Unu i po cesti preko Kuka ulazili su u Krbavu i odonud su udarali na različne strane. Stoga je oko 1520. ratna hrvatska sprema postavila posebnu izvidnicu u Lapac, koja je odatle trebala motriti kretanje turske vojske i njenih martoloza.

Drugo utvrđenje u Lapcu bila je Ostrvica, koja se nalazila s lijeve strane Une na povisoku brdu čuvajući brod na toj vodi. Tu je i danas selo toga imena kod Kulen-Vakufa, a kod sela nahode se i ruševine toga grada. Sazidana je po svoj prilici u početku 15. st. kada je nastala opasnost od turskoga četovanja. Kralj Matija Korvin darovao ju je 1477. Đuri Mikuliću, od kojega ju je dobio 1494. Šurjak njegov Ivan Keglević.⁴³² Kad su Turci osvojili Lapac, oni nisu posadu metnuli u Rmanj, koji je u to vrijeme bio već stara utvrda, sagrađena negdje u 12. st., nego u Ostrovicu, noviju i suvremeniju tvrđavu. Ona je tada postala i središte novoga turskoga lapačkoga kotara i jedno od znatnijih utvrđenja u turskoj Lici. Pod njom se razvilo i muslimansko podgrađe sa stotinjak domova koji čine osnovicu muslimanskog stanovništva u današnjoj Ostrvici i u susjednom Kulen-Vakufu.

Veće mjesto u župi bio je Lapac, po kojem su ime stekli i prostrano središnje polje i cijela župa. O samom tom naselju nema potanijih vijesti, ali je vjerojatno da je pripadalo plemićkom rodu što je po tom mjestu i dobio svoje ime. Razvilo se oko brda Obljaja, na kojem se našlo ostataka starih rimskih i predrimskih građevina, te su se tu nastanili i glavni hrvatski naseljenici.⁴³³

Sjeveroistočno od Ostrvice s lijeve strane Une na mjestu koje se danas zove Klisa bit će da se nalazilo selo Dobrčević, veliko kmetsko naselje koje je zajedno s Ostrovicom bio stekao Đuro Mikulić.⁴³⁴

Postoji iz početka 16. st., prije turskoga napredovanja na to zemljište, popis desetine što se kupila od kmetskoga stanovništva u Pounju. Onaj dio, koji je spadao na grad Rmanj, davao je u brašnu 260 starova, zobi 52 stara, prosa 415, a vina 33 kablova. Samo Mikulićeve Selo Dobrčević skupljalo je 38 starova brašna, 8,5 zobi, 28 prosa i 17 kablova vina. Kako se vidi, vinograđi su se u Lapačkoj župi nalazili uglavnom pored Une.⁴³⁵

Lapačko posjedničko pleme, iako je 1263. po riječima bana Rolanda bilo maleno, razvilo se do sredine 15. st. u mnogo porodica. Sudeći po broju sudaca u rotnom lapačkom stolu, kojih su bila trojica kao i u Krbavi, pleme je bilo osrednje jako, ponešto slabije nego što su bila posjednička plemena u Bužanima ili nego što su to bili Mogorovići u Lici.

O samim plemenitim posjednicima u Lapačkoj župi očuvalo se malo spomenika. Zapravo su nam poznata samo dva zapisnika rot-

⁴³² Ibid. XXXI i 43—47.

⁴³³ Frass 166.

⁴³⁴ Acta Keglevichiana 43—47.

⁴³⁵ Cod. Dub. 355.

noga stola o posjedovnoj parnici, u kojima je zabilježeno nešto porodičnih prezimena. Oko 1450. postojale su u Lapcu porodice: Baldačići, Boričevići, Božilovići, Čibudinići, Čulići, Grgurići, Hrvatini, Hvaokovići, Karlovići, Kenlići, Krčelići, Lapići, Livaci, Lučići, Mečari, Mrmonjići, Murtilići, Našmanići, Račečevići, Ratkovići, Silići, Staničkovići, Starički, Tulavčići i Utišenici.⁴³⁶ Veliko naselje toga roda bili su Donji i Gornji Strižići, koji su sačinjavali veliko bratstvo. Osim toga zabilježena su i sela Blizani, Brgud, Drihovo, Glavaci i Konjščani.⁴³⁷

Po svom društvenom položaju ti su Lapčani bili možda nešto više povlašteni nego Kršelci, Poletčići i Stupići u Bužanima, jer su im u rotnom stolu predsjedali ljudi iz njihova plemena, što kod onih u Bužanima, sudeći prema sačuvanim ispravama, nije bilo. Oni ipak nisu bili toliko povlašteni kao što su bili Gušići u Krbavi i Mogorovići u Lici i kao što su bili Lapčani u Luci i u Sidrazi. Oni, prema tome, nisu bili istoga plemena kojega su bili oni u Luci i Sidrazi. I jednima i drugima bilo je isto plemensko ime, postalo od toponomastičkoga naziva, ali im podrijetlo nije bilo jedno.

U turskom prodiranju staro lapačko pleme tu u Pounju gotovo se je sasvim rasulo. Isto je tako s toga tla nestalo i staro kmetsko naselje. Tako su propali i nekadašnji mjesni nazivi. Očuvala su se samo općena imena kao i u Lici i Bužanima, a mnogo manje no u susjednoj Krbavi. Njih su mogli prenijeti i starosjedioci iz Unca i Pseta, koji su ostali na svom zemljишtu te su se, primivši islam, na njemu održali. To su mogli načiniti i starinci iz Krbave, što su se na svom starom tlu u nekom broju mogli očuvati. Najposlijе, vjerojatno je da je i nešto starih porodica prešlo u tursko gospodstvo i da su i one pripomogle očuvati nekadašnju toponomastiku.

Nebljusi su bili župa koja se nahodila između Plješevice i Une. S juga joj je ležala Lapačka župa, sa sjevera Humska, a sa istoka, s desne strane Une, Psetska. Tu zemljишte pada od Plješevice prema Uni, te je tlo prema toj vodi sve niže. Na cijelom području ima ipak samo nekoliko obradivih većih polja, na kojima se moglo razviti veće naselje. Ta polja čine neku cjelinu, kojoj je središte današnje selo Nebljusi.

O toj župi očuvano je tek vrlo malo spomenika. Iz njih se ipak vidi da je to područje, iako maleno i slabo nastanjeno, činilo župu, kojoj je 1447. knez bio Tomaš Kurjaković iz plemena Gušića, koji je tu službu u isto vrijeme vršio i u Krbavi i u susjednom Humu. Tom se prilikom spominje da u toj župi stanuje nebljuško pleme koje u njoj drži posjede. U to se vrijeme ono dijelilo na četiri koljena, svako sa po dvadesetak većih rodova. Pleme je imalo svoj rotni stol, koji je samostalno zasjedao. U plemenu zabilježeno je 1447. koljeno Židovinića, a između plemenitih ljudi: Bokanići, Bu-

⁴³⁶ Šurmin 131, 175—178, 283—285.

⁴³⁷ Ljubić Listine 379—381, Šurmin 175, 283.

banići, Cvitanovići, Cvitkovići, Čučići, Fabijanići, Glavčići, Ivaniševići, Kemeniči, Križanići, Markovići, Milčići, Najčići, Novakovići, Radići, Radovanići, Stipanovići, Šćitariči, Veselkovići i Vučići.⁴³⁸ Između većih naselja osim samih Nebljuha, koji su bili najbolje nastanjeni kao i danas, postojalo je i selo Kruzi (Krug, Kruge), nešto južnije od mjesta Nebljuha gdje se i sada nahodi selo toga imena. Tu su stanovali Kružići, od kojih je podrijetlom Petar Kružić, kaptan senjski i kastelan kliški.⁴³⁹

Pleme nebljuško izišlo je po svoj prilici iz uređenja gradskih jobagiona, te stoga nije moglo samo davati ni upravne župane ili knezove ni predsjednike svome rotnome stolu, koji su im dolazili od krbavskih Gušića. Pod konac 15. st., kada je tome zemljisuštu već bila zaprijetila velika opasnost od Turaka, Nebljuška župa bila se ujedinila sa susjednom Lapačkom. Tako se 1494. i 1495. Nebljuh računa potpuno u Lapac (Nebluh in de Lapac),⁴⁴⁰ a isto su tako Čučići i Križanići 1495. zabilježeni među Lapčanima.⁴⁴¹

U početku 15. st. Nebljusi su davali desetine u brašnu 45 starova, prosa 45, zobi 47, a vina 8,5 kablova. Kako se vidi, to su bili brojevi mnogo manji nego u susjednom Lapcu.⁴⁴² To jasno pokazuje koliko je ta župa bila manja od Lapačke i koliko joj je naselje bilo slabije. Vinogradi su se u Nebljusima nalazili svakako bliže Uni na niskim položajima, gdje su mrazevi bili rjeđi.

U turskom napredovanju nestalo je staro stanovništvo s toga područja. Ipak je značajno da su se sačuvala imena obaju velikih naselja Nebljuha i Kruga, koja su novi naseljenici preuzeli, iako onome prvome nazivu ne znaju podrijetlo.

Nebljusi su kao uređena upravna župa svakako imali svoje župsko utvrđenje, ali se ono u sačuvanim ispravama ne spominje. Na tome tlu postoje ipak dvije gradine: jedna jugoistočno od današnjih Nebljuha na povиsem humu, a druga zapadno od Kruga. Ona prva bit će po svoj prilici stari nebljuški župski grad. Drugo utvrđenje ili su gradili Kružići, ili je, možda, poteklo iz starijih vremena, jer se nalazi na visokom položaju.

9. Gatska župa i Brinje

Gačani kao naselje zabilježeni su već 818. u vijesti da su na franački dvor došli poslanici Borne, »ducis Guduscanorum«, koji se u Einhardovim analima o tom događaju zovu i Goduscani.⁴⁴³ Pored Krbave i Like Konstantin Porfirogenet spominje u Hrvatskoj i Gatsku župu kao onu kojom, zajedno sa one prve dvije, upravlja posebno hrvatski ban.⁴⁴⁴ Već je spomenuta misao da je ta Gatska

⁴³⁸ Šurmin 170—172.

⁴⁴² Cod. Dub. 355.

⁴³⁹ Starine 5, 216.

⁴⁴³ Rački Dod. 320; vidi i 322.

⁴⁴⁰ Acta Keglevichiana 43, 44, 45, 47.

⁴⁴⁴ Ibid. 400.

⁴⁴¹ Ibid. 48.

bizantinskoga pisca možda zahvatala i Modruš i Vinodol i dio susjedne Istre do Raše. Njoj je u to vrijeme spadao, možebit, i Senj, koji se kasnije kao primorska luka osamostalio.

Kraj Andrija darovao je 1219. cijelu Gatsku župu templarima. Tom prilikom naznačena je u ispravi o tome i njena granica. Ona je počinjala kod potoka Žrnovnice u blizini današnjih Ledenica, a otuda je tekla na Vratnik, odakle je okrenula na Bužane gdje je između te župe i Gatske međa bila kod Krasna. Odavde je granica išla pored Hrastovke, danas šume kod Tisovca, te je otuda udarila na crkve sv. Đure i Marka (u blizini Sinca), a odande na Jesenice (kod Saborskoga) i dalje do Plasa gdje se nalazila međa s Modrušom. Od Plasa tekla je između te dvije župe granica u ravnoj crti na Žrnovnicu.⁴⁴⁵ Templarima je kralj 1269. oduzeo Senj i Gatsku i zadržao za sebe, a njima je dao u zamjenu prostranu i plodnu Dubičku župu.⁴⁴⁶ Nešto godina poslije toga dvor je i Gatsku i Senj darovao Frankopanima, koji su ih u svojim rukama održali do pada Like i Bužana u turski posjed. Tada je na području Senja, Otoča i Brinja osnovana Krajina, te su utvrđenja u tim mjestima potpala pod nju.

Kada je 1219. Gatska bila darovana templarima, njoj je, sudeći po opisanim granicama, pripadalo i brinjsko područje, jer je sjeverna granica tekla od Plasa na Ledenice. Područje Gatske bilo je, prema tome, prostrano, protežući se od Krasna i izvora potoka Gatske daleko na sjever u unutrašnjost Gvozda. U tom gorju njoj su pripadali i Bitoraj s Drežničkim poljem, Krakar i Jasenak.⁴⁴⁷ Brinje sa svojim područjem odvojeno je tek kasnije, u toku 15. st., kada je nastala velika dioba među Frankopanima, pa je Otočac sa svojim zemljишtem bio dopao jednoj grani, a ono brinjsko drugoj.

Nema sumnje da je već staroj Gatskoj župi bizantinskoga pisca središte bio grad Otočac, koji je, smješten na otoku što ga čini Gatska, na tom zemljisu bio u ono vrijeme najjače utvrđenje. U tom položaju održali su ga svakako i templari, od kojih su ga preuzeli Frankopani.

U posjedu te vlasteoske porodice Gatska je zabilježena već 1290.⁴⁴⁸ Frankopani su upravo stekli županstvo u njoj, ali je ta služba bila vezana, dakako, i na neka posjedovanja na tom području. Ona su i popisana 1300, a to su bili Otočac i Obvršje oko toga mjesta, Doljani i Lasničići.⁴⁴⁹ Župski grad u Otočcu zapisan je 1316.⁴⁵⁰

Obvršje je obuhvatilo zemljiste oko izvora Gacke i Sinca sve do Prozora i Zalužnice. Tu su kasnije zabilježena sela Kamenik,

⁴⁴⁵ Cod. 3, 175.

⁴⁴⁶ Ibid. 5, 510.

⁴⁴⁷ Šurmin 415.

⁴⁴⁸ Nobilibus viris Johanni et Leonardo Vegle, Vinodolli, Modrusse et Gazle comitibus. Cod. 7, 1; vidi i 7, 81.

⁴⁴⁹ Ibid. 7, 386.

⁴⁵⁰ Ibid. 8, 433.

Ljutica jedna i druga, Samostac, Sinac i Zalug Mali i Veliki. Sva ta sela graničila su među sobom. Između njih ležao je otok, koji su činili Gacka, potok Sinac i Krajna (danas Krajnović). Tu se u međi spominje crkva sv., Đure, kojoj se ruševine nahode kod današnjega sela Poduma, zatim tvrđava na visoku brdu, po svoj prilici današnji Karingrad, ostatak iz prijašnjih stoljeća, i gora Obvrh. Spomenuta crkva nalazila se u selu Kameniku. Pored nje prolazila je velika cesta koja je vodila od Zaluga preko Sinca na Otočac.⁴⁵¹

Doljani su i danas selo sjeveroistočno od Otočca u širokom dolu. Nema sumnje da su oni zauzimali i dio zemljišta susjednih Škara, Poduma i Petrinića polja.

Lasničice postavljaju isprave, koliko ih spominju, stalno između grada Otočca i Doljana.⁴⁵² Položaj će im, prema tome, biti na područja današnjih Glavataca i zapadnoga dijela Škara i Poduma. Lasničici su bili inače pleme koje je svoje glavne posjede držalo u Luci i Sidrazi. Stoga se kod ovih u Gatskoj u listini od 1316. i nahodi napomena »koji stanuju u spomenutoj Gatskoj župi«.⁴⁵³ Ime Lasničici zabilježavano je u Gatskoj od 1300. do 1323. Poslije tih godina nestaje im traga.

To su posjedi koji se u prvih posjednika iz roda Frankopana spominju u početku 14. st. Kasnije se nabrazaju i mnoge druge njihove zemlje i oko Otočca, a isto tako i Brinje i posjedi oko toga mjesta. Frankopani su, dakako, sa župom Gatskom stekli, jamačno kao i templari, sve one zemlje na tom području koje nisu držali jobagioni grada Otočca. Tako je to bilo i na Krku i u Modrušu, a isto su stanje zatekli i templari i tu u Gatskoj i kasnije u Dubici.

U okolini Otočca Frankopanima je pripadao i Prozor. Zabilježen je 1449. u diobi toga roda, te ga je dobio Sigismund. U njemu je već postajalo utvrđenje koje je kasnije u ratovanju s Turcima dobro poslužilo.⁴⁵⁴

Istočno od Otočca njima je pripadala Ljupča Vas sa crkvom sv. Marka, koja se i danas nalazi na području sela Poduma prema Zalužnici. Sa zapadne strane grada oni su držali zemlje oko Švice, selo Vivoze i Viliće. Tu u blizini Švice zapisano je i selo Meju-potočje s velikim lovištem u brdu, zatim Selce i Dermića Vas.⁴⁵⁵

Frankopanima su pripadali i Vrhovina i Dabar. Prvi od tih posjeda vezao se sa zapadne strane uza Zalužnicu, a sa sjeverozapadne uz Doljane. Za razliku od Bužanske zvala se ta Vrhovina Gatska (Wyrhowina Gatensis). U diobi u 1499. stekao ju je Sigismund, kojemu su dopali i susjedni gradovi Otočac i Prozor, a isto tako i Dabar.⁴⁵⁶ Tvrdi grad u Vrhovini bio je sagrađen još prije spome-

⁴⁵¹ Cod. Frang. 1, 147—167.

⁴⁵² Terram de Laznychyyh. Ibid. 1, 41.

⁴⁵³ Qui morantur in dicto comitatu Ghecka. Ibid. 1, 41; Cod. 8, 432.

⁴⁵⁴ Cod. Frang. 1, 371.

⁴⁵⁵ Ibid. 1, 374—376.

⁴⁵⁶ Ibid. 1, 371.

nutoga dijeljenja. Polovinu toga utvrđenja i cijelo ostalo područje toga posjeda bio je Hanž Frankopan darovao Petru, Kašparu i Matku Perušićima, koji su u isto vrijeme od njega dobili i Bužansku Vrhovinu.⁴⁵⁷ Toj drugoj i nastalo je po tome ime Perušić, ali je ona Gatska održala svoj prvočni naziv, te se tako i danas zove selo istočno od Otočca. Ipak je ime Perušić steklo i spomenuto utvrđenje, te se ono njime zvalo i za turskoga gospodstva u Lici, a i danas se tako zove.⁴⁵⁸

I u Dabru je bio sagrađen tvrdi grad prije diobe među Frankopanima u 1449. Zidali su ga, kako se vidi, članovi toga posjedničkoga roda još u 14. st., svakako u isto vrijeme kada su podignuta utvrđenja i u Prozoru i u Vrhovini. Na dabarskom području zabilježena su 1486. i sela Sitnik, Zvojča, Tribihovo i Brizna.⁴⁵⁹ Prvo od njih i danas je zemljiste kod Dabra. Zvojča je opisana i 1672., i po tome opisu ona se nahodila između Bogavče i Petrinića polja,⁴⁶⁰ a Bresna je današnji Brezovac između Petrinića polja i Doljana. Tribihovo je opisano u glagolskom brevijaru od 1379. Iz nekoliko bilježaka u tom djelu vidi se da je to selo ležalo u blizini Vrhovine, da je imalo crkvu sv. Ivana i da se tu u susjedstvu nalazilo i selo Okrugi.

U Dabru se ispod tvrdoga grada bilo razvilo podgrađe s povlasticom varoša, u kojem se kupila pijacovina. Nju je kralj darovao Frankopanima.⁴⁶²

Dabarsko područje 1486. računaju u gatsku, a ne u Brinjsku župu.⁴⁶³

Brinje je bilo varoško naselje s obrtničkim, trgovačkim i građanskim stanovništvom, koje se bilo razvilo na ravnom plodnom tlu. Frankopani su na tom zemljisu u 14. st. izgradili tvrd grad Jelovik, koji je bio njihovo upravno sjedište, a ujedno je štitio varošane. Zabilježen je u poznatim spomenicima prvi put 1390. Ivan Frankopan zove ga naš grad (Datum in nostro castro Jelovici).⁴⁶⁴ Tako se onda upotrebljavala formula: oppidum Brine cum castro Jelovik.⁴⁶⁵ Frankopani su prije svoje velike diobe u 1449. često stanovali u Jeloviku, i tu su napisane mnoge njihove isprave.⁴⁶⁶ U spomenutom dijeljenju Brinje s Jelovikom dobila je grana Bartolova.⁴⁶⁷ Od toga vremena počelo se Brinje dijeliti od Otočca i od Gatske i osamostavljavati, te je najposlje postalo posebna župa. Tako je 1492. zabilježeno: villam nostram hereditariam Zamoschane vocatam in

⁴⁵⁷ Ibid. 2, 218.

⁴⁵⁸ Lopašić Spom. 3, 502.

⁴⁵⁹ Cod. Frang. 2, 168.

⁴⁶⁰ Lopašić Spom. 2, 349.

⁴⁶¹ Starine 33, 511—516.

⁴⁶² Cod. Frang. 2, 168.

⁴⁶³ Ibid.

⁴⁶⁴ Ibid. 1, 108.

⁴⁶⁵ Ibid. 1, 371.

⁴⁶⁶ Ibid. 1, 418, 2, 45 9 204; 1, 397 9 2, 446. Šurmin 460.

⁴⁶⁷ Ibid. 1, 371.

districtu comitatus brynyensis sitam.⁴⁶⁸ Hrvatske isprave zovu ga vladanje, ladanje, pitanje.⁴⁶⁹

Osim samoga varoša brinjskoga, kako ga 1499. zove Anž Frankopan, nastalo je i posebno naselje ispod grada Jelovika. Zabilježeno je 1486. (Lodovico Iwsich, Martino et Petro, filii eiusdem de Sub Brynny).⁴⁷⁰

U brinjskom području zapisano je kao posjed Frankopana samo nekoliko manjih sela, kojima se izgubio svaki trag, ali nema sumnje da im je pripadala velika čest toga područja, jer su oni svoj brinjski posjed vrlo cijenili.

Frankopani su i u Gatskoj i u Brinju imali velike posjede, osobito na tom drugom području, ali je ipak u oba ta kraja ostalo dosta zemalja koje nisu njima pripadale. Tako se, npr., u zapadnoj česti Gatske ne spominje nijedan njihov posjed, iako tu ima dobra tla i mnogo prilike za veća naselja. Možda je to samo slučaj, ali se ipak nadaje pitanje zašto s toga dijela nije zabilježena nijedna njihova zemlja, kad su po nekoliko puta zapisane one oko Otočca, oko Sinca, Prozora, oko Vrhovine, Doljana i Dabre. Tu u zapadnoj česti Gatske ležali su Kompolje, Dubrava, Brlog i Gušića polje, svakako sa jakim naseljem, ali oni nisu spomenuti među njihovim imanjima. To u najmanju ruku pokazuje da su ta dobra pripadala drugim posjednicima koji nisu potjecali od roda Frankopana. Ima, nažalost, malo vijesti o njima, jer su se isprave o Gatskoj i o Brinju uopće očuvale u malome broju. Ipak nešto podataka ima i o tim posjednicima, i to u vrlo pouzdanima zapisima, te će se i tome pitanju moći dati jasan odgovor.

Radi se o tome da li je u Gatskoj i u Brinju bilo plemenitih posjednika, kao što su oni postojali u Bužanima, Lici, u Krbavi, Srbu, Lapcu i Nebljusima. Već i po samom župskom uređenju u staroj Gatskoj naravno je da ih je moralo biti, jer je trebalo da tu organizaciju sačinjavaju samostalni, slobodni ljudi, Županstvo držali su, dakako, najprije templari, a onda Frankopani, te ti drugi i nose u svom naslovu »comes Gezkae«.⁴⁷¹ Po župskom uređenju trebalo je podžupanstvo biti u rukama kakvoga plemenitoga čovjeka s toga područja. Kao takav zaista je zabilježen 1500. na brinjskom zemljишtu Martin Ludoviković (in brignensi castro in palatio comitis Angeli de Frangepanibus... presentibus... vicecomite Martino Ludovikovich).⁴⁷² Tom prilikom zapisani su i drugi plemeniti ljudi na tom tlu, i to Petar Gušić, Đuro Lacković, Toma Perčić, Gregor Slavković, Gregor Frideriković, Gabrijel Zambletić, Jakob Perić, Mikša Selđanić, Martin Dminavić, Đuro Klokoč i Vid Tesaković.⁴⁷³ U brinjskom dijelu zabilježeni su i Dešići (1486. i 1497.), Dobrčinci (1497.) i

⁴⁶⁸ Ibid. 2, 204.

⁴⁷¹ Ibid. 1, 406—412, 413; 2, 466.

⁴⁶⁹ Šurmin 413, 416.

⁴⁷² Ibid. 2, 242.

⁴⁷⁰ Cod. Frang. 2, 171.

⁴⁷³ Ibid. 2,170, 2, 235—236.

Lipčinovići (1497.)⁴⁷⁴ Sve su to plemeniti posjednici koji su imali posjeda na brinjskom području.

Na tlu Gatske živjelo je i pleme Vukovića (Tumpa, filius Draschi de genere Uulconig, 1339.).⁴⁷⁵ Tom su posjedničkom plemenu pripadali, jamačno, Tumpići što su 1486. bili kao susjedi svjedoci kod uvođenja Frankopana u posjede Dabar, Sitnik i Tribihovo.⁴⁷⁶ Vjerljatno je stoga da su Vukovići imali svoje posjede negdje u blizini Dabre.

Na zemljištu Dabra posjede je držalo dabransko pleme, a do njih prema Vrhovini pleme Zagorci. O tom se nalazi bilješka iz 1515. u brevijaru iz 1486 što ju je načinio neki pop Stipan (A to pisah ja pop Stipan ... budući z bratjom mojom Mikulom Berčićem i Ivanom Tomšićem, a ti od plemena Dabran i Zagorac).⁴⁷⁷ U tom časoslovu kojim su se služili župnici u spomenutom Dabru te su u nj upisivali i svoje bilješke i zapise, ubilježeni su i dugovi pojedinih župljana crkvi. U tim zapisima zabilježeni su 1515. ovi Dabrani: Škarici, Jarići, Silaševići, Starkići, Vučetići, Voličevići, Trhožići, Stričići, Berojići, Brajenković, Šimajevići i Križići.⁴⁷⁸ Od spomenutih Vučetića, valjada, potječu današnji nosioci toga prezimena u okolini Brinja koji su se na tome tlu održali i u teškoj turskoj nevolji.

U blizini Dabre u spomenutim selima Tribihovu (ili Tribihovićima) i Okruglima svoje su zemlje držali plemeniti posjednici Snikravići. O njima ima bilješka u glagolskom brevijaru iz 1379. U zapisu od 1387. nalazi se i ovo: I pisaše se (te knjige) bogu na čast i svetome Ivanu v Tribihoviće plemenitim ljudem Snikravićem ... ki jesu pomagali te knjigi, da bi se brže svršile.⁴⁷⁹ U tom plemenu zabilježeni su 1387. Batrići u Okruglima, a Račići u Tribihovićima, a 1489. u prvom od tih sela Mesodići, a u drugom Čislići.⁴⁸⁰

Posebno pleme živjelo je u Gatskoj i u selu Doljanima sjeveroistočno od Otočca. Iz toga plemena potjecao je onaj vikar gatski iz 1486. što je unajmio Broza Kolunića da napiše svoj Zbornik. Spomenuti vikar napisao je u tom djelu: Ja gospodin Levnardo plemenem Doljanin položih učiniti svitlo delo ... spisah sije knjige mojim blagom.⁴⁸¹

Sve su to plemena i posjednici iz istočnoga dijela Gatske od Dabre, Vrhovine i Doljana, kojima se je pomen očuvao u zapisima i bilješkama. Nema sumnje da je takvih plemena bilo i inače u cijeloj staroj Gatskoj župi i oko Otočca i oko Brinja. Sudeći po onima u istočnoj česti župe, u Gatskoj nije živjelo jedno pleme, kako je to bilo u Hotući, u Lapcu, Srbu i u Nebljusima, nego ih je bilo više, kao što su se bila razvila u Lici i u Krbavi i kao što ih je bilo nekoliko u Bužanima. Gatska plemena jamačno su potekla od gradskih jobagiona te su s vremenom oplemenjena, kao što je

⁴⁷⁴ Ibid. 2, 235.

⁴⁷⁸ Ibid.

⁴⁷⁵ Cod. 10, 487.

⁴⁷⁹ Ibid. 515.

⁴⁷⁶ Cod. Frang. 1, 171.

⁴⁸⁰ Ibid. 514 i 515.

⁴⁷⁷ Starine 33, 49.

⁴⁸¹ Ibid. 325.

takav razvitak bio i u Lici, u Krbavi, Srbu, Lapcu i u Nebljusima. Gatsko je područje bilo veliko, i svakako se na njemu našlo u 12. st. mnogo gradskih jobagiona, te su se iz njih razvila i mnoga posjednička plemena. Ipak je na tom velikom prostoru ostalo i mnogo gradske zemlje, što su je bili dobili iznajprije templari, a onda kasnije Frankopani. Značajno je da na tom razmijerno plodnom i dobro nastanjenom zemljишtu nije posjede steklo nijedno od povlaštenih posjedničkih plemena iz Luke ili Sidrage, kao što se to bilo dogodilo u Lici, Krbavi i Bužanima, nego su ih bili stekli templari, a i oni svakako tek u kasnijim godinama 12. st. Možda se u staroj Gatskoj župi na dobrom tlu već rano bilo razvilo čvrsto uređenje gradskih jobagiona, koji su tim zemljишtem u to vrijeme uspješno upravljadi. Tako nije nijedno lučko ili sidraško povlašteno posjedničko pleme unišlo ni u Lapačku, Srpsku ni Nebljušku župu. Nažlost o Gatskoj i Brinjskoj župi ima vrlo malo isprava, te nema ni potrebnih podataka o uređenju sudstva na tim područjima. Da su rotni stolovi i tu postojali, vidi se već iz toga što su postojala plemenita posjednička plemena, koja su u svim drugim susjednim župama imala svoje sudstvo. Predsjednici rotnih stolova bili su župani, od kraja 13. st. samo iz roda Frankopana.

Najjače trgovište na tom području bio je varoš Otočac, koji se razvio na ravnici s jedne i s druge strane Gacke.⁴⁸² Iz njega su dobre ceste vodile u Sinac, Vrhovinu, Dabar i preko Brloga na Senj i Brinje.

U zapadnom dijelu Gatske Frankopanima je pripadao Čarman Kal, selo koje se nahodilo na području današnjega Crnoga Kala.⁴⁸³ Taj se njihov posjed vezao na Krasno i Kuterevo iz Bužanske župe. Kod Otočca na zapadnoj strani njihovi su bili Vilići.

Iz 1645. i 1672. ima popis posjeda i sela koja su od starine postojala u zapadnoj česti Gatske. U njemu se spominje Oraovac, Bukovljani, Kovačice, Kompolje, Poljica i Brlog, a s druge strane Klanac i Glavaci. Kome su te zemlje pripadale, teško je reći.⁴⁸⁴ Vjerojatno je da su i tu posjednici bili i plemeniti ljudi i Frankopani, i to oni prvi valjada u većem broju, jer o Frankopanima ima sačuvanih isprava, a ipak im se posjedovanja osim u Švici, Vilićima i Črman Kalu ne navode.

Na gatskom području stekli su s vremenom posjeda i pojedini Gušići iz Krbave i Mogorovići iz grane Disislavića. Po onima prvima prozvano je kod Brloga veliko Gušića polje, koje to ime nosi još od 15. st. Čini se da ti gatski Gušići potječu od onih turanskih iz sjevernoga dijela Krbave.⁴⁸⁵ Spomenuti Mogorovići prodali su 1408. svoj dio Ostrovice u Lici i svoje stare posjede u blizini toga grada i Grebenara i Sutpetra u Lici Nikoli Frankopanu, a on im je dao povelik dio svojih posjeda u Gatskoj u Sincu, Zalugu i okolini tih

⁴⁸² Šurmin 281.

⁴⁸³ Ibid. 278.

⁴⁸⁴ Lopašić Spom. 2, 270 i 347—348.

⁴⁸⁵ Cod. Frang. 2, 171 i 242.

sela od vrela rijeke Gacke pa sve do blizu Otočca.⁴⁸⁶ I Gušići i ti Novakovići iz plemena Mogorovića bili su uvaženi ljudi kroz 15. st. u Gatskoj.

Na brinjskom području zabilježeni su 1645. Lučani, Grabar, Se-lišće, Crnac, Dobrica, Jakovca Polje, Dubrave i Drenov Klanac uz Gacku, zatim Brinjsko Polje sa Drenovcem, Letincem, Njivicom od Sv. Stipana do Sv. Vida, Glibodol, Tihovo, Kamenica, Križ, Ve-liki i Mali Kut, Mala Dubrava, Jezerani, Stajnica i Čečerišće, Ska-lići, Selo Sabljakovo, Mikuličica, Brezje, Prokike, Županj Hum, Kut sv. Pavla, Babića Selo i Vodotoče.⁴⁸⁷

Gatsko i brinjsko područje bilo je do turskoga ratovanja dobro nastanjeno, te se tu nahodilo i jako kmetsko stanovništvo. To zemljište nisu Turci nikad uspjeli osvojiti, iako su ga napadali neko-liko puta i u 16. i u 17. st. Ipak je i odavde izbjeglo mnogo raselje-nika, ali je i oko Otočca i oko Brinja ostalo naselja koje se je u vrijeme nevolje moglo skloniti u tvrde gradove. Preostalo stanov-ništvo održalo se i kroz 16. i 17. st. i ono je sačuvalo i staru topo-nomastiku i stari govor koji su se u punoj snazi očuvali od cijelog zemljišta između Zrmanje i Gvozda jedino na tome tlu.

II

VRIJEME ZA TURSKOGA GOSPODSTVA

10. Turci osvajaju zemljište između Une i Velebita

Turci su se zemljištu između Une i Velebita približili već pod konac 15. st. pošto su u svojem napredovanju u Bosni doprli do crte Kamengrad, Ključ, Glamoč. Oni su tu svoju granicu utvrđili i ugovorom od 1503, kojim ju je priznao i budimski dvor. U zaledu su ležali doduše neosvojeni Jajce i nekoliko tvrđava u okolini toga mjesta, ali to Turcima nije smetalo da napreduju dalje na zapad. Za napad na Pounje stajala su im od Kamengrada i Glamoča otvo-rena dva puta: jedan od Ključa kroz Bravsko polje na područje stare Psetske župe u Petrovačko i Bjelajsko polje, a odovud u La-pačku župu i dalje u Krbavu; drugi od Glamoča dolinom Unca na Srb, a odande dalje na Hotuču i Liku. Onim prvim putem od Ključa najlakše su se mogle služiti turske čete iz srednje Bosne, ovim dru-gim one od Livna i Mostara. U osvajanju Gornjega Pounja, Hotuče, Krbave i Like to se najviše i događalo. Turci su i Posanje oko Ka-menograda i Ključa i Glamočko i Livanjsko polje s njihovim Vrho-

⁴⁸⁶ Ibid. 1, 147—157. Klaić O knezu Novaku. Vjes. ark. 4, 177—180.

⁴⁸⁷ Lopašić Spom. 2, 269—271.

vinama zadobili laganim, mirnim širenjem svoje vlasti, što je bilo sigurna posljedica bosanskih političkih prilika druge polovine 15. st. Tako je i starosjedilačko stanovništvo toga zemljišta uglavnom ostalo na svom tlu, davši zapadnjim krajevima iz svojih ratničkih krugova samo mali broj naseljenika. Njih čemo nešto kasnije nalaziti u Pounju, gornjoj Posavini, Pokuplju i Senju.

Jedan-dva naraštaja kasnije na području Sane, Banjica, Plive, Glamoča, Hlivna i istočnoga dijela Pseta, gdje su pred tursko prodiranje živjeli mnogobrojni patareni izmiješani sa nešto katolika, nalaze se velika, jaka naselja muslimana. Nema sumnje da su na tom prostranom zemljištu ubrzo po uvođenju turske vlasti svi patareni primili islam, kojemu su prišli i neki katolici. U 16. i 17. st. katoličkoga se stanovništva razmjerno malo našlo na Hlivanskom i Glamočkom polju, a samo nešto više u Banjicama i Plivi. U Sani, gdje je i patarena bilo manje, katolička su naselja u 16. i 17. st. bila snažnija, ali su i muslimani s vremenom ojačali. Velik broj muslimana na tom zemljištu od Kamengrada do Hlivna spominju suvremeni izvještaji, a do danas je među tamošnjim muslimanskim svjetom sačuvana predaja da su na tom tlu starinci. U tom muslimanskom jakom naselju osnovana je tada u početku 16. st. snažna turska ratnička sprema, koja je otuda iz Posanja, iz Banjica, sa Glamočkoga i Hlivanskoga polja polako ali sigurno napredovala dalje na zapad prema Uni. Granicu Kamengrad — Glamoč Turci su opet utvrdili ugovorom s kraljem Ljudevitom II 1519.⁴⁸⁸ Ipak su oni svoj posjed u Pounju mirnim, smišljenim načinom raširili ponešto prema Kozari, Krupi i južnom Psetu ne dolazeći u sukob s nikakvom hrvatskom vojskom.

To novo svoje područje Turci su odmah uredili svojim upravnim i vojničkim iskustvom. Ratničko uređenje u Turaka u to je vrijeme stajalo na podlozi redovite i neredovite vojske. Prvu su sačinjavali odredi različitih vrsta oružja, smješteni po utvrđenim gradovima. U nju su spadale i spahijske čete i vojnikluk. Spahije su kao lenski posjednici bili dužni opremiti određen broj konjanika sa svoga posjeda. Vojnikluk su činili posjednici slobodnih malih seljačkih imanja, koji su na vojnu išli uglavnom konjem. Zbog te ratne dužnosti plaćali su razmjerno vrlo malo poreza te im je posjedovanje bilo gotovo slobodno. Služba turskoga vojnikluka odgovarala je gotovo sasvim društvenom položaju vojnički uređenih gradokmetova na hrvatskom području, koje su Turci zatekli u Povrbasiju, na Hlivanskom i Glamočkom polju, u Plivi, Banjicama, Sani i Psetu u jaku broju. Nije stoga čudo, što su u tu vojničku spremu slobodnih malih posjednika u turskoj vojsci stupili odmah po turskom dolasku mnogobrojni starosjedioci na tome zemljištu. Isprva su u vojnikluku bili i muslimani i kršćani, ali je s vremenom, zbog razumljivih političkih razloga, najprije prevladao broj muslimana,

⁴⁸⁸ Cod. Dub. 281.

a onda su se postepeno islamizovali i svi kršćanski članovi. Uređenje vojnikluka svakako je mnogo pridonijelo da je razmjerno velik broj hrvatskih starosjedilaca u srednjoj Bosni i po spomenutim krajevima od Kamengrada do Hlivna prišao k turskoj državnoj misli i primio odmah ili postepeno islam. Ta je vojnička organizacija izvanredno koristila turskoj krajškoj službi, jer ju je učvrstila i pomogla joj je osvajati dalje susjedne krajeve. Uz redovitu vojsku u turskoj ratničkoj spremi vrlo su važne bile i neredovite čete. One su u turskom načinu ratovanja na Krajini imale zadaću da smiruju pogranične neprijateljske krajeve. Turci su u svom prodiranju imali stalan, dugim iskustvom prokušani put. Oni su se prvo služili koruptivnim sredstvima oprobanih vrsta. Često je pri tome trebalo pokazati i svoju snagu, i onda su na neprijateljsko zemljiste puštane neredovite čete, koje su zemlju temeljito oplijenile i porobile. Što je prilaženje k Turcima bilo polaganje i nesigurnije, toga je pljenjenja i robljenja bilo sve to više, a izvedena su sa sve to jačom žestinom. Tada je neprijateljsko tlo osobito stradavalo, a posljedica je toga bila da su se ratne snage na njemu ili pokorile Turcima, ili su nastavile borbu do krajnosti. U ovom drugom slučaju gubici su na takvom ratnom području bili razmjerno vrlo veliki. Ako je ratno stanje trajalo duže, sa toga se zemljista uglavnom iselio sav narod.

Ako nisu uspjeli blažim koruptivnim sredstvima predobiti napadano zemljiste, udarali su Turci na njega čistim ratničkim načinom. Oni su tada protiv njega pokretali sve svoje ratne snage s bližega svoga područja. Redovite su čete pri tom imale da osvajaju utvrđene gradove i da protivnika potuku u otvorenim bitkama. Neredovite su čete u tom ratovanju pljenjenjem i robljenjem uništavale neprijatelja tamo gdje je bio najosjetljiviji, na živom ljudskom materijalu i na imovini. Tada su otuda izvođene tisuće i tisuće grla krupne i sitne stoke, a veliki su brojevi živoga roblja odvlačeni u tursku carevinu. Koliko su u osvajanju pojedinih krajeva Turcima bile važne i korisne redovite njihove vojske, toliko su to u najmanju ruku bile i njihove neredovite čete, a može se reći da su neke svoje sjeverozapadne krajeve Turci zadobili upravo djelovanjem tih svojih četara martoloza.

Turci su značenje četarske ratne spreme upoznali naročito u osvajanju srednjega i sjeverozapadnoga Balkana i Podunavlja, gdje je njihovo napredovanje teklo postepeno. Na Balkanu su oni naišli na najbolji materijal za tu organizaciju. Našli su ga u stanovništvu, koje su činili pastiri, stanujući po planinskim dijelovima velikih gorskih sklopova.

Pastirskoga se naselja našlo osobito u srednjem dijelu Balkana, zatim dalje u zapadnijim i sjeverozapadnim krajevima, naročito u planinskim sklopovima u porječju Ibra, Zapadne Morave, gornje Drine, onda Lima, Tare, Pive, Žete i Neretve i po Dinari i Velebitu. Turci su stoga već u svojim prvim osvajanjima na našem tlu oko

Kopaonika, oko Ibra, Zapadne Morave, Lima, Pive, Tare i durmitorskoga sklopa koja su izvršena pod konac 14. i u početku 15. st. s najvećom pripravnošću primili to staro pastirsко naselje pod svoju zaštitu i ubrzo su ga uvrstili u svoju ratnu spremu. U njoj su oni već otprije imali svoju posebnu vojničku službu, koju su svojim jezikom zvali eflak, tj. vlaškom, jer je staro pastirsко naselje na Balkanu nosilo i ime vlah. Podloga te vojničke službe bila je pionirska i trenska, jer su balkanski pastiri bili poznati prenosnici robe i dobri poznavaci prijevoznog umijeća, čime su turskoj vojsci mogli mnogo poslužiti, osobito velikim brojem svojih konja i prijenosnih i prijevoznih prometala. Pored toga dužnost te vojničke službe bila je i osiguravanje putova na granici i na skoro oslojenom zemljištu. U toj pograničnoj vojnoj službi pastiri su ubrzo pokazali svoje izvanredne vojničke sposobnosti. Lako oružani, kao konjanici i pješaci, oni su čuvali puteve, mostove, prolaze i planinske klance. Trebalo je da budu i pouzdani provodići koji su morali poznavati dobro i susjedno neprijateljsko zemljište. Iz svega toga razvila se naravnim slijedom i prava četarska služba, kojoj je bila zadaća da lako pokretljivim, a slabo naoružanim četama iznenada napada neprijatelja na njegovu zemljištu pa da ga plijenjenjem pokretne imovine i robljenjem slabiti i uništava. To je zapravo bila martološka sprema u turskoj vojsci koja je imala svoga posebnoga zapovjednika što se zvao martološki aga. Martološki odredi postojali su kao dio turske vojske u svim tvrdim gradovima, a oni su bili i najpo-kretniji njeni dijelovi. Martološka služba najviše je odgovarala članovima pastirskoga balkanskoga stanovništva, jer su oni za nju odgajani kroz mnoge i mnoge naraštaje pritiskivani kroz stoljeća od viših društvenih skupina, koje su ih zapostavljale gdje su god mogle. Stoga su izvanredne martološke čete davali i pastiri iz južnih balkanskih krajeva sa grčkoga i bugarskoga tla, a isto tako i oni sa našega, bilo sa maćedonskoga, bilo sa srpskoga ili hrvatskoga zemljišta. Pastirsko naselje od Velebita, od Dinare, od Zrmanje, Krke i Cetine, od Svilaje i Boraje, koje se razvilo na hrvatskom tlu, isto je tako poslužilo u velikoj mjeri Turcima kao i ono od Kopaonika, od Ibra, Lima, Tare, Pive i Morače što je izraslo na srpskom zemljištu. Može se s pouzdanošću reći da su Turci veći dio naših krajeva, a osobito one na sjevernoj i sjeverozapadnoj strani, osvojili i s pomoću martoloških odreda svoje vojske koji su svoga protivnika plijenjenjem i robljenjem slabili i uništavali.

Četarska i martološka služba na našem tlu u turskoj vojsci bila je već potpuno uređena oko 1480, kada su se Turci našli na zemljištu između Neretve i donjega Vrbasa. U njoj su bili članovi pastirskoga naselja od Ibra, od Lima, od Pive, Tare i Morače koje su Turci u svoju vojsku uveli i u njoj uredili već jedan, dva naraštaja prije toga. Turci su tada dignuli velik dio toga pastirskoga stanovništva od Ibra do Morače s njihovih starih sjedišta i pomakli su ih dalje na sjever u svoje nove krajeve. Tu su ih naselili po zemljištu

od donje Neretve prema gornjem toku Bosne po prostranim planinskim pašnjacima gdje je za njih bilo još dovoljno prostora. To je s lijeve strane Bosne prvo naselno područje toga pastirskoga naselja iz naših jugozapadnih strana na koje su ga dovele turske vlasti da osiguraju svoje nove granice. Na zemljишte otuda dalje na zapad, u krajeve oko Ljubuškoga, Prozora, Duvna i Livna Turci u tom svom naseljavanju i zaštićivanju svoga oslobođenoga područja nisu nastanjivali toga stanovništva. Svakako je to bilo samo zbog toga što je na tom prostranom planinskom tlu već živjelo mnogo brojno pastirsko žiteljstvo koje je isto tako odmah prišlo k Turcima kao i ono iz južnijih krajeva. Na to zemljишte turske vlasti nisu nikada ni kasnije dovodile novo stanovništvo iz pastirskih naselja sa zemljишta od Ibra do Morače, pa tu nisu ni u to ni u kasnije vrijeme nastale nikakve veće promjene u naselju.

Zemljишte između gornje Neretve i gornje Bosne može se smatrati kao prostor na koji su dovedeni prvi naseljenici od Ibra do Morače, a koji je i kasnije od 15. do 18. st. služio kao prelazan za kasnije preseljenike sa toga južnjeg zemljишta. Otuda su veći dijelovi onih prvih naseljenika dignuti i prevedeni opet dalje na sjever kada su Turcima u ruke dopali krajevi uza srednji i donji Vrbas, oko Plive i Vrbanje, pa Grahovo, Glamoč, Kotor i gornje Posanje. Tada su opet na prolazna vrata između gornje Neretve i gornje Bosne dovedeni novi naseljenici od Ibra, Lima, Pive, Tare i Morače, od kojih su opet dijelovi pomicani dalje na sjever i sjeverozapad kako se pomicala poslijе novih osvajanja turska granica. Ti južniji krajevi od Ibra do Morače pa njihova prelazna naseljenja dalje prema sjeveru bili su trajan izvor novih naseljenika kojima su turske vlasti ispunjavale svoja nova zemljisha. Oni su nastanili s vremenom od konca 15. i dalje u početku i u dalnjem toku 16. st. i cijelo Povrbsje, Posanje i Pounje, zatim Krbavu, Hotuču, Odorje, Liku i Bužane, a prevedeni su i na zemljishte između Save i Drave na tursko područje, a isto tako i u Pozrmanje i Pokrče, koliko su pripadali Turcima.

Pastirsko naselje na našem tlu bilo je od starine puno životne snage i vrlo plodno. Podrijetlom u velikom svom dijelu od staroga balkanskoga stanovništva ono se sraslo kroz naraštaje s planinskim zdravim zrakom i s klimom, hraneći se uz to obiljem mesa i mliječnih proizvoda. Pisani izvori spominju u njih mnogo kućne čeljadi i velike brojeve stoke sitnoga i krupnoga zuba.

Utvrdiši čvrsto dobrom vojnom spremom svoju granicu Ključ, Kamengrad, Glamoč i Livno i osiguravši se u njenu zaleđu mnogo brojnim prelaženjem na islam starosjedilaca na tom tlu već do početaka 16. st., Turci su prvo gledali da zadobiju stare župe Sanu, Pset, Unac, Srb, Knin, Luku i Cetinu. Otuda im je onda stajao otvoren put u Hotuču, Odorje, Krbavu, Liku i Bužane i dalje preko tih krajeva na sjever i sjeverozapad.

Turci su sve te krajeve osvojili, ali postepenim putem i različitim načinom. Između 1503. i 1526. pali su im u ruke Cetina, Unac, veći dio Sane i Velikoga Pseta, onda Srb, Knin i veći dio Luke, a zatim Odorje, Hotuča, Lika, Krbava i Bužani. Kako se vidi, smjer njihova prodiranja tekao je od jugoistoka prema sjeverozapadu. Kako je samo osvajanje trajalo i preko dvadeset godina, vidi se da oni to zemljiste nisu stjecali velikom vojskom i jakim napadajima, nego onim istim putem kojim su u svoju vlast dobili i krajeve oko Morave i Drine, oko donje i srednje Bosne, oko donjega i srednjega Vrbasa i oko Ibra, Tare, Pive i Neretve. Oni su i tu s jedne i s druge strane Une i zapadno od sjevernoga dijela Dinare u Cetini, oko Knina i u Luci upotrebili oba načina svoga osvajanja, jedan s pomoću mirnoga širenja svoje vlasti predobivanjem naroda za sebe, a drugi oružanim napadima. U dvadesetak godina svoga prodiranja na to zemljiste Turci su se, dakako, služili više prvim od tih putova, a drugim samo onda kada onaj mirnim predobivanjem nije nikako mogao uspjeti. U tom prodiranju u tuđu zemlju bez veće oružane borbe i bez većih vojna Turci su imali mnogo iskustva. To je bio gotovo jedini način kojim je njima u ruke pala Zeta, Bosna i Hercegovina, a pored toga i Makarska krajina, njezino zaleđe i Radobilja.

Predobivanje susjednoga stanovništva vršile su sve turske vlasti i svi redovi društva prema svojim prilikama. Glavna su sredstva pri tome bila materijalna dobra svake ruke, hvatanje prijateljskih veza, ženidbe i isticanje snage i moći turskoga carstva. Veliko je značenje u tome imalo i to što takovo susjedno područje Turci nisu napadali svojim četarskim pohodima, koji su inače uvijek bili strah i trepet za napadano naselje. Teške strane četarskih napada imalo je to stanovništvo prilike vidjeti kada su četari kroz njega prolazili vraćajući se sa svojih pohoda sa mnogim blagom i robljem. A opet u samom propuštanju turskih četara kroza svoje zemljiste ležala je okolnost koja je silom prilika dovodila na približavanje Turcima, jer propustiti s mirom tursku vojsku u udaljenije krajeve značilo je u posljednoj crti osjećanje ili svoje vlastite slabosti ili nevršenje dužnosti prema svojoj vojnoj spremi. Od toga osjećanja do popuštanja prema Turcima nije bilo daleko. Svojom vojnom snagom Turci su mogli i umjeli naći sebi uvijek slobodan prolaz kroz još neosvojeno susjedno područje. No upravo u tom prolazeњu Turci su mogli lako pronaći kakvo će biti buduće stanje na tom tlu. Ako su njihove neredovite čete lako propuštane kroz taj kraj, oni su uviđali da je stanovništvo tu ili slabo za obranu ili da je neodlučno hoće li se boriti proti njih. U tom slučaju Turci su uredili na širokoj osnovi predobivanje toga naselja svim mogućim sredstvima. Ako se na tom susjednom tlu prolazeњe turske vojske sprečavalо, oni su lako utvrdili snagu susjedne vojne spreme i prema tome su udešavali svoje djelovanje.

Stanje na tom zemljištu oko sjevernoga dijela Dinare i s jedne i s druge strane Une i Unca u razmaku od 1503. do 1526. prikazuju mnogi naši, mletački i austrijski pisani spomenici, a između njih ti posljednji osobito od 1520. dalje. Sa naše strane vrlo je važno pismo što ga je pisao papi u Rim svećenik Stefan Posedarski, a u kojem je opravdavao djelovanje bana Ivana Krbavskoga. Taj prikaz kneza Posedarskoga može da posluži kao osnovan u proučavanju tadašnjih prilika na tom zemljištu jer je potekao od čovjeka odrasla u tom kraju, koji je i sam sudjelovao u upravi zemlje a koji je po red toga kao potomak staroga plemena dobro poznavao politički položaj i lične odnose na tom tlu. U tom pismu Posedarski razlaže kako su Turci i naši muslimani u posljednjih pedesetak godina uspjeli da narod zapadno od Dinare i u Gornjem Pounju predobiju za sebe. Oni to čine vještim načinom te svijet prilazi njima od svoje volje. Mnogi ostavljaju svoju staru vjeru i primaju islam. Pri tome su Turci tako prepredeni i lukavi, te on ne bi znao reći imaju li više uspjeha svojim vojnim poduzimanjem ili tim lijepim načinom. Kad osvoje kakvu tvrđavu, onda u nju postave vojvodu, koji davanjem posjeda i ženidbenim svezama veže za sebe susjedne plemiće i ratarsko stanovništvo koje mu se podlaže i koristi u njegovom daljem radu. Tako su se mnogi kršćani vjenčali s muslimankama i obratno. To se čini i na onom zemljištu koje još nije pripalo Turcima. Tim načinom i takvim svezama oni su već toliko uspjeli, te je i ban Ivan Krbavski došao do toga da im plaća danak kako bi održao svoju banovinu i sebe.⁴⁸⁹ Iz toga se pisma Stefana Posedarskoga vidi da su Turci i Cetinu, velik dio Sane i Velikoga Pseta i Unac, Cvjetnić i okolinu Knina bili predobili svojim mirnim putem, kao što su to postigli i u susjednoj Bosni, Hercegovini i na zemljištu između Neretve i Cetine. Razabira se da su to prilaženje Turcima vodili sami domoroci, prethodeći na taj način samim turskim vlastima. Posedarski naročito ističe da je velik dio naroda na tom tlu primio i islam, što ga je odmah i čvrsto povezalo s turskom državnom mišlju. Takvo stanje javlja sa toga zemljišta 1524. i Ivan Kobasic, hrvatski plemić iz srednjeg Pounja, koji je u to vrijeme trebao da uredi u ime austrijske vojne spreme obavještajnu službu. On napominje u svom izvještaju da će biti vrlo teško na tom tlu uvesti takvu službu, jer što je bolje u vojnoj službi u tom kraju, sve je već otpalo od borbe.⁴⁹⁰ Taj način turskoga prodiranja opazili su ubrzo i jasno i zapovjednici austrijske vojske koji su djelovali u Štajerskoj i Kranjskoj. Oni su budno pazili što se događa na hrvatskoj Krajini, jer o njoj je zavisila obrana i njihova područja. Već oko 1520. oni su imali tajne izvještaje da su mnogi Hrvati pristali uz Turke, pa, što više, da polaze s Turcima i na četovanje u austrijske krajeve. To je bilo isto takvo stanje kao što je bilo u

⁴⁸⁹ Bulić Bulletino, 22, 190.

⁴⁹⁰ In his partibus homines milicie experiores jam quasi omnino defecerunt. Véghelyek, 294.

Radobilji i Cetini, gdje su Hrvati išli s Turcima na plijenjenje na mletačko područje.⁴⁹¹ Njihovi su tajni izvještaji osobito javljali da su oba grofa Frankopana u Brinju i Tršcu u dobrim prijateljskim svezama s Turcima te da turski četari često uzimaju njihova imanja kao osnovicu za plijenjenje po Kranjskoj i Štajerskoj. I sam ban Karlović, iako je bio u svezi s austrijskom, a donekle i s mletačkom vojskom, nije ipak ulazio u veća djelovanja proti Turaka, nego je nastojao da s njima utvrdi mir, po kojem bi njegovo područje bilo pošteđeno od četovanja.

U takvim prilikama na cijelom tom zemljишту oko gornje Cetine, Unca, gornje Une, Dinare i Zrmanje u turskom prodiranju nije ni bilo velikoga ratnoga djelovanja. U toku od tridesetak godina toga turskog napredovanja svakako je bilo i manjega vojevanja oko pojedinih jačih i težih tvrđava kao što je to bila ona sinjska, a kasnije kninska i ono nekoliko manjih utvrđenja u Pozrmanju. Ipak i to osvajanje nije izvršeno s mnogo napora i sa velikim gubicima, pa su tvrdi gradovi u Pozrmanju Turcima u ruke prešli uglavnom predajom. S druge opet strane valja utvrditi da je u starinačkom hrvatskom stanovništvu na tom tlu bilo i dosta pojedinaca i većih skupina koje su bile potpuno protivne turskom napredovanju na to zemljiste. S te je strane bila uređena i borba koja se prema tamošnjim prilikama vodila uglavnom iz tvrdih gradova. Isprva su ti borci bili upućeni gotovo samo na sebe, jer su od strane bana bili slabo pomagani. Kasnije, osobito od 1520. dalje, stupilo je u svezu s tim Hrvatima austrijsko plemstvo iz Kranjske i Štajerske koje ih je donekle opskrbljivalo novcem, oružjem i manjim četama vojske. Tada su ti krugovi na tom tlu počeli uređivati i Vojnu krajinu, te je poveći broj Hrvata pristupio i u pograničnu vojnu službu, u kojoj su sudjelovali ponajviše kao iskusni konjanici. To uređivanje stalne obrane, a pogotovo pristupanje Hrvata u Vojnu krajinu i ulaženje austrijskih pomoćnih četa na hrvatsko tlo pogranično prema Turcima, bili su svakako razlog što su Turci što kasnije to sve više, već prema razvijanju Vojne krajine, udarali i jačim snagama i po nekoj osnovi. Prema svemu tome u turskom napredovanju na zemljiste oko Cetine, u Sani, Psetu, Uncu, Cvjetniću, Srbu, Odorju, Hotući, Krbavi, Lici i Bužanima valja razlikovati dva razdoblja i dva načina osvajanja. Prvo od njih bilo je ono u kojem su Turci zadobili između tih krajeva one što su ležali više u istočnjem i južnjem dijelu. To se dogodilo između 1503. i 1516., a oni su tada zahvatili južnu i srednju čest Sane, Veliki Pset, Unac, Cvjetnić, istočni dio Srba, zatim Radobilju i Cetinu i približili su se Kninu, Luci, Odorju, Hotući i Krbavi. Nema vijesti da je na tom zadobivenom tlu bilo kakvoga većega vojevanja, plijenjenja i robljenja. Tu su Turci upotrijebili onaj prvi način svoga prodiranja u tuđu zemlju mirnim putem predobivajući narod već naznačenim sred-

⁴⁹¹ Ibid. 327.

stvima. Na te krajeve odnose se u velikoj mjeri riječi spomenutoga Stefana Posedarskoga.

Ubrzo poslije toga kako su Turci stekli južnu i srednju čest Sane, Veliki Pset, Ūnac, Cvjetnić i istočni dio Srba, na tom se tlu našlo u naselju ovakvo stanje: Nigdje tu nema više katoličkoga stanovništva, osim samo nešto na sanskom području oko Prijedora, a na njegovu mjestu postoje jaki muslimani i po selima na dobrom ratarskom tlu i po stariim trgovištima. Katolika nije bilo više pogotovu u Psetu, Ūncu i Cvjetniću gdje su do toga vremena živjela snažna hrvatska stara plemena. Od njih su u Psetu bili jaki Kolunići i Keglevići, a na Bjelajskom polju, u Očigovu (kasnije Očijevu), Driniću, Sokoljanima i dalje istočno na Bravskom zemlje su držala manja plemena. Poveća su plemena bili i Unčani i Cvjetnići na dobrom tlu. Pored tih posjedničkih rodova na tom zemljisu živjelo je i mnogobrojno kmetsko žiteljstvo. Nema prema tome sumnje da je jedan dio i onoga posjedničkoga i ovoga kmetskoga stanovništva u prvim deseticama 16. st. primio islam, kao što je to načinilo i staro hrvatsko naselje u povećem broju u južnoj Sani, Banjicama, Plivi, Zemuniku i Vrbanji i dalje jugozapadno u Hlivnu, Lašvi i Dumnu.

Jedan dio toga naselja našao je prilike da iseli sa toga zemljisu od Sane do Une. Zna se da su otuda izišli barem u jednoj česti Kolunići, a isto tako u kraju oko Zagreba nalaze se kasnije i rodovi Cvjetnića i Mišljenovića.

Čim su se Turci na tome zemljisu oko 1515. učvrstili, oni su tu nastanili svoje pastirsko naselje iz južnijih krajeva, kojemu su povjerili čuvanje granice i koje će upotrebljavati kao neredorovite čete u martološkom četovanju. Poislamljeni starosjedioci bili su zadržali plodno Bjelajsko polje, zatim dobre ratarske zemlje u Sani i Uncu. Dosedjeni pastiri dobili su brdsko zemljiste u Bravskom i visoka polja u Psetu, Uncu i Cvjetniću, podesna za njihovu pastirsku privrodu. Već su 1524. javljali izvještaji da se u Uncu i Glamoču nalazi naselje od 6000 kuća koje je vrlo opasno, jer iz njega izlaze mnogobrojni četari što udaraju otuda na Kranjsku.⁴⁹²

Mirnim prodiranjem Turci su u svoje ruke dobili u to vrijeme i zemljisu od Neretve sve do Zakrčja. Prvo im je pripalo područje od Neretve preko Vrgorca do Cetine, a onda i sama Cetina. Da su oni to drugo zemljisu stekli mirnim putem, vidi se iz činjenice što su već 1513. u Cetini uzeli u svoju vojsku dvije trećine starosjedičkoga naselja sposobnoga za oružje. Velik dio toga ljudstva uvršten je u martološke čete koje su bile određene za čuvanje granice i za četovanje po susjednom području.⁴⁹³ Vojvodom tih cetinskih martoloza postao je Muratbeg, koji je bio rodom iz Šibenika iz kuće Tardića, a imao je u tom mjestu i brata kanonika. On je kao

⁴⁹² Véghelyek, 340—348.

⁴⁹³ Arkiv 5, 400.

mlad čovjek primio islam, te je ubrzo postigao visoke vojničke časti. U tom svojstvu postao je čehaja bosanskoga paše, i u toj službi mnogo je sudjelovao u osvajanju naših sjeverozapadnih krajeva. Muratbeg je uredio čvrstu spremu martoloških odreda u Cetini, s pomoću koje je ubrzo prešao na osvajanje Zakrčja i Pozrmanja. U te čete stupili su uglavnom pastiri i seljaci iz Cetine, Radobilje, Brodarića i zemljišta s jedne i s druge strane Svilaje, Mošćea i Promine. Oni u većini i nisu primili islam. To su jamačno učinili mnogi članovi posjedničkih rodova koji se kasnije nalaze u mnogobrojnom muslimanskom stanovništvu na tom tlu.

Poslije velikoga turskoga četarskoga pohoda 1493., u kojem je teško stradala hrvatska vojska u sklopu Plješevice u Pounju, Turci na zemljište između Une i Velebita nisu udarali većim četama sve do 1514., dok nisu utvrdili svoju vlast u južnom dijelu Sane, u Velikom Psetu, Uncu, Cetini i Zakrčju. Te godine u proljeće oni su opremili veliki četarski odred koji je trebao da napadne područje Knina, Luke, Odorja, Hotuče, Srba, Lapca, Krbave, Like i Bužana kako bi na tom tlu zastrašio pristaše borbe proti Turaka. U tom odredu našli su se pored četa od Mostara, Hlivna i Prozora i mnogobrojni članovi martološke spreme iz Povrbašja, Sane, Pseta, Unca, Grahova, a i oni novi tek uvršteni u tursku vojsku u Cetini i Zakrčju. Izvještaji javljaju da su ti četari na to zemljište upali dolinom Unca i južnije otuda kod Knina. U Lici su uhvatili 3000 robja i mnogo blaga, a u Luci, Odorju i Hotući manje, jer je narod o tom pohodu bio obaviješten, te se uspio skloniti. Odred je vodio sam bosanski paša, a uredio ga je spomenuti Šibenčanin Muratbeg Tardić.⁴⁹⁴

Potonje 1515. godine turski su četari upali preko Like i Bužana u okolinu Senja, gdje su spalili tri utvrđenja i odveli nešto roblja.⁴⁹⁵ To su učinili i naredne godine sa sličnim uspjehom.⁴⁹⁶ Tursko četovanje djelovalo je na vojvodu Ivana Krbavskoga, jer 1519. javljaju mletački izvještaji da će se taj borac na granici podložiti Turcima i plaćat će im danak, ako ne dobije pomoći.⁴⁹⁷ On je ipak oklijevao, te su ga Turci opet pljenili i zemlju mu robili, a osobito u jesen te godine kada su na to zemljište upali s većim odredom.⁴⁹⁸ U to je vrijeme ban Petar Berislavić okupljaо čete da suzbije te provale na područje između Une i mora kojim su Turci udarali idući na pljenjenje u Kranjsku. Za to mu se pružila prilika kada su se turski četari 1520. vraćali od Pivke preko Brinja u Bosnu. On ih je napao kod Vražjega Vrtla, ali je u toj bici i sam poginuo. Tada je banom postao Ivan Karlović Krbavski i on je odmah u početku svoga banovanja nastojao da se nagodi s Turcima, kako bi štedjeli njegovo područje.

⁴⁹⁴ Ibid. 5, 434.

⁴⁹⁵ Ibid. 5, 446.

⁴⁹⁶ Ibid. 5, 463.

⁴⁹⁷ Ibid. 8, 56.

⁴⁹⁸ Ibid. 8, 64 i 66.

Za tih osam godina od 1514. do 1521. zemljiste od Une do Velebita doživjelo je nekoliko turskih upada koji su odveli nešto naroda u roblje, ali i mnogo stoke i sitnoga i krupnoga zuba. Jasno je da je robljenje i plijenjenje izazvalo strah i bojazan da će se takvo stanje nastaviti i produžiti. Položaj je toga svijeta bio još teži zbog toga što se pouzdano znalo da nema koga tko bi te upade mogao spriječiti, jer je banska vojska bila slaba, obrana zemlje neuređena, a pomoć je od kralja bila potpuno nesigurna. Ostalo je samo ili da se zemlja preda Turcima, kao što je to učinjeno u Sani, Psetu, Uncu, istočnom Srbu, u Cetini i Zakrčju, ili da se prepusti robljenju i plijenjenju, ili da se seli u sigurnije krajeve. U onom prvom pogledu odluku su mogli stvoriti samo oni koji su držali vlast i vodstvo uprave u svojim rukama. Ti ljudi kolebali su se i sami između nastavljanja borbe i prelaženja k Turcima, nalazeći se neprestano pod utjecajima sad jedne sad druge strane. Zbog takvoga njihova držanja i stradavalovo je uglavnom to zemljiste. Seljenje u druge strane mogle su vršiti i pojedine manje i veće skupine stanovništva, već prema prilikama. O takvoj jednoj seobi javljaju izvještaji već iz 1514. Ona je izvršena u vrijeme kada su turski četari te godine upali dolinom Unca u Krbavu, Hotuču i Odorje, gdje su Krbavski imali najviše svojih posjeda. U jesen te godine nekoliko stotina seljačkih i pastirskih porodica iselilo je tada sa toga zemljista, osobito iz Hotuče i Odorja, i naselilo se na turskom području, a to znači u Zakrčju i u Cetini.⁴⁹⁹ Svakako je to značajna pojava koja dokazuje da je to naselje po svom raspoloženju bilo blizu Turcima, a opet s druge strane da je ono stvarno uočilo koja će strana u toj borbi konačno nadvladati. Nekoliko godina kasnije žalio se Ivan Krbavski na Mlečane da mu vabe narod da preseli na njihovo istarsko područje. On je tu seobu zabranio, ali se ona ipak vrši, jer se svijet sa njegova zemljista uklanja na sigurnije tlo⁵⁰⁰. Te vijesti jasno ukazuju na to, da je sa tla između Une i Velebita već od 1514. počelo iseljavanje u druge strane. Što dalje ono je svakako bivalo sve jače, jer su i prilike tu iz dana u dan bivale sve gore.

Tada su Turci 1521. osvojili Beograd, a to je značilo da će se početi spremati na osvajanja Podunavlja,. Za taj poduhvat oni su bili dužni da najprije osiguraju svoje bokove, među koje je spadalo i zemljiste oko Zrmanje, Velebita i Une. Tu je u prvom redu trebalo dobiti jako utvrđenje Knin i sve one manje tvrđavice koje su činile njegov tvrđavni vijenac, zatim Obrovac i u Krbavi Udbinu. Da se knin osvoji, poslani su bosanski i mostarski paša, prvi nešto prije drugoga. Bosanski paša, kojemu je poslove vodio Šibenčanin Muratbeg, imao je u to vrijeme dobre sveze s mnogim viđenim ljudima na tom tlu i oko Knina i uz Unu u Odorju, Hotuči, Krbavi i Lici. Da odbije pritjecanje pomoći iz Kranjske i Štajerske, bosanski paša podje preko Krbave, Like, Gacke i Modruša na robljenje i pli-

⁴⁹⁹ Ibid. 5, 434.

⁵⁰⁰ Ibid. 8, 130.

jenjenje u Kranjsku. Na pounskom tlu računalo se s tim turskim pothvatom, a mislilo se da im je cilj austrijsko zemljiste u susjednoj Sloveniji. Onamo su preko Pounja vodila dva puta: jedan preko Udbine kraj banova grada, a drugi pored Bihaća. Svakako se očekivala navala samo od srednje Bosne.⁵⁰¹ Pod konac ožujka prošla je velika četa Turaka pored banove Udbine. Njegovi su vojnici zasjedom uhvatili visokoga turskoga oficira, u kojem je bio prepoznat jednoga od svojih službenika, što su ga Turci u četovanju prije nekoliko godina uhvatili i odveli u Bosnu. Tamo je on primio islam i u turskoj vojski postigao je visok čin. On je bana izvijestio da je to bila samo izviđačka četa, a da će za petnaestak dana ovuda proći sam bosanski paša s većom vojskom svih vrsta. Na Cvjetnicu ta je vojska već bila na kranjskom zemljisu, gdje je oplijenila i porobilala Krš oko Cirknice, Ribnice i Kočevja, a odande se onda spustila u Pivku, Senožeće i u Vipavu. Došli su ni od koga nenajavljeni, a plijenili su i robili nesmetano. Pred Uskrs bili su već u Modruškom polju, na Uskrs u okolini Brinja, otkuda su sutradan otišli u Udbinsko polje i odonud za nekoliko dana na bosansko tlo s one strane Une.

Kod cijelogoga toga pohoda vrlo je značajno držanje i hrvatskoga plemstva i seljaštva. Austrijske vlasti utvrdile su da im sa hrvatske strane nije nitko najavio tačan dolazak turske vojske, iako su za to bili dogovoreni naročiti znaci. U prvom redu to su bili dužni učiniti Frankopani iz svojih tvrdih gradova koji su ležali uz putove što su vodili od Krbave na Kranjsku. Trebalo je da prvi znaci budu poslati iz Brinja i Slunja, njih da prihvate u Modrušu, a onda u Ozlju. Frankopani su imali i svoje stalne čete, a mogli su lako okupiti i jače odrede svojih podanika i susjednih plemića, ali su oni ostali potpuno mirni. Austrijanci su utvrdili da svi oni nisu pokazali nikakve spremnosti ni volje za ikakvo djelovanje za borbu proti te turske čete, da nisu ni znali gdje se u to vrijeme nalazi ban, a da ni sam ban nije htio ulaziti ni u kakav bojni dodir s Turcima. Oni su saznali da je Bernardinu Frankopanu u Modrušu, koji je bio dužan obavijestiti pucanjem susjedne austrijske posade na opasnost od Turaka, paša ponudio da ne puca, a on će mu ostaviti sve posjede u miru, a inače da će ga nemilice uništiti. Grof Bernardin primio je pašinu ponudu i nije najavio dolazak turske vojske.⁵⁰² Kad su Austrijanci pitali Ferdinanda Frankopana u Ozlju gdje je ban i kupili se hrvatska vojska, on im nije odgovorio.⁵⁰³ Austrijski izvještaji osobito ističu da su Turci u svom povratku šišli u Modruško polje, da su tamo na veliku subotu cijeli dan boravili, da su sa hrvatskim seljacima trgovali, jeli i pili, a narod da nije od njih uopće bježao.⁵⁰⁴ Za bana Karlovića znalo se da je bio skupio razmjerne jaku vojsku ponajviše iz Krbave, Hotuče, Like i Bužana i da je s njom legao u Modruški gvozd (Kapelj), ali da nije navaljivao na Turke. Tako je

⁵⁰¹ Véghelyek 47.

⁵⁰² Ibid. 90.

⁵⁰³ Ibid. 82, 88, 92.

⁵⁰⁴ Ibid. 97.

prošao taj veliki turski pohod na plijenjenje i robljenje u kojem je stradala susjedna Kranjska, ali su Hrvati bili poštedeni.

Međutim je u isto vrijeme teško oplijenjen i porobljen jedan dio zemljišta između Une i Velebita. Izvršio je to mostarski paša s velikim odredom četara i martoloza koji je od Knina kroz Odorje provalio u Hotuču, a odande u Liku i Bužane. Vojska mostarskoga paše bila se postepeno okupljala u Cetini i Zakrčju da odande u danoj prilici navali na Knin i tvrde gradove na tom zemljištu. Taj pohod na Liku i Bužane, dvije najbolje naseljene župe na području između Une i Velebita, imao je zadatak da smete okupljanje banove vojske koja bi mogla priteći u pomoć Kninu i Pozrmanju, a opet s druge strane da pokaže da su Turci voljni uništiti te krajeve, ako se oni odupru turskom pothvatu. Mostarski paša upao je u Liku i Bužane na veliku nedjelju, upravo u ono vrijeme kad je bosanski paša plijenio Kranjsku. Koliko se vidi iz suvremenih izvještaja, ban Karlović nije se nadao toj provali. Stoga je on i skupio svoju vojsku na tome zemljištu od Odorja do Brinja i odveo ju je u Modruški gvozd da mu bude pri ruci, ako je ustreba. Austrijski izvještaj o tom upadu mostarskoga paše kazuje da su Turci u Lici i Bužanima zatekli samo starce, djecu i žene, jer su se odrasli nalazili u banovojoj vojsci u Gvozdu. Od toga su turski četari pohvatili sve što su mogli. Tom su prilikom spaliti i tri utvrđenja, među njima i grad Ribnik Gašpara Slavkovića, u kojem je izgorio on s porodicom i sa preko dvjesta čeljadi što su se tu bili sklonili.⁵⁰⁵

Poslije toga veliki je strah zahvatio cijelo zemljište od Odorja do Brinja. Znalo se da se tu u blizini u Cetini i Zakrčju nalazi s jakom vojskom mostarski paša, s kojim plemstvo sa područja od Une do Velebita nije bilo još uhvatilo svezu, a za koga je bilo sigurno da neće štedjeti nikoga i ništa kako bi došao do svoga cilja, brzoga osvojenja tih krajeva. U to se vrijeme nalazilo u Hrvatskoj na tlu oko Kupe nešto austrijske vojske koja je bila dovedena da pomogne banu. Zapovjednik te čete izvjestio je tada bečki dvor o tom strahu i uzbuđenju što su bili obuzeli stanovništvo od Odorja do Brinja. U tom izvještaju on javlja da je tu nastalo takvo stanje u kojem su i plemstvo i seljaci čvrsto odlučili da sele otuda na sjever u sigurnije krajeve. Iako je na tom tlu bilo mnogo tvrdih gradova, ipak se plemstvo nije uzdalо u njih poučeno primjerom nastradaloga Gašpara Slavkovića. Taj zapovjednik napominje u svom pismu i to da su i on i ban mnogo i dugo odgovarali viđenije ljudi iz tih krajeva da ne sele iz svojih domova, obećavajući da će u pomoć prispjeti veća austrijska vojska koja će odbiti turske čete. Oni su u tom jedva uspjeli, dakako pod obećanjem da će se austrijski odredi prebaciti na drugu stranu Gvozda od Gacke na jug. To je i učinjeno, ali ta vojska nije dugo ostala među Hrvatima. Austrijanci su

⁵⁰⁵ Ibid 104.

je poslije nekoga vremena opet povukli na drugu stranu Kupe, i zemljiste od Odorja do Gvozda opet je ostavljeno bez veće obrane.⁵⁰⁶

Po Uskrusu mostarski paša povukao je svoje četare i martoloze u kraj južno od Velebita gdje je ubrzano sa Husrefbegom i njegovim čehajom Muratbegom Tardićem počeo spremati navalu na Skradin i Knin. Ta dva utvrđenja pali su im u ruke posljednjih dana svibnja, i to predajom što je svojim svezama umio postići spomenuti Šibenčanin Tardić. Zabavljeni uređivanjem novih osvojenih krajeva Turci nisu navaljivali odmah dalje većim četama na drugu stranu Velebita, a možda i zbog toga što su spremali napad na tvrdi Klis. Samo su martolozi u četi od oko pet stotina ljudi udarili na utvrđenje Strmicu, koja se nalazila na južnoj strani Odorja braneći ulaz u tu župu i Hotuču. Osvojenjem te tvrđavice Turci su dolinom Butišnice i Tiškovca dobili otvoren put i u Unačku župu koja je u to vrijeme već bila njihova, a otuda i u Srb i Hotuču koji su im od toga vremena stajali na domaku. S Kninom i Skradinom Turcima su u ruke pali stara Kninska župa, veći dio Luke, Opromiňje i desna strana Pokrčja. Samo su dva jaka utvrđenja na granici prema mletačkom području ostala u vlasti bana. To su bili Ostrovica nedaleko desne strane donje Krke i Obrovac ispod Velebita blizu ušća Zrmanje. Prvo od njih Turci su stekli naredne godine izdajom Damjana Klokočića, kojega je predobio za taj čin Muratbeg Tardić.⁵⁰⁷ Obrovac su oni dobili 1527. isto tako predajom, jer ga posada nije više htjela braniti.

Nekoliko dana poslije četovanja mostarskoga paše po Lici, u kojem su stradali osobito krajevi oko Ribnika, Perušića i Kosinja, provalila je jedna martološka četa od Unca daleko preko Like u primorje oko Senja, gdje se kod crkve sv. Jurja bio slavio god, pa se tu bilo sakupilo mnogo naroda. Tu su oni uhvatili veći broj roblja i plijena i s tim su se vraćali na Unac. Međutim je ban Karlović saznao za tu četu i u njenu povratku sačekao ju je u Vrhovini, potukao ju je i oslobođio je svetojursko roblje.⁵⁰⁸ To je bila prva bitka u 1522. u koju se ban upustio, a i ta nije bila proti redovite turske vojske, nego protiv martoloza.

Kada su osvojili Knin i Skradin mostarski i bosanski paša nisu se, dakako, povukli u svoje osnove, nego su i dalje još neko vrijeme ostali i u tom kraju i u bližoj okolini. Mostarski paša odvojio je dio svoje vojske i poslao ga na Klis da ga osvoji. Ta turska četa nije uspjela, nego se povukla u Hercegovinu. Veći dio hercegovačke vojske smjestio se u Cetini, u Grahovu i na Livanjskom polju gdje se spremao na nova vojna djelovanja. Bosanski paša, ostavivši čest svoje vojske u Pozrmanju i desnom Zakrčju, sveo je svoje čete na Unac, Srb i susjedni Pset, gdje ih je mogao lakše ishraniti. Tu turšku vojsku osjećali su kao tešku prijetnju svi okolni hrvatski kra-

⁵⁰⁶ Ibid. 103—104.

⁵⁰⁷ Arkiv 8, 198.

⁵⁰⁸ Véghelyek 115—117, 137.

jevi, a osobito oni od Velebita do Une koje su Turci bili opkolili već sa dvije strane.

U takvim prilikama nastalo je općeno previranje među posjedovnim stanovništvom na tom zemljisu. Ono je stajalo pred pitanjem: hoće li se nasloniti na Turke ili će se od njih braniti. Na to drugo nagovarali su ih susjedni Austrijanci koji su u tom slučaju obećavali pomoć. Te su austrijske čete u malom broju i došle, i to je bio i razlog, zašto se Turci nisu usuđivali na veće djelovanje. Tako se plemstvo na tom tlu neko vrijeme kolebalo, jer su nagovaranja dolazila s jedne i s druge strane.

Međutim su se upravo u to vrijeme pojačali stara mržnja i neprijateljstvo među najvišim hrvatskim plemićima na tom području. Mihajlo Vojković, koji je Turcima predao Knin, vratio se u svoj tvrdi Klokoč što ga je još jače bio utvrdio novim topovima. Njih je dao kralj lijevati u Pragu, pa ih je poslao Vojkoviću da ih odveze u Knin i njima brani taj grad, ali ih je on radije zadržao u svojem Klokoču. Slunjski Frankopani, Matija i Đuro, saznali su za to i navalili su stoga na to utvrđenje da kazne Vojkovića. Oni opet te topove odvezu u svoj Slunj. Uto je i ban Karlović počeo uredovati proti Vojkovića i prvo ga je uhvatio, okovao, a zatim i zatvorio u svoju Udbinu. Poslije toga navalili na Slunjske, jer su bili već osvojili Vojkovićev Klokoč. On opsjedne njihov Cetin, a Slunjski se nato udruže s Bernardinom Frankopanom u namjeri da se opru banu. U to je vrijeme umro u Tršcu nedaleko Slunja njihov rođak, kojega je tvrdi grad odmah poslije toga zauzeo ban Karlović. Frankopani su u tome vidjeli očiti znak neprijateljstva. Oni su se tužili na bana da s banskim vojskom kojom je trebalo da brani zemlju od Turaka udara redom na veće posjednike Hrvate, a Turci napreduju i otimaju grad za gradom. Najprije da je ban s banskim četama napao na Petra Keglevića i Mihajla Tereka, a kad ih nije mogao po svojoj volji pokoriti, navaljuje sada na njih Frankopane.⁵⁰⁹

U toku mjeseca lipnja osjećao se sve više pritisak vojske bosanskoga paše. On se sve više pomicao od Unca i Velikoga Pseta prema Bihaću. To nije smetalo banu da napadá na Frankopane i njihove prijatelje.⁵¹⁰ Za to djelovanje on je upotrebljavao, dakako, i one čete koje su mu doveli na pomoć Austrijanci. Na taj način vezao se on sve više i čvršće uz njih, a odalećivao se sve jače od Turaka. U to vrijeme stupio je potpuno u austrijsku vojnu službu Senjanin Nikola Jurišić, koji će otada za mnogo godina ostati jedan od glavnih oslonaca habšburške politike u Hrvatskoj.⁵¹¹ Austrijancima su se mnogo približili i neki Frankopani, te su od njih primili i pomoć u četama. Stoga su Slunjski i uhodili bosansku vojsku u Uncu i javili su o tom Austrijancima. U tom pismu oni su ujedno ponudili da su pripravni stupiti u borbu proti Turaka ako ih Austrijanci

⁵⁰⁹ Ibid. 153—154.

⁵¹¹ Ibid. 167, 176.

⁵¹⁰ Ibid. 157, 162, 172—176.

pomognu. Na tu njihovu odluku pristao je i njihov rođak Krsto Brinjski.⁵¹²

Takvo stanje među Hrvatima na zemljištu od Odorja do Kupe nije ostalo nepoznato bosanskom paši. Da zastraši Frankopane i sve ono plemstvo što se počelo priklanjati Austrijancima, on je opet opremio četarski pohod u te strane. To je bio poveći konjički odred koji je došao do Kamengrada u Sani i prešao Unu na brodu Zrinskoga kod Lisnice. Otuda je udario na Steničnjak i utaborio se u polju oko toga grada. Tu je prvo porobio bogato Podgrađe, zatim cijelo polje između Kupe i Save i prodro je sve do Siska. Ti su se četari opet vratili istim putem na brod grofa Zrinskoga na Uni, a odonud puni plijena i roblja na svoje tlo. Osam dana kasnije prešla je na tom brodu na Uni opet jedna turska četa koja je, doduše, bila manja nego ona prva. Ona se utaborila kod Hrastovice i odatle je oplijenila i porobila cijelu okolinu. Ona je odvela roblja više nego prva.⁵¹³ U to je vrijeme jedna turska četa prodrila sve do Modruškoga polja, ali nije načinila mnogo štete. Čini se da je ona ispitivala samo položaj na tom zemljištu.⁵¹⁴

Austrijski izvještaji oštro su optuživali grofa Zrinskoga što je u dva maha na svom brodu na Uni propustio Turke na plijenjenje i robljenje dalje u Pounje i Pokuplje. Austrijancima je u tom pogledu bio sumnjiv i Ferdinand Frankopan u Ozlju. Nijedan od ta dva velika posjednika na tome tlu nije najavio dolazak Turaka, iako im je to bila dužnost. Austrijanci su prije nekoga vremena bili postavili odred svoje vojske od tisuću ljudi u Steničnjak da brani to područje, ali su ga, tužili su se austrijski kapetani, Hrvati nerado gledali, te je bio povučen u Austriju.⁵¹⁵ Hrvati su, dakako, isto tako štošta zamjerili Austrijancima. Oni su prigovarali što austrijske čete nisu udarile na Turke, iako su bile skupljene u Gvozdu. Hrvati su uopće opazili da zapovjednici austrijske vojske na svaki način izbjegavaju da dođu u otvorenu borbu s Turcima.

Te jeseni turski su četari isli na plijenjenje u Metličko polje, te su prolazili pored Ozlja, ali na hrvatskoj strani većega zla nisu načinili.⁵¹⁶

U toj godini izvršeno je na zemljištu oko gornje Une veće raseljanje. U njem su sudjelovali pastiri, koje su nazivali i Ćići. Oni su do toga vremena živjeli u većem broju u planinskom dijelu Like, Krbave, Hotuče, Odorja, Unca, Srba, Cvjetnića i Knina, gdje su od česti bili starinci, a od česti su bili doseljenici s planinskoga područja od Livna, Duvna, Prozora i Ljubuškoga. Kada su bosanski i hercegovački paša u proljeće te godine počeli prodirati od južne Sane i od Cetine prema Zakrčju, Pozrmanju i gornoj Uni, ti su Ćići odgovorili na to na dva načina. Veći dio njih pristao je odmah uz

⁵¹² Ibid. 164, 187—189.

⁵¹³ Ibid. 193—197.

⁵¹⁴ Ibid. 189.

⁵¹⁵ Ibid. 193—197.

⁵¹⁶ Ibid. 270—274.

⁵¹⁷ Ibid. 96—98, 252, 285—296.

Turke i stupio je u njihovu ratnu spremu, kao što su to načinili i pastiri gotovo svuda na Balkanu, osobito u njegovu srednjem i zapadnom dijelu. Osvojivši Knin i Skradin, Turci su to drugo utvrđenje odabrali za svoje tvrđavno središte te su ga utvrdili i uredili što su u to vrijeme bolje mogli. U Skradinu je Muratbeg Tardić osnovao i sjedište vojne turske spreme, u koju su odmah po osvojenju počeli stupati okolni starosjedoci Hrvati iz ratarskoga, a osobito iz pastirskoga naselja. Ta je skradinska spremna odgovarala onoj cetinskoj, koju je Muratbeg isto tako osnovao i uredio oko 1513. U toj turskoj vojski imat će Hrvati i ratari i spomenuti Ćići veliko značenje. Oni će učvrstiti tursku vlast u Pokrčju i u Pozrmanju i zapriječit će Mlečanima da prodiru na to zemljište. Drugi, manji dio toga pastirskoga naselja od Like, Krbave i Hotuče do Knina nije bio voljan, svakako zbog nekih svojih razloga, pristupiti Turcima, nego je ispred njih izbjegao i preko Modruša i Pivke prebacio se u sjeverni dio Istre.

Naredna 1523. godina prošla je bez većega ratnoga djelovanja, ali su na obje neprijateljske strane vršene pripreme za što veće svoje jačanje. Turci su u Skradinu dovršili svoja građenja i sredili su svoju vojnu spremu raširivši je mnogo novim četama starosjedilačkoga naselja. U to vrijeme dana je osnova novom naselju i u Skradinu i u Kninu, koje su sačinjavali muslimani ili doseljeni iz susjedstva iz Unca, Pseta, Sane i Livna, ili oni starinci koji su poslije osvojenja primili islam. Turci su te godine zadobili i Ostrovicu proširivši svoje područje dalje prema moru. Njihova je snaga na tom tlu u toj godini u stalnom porastu.

Hrvati su se poslije teških nevolja u 1522. stali sve više naslanjati na Austrijance odakle su se nadali bar nekoj pomoći. Tada su postavljene nešto jače čete na Unu od Bihaća do Lapca da čuvaju granicu. I zaista, Turci za cijelo to vrijeme nisu nigdje pokušali udariti. Pod konac listopada povučena je ta vojska od Une u unutrašnjost, jer se mislilo da Turci više neće provaljivati.⁵¹⁸ Oni su ubrzo saznali da su čete dignute s Une i iskoristili su tu priliku te su putem od Steničnjaka i od Brinja provalili na zemljište Ozlja koje su osam puta uzastopce oplijenili i porobili.⁵¹⁹ Značajno je da Ferdinanda Frankopana u Ozlju niti je tko obavješćivao o dolasku Turaka, niti mu je pritekao u pomoć.

Godina 1524. započela je pripremanjem uhodarske službe protiv Turaka, za koju je kao središte izabrana Udbina. Cijeli taj posao uzeli su na sebe Austrijanci, koji su plaćali i uhode i njihova zapovjednika Kobasića, plemića iz Brekovice kod Bihaća. Uhodarske stanice uredene su bile u Lapcu, Udbini, Nebljusima, Bihaću i Brinju.⁵²⁰ Već u ljeto pokazalo se da je ta godina bila nerodna te je izbila teška nevolja zbog oskudice u žitku. U to vrijeme pojavila se u kraje

⁵¹⁸ Ibid. 268—269.

⁵¹⁹ Ibid. 270—274.

⁵²⁰ Ibid. 291—294.

vima oko Sane prema Uncu, Glamoču i Hlivnu i kuga koja se pokazala prvo u turskoj vojsci, a onda je prenesena i na zemljište s lijeve strane Une, gdje je unišla i u austrijske čete. Pored toga nastale su na hrvatskoj strani i mučne nesuglasice zbog banova, jer većina plemstva nije htjela da prizna bana Tahija, kojega je podržavao dvor, zbog čega se na svojoj službi zahvalio Karlović. U tim prilikama posjedovno plemstvo moralо je na koncu odlučiti; hoće li se pokoriti Turcima i plaćati im danak ili će prijeći na austrijsku stranu. Mali posjednici izjasnili su se ubrzo za Austriju, oni veliki kolebali su se još neko vrijeme, a onda su joj prišli i oni. Austrija je obećala pomoćne čete, u koje će moći za plaću unići i Hrvati, a veliki posjednici dobili su u njima dobro plaćena zapovjednička mjesata. U jesen te godine već je nadvojvoda Ferdinand načinio ugovore sa Zrinskim, sa svima Frankopanima, s Karlovićem i sa Stefanom Blagajskim.⁵²¹ Te godine turski su četari plijenili i robili Metličko polje, a otuda su sišli u Modruš, ali štete nisu načinili.⁵²² U listopadu prodrla je manja turska četa u okolinu Senja i u Skrad, te je otuda odvela nešto plijena i roblja.⁵²³

Već u veljači 1525. godine nastao je pod južnim Velebitom jači sukob između turske ratne spreme u Skradinu i susjednoj Ostrovici i one hrvatske u Bagu. Spor je nastao zbog nekih konja između Damjana Klokočića, koji je ono Muratbegu Tardiću bio 1523. predao tvrdou Ostrovicu, i druge turske gospode s jedne i braće Perušića u Bagu s druge strane. Da se Perušićima osvete, skupe Skradinjani i Ostrovičani četu i na pokladni ponedjeljak, 27. veljače te godine, udare na Bag, upravo kada su se Bažani najugodnije zabavljali. Oni oplijene cijeli grad, zapale ga na nekoliko mjesata i povedu u roblje oko tri stotine čeljadi, među njima i Ivana i Gašpara Perušića, kneza Ivana Posedarskoga i kneza Gregora Banića. Od toga napada zakupi strah cijelo naselje u Bagu i u okolini toga mjesata koje onda od proljeća te godine počne ostavljati svoje domove i seliti u sigurnije strane.⁵²⁴

Turci su preko svoje obavlještajne službe svakako bili saznali da su veliki posjednici na zemljištu od Zrmanje do Kupe bili pristupili austrijskoj ratnoj spremi, te su za 1525. godinu prema tome upravili svoje vojno djelovanje po tim krajevima. U prvom se redu Muratbeg Tardić htio sveti Frankopanima, koji su još prije malo vremena bili dobro stajali s turskim vlastima. Već pod konac veljače poslao je on četu preko Odorja, Hotuče, Like, Vrhovine i Gvozda na imanja Bernardina Frankopana u Modruškom polju. Ona je oplijenila sav taj kraj, zapalila je trgovište Modruš i tvrdi grad nad njim i odvela je u roblje oko tri stotine ljudi. Otuda su ti četari pošli i na Grobnik i Vinodol, imanja grofa Bernardina, i njih su oplijenili i

⁵²¹ Ibid. 298—300, 343—348, 329—331, 337, 416—417, 428—448.

⁵²² Ibid. 318—321.

⁵²³ Arkiv 8, 188.

⁵²⁴ Ibid. 8, 196—197.

porobili. Poslije toga zahvatio je strah naselje i oko Modruša i na Bernardinovim posjedima u primorju. Tada je iz samoga Modruškoga polja odselilo u Italiju u Pulju, Marku i Abruce oko pet stotina porodica, a mnogo ih se otuda naselilo i na otok Krk.⁵²⁵

Jedna turska četa plijenila je skraja ožujka te godine i posjed Bočać kod Kosinja pored potoka Like, koji je pripadao Frankopanima. Izvještaj napominje da su načinili nešto štete.⁵²⁶

Cijelo proljeće i ljeto te godine prošlo je inače u napadanju i u branjenju tvrdoga grada Jajca, koji je svom silom htio osvojiti bosanski paša. U pomoć je gradu s odabranom vojskom došao Krsto Frankopan, koji je i osujetio pašinu namjeru. Zbog toga Turci nisu napadali kroz to vrijeme nijedan dio zemljišta od Odorja do Kupe. Istom pod konac ljeta oni su opremili jači konjanički odred koji je oplijenio i porobio jedan od Karlovićevih posjeda, kod čega je ametice bila potučena četa njegovih vojnika što ih je on bio poslao svome gradu u pomoć.⁵²⁷ Takve su turske čete u nekoliko mahova navaljivale i u jesen te godine osobito na imanja Frankopana.⁵²⁸

Velik poduhvat provela je turska ratna sprema iz Skradina i Ostrovice. Ona je u prosincu te godine sa 800 konjanika i 500 pješaka udarila na Karlovićev Obrovac, ali su ih branitelji toga grada taj put junački odbili.⁵²⁹ Značajna je snaga kojom su Skradinjani i Ostrovičani udarali na Obrovac. Ona pokazuje da je na tlu tih gradova bilo i muslimansko naselje već u to vrijeme razmjerno vrlo jako, a isto tako da su i starosjedioci, koji su bili pristupili k Turcima, bili snažni i mnogobrojni. Već pod konac veljače 1526. udario je sam čehaja Murat Tardić s dobrom četom iz Bosne na jedno od utvrđenja Bernardina Frankopana te je posjed oplijenio i uhvatio je oko 300 roblja.⁵³⁰ Tih dana prešao je i jedan jaki konjanički odred Unu i napao je isto tako jedan tvrdi grad Frankopana. Ti su četari preko Brinja prodrli sve do Senja i u Vinodol i tu su načinili mnogo štete. Mletački izvještaji javljaju da se narod u Senjskom i Vindolskom primorju vrlo uplašio, pogotovu jer je bio uvjeren da mu nema niotkale pomoći. U toj nevolji narod da je odlučio da seli u sigurnije strane čim mu se nadade prigoda.⁵³¹

U takim prilikama nadvojvoda Ferdinand požurio je punom snagom stvaranje vojne spreme među Hrvatima. On je već 27. ožujka postavio za svoga vrhovnoga kapetana oružanih snaga u Hrvatskoj Senjanina Nikolu Jurišića, koji je u njegovoј službi od nekoliko godina pokazao veliko znanje i iskustvo. Na taj je način Hrvatska granica, koja je već neko vrijeme postojala, dobila i stalnu vojsku i određeno svoje vodstvo. Tada je unovačeno 1000 ljudi, od kojih 500 sa posjeda manjih plemičkih posjednika, 400 sa zemljišta velikih

⁵²⁵ Ibid. 8, 200.

⁵²⁹ Ibid. 8, 219—222.

⁵²⁶ Ibid.

⁵³⁰ Ibid. 8, 231.

⁵²⁷ Ibid. 8, 211.

⁵³¹ Ibid.

⁵²⁸ Ibid. 8, 333, 358, 421.

posjednika i 100 sa Karlovićevih imanja.⁵³² Hrvati su uvođenjem Vojne krajine na svom tlu jasno pokazali da žele borbu s Turcima. Ona je i nastupila, ali je Hrvatima donijela izvanredno mnogo zla, a u nekim dijelovima gotovo i potpunu propast. S druge opet strane Granica je stekla stalnu, sigurnu vojsku koja ju je branila kroz dva stoljeća i na toj česti prema Kranjskoj i Štajerskoj i potpuno obranila.

Od početka travnja te godine na tom zemljишту između Une i mora prestalo je svako martološko tursko djelovanje. Kako je izvjestio šibenski kanonik Tardić, brat čehaje Murata Tardića, bosanski je paša dobio nalog da u rano proljeće bude sa svojom vojskom i s mnogobrojnim svojim martolozima spreman da podje na veliku vojnu što ju je sultan namjeravao poduzeti protiv Srijema, Vukova i madžarskoga Podunavlja. To spremanje bilo je obuhvatilo i Povrbasje, Posavje i Pounje, gđe se u starinačkom naselju našlo razmjerno vrlo mnogo novih muslimana, a isto tako i mnogo starinaca koji su prišli k državnoj turskoj misli.⁵³³ Poznato je da su u tome ratu bosanske čete sudjelovale u navali na posavski dio Srijema i na Pobosuće, Pobiđe i Povučje u Vukovu gdje su bosanski martolozi načinili mnogo zla.

Na tu veliku vojnu na Podunavlje nisu iz bosanskoga sandžaka pošla jedino velika vojnička središta u Posanju i Pounju, u prvom redu Kamengrad, Glamoč, Hlivno, Unac, Knin, Skradin i Ostrovica. Turci su u to vrijeme učvršćivali osobito Skradin koji im je kao pogranična tvrđava prve vrijednosti bio u velikoj mjeri važan. Tako je jedan od mletačkih izvještavača javio da je od svoga rođaka, nastanjenoga na turskom tlu u okolini Skradina, a koji se nalazio u turskoj državnoj službi, saznao da će Turci dovesti u Skradin tisuću janičara i mnogo topova. Oni će, osim toga, što prije naseliti oko Promine oko tisuću porodica koje će skupiti sa svoga područja.⁵³⁴ Na tom zemljишtu javlja se od 1526. dalje novo naselje koje je bilo podrijetlom od pastirskoga stanovništva od Ibra, Lima, Tare i Pive. Ono se nastanilo između starosjedilaca od Knina do Skradina, Bribira, Ostrovice i Benkovca.

Vrhovni kapetan nadvojvode Ferdinanda na zemljisu od Kupe do Zrmanje Nikola Jurišić budno je pazio na turska vojna središta u Pounju i u Pozrmanju. U tu svrhu on je pojačao i uhodarsku službu, te je u tom smislu načinio i ugovor s Vukom Frankopanom iz Brinja. Ipak Turci te jeseni i zime nisu na to područje načinili nijedan veći četarski pohod, jer su previše bili zabavljeni uređivanjem svoje vlasti i uprave na slavonskom dijelu od Vukova do Požege.

Čim je 1527. sunce malo ojačalo, već su se u Gatskoj pojavili turski četari. Oni su doprli do grada Ludovikovića kod Brinja, te

⁵³² Véghelyek 512.

⁵³³ Arkiv, 8, 233, 235.

⁵³⁴ Ibid. 8, 233.

su načinili nešto štete. Prijetili su se da će iz njih doći veći odred koji će udariti na Obrovac.⁵³⁵ To se i dogodilo već u polovini ožujka te godine. Na taj tvrdi grad, jedini u Pozrmanju koji je još ostao u rukama Ivana Karlovića, udario je sam Muratbeg Tardić sa dvije tisuće odabранe vojske. U utvrđenju je bilo samo dvadeset i pet vojnika, kojima je na čelu stajao Đuro Posedarski. Muratbeg je opkolio grad sa svih strana, a onda je pozvao branitelje da se predadu. Videći da neće dobiti niotkale nikakve pomoći, Karlovićevi vojnici ubrzo su prihvatali tu ponudu uz uvjet da mogu slobodno otići. Posedarskomu je kasnije sudio ratni sud pod optužbom veleizdaje, ali su ga obranili njegovi posadnici s tvrdnjom da su grad predali »begovima« bez njegove volje.⁵³⁶

Od Karlovićevih starih posjeda između Une i Velebita ostalo je neosvojeno jedino utvrđenje u Udbini, ali su samim zemljишtem Turci slobodno prolazili. Bosanski paša nije ga osvajao možebit zbog Obrova, a možebit to nije činio iz obzira prema Karloviću i onim Hrvatima za koje se on nadao da će možda prići k Turcima. Poslije pada Obrova pali su i ti obziri, i Muratbeg je u početku travnja poslao od Skradina malu četu da zauzme Udbinu. Ona je na četvrtoga toga mjeseca još bila u vlasti Karlovićevoj.⁵³⁷ U svibnju već se službeno javilo da Udbinu drže Turci.⁵³⁸ Karlović je doduše već u srpnju 1526. izvijestio da je izgubio i Krbavu i Liku (perdidi duas meas provincias, unam Corbaviam, alteram Lykam),⁵³⁹ ali se u udbinskom utvrđenju ipak nalazilo i dalje nekoliko vojnika već radi uhodarske sveze. Kad je Muratbegov odred došao pod Udbinu, oni su mu se jamačno predali, ili su u borbi izginuli.

11. Sudbina naselja na zemljишtu između Une i Velebita od 1514—1527

Veći napadaji na zemljiste između Une i Velebita započeli su već 1514, te je tu bilo i pljenjenja i robljenja, ali je teško i nemirno ratno stanje nastupilo na tom tlu zapravo u proljeće 1522. kada je ovamo sa svojim martološkim odredom provalio mostarski paša. Od tога vremena то je područje bilo otvoreno neprijateljskim napadima, s kojima je stanovništvo na njemu moglo računati svake godine od rana proljeća do kasne jeseni. Zbog takvoga stanja bile su i posljedice teške. Kada je onda poslije pada Obrova i Udbine u proljeće 1527. turska uprava stala na tom zemljишtu od Une do Velebita uvoditi svoju vlast, ona je na njemu našla malo naselja, mnogo pustih sela i poveći broj napuštenih tvrdih gradova.

Da je to do 1514. tako dobro nastanjeno područje toliko opustjelo, mogla su djelovati dva uzroka. Prvi je mogao biti posljedica čestoga

⁵³⁵ Véghelyek 602, 611.

⁵³⁸ Acta croat. 222.

⁵³⁶ Acta croat. 237—230.

⁵³⁹ Habs. spom. 1, 6.

⁵³⁷ Véghelyck 53.

robljenja, kod čega je bilo i mnogo ubijanja i puno odvođenja u roblje. Iz izvještaja se vidi da je toga i bilo i da se to vršilo već od 1514. Ipak se ne može reći da je martološkoga napadanja na to zemljište bilo mnogo. Većinu pohoda bosanskih četa Muratbeg Tarđić upućivao je na kranjsko područje, a kasnije i na modruško tlo kada se ono osvećivao Bernadinu Frankopanu koji mu se iznevjerio prešavši k Austrijancima. Zbog osvete bila je izvršena i navalna na Bag gdje je uhvaćeno nekoliko stotina roblja. Da je takvih napada bilo više, vjerojatno je da bi bili i zabilježeni, jer su mletački i austrijski izvještaji javljali i sitnije četarske upade.

Drugi je uzrok maloga broja naselja, što su ga Turci zatekli 1527. na tome zemljištu, mogao biti u jakom seljenju toga stanovništva iz svojih domova u sigurnije krajeve. Ono je, kako se zna, započelo već 1514., a zabilježavano je i kasnije, osobito 1522. u vrijeme upada mostarskoga paše u Liku i Bužane, a zatim i u potonjih nekoliko godina. U onakvim teškim prilikama, gdje je od Sane, Pseta, Unca, Glamoča i od Cetine od 1514. prijetilo neprestano martološko dje-lovanje, seljenje u sigurnije krajeve bilo je i naravan i siguran put da se izbjegne teškoj nevolji i propasti.

Seljenje u sigurnije krajeve zahvatalo je po naravi stvari u prvom redu zemljište što je ležalo najbliže turskoj granici. Stoga sa toga tla poslije 1514. i nema sačuvanih pisanih porodičnih isprava koje su izdali senjski i krbavski kaptoli. One ili nisu više u većem broju izdavane, ili su propale u ratnoj pomutnji.

Kako je već rečeno, seoba je obuzela već 1514. krajeve južnije od Like, i to Hotuču, Srb i Odorje, odakle se narod sklanjao na tursko područje, u ono vrijeme sigurnije nego što je bilo ono sjevernije. Svakako je selilo najviše pastirsko naselje, kojemu su Dinar i Svilaja davali više dobrih pašnjaka nego šumoviti Gvozd i sjevernije planine. Ratarsko stanovništvo prelazilo je otuda na mletačko tlo u primorju, kamo su ga vabile mletačke vlasti, na što se bio tužio Ivan Karlović, kojemu su ti preseljenici bili podanici.

Ipak je velika općena seoba započela tek u ljeto ili u jesen 1522., a onda je postepeno počela zahvatati sve krajeve između Une i mora. Nju su bili navijestili već austrijski izvještaji u proljeće te godine, a kao uzrok navodili su općeni strah od turskih martoloza. I tada su se u seljenje prvi uputili južniji krajevi, a za njima i Like, Krbava, Bužani, Gatska, Brinje i Drežnik. Iz Bužana postoji nekoliko isprava, pisanih još 1521. Poslije toga nema ih više, kao da je bio zamro sav društveni život na tom tlu.

Veliku seobu iz južnih krajeva, iz Odorja, Hotuče i Srba, načinili su Ćići, kako je već spomenuto. Sa toga zemljišta preselilo je i mnogo ratarskoga stanovništva u Pozrmanje, gdje je od česti unišlo u gradska naselja Knina, Skradina i Ostrovice, te je tu primilo i islam i činilo je kasnije muslimanski dio žiteljstva na tom tlu. Seljenjem Ćića i toga ratarskoga stanovništva u Pozrmanje velik je dio naselja u Odorju, Hotuči i u Srbu ostavio svoje domove, te je i to

zemljište izgubilo veliku čest svoga žiteljstva. Ostalo je na njemu nešto Cića u planinskom dijelu i nešto ratara, osobito u Hotuči, oko potoka toga imena. Od 1522. i to je stanovništvo od česti selilo, a činili su to naročito Cići, koji su rado prelazili na tursko područje gdje se nalazilo mnogo planinske paše, više slobode kretanja, a i sigurnosti. Tursku vlast sačekalo je u Odorju, Srbu i Hotuči malo staroga naselja. Koliko ga se našlo, bili su to ratari iz staroga kmetskoga naselja sa, možda, nešto plemića. Svi ti starosjedoci što su na svom domu dočekali tursku upravu, primili su s vremenom, ili već u početku turskoga gospodstva, islam i unišli su u muslimansko stanovništvo na tom tlu. Da je takvoga starinačkoga naselja tu bilo, dokazuje činjenica da je na tom zemljишtu očuvana dobro stara toponomastika i sitnijega značaja. Nju su mogli prenijeti jedino starosjedoci, i to ratari koji su je stvorili, i nosili, i održali. Oni su tvorili podlogu muslimanskoga stanovništva u Gracacu, Zvonigradu i Srbu.

Odorje, Hotuča, Srb i, vjerojatno, južni dio Lapca, Krbave i Like, dali su raseljenike turskom području u Pozrmanju. To su bili i jedini iseljenici koji su u to vrijeme selili na to zemljишte. Iz ostalih krajeva između Une i mora raseljenici su išli drugim smjerovima.

Spomenuto je već da su sa Modruškoga polja seljenja vršena čak u Italiju. Izvještaj javlja da su ti raseljenici išli u Pulju, Marku i Abrucu, sve zemlje koje leže na zapadnoj strani Jadranskoga mora. Jasno je da se naseljavanje moglo izvršiti samo dopuštenjem tamošnjih posjednika, a to upućuje i na to da su vlasnici zemalja u tim talijanskim pokrajinama to seljenje i potakli, uredili i izveli, kao što su to načinile i mletačke vlasti u donjem Pozrmanju i u Istri, a austrijske u Pivki, kamo su dovabile Ciće.

Ipak te seobe u Pozrmanje na tursko i mletačko tlo i ono u Italiju iz sjevernijih strana nisu bile ni velike ni, uvezvi općeno, značajne. To su bile zapravo one koje su od 1522. bile upravljene strujom prema sjeveru u zapadnu Ugarsku, Austriju i u susjednu Kranjsku i Štajersku, a u velikom dijelu i u naše sjevernije krajeve sjeverno od Kupe i na susjedne otoke, osobito na Krk i Rab.

Prve seobe, vršene 1522. i 1523., bile su izvedene u naše krajeve za koje se u ono vrijeme vjerovalo da su sigurni od turskih martolоških pohoda i da će to biti još duže vremena. To su bili Pokuplje s lijeve i desne strane, susjedna Posavina, Zagrebačka župa, Moravče, Zagorje, Varaždinska župa, Bednja, Hrašćina i Kalnik. Seljenje na ta zemljишta značilo je da se dolazi na područje svoga jezika, svojih običaja i svoga načina života. Stoga je ono bilo naravno i bez težih duševnih potresa.

Od svih tih krajeva nastanili su naseljenici sa područja od Une do Velebita prvo desno Pokuplje, zemljишta starih župa Gorice i Gore. Tako se već oko 1540. cijelo to područje pribraja Hrvatskoj, a ne Slovvenskoj zemlji, i upravu na tom tlu vodi ban hrvatski, a ne slovenski. U tom nastanjivanju u prvom su redu sudjelovali čla-

novi starih plemenitih rođova koji su tu ulazili u službu nove krajške ratne spreme, gdje su dobivali unosna mjesta u konjaničkim odredima. Oni su sa sobom povlačili i svoje kmetove koji su nalazili mjesta i na prostranim posjedima toga zemljišta. Kmetovi su selili, dakako, i sami, nastanjujući se po imanjima posjedničkih porodica, gdje nije bilo nikada dovoljno radnika. Taj isti način naseljavanja vršio se i po svim drugim našim spomenutim krajevima, dakako postepenim putem. Da je to seljenje bilo mnogobrojno, dokazuju ove tri okolnosti: Prva je u proširenju hrvatskoga imena kao plemenskoga svuda i po zemljištu gdje je dotada ime slovensko bilo više u upotrebi. Poslije te seobe hrvatsko ime prevladalo je i u Zagrebačkoj župi i dalje sjevernije u Moravču, Zagorju, Varaždinskoj župi, u Bednji, Hrašćini i Kalniku. To nestajanje staroga slovenskoga i uvođenje samo hrvatskoga imena trajalo je, dakako, više vremena, i nije to proveo samo jedan naraštaj, nego su u tom sudjelovali i kasniji naseljenici, ali su ti prvi u tome načinili čvrstu podlogu.

Drugi od dokaza za to naseljavanje po našim sjevernijim krajevima nalazi se u mnogobrojnim porodicama na tom tlu koje se javljaju poslije 1522., a za koje se može dokazati da vuku podrijetlo sa zemljišta između Une, Zrmanje i Velebita.

Takav dokaz nahodi se i u prezimenu Hrvat ili Horvat, koje je vrlo rašireno po svim našim stranama od Pokuplja do Drave. Nose ga članovi svih društvenih redova, i kmetovi i plemići. Ono je i vrlo staro, jer je nastalo već u vrijeme prvoga doseljenja, ali su ga novi doseljenici još mnogo raširili i pojačali. Naseljavanje sa toga zemljišta po daljim sjevernjim krajevima s one strane Drave po zapadnoj Ugarskoj i susjednoj Austriji dokazuju one velike hrvatske naseobine koje se tamo nalaze od 1522. U te strane selili su, dakako, i kasniji raseljenici iz Gore, Gorice, Psete Maloga i Velikoga koji su svoje domove ostavljali kasnije, osobito između 1556. i 1578. U to je vrijeme i doselila većina tih naseljenika. Ipak su u te sjevernije krajeve bile upućene već i prve hrvatske seobe, one iz 1522. i iz nekolikih godina iza nje sa toga zemljišta između Une i Velebita. Osim predaje o tom, koja živi i danas u spomenutim naseobinama, postoje o tom i dva pisana spomenika, sastavljeni 1524., upravo u vrijeme najživljega seljenja.

Prvi od tih spomenika isprava je kralja Ljudevita II kojom on dopušta banu Franji Baćaniju da na svojim imanjima naseli Hrvate što se iz svoga zavičaja sele u druge krajeve. U ispravi se nalaze tri dijela. U prvom od njih upućuju se carinski činovnici i poglavarstva gradova, trgovista i sela da od Hrvata koji ostavljaju svoje domove i sele u druge strane, ne traže nikakve carinske naplate, nego da ih kroz svoje granice propuste s mirom, ne smetajući ih u putovanju. U drugom se dijelu dopušta banu Franji Baćaniju da od tih Hrvata neke nastani na svojim posjedima u Enjingu i Baćanju. Ti Hrvati sele s porodicama, sa svojim blagom, hranom i pokućstvom.

Na novim zemljama oni smiju graditi sebi kuće i zgrade. U trećem dijelu isprave posebno se ističe da se to dopuštenje daje i svim drugim Hrvatima koji budu na banova imanja selili, a onda i svim onim Hrvatima koji se ushtjednu nastanjivati na zemljama drugih posjednika u tom kraju.⁵⁴⁰

Iz te isprave vidi se da je te 1524. godine seoba Hrvata bila u jakoj mjeri razvijena, dok su je pomagale i najviše vlasti u državi. Ona je bila i dobro spremnjena i uređena, a to se vidi i po tome što je za njeno provođenje bio zauzet i sam dvor. Ona je 1524. bila toliko uspjela da su i pojedini veliki posjednici tražili naseljenike za svoja imanja. Isprava izričito navodi da Hrvati sele na različne velike posjede. Od tih posjednika osobito se istakao Franjo Baćanji, koji je zemlje držao i u Madžarskoj i u Slavoniji. On je u to vrijeme i ban hrvatski, i otuda se jasno vidi da je on i svojim položajem u toj upravnoj i vojnoj časti i kao veliki posjednik mnogo sudjelovao u spremanju i uređivanju te seobe Hrvata.

Iz te se isprave može pouzdano utvrditi i glavni pravac seljenja sa zemljista između Une i Velebita. Vidi se da naseljenici polaze u prvom redu u daleke krajeve, jer se upućuju carinska služba i poglavarstva gradova, trgovca i sela da ih propuštaju s mirom. Takvi su za te Hrvate bili i posjedi Franje Baćanji. Oni su se nalazili kraj Blatnoga jezera, gdje su ležali i spomenuti Enjing i Baćanj, i dalje zapadno i sjeverozapadno od toga jezera, osobito u Željeznoj županiji. Isprava spominje općeno i druge velike posjede u zapadnoj Madžarskoj. Kako se može smatrati da je Franjo Baćanji bio uređivač seobe Hrvata od Une i Velebita, može se uzeti da je on to seljenje upravljao i na druga susjedna imanja, osobito na posjede koji su trebali više radne snage. Valja napomenuti da je Franjo Baćanji upravo tih godina bio i župan Željezne županije, te je on jamačno tu najviše i vršio nastanjivanje tih Hrvata.⁵⁴¹

Druga je isprava pismo što ga je nadvojvoda Ferdinand te 1524. godine izdao hrvatskom plemiču Mihajlu Bučiću. U njemu se tome raseljeniku dopušta naseljenje na području toga vladara, te se upozorju carinski uredi i sva poglavarstva na kojih zemljista naiđe sa svojom porodicom da ga s mirom propuste. I kod te je isprave značajno da ju je izdala najviša državna vlast, te se iz toga vidi da je i na toj strani, na austrijskom području, seoba Hrvata sa unsko-velebitskoga zemljista bila u to vrijeme dobro pripravljena i uređena. U tome su, kao i u Madžarskoj, sudjelovali i najviša državna uprava i potčinjeni uredi, a prema njima su djelovale i vlasti na hrvatskom tlu. Pravac seljenja bili su istočni dijelovi Austrije, te se može reći da su se oba ta pravca, i onaj u zapadnu Madžarsku i taj u istočnu Austriju, gotovo poklapala.⁵⁴²

Već 1522. zabilježena je seoba Hrvata sa unsko-velebitskoga područja i u Kranjskoj. Od njih su austrijske vlasti namjeravale sasta-

⁵⁴⁰ Véghelyek 327.

⁵⁴¹ Ibid.

⁵⁴² Ibid. 287.

viti svoje čete za borbu protiv Turaka. Opisuju ih kao siromašne seljake, bez dobrih konja i bez blaga.⁵⁴³ Iz toga se vidi da su ti Hrvati u Kranjsku došli bez veće priprave, u naglom bježanju ispred turskih martoloza. To je bila posljedica iznenadne navale mostarskoga paše u Liku, pa stoga i nije izvršeno po nekoj osnovi kao što je neko vrijeme kasnije bilo provedeno ono u sjevernije strane.

Čini se da je glavna seoba sa zemljишta između Une i Velebita izvršena već 1522., 1523. i 1524. Na to upućuje i činjenica da turski četari i ne plijene 1524. i 1525. više samo to zemljишte, nego samo njime prolaze. Tako je i Udbina već 1524. raseljena, a bez stanovništva je i njeno bliže područje. U tvrdom udbinskom gradu stanuje samo uhodarska služba.⁵⁴⁴ Ostalo je samo nešto stanovništva koje ili nije imalo volje seliti sa svoga doma, ili to nije moglo zbog nekih nema nepoznatih razloga. To je ono naselje koje je u Krbavi, Lapcu, Lici i Bužanima dočekalo tursku vlast. Ono je prenijelo staru toponomastiku koja se na tom tlu ovdje ondje očuvala i u jačem razmjeru. Ti su starosjedioci ili ostali pri svojoj staroj vjeri, ili su primili ubrzo islam, te su unišli u muslimansko stanovništvo u kojemu su činili starinačku podlogu. Staru je vjeru i pod turskom upravom održalo pedesetak porodica u Perušiću kojima su potomci 1687. dočekali oslobođenje od turskoga jarma.⁵⁴⁵

Nešto se duže zadržalo staro stanovništvo u sjevernjim dijelovima toga unsko-velebitskoga područja i u primorju. Već je napomenuto da su turski četari u proljeće 1525. plijenili i robili Bočać kod Kosinja pored potoka Like. Otuda se vidi da je to zemljишte u Bužanima bilo još nastanjeno. Poslije toga napada i ono je ubrzo napušteno. Tada su raseljeni i Kosinj i cijela dolina Like, a isto tako i Kuterevo i Krasno. Stanovništva u nešto većem broju ostalo je jedino u Gatskom polju gdje se ono oslanjalo na tvrđave u Otočcu i Prozoru, a tako i u Brinju i u okolini oko tvrdoga brinjskoga grada.

Rasap primorskoga naselja započeo je otkad su martolozи 1522. stali navaljivati na Sv. Juraj i drugu okolinu Senja. Ipak se u to prvo vrijeme na tom tlu održalo još razmjerno mnogo naroda. Pokret za seljenje otuda nastao je u proljeće 1525. poslije navale Skradinjana i Ostrovičana na Bag. To spremanje još je pojačano u velikoj mjeri kada se u rano proljeće te godine pročuo glas da su Turci u Cetini skupili desetak tisuća svoje vojske u namjeri da oplijene Podgorje i osvoje Senj.⁵⁴⁶ Kružić je doduše došao u pomoć tome gradu i doveo je četu od nekoliko stotina ljudi, ali strah nije ostavio narod u tom kraju. Turci su provalili u okolinu Senja i tu su četovali i prodri su i u Podgorje.⁵⁴⁷ Još je gore stanje tu nastalo kada je naredne godine zbog navale Turaka na Podunavlje sva vojna spremna iz Senja i okoline pošla u pomoć kralju protiv velike turske vojske. Tada

⁵⁴³ Ibid. 117.

⁵⁴⁴ Ibid. 403.

⁵⁴⁵ Lopašić Spom. 3, 45.

⁵⁴⁶ Véghelyek 201.

⁵⁴⁷ Ibid.

je neki Senjanin izvijestio iz svoga grada da je velik strah obuzeo stanovništvo i u samom tom mjestu i u okolini, jer nema vojske koja bi ih branila.⁵⁴⁸ Već u toku 1525. iselilo je iz Podgorja od Baga do Senja mnogo stanovništva. Naredne 1526. godine na glas o porazu kod Muhača ostavilo je svoje domove još preostalo naselje i iselilo je u sigurnije krajeve. Ostalo ga je jedino u Senju, gdje su ga jaki zidovi i položaj na moru mogli zaštititi. Podgorci su preselili uglavnom na susjedne otoke, na Krk, Rab i Pag, a dakako u nekom broju i u Senj. Manji dio dospio ih je i u sjevernije krajeve. Postoji mletački izvještaj o Podgorju iz vremena oko 1530. Po njemu je Murlakija (spomenuto Podgorje) prije turskih napadaja imala do 12.000 stanovnika. Sada, veli taj izvjestilac, ona je potpuno prazna.⁵⁴⁹ To su isto kralju Ferdinandu javili i Senjani, ističući da je cijelo područje grada Senja sasvim pusto, jer su ga u nekoliko mahova porobili turski martolozi, a koliko je naroda poslije toga i ostalo, iselio je u sigurnije krajeve. Jedino dobri zidovi brane Senjane i planina nad gradom, jer turski konjanici ne mogu preko brda prodrijeti do grada. To mogu samo martolozi pješaci, a oni su i robili taj kraj. Turski martolozi zatvorili su potpuno sve putove k Senju koji vode preko brda, te to staro trgovačko mjesto nema više никакve mogućnosti trgovanja, jer se zbog Turaka ne može niti šta uvoziti ni izvoziti.⁵⁵⁰

Senj je, međutim, od 1524. dalje počeo dobivati velike prinove u stanovništvu. U prvom redu stali su se među zidove toga čvrstoga grada sklanjati izbjeglice iz Gatske, Bužana, Like, Krbave, a osobito iz Podgorja. Isto se tako našlo u njemu i naseljenika iz susjednih Ledenica, iz Novoga, Bakra i Rijeke, ali se u tome gradu skupilo i doseljenika iz primorja od Paga i Zadra sve do Neretve, a isto tako i iz Morlakije od Zrmanje do te druge rijeke.⁵⁵¹ U jednom se izvještaju o tim uskocima napominje da ih je devet desetina s turskoga zemljista, pa da oni svuda tuda imaju svoje rođake i znance koji ih u djelovanju pomažu.⁵⁵² Bliža okolina dala je Senju naseljenike u prvo vrijeme, od 1524. do 1536. otprilike, dalji krajevi učinili su to kasnije i davali su ih dalje u 16. i 17. st. sve više.⁵⁵³

U Senju je postepeno uređena vojna sprema s redovitim i nerедovitim četama, a onda je ubrzo preustrojena Primorska krajina pod koju je s vremenom potpalо cijelo Podgorje od Baga do Senja i dalje Primorje do Novoga. Na čelo vojske na tome području, kojemu su priključeni i Gatska i Brinje sa tvrdim gradovima u Otočcu, Prozoru, Dabru, Jesenicama i Brinju, postavljen je kapetan. Vojska je razdijeljena u čete s dobro plaćenim oficirima. Neredovite čete, zvane venturini, imale su na čelu vojvode. Tim su se imenom zvali i zapovjednici u onim odredima u kojima su služili tzv. uskoci, koji su ili sami u Senj doselili sa daljih područja, sa turskoga ili mle-

⁵⁴⁸ Ibid. 231.

⁵⁵¹ Ibid. 1, 152—155.

⁵⁴⁹ Mon. Uscoc. 1, 56.

⁵⁵² Ibid. 1, 57.

⁵⁵⁰ Mon. Habs. 1,172, 1, 252.

⁵⁵³ Ibid. 1, 213.

tačkoga zemljišta, ili sa onoga bližega u okolini, ili su potjecali iz takvih porodica. Naziv uskok postepeno se gubio u 17. st. Stalne plaće imale su samo redovite čete, koje su se dijelile u njemačke i uskočke. Venturini su plaće primali povremeno, ali su imali svoja stalna zanimanja i ponešto zemlje u okolini Senja, Ledenica i u Vindolu. Uskoci su također držali svoja polja, a imali su dohotka i od trgovine. Oni su stajali mnogo bolje od venturina, s kojima su bili uglavnom istoga podrijetla, jer su i ti drugi bili u najvećem dijelu doseljenici iz istih krajeva otkuda su bili i uskoci. U poznatom senjskom gusarstvu sudjelovali su i jedni i drugi, ali venturini u mnogo većem broju, jer im je ono donosilo velike dohotke od kojih su znali duže vremena živjeti. U Senju je u 16. i u 17. st. bilo i građana, koje su činili posjednici, obrtnici i trgovci. Oni su potjecali ili od starih porodica, građanskih i plemičkih, ili od onih koje su u taj grad doselile. Među njima bilo je došljaka i tuđega jezika, ponajviše talijanskoga i njemačkoga, ali su se oni brzo pohrvatili. Članovi takvih porodica ulazili su, dakako, i u uskoke.⁵⁵⁴

Senj predstavlja od vremena turskoga gospodstva u Lici jedino veće naselje u susjedstvu turskoga područja koje je postepeno raslo i napredovalo. Vojna spremu u njemu štitila je neosvojene susjedne krajeve, ona je upadala u turski dio Like, prodirala je daleko u Pozrmanje, Pokrče, u okolinu Šibenika i Trogira, a na svojim brodovima čak i u donje Poneretavlj. Svoje vjerne pomagače i saveznike uskoci su imali po svim tim krajevima i po svim otocima od Krka do Korčule, jer je većina i njih i venturina i potjecala otuda. Senjska kapetanija uredila je i pripremila malone sve veće seobe sa turskoga područja na tlo Primorske krajine, opskrbila je i osigurala doseljenike i branila ih od turskih napada. Iz Senja potječu i mnoge porodice koje su se nastanile u Otočcu, Prozoru i Brinju kad su ti gradovi stekli stalnu vojnu posadu i prešli u Krajinu. Senj je budno pazio kroz cijelo vrijeme turskoga gospodstva u Lici na susjedno Podgorje. Ono je doduše ležalo pusto, ali je trebalo spriječiti da ga ne zauzmu lički Turci, jer bi otuda prijetila velika opasnost tome gradu. Stoga je senjsko zapovjedništvo podržavalo neku posadu u Bagu već od prvih godina poslije 1526. Kada su Turci oko 1575. naselili Liku sa novih pet tisuća doseljenika, Krajina je u Bag smjestila trideset haramija.⁵⁵⁵ Takva je posada u tom gradu bila i 1579.⁵⁵⁶ Da se osvete Senjanima što su im robili lađe, Mlečani su osvojili i porušili 1592. to utvrđenje u Bagu koje je Krajina počela opravljati i utvrđivati istom 1646. kada je zaprijetila opasnost da će taj grad zaokupiti Turci. Ovi su već bili osnovali na tom tlu u južnom Podgorju svoje naselje i spremali su se da u svoje ruke preuzmu i Bag. Krajina je u pravi čas popravila porušeno utvrđenje i smjestila u njega primjerenu posadu sa porkulabom na čelu⁵⁵⁷ i

⁵⁵⁴ Lopašić Spom. 3, s. v. Senjani.
⁵⁵⁵ Ibid.

⁵⁵⁶ Ibid. 1, 77.
⁵⁵⁷ Ibid. 3, 490.

potjerala je odatle turske doseljenike. Podgorje je otada bilo osigurano, i Senjani su ga bili održali sve do turskoga raspa. Ono će u drugoj poli 17. st. poslužiti za nastanjivanje mnogim naseljenicima koji su se u te južnije krajeve spuštali iz Ledeničkoga i Novskoga primorja. Ono će isto tako u to vrijeme biti i vrlo podesno zemljiste za one došljake koji su iz donjega Pozrmanja u to vrijeme preko Dračevca i Veće kretali prema Bagu i otuda dalje na Jablanac. Senjska krajina štitila je sav taj svijet što je tražio bolje zemlje za svoje nastanjivanje.

U Podgorju postojala su još dva stara utvrđenja: Jablanac i Stari Grad. I njih je u svoje ruke preuzeila Krajina i postavila je u njih male posade koje su trebale paziti na kretanje turskih četa. Zabilježene su još 1537.⁵⁵⁸ ali u izvještaju od 1639. već se kazuje za njih da su odavna zapuštene.⁵⁵⁹ Kada je kasnije opravljeno staro utvrđenje u Bagu, valjada je to učinjeno i sa ta dva grada, jer se s njima oko 1700. računa⁵⁶⁰.

Sjeverno od Senja ležalo je staro utvrđenje Ledenice koje je isprva pripadalo Frankopanima.⁵⁶¹ I ono je poslije 1526. prešlo u Krajinu koja je u njemu podržavala malu posadu.⁵⁶² Spadala je pod Primorsku krajину, a na čelu joj je u 17. st. stajao porkulab.⁵⁶³ Posadu u Ledenicama ubrajuju 1618. u uskoke koji su te godine u selu imali 18 porodica⁵⁶⁴ Devet od njih popisane su 1635. (Špilešići, Ivići, Hrhari, Čulinovići, Vukanovići, Smolčići, Draginići i Butkovići).⁵⁶⁵

Pored Senja Ledenice su bile jedino naselje koje se nalazilo na tlu južno od Novoga. Ono nije bilo veliko, ali je ipak imalo stanicu važnost kao sveza između Senja i sjevernijega primorja. Ledenice su osim toga iz svoga vrlo dobro razvijenoga stanovništva dale razmjerno mnogo naseljenika i Lici, i Gatskoj i Brinju.

Osim područja između Zrmanje i izvora Gatske ispred Turaka ostali su pusti i dijelovi oko Vrhovine, zatim zemljiste oko Drežnika i južne česti Modruške župe. Starosjedilačko naselje započinjalo je od prilike od crte povučene od Fužina na Stari Laz, otuda na Vrbovsko i Ogulin, zatim na Modruš, Tounj i Slunj. U kasnjem turском napredovanju opustjelo je i područje oko Slunja, Cetina, Primišla, Perjasice, Krstinja, Klokoča, Tušilovića i Stjeničaka, tako da je spomenuta crta tekla od Tounja ne na Slunj nego na Barilović na Korani. Turci su tada pusto zemljiste oko Drežnika, Cetina i Kremena s vremenom i nastanili, te se tu razvilo i jače muslimansko-stanovništvo. Nešto starinačkoga žiteljstva ostalo je ispod spome-

⁵⁵⁸ Ibid. 3, 390 i 391.

⁵⁵⁹ Ibid. 2, 200, 3, 488 i 510.

⁵⁶⁰ Ibid.

⁵⁶¹ Cod. Frang. 1, 371 i 388, 2, 85 i 151.

⁵⁶² Lopašić Spom. 3, 431; 1, 36, 41; 3, 495.

⁵⁶³ Ibid. 2, 297, 1, 65.

⁵⁶⁴ Ibid. 2, 67.

⁵⁶⁵ Ibid. 2, 183—184.

nute crte jedino u Otočcu, Prozoru i Brinju gdje se održalo kao tvrđavno naselje u navedenim gradovima. Na turskom području bilo ga je u Perušiću i okolini, a treba uzeti da se starosjedilaca nalazilo u nekom broju i među muslimanima po svim krajevima turske Like.

12. Lika pod Turcima

Turci su vojnički zaposjeli zemljište između gornje i srednje Une i Velebita potpuno istom u kasno proljeće 1527. pošto su sa svojim četama ušli u Udbinu. Trebalo je nešto vremena dok su utvrđili svoju vlast u tom kraju, dok su raspodijelili vojsku po pojedinim tvrđavama i proveli upravu na cijelom osvojenom zemljištu. Čete su smjestili u prvom redu u Udbinu, koju su odmah poslije zapo-sjedanja odabrali za središte osvojenoga područja. U njoj su Turci zastali veću dobro sačuvanu tvrđavu i nekoliko velikih zgrada. To su bili dvorovi krbavskoga biskupa i kaptola, veliki samostan, dvorovi Kurjakovića, hospital i još po koje prostranije zdanje koje je služilo središnjoj upravi Krbavske župe. Sve su te zgrade ležale na okupu, u tvrđavnom vijencu koji ih je branio od napada neprija-telja. U Udbini Turci su postavili na tom području najviše vojske. Osim potrebnih tvrđavnih odreda, topništva i pješaštva u nju su dovedene i bešlige, koji su kao brzi konjanici lako mogli osigura-vati tursku vlast na širokom zemljištu.⁵⁶⁶ Već u prvo vrijeme Turci su doveli manje ili veće čete i u Zvonograd, Gračac, Komić, Ostrovicu, Bilaj, Novi, Perušić i Mrsinj. U Udbini nalazio se već 1530. vojvoda, a po ostalim tvrđavama bili su kastelani ili dizdari.⁵⁶⁷

Turci su zatekli to zemljište između gornje i srednje Une i Velebita s malo stanovništva. Opskrbljivanje tih tvrđava bilo je stoga povezano isprva s većim teškoćama, osobito u zimskim mjesecima. Turci su zbog toga uhvatili sveze sa susjednim hrvatskim naseljem oko Brinja i Tršca i od njega su kupovali živežne namirnice. Veliku su trgovinu s Hrvatima vršili poglavito Turci Udbinjani. Ona je dobila tolike razmjere da su trgovali već i javno, u čem su se naro-čito isticali kmetovi sa frankopanskih brinjskih posjeda. Trgovinu s udbinskim Turcima zabranio je car Ferdinand već 1529, ali je ona vršena i dalje slijedećih godina.⁵⁶⁸ Držalo se da brinjski Frankopani čine to poradi toga da održe dobre sveze s Turcima i da na taj način očuvaju svoje posjede od plijenjenja i robljenja.

U nekoliko godina Turci su bili uspjeli da nasele i samo trgovište ispod udbinske tvrđave. Ono je bilo nanovo izgrađeno na ruševi-nama starog doturskog varoša. Postoji izvještaj iz 1533. da je bosanski paša skupio vojsku s pomoću koje je želio da zaštitи izgra-

⁵⁶⁶ Mon. habs. 1, 112, 114, 115.

⁵⁶⁸ Ibid. 1, 173, 291; 1, 190, 209.

⁵⁶⁷ Ibid. 1, 341; Šišić sab. 1, 115.

đivanje toga novoga mjesta od možebitnih napada. To je bilo prvo veće naselje na tom turskom zemljишту između Une i Velebita. Ono je i prvo trgovište na tom tlu koje su naselili muslimani.⁵⁶⁹ Nova Udbina imala je po staroj dobroj cesti preko Visuća, Lapca, Ostrovice i mosta na Uni svezu s Bilajem i s gustim muslimanskim stanovništvom oko njega te je otuda uvijek mogla računati na izdašnu pomoć. Može se pretpostaviti da je to novo naselje i došlo uglavnom sa Biljskoga polja i drugih susjednih muslimanskih središta sa zemljишta između gornje Une i gornje Sane gdje se ono razvilo pod konac 15. i u početku 16. st.

Inače su Turci Odorje, Hotuču, Krbavu, Liku i Bužane razmjerno vrlo polagano nastanjivali. Desetak prvih godina oni su te krajeve držali najprije samo vojničkim posadama po gradovima. Posadne su se čete opskrbljivale ili iz susjednih prekounskih krajeva ili plijenjenjem bližih hrvatskih mjesta ili, najposlije, obradivanjem svoga tvrdavnog područja. Na taj su način nastajala mala tvrdavna naselja, ali ona nisu imala značaj stalnosti, jer su se posade češće izmjenjivale. U to prvo vrijeme Turci su svakako smatrali da im ti osvojeni krajevi još nisu sasvim osigurani, jer je njihov sjeverni dio zadirao duboko u neprijateljsko područje. Hrvati su zaista poslije 1527. češće napadali na Udbinu. Te su navale učestale osobito odonda kada je ustrojena Krajina i kada su uređeni uskoci u Senju. Ipak sve te navale nisu vrštene po nekoj široko razgrađenoj osnovi, nego su to bili pojedinački poduhvati krajiskih i uskočkih zapovjednika s tipičnom značajkom četovanja u tuđoj zemlji. Radilo se duduše u „prvo vrijeme poslije pada Udbine i na tome da se spremi i izvede velika vojna na gornje i srednje Pounje kojom bi se oslobođila i povratila Udbina i osigurao Bihać od napadanja s te strane. Nijedno od tih poduzimanja nije se ostvarilo, jer u Hrvata u to vrijeme nije bilo s jedne strane dovoljno razumijevanja za veće vojevanje, a s druge strane nije se za to mogla lako skupiti ni potrebna vojska. U veća djelovanja nisu se htjeli upuštati ni austrijski vojni krugovi koji su Hrvatima često obećavali vojničku pomoć, ali je gotovo nikada nisu davali.

Udbina je ipak teže stradala u rano ljeto 1544. kad je na nju navalio Vuk Auersperg s krajiskim četama. One su zapalile trgovište i jedan dio grada, zarobile su i poubijale veći broj stanovništva i nanijele su velike štete unutarnjim gradskim zidovima. Glavnu kulu ipak nisu uspjеле osvojiti. U njoj se spasio preostali dio naselja i vojske.⁵⁷⁰ Turci su, dakako, iza kratkoga vremena okupili poveću vojsku u zapadnim bosanskim krajevima i preko Grahova otpravili su je na Udbinu da štiti ponovno izgradnje trgovišta i grada. Zbog toga je onamo došao i sam Muratbeg Tardić koji je nadzirao popravljanje tvrđave. Tom su prilikom Turci dobro

⁵⁶⁹ Mon. habs. ibid. 2, 206.

⁵⁷⁰ Ibid. 3, 176—177.

izgradili nove utvrde koje su pretrajale cijelo razdoblje turskoga vladanja na tom zemljisu.⁵⁷¹

Turci su međutim odlučili da to zemljiste između gornje i srednje Une i Velebita najposlije nasele svojim narodom koji će ga moći svojom snagom braniti. Do te odluke oni su podržavali samo svoja tvrđavna naselja, ali ona nisu imala pravi ratarski ili ratarsko-pastirski značaj. Osim toga ta tvrđavna naselja bila su neznatna, povremena, te se s njima nije moglo mnogo računati. Hrvatske krajiške čete udarale su i na ta mala naselja, smetajući im da se razviju. Pominju se takvi napadi na Novi i na Belaj koji su izvršeni još 1531.⁵⁷²

Osim toga muslimanskoga stanovništva u Udbini i po spomenutim turskim manjim utvrdama na tom je zemljisu između gornje i srednje Une i Velebita u to vrijeme poslije 1527. bilo i nešto drugoga stanovništva. Zna se da je nešto hrvatskih starosjedilaca ostalo u to vrijeme u kraju oko Perušića. Tu su njihovi potomci zapisani pod konac 17. st. poslije oslobođenja od Turaka.⁵⁷³ U samom gornjem Pounju Turci su izvršili i neka nastanjivanja već ubrzo poslije toga kako su osvojili Psetski Bilaj, Ostrovicu, Rmanj, Cvjetnić i Srb. Na to zemljiste doveli su svoje ljudе koji su zaposjeli bogate pašnjake po planinama i dolovima oko rijeke Une. Uvršteni su u martološku spremu hlivanskog vojvode sa središtem u Psetskom Bilaju i mnogo su kvara i štete nanosili Hrvatskoj krajini i bližim slovenskim krajevima. Njihovo četovanje osobito se osjećalo u okolini Bihaća, Ripča i Krupe, gdje je trebalo pljenjenjem i robljenjem skršiti otpor obrane. Ipak je 1530. ban Karlović sa svojim krajiškim zapovjednicima uspio da uhvati svezu s nekim od njih i da ih nagovori na prijelaz na hrvatsku stranu. Još te godine jedan dio tih pounskih pastira zajedno s dijelom Glamočana prešao je na hrvatsko tlo. Krajiška uprava naselila ih je po pustim selištima u Žumberku gdje su našli dovoljno prilike za svoju pastirsku privredu.⁵⁷⁴ Vjerojatno je da su Turci nastanili takve naseljenike i po Odorju i po Hotuci ubrzo poslije 1522., pošto su osvojili Knin i Ostrovicu. Oni su ih tada poveći broj doveli i u Pozrmanje i Kninsko polje da im posluži u martološkoj službi kojoj su središte uredili u Skradinu.

Turci su, dakako, prosvjedovali kod bana Ivana Karlovića zbog toga preseljavanja njihovih martoloza iz područja Srba, Unca i Rmnja na hrvatsku stranu i tražili su da se to više ne vrši.⁵⁷⁵ Oni su to svoje naselje u gornjem Pounju i oko Unca poslije toga nanovo popunili novim nastanjivanjem martoloza sa Grahova i drugih bližih polja. Svejedno su susjedni hrvatski krajiški zapovjednici i 1538. u

⁵⁷¹ Ibid. 3, 181, 185.

⁵⁷² Ibid. 2, 54, 99.

⁵⁷³ Lopašić Spom. 3, 45.

⁵⁷⁴ Ibid. 1, 261, 411, 415, 418, 419, 422, 432, 434, 437, 441, 443.

⁵⁷⁵ Ibid. 2, 53, 98, 99.

ranu jesen uspjeli da opet presele na svoju stranu i drugi dio turskih martoloza sa područja Srba. I to je novo naselje nastanjeno uz ono prvo u Žumberku.⁵⁷⁶

Svoje veliko nastanjivanje zemljišta između gornje i srednje Une i Velebita počeli su Turci oko 1550. Tada su doveli iz dubine turskoga carstva mnogo tisuća pastirskoga naselja i nastanili su ga u svu duž svoje granice u Pounju, u Krbavi, u Bužanima i u Lici. O tom je javio Ivan Lenković, jedan od zapovjednika krajine, u pismu iz 1551.⁵⁷⁷ On pominje da je to novo stanovništvo unišlo daleko u unutrašnjost spomenutoga područja, ali da je on uspio da ih svojim krajiškim četama potisne za jedan dan hoda dalje od granice. Sada se oni nalaze sa preko stotinu tisuća komada stoke krupnoga i sitnoga zuba među turskim tvrđavama i njihovim naseobinama i svojim velikim brojem prijete Krajini. Oni su osim toga isjekli sve šume i guste šiprage na granici i u unutrašnjosti sve do Srba kako ih krajiške čete ne bi mogle iznenadivati i neopazice napadati. Lenković nije imao toliko vojne snage da potisne i dalje to novo martološko naselje, tako da je ono moglo nastaniti cijelo udbinsko područje, Hotuču i južni dio Like oko Lovinca, Raduča, Metka i Belaja. Poslije dvije, tri godine to se naselje pomaklo i dalje na sjever i naseilo je i sjeveroistočni dio Like oko Ribnika, Ostrovice, Sutpetra i Grebenara. U to su se vrijeme tu turski martolozi smjestili i po sjevernom dijelu Krbave oko Bunića i Korenice. Tada su 1553. Turci naselili i Bunić i Perušić, dva mjesta koja su u ono vrijeme ležala daleko na sjeveru, već u blizini granice prema Krajini. U njih su unišli muslimani, i oba ta mjesta počela su se razvijati u jaka trgovišta. U stare tvrđave postavljene su veće posade.⁵⁷⁸ Turci su u to vrijeme već uredili službu doseljenih martoloza kojima su ustanovili središta u Gračacu, Udbini i Ostrovici na Uni. Martolozi su povezani s bešlijama iz tih gradova, te im je bila dužnost da idu s njima na četovanje i na vojnu.⁵⁷⁹

U vremenu od narednih dvadesetak godina Turci su uređivali i razvijali to novo svoje naselje. Nema sumnje da su oni u to vrijeme postavili diobu na kotareve i da su uredili na cijelom području pored vojničke i građansku upravu. Stanovništva je na zemljištu bilo već mnogo više, iako je ono još uvijek bilo razmjerno malobrojno i rijetko.

Poslije dvadeset godina Turci su na cijeloj svojoj sjeverozapadnoj granici poduzeli velika djelovanja. U Pounju su osvojili i zaposjeli velik dio zemljišta, a na području zapadno od gornje Une, u Krbavi, Lici i Bužanima započeli su novo naseljavanje kako bi ojačali svoj položaj na toj strani. Već se 1577. javlja da su Turci postavili jake

⁵⁷⁶ Ibid. 2, 405, 407—411. Ivić, Dolazak Uskoka u Žumberak. *Vjes. ark.* IX, 128.

⁵⁷⁷ Ibid. 3, 414.

⁵⁷⁸ Vitezović Kronika 148.

⁵⁷⁹ Barabás Zrinyi Miklos levelek 2, 620.

posade u dvadeset gradova na spomenutom zemljištu. Sve su to bile stare tvrđave Mogorovića i drugih plemičkih rodova koje Turci nisu odmah naselili, te su ležale puste. Nalazile su se ili u unutrašnjosti područja ili bliže granici.

Krajiške vlasti ubrzo su saznale o tom novom djelovanju Turaka i odmah su uočile kolika im zbog toga prijeti opasnost. U ljeto 1577. započela su na austrijskoj strani mnogobrojna savjetovanja kako da se zaprijeći to jačanje Turaka na području između Velebita i Une. Ona su završila najposlije zaključkom da se skupi potrebna vojska i poduzme veliki pohod na to zemljište. Ipak su ta savjetovanja i sabiranja četa trajala duže vremena. To je spremanje uza sve to imalo i velikih plodova. Već te 1577. godine završeno je potpuno preuređenje Krajine i započeta je gradnja grada Karlovca. Istom od 1583, kada se reorganizacija Krajine počela osjećati i kada je tvrđava karlovačka bila sasvim izgrađena, moglo se pomisljati i na veliki pohod krajiških četa na Liku. Navala je zaista još te godine izvršena, ali je ostala bez uspjeha. Turci su bili već dovoljno jaki i potukli su krajišku vojsku koja je bila provalila. Poslije toga udarali su krajišnici, a osobito senjski uskoci, još nekoliko puta na to tursko područje, imali su pri tom i nešto uspjeha, ali veliko naseljavanje toga zemljišta između Une i Velebita i sređivanje prilika na njem oni nisu više mogli spriječiti. Turci su za to vrijeme uspjeli da nastane u velikoj mjeri to svoje područje, da ga utvrde i osiguraju i upravno srede i podijele.⁵⁸⁰

Turci su ovaj put Liku naseljavali po određenoj osnovi. Cijeli rad na tome trajao je deset godina, od 1576. do 1586. Za to dugo vrijeme oni su imali prilike da nastane svaki dio zemljišta, da podignu nova naselja, osnuju nova trgovista i cijelo područje razdijele u posjede. U prvom redu može se utvrditi da su Turci doveli razmjerno vrlo mnogo naroda. To izrijekom ističu spomenici koji o tom govore.⁵⁸¹ Popis utvrda na krajiškoj strani od 1577. čak je istaknuo da se tih novih naseljenika našlo u Lici do pet tisuća pa da se sve posade na Krajini moraju pojačati.⁵⁸² Većinu među njima činili su pastiri iz južnih krajeva, ostali su bili muslimani. Oni prvi smješteni su po cijelom zemljištu u unutrašnjosti, ali ih je glavnina odvedena na pogranične dijelove koje se Turci do 1576. nisu bili usudili nastanjivati. Tom novom seobom stekli su gusto stanovništvo krajevi ispod Velebita: Počitelj, Divo selo i Smiljan koji dotada nisu bili naseljavani zbog straha od senjskih uskoka. Novo žiteljstvo dobili su i Perušić i Pazarišta. Najveći se broj novih naseljenika smjestio po sjevernom dijelu Krbave od Bunića prema Vrhovini sa središtem u Korenici. Upravo tih naseobina na sjevernoj granici

⁵⁸⁰ Lopašić Spom. 1, 28—32, 33—54, 71—75; Ivić 7—8.

⁵⁸¹ Lopašić Spom., 1, 28.

⁵⁸² Ibid. 1, 36.

turskoga područja krajiške su se vlasti najviše i pribavale, jer su znale koju svrhu one imaju.

Veliki broj doseljenih muslimana unišao je u prvom redu u ono dvadeset gradova koje su Turci u tom naseljavanju zaposjeli. Tu su oni izgradili mala trgovиšta ili su ostali samo kao tvrđavna naselja. Osim toga popunili su staro muslimansko stanovništvo po onim gradovima koje su Turci nastanili do 1576. Među tim novim muslimanima bio je poveći broj ratara, nešto i obrtnika i trgovaca, činovnika upravnih i vojnih i, najposlije, članova vojne spreme koji su po svojoj službi stekli razmjerne posjede. Tom su seobom na to područje došli i plemički rodovi, iz kojih su ubrzo izišli veliki posjednici koji će u budućih stotinu godina u povijesti toga kraja imati važnu ulogu. Do te seobe na tom su zemljишtu bila samo dva važnija mjesta, Udbina i Bunić, kojima se mogu dodati Boričevac i Ostrvica s položajem gotovo na samoj Uni, poslije te seobe procvao je još poveći broj gradova i trgovиšta, a po cijelom području izgradili su muslimani svoje dvorove i kule i razvili su svoja bujna gospodarstva. Cijelim tim poslom rukovodio je isprva bosanski paša Ferhad Sokolović, koji je od jeseni 1575. do 1577. zauzeo i zaposjeo velik dio lijevoga Pounja i tako osigurao Krbavu, Bužane i Liku sa te strane. Učinivši to, Ferhadpaša je u proljeće 1577. najprije doveo jake čete u te krajeve, a onda je popravio dvadeset starih gradova i najposlije je u njih uveo stalne posade. Na krbavskom području tom prilikom naseljeni su Podlapac, na ličkom Lovinac, Vranik, Raduč, Medak, Ribnik, obadva Novaka, obadvije Barlete, oba grada Vrepca i dva grada Mogorića, sa zapadne strane ispod Velebita Počitelj i sjevernije otuda obadva Smiljana, u Bužanima Široki Turanj (kasnije Široka Kula), Štitar i Perušić.⁵⁸³ Nekoliko godina poslije toga Turci su preuredili vojnu i građansku upravu. Cijelo to zemljишte između gornje Une i Velebita podijelili su na istočni i zapadni dio. Onaj prvi obuhvatilo je Pounje i zemljишte Krbave oko Bunića i Korenice. Taj su kraj pripojili Kliškom sandžakatu. U njem su se nalazile tvrđave Boričevac, Ostrvica i Bunić. Zapadni dio pripao je sandžaku, koji je dobio ime lički, a koji je zauzimao Zakrčeje, Kotare, Bukovicu, Kninsko polje, Odorje, Hotuču, južnu Krbavu, Liku i Bužane. U sjevernjem dijelu, počevši od Hotuče pa do Bužana, nalazile su se tvrđave Zvonigrad, Gračac, spomenutih dvadeset kastela, Udbina, Bilaj, Novi, Budak Stari i Novi i Grebenar.⁵⁸⁴ Turci su onda na tom zemljisu ustrojili sedam kotareva i nekoliko vojvodstava. U kliškom sandžaku središta su kotareva bila u Boričevcu i u Buniću. Boričevački kotar zauzimao je otprilike Srb i Lapac, a bunićki sjevernu Krbavu i Koreničko polje. U ličkom sandžaku nalazili su se kotarevi gračački, udbinski, ribnički, novski i perušički, od kojih

⁵⁸³ Ivić 7—8.

⁵⁸⁴ Ivić, 39, 40. Lopašić Spom. 1, 28.

je svaki obuhvatao razmjerno područje oko svojega središta.⁵⁸⁵ Vojvodstva su Turci ustrojili oko pojedinih jačih tvrđava. Najviše su ih imali perušički, novski i ribnički kotar. Na tim područjima ležala su vojvodstva u Lovincu, Raduču, Vraniku, Metku, Mogoriću, Skelbaru, Pavlovcu, Vrepcu, Barletama, Ostrovici, Novomu, Počitelju, Smiljanu, Budaku, Širokoj Kuli i Grebenaru. Ta tri kotara zauzimala su područja nekadašnjih župa Like i Bužana, koja su imala razmjerno velik broj većih ili manjih tvrđava plemena Mogorovića, Lagodušića i manjih gradskih plemena. U gračačkom kotaru bila su važna vojvodstva u Zvonigradu i Bruvnu, u udbinskom u Pišaću, Komiću i Podlapcu, u buničkom u Prozoru, u boričevačkom u Ostrovici i Srbu. Uz vojvodstva i postajanje manjih utvrđenja po zemljištu vrlo je važno u razvijanju stanovništva na tom području. Svaki je naime kotar na turskom tlu imao jedno središte, u kojem su bile okupljene sve glavne vojne i građanske vlasti sa svojim uredima i činovništvom. Po turskom običaju oko njih su se naselili obrtnici i trgovci, a pored njih i veliki posjednici koji su voljeli stanovati po zaštićenim mjestima. Što je bilo središte kotara u velikom, to je bilo sjedište vojvodstva u malome. Naselje se u pravilu razvijalo i oko manjih pojedinačnih utvrđenja koja su pružala sigurniju zaštitu. Središta kotareva i vojvodstava bila su najvećim dijelom muslimanska naselja, a nekoja od njih i isključivo. Čista su muslimanska bila i manja utvrđenja i naselja ispod i oko njih. Prema tome na tom je području bilo sigurno osam velikih kotarskih naselja i dvadesetak izgrađenih oko manjih utvrđenja. Sva su ta velika mjesta imala značaj trgovišta i po turskom uređenju dijelila su se u pojedine dijelove ili mahale. Središte im je bilo u tvrđavi, gdje su na zaštićenom prostoru stanovali uz posadu i vojni i upravni činovnici. Ispod grada u pravilu je ležalo podgrađe s građanskim stanovništvom. Najveći dio muslimanskoga naselja živio je u tim mjestima. Pored toga tipa razvio se i drugi koji je sastojao u tom da su se uokolo utvrđenja izgradila manja muslimanska sela koja su s tim gradom sačinjavala cjelinu. Takav je slučaj bio osobito u Perušiću, Budaku, Širokoj Kuli, Grebenaru i Smiljanu.

Muslimansko naselje dijelilo se u nekoliko društvenih skupina. Najjača je između njih bila ratarska koja je posjedovala svoju samostalnu zemlju i sama je obradivila. Muslimanski ratari stanovali su i po kotarskim i vojvodskim središtima i po manjim selima u blizini tvrđava. Najviše ih je bilo na području stare župe Like oko Ribnika, Bilaja, Novoga, Barleta, Grebenara i Smiljana i oko Perušića. Svojom snagom oni su davali glavnu značajku muslimanskom naselju. Drugu su skupinu sačinjavali posjednici što su držali veća imanja na kojima su držali i kmetove. U naselju ti su posjednici

⁵⁸⁵ Današnji moderni kotarevi na tom zemljištu nastali su na osnovi tih turskih. Boričevački je sadašnji lapački kotar, bunički je korenički, gračački, udbinski i perušički nisu mijenjali u glavnom ni opseg ni ime, a jedino su se novski i ribnički spojili u novi kotar koji je dobio ime gospički.

činili mali postotak, ali su društveno razmijerno mnogo značili. Stanovali su ili u kotarskim ili vojvodskim mjestima ili na svojim posjedima, gdje su se zaštitili manjim utvrđenjima. Pripadali su ratnoj spremi iz koje su i stjecali posjede, i u njoj su činili najbolji dio. Bilo ih je po cijelom području, a naročito se ističu u udbinskom, ribničkom, novskom i perušićkom kotaru. Treću su skupinu činili obrtnici i trgovci. Oni su stanovali uglavnom po kotarskim i ponešto vojvodskim središtima, u kojima su držali svoje radnje i trgovine i snabdijevali svojom robom čaršije. I obrtnici i trgovci bili su u muslimanskom naselju najjača sveza s nemuslimanskim stanovništvom toga zemljišta. Najposlijе četvrtu skupinu sačinjavali su činovnici vojne, upravne i sudske vlasti. Oni su svojim stovanjem bili vezani na kotarska i donekle vojvodska središta. Među njima bilo ih je koji su po svojoj službi posjedovali i zemlje i na njima kmetove. Najviše ih je bilo u Udbini, gdje se nalazilo i najviše vojske i gdje je bilo i središte građanske i sudske uprave, zatim u Ribniku, Novom, Perušiću i Budaku, a kasnije i u Širokoj Kuli.

Broj muslimanskoga naselja u tom dijelu ličkoga sandžaka dade se približno utvrditi prema nekim popisima iz 17. st. i po izvještajima i opisima toga zemljišta iz toga vremena i iz početka 18. st. Mnogo će nam u toj stvari pomoći službeni popis turskoga carstva koji je izvršen oko 1620.⁵⁸⁶ Treba pri tom imati na umu da je od toga popisa do turskoga raspa na tom zemljištu prošlo gotovo 65 godina, dakle dva naraštaja koji su razvili novo potomstvo i umnožili u jačoj mjeri stanovništvo.

Prvi je popis sa toga zemljišta iz 1577. U njemu se, prije velike seobe, govori samo o tvrđavama Udbini, Buniću, Boričevcu i Ostrvici. Već je tada najjača posada bila u Udbini, sa 300 konjanika i 500 pješaka. Bunić je jednih i drugih imao po stotinu, Boričevac 70 konjanika i 100 pješaka, a Ostrvica prvih 60, a drugih 150.⁵⁸⁷ Sve su to bila tvrđavna naselja, koja su načinila osnovicu kasnijega razmernoga građanskoga stanovništva. Drugi je popis izvršen već oko 1620. kada je prošao jedan naraštaj iza velike seobe osamdesetih godina 16. st. U taj su popis unišla samo kotarska središta i po koje jače vojvodstvo, jer su popisivači polazili samo sa gledišta vojne snage. Radi toga popisivani su i brojevi naselja po mjestima i selima, iz kojih se isticao broj sposobnih ljudi za oružje. Za ovaj naš posao ti su navodi dragocjena statistička građa, iako ona nije posve razrađena i tačna.

Prema tome popisu glavno je mjesto na ličko-krbavskom području bila Udbina. U tvrđavi je bilo pješaka i konjanika do 500, a vjerojatno je da je veći dio te vojske činio tvrđavno naselje. Ispod tvrđave podgrađe je imalo u to vrijeme oko 300 kuća sa jedno 1500 stanovnika. Dobro je bio u to vrijeme naseljen i udbinski kotar. On je zauzimao gotovo ono zemljište koje pripada današ-

⁵⁸⁶ Starine 14, 172—189.

⁵⁸⁷ Lopašić Spom. 1, 44.

njem udbinskom području. Na njemu je bilo mnogo sela sa oko tisuću kuća sa jedno 5—6000 stanovnika. Pored mnogobrojnih viših i nižih kotarskih činovnika u Udbini su svoje sjedište imali i kadija, kapetan i nekoliko aga. U podgrađu stanovali su samo muslimani, a njih je bilo i po ostalom području, ali su bili izmiješani s naseljenim Srbima. Veća su muslimanska naselja bila u Kurjaku, Komiću, Ploči, Srednjoj Gori, Čojluku, Mekinjaru, Jošanima, Mutiliću, Podlapcu, Visuću i Pišaću. Što dalje u 17. st., muslimansko je stanovništvo u udbinskom području sve više raslo, dakako i novim doseđivanjem iz zapadnobosanskih krajeva. Pred svoju propast u 1689. moglo ga je biti do 1000 kuća.

U Hotući se glavno muslimansko naselje razvilo u Gračacu, gdje su Turci zatekli poveći broj zgrada iz vremena prije njihova dolaska. U starom utvrđenju držali su oko 1620. posadu od jedno 50 vojnika koji su s porodicama činili tvrđavno stanovništvo. U podgrađu je u to vrijeme bilo oko 100 muslimanskih kuća. Nekoliko aga bili su zapovjednici okolnih martoloza.⁵⁸⁸ Kao kotarsko središte Gračac je u 17. st. brzo napredovao. Izvjestilac koji je opisao pohod Krajišnika iz 1689. kazuje za Gračac da je jedno od najodličnijih mjeseta u Lici.⁵⁸⁹ Može se pretpostaviti da je pod konac turskoga vladanja u njemu bilo jedno 300 muslimanskih kuća. Za gračački kotar veli biskup Glavinić da je vrlo prostran i da zauzimlje zemljište od Krbave do mora, Popinu i Zrmanju.⁵⁹⁰

U gračačkom kotaru bila su tri velika vojvodstva. Prvo se od njih razvilo na području stare župe Odorja u starom njenu središtu Zvonigradu. Tvrđava je u tom mjestu bila podignuta iznad uske doline potoka Zrmanje u kojoj se moglo nastaniti samo maleno naselje. Stoga je popisivač oko 1620. našao u Zvonigradu tek jedno 30 kuća u podgrađu i malenu posadu. U toku 17. st. stanovništvo je i tu nešto poraslo, jer je Zvonograd u to vrijeme u ličkom muslimanskom naselju mnogo cijenjen.⁵⁹¹

Drugo se vojvodstvo razvilo na području stare župe Srb u mjestu istoga imena gdje se nekad nalazilo i župsko središte. Kroz Srb prolazila je stara cesta iz Unca na Lapac i odonud na Bihać i Udbinu.⁵⁹² Taj je važni put čuvala poveća posada, smještena u starom utvrđenju. Ispod te tvrđave nastalo je muslimansko podgrađe u kojemu je pod konac 17. st. moglo biti do 100 kuća. Potanjih podataka o tom naselju nema.

Treće je vojvodstvo u gračačkom kotaru bilo u Bruvnu. Muslimansko naselje u tom mjestu navodi i spomenuti opis iz početka 17. st. U to je vrijeme ono bilo maleno sa 15 kuća. Kasnije je poraslo i moglo je oko 1680. imati i šezdesetak porodica. Na cijelom tom velikom gračačkom području bilo je pred tursku propast oko 500 muslimanskih domova.

⁵⁸⁸ Starine 14, 184.

⁵⁸⁹ Lopašić Spom. 3, 451.

⁵⁹⁰ Ibid. 3, 49.,

⁵⁹¹ Starine 14, 184.

⁵⁹² Lopašić Spom. 1, 133.

Stara Lapačka župa s Nebljusima činila je pod Turcima boričevački kotar. Na tom području središte je bilo u Boričevcu, a vovodstva su bila Ostrvica i Lapac. Boričevačko utvrđenje, koje su sagradili Boričevići iz staroga lapačkoga plemena, poslužilo je i Turcima, koji su tu postavili agu sa zapovjedništvom nad gradskim vojnicima i područnim martolozima. Vojnička posada imala je oko 1620. do 30 momaka, ali je što dalje u 17. st. sve više pojačavana. Spomenute godine postojalo je unutar gradskih zidova oko 80 domova, ali se i to naselje kasnije povećalo.⁵⁹³

Ostrvica je bilo utvrđenje sa dizdarom na čelu s varošicom ispod grada, u kojoj se 1620. nalazilo oko 60 kuća. U tom kotaru ona je činila vovodstvo.⁵⁹⁴

Muslimansko naselje postojalo je i u Lapcu, ali je bilo posjedičkoga i ratarskoga značaja.⁵⁹⁵ Na tom starom lapačkom području bilo je mnogo martološkoga stanovništva. Nad njima su zapovijedale age, a niže zapovjedničke službe vršili su harambaše.⁵⁹⁶

U boričevačkom kotaru moglo je pred turski rasap biti oko 500 do 600 muslimanskih domova. Zbog takvoga jakoga naselja Turci su u karlovačkom miru uspjeli da to zemljište održe na svojoj strani. Tek u svištovskim pregovorima dani su Boričevac i Lapac Hrvatskoj, a Ostrvica je i tim mirom ostala Bosni. Boričevački i lapački muslimani napustili su tada svoje stare posjede i preselili su na drugu stranu Une, gdje su se naselili na Bjelajskom polju, oko Krupe, Bihaća i Cazina ali su sačuvali predaju odakle su potekli. Staro martološko stanovništvo ostalo je i poslije toga mira na svom domu, ali je nekadašnje muslimanske posjede Krajina razdijelila novim naseljenicima s dotadašnjega ličkoga područja.

Ribnik je oko 1620. imao malu posadu od 50 momaka, ali je pod gradom ležalo podgrađe sa stotinjak kuća. Nedaleko odatle nalazilo se nekoliko sela sa 150 kuća. U Ribniku su uredovala dva do tri age, a zapovijedao je u gradu beg.⁵⁹⁷ Opisao ga je 1690. i biskup Glavinić, spominjući da je pod Turcima u tom mjestu bilo 120 domova.⁵⁹⁸ U ratovanju 1686. karlovački su krajišnici oplijenili podgrađe, ali su u navali od 1689. Ribničani spasili svoje živote predajom i ugovorom o slobodnom odlasku.⁵⁹⁹ U ribničkom kotaru ležala su u južnom dijelu dva vovodstva, radučko i medačko. Oba su imala muslimansko naselje s pedesetak kuća izgrađenih ispod i oko grada. Sela se u tim vovodstvima izrijekom ne navode u spomenutim opisima i izvještajima, ali nema sumnje da ih je bilo više, jer je zemlja na području tih vovodstava osobito plodna. Takve je veličine otprilike bilo i muslimansko naselje u vovodstvu lovinačkom na jugoistoku ribničkoga kotara.

Novi je oko 1620. imao posadu od 50 momaka, dobro izgrađenu i oružanu tvrđavu i jedno stotinu kuća oko grada. Područje kotara

⁵⁹³ Starine 14, 180.

⁵⁹⁶ Ibid.

⁵⁹⁸ Lopašić Spom. 3, 48.

⁵⁹⁴ Ibid. 181.

⁵⁹⁷ Starine 14, 183.

⁵⁹⁹ Ibid. 3, 451.

⁵⁹⁵ Lopašić Spom. 1, 275.

bilo je vrlo veliko i obuhvatalo je zemljište od Divosela i Bilaja pa sve do potoka Bakovca kod Kosinja. Biskup Glavinić utvrđio je da je novski grad držao pod sobom 12 drugih utvrđenja u kotaru. Ta vijest pokazuje da se pod Turcima na tom kotarskom području nalazilo i nekoliko vojvodstava i sedam, osam pojedinačkih posjedničkih tvrđavica i kula. Vojvodstva su ležala u Bilaju, Smiljanu, Ostrvici i Kosinju. U svakom od njih bila su razvijena muslimanska naselja većega ili manjega tipa. Posjednička su utvrđenja bila Krznarić, Bužim, Bogdanić, Stari i Novi Hoteš, Obrovac i Badar.⁶⁰⁰ Novski kotar nalazio se na plodnu tlu i bio je dobro naseljen. Jako je bilo muslimansko stanovništvo, ali je bio i velik broj nemuslimana. Krajišnici su napali na Novi prvi put 1686. Tom su prilikom odveli u roblje oko stotinu ljudi, a u samom boju palo ih je još toliko. Nešto ih se spasilo bijegom u jaku tvrđavu. Vidi se po tom izvještaju da je u samom Novom bilo barem 200 kuća, a u gradu jedno 50 ljudi posade.⁶⁰¹ Novi su krajiške čete napale još 1683, ali ga nisu opsjedale, jer je bio dobro utvrđen i branjen. One su ipak opljenile i porušile 400 kuća oko grada.⁶⁰² Grad su krajišnici napokon zadobili u pohodu od 1689, kada je osvojena cijela Lika. Novljani su predali svoju tvrđavu pod ugovorom da smiju slobodno otići. Izašlo ih je oko 80 vojnika, a jedno ih je 30 porodica ostalo u mjestu gdje su uskoro prešli na kršćanstvo.⁶⁰³ Glavinić je zabilježio da je na području samoga Novoga živjelo pod Turcima i 200 kuća Srba.⁶⁰⁴ Taj se navod slaže s onim zaključkom da je u mjestu bilo oko 200 muslimanskih kuća i s izvještajem iz 1685. da su krajišnici na području Novoga opljenili 400 domova.

Bilaj je bio samostalna kapetanija s dobrim utvrđenjem na visokoj stijeni i s velikim podgrađem sa jedno 250 kuća. Naselje se razvilo na plodnoj ravnici, gdje je postojao i prije turskoga gospodstva Belajski varoš dobro nastanjen i bogat. U ratovanju u 1689. krajiška je vojska ugovorila s muslimanskim stanovništvom predaju, i iz Belaja izišlo je jedno tri stotine vojnika. Toliko ih je general Herberstein našao i 1685, kada je sa svojim krajiškim odredom bio došao pod taj čvrsti grad. Sudeći po tome, u tom muslimanskom naselju moglo je pred turski rasap biti oko 1000 stanovnika. Od toga su se dale 1689. pokrstiti 23 kuće sa 154 čeljadi.⁶⁰⁵

U smiljanskom, ostrvičkom i kosinjskom vojvodstvu moglo je oko 1680. biti jedno 500 domova muslimanskoga stanovništva, a toliko ga je valjda bilo i pod posjedničkim pojedinim utvrđenjima. Tako se u novskom kotaru pred turski rasap našlo oko 1500 muslimanskih kuća, te su i novski i ribnički kotar bila snažna muslimanska područja.

⁶⁰⁰ Ibid. 3, 50.

⁶⁰¹ Die freiwillige Teilnahme der Serben und Kroaten 32.

⁶⁰² Ibid. 151, Lopašić Spom. 3, 447.

⁶⁰³ Ibid. 3, 450, 3, 50.

⁶⁰⁴ Ibid. 3, 50.

⁶⁰⁵ Ibid. 3, 47.

Široka Kula sa svojim jakim, prostranim lijepo građenim utvrđenjem bila je odabrana za sjedište ličkoga sandžaka. Tu su stanovali Kozlice, od kojih su neko vrijeme izilazili sandžaci, a pored njih je tu bilo i drugih muslimanskih rodova i porodica koje su u kulskom području na dobroj zemlji imale unosne posjede. Sandžaci su živjeli u samoj staroj tvrđavi, podignutoj na tri sprata, a ostalo muslimansko stanovništvo imalo je svoje kuće ispod grada u nizi. Tu ih je moglo biti dvije do tri stotine s jakim trgom. Glavni dio toga naselja izbjegao je 1689. na drugu stranu Une. Ostalo ih je samo dvanaest porodica koje su se pokrstile i zadržale svoje zemlje.⁶⁰⁶

U susjedstvu Široke Kule nalazilo se muslimansko naselje u Grebenaru u tvrđavnom naselju i podgrađu ispod njega. Između većih rodova zabilježene su u njemu Imbriše.⁶⁰⁷ Na Grebenar navalila je krajiška vojska još 1685. i tada ga je zapalila, te je u tom boju poginulo stotinjak ljudi na turskoj strani.⁶⁰⁸ Što ih je u tvrdom gradu, koji krajišnici u napadu od 1685. nisu mogli osvojiti, još bilo ostalo, predali su se 1689. krajiškoj vojsci pod uvjetom da budu propušteni na drugu stranu Une. Tom su prilikom to isto načinili i susjedni Kuljani.⁶⁰⁹ Grebenar nije kasnije više ni nastanjivan.

Muslimansko stanovništvo postojalo je i u Ostrovici i u Barletama, ali je bilo posjedničkoga značaja, jer su stare tvrđave u tim mjestima bile napuštene već u toku 17. st. Ono je izbjeglo kada je krajiška vojska 1689. osvajala okolne turske gradove. U Barletama ostalo ga je desetak kuća koje su pokrstene.⁶¹⁰

Tu u blizini muslimani su bili nastanjeni u Vrepcu, gdje su im kuće u starom dobro sačuvanom utvrđenju činile tvrđavno naselje. Ono je već stradalo u nekoj mjeri kada su Kotarani 1685. navalili iznenada na to mjesto te su ga na nekoliko dijelova porušili i opustošili. Vrepčani u četrdeset porodica ostavili su 1689. svoje stare domove i u konvoju s Ribničanima, Grebenarcima i Kuljanimi otpraćeni su na drugu stranu Une.⁶¹¹

Budak je bio i vrlo jako utvrđenje, a isto tako u njemu se nalazilo i razmjerno vrlo snažno muslimansko stanovništvo. Kada je krajiška vojska 1685. udarila na to mjesto, nju je dočekalo 500 konjanika i 300 pješaka.⁶¹² U Budaku je, prema tome, moglo biti i građansko naselje mnogobrojno. U tom boju poginulo je preko dvjeta Budaćana. U velikom pohodu krajiške vojske 1689. Budaćani su se pod uvjetom slobodnoga odlaska predali i odselili su na drugu stranu Une. Ostalo ih je i pokrstilo se 10 kuća.⁶¹³

Isto je bilo i s Perušićanima. Njih je iz grada izišlo oko 150 vojnika i jedno 600 čeljadi, a ostalo ih je i pokrstilo se 55 porodica.⁶¹⁴

⁶⁰⁶ Ibid. 3, 47, 97, 260 i 452.

⁶¹¹ Ibid. 3, 447, 451, 452.

⁶⁰⁷ Ibid. 3, 261.

⁶¹² Ibid. 3, 447.

⁶⁰⁸ Ibid. 3, 446.

⁶¹³ Ibid. 3, 353 i 354.

⁶⁰⁹ Ibid. 3, 452.

⁶¹⁴ Ibid. 3, 453.

⁶¹⁰ Ibid. 3, 49.

Mala muslimanska naselja ratarskoga i posjedničkoga značaja postojala su po cijeloj Lici, ali ih je teško sva utvrditi. Ona su 1689. jamačno lakše uspjela da prijeđu u Bosnu, nego ona po tvrđavama koja su se donekle branila.

Lički muslimani nastanili su se u Bosni, kako je i naravno, po najbližim krajevima, dakle oko Bihaća, Cazina, Krupe i Petrovca. Onamo su oni donijeli predaju o svom podrijetlu koju i danas čuvaju. Njihovo je potomstvo danas obilno te čini visok postotak muslimanskoga stanovništva po tim krajevima.

13. Gatska i Brinje između 1527—1687

Gatsko je naselje počelo napuštati u većoj mjeri pod jesen 1523., kada su stali kretati u sigurnije krajeve i starosjedioci iz susjednih buških krajeva. U nekoliko narednih godina to je seljenje produženo, a 1526. bilo je gotovo potpuno završeno. Te godine ostala je gotovo pusta i cijela Gatska kao što su do toga vremena izgubili svoje stanovništvo i Bužani, Lika, Krba, Hotuča i Odorje. Između 1527. i 1530. Turci su oprezno pomicali na tom zemljишtu svoje granice prema sjeverozapadu, prema sjeveru i sjeveroistoku, ali su stali na crti, povućenoj otprilike od Krasna na izvor Gacke, otuda na Turjanski, a odonud na staro utvrđenje Prozor, koje leži nešto sjevernije od Korenice. Na toj crti zapriječile su im napredovanje tvrđave Otočac i Prozor u porječju gackom, Vrhovina, udaljena desetak km odatle, pomenuti Prozor iznad Korenice i tvrđavni vijenac u Pounju oko Ripča i Bihaća. Vrhovina i Korenički Prozor napušteni su do duše u seljenju između 1523. i 1526., ali su pouniske tvrđave mnogo smetale Turcima u prodiranju, jer su im njihove posade mogle udarati u bok i u leđa. Na toj crti otprilike ostala je granica između Turaka i Hrvatske krajine kroz cijelo vrijeme turskoga gospodstva u Lici i Krbavi.

Međutim je u toku tih nekoliko godina od 1522.—1526. uređena na tom zemljишtu od mora do Une Vojna krajina. Ona je u stvari potekla iz kapetanije što je bila osnovana u Senju, u kojem je kapetan imao i svoje sijelo. Senjska kapetanija zauzimala je u to prvo vrijeme područje od Ledenica do Baga. Jake tvrđave Otočac i Prozor držali su u to doba Frankopani. U teškim prilikama u to vrijeme, a osobito u 1525. i 1526., kada je cijelo to zemljишte ostalo bez stanovništva, predao je ta dva utvrđenja Krsto Frankopan austrijskom nadvojvodi Ferdinandu da ih čuva i brani. U jesen 1526. načinio je Krsto s nadvojvodom i ugovor po kojemu je on trebao raditi da Ferdinand bude izabran za ugarskohrvatskoga kralja, a nadvojvoda da će vratiti Frankopanima Otočac, Prozor, Senj i Stari grad.⁶¹⁵ Ferdinand je ubrzo poslije toga postao kralj hrvatski, ali

⁶¹⁵ Šišić, sab. 1, 24.

nije povratio Krsti nijedan od tih gradova. Frankopani ih nikad više nisu ni dobili, nego su te utvrde ostale u kraljevoj vlasti za cijelo vrijeme dok su Turci držali Liku i Krbavu. Kralj je i Otočac i Prozor pridijelio Krajini, koja je u to vrijeme uređena na tom zemljisu. Gatsko područje potpalo je pod Primorsku krajinu, koja je svoje središte imala u Senju. Na taj su način Otočac i Prozor pripali upravo pod senjsku kapetaniju, pod kojom su ostali sve do pod konac 17. st.

Čim je dobila Otočac i Prozor, senjska kapetanija je u njih postavila stalne posade oboružane vatrenim oružjem. Vojnici su doveli u gradove i svoje porodice, s kojima su zajedno obrađivali toliko okolnoga zemljiska koliko je to za njih bilo potrebno. Na taj su način nastala stalna gradska vojnička naselja koja su s vremenom dobila značaj ratarskoga stanovništva. Ona su postepeno rasla i pod konac 17. st. bila su toliko jaka da su činila osnovicu hrvatskoga naselja na tom zemljisu. Isprva je kapetanija zaposjela i Otočac i Prozor, iako su oba utvrđenja ležala na blizu. Prozor se naime mogao smatrati kao neka predstraža ili predobrana Otočcu, jer se nalazio nešto južnije i bliže granici, a bio je izgrađen na povisoku brdu i teško osvojiv, te je i mala posada u njemu mogla dobro poslužiti u obrani toga kraja, a osobito samoga Otočca. Kada je međutim u tom gradu bila popravljena tvrđava i posada ojačana, Prozor je povremeno bio napuštan, a onda opet prema potrebi zaposjedovan.

Već je 1527. imala posada u Otočcu 28 puškara i nekoliko konjanika.⁶¹⁶ Tolika je ona bila i deset godina kasnije (27 pješaka i 7 konjanika).⁶¹⁷ Poslije 1537. snaga posade polako je i postepeno rasla. U nekoliko potonjih prvih popisa brojevi su se posade ponešto mijenjali,⁶¹⁸ ali su uglavnom ostajali oko 40 pješaka i nešto konjanika. Prema popisu iz 1563. u Otočcu je već bilo 60 momaka,⁶¹⁹ ali se tražilo da se taj broj poveća sa 40 puškara.⁶²⁰ Međutim je taj isti broj i u popisu iz 1577. I te se godine preporučuje da se ta posada poveća sa 20 momaka. U tom se popisu vojnici po posadama hrvatskih gradova zovu već haramije. Pod tom se riječju razumiju ratnici sa domaćega područja koji na gradskom zemljisu drže posjed i obrađuju ga svojom porodicom. Između 1577. i 1579. sasvim je preustrojena Hrvatska granica. Te je godine položen temelj novome gradu Karlovcu, koji će postati sjedište Hrvatske krajine. U Primorskoj granici, koja je ostala dio Hrvatske krajine, načinjene su u tom preuređenju ove promjene: U Senju je dotadašnja kapetanija podignuta na viši stupanj, te je postala velika, a u Otočcu i u Brinju osnovane su nove kapetanije. Od njih je otočka imala 80 haramija, koji su se dijelili na dva vojvodstva. Oficira je bilo pet, i to uz

⁶¹⁶ Ibid. 1, 65.

⁶¹⁹ Ibid. 3, 391, 394, 409—410.

⁶¹⁷ Lopašić Spom. III, 390.

⁶²⁰ Ibid. 3, 430.

⁶¹⁸ Ibid. 3, 391.

kapetana dva vojvode i dva zastavnika.⁶²¹ Poslije toga preustrojenja Otočac je postao važnije mjesto u Primorskoj krajini, i posada se u njemu sve više pojačavala. Prema popisu iz 1657. imala je kapetanija u Otočcu 142 čovjeka, od toga 129 haramija. U porkulabiji (u tvrđavi) bilo je pored toga još 25 vojnika.⁶²²

Prozor je 1540. imao posadu od šest ljudi,⁶²³ ali je naredne godine i ona napustila tu tvrđavu, jer je vodstvo Primorske krajine smatralo da su otočko utvrđenje i četa u njemu dovoljni za čuvanje granice na tom zemljишtu.⁶²⁴ Takvo je stanje potrajalo sve do 1577. Iz toga vremena ima u opisu Hrvatske i Slavonske krajine vijest o novom postavljanju posade u Prozor. U tom se opisu spominje da su Turci odskora zaposjeli sa 5000 vojničkoga naselja cijelu Liku i da su prema tome zaprijetili njenim granicama. Zbog toga da se moraju popuniti posadama i Prozor na sjevernoj strani Like i Bag na zapadnoj. Predlaže se da se u svaku od tih tvrđava metne nova posada od 30 haramija.⁶²⁵ U preustrojavanju Krajine u 1579. taj je prijedlog primljen,⁶²⁶ i poslije toga nalaze se haramije i u Prozoru i u Bagu.⁶²⁷ Posada u Prozoru bila je za cijelo to vrijeme malena i nije imala nikada više od 20 momaka.⁶²⁸

Iz sačuvanih spomenika može se većim dijelom utvrditi koje su porodice kroz 16. i 17. st. pripadale tom vojničkom naselju u Otočcu i Prozoru. Popisi posada tih tvrđava opstoje već od 1540. Osim toga zabilježeni su pojedini rodovi i inače u ispravama službene naravi.

U vrijeme prvoga popisa od 1540. u Otočcu su u ratničkom naselju živjeli : Abramovići, Atalići, Blažiolovići, Bogdanići, Čemerići, Despoti, Dražilovići, Drežničani, Dubovčani, Frančići, Karalji, Kastavci, Krajači, Lovnikovići, Luckovići, Marinčići, Mudrovčići, Mustafe, Novogradci, Obradovići, Oršići, Oslakovići, Pećorići, Plančići, Šepići, Tišanine, Zagorci i Zeleniči. Od ovih je Mudrovčić bio zapovednih u gradu, a Bogdanić, Krastavac i Lucković oficiri. Bogdačići i Mudrovčići bili su po podrijetlu plemiči koji su u početku 16. st. već živjeli u Senju.⁶²⁹ Jedan je od Bogdanića te iste godine služio kao oficir i u senjskoj posadi.⁶³⁰ U senjskoj četi u to vrijeme nalazili su se i Kastavac, Lucković, Despot, Mustafa i Pećarić, a Senjani su bili i Blažiolovići. Toponomička prezimena Drežničanin, Dubovčanin, Kastavac, Novogradac i Zagorac pokazuju da su njihovi nosioci bili sa susjednoga ili bližega zemljишta (Zagorac iz sela Zagorja s one strane Kapele kod Saborskoga). Od svih tih 26 porodica prvoga ratničkoga naselja u Otočcu održali su se do konca 17. st. jedino Atalići, Bogdanići, Mudrovčići i Pećorići. Njihovi potomci žive i danas u mnogobrojnim porodicama na otočkom i inače na ličkom području. U popisu od 1551. nalazi se već dvadesetak novih haramijskih poro-

⁶²¹ Ibid. 1, 76—78.

⁶²² Ibid. 2, 296—299.

⁶²³ Ibid. 3, 394.

⁶²⁴ Mon. habsb. 3, 56.

⁶²⁵ Lopašić Spom. 1, 36.

⁶²⁶ Ibid. 1, 80.

⁶²⁷ Ibid. 137, 2, 45, 51, 52, 120, 125, 344.

⁶²⁸ Ibid. 2, 297.

⁶²⁹ Mon. kabs. 2, 283—284.

⁶³⁰ Lopašić Spom. 3, 392.

dica u Otočcu. Od starih iz 1540. ostali su Atalići, Bogdanići, Despoti, Frančići, Karalji, Krajači, Luckovići, Marinčići, Mudrovčići, Mustafe, Oršići i Pećorići, a mjesto ostalih iz prvoga popisa javljaju se: Cvitanovići, Čurići, Gojmerčići, Grdakovići, Grdošići, Grubišići, Homolje, Jurjevići, Košljani, Krznarići, Kohmanovići, Lasići, Nemanici, Ogulinci, Poturice, Preradovići, Sreće, Šimomići, Tadiolovići.⁶³¹ Između njih su iz senjskoga tvrđavnoga naselja Cvitanovići, Grdakovići, Grubišići, Sreća i Tadiolovići. Od tih novih porodica održali su se do konca 17. st. samo Gomerčići, Grdošići, Jurjevići i Krznarići (na brinjskom području). Gomerčići su i danas jak rod na otočkom zemljisu.

U popisu od 1644. nove su haramije: Banići, Crnojevići, Kolakovići, Kosići, Matasići, Nikšići, Novačići, Oreškovići, Ostojići, Rajkovići, Tonkovići, Utišinovići, Vladisići, Vlatkovići, Vučenovići, Vukašinovići i Živkovići.⁶³² Te su porodice u Otočac doselile između 1551. i 1644. Dio njih podrijetlom je iz Senja. Iz toga su tvrđavnoga naselja došli Crnojevići, Kosići, Ostojići, Vlatkovići, Vučenovići, Vukasovići, Vukašinovići i Živkovići. Sa ogulinskoga su zemljisu bili Novačići i Tonkovići. U tome su razdoblju 1618. i 1619. preseljeni senjski venturini u Otočac i Brinje pod uvjetom da ostanu u tim vojničkim naseljima do nove odluke. Tom je prilikom u Otočac dodijeljeno 14 porodica, a u Brinje su preselile 83. Međutim od onih venturina koji su nastanjeni na otočkom području nijedan nije nosio prezime navedeno u popisu haramija toga tvrđavnoga naselja od 1644. Pored toga zna se da su se svi senjski venturini, izagnani 1618. u Otočac i Brinje, vratili na svoje staro mjesto još 1619.⁶³³ Sudeći po tome, onih se osam haramijskih porodica iz otočkoga popisa od 1644. koje su bile podrijetlom iz Senja doselilo u Otočac ili prije ili poslije prisilnoga preseljavanja senjskih venturina. Ipak je vjerojatnije da su Crnojevići, Kosići, Ostojići, Vukašinovići i Živkovići prešli iz senjskoga vojničkoga naselja u otočko prije 1617, jer ih ne nalazimo ni u jednom ni vojničkom ni venturinskom popisu iz 1618. i 1619. Ostalih osam novodoseljenih haramijskih porodica ne navode se ni u jednom dotadanjem vojničkom popisu. Banića je u to vrijeme bilo u grižanskom kraju i na ogulinskem području, a Matasića u Pokuplju. Za Kolakoviće, Nikšiće, Oreškoviće, Rajkoviće, Utišinoviće i Vladisiće možemo pretpostaviti da su također bili podrijetlom iz tih krajeva koji su u to doba na bližem zemljisu jedini bili nastanjeni. Od svih tih osamnaest novih vojničkih otočkih porodica iz popisa od 1644. do konca 17. st. održali su se Banići, Kolakovići, Matasići, Nikšići, Novačići, Oreškovići, Ostojići, Rajkovići, Tonkovići i Vladisići (kasnije kao Ladišići). Sve su oni danas veliki rodovi s mnogobrojnim porodicama na otočkom području. Naredne 1645. godine zapisan je u ispravi o omeđivanju pojedinih posjeda na brin-

⁶³¹ Ibid. 409—410.

⁶³² Ivić 177.

⁶³³ Lopašić Spom. 2, 64—94.

skom području kao povjerenik sa otočke strane uz vojvodu Jurka Oriškovića i vojvoda Jurica Dasović. I ta se vojnička porodica održala u Otočcu i danas na tom zemljisu predstavlja velik rod s mnogo ograna.

U popisu otočke posade od 1672. zabilježene su nove haramijske porodice: Belopavlovići, Jakšići, Lisice, Markovići, Mihokovići, Obradovići i Radovići.⁶³⁴ Od njih su Markovići zapisani već 1540. u dvije porodice u susjednom Prozoru,⁶³⁵ a u tom se mjestu nalaze i 1657.⁶³⁶ Obradovići su u otočkoj posadi bili već 1540.⁶³⁷ Od svih tih haramijskih naseljenika živjeli su na otočkom području koncem 17. st. jedino Jakšići, koji su i danas tu poveći rod.

Laškarini nalaze se u Otočcu već oko 1620. Njihov predak Petar bio je 1623. vojvoda otočki u ono vrijeme na glasu zbog svoga znanja i ratničke vještine.⁶³⁸ U toj vojničkoj časti bio je u Otočcu 1672. i jedan od njegovih potomaka.⁶³⁹ I Laškarini su danas na otočkom području poveći rod. Podrijetlom će biti iz Senja, gdje je spomenuti Petar prije Otočca služio. Iz toga je mjesta po vojničkoj službi u Otočac došao i tamo se naselio i jedan od Dujmovića od kojih se Toma kao vojvoda otočki nalazi potpisani u pismu Otočana od 1658. Dujmovići su danas mnogobrojni na otočkom zemljisu, osobito u selu Čovićima.

U omeđivanju područja mjesta Brloga, Vilića, Dabra i Otočca u 1672. spominju se i one porodice, koje inače po svojoj vojničkoj tvrđavnoj službi nisu zabilježavane u navedenim haramijskim popisima. To su: Cvitkovići, Dubravčići, Furlani, Kostelci i Šimatovići.⁶⁴⁰ Cvitkovići su inače bili članovi senjske posade 1644, Dubravčići 1551, 1644. i 1657, a Furlani 1540.⁶⁴¹ Nema sumnje da su članovi tih senjskih vojničkih porodica preselili po službi u otočku posadu. Kostelci su podrijetlom iz ogulinskoga Pokuplja, a Šimatovići od Tounja i Modruša.

Prozorsko tvrđavno naselje nije toliko puta zapisivano koliko ono otočko. Uglavnom je ono i uzimano iz Otočca, jer se za tu pogranicnu i opasnou stanicu vrlo teško dobivali posebni vojnici. Prema popisu iz 1540. u tom su prozorskom stanovništvu bili Bihćanići, Brdnarići, Markovići, Rušemići i Sokoli. Od tih se šest porodica u 1657. u Prozoru nalaze samo Markovići. Od otočkih naseljenika u Prozoru znamo Kolakovića (porkulab 1627) i Oreškovića (1672). U popisu od 1657. nalazi se u Prozoru i porodica Srbljanin (kako se vidi podrijetlom iz mjesta Srba).⁶⁴²

⁶³⁴ Ivić 176.

⁶³⁵ Lopašić Spom. 3, 394.

⁶³⁶ Ivić 176.

⁶³⁷ Lopašić Spom. 3, 394.

⁶³⁸ Ibid. 2, 124.

⁶³⁹ Ibid. 2, 347. 2, 300, 3, 392.

⁶⁴⁰ Ibid. 2, 348.

⁶⁴¹ Ivić 174, 176; Lopašić Spom. 3, 392, 409.

⁶⁴² Ibid. 3, 392, 2, 348; Ivić 176.

Vojvode, kapetani i niži oficiri izlazili su iz porodica Dasovića, Dujmovića, Kolakovića, Laškarina, Oriškovića⁶⁴³ i Gračana.

Tvrđava u Otočcu bila je sagrađena na otočiću rijeke Gacke, a sastojala je od povisokoga jakoga tornja, okolnoga zida, nasipa i dubokoga jarka koji je priječio prilaz za male vode u Gacki. Na širokom prostoru unutar okolnoga zida bile su izgrađene kuće za vojničke i haramijske porodice. Preko rijeke i jarka načinjen je dugi, uski most kojim se išlo iz tvrđave u polje. Postoji mali opis naselja otočkoga iz 1623. što su ga sastavili Vuk Frankopan Tržački i Sigmund Gušić. Oni su izvjestili da u Otočcu ima 396 stanovnika kojima je stanje vrlo teško, jer Turci oko Otočca neprestano četuju.⁶⁴⁴

Tvrđava u Prozoru nalazila se na humu koji se za jedno 200 m izdiže iz okolne ravni. U opsegu tvrđavnog zida bilo je izgrađeno i desetak kuća, u kojima su živjeli vojnici i haramije sa svojim porodicama. Po položaju Prozor je bio najdublje isturen prema turskom području. Stoga je i naselje u njem ostalo i u 17. st. razmjerno vrlo slabo.⁶⁴⁵

Tvrđavno naselje u Otočcu i Prozoru obrađivalo je samo malen dio gatačkoga područja. To su bile zemlje u prvoj blizini tvrđava, koje su bile barem donekle osigurane od turskoga četovanja. Od 1526. kroz cijelo 16. st. sve je ostalo zemljишte od izvora Gacke pa do oba njena ponora ležalo potpuno pusto. Samo je u krajnjem zapadnom dijelu područja, u starom gradu Brlogu, već u blizini Senja, postavljena mala posada haramija koja nije imala nikada više od 6 momaka. Dužnost je te neznatne četice bila da čuva cestu koja je od Senja tekla na Otočac i Dabar. Straža u Brlogu zapisana je već u prvom popisu od 1540. Tada su u tom utvrđenju živjeli Blažani, Volkovići, Vučići i Žarkovići.⁶⁴⁶ Prvi od njih nahode se 1551. u tvrđavnom naselju brinjskom. Oni su preci današnjega velikoga roda Blažana na brinjskom području.⁶⁴⁷ Po prezimenu sudeći u Brlog su došli iz Blagaja. U popisu od 1551. to je gradsko naselje već sasvim izmijenjeno. Nove su haramije bile Glogovac, Gričanin, Strlić i Ugrin.⁶⁴⁸ U 1577. brloška je posada narasla na 6 momaka.⁶⁴⁹ U dvadesetak sljedećih godina ona se nije pojavačavala ni razvijala. Nadzor nad njom imala je neposredno kapetanija otočka. Između 1590. i 1600. dignuta je iz Brloga i ta mala posada, i brloški je grad ostao pust u potpuno nenaseljenom kraju. Na cijelom gatačkom području ostala su u to vrijeme samo dva naselja, veće u Otočcu i maleno u Prozoru.

Prvo nastojanje da se izvrši naseljenje u toj pustoši, nastalo je u proljeće 1609. Krmpoćani, koji su bili nezadovoljni svojim položajem u Liču i zbog tjesnoće zemljista i radi pokušaja da ih podbace

⁶⁴³ Lopašić Spom. 2, 124, 271, 300, 347, 348.

⁶⁴⁴ Ibid. 2, 123.

⁶⁴⁵ Ibid.

⁶⁴⁶ Ibid. 3, 394.

⁶⁴⁷ Ibid. 3, 410.

⁶⁴⁸ Ibid.

⁶⁴⁹ Ibid. 1, 36, 41.

u kmetstvo, zamolili su krajiške vlasti, neka im dopuste preseljenje na Gušića polje kod Brloga.⁶⁵⁰ Prijedlog je o tom s preporukom otisao i nadvojvodi, ali dok se o tom radilo, pojavili su se u početku travnja te godine neočekivani naseljenici na tom zemljištu. Bili su to lički Srbi u jedno 35 porodica sa oko 550 čeljadi. Oni su do te seobe živjeli u okolini Ribnika, gdje su zapali u zavadu s begom ribničkim. U borbi oni su jurišem osvojili ribničku tvrđavu, ali su s toga tla morali izbjegći kada je beg dobio izdašnu pomoć u četama. Bez ikakva dogovora s krajiškim vlastima i bez prethodnoga dopuštenja oni su sami dobijegli na Brloško polje i zamolili su krajiško vodstvo da im na tom području odrede naselje.⁶⁵¹ Rješavanje molbe tih doseljenika potrajalo je zbog nekih ekonomskih i vojničkih razloga duže vremena, a onda ih najposlijе, po njihovoj vlastitoj želji, nastane u polju između Jesenica i Modruša oko potoka Vrnjike i Dretulje, sa sjeveroistočne strane Kapele.⁶⁵² Tu se kasnije oko sagradene tvrđavice u Plaškom razvilo njihovo središte.

Brloško i Gušića polje ostalo je opet bez naselja. Tada u jesen 1609. nastave Krmpočani u Liču opet svoje djelovanje da im najviša krajiška oblast dopusti preseljenje na ta dva polja. Taj su rad produžili i kroz tri sljedeće godine i bili su stekli već i pristanak za to kapetana senjskoga Sigismunda Gušića, kojemu su oba ta grada i zemljište oko njih pripadali. Na njihovu preseljenju radio je i Nikola Zrinski, kojemu je zapravo Lič i pripadao.⁶⁵³ Ipak je cijelo to nastojanje Krmpočana ostalo bez uspjeha, jer su se njihovu preseljavanju protivili, kako se čini, odlučujući krajiški krugovi. Krmpote su u Liču imali međutim i malo obradiva tla i malo dobrih pašnjaka za njihovih pedesetak mnogočlanih rodova. Oni su se stoga morali širiti sa tijesnoga ličkoga polja dalje u nenaseljene krajeve. Ne postigavši mogućnost za to u gatskom području, oni su svoje naseljavanje usmjerili prema primorju, gdje su postepeno, u nekoliko desetica godina, nastanili Krmpote i Krivi Put. Otuda su u velikim seobama pod kraj 17. st. dali mnogo naseljenika Pazarištima i drugim mjestima po Lici. Da im je bilo uspjelo preseljenje u Brloško polje gdje je bilo mjesta za nekoliko stotina porodica, njihov bi razvitak bio i mnogo brži i svakako još uspješniji.

Međutim je u rano proljeće 1611. Brloško polje ipak dobilo naseљenike, iako ne one iz Liča. Bili su to opet lički Srbi koji su dotada živjeli u Podlapcu, mjestu između Ribnika i Udbine. Oni su zbog te seobe stupili u svezu sa senjskim kapetanom Gušićem prvih dana 1611. nudeći da će iz toga turskoga kraja prijeći četiri sela. Turci su osjetili da Podlapčani nešto spremaju, te su počeli paziti na njih. Prvo je uspjelo izbjegći 13 porodica, a nešto kasnije još njih 50. Sve te doseljenike naseli kapetan Gušić u Brloškom polju. Osim samoga Brloga i Gušić-polja tu su oni s vremenom stekli i Dubravu,

⁶⁵⁰ Ibid. 1, 363—364, Ivić 84.

⁶⁵² Ibid. 1, 380—382, 384.

⁶⁵¹ Lopašić Spom. 1, 365—369.

⁶⁵³ Ivić 95.

Drenov Klanac i Glavace, te im se područje uza sjeverni krak Gacke pružilo sve do Škara i Staroga sela. Na tako velikom zemljištu mogli su se bez veće nevolje uspješno razvijati. U toj su seobi došli: Baklajići, Bastajići, Bjelobabe, Brankovići, Budisavljevići, Crnojevići, Dabovići, Drakule, Glumci, Grubori, Janjatovići, Karleuše, Kneževići, Lalići, Lavrnje, Ljubobratovići, Ljubotine, Mileusnići, Milinčevići, Nećaci, Nikšići, Ogrizovići, Price, Puhale, Slavkovići, Tomići, Varde, Vlašići, Vrzići, Vukadinovići i Žakule. Neki od tih rodova imali su i po dvije, tri porodice. One su bile jake i po 10—15 članova, te je to naselje bilo razmjerno vrlo jako. U svom naseljenju moglo je imati oko 550 čeljadi. Kako se zna, otočko je naselje 1623. imalo 396 stanovnika, a prozorsko jedno 30⁶⁵⁴ Ovo novo brloško bilo je prema tome za jednu četvrtinu jače od onoga staroga stanovništva na otočkom području. Na dobroj zemlji, uz obilje ratar-skoga tla Brložani su se dobro razvijali. Prema krajiskom popisu oni su 1658. imali već 74 kuće i 691 čeljade sa 233 čovjeka za oružje.⁶⁵⁵

Prilike u Brinju i okolo toga mjesta bile su od 1526. do 1690. nešto drugačije nego u Otočcu i u kraju oko toga grada. U Brinju su i poslije velikoga raseljenja između 1522. i 1526. ostali kao posjednici Frankopani, a to znači da se je na tom zemljištu održalo i nešto stanovništva koje je pod okriljem brinjske tvrđave obradivalo svoja polja. Bečki je dvor nastojao da i to utvrđenje dobije u svoje ruke kako bi cijeli tvrđavni vijenac južno od Gvozda prema turskoj granici bio pod njegovim zapovjedništvom. To je car Ferdinand oko 1540. najposlije i postigao, te je Brinje steklo posebnu vojnu komandu koja je potpala pod senjsku kapetaniju. Još pod Frankopanima bila je u tvrđavu postavljena mala posada koja je trebala štititi veliku cestu što je prolazila ispod grada.⁶⁵⁶ Gradački je sabor već 1530. poslije neuspjelog pokušaja Turaka da osvoje brinjsku tvrđavu, preporučio pojačavanje njene posade na 32 momka.⁶⁵⁷ Nakon toga postavljena je u Brinje stalna četa haramija koja je 1545. imala 22 čovjeka, 1549. već 34,⁶⁵⁸ toliko i 1551.,⁶⁵⁹ zatim 1563. već 40,⁶⁶⁰ a taj je broj zabilježen i 1577.⁶⁶¹ On je 1578. povećan na 50 sa jednim kapetanom i zastavnikom.⁶⁶² Stotinu godina kasnije, oko 1672, u Brinju se nalazilo oko 100 hrvatskih kuća.⁶⁶³

Prvi put je brinjsko tvrđavno naselje popisano 1551. u popisu vojske Primorske krajine. Tada su se u njemu nalazili Altinići, Almanići, Bartolovići, Blažani (2 kuće), Brajići, Cvitanovići, Gričići, Jankovići, Karsunovići, Kladušanići, Kučinići, Luckovići, Lovrakovići, Martinčići, Mesići, Milčići, Mudrovčići, Obrovčani, Ogulinci (2 kuće), Plavčići, Rudarići, Sabljaci, Sojici, Slunjani, Šimičevići,

⁶⁵⁴ Lopašić Spom. 2, 123.

⁶⁵⁹ Ibid. 3, 410.

⁶⁵⁵ Ivić 139.

⁶⁶⁰ Ibid. 3, 431.

⁶⁵⁶ Mon. habz. 1, 255; 1, 348.

⁶⁶¹ Ibid. 1, 36.

⁶⁵⁷ Ibid. 1, 460; 1, 469.

⁶⁶² Ibid. 1, 78.

⁶⁵⁸ Lopašić Spom. 3, 391.

⁶⁶³ Ibid. 3, 302.

Šimunići, Tomašići, Vlašići (2 kuće), Zabarci i pop Grgur. Sudeći po prezimenima te su haramije bile po podrijetlu s toga brinjskoga tla, od Dabre, Blagaja, Ogulina, Senja i bližih krajeva. Od svih tih rodova održali su se u brinjskom naselju do konca 17. st. jedino Blažani i Mesići. Sabljaci pominju se u njemu (Sabljakovo selo) još 1645, ali, kako se čini, već kao izumrli ili kao doseljeni.⁶⁶⁴

Tvrđavno se naselje u Brinju, kao i drugdje na tom zemljишtu, kroz vrijeme, dakako, mijenjalo. Pored toga treba od njega razlikovati stalno ratarsko stanovništvo, koje se tu održalo još iz doturskoga vremena. O njemu nema mnogo potanjih vijesti, jer nije ulazilo u javni život. Popis toga staroga naselja postoji istom iz 1701. iz već sređenih prilika. Neki se stari rodovi na tome tlu navode i 1645. prilikom dijeljenja brinjskoga područja između starnaca Hrvata i doseljenih Srba. Tada su zabilježeni kao plemiči posjednici, starosjedioci na tom tlu, Holjevci, a pored njih i Babići, Jakovci, Novačići, Sertići, Skalići i Vučetići.⁶⁶⁵ Visoke vojničke položaje držali su u to vrijeme u brinjskoj posadi Holjevci, Mesići i Vučetići.⁶⁶⁶

Kada su ono 1618. kažnjavani senjski uskoci, te ih je velik dio bio doseljen iz Senja i nastanjen u okolna mjesta, u Brinje su od njih dovedene 83 porodice. Trebalo je da one tu dobiju zemlje, te se računalo da će se na njima i naseliti. U Brinju su ti uskoci proveli ipak samo nešto vremena, a onda su se svi do jednoga opet vratili u Senj. Sve su te uskočke porodice u Brinju popisane, ali se od njih nijedna ne nalazi kasnije na brinjskom području.⁶⁶⁷

Na brinjsko područje Srbi su doselili 1638. Njihovu je seobu uredila Primorska krajina, koja ih je svojom četom i dopratila s turskoga zemljишta. Novi su naseljenici nastanjeni u zapadnom i jugozapadnom dijelu brinjskoga polja, gdje ima dosta dobre zemlje. U toj seobi došlo ih je samo 13 porodica, ali ih je nešto kasnije doselilo još 13.⁶⁶⁸ Među njima bili su ovi rodovi: Banjeglavi, Božanići, Bukvići, Đurići, Galovići, Gostovići, Hajduci, Kneževići, Kojčini, Kosovci, Lončari, Maljkovići, Maričići, Miloševići, Orlići, Orlovići, Platiše, Protulipci, Rajačići, Rapajići, Skakavci, Smiljanići, Stanići, Šušnjari, Vraneši i Vujići. Već u doseljenju svi su ti rodovi bili jake zadruge koje su se u jednom naraštaju već toliko razmnožile da su 1658. imale 66 kuća sa 585 čeljadi.⁶⁶⁹ Između tih doseljenika i starosjedilaca Hrvata Krajina je 1644. načinila ovakvo razmeđivanje: Hrvatskim su starincima ostali Brinje s prvom okolinom, Drenovac, Letinac, Kamenica, Križpolje, Veliki i Mali Kut, Dubrava Mala, Jezera (ne), Stajnica i Lipica, a doseljenim su Srbima dani Lučani, Skalići, Vodoteč, Prokike, Županj Hum, Gušića Polje i

⁶⁶⁴ Ibid. 2, 270.

⁶⁶⁷ Ibid. 2, 73—74.

⁶⁶⁵ Ibid. 2, 169—271.

⁶⁶⁸ Ibid. 2, 219, 227; Ivić 117—118.

⁶⁶⁶ Ibid.

⁶⁶⁹ Ivić 139.

Drenov Klanac do čardaka.⁶⁷⁰ Tako su razmještena ostala ta dva naselja sve do danas.

U ljeto 1658. izvršena je opet nova seoba Srba u okolinu Otočca. U njoj su sudjelovale mnogobrojne porodice koje su Turci bili naselili u Koreničkom polju. One su nosile skupno ime Uzorci ili Uzorčani, jamačno po imenu kraja iz kojega su bili doselili na to zemljiste. Tu ih je oko sredine 17. st. bilo jedno 100 kuća, te su činili snažno naselje na tom području. S njima je Primorska krajina uhvatila svezu još 1640, te je ona već u to vrijeme počela raditi na njihovu seljenju. To je nastojanje dovedeno do uspjeha, kako se vidi, istom kasnije kada su se našle prave prilike za takvu veliku seobu.

Korenički su Srbi sami bez pratinje izbjegli s turskoga područja kada su se uvjerili da su Turci obaviješteni o njihovoj svezi s Primorskим krajinom, te su se skupili kod Otočca. Tu su oni čekali da se stvori odluka kamo će ih naseliti. Krajiške su vlasti o tom imale više prijedloga, a na koncu je primljeno mišljenje velikoga kapetana senjskoga Petra Zrinskoga da se Uzorčani nastane u Gackom polju između Otočca i Brloga. To je naseljavanje i izvršeno u rano proljeće 1660.⁶⁷¹

Koreničke Srbe krajiške vlasti popisale su odmah po doseljavanju i utvridle su među njima 83 porodice i 941 čeljade, ali je iz Korenice još 1655. iselilo u Krajinu 12 porodica koje su bile smještene u Plaškom.⁶⁷² Novim je naseljenicima u Gackom polju krajiška komisija dala ova zemljista: Kompolje, Oraovac, Ponor, Hum, Pothum, Zalužnicu, Doljane, Brezovac, Škare i Glavace.⁶⁷³ Istočni dio tih sela zvao se skupnim imenom Vilići, te su i ti Uzorčani nazivani često imenom Viličani. Cijeli je taj prostor bio razmjerno velik, pa su Uzorčani za svoje naseljavanje našli dovoljno mjesta. Veći dio toga naselja nastanio se u Vilićima: u Pothumu, Zalužnicu, Doljanim, Škarama, Glavacima, Oraovcu i Starom Selu.

U toj su seobi na to otočko područje doselili: Agbabe, Aleksići, Aralice, Babići, Banjani, Batinići, Božičkovići, Božići, Brekići, Cvjetničani, Čubrile, Čurčići, Diklići, Divjaci, Grijaci, Guteše, Hinići, Hrkalovići, Ivančevići, Ivkovići, Jerkovići, Kalešići, Kamenko, Kangrge, Kosići, Kresovići, Kukići, Lavrnje, Lemajići, Lolići, Lukinići, Lužajići, Mandići, Marijani, Mašići, Matići, Mihovilovići, Mikići, Milakovići, Mirkovići, Naprte, Narančići, Navale, Opačići, Paskaši, Pavičići, Popovići, Potkolnjaci, Poznići, Predovići, Prigmizi, Puhari, Pupovci, Rakići, Ružići, Savići, Sekizi, Skendžići, Stojanovići, Svilari, Šegani, Škorići, Štule, Šušnići, Varde, Vlaisavljevići, Vojvodici, Vujanići, Vukmanovići, Vuksani i Vunjaci. Neki su od

⁶⁷⁰ Lopašić Spom. 2, 269—271.

⁶⁷¹ Ibid. 2, 233—237, 240, 246—247, 249—250, 256—257, 290, 292—293, 300—307; 311; Ivić 117—124, 128—143.

⁶⁷² Ibid. 2, 292—293; Ivić 131—132.

⁶⁷³ Ibid. 2, 311; 346—350.

tih rodova imali i više porodica, a na jednu je kuću otpadalo po više od 11 čeljadi. To je prema tome bilo vrlo snažno naselje koje je na novom zemljištu čekao dobar razvitak.

Dabarsko polje i Glibodol ležali su pusti od vremena raseljenja između 1524. i 1526. Preko Dabra vodila je iz Krbave stara cesta, po kojoj su Turci prolazili na Pokuplje na plijenjenje i robljenje. Kad je uređena ratna sprema na Hrvatskoj krajini, krajiske su vlasti postavile u dabarsku staru tvrđavu osrednju posadu, koja je trebala štititi taj važni put. U prvo je vrijeme Dabar pripadao senjskoj kapetaniji, kojoj je činio sjeveroistočnu granicu. U popisu od 1577. zabilježene su u Dabru 32 haramije.⁶⁷⁴ Međutim je Krajina 1578. preuređena, te su Dabar i susjedne Jesenice potpale pod slunjsku kapetaniju. Tada su 1579. u Dabru zabilježeni kapetan, 20 haramija i njihov vojvoda.⁶⁷⁵ Nešto kasnije, kada su Turci pomakli svoje granice zapadno od Une, ukinute su te obje posade, u Dabru i Jesenicama, te su Dabarsko polje i Glibodol ostali pusti. O njihovu takvom pustom stanju javlja izvještaj od 1673. u kojem se iskazuje bojazan da bi stare tvrđave u Dabru i Jesenicama mogli zaposjeti Turci.⁶⁷⁶

Kada je doseljavanjem Srba u Otočko polje ojačan položaj u tom kraju, naseljeno je i Dabarsko polje. Doseljenici su bili Srbi s turskoga područja koji su otuda izbjegli 1672. u 90 kuća. Njima je Krajina dala zemlje oko Dabre i u Glibodolu, iako je taj posljednji dotada pripadao Brinjanima. Tačne su granice novim naseljenicima utvrđene te iste godine onim istim pismom, u kojem su one određene i Brinjanima, Brložanima, Uzorčanima (Viličanima) i Otočanima.⁶⁷⁷ Veći je dio tih Srba kasnije u seobama poslije turskoga raspa, oko 1698.—1702., odselio u Kotare, Liku i Krbavu, te ih je u Dabarskom polju ostalo samo jedno trideset kuća. Stoga se i ne može utvrditi koji su sve srpski rodovi sudjelovali 1672. u toj seobi. Među onima, koji su u Dabru i Glibodolu ostali i dalje, bili su: Babići, Bobići, Cvjetničani, Čubrile, Kliske, Lužajići, Ljuštine, Šegani, Vlaisavljevići i Vojvodići.⁶⁷⁸

U ljeto i u ranu jesen 1685. karlovački su krajšnici pod vodstvom generala Herbersteina izvršili dva jaka napada, prvi na Krbavu, a drugi na Liku. U oba ta pohoda oni su te dvije turske pokrajine teško poharali i oplijenili i otuda su doveli poveći broj naroda koji je bio voljan da se naseli na krajiskom području. Prvi je napadaj upravljen na Bunić u Krbavi, koji je bio dobro utvrđena tvrđava na strmoj litici. Turski se zapovjednik u njoj uplašio od graničarske vojske, koja je imala 1000 pješaka i 300 konjanika, te se ubrzo predao generalu pod uvjetom da Turci slobodno otidu u Bihać na tursko zemljište. Kad su oni bili na putu u to mjesto, napadnu ih seljaci sa turskoga područja i poubijaju preko stotinu.

⁶⁷⁴ Ivić 1, 36.

⁶⁷⁷ Ibid. 2, 346—350.

⁶⁷⁵ Ibid. 1, 78.

⁶⁷⁸ Ibid. 3, 301—304.

⁶⁷⁶ Lopašić Spom. 2, 188.

Iz buničke okoline pristupilo je tada krajišnicima oko 100 srpskih porodica koje general povede sa sobom i nastani za prvo vrijeme u brinjskom polju. To je t. zv. bunička skupina novih srpskih naseljenika. Ona se neko vrijeme nalazila u tri zbjega, u prvom sa 280 čeljadi, u drugom sa 54, a u trećem sa 99, te su ih u svemu bila 433 čovjeka. Karlovački su graničari doduše tvrđavu buničku spalili i razorili, ali su se te jeseni Turci u nju opet vratili popravivši je i bolje utvrdili.⁶⁷⁹

Drugi je pohod general Herberstein izvršio polovinom rujna te iste godine. Taj put on je navalio u srce Like, na turske tvrđave od Perušića do Vrepca. Prvi je napadaj upravljen na Grebenar, drugi na Budak, a zatim su poharana i oplijenjena podgrađa Novoga, Ribnika, Vrepca, Bilaja i Novoga Perušića, ali sama utvrđenja nisu osvajana. General Herberstein hvalio se u izveštaju o tom pohodu da je tom prilikom spalio do 4000 kuća što u podgrađima što po okolnim selima, da je oteo nekoliko tisuća komada stoke i mnogo žita, tako da će Turci u Lici vrlo teško proživjeti zimu koja je dolazila. Krajiškoj vojsci pristupilo je u tom pohodu više od 100 srpskih porodica s područja oko spomenutih turskih gradova.⁶⁸⁰ One su dovedene na otočko polje i na njemu su privremeno smještene. Po popisu koji su krajiške vlasti o njima izradile u početku 1686., bilo ih je upravo 113 porodica. Oni iz okoline Perušića imali su 42 familije, a od Budaka, Grebenara, Vrepca, Novoga, Bilaja i Ribnika 71. Tako su se poslije pohoda karlovačkih krajišnika u jesen 1685. našli u otočkom i brinjskom polju novi srpski naseljenici u 180 porodica sa 1459 čeljadi, koji su u tim privremenim logorima čekali na svoje novo naseljavanje na krajiškom području.⁶⁸¹

14. Seobe u Prilišće i Rosopajnik, u Senj, u Bakarsko primorje, u Lič, Senjsko Bilo i u Podgorje

Prvi naseljenici iz Pozrmanja u krajevima sa sjeverne strane Gvozda (Kapele) bili su oni što su 1538. doselili od Obrovca, gdje su bili i članovi martološke turske spreme. U ranu jesen te godine, u teškim gospodarskim prilikama, jer je na Krasu vladao glad, uhvate ti pastiri sveze s vlastima na Primorskoj krajini i presele se na krajišku stranu. Vojničke i upravne oblasti prehrane ih preko zime i poslije dužega traženja podesnoga za njih zemljišta nastane ih u Prilišću i Rosopajniku, u selima ribničkoga posjeda Nikole Zrinjskoga i Stefana Frankopana Ozaljskoga. O njihovu naseljenju sačuvane su urbarske isprave, iz kojih se saznaju podrijetlo, imena

⁶⁷⁹ Die freiwillige Theilnahme der Serben und Kroaten an den vier letzten österreichisch-türkischen Kriegen 22, 23. Ivić 151.

⁶⁸⁰ Lopašić Spom. 3, 445—448.

⁶⁸¹ Ivić idid. 151; Miagracije Srba u Slavoniju 176—178.

i broj tih doseljenih porodica. Po tim dokumentima oni su potekli iz sela Muškovca kod Obrovca. Iz toga je sela bilo polovinom 16. st. i. inače raseljavanja, jer u našim društvenim listinama toga vremena nahodi se više puta prezime »Muškovac« ili »de Muškovci«.⁶⁸² I na spomenuta imanja u ribničkom posjedu izvršene su zapravo dvije seobe iz Muškovca: jedna 1540, a druga nešto kasnije, 1558. Prvom seobom došli su: Basarevići, Jandrija i Ivan, Čalić Paval, Dobrojević Milić, Dumić Juraj, Đuršić Mikula, Kolan Matija, Labanović Radić, Luić Andre, Milinović Ivan, Pavičić Juraj, Radanović Petar, Rospović Petar, Sestrić Jakov, Mihovil i Tomaš, Strahajević Ivan, Šimunović Vid, Šubašić Radivoj, Šuranović Matko, Šutilovići Grgur i Paval, Zečković Radić, Zelenković Juraj i Petar.⁶⁸³ U urbaru od 1558. nahode se i ovi naseljenici Muškovčani u Rosopajniku i Prilišću: Bolić Juraj, Božić Mikula, Bunčić Ivan, Jačovići Matej i Martin, Kačanić Petar, Kuić Jurat, Kupnović Šimon, Vlašić Bariša, Vukavić Pavlica i Vukobratić Vuk.⁶⁸⁴ Ti su naseljenici pod razmjerno vrlo dobrom uvjetima dobili na ribničkom posjedu svoja selišta, a podavanja su im uglavnom sastojala u vojničkoj slobodnjačkoj službi. U tom višem društvenom položaju oni su češće zapisivani u našim kasnijim spomenicima te im značajne crte i razvijanje možemo tačno pratiti. Danas im potomstvo na tom ribničkom zemljištu živi u jedno dvije hiljade čeljadi. Valja utvrditi da među tim raseljenicima iz Muškovca, sa zemljišta oko Donje Zrmanje, nije na njihovu novom naselnom području postojalo nikad bunjevačko ime. Za njega se među njima ne zna ni iz predanja, ni iz kakovih zapisa. A opet treba utvrditi da su s tima Muškovčanima doselile i tri porodice: Pavičići, Milinovići i Šimunovići s prezimenima koja nahodimo među kasnijim bunjevačkim raselicama.

U većoj skupini izišli su naseljenici sa zemljišta južno od Zrmanje na područje sjeverno od te rijeke prvi put 1583. u vrijeme velike navale senjskih uskoka na Klis. Spremanje toga napada, vršenje cijele te seobe naroda iz okoline napadanoga zemljišta opisano je u širim potezima, te nam je otuda i ta seoba toga svijeta dobro poznata. Navalu na Klis spremao je već od posljednjih sedamdesetih godina 16. st. franjevac fra Andeo, rodom Trogiranin. On je bio župnik u trogirskoj Zagori u jednoj od župa na zemljištu između Šibenika i Klisa na turskom području. Kroz taj su kraj mnogo prolazili na svom kopnenom putu senjski uskoci, te su tu imali i mnogo svojih tajnih pomagača, a opet su i dosta dodijavali narodu na tom zemljištu, jer su od njega pobirali svoj harač i držali ga često u ratnom položaju. Da bi se oslobodili toga dvostrukoga gospodstva, turskoga i uskočkoga, ponude starinci toga područja preko svojih svećenika austrijskim vlastima da će se podložiti njima i da će plaćati stanovit danak pod uvjetom da ih ratnička senjska spre-

⁶⁸² Lopašić Hrv. urbari, 456; Mon. Habs. 3, 343.

⁶⁸³ Lopašić ibid. 381—382.

⁶⁸⁴ Barabás Samu, Zrinyi Miklos levelek es okirátok, 2, 365.

ma, uskočka i redovna, ostave u potpunom miru. Ta je ponuda donesena nadvojvodi Karlu u Grac u Štajerskoj preko arcidžakona trogirskoga, koji je sa franjevcima na turskom području vodio to djelovanje. Nadvojvoda primi ponudu, i tako budu popisana sva sela u trogirskoj Zagori koja su se na taj način podložila austrijskim vlastima. U sačuvanim spomenicima o tom djelovanju prve su vijesti o spomenutoj ponudi iz proljeća 1579, Iz toga je vremena i navedeni popis. U njemu se naznačena sela i u njima onda i prezimena i imena pojedinih kućnih domaćina. Prelaženje tih sela pod austrijsku zaštitu Senjani nisu smatrali probitačnim za sebe. Oni su se u glavnom i uzdržavali dankom turskih podložnika koje su svojim četovanjem mogli prisiliti na to plaćanje. Ako i nije tih desetak sela Trogirske Zagore predstavljalо velik gubitak za njih u materijalnu pogledu, oni su strahovali ipak da će njihov primjer slijediti mnogi drugi turski podložnici na zemljištu južno od Zrmanje i da će onda gubitak u dangu biti mnogo veći. Zbog toga su onda Senjani počeli raditi protiv primanja trogirskih Zagoraca u zaštitu i radili su na tome i na samom dvoru u Beču. Iako se za to primanje mnogo zauzimao i glavni zapovjednik Krajine nadvojvoda Karlo u Štajerskom Gracu, koji je u proljeće 1579. trogirskom arcidžakonu privolom carevom poslao i troje povlastice susjednim Zagorcima na turskom području u slučaju prijelaza pod austrijsku zaštitu, ipak su Senjani ubrzo uspjeli da osujete taj rad arcidžakonov. Sam car javio je nadvojvodi da je opasno primati turske pogranične podložnike u zaštitu, jer su oni poznati martolozi koji s turskom vojskom ili pod turskim vodstvom polaze u krajiške pogranične krajeve na četovanje. Tu je obavijest dvor svakako dobio sa senjske strane. Vijesti o tome da su i trogirski Zagorci kao i susjedni Petropoljci, Bukovičani i Kotarani, iako katolici, ipak bili članovi turskih martoloških organizacija, odgovarale su svakako istini. Trebalо je dakako ukloniti tursku ratničku spremu sa toga zemljišta, pa bi tako i te ratničke snage katoličkih starosjedilaca na tome području bile privedene krajiškom oružju. Ali su Senjani, a naročito njihovi njemački zapovjednici, onim obavijestima u prvi mah ipak postigli, te je i nadvojvoda Karlo pod utjecajem dvora ustegao već dane povlastice spomenutim Zagorcima pa im je potpuno otkazao i zaštitu pod jesen 1580. Dakako, već se u proljeće te godine znalo za taj neuspjeh trogirskog arcidžakona, kojega su u to vrijeme počele progoniti mletačke vlasti što je uredio prelaženje susjednih turskih podložnika pod austrijsku zaštitu, a ne pod njihovu.⁶⁸⁵

Tada je 1580. počeo djelovati među trogirskim Zagorcima i među okolnim starinačkim stanovništvom spomenuti fra Andeo Trogiranin. Kao župnik na turskom području on je jasno vidio da se u tom času mora drugačije raditi nego što je to činio trogirski arhiđakon,

⁶⁸⁵ Lopašić Spom. 1, 81—105.

po čijoj su osnovi katolici na turskom području trebali ostati turski podložnici i opet plaćati Krajini stanovit danak da ih Senjani štede. Fra Andeo razradio je za svoj rad drugu osnovu. On je znao da se mnogi starinci na području tvrdoga Klisa i u bližoj okolini nalaze kao martolozi u turskoj ratnoj službi. U tom položaju oni su bili i dio posade utvrđenja u Klisu, Solinu i Sinju, i obrana tih gradova u stanovitoj je mjeri zavisila i o njima. Trebalо je, dakle, predobiti taj narod u turskoj ratnoj spremi za ustank protiv Turaka i onda s njihovom pomoću osvojiti spomenuta utvrđenja. Za to je fra Andeo prvo zadobio dvadeset uglednih prvaka iz pomenute organizacije, a onda je preko njih spremao sve što je za taj ustank bilo potrebno među starincima u turskoj vojsci. Pregovore sa austrijskim vlastima vodio je velikim dijelom on sam, ali su to kasnije vršili i neki od spomenutih dvadeset prvaka. U proljeće 1580. već je fra Andeo predložio uvjete nadvojvodi Karlu u Gracu za taj rad. On je u njima osigurao učesnicima toga ustanka i materijalna dobra, a osobito onima koji taj cijeli posao vode. Zbog toga iselit će rođaci i plemenici tih ustankika s turskoga područja na krajiško, i fra Andeo traži da se u tome slučaju osiguraju tima prebjezima kuće i posjedi, od kojih oni neće morati plaćati poreze određeno vrijeme.⁶⁸⁶ Godinu dana kasnije potvrdio je nadvojvoda Karlo te uvjete. Najposlije ustank bude ugovoren za početak januara 1583. Prvo je trebalo da bude osvojen Klis, a onda redom Solin i Sinj. Osnovne čete za navalu trebalo je da dadu Senjani, kojima će se onda pridružiti turski martolozi i drugi ratnici katoličke vjere. Senjane je poveo Đuro Daničić, glasoviti senjski kapetan, koji je osnovu za napadaj razradio zajedno s fra Andelom. Senjske su čete pošle u dva pravca: jedne morem u tri barke, a među njima i Daničić i fra Andeo, druge kopnom preko Bukovice i šumskim krajem Moseča. Ali one prve na moru zahvati zlo vrijeme, i to ih zadrži na putu. Oni što su išli kopnom, računali su da su i tako dovoljno jaki za navalu i stignu brzo pod Klis i napadnu ga. Ali ustanci u gradu smetu se što među Senjanima nije bio fra Andeo i što se prema tome nije tačno radilo po ugovorenoj osnovi, i njihovu zavjeru otkriju pri tom Turci. Senjani doduše poubijaju u njihovu napadaju zajedno sa ustanicima jedno 100 Turaka, ali grada ne mogoše ipak osvojiti, nego ih Turci odbiju od zidina, i onda se poslije prvoga iznenadenja turske čete u gradu dobro učvrste. Turci pohvataju nešto ustankika, a drugi uspiju da pobegnu i sa Senjanima odu u Senj. Između pohvatanih ustankika Turci objese trojicu i stanu se po odlasku Senjana svetiti u kliškom području starinačkom stanovništvu koje je bilo pristalo uz ustankike i Senjane. Osim toga Turci pokrenu i svoju diplomaciju da protestuju kod austrijskih vlasti zbog toga napadaja, a od Mlečana stanu tražiti da kazne one svoje podanike u Splitu, Kaštelima i Trogiru koji su pomagali te

⁶⁸⁶ Mon. uscoc. 1, 26—27.

urotnike. Tako i mletačke vlasti povedu u toj stvari istragu na svojoj strani. Ali ispred turske kazne pobegne uglavnom sve ono starosjedilačko stanovništvo s područja grada Klisa i oko planine Moseča, koje je najviše bilo upleteno u tu bunu. U jednom opisu ratničkih pohoda senjskih uskoka iz toga vremena ta je seoba prikazana jasnim crtama. U tom opisu стоји како se poslije spomenute neuspjele navale Senjana na Klis postiglo da je s njegova područja iselilo 860 čeljadi. Ti su prebjezni dovedeni na Rijeku, i tu ih je primio na svoje zemljište kao naseljenike grof Zrinski. On im je dao za naseljenje neke ravnice iznad Bakra, i oni su odmah zauzeli to zemljište da ga obrađuju, jer su sa sobom doveli velik broj stoke svakojake vrste, velike i male (dove convenne partire di quei contorni da 860 famiglie, quale andarno a Fiume e furno accolte dal conte di Zerino, che li dette loro alcune pianure supra Bucheri a coltivare, come feciono, havendo condotto de loro paesi gran quantità di bestiami di qualunque sorte, si grossi come minimi.)⁶⁸⁷

U nemirnom vremenu od nekoliko mjeseci poslije te bune starosjedilaca i navale Senjana senjski su uskoci četovali po tome zemljištu iznad Trogira i dalje, napadajući naročito manje turske posade. Takvom jednom prilikom oni su s toga zemljišta izveli cijelo jedno selo kojega su stanovnici izbjegli na krajisku stranu bojeći se turske osvete što su pristali uza Senjane i kliške ustanike (Sendo fuggiti con loro — li Uscocchi — tutti gl'habitatori Murlacchi d'un villaggio per paura de i Turchi).⁶⁸⁸ Ovaj neuspjeh pod Klisom nije smeо vođe ustanika, nego su oni započeto djelovanje oko osvojenja spomenutih utvrđenja i dalje nastavili. Naročito je na toj osnovi dalje mnogo radio sam fra Andeo. On je od 1583—1586. obilazio zbog toga austrijske vlasti. Na taj način za ustanak budu predobiveni i mnogi drugi starinački ratnici u turskoj vojnoj spremi, osobito oni koji su živjeli na području tvrdavnoga turskoga vijenca oko Klisa i Šibenika. Spremanje na ustanak i navalu doseglo je vršak 1586. Ali ustanak nije ipak bio izvršen, po svoj prilici zbog toga što su Turci oprezno čuvali svoje gradove. U jesen 1586. prestao je taj rad oko ustanka, a u junu te godine već su neke vođe ustanika tražile zemljište na krajiskoj strani, na kojem bi se nastanili kad uskoče sa turskoga područja. Njihova imena saznaju se iz dva spomenika iz 1586. U prvom, koji opisuje još njihovo spremanje na Klis, popisani su Mikula Stojanović, Ivan Matijević sa braćom, don Mato Livaković, Antun i Šimun Varzići.⁶⁸⁹ U drugom moli zapovjednik hrvatske granice nadvojvodu da mu dopusti smjestiti na svojem području Dalmatince Radoslava i Matiju Antoloviće, Dimitra Rupčića, Ivana Matijevića, Ivana Grgata i Mikulu Stojanovića.⁶⁹⁰ Kako se vidi, u jednom i drugom popisu nalaze se

⁶⁸⁷ Starine IX, 199, Prilog za poviest hrvatskih uskoka.

⁶⁸⁸ Mon. uscoc. 1, 94.

⁶⁸⁹ Ibid. 1, 39—40.

⁶⁹⁰ Ivić 51.

Mikula Stojanović i Ivan Matijević. Kamo su ti ustanici smješteni, vidi se iz kasnijih spomenika o senjskim uskocima. U jednom od njih, u kojem Senjani opisuju krvološtvo ubijenoga Rabata, navodi se da je Rabata oduzeo vojničke službe svima onima starim i mlađim ratnicima koji su Klis htjeli predati u ruke Senjanima. Od tih ratnika najznačniji su Rupčići, Mikula, Ivaniš, njihovi sinovi, stričevi i nećaci.⁶⁹¹ Među Senjanima spominju se u 17. st. češće Antlovići i Matijevići. Vođe kliških ustanika iz bune od 1580—1586. smješteni su dakle u Senj i unišli su u ratničku spremu uskočku u kojoj su se mnogo isticali, a od njih naročito Rupčići.⁶⁹²

Iz navedenih spomenika mogu se utvrditi dvije veće seobe i jedna manja s toga zemljišta između Klisa i Šibenika na ono na tadašnjem krajiskom području u Senju i okolini. Ona prva velika sa 860 čeljadi izvršena je na ravnicama ili kraškim poljima iznad Bakra na posjedu Zrinskih. Njeno naselno zemljište lako je prema tome utvrditi. Za drugu vele isprave da je izvedena tako da su Senjani sa sobom poveli cijelo jedno selo. Jasno je otuda da su i ti prebjegi smješteni negdje na zemljištu koje je bilo u vezi sa djelovanjem senjskih ratnika. Kako nema vijesti da su naseljeni na imanjima Frankopana ili Zrinskih, koji su bili susjedi Senjanima, najvjerojatnije je da su se nastanili u samom Senju, kako ih i onako nije bilo toliko mnogo koliko u prvoj seobi, u kojoj je učestvovalo jedno 200 porodica. Ona treća grupa prebjega, u kojoj su sudjelovale same vođe ustanika, izvršena je izravno u Senj.

Kod tih seoba poznato je i zemljište seljenja i naseljavanja. Seobe su izvršene ili iz Klisa ili s njegova područja. Kliško tursko tvrđavno područje zahvatalo je klišku okolinu, trogirsку Zagoru i zemljište između Klisa i srednje Cetine. Sa ovoga posljednjega dijela jedan od spomenika o tom ustanku navodi poimence sela: Dugo Polje, Cistu i Dicmo kao ona koja su se htjela podložiti austrijskoj vlasti.⁶⁹³

Značaj veće seobe od te tri spomenute ima jedino ona na bakarske posjede grofova Zrinskih. Za nju i veli isprava da je izvršena pravilno, po načinu ovakih seoba, jer je u njoj iznesen sa staroga sjedišta sav pokretni imutak, a raseljenike su pratili senjski ratnici da ne bude nevolje sa strane Turaka. Tima naseljenicima dao je najposlije grof Zrinski ratarske i pastirske zemlje za naseljenje, te su oni unišli na taj način u sastav njegovih kmetova. Prema tome ti bi naseljenici trebali biti popisani u urbarima, koji i danas postoje sačuvani sa spomenutih posjeda Zrinskih. I zaista u urbaru, pisanom u početku 17. st., a koji utvrđuje stanje posjedovanja na imanjima Zrinskih u Bakru, Hreljinu, Driveniku, Grižanima, Bribiru i Grobniku, nalaze se u popisu i ti naseljenici, u položaju pastira, dakle onako kako su bili primljeni od Zrinskih u svojoj seobi 1583.

⁶⁹¹ Lopatić Spom. 1, 302.

⁶⁹² Ibid. 3, pod tim imenima.

⁶⁹³ Ivić 51.

Oni su u to vrijeme živjeli na području bakarskom i hreljinskom, te su stoga i zvani »bakarski i hreljinski vlasti«. Prezimena tih pastira poznajemo iz spomenutih urbara samo onima koji su stanovali na hreljinskom području. Po tome popisu bili su vlasti, dakle doseljenici od Klisa: Guzovići, Modrčini, Polidarići, Kosi, Tometići, Milišići, Kajnerovi, Matošići, Polići, Tomići, Pravdići, Kašići, Sabolići, Čandrlići, Stanići, Miklići, Grubišići, Belobrajdići, Turine (zvani i Turinići), Kukuljani, Mikoči, Jurkotići, Jadrotići, Ružići, Biličići i Ruminići.⁶⁹⁴ Kako se zna, najveći dio tih kliških doseljenika iz 1583. živi i danas u svojem mnogobrojnom potomstvu na tom istom zemljишtu. Značajno je da u tom stanovništvu niti je bilo niti danas ima pomena bunjevačkom imenu i podrijetlu. Otuda je jasno da su ti kliški ustanici došli na ovo zemljiste bez toga imena i bez svijesti o tom podrijetlu. Može se prema tome utvrditi da na zemljisu oko Klisa u vrijeme te seobe nije postojalo ime bunjevačko, barem ne u selima ni u gradu Klisu, iz kojih je ta seoba izvršena.

Veća, dobro pripremljena seoba sa zemljishišta oko rijeke Zrmanje u krajeve sjevernije otuda izvršena je u proljeće 1605. Ona je opširno opisana u mnogobrojnim ivještajima i pismima u kojima su vojne i upravne vlasti i posjednici Zrinski i njihovi činovnici zabiliježili sve što se radilo oko toga seljenja. Iz tih isprava poznata su nam tačno i prezimena raseljenika i porodična pripadnost. Po tome može se pratiti razvijanje tih porodica od 1605. do danas.

O toj seobi prva je vijest od 5. svibnja te godine. Toga dana izvijestio je senjski kapetan Danijel Frankol nadvojvodu Ferdinanda kako su mu tih dana u Senj došli iz Kotara poruci koji su od njega tražili da im pomogne prebjeci s turskoga područja na hrvatsko. Oni će prijeći u većem broju s porodicama i s pokretnim imanjem. To će mnogo škoditi Turcima u gradu Zemuniku, jer su oni upravo s pomoću toga stanovništva držali to zemljiste u svojoj ruci. Nadvojvoda je pristao na taj pothvat, i kapetan Frankol je s četom od 400 ljudi senjske posade upao u Kotare i prodro je sve do tvrdoga Zemunika koji je u to vrijeme bio glavno tursko utvrđenje u donjem Pozrmanju. Ono je mnogo smetalo Senjanima u njihovu četovanju u tom kraju, jer je u samoj tvrđavi bila jaka turska posada, a njoj su po martološkoj službi pripadali i mnogobrojni okolni hrvatski stanovnici, a isto tako i oni srpski koje su Turci tuda naselili u toku svoga vladanja. S pomoću tih hrvatskih ustanika Frankol je Zemunik osvojio bez svojih gubitaka, a onda ga je razorio i zapalio. Sa toga pohoda on je u Senj doveo do 700 preseljenika, a od toga je bilo sposobno za oružje oko 200 odraslih muškaraca.⁶⁹⁵

Mjesec dana kasnije ti su preseljenici nastanjeni u Liču, kraškom polju kod Fužina oko potoka Ličanke koje je još od 1522. ležalo

⁶⁹⁴ Vjes. zem. arkiva, 1915, Laszowski, Urbar vinodolskih imanja knezova Zrinjskih, 92—106.

⁶⁹⁵ Lopašić Spom. 1, 340.

pusto. Posjednici Nikola i Đuro Zrinski teška su srca pristali na to naseljenje, jer su poznavali ratničku čud tih nekadašnjih turskih martoloza, ali su se nadali da će oni braniti njihova vinodolska i hreljinska imanja. Naseljenici su položili zakletvu vjernosti i poslušnosti Zrinskima u hreljinskoj crkvi, a ona je potpuno sačuvana u hrvatskom originalu i u njemačkom prijevodu.⁶⁹⁶ Nešto iz nje, a osobito iz računa o pomoći u hrani i u građi koju je upravitelj posjeda Zrinskih Čikulin pružio tim naseljenicima u prvim mjesecima poslije njihova nastanjenja, saznaju se njihova imena, dioba na pojedine skupine, a isto tako i njihovo skupno ime. Ono je i u tim ispravama i u svim kasnijim uvijek jedno, a glasi: Krmpočani, Krnpote i Krmpote u množini, a Krmpočanin i Krmpotić u jednini. U latinskom zapisano je i u obliku Carimpoti.⁶⁹⁷ Po skupinama dijelili su se ti naseljenici u Krmpote sa pedeset, u Vojniće sa petnaest i u Ijude Gvozdena Sladovića sa dvadeset porodica. Prvi su bili nastanjeni Krmpotići, a nešto kasnije Vojnići i Sladovići. Prema računima među Krmpočanima zabilježeni su 1605. i 1606.: Damjan Petrović knez, Tadija, njegov sinovac, Tomica Skorupović, Ivan Skorupović, Milašin Skorupović, Martin Malovridnjak, Božić Budisalić, Vuk Marković, Ivan Kriljavica, Radoje Pećijanić, Vuk Lersić, Mikula Mihovilić, Vid Šimunović, Ivan Dragovanić, Jakob Vukoslavić, Vid Balenović, Toma Marković, Juraj Balenović, Ivan Kovač, Marko Šimunović, Jerolim Mikulić, Tadija Mihovilić, Pavao Mihovilić, Vugin Burulović, Mihovil Burulović, Martin Burulović, Matija Oporković, Ivan Oporković, Miloš Hromac, Miloš Butorčić, Vuk Butorčić, Ivan Šimunović, Jakob Balenović, Marko Balenović, Ivan Miletić, Mikula Miletić, Martin Mikulić, Vid Mikulić, Martin Butorčić, Radoje Cvitić, Mikula Božić, Dujam Butorčić, Vuk Butorčić, Jakob Kriljavica, Mikula Vukoslavić, Martin Mikulić, Pavao Mihovilić, Miloš Matijević, Ivan Krajac. Od tih porodica knez Damjan Petrović i njegov sinovac Tadija imaju i prezime Krmpotić i Krmpočanin. Između Vojnića tom su prilikom zabilježeni: Petar, sinovac Milinkov, Ivan Matijević, Vuk Galešić, Miho Petković, Vukdrag Vojnić, Antun Gudelić, Marko Božić, Toma Vojnić, Milenko Vojnić, Mikula Vojnić, Šimun Vojnić, Miloš Vojnić, Pavao Pavličić, Mikula Jurjević i Šimun Stojavić. Među Gvozdenovim Ijudima zapisani su Gvozden Sladović, Juraj Karanović, Martin Volovac, Andrija Ilinić, Matija Ilinić, Matija Lovrić, Živko Mikulić, Radan Mikulić, Novak Horčević, Juro Karanović, Petar Horčević, Mikula Vilenica, Milinko Mikulić, Tadija Balenović, Pavao Mikulić, Mihalj Brošković, Pavao Veljavić, Mihovil Burulić, Luka Mihovilović i Ilija Martinović.

Nikola Zrinski uredio je sve na Ličkom polju što je bilo potrebno za nove naseljenike. Sa svojim kmetovima iskrčio im je šume, sa-

⁶⁹⁶ Ibid. 1, 343.

⁶⁹⁷ Vjesn. zem. arkiva 17, 71.

gradio kuće, a u sredini naselja sazidao im je čvrst toranj za obranu od Turaka. Ali je on njih uveo i u red svojih kmetova, u društveni položaj koji nije odgovarao svrsi seljenja tih uskoka sa turskoga područja. Tamo su oni bili članovi vojne spreme, te su kao martolozi i vojnici imali posebne povlastice i u plaćanju poreza i u ličnoj slobodi. Osim toga oni su u vojnim pohodima imali pravo na dio plijena što im je donosilo mnogo koristi. Zbog svega toga izbio je ubrzo između njih i Nikole Zrinskoga težak spor, ali su vojne vlasti u Senju, Karlovcu, Gracu i u Beču odmah stale na stranu tih nase-ljenika. One su ih prvo uvele u krajišku senjsku službu, te su im postavile i posebnoga vojničkoga zapovjednika, a zatim su ih štitile proti svim pokušajima da budu podbačeni u kmetski položaj. Radi takva stanja namjeravala ih je krajiška uprava preseliti na pro-strano Gušića polje kod Brloga gdje su se mogli uspješno razvijati. Tu je osnovu zagovarao i Nikola Zrinski, ali je ona suviše otezana, te su na tom pustom položaju u međuvremenu nastanjeni drugi preseljenici s turskoga područja.⁶⁹⁸

U prvim godinama poslije doseljenja Krmpočani su nastojali da svoje zemlje rašire i dalje, pogotovo prema moru gdje su ležale i dobre jesenske, a u toplijim godinama i zimske paše. Između njih na to su tlo preselili u prvom redu Butorci, kojih se u Liču našlo pet jakih porodica. Njih jedna isprava iz 1609. spominje posebno od Ličana, što upućuje na to da su oni te godine i stanovali zasebno, izvan glavnoga naselja u Ličkom polju.⁶⁹⁹ Kako su kasnije njihove zemlje ležale uglavnom po malim kraškim poljima bliže moru, otkud su selili i u primorje, mora da su oni već do 1609. iz Ličkoga polja sišli na manje ravni ispod Viševice između Liča, Lukova i Maševa. Butorci su svojim pomjeranjem uputili seljenje prema moru, dakle smjerom kojim će seoba Krmpota od Liča kretati kroz cijelo sedamnaestoto stoljeće. I u tom kasnjem seljenju na polja bliža primorju sudjelovali su Butorci u velikom broju i gotovo jedini od onih krmpotskih naseljenika koji su od Zemunika u Lič doselili 1605. Stoga je glavno naselje Butoraca u 17. st. i bilo po manjim poljima između Liča, Ledenica i planine Kapеле. Tu su oni po planinskim i primorskim pašnjacima držali svoja mnogobrojna stada i razvijali su se vrlo bujno. Na tom zemljишtu oni su oko 1700. bili toliko snažni da su mogli sami dati stotinu vojnika puškaša.⁷⁰⁰ Otuda su u vrijeme naseljavanja Like poslije turskoga raspa neki od njih prešli u Pazarište. Središte toga plemena ostalo je ipak i dalje zemljiste malih kraških polja iznad Ledenica, a takvo je stanje i danas.

Na svom tlu u Liču Krmpote su i dalje imali mnogo neprilika. One su dolazile jedno otuda što im je zemljiste za njihovu pastirsку privredu bilo tjesno, jedno zbog Nikole Zrinskoga, koji ih je htio

⁶⁹⁸ Lopašić Spom. 2, 4.

⁶⁹⁹ Ibid. 2,16.

⁷⁰⁰ Ibid. 3, 214.

podbaciti u svoje kmetove, a jedno opet od susjednih Turaka, koji su poslije 1610. počeli češće četnički napadati na svoje prebjegje što su od njih uskočili na krajiško područje. Isprva su ti uskoci vraćali Turcima udarce navaljujući na tursko zemljište. Kasnije je Krajina zabranila to napadanje, te su Krmpočani ostali izloženi turskom četovanju bez prave obrane. Oni tada uhvate sa susjednim ličkim Turcima svezu i dogovore se da će prebjegći na njihovo tlo. Za to saznaju krajiške vlasti, koje pokrenu protiv njih svoje čete iz stara-sjedilačkih naselja, dakle Senjane, Ledeničane, Brinjane i Otočane. Ta vojska napadne u jesen 1614. krmpotsku stoku što se nalazila na planinskim zimovalištima, i velik je dio otmu i otjeraju u Senj. Poslije toga dvadeset i tri porodice Krmpočana sa svega oko dvjesta čeljadi, dogovorivši se prethodno s Mlečanima, siđu u Vinodol sa svojim pokretnim imanjem gdje ih tajom dočekaju mletačke ratne lađe i prevezu na mletačko područje.⁷⁰¹ Otuda su oni odmah u proljeće 1615. upadali u Vinodol i тамо četnički pljenili, te je proti njima morala biti uređena prava vojna obrana, koja ih je napokon umirila.⁷⁰² Ostale Krmpote u Liču smirili su se ubrzo, pošto je krajiško vodstvo u Karlovcu obećalo da će im pomoći. Ono ih je obranilo i od Turaka koji su ih došli kazniti što nisu prebjegli na tursko tlo. Poslije 1616. sredile su se prilike i na tom zemljištu.⁷⁰³

U siječnju 1627. izvršena je nova seoba u Lič. Doseљenici bili su s mletačkoga područja, a dovela ih je otuda krajiška vlast. Njihova prezimena nisu nam doduše poznata ni iz jednoga izvještaja toga vremena, ali se mogu lako utvrditi po tom što se znaju prezimena onih došljaka u Lič koji su tu nastanjeni 1605. Na taj se način vidi da su u Lič 1627. dospjeli: Blaževići, Deranje, Filipovići, Jovanovići, Krpani, Pavelići, Pavličevići, Peričići, Prpići, Radoševići, Starčevići, Šojati, Tomići, Tomičići, Tomljenovići i Vukelići. Novi doseљenici našli su u Liču za svoju pastirsку privredu malo podesnoga zemljišta. Ono je bilo tijesno već i za naseljenike od 1605., te su već i oni svoje naselje širili po poljima prema primorju. Drugo nije preostalo ni novim doseљenicima od 1627., a oni su to morali činiti još u većoj mjeri, jer su bolje zemlje ionako već držali Krmpočani i Vojnići. I jedni i drugi od tih doseљenika nalaze se na susjednom primorskom tlu zaista već 1633. Isprava o tom spominje da su »nastanjeni do daljega odlučka med Senjem i Ledenicami pri Sv. Jakovu.⁷⁰⁴ Vidi se otuda da su na to tlo bili dospjeli prije kratkoga vremena, jer im naselje još nije bilo potpuno određeno. Spomenuta crkva sv. Jakova stajala je tu od starine, i po njoj se to novo naselje iz Liča i prozvalo i nazivano je tako još duboko u 19. st. Pored njega ono je steklo i naziv Krmpote po novim naseljenicima, a tim se imenom i danas zove.

⁷⁰¹ Mon. Uskok. 2, 151.

⁷⁰³ Ibid. 100.

⁷⁰² Ivić 101.

⁷⁰⁴ Lopašić Spom. 2, 163.

Novom naselju na tom zemljištu oko Sv. Jakova krajiška je vlast utvrdila i stalne granice prema Ledenicama i Senju. Prema prvom od tih mjesta ona je povučena od mora kod Smokvice pored Poljica i Dubrave na Drinjak i odande u planinu Dulibu. Tu se nahodilo dolova s dobrim oratnim tlom, a isto tako i planine za pašu. Prema Senju međa je određena uza samo gradsko naselje i u planini. Prema gradu ona je potegnuta uz plodnu Dragu, u kojoj su ležala ponajviše imanja plemićkih senjskih porodica. U Senjskoj planini naseljenici iz Liča stekli su Kozicu, Sušanj, Krivi Put, Veljun i zemljište oko Vrnca vrha. Naseljenici iz Liča imali su mnogo stoke, a Ledeničani i Senjani mnogo više dobrih pašnjaka. Zbog toga, a najviše, dakako, zbog stare navike, oni su ubrzo počeli svojom mnogobrojnom marvom upadati u ledeničko i senjsko područje i činiti po livadama velike štete, orati njive i sjeći goru. Ledeničani i Senjani pritužili su se zbog toga svojim krajiškim vlastima, koje su to upadanje u tuđe područje zabranile. Takvo se stanje svejedno produžilo i trajalo je od 1633. sve do 1681. Naseljenici iz Liča sve su se više širili na senjsko i ledeničko zemljište i postepeno su se nastanjivali na njemu.⁷⁰⁵

Naseljavanje iz Liča na to svetojakovsko i senjsko planinsko zemljište može se pouzdano utvrditi prema stanju toga naselja u početku 18. st., koje je, što se položaja tiče, ostalo nepromijenjeno sve do danas.

Od starih Krmpota iz Liča su na svetojakovsko područje preselili članovi Balenovića, Butoraca, Kumpotića, Pećanića i Stojavića. Od onih drugih, od naseljenika iz 1627, nastanili su se članovi četrnaest porodica, i to Blaževića, Deranja, Filipovića, Jovanovića, Krpana, Pavelića, Pavličevića, Peričića, Tomićića, Tomljenovića i Vukelića. Čini se da su neke od tih porodica tom prilikom i sasvim napustile Lič, prešavši potpuno na novo područje. Novo naselje okupilo se na tom svetojakovskom zemljištu uglavnom u tri skupa, i to oko crkve sv. Jakova, oko brda Drinjaka i pored mora u selu Smokvici.

Na područje u Senjskoj planini od starih Krmpota prešli su neki članovi Butoraca i Krmpotića, dakle iz porodica što su nastanile i svetojakovsko zemljište. Od naseljenika iz 1627. ovamo su prešli Blaževići, Pavelići, Tomićići, Tomljenovići i Vukelići, a pored njih i Prpići i Šojati. Te dvije posljednje porodice ne mogu se za to vrijeme utvrditi na svetojakovskom području. Iako su na tom zemljištu oko Sv. Jakova i u Senjskoj planini članovi naseljenika iz 1627. bili jamačno po broju čeljadi jači, ipak je ime Krmpote novih naseljenika iz 1605. nadvladalo i na tlu oko Sv. Jakova i u Planini. Ono je zabilježeno već 1639, dakle ubrzo poslije seobe, a održalo se i sve do danas.⁷⁰⁶ Pod tim imenom razumijeva se uvijek cijelo zem-

⁷⁰⁵ Ibid. 2, 163, 313, 369.

⁷⁰⁶ Ibid. 2, 207.

ljište od Ledenica do Senja, i ono kod Sv. Jakova i dalje Smokvica, Krivi Put, Mrzli Dol, Alan i Veljun. Otuda se vidi da su se u tom novom naselju Krmpočani osobito isticali, a jamačno i po svom bogatstvu u stoci, po svom upravnom iskustvu i po svom dotada stečenom ugledu. Stoga je i shvatljivo da je tom naselju odmah od doseljenja stajao na čelu Pavle Butorac, kojega je krajška vlast u Senju postavila vojvodom nad Krmpotama.⁷⁰⁷ Po svoj prilici i samo seljenje iz Liča u primorje pripremili su članovi starih Krmpota na čelu s plemenom Butoraca koji su se već do 1611. pomakli sa Ličkoga polja na planinske ravni prema Maševu i Lukovu nadomak primorju.

Ubrzo po doseljenju na to tlo između Ledenica i Senja uspio je Nikola Frankopan, posjednik u susjednom Novom, da nagovori nekoliko porodica u selu Smokvici kraj mora na preseljenje na njegov posjed. Tu im je on dao zemlje na pustom tlu u Zagonu u prvom susjedstvu s Novim. Tom prilikom oni su stekli Zagonsko polje, Kal, dolac do njega, zemljište ispod Batera prema Povilima, i brdsko tlo prema Vranju. Novi naseljenici držali su i Plužnice i Valač i ona mala kraška polja oko Lukova i Maševa gdje su graničili s Ličem.

Na to zagonsko područje iz Smokvica su preselili Deranje, Jovanovići, Peričići i Tomici. Oni su do 1674. razvili 18 kuća, ali su te godine mletački agenti nagovorili neke od tih naseljenika da se presele u okolinu Zadra. I u naseljavanju Like od 1689. do 1700. sudjelovalo je nekoliko porodica Zagonjana. Popis od 1700. našao ih je u Zagonu svega 12 kuća.⁷⁰⁸

Prema izvještaju kapetana Frankola o seljenju Krmpočana zna se da se njihovo staro selo nalazilo u blizini Zemunika. Glavno skupno ime tih naseljenika bilo je Krmpote ili Krmpočani, te se otuda vidi da je u okolini Zemunika moralno ležati naselje toga imena. Ono je zaista zabilježeno već u drugoj poli 15. st. kao rodno mjesto nekoga hodočasnika koji je iz Hrvatske putovao u Italiju.⁷⁰⁹ Pod Turcima su se Krmpote pročule osobito za kandijskoga rata i u borbi za oslobođenje od Turaka oko 1683. Talijanski pisci koji to selo spominju opisuju ga kao veliko i kao glavno naselje u dolini između Obrovca i Zelengrada. Ono je u 17. st. raseljavano nekoliko puta: 1605. u Lič, tih godina u Bačku, gdje među Bunjevcima ima Krmpotića, i oko 1683. na mletačko tlo, kamo je u to vrijeme vršeno veliko seljenje sa zemljišta od Zemunika, Knina, Drniša i Skradina. Tom prilikom raseljeno je to veliko selo potpuno, a nije kasnije više ni naseљavano. Ostao mu je jedino spomen i trag u imenu zemljišta i bunara na njemu, koji se i danas zovu Krmpot. Na položaju toga raseljeneoga sela od početka 18. st. nahodi se selo Medviđe.

Među naseljenicima u Liču od 1605. zabilježena je skupina pod skupnim imenom Vojnići. Pojedine porodice između njih imaju i

⁷⁰⁷ Ivić 113.

⁷⁰⁸ Lopašić Hrv. urbari 133.

⁷⁰⁹ Jelić Luka, Lički sandžakat. Narodni kalendar, 1898, 86.

svoja prezimena, te to dovodi na misao da im skupno ime nije dano po rodu. Ono prema tome može biti drugoga podrijetla koje ne pokazuje srodstvo, nego zanimanje. Na turskom području u našim krajevima postojala je u vojski posebna spremka koja se zvala vojnikluk. Njen se pročelnik zvao vojin, a članovi vojnići. Njihova je služba bila krajinskička, a zbog nje plaćali su malo poreza i imali su pravo na slobodnu zemlju i vojni plijen. Upravo tu u blizini Zemunika prema moru ležalo je naselje turskih vojniča koje je zauzimalo sela Goricu, Raštane, Prkos i Tinj s tvrđavom. To su bila turska pogranična mjesta prema mletačkom području na tlu koje je 1573. osvojio od Mlečana Ferhad Sokolović. Taj vojskovođa stekao je to zemljiste kao begluk, te nema sumnje da je on na toj svojoj zemlji i uređio spremu vojnikluka koja je braneći tursku granicu čuvala ujedno i njegov posjed. Vjerovatno je da otuda i potječe spomenuti Vojnići iz seobe od 1605.

O naseljenicima, koji su u Lič doselili 1627. izvještaj krajinskoga pukovnika u Karlovcu javio je samo toliko da su izbjegli sa mletačkoga područja.⁷¹⁰ U obzir dolaze samo bliži krajevi uz krajisku granicu, jer bi pohod sa daljega tla mletačke vlasti lako otkrile. Otkuda su, pokazuje pouzdano njihov govor. To je ikavska štokavština s novom akcentuacijom kako su je govorili i naseljenici od 1605. Na tlu bliže moru govor je bio čakavski i stare akcentuacije. Spomenuta štokavština govorila se u ono vrijeme u Pozrmanju i na zemljisu od Posedarja, Novoga Grada i Vinjerca prema Zadru. To je zemljiste u to doba bilo mletačko, i otuda su ti naseljenici i bili doselili u Lič.

Južno od Senja uzduž primorja sve do visova Velebita u to je vrijeme cijelo zemljiste sve do granice turske i mletačke kod Dračevca ležalo pusto, raseljeno još do 1527. kada su Turci zaposjeli potpuno područje Velebitu na istok. Na to napušteno tlo namjeravali su oko 1640. preselili Koreničani, ali ta seoba nije uspjela.⁷¹¹

Već je u to vrijeme krajiska uprava u Karlovcu i Senju imala obavijesti da se naselje na turskom području ispod Velebita u blizini Obrovca želi naseliti na susjednom krajiskom zemljisu Senju na jug.⁷¹² Dobra se prilika za to nadala 1644. u vrijeme kandijskoga rata, koji se od česti vodio i na tlu oko Zemunika. Tu je kršćansko stanovništvo u tom ratovanju pristalo uz Mlečane, pa kada je po svršetku rata opet pripalo Turcima, ono je strahovalo od turske osvete i bilo je voljno da seli sa turskoga područja. Tada je mnogo toga svijeta preselilo na mletačku stranu i nastanilo se po primorskim krajevima.

Na takvo preseljavanje bili su se spremili i Jeseničani, kojima se naselje nahodilo s istočne strane Novigradskoga mora nasuprot Posedarju. U dogовору о том на mletačkoj strani sudjelovao je sam

⁷¹⁰ Ivić 111.

⁷¹¹ Lopašić Spom. 2, 233—240.

⁷¹² Ivić 126—127.

proveditor Tagliapetra, a na jeseničkoj izaslanici naroda Miloš Smokrović, Petar Rukavina, Maras Pasjaković, Ilija Rukavina i Nigovanović. Senat u Mlecima odobri to preseljenje i naloži svojem stanovništvu na granici da preseljenike propuste s mirom. Ipak njihovi susjedi Posedarski, koji su s Jeseničanima jamačno bili u starom neprijateljstvu zbog njihove službe u turskim martološkim odredima, napadnu ih kad su prešli na mletačko tlo i oplijene ih. Taj napad natjera Jeseničane da se vrate svojim starim kućama. Kada su ih u novoj seobi opet napali Posedarski, oni odluče da neće seliti na mletačko područje i vrate Tagliapietu zadanu riječ.⁷¹³ U rano proljeće 1645. povedu onda Jeseničani pregovore sa austrijskim krajiskim vlastima. Na osnovi toga prijeđe šezdeset porodica otuda na krajisko tlo, između kojih su većinu činili Jeseničani, a manji dio Perušićani. Među njima su dvije kuće bile srpske, a sve druge hrvatske. Krajina ih nastani u Sv. Jurju, mjestu južno od Senja.⁷¹⁴

Ti novi naseljenici ostali su na svetojurskom tlu osam godina. U proljeće 1653. pojavi se jednoga dana u luci toga mesta po dogovoru sa Svetojurcima četrdeset oružanih mletačkih lađa koje odvezu cijelo naselje od šest stotina čeljadi i četrnaest tisuća komada stoke na mletačko tlo. Istraga je utvrdila da su ti naseljenici prebjegli zbog senjskoga kapetana Herberštajna koji ih je i za male prijestupe teško progonio i kažnjavao.⁷¹⁵

Mlečani su Svetojurce mogli naseliti na Rabu i Pagu ili na kopnu oko Ljupča, Ražanca i Vinjerca. Pastirskom naselju Jeseničana, naučenome na bogate velebitske paše, nije mogla prijati otočna prijava na spomenutim otocima. Može se stoga povjerovati da su odbjegli Svetojurci bili nastanjeni u većem broju ili izravno ili postepeno opet na kopno od Ljupča do Vinjerca. Među onima, koji su naseljeni na Rabu, bili su i neki članovi roda Rukavina kojih danas u Loparu ima više kuća. U popisu senjske vojske od 1644. i 1657. nalazi se zabilježen i Ilija Rukavina. To će biti jamačno onaj član toga roda što je 1644. u proljeće ugovarao s Tagliapietrom o preseljavanju na mletačko tlo. On je onda poslije neuspjelog presevljavanja prešao u Senj i tu je stupio u krajisku vojsku.⁷¹⁶ Iz toga roda još je jedan član 1644. odselio iz Jesenica, te se nastanio na mletačkom tlu u Pagu gdje je zapisan među novim naseljenicima. Tu mu je naznačeno i podrijetlo.⁷¹⁷

Svetojursko zemljiste ipak nije ostalo dugo pusto. Već je u proljeće 1654. javio karlovački general dvoru da su sve kuće u Svetom Jurju već nastanjene, a naseljenici da su njemu poznati ljudi.⁷¹⁸ Otuda se vidi da su oni potjecali sa susjednoga zemljista, jamačno

⁷¹³ Fragmenti istorici della guerra in Dalmazia di Sertonaco Anticano, 37—40.

⁷¹⁴ Ivić 126,

⁷¹⁵ Ivić 128. Lopašić Spom. 2, 222, 290—292.

⁷¹⁶ Ivić 128.

⁷¹⁷ Naselja i poreklo stanovništva, 23, 326.

⁷¹⁸ Lopašić Spom. 2, 290 i 292.

iz okoline Obrovca i Zemunika. Prema stanju iz 18. st. može se zaključiti da su u toj seobi bili došli Anići, Ažići, Babići, Buljevići, Devčići, Glavaši, Katalinići, Margete, Melci, Mijaljevići, Miloševići, Miškulini, Nekići, Popovići, Rogići, Rončevići, Rukavine, Samaržije, Tomaići i Žarkovići. Oni su isprva zauzeli staro svetojursko područje, ali su se kao stočari sa mnogo stoke ubrzo raširili i dalje na jug sve do Lukova zahvativši zemlje između Senjskoga bila i mora. Već drugi naraštaj tih naseljenika počeo je svoja staništa pomjerati i dalje na jug najprije prema Starom gradu, a onda i dalje prema Jablancu, a zatim i prema Bagu.

Novo naselje u Svetom Jurju i dalje u Podgorju prema Bagu osiguravala je jaka senjska posada s jedne strane, a s druge i samo to stanovništvo koje je bilo vojnički uređeno te je pripadalo krajiskoj senjskoj kapetaniji. Ta sigurnost dovele je na to zemljiste u to vrijeme još dvije nove skupine naseljenika. Prvi su od njih bili Krmpočani iz Liča, Svetoga Jakova i Senjske planine, kojima je otješnjalio njihovo zemljiste na kojem nisu mogli lako prehraniti svoju mnogobrojnu stoku. Oni su se od Veljuna i Senjske planine postepeno nastanjivali dalje po južnjem dijelu primorja Svetom Jurju na jug, gdje su se stali miješati sa Svetojurcima, a onda su i oni počeli prodirati i dalje prema Bagu. U toj su seobi sudjelovali od starih Krmpota Balenovići, Butorci, Krmpotići, Markovići, Matijevići, Miletići, Milinkovići, Pećine, Stojevići i Vojnići, a od onih iz 1627. Jovanovići, Krpani, Pavelići, Pilipovići (Filipovići), Prpići, Radoševići, Starčevići, Tomići, Tomljenovići i Vukelići, svaki od tih rodova sa po kojim svojim članom. U tom podgorju ti novi naseljenici pokazali su u tom razdoblju bujno razvijanje, te su s te podloge dale poslijе turskoga raspa i mnogo naseljenika pustoj Lici, a opet i na tom podgorskem tlu oni su imali tako snažan razvitak da danas u njemu imaju dvije dobre trećine od cijelog stanovništva.

Drugu skupinu novih naseljenika na podgorskem tlu činili su Primorci sa zemljista od Novoga do Kastva i sa otoka Krka, Raba, Paga i onih oko Zadra. Oni su u to Podgorje stali seliti odmah kako je ono doseljenjem Svetojuraca bilo osigurano. Prije toga oni su pojedinačno ulazili već na svetojakovsko i krivoputsko područje koje im je služilo kao prva stepenica dalje na jug. Njihovo seljenje može se dokazati činjenicom da se oni nalaze na krmpotskom, svetojurskom i podgorskem južnjem zemljistu već oko 1680., otkuda neki od njih sele u unutrašnjost Like. Tako se u Senjskoj planini i prema Svetom Jurju nahode Biondići kojima je po predanju predak bio Biondo, činovnik u službi Frankopana na novljanskom posjedu oko 1660., zatim Gržete od Dobrinja na Krku, Lopci, zabilježeni u Bribiru 1484., Marelići iz zadarskoga primorja, gdje ih spominju oko 1620., Škrngatići od Grobnika, gdje su bili stara plemečka porodica, Šolići od Zadra, Špalji, zapisani 1604. u Bribiru, i Turine, kojih je skraja 16. st. bilo u Hreljinu i okolini.

U Starigradsko i Jablanačko podgorje došli su u to vrijeme Baričevići, koji se prije toga nalaze u Vrbniku na Krku, Senju i Novome, Bileni iz Riječkoga primorja, Dešići od Novoga, Grpci od Hreljina, Gržani od Bribira, Jurčići od Bribira ili Ledenica, Kirini od Novoga, Kocjani iz Dobrinja, Mažurani iz Novoga, Pohmajevići iz Bribira, Smojveri iz Bribira, Šegote, valjada od plemena Tugomerića, koji su prvo prešli iz Podgorja na Rab, odakle su onda oko 1660. preselili u okolinu Jablanca, Štokići, sa zadarskih otoka i Šuperi, koji su 1484. zabilježeni u Bribiru.

Ti su Primorci silom prilika i naravi tla ubrzo prešli u pastirsку privrednu koju su oni primili od Krmpoćana i Svetojuraca. Od njih su oni preuzeли iskorišćavanjem ovčje vune staru njihovu vunenu nošnju i pastirske izraze, stari način pripravljanja mlijeka i ljetnu planinsku i zimsku prisojnu ispašu. Postepeno su oni primili i govor Krmpoćana i Svetojuraca i ostale njihove očite značajke, te su za jedan dva naraštaja prešli potpuno u to naselje, sačuvavši donekle svoj svijetli tip koji su, miješajući se ženidbama, naturili u nekom omjeru i po kojoj krmpotpskoj i svetojurskoj porodici.

Poslije kandijskoga rata, od 1650. dalje, stanovništvo između Zrmanje, Knina, Zadra i Biograda, na turskom i mletačkom području, našlo se u neprestanom pokretu. To se kretanje osjećalo osobito u Donjoj Zrmanji i Bukovici na turskoj strani i oko Posedarja, Vinjerca i Ražanca na mletačkom dijelu. Tu je ležala tromeda, jer je već nedaleko Obrovca od tvrđavice Dračevca počinjalo hrvatsko krajško područje, koje je do toga zemljišta dopiralo uskim podgorjem južnoga Velebita, te je tamo kod sela Jesenica graničilo s turskim carstvom. Oko toga zemljišta pastirska su naselja i bila u najjačem pokretu, nalazeći na tom pograničnom tlu u vojnoj spremi u slučaju potrebe sigurnu pomoć, a opet i stalne kupce za svoju stoku kod većih tvrđavnih naselja. Sa toga su zemljišta već bile izišle velike seobe u Podunavlje i u Lič oko 1605, u Sv. Juraj 1645. i u to mjesto kasnije 1653. U tom pomjeranju jedan je od ciljeva stanovništva i s mletačkoga i s turskoga pograničnoga tla bilo naseljavanje onoga zemljišta koje je tu oko Veće pripadalo senjskoj kapetaniji. Ono je ležalo južno od Baga, a i na području samoga toga mjesta. Svakako je to pogranično stanovništvo nastojalo da dođe pod okrilje krajiške vojske koja će ga uvijek i na vrijeme moći zaštititi.

Već oko 1680. bilo je i južno Podgorje razmjerno nastanjeno. Najjače se naselje u to vrijeme našlo u Bagu i u okolini toga mjesta. Na tom su se zemljištu tada sastale obje skupine naseljenika što su u to vrijeme nastanjivale Velebitsko Podgorje. U sjevernom dijelu bili su to Krmpoćani i Svetojurci, u južnom Jeseničani, Vinjerčani i Ražančani. Pred velike ratne i političke događaje od 1683—1689. oni su se tu našli u povećem broju iz kojega su mogli izići i naseљenici za nove oslobođene krajeve. Krajiška komisija popisala je 1686. taj narod i našla je na cijelom tom zemljištu 491 čeljade.⁷⁹

⁷⁹ Ivić 151.

15. Zemljiste raseljavanja u Gatsku, Brinje i u Liku

Kad su Turci 1689. ostavili Liku, stanje naselja na zemljisu od Gvozda (Kapele) do Zrmanje bilo je ovako: Nastanjeni su bili Brinje i okolina, Brlog, Otočac i prva okolina i Vilići. Tu se našlo starosjedilačko naselje i doseljeno srpsko koje je izbjeglo sa susjednoga turskoga područja. Pored toga na tom su tlu postojala i tri logora onih Srba koji su te godine za vremena krajiškoga pohoda na Turke prišli toj vojsci, te ih je krajiška uprava prevela na svoje tlo i privremeno smjestila oko Otočca i Brinja.

Na bivšem turskom području prostiralo se veliko zemljiste koje su bili napustili i muslimani i srpski naseljenici. Ono je počinjalo južno od Krasna i Kutereva i južno od potoka Gacke i Vrhovine i prostiralo se na zapad sve do Velebita, na jug do Zrmanje, a na istok do Plješevice i do planinskoga vijenca oko istočnoga dijela Krbave. Muslimani su jamačno u velikom svom dijelu izmakli još za vremena ratovanja na drugu stranu Une. To je učinilo pogotovu obrtničko, trgovačko i ratarsko stanovništvo koje je živjelo na otvorenim položajima na koje je krajiška vojska mogla lako udarati. Branilo se jedino naselje po tvrdim gradovima, gdje je bilo nade da će se moći obraniti kao ono 1685. Ono je imalo gubitaka i u samoj borbi i kasnije na putu prema Uni kad su na te mirne preseljenike navaljivali pojedinci iz krajiške vojske.

Na zemljiste s one strane Une u većem broju selilo je u to vrijeme i srpsko stanovništvo. To je učinilo u prvom redu ono što je živjelo po krajevima udaljenim od krajiškoga područja, te nije imalo sveze ni s upravnim vodstvom ni s vojskom na tom tlu. To se dogodilo u Hotuči i Odorju, u Lapcu i Srbu, a svakako i u južnom dijelu Krbave. Osim toga u to je vrijeme preko Une odselilo i dosta srpskoga naselja i iz sjevernijih dijelova Like, jer onaj broj Srba što se 1689. našao u tri logora na krajiškom području na otočkom polju i kod Brinja bio je i suviše malen prema onom što je oko 1680. živio na ličkom tlu.

Na tom pustom zemljisu ipak je postojalo nešto stanovništva. To su bili dijelovi staroga muslimanskoga naselja koje je primilo katoličku vjeru te je ostalo na svojoj zemlji priznavši novu vlast. Tih pokrštenih muslimana najviše je bilo po nekadašnjim tvrđavnim naseljima u Perušiću, Budaku, Ribniku, Bilaju, Novome i Širokoj Kuli koja su se 1689. branila. Na kršćanstvo je prešla po koja muslimanska porodica i izvan toga tvrđavnoga naselja, ali na tlu toga tvrđavnoga vijenca tih je pokrštenika 1696. popisano 1700 čeljadi.⁷²⁰ To je bilo naselje jako kao ono starosjedilačko u Otočcu i kao ono staro hrvatsko u Brinju i doseljeno srpsko u okolini toga mjesta. Trećina od prilike tih pokrštenih muslimana živjela je u Perušiću i na području te tvrđave.

⁷²⁰ Lopašić Spom. 3, 31.

Osim toga stanovništva našlo se u Lici 1689. i nešto srpskoga naselja. Ono se može utvrditi u dva skupa. Prvi se nalazio u petnaestak razgranatih porodica na tlu oko Kosinja s lijeve i s desne strane rijeke Like, drugi na smiljanskom zemljištu u isto toliko jakih porodica. Oba ta skupa oslanjala su se na susjedna naselja, ono oko Kosinja na otočko, osobito na Vilićane, a ono drugo na ono u Podgorju, koje je od 1683. već bilo prešlo Velebit, te je počelo obrađivati to zemljište i nastanjivati se na njemu.

Pusto zemljište u Lici, staro tlo Bužana, Like, Krbave, Hotuče i Odorja, poslije oslobođenja od Turaka čekalo je nove naseljenike. Oni su mogli doći ili iz bližih ili daljih susjednih krajeva. Od njih su bliži bili Gatsko područje oko Otočca i Brinja, Podgorje i Senj s okolinom do Novoga. Dalja su zemljišta bila Primorje od Novoga do Rijeke, Plaški, Modruš, Lič, Ogulin i Tounj. Najdalje je bilo područje oko Broda i gornjega Pokuplja. Kraj oko Slunja bio je u to vrijeme raseljen. Bliži su krajevi bili i desno Pounje, okolina Knina, Zemunka i Dračevca. Nastanjivanje puste Like vršilo se, dakako, službeno. Sva je ta zemlja uzeta kao državna i njome su u ime najviše vlasti raspolagale Krajina i komora. One su tu zemlju dijeliće moliocima pod grunitovnim listom s tačno označenim granicama. Prema tome samovoljnoga naseljavanja nije bilo i nije moglo biti. Gdje je vlast zatekla već nastanjeno stanovništvo, ona mu je posjed popisala i potvrdila.

Kod naseljavanja Like u obzir je dolazilo, naravno, u prvom redu bliže susjedno zemljište. To su bila Gatska i Primorje, oba u ono vrijeme razmjerno puna naroda. Na gatskom zemljištu našlo se tada starosjedilačko hrvatsko naselje u Otočcu i prvoj okolini te tvrđave i u Brinju i okolini i srpsko doseljeno. To drugo dijelilo se na dva skupa: na stariji, koji je na to tlo izbjegao sa turskoga ranije u toku 17. st., i na onaj što je u ratovanju 1689. s pobjedonosnom krajiskom vojskom prešao iz unutarnjega dijela Like na krajisko područje, gdje je privremeno bio smješten u tri logora. Stariji srpski naseljenici na tom tlu već su imali svoju zemlju, grunitovno popisanu i potvrđenu. Bez zemlje bili su samo novi srpski doseljenici koji su tu bili ionako samo privremeno dovedeni. Oni su u prvom redu bili određeni za novo nastanjivanje puste Like, te su samo čekali da se prilike na tom zemljištu srede i dioba zemlje započne. Nema sumnje da su oni nastojali da steknu posjede upravo na onom tlu sa kojeg su izbjegli i bili dovedeni na krajisko područje i тамо smješteni u privremene logore.

U Primorju postojala su stara i nova naselja. Ona prva ležala su sjeverno od Senja, a ona nova južno od toga mjesta u Sv. Jurju i u Podgorju. U donjem dijelu od Novoga do Rijeke nalazilo se staro stanovništvo na nekadašnjem posjedu Frankopana, koje je dotada vrlo malo sudjelovalo u seljenju u druge krajeve, te u njemu nije bilo ni predaje o tome ni kakvoga pokreta za to. Ledenice su bile već krajisko područje pod senjskom kapetanijom i stanovništvom koje

je potjecalo i od starosjedilaca i od jednoga dijela doseljenika. Ono je sudjelovalo kroz nekoliko naraštaja u krajiškim pohodima na tursku Liku i na Ravne kotare te je u njemu živjela predaja o tim krajevima. Između Ledenica i Senja nalazilo se već u dva naraštaja naselje podrijetlom iz Liča, kamo je bilo doselilo od Zemunika. Ono je bilo u kretanju već kroz nekoliko naraštaja te je bilo otuda nastanilo i velik dio Podgorja. Tako lako pokretno naselje bili su i oni skorašnji naseljenici u Sv. Jurju, a isto tako i oni koji su u toku druge pole 17. st. od Ražanca i Vinjerca, od Dračevoča, Jesenica i Zemunika bili naselili južno Podgorje oko Baga. U to bliže susjedno područje Lici spadao je i Senj sa svojim građanskim i vojničkim tvrđavnim stanovništvom. Pokretno naselje u tom mjestu bili su osobito venturini koji su bili ili stariji ili skorašnji naseljenici. Oni su u vojničkim pohodima bili valjano upoznali Liku, a bili su dali i u 16. i u 17. st. dosta naseljenika i Gatskoj u otočkom i brinjskom dijelu. Kao bliže susjedno zemljишte Lici valja uzeti dakako i desno Pounje i Pozrmanje. U onom prvom živjelo je u Uncu i u južnom starom Psetu pored muslimana i jako srpsko stanovništvo istoga podrijetla kao i ono doseljeno u Liku. U Pozrmanju u to se vrijeme bilo našlo takvo isto srpsko naselje u razmjerne jakom broju, a pored toga i starosjedilačko i novo hrvatsko. Ovo drugo činili su Bunjevci. Od njih je bilo izšla već ona velika seoba u Podunavlje i Lič, a oni su, u neprestanom pokretu, već bili u dva maha naselili i Sv. Juraj, a dali su dosta naseljenika i Podgorju. Njih je, kao i njihove susjede Srbe, novo stanje poslije pobjede nad ličkim muslimanima našlo, dakako, potpuno pripravne i na novu seobu.

Kao dalje susjedno zemljишte valja uzeti krajeve s one strane Gvozda, Brinju na sjever. I tu su se nalazila dva naselja: starosjedilačko i doseljeno u 16. i 17. st. Ono prvo bilo je hrvatsko čakavsko, a nalazilo se u Modrušu i okolini toga mjesta, u Generalskom Stolu, Tounju i Ogulinu i području tih mjesta, u Gerovu, Čabru, Moravicama i Brodu i po selima u okolini. To posljednje zemljишte oko gornje Kupe ležalo je izvan glavnih cesta, te su ga Turci bili rijetko i malo plijenili i robili. Stoga je ono bilo u to vrijeme dobro nastanjeno, bolje nego ikoji drugi kraj u Hrvatskoj. To gusto stanovništvo živjelo je na oskudnoj zemlji u teškom kmetskom položaju. Razmjerne dobro bilo je naseljeno i područje Ogulina koje isto tako nije mnogo pretrpjelo od Turaka.

Doseljenici na tom zemljisu bili su ili Srbi istoga podrijetla kao i oni u Lici ili Hrvati Bunjevci koji su 1605. bili doselili od Zemunika. Srpska su naselja ležala u Plaškom, oko Modruša, oko Vrbovskoga, oko Ogulina i Moravica. Nastala su ili pod kraj 16. ili u toku 17. st. Ono hrvatsko u Liču bilo je već u 17. st. dalo mnogo preseljenika u Krmpote, te je u to vrijeme oko 1690. bilo već mnogo oslabljeno.

Cijelo to zemljisu s druge strane Gvozda bilo je razmjerne daleko od Like, i za seljenje na to područje trebalo je da nastane izravno

utjecanje ili kakve vlasti ili jakoga širenja vijesti o dobroj zemlji u pustoj Lici i lakom životu na njoj. Prvo od toga mogla je biti krajška uprava, koja je svoje ljudе preseljavala na pusto tlo u svom interesu, a dobre vijesti o novoj, tek osvojenoj zemlji, gotovo sasvim pustoj, dolazile su poslije pobjedonosnoga pohoda krajške vojske u sve krajeve koji su bili bliži toj zemlji. One su mogle prodrti sve do Pokuplja, kao što su doprle i daleko u Bosnu i duboko u Pozrmanje sve do Pokrčja. Iz svih tih krajeva, i onih bližih i onih daljih, tekla je od 1689. kroz desetak godina zaista struja seljenja ili jača ili slabija, već prema prilikama. Sve su te struje dale Lici za to vrijeme obilno novoga stanovništva koje ju je razmijerno dobro nastanilo.

Novi naseljenici mogli su biti ili Hrvati ili Srbi. Oni prvi mogli su doseliti od Knina, Žemunika i Dračevoča, od Podgorja, Sv. Jurja, Senja, Krmpote, Ledenica i Vinodola, zatim iz krajeva s one strane Gvozda, od Otočca i Brinja, a iz Pounja od Bihaća. Srbi su mogli doći iz cijelog Pounja, od Knina i Žemunika, od Ogulina, Brinja i Otočca. U bližem susjedstvu srpsko je naselje bilo jače nego hrvatsko. Ono je bilo jako u Vilićima i na brinjskom tlu, a još su ga jačim činila ona tri logora na otočkom i brinjskom zemljишtu.

Čim se osjetilo slabljenje turske moći u Podunavlju, nastalo je kretanje stanovništva na tlu oko Otočca i u Podgorju. Stisnuta naselja na tima zemljишima nastojala su da se rašire na susjedna područja koja su dotada zbog blizine Turaka bila još opasna.

U dolini Gacke bili su do toga vremena nastanjeni samo Otočac i susjedni Prozor i do njih sa zapadne sigurne strane Vilići. Sva su ta naselja bila zaštićena spomenutim tvrđavama. U tom kretanju starosjedioci u Otočcu i Prozoru ići će zatim da se nastane i dalje na dobroj zemlji oko gornje Gacke, na tlu nekadašnjih sela Čovića, Sinca i Lešća. Dosedjeni Vilićani proširit će dalje svoje zemlje od Podhumu, Glavataca, Škara i Doljana na prostranu Vrhovinu. Otuda su oni počeli kosit travu i pasti svoje blago i dalje istočno i jugoistočno na područjima Crne Vlasti, Babina Potoka i Turjanskoga. I Vrhovinu i ta druga polja Vilićani su stali obrađivati i prije 1683., ali se na njima nisu nastanjivali. Njihovo naselje prvo je zasjelo u Vrhovini, i tu se nastanilo mnogo porodica. One su se tada ubrzo raširile i na područje Crne Vlasti i Babina Potoka, koji su u to vrijeme sačinjavali Vrhovinu. Turjansko polje naseljavano je tek kasnije kada su vlasti stale nastanjivati novo osvojeno zemljишte. Isto su tako i Otočani obrađivali još do 1683. i područja Švica, iako se na njima nisu stalno naseljavali zbog bojazni od napada turskih martoloza, koji su od Kosinja mogli lako upasti na to tlo udaljeno podosta od otočke tvrđave.

U Podgorju je ono naselje, što je do 1683. bilo naselilo zemljишte oko Baga, od te godine prešlo Velebit te je dolinom Sudaje unišlo u Novsko područje, gdje je počelo obrađivati Smiljansko polje, koliko je bilo bliže velebitskim kosama. To su bile zemlje novskih begova i aga koji već nisu imali snage da se odupru tome. Ipak se

ti Podgorci još nisu bili odvažili da se i nastane na tom tlu stalno, nego su im sjedišta ostala i dalje u Baškom podgorju. Otuda su oni u stanovitom broju prešli na to polje istom 1689. kada je nastalo nastanjivanje Like u većoj mjeri.

III

VRIJEME POSLIJE 1689

16. Naseljavanje zemljišta od Gvozda do Zrmanje poslije turskoga raspa

a) Brinje i Gatska

Za turskoga gospodstva u Lici brinjsko područje bilo je nešto sigurnije nego ono oko Otočca, jer nije potpuno graničilo s turskim zemljишtem, ležeći dalje na sjeveru. Glavna cesta u Pokuplje i u Kranjsku vodila je doduše pored Brinja, i njome su se češće kretali turski martolozi, osobito u prvo vrijeme 16. st., ali se naselje na tom području nalazilo po stranama podalje od toga puta, do kojih ni turski konjanici nisu mogli lako prodrijeti. Stoga su se na tom brinjskom tlu razvila i posebna ratarska naselja izvan onoga što se nalazilo u tvrđavi. To ratarsko stanovništvo činili su već hrvatski starosjedoci, a to su postali i oni srpski naseljenici koji su na brinjsko područje doselili u toku 17. st. Ono je na tom zemljisu bilo i u većini, jer je tvrđavno bilo ograničeno na određen broj po platnom spisku. Do doseljenja Srba koji su iz turske Like uskočili i onda 1638. bili dovedeni na brinjsko tlo nije ratarsko stanovništvo tu jamačno bilo jako, jer ne bi novo naselje nastanjivali na dobro napuštenom zemljisu. Osim toga novi su doseljenici stekli povelik dio područja koji je činio zaokruženu cjelinu, što dokazuje da na njemu u vrijeme toga naseljavanja ili nije bilo stanovništva, ili da ga je na tom tlu bilo malo, te je službeno preseljeno među ostalo hrvatsko naselje. Oko 1670. bilo je na brinjskom području manje od stotinu hrvatskih kuća, od kojih je polovina bila ratarska. Iz tih ratarskih porodica bilo je dakako članova i u tvrđavnom naselju.

Prema svome broju starosjedoci su dobili, naravno, i mnogo veći prostor, koji se protezao od Brinja na sjeveroistok sve do visova male Kapele, do Crnca, Glibodola i Dabre. Ta dva posljednja posjeda oduzeti su im oko 1670. kada je Krajina i na ta dva zemljiska nastanila dobjegle Srbe iz turskoga ličkoga područja. Od toga vremena granica je toga starosjedilačkoga naselja na istočnoj strani crta potegnuta Malom Kapelom istočno od Stajnice, Jezerana i Crnca. S Crnačkim poljem ono je na sjevernoj strani međašilo s Drežnicom,

na kojoj je Krajina već bila naselila Srbe koji su bili izbjegli iz turske Like. Na sjeveroistoku to je brinjsko staro naselje graničilo sa starosjediocima oko Modruša, a na istoku s doseljenim Srbima u Plaškom. Od Hrvata starinaca najbliži su im bili oni oko Modruša, Josipdola i Oštarija, a blizu su im bili i oni u Otočcu. Od hrvatskih doseljenika nisu im daleko bili ni Bunjevci u Krmpotama.

Na tom prostranom području bilo je dosta planinskoga tla, povoljnoga za pastirsку privredu, ali je na njemu bilo malo ratarskih zemalja. Koliko ih je bilo, bile su razasute po cijelom području po pojedinim ravnijim dijelovima koji su bili pogodni za manja naselja. Stoga je ratarsko naselje oratne česti dobivalo po raznim krajevima područja, te su se veći rodovi podijelili već u 17. st. na manje skupove koji su svoje posjede držali po dijelovima udaljenim od matičnoga položaja. Već je u to vrijeme bila sva zemlja izdijeljena i popisana, a Krajina ju je doznačivala pojedinim porodicama prema potrebi. U tom stoljeću to se brinjsko područje sa starim hrvatskim stanovništvom dijelilo na uži brinjski dio, na Jezerane i Crnac. Prvi od njih bio je razmjerno velik i dobro nastanjen, ostala dva bila su mnogo manja, a na crnačkom se nalazilo i malo stanovništva.

Već u 17. st. bili su se bolje razvili Krznarići, Mesići, Perkovići, Rajkovići, Sertići i Vučetići. Pojedine porodice tih rodova stekle su zemlje po različitim dijelovima područja, i na onom užem brinjskom i dalje na jezeranskom i crnačkom. Tako su Krznarići i Sertići imali i u tvrđavnom naselju 1701. po pet porodica.

Kada je Lika oslobođena od Turaka, te je i brinjsko područje postalo sigurnije, nastalo je na to zemljiste seljenje. Ono se vršilo, dakako, s bližega tla sa sjeverne, sjeverozapadne i zapadne strane gdje se nalazilo hrvatsko naselje, starosjedilačko i bunjevačko. Iz Senja su se tom prilikom naselili Rupčići, Stojkovići i Ugarkovići, porodice koje su u Senj doselile od Klisa i Makarskoga primorja. Na brinjsko područje došli su od njih pojedinci, te su se tu razvriježili i održali do danas. Između njih Ugarkovići su jak rod u samom Brinju. Njihov je predak unišao u brinjsko tvrđavno naselje, te je tu u varoši stekao i svoje zemlje. Rupčića mora da je na to zemljiste došlo nekoliko porodica koje su zemlje dobile u samom Brinju, onda u Blažaninselu i u Jezeranima. Od njih se u toj seobi jedna porodica nastanila i s one strane Kapele u Cerovniku gdje ih danas ima cijelo jedno malo selo. Stojkovići su zemlje dobili u Razvali pod samom Kapelom gdje je u to vrijeme bilo malo stanovništva. Rupčići i Ugarkovići selili su i u Liku gdje ih danas ima više nego na brinjskom području.

Na to brinjsko zemljiste selili su u većem broju i Ledeničani. Ledenice su u 17. st. bili dobro nastanjeno selo, vojnički uređeno, koje je spadalo pod senjsku kapetaniju Primorske krajine. Pod konac toga stoljeća naselje se u tom selu bilo već toliko razvilo da oskudna zemlja sa malo oranica nije mogla dovoljno ishranjivati jako stanovništvo. Stoga je po oslobođenju Like otuda potekla veća

struja naseljenika koja je pošla i na brinjsko područje, i u Liku i Krbavu. Tom su prilikom na brinjsko tlo doselili Bunete, Butkovići, Jelačići, Kalanji, Komadine, Smolčići, Uremovići i Vidakovići. Između njih su se bolje razvile četiri posljednje porodice, osobito Smolčići i Vidakovići. Stoga se može pouzdano uzeti da su one došle sa više članova koji su dobili zemlje na različnim dijelovima područja. Valja utvrditi da su i Smolčići i Vidakovići stekli posjeda i na jezeranskom zemljištu gdje je u ono vrijeme bilo malo stanovništva, a tu su se najbolje razvili. Smolčići su unišli i u brinjsko tvrđavno naselje.

Iz Primorja od Novoga do Kastva u to je vrijeme na brinjsko područje bilo također nešto seljenja. Tada su došli Blečići, i Brboti, Cari, Javori, Movrići, Parci, Šarari, Toljani, Trtnji, Tomaši i Zoričići. Od njih se polovina nastanila u samom Brinju ili u okolini, a druga polovina na jezeranskom tlu gdje je bilo dosta neobrađene zemlje. Između njih bolji su razvitak imali Javori, Toljani i Trtnji.

Sa modruškoga i ogulinskoga područja tom su prilikom došli Fumići, Matešići, Matkovići, Petrovići i Vučići, Božičevići, Galetići, Radinčići, Vičići, Vranići i Vukovići. Iz onoga prvoga skupa Vučići su unišli u tvrđavno naselje, ali su zemlje dobili i na jezeranskom tlu, a tu su posjede stekli i Galetići, Radinčići i Vranići. Tima posljednjima izdijeljena je zemlja i u Brinju gdje danas imaju dvadesetak kuća i najjači su u brinjskom stanovništvu.

Od Broda i Gerova potekla je na brinjsko područje u to vrijeme struja naseljenika, iako ne jaka. U njoj su došli Borići, Gerovci, Hobari, Lokmeri, Mufići, Šebalji i Sprajci. Od njih su u tvrđavno naselje unišli Lokmeri i Šebalji. I jedni i drugi dobili su stoga zemlje na brinjskom tlu, ali su Šebaljima za druge njihove članove dani posjedi i na jezeranskom području, a tamo su ih stekli i ostali naseljenici iz te struje. Na to jezeransko tlo doselili su i Nikšići od Otočca i tu su se održali do danas u nekoliko kuća. Otuda su podrijetlom i Dasovići u Brinju.

Značajno je da na to prostrano zemljište nisu selili u većem broju Bunjevci koji su mu bili susjedi u Senjskom primorju. Koliko ih na tom tlu ima, nahode se u samom Brinju, i to uglavnom sa po jednom porodicom. Veći broj kuća imaju samo Biondići koji su u to mjesto došli od Vratnika. Na ostalom zemljištu Bunjevci su podrijetlom jedino Tićci u Vel. Kutu na jezeranskom tlu.

Krajina je 1697. popisala tadašnje područje Senjske kapetanije, pod koju je spadalo i Brinje. U kotaru toga mjesta našlo se tada 189 hrvatskih kuća, u Jezeranima 30, a u Stajnici 9. Kako se vidi oba ta posljednja mjesta s povećim hatarima bila su u to vrijeme još slabo naseljena. Iz te iste godine postoji i opis toga istoga područja u izveštaju kapetana Antuna Coroninija. Na cijelom tom zemljištu on spominje 250 hrvatskih kuća, kako se vidi okrugli broj, pa će onaj krajiške uprave biti jamačno pouzdaniiji.⁷²¹

⁷²¹ Lopašić Spom. 3, 108.

Zapadni dio staroga brinjskoga područja Krajina je udijelila Srbima koji su 1637. izbjegli iz turske Like, te ih je senjska kaptanija nastanila na svom zemljisu. Tada je hrvatsko naselje, koliko ga je na tom tlu bilo, preseljeno na istočnu čest, a zemlja je razdijeljena novim naseljenicima. Ona je na toj strani više planinska, penjući se prema Bilu, ali tu ima, osobito u istočnjem dijelu, i dobrih polja, pogodnih za ratarsku privredu. Tu su se nalazila selišta starih naselja: zapadno od Brinja Lučani, sjeverno Vodoteč, a dalje otuda Skalić. Granica je tu tekla preko visokoga Bitoraja, pa je sa sjeverne strane počinjala Drežnica koja je pripadala pod Ogulinsku krajinu. Sa zapada međa je staroga brinjskoga područja išla prvim visovima. Na toj strani u granici se nalazio staro senjsko područje, na kojem su se poslije 1630. bili nastanili krmpotski Bunjevci. Senju su pripadali i Prokike i Županj Hum (danas Županjol), ali je senjska kaptanija bila pristala da ih nastane ti novi naseljenici dok ovakve prilike budu trajale. Na taj način proširilo se staro brinjsko područje nešto na zapad na račun senjskoga, a ta se granica ni kasnije nije mijenala. Na južnom dijelu to je novo naselje graničilo s Brlogom gdje je Krajina još 1611. naselila preko šezdeset srpskih porodica.

Srpski doseljenici u Brinju naselili su Lučane, Bukovlje, Vodoteč, Ivakušu, Vojvodušu, Tužević i Dobrice na starom području i Prokike i Županj Hum na bivšem senjskom zemljisu. Tu se nastanilo dvadeset i pet porodica koje su bile jake već u naseljavanju. One su se stoga brzo razvriježile i većina od njih naglo su se razvile i osnovale su mnogo novih porodica. U sjevernjem dijelu zemlje su dobili Božanići, Bukvići, Gostovići, Kojčini, Kosovci, Lončari, Maričići, Miloševići, Orlići, Platiše, Protulipci, Rajačići (u jednom dijelu), Skakavci, Stanići, Šušnjari, Vraneši i Vujići, u južnome Banjeglavi, Đurići, Galovići, Hajduci, Kneževići, Maljkovići, Rajačići (u većem dijelu), Rapajići i Smiljanići. Uglavnom te su porodice ostale na jednom kupu kako su dobole zemlje još u diobi područja u 17. st. Iz toga naselja izišlo je oko 1697. i dosta naseljenika u Liku, a osobito u Krbavu.

Kako je već rečeno, Dabar i Glibodol dala je 1672. Primorska krajina Srbima koji su iz turske Like preselili u devedeset kuća. Od njih je 1698. opet odselilo šezdesetak porodica natrag u Liku i Krbavu kada su te zemlje oslobođene i nanovo nastanjivane. Tako je od toga naselja na ta dva polja ostalo samo tridesetak kuća, kojima je pripala sva zemlja na tom tlu. Tada su brinjski starosjedioci, koji su i Glibodolu i Dabru po svom položaju bili najbliži, zamolili krajisku upravu da i njima udijeli od tih zemalja kojih je bilo u izobilju, jer ih ono tridesetak naseljenih kuća nije moglo obraditi. Tada je Krajina razdijelila nanovo ta dva područja, i tu je naseljeno desetak porodica brinjskih Hrvata.

Na tom tlu nahode se upravo tri polja: Glibodol, Dabar i Petrinićpolje. Sva tri su ta naziva stara, iz doturskog vremena, a sačuvalo

ih je starosjedilačko stanovništvo sa brinjskoga područja. Od njih je Glibodol pod samom Kapelom, sa nešto dobre ratarske zemlje. Tu je Krajina već bila naselila šest doseljenih porodica koje su bile stekle najbolje zemlje. Sa brinjskoga područja tu su nastanjeni Krznarići iz Letinca.

Dabarsko polje mnogo je veće, a ima i dobre oraće zemlje u većem broju. Tu su se razvila sela Dabar, Zabare, Zapolje, Antići, Sitnik, Bobić, Lug i Selište. Dobre ratarske zemlje na tom tlu već su bile izdijeljene ličkim doseljenicima. Brinjski naseljenici dobili su uglavnom posjede u Zabarama, Antićima i Lugu na novim krčevinama, a ponešto i na drugim položajima, osim u Sitniku i Bobićima. Od Brinjana tu su nastanjeni Bičanići, Draženovići, Klišanići, Krznarići, Rajkovići, Smolčići, Šebalji i Vičići, sve sa letinačkoga područja, kojemu je Dabar bio najbliži. Između tih naseljenika Smolčići su iz ledeničke struje, a Šebalji iz gornjopokupske. Od naseđenih Hrvata vrlo su dobar razvitak imali Bičanići, Krznarići, Rajkovići i Smolčići.

Na Petrinić-polju nastanjeni su jedino Smolčići. Tu ni srpsko naselje nije jako.

Osam brinjskih porodica na ta tri polja, uglavnom dakako na dabarskom, općeno uzevši, razvijale su se povoljno, te su nakon nekoliko naraštaja dostigle broj ličkih naseljenika. Od tih drugih bilo je još u početku 18. st. seljenja u Liku i Krbavu, što ih je dakako oslabilo.

Seljenja u Liku i Krbavu oko 1697. bilo je, dakako, sa cijelogra brinjskoga područja. U njemu su sudjelovali i Hrvati i Srbi, a između prvih i starosjedioci i tek doseljeni Ledeničani, Primorci, od Ogulina i gornjega Pokuplja. Hrvati su naselili Podlapac, Mutilić i Udbinu, a Srbi od Lučana dali su naseljenika i ličkim i krbavskim novim selima. U Lici oni su selili u Kik, Mogorić i Široku Kulu, a u Krbavi, koja se nastanjivala nešto kasnije, Koreničko polje, Bunić i okolinu, a osobito Mutilić, Visuć, Pišać i Ploču. Neke porodice iz toga naselja uniše su i u Štikadu i Gračac. Većina njih razvijala se na novom tlu na boljoj zemlji i bolje nego u Lučanima na brinjskom području.

Danas je na tom zemljisu ovakvo stanje:

Blažani: Blažanin 13, Krznarići 10, Rumenovići 2, Rupčići 3, Vidačkovići 10.

Borići: Borići 5.

Brinje: Starosjedioci: Benići 3, Bobinci 1, Borići 3, Bosnići 3, Brozinčevići 3, Dasovići 4, Holjevc 1, Jakšići 1, Javori 13, Jelačići 4, Jotići 4, Jurašići 4, Kalafatiji 4, Karakaši 1, Krznarići 1, Linarići 1, Lipovci 1, Lokmeri 1, Malinarići 1, Markovići 1, Medarići 1, Linarići 1, Pavlak 5, Pavlovići 1, Perkovići 4, Perlići 3, Plivelici 2, Radotići 2, Rumenovići 2, Sertići 2, Ugarkovići 13, Vičići 3, Vranići 22, Vučetići 2, Vukovići 2.

Bunjevci: Babići 1, Biondići 7, Devčići 1, Duići 2, Marasi 1, Prpići 1, Šegote 3, Škorupi 2.

Ledeničani: Butkovići 2, Komadine 1, Svetiči 1.

Gorani: Čopići 1, Šprajci 4.

Primorci: Car 2, Parac 1.

Bukovići: Holjevci 5, Jelići 1, Komadine 2, Movrići 1, Perkovići 4.

Draženovići: Draženovići 32, Fumići 7, Krznarići 1, Majtanići 1, Mesići 2, Rumenovići 3.

Hobari: Hobari 2, Karakaši 4, Rajkovići 4.

Holjevci: Holjevci 13, Vukovići 9.

Jelići: Jelići 5.

Linarići: Linarići 5, Smolčići 9, Vukovići 4.

Lokmeri: Car 1, Crnkovići 3, Javor 2, Komadine 4, Krznarići 2, Lokmeri 13, Milakovići 7, Petrinići 1, Tomaši 2, Zoričići 2.

Lučani: Hrvati: Koreni 3, Lovinčići 5, Ovčarići 4, Šimunići 1, Vranići 1, Zoričići 2.

Srbı: Kosovci 11, Maričići 9, Lončari 10, Maljkovići 3, Pejnovići 5, Skakavci 2.

Petraci: Petraci 4, Sertići 2.

Radotići: Antići 1, Borići 1, Draženovići 1, Petraci 1, Radotići 9, Škrtići 1.

Rajkovići: Buneta 1, Javor 1, Krznarići 4, Lokmeri 7, Rajkovići 11, Šimunići 1.

Sertići: Sertići 10.

Vučetići: Bičanići 9, Draženovići 1, Krznarići 3, Linarići 1, Vučetići 13.

Letinac.

Biškupići:

Fumići: Fumići 15.

Krznarići: Krznarići 14.

Lasići: Lasići 12, Mesići 2, Vidakovići 1.

Letinac: Blečići 4, Fumići 10, Krznarići 2, Kušanići 2, Levari 4, Perkovići 15.

Pađenovac: Draženovići 3.

Plaščica: Bičanići 2, Biškupići 7, Bošnjak 1, Bublići 4, Draženovići 10, Fumići 3, Kalanji 4, Karakaši 4, Koričići 3, Krznarići 2, Kušanići 9, Lasići 8, Perkovići 2, Rajkovići 6, Smolčići 2, Šebalji 7, Vranići 5.

Perkovići: Perkovići 9.

Vičići: Perkovići 7, Vičići 9.

Jezerane

Crnac: Belac 2, Gerovac 10, Jelići 34, Kaluđer 2, Krakar 6, Mesići 2, Obajdini 8, Ostrmani 1, Pavlovići 20, Plavčići 5, Rajkovići 9, Sertići 1, Vukovići 4.

Holjevci: Holjevci 7, Klišanići 3.

Jezerane: Belac 1, Dumenčići 10, Flanjak 1, Gašparovići 1, Gerovac 1, Geršag 1, Golubi 1, Klišanić 1, Marasi 1, Mesići 9, Nikšići 1

Parac 1, Petrovići 2, Rajkovići 1, Rupčići 3, Sertići 16, Smolčići 1, Vukovići 2.

Razvala: Dumenčići 1, Gerovci 9, Jelići 5, Markovići 2, Miloknoje 6, Mesići 10, Mikšići 1, Sertići 8, Stojkovići 1, Šarari 2.

Sertići: Klišanići 1, Krznarići 4, Mesići 2, Rupčići 2, Sertići 31, Štefanići 2, Vičići 2.

Trtnji: Draženovići 2, Dumenčići 6, Golubi 1, Mikšići 5, Trtnji 9, Vranići 2.

Krišpolje

Jelvica-Krpani: Jelići 8, Pavlovići 4, Perkovići 32, Perlići 24, Rajkovići 16, Trtanj 6.

Krišpolje: Benići 1, Bolješići 11, Borići 8, Božičevići 10, Krznarići 7, Majačići 1, Milakovići 9, Pavlovići 27, Perkovići 2, Šebalji 1, Šprajci 5, Toljani 1, Trtnji 1.

Kamenica Donja: Borići 43, Galetići 16, Novačići 5, Pavlaci 7, Radetići 1, Šprajci 1, Toljani 9.

Kamenica Gornja: Borići 1, Krznarići 27, Mesići 39, Smolčići 1.

Kut Mali: Božičevići 1, Krznarići 2, Linarići 4, Majačići 2, Pernari 33, Petrovići 4, Smolčići 2, Vidakovići 12, Vukovići 1.

Kut Veliki: Draženovići 18, Galetići 1, Krznarići 2, Medarići 7, Perkovići 7, Plivelići 1, Rupčići 1, Šebalji 8, Šprajci 1, Tičak 5, Trtnji 6.

Perkovići: Perkovići 12.

Šebalji: Šebalji 21.

Vukovići: Vukovići 9.

Lipice

Glibodol: Krznarići 3, Perkovići 3, Šebalji 8.

Mesići: Mesići 12, Vukovići 5.

Lipice i Vidakovići: Bičanići 7, Brboti 11, Krznarići 1, Perkovići 18, Pernari 17, Smolčići 2, Vidakovići 7, Vučetići 10, Vukovići 6.

Murati: Murati 15, Pernari 1.

Smolčići: Perkovići 1, Smolčići 22.

Vidakovići: Bičanići 1, Trtnji 1, Vidakovići 15.

Stajnica

Čarapi: Perkovići 42, Sertići 2.

Dumenčići: Dumenčići 11, Perkovići 3, Vukovići 2.

Mesići: Mesići 15, Sertići 1.

Murkovići: Brboti 1, Mesići 4, Murkovići 8, Pavletići 1, Perkovići 4, Šprajci 2, Štefanići 3, Trtnji 2, Vukovići 9.

Rajkovići: Krznarići 5, Movrići 1, Rajkovići 7.

Sertići: Blažani 1, Matešići 3, Perkovići 7, Sertići 17, Vukovići 15.

Šprajčevo: Marinići 2, Milakovići 4, Movrići 8, Radinčići 4, Šprajci 7.

Tominac-Draga: Perkovići 1, Tominci 22, Vučetići 2.

Vlahinići: Perkovići 20, Tominci 3, Vlahinići 6.

Vučetići: Vučetići 6.

Stajnica: Božići 1, Krznarići 1, Mesici 4, Perkovići 7, Petrovići 2, Sertići 22, Vukovići 5.

Kamenica: Borići 8, Lokmeri 1, Mesici 25, Sertići 28, Stankovići 2.

Prokike

Dobrica: Batinići 2, Galovići 9, Hajdukovići 9, Kosovci 1, Rapajići 1.

Prokike: Banjeglavi 5, Hajdukovići 23, Kneževići 10, Kojčini 1, Smiljanici 24.

Hrvati: Pavlovići 3, Toljani 7.

Rapajin Klanac: Hajduci 6, Galovići 1, Kneževići 10, Kosovci 1, Rapajići 10, Smiljanici 1; Hrvati: Belovići 3, Čavraci 4.

Županjol: Đurići 18, Maljkovići 16, Orlići 1, Smiljanici 2.

Žuta Lokva: Hajduci 2, Đurići 4, Kneževići 5; Hrvati: Jelići 1, Pavlovići 1, Sertići 1, Šarići 1, Valinčići 3, Vukelići 4, Vukovići 1.

Vodoteč

Gostove Polje: Gostovići 47.

Ivakuša: Gostovići 1, Stanići 41.

Škalići: Lončari 54, Maričići 9, Protulipci 3, Pejnovići 4.

Tuževići: Božanići 22, Lončari 1, Šakići 1, Šušnjari 16, Tomići 5, Vraneši 37.

Vodoteč: Bukvići 33, Gostovići 1, Galovići 4, Kneževići 15, Kojčini 3, Kosovci 10, Maljkovići 23, Orlići 18, Pejnovići 2, Stokuće 1, Stanići 6.

Vojvoduša: Orlići 47, Platiše 23, Skakavci 4, Stokuće 22.

Zemljište oko Otočca može se razdijeliti u tri dijela: središnji dio oko toga mjesta na jug do Sinca i na zapad do Švice, zapadni oko Brloga od Kompolja do Žute Lokve i na istočni oko Vrhovine. U vrijeme turskoga vladanja u Lici naseljeni su bili iznajprije samo Otočac i Prozor, kasnije u 17. st. stanovništva su stekli i Brlog i okolina, a već pred turski rasap počela se obrađivati i Vrhovina. Kako je već rečeno, starosjedioci su živjeli u Otočcu i Prozoru, doseđenici iz turske Like u Brlogu i okolini, u Vilićima i istočno od Otočca u Pothumu i okolini.

Starosjedioci su bili tvrđavno naselje kojemu su kuće stajale u otočkoj i prozorskoj tvrđavi, osigurane na taj način od turskih napada. Oni su prema tome i obrađivali u ratarskoj privredi samo bližnje oranice, ali su iskorištavali livade i dalje na tlu Čovića, Sinca i Lešća i dalje zapadno u Švici.

Tvrđavno naselje na tom zemljištu postojalo je gotovo stotinu i pedeset godina, te su se nastarije porodice u njemu mogle dobro razviti. Stoga su starosjedioci oko 1690. u Otočcu i Prozoru imali oko 350 kuća, ali samih rodova nije bilo ni trideset. U popisu tvrđavnoga stanovništva od 1701. popisani su između njih Atalići, Banići, Begovići, Bogdanići, Brajkovići, Cvitkovići, Čorci, Dasovići, Dubravčići, Dujmovići, Furlani, Gomerčići, Jakšići, Jankovići, Kolakovići, Kostelci, Ladišići, Laškarini, Markovići, Matasići, Mudrovčići, Nikšići, Novačići, Oriškovići, Ostovići, Prakasovići, Rajkovići,

Šimatovići i Tonkovići. U to starinačko naselje spadaju i Bobinci, koji se u tom popisu ne nahode, valjada zbog toga što u to vrijeme nisu imali odrasle muške glave.

Tima rodovima izdijeljena je zemlja na tom tlu još u 17. st., te je otuda razumljivo što se pojedine porodice jednoga roda nalaze na različnim dijelovima toga zemljишta. Od početka 18. st. ti se stari rodovi nahode u Otočcu, Dubravi, Obilju, Donjem i Gornjem Prozoru, Luci, Čovićima, Lešcu, Sincu, Šumećici, Poljicu i Donjoj i Gornjoj Švici. Svi su gotovo zastupani u Otočcu, Prozoru i Sincu, a veliki između njih u svim mjestima. Veći ih je dio razvio mnogo porodica, a osobito su jaki Dasovići, Dubravčići, Dujmovići, Kolačkovići, Kostelci, Matasići, Oriškovići i Tonkovići.

Kako na tom užem otočkom području ima dosta dobre zemlje, a stanovništvo je na njem oko 1690. bilo razmjerne rijetko, nastalo je u to vrijeme na to tlo i seljenje. Kao i na susjedno brinjsko zemljiste upućivano je ono iz bližih krajeva, od Ogulina, Broda, Primorja i Senja, a davale su naseljenika i one seobene struje koje su nastanjivale ostale dijelove toga zemljишta. Tvrđavno stanovništvo u Otočcu popisano je 1701. Bila su ga dva vojvodstva sa po pedeset ljudi i sa upravnim vodstvom. Pored starih rodova iz 17. st. našlo se tu i novih porodica, za koje se može uzeti da su doselile oko 1690. Među njima su od Ogulina bili Božičevići, Cetinjani, Magdići, Marići i Rajani, od Broda Bilovići, Burići i Gregorići, iz Primorja Bakarići, Degoricije, Šiljkovići i Žubrinići, iz Senja Konjikovići i Sekule, iz Ledenica Jurčići a iz bunjevačkoga naselja u Podgorju Kovačevići, Strilići i Žarkovići. Većina tih porodica živi i danas na tom otočkom području. Između njih najjači su Kovačevići i Žubrinići. Značajno je da su ti novi naseljenici stekli zemlje ponajviše u Sincu i Lešcu gdje ih je još bilo, jer su ta mjesta nastanjivana poslije 1689. Kasnije, već u 18., a pogotovo u 19. st. bilo je na to zemljiste opet dosta doseljavanja. Selilo se uglavnom iz susjednih krajeva, osobito iz bunjevačkoga naselja, a u Otočac i iz susjednih mjesta.

U samom Otočcu stari su se rodovi održali, ali nisu razmjerne razvili mnogo porodica. Između njih najjači su Markovići i Gomerčići. U to mjesto doselilo je u 18. i 19. st. mnogo novih naseljenika. Njih je dalo u starije vrijeme najviše Primorje od Novoga dalje na sjever. Tom su strujom doselili Antići, Bižanovići, Grahovci (preko Ramljana), Pajdakovići, Tvrđinići, Usmijanići i Žafrani, a od Ogulina Jergovići i Šegavčići. Strujom od gornje Kupe došli su u starije vrijeme Grčevići, Oršanići i Portnari (vojvoda 1701), ali je kasnije i iz susjednoga Kutereva, Švice Donje i Gornje, Kompolja i Brloga iz te gornjokupske struje došlo u Otočac preko dvadeset porodica. Toliki je broj doselio i iz bunjevačkoga naselja od Brloga i Žute Lokve, osobito u novije vrijeme.

Takvo je stanje, samo dakako u manjoj mjeri, i u Donjem i Gornjem Prozoru, Obilju, Luci, Šumećici, Čovićima, Sincu i Lešcu. Razlika je između tih sela i Otočca ipak u tome, što su u njima stari

rodovi dobro razvijeni, te novih naseljenika nema razmjerno mnogo, ali su struje jednake. Od njih su Čovići, Lešće i Sinac velika sela sa vrlo dobro razvijenim starim rodovima. U Čovićima su stariji doseljenici Plišići, Pećarići i Tvrđinići iz Primorja. Rupčići iz Senja i Devčići iz bunjevačkoga naselja. Rupčići su dobro razvijen stari rod i u Lešću. U tom su selu stariji rodovi iz gornjega Pokuplja Čopi, Kajfeši, Podnari, a Jergovići, Žalci i Žanići od Ogulina.

U Sincu živi petnaest starih rodova, razmjerno dobro razvijenih, između kojih su osobito jaki Tonkovići. Tu su se od tih starih rodova naselili i Čorci, koji su inače u pastirskoj privredi sa toga tla selili dalje na nove zemlje u Vrhovinu i južnije u Krbavu u okolinu Udbine. Kako je to selo bilo najdalje od otočke tvrđave, ležeći već na samoj granici prema Turcima, ono je u turskom raspu i najkasnije nastanjivano. Tada su se uza stare rodove, koji su tu otprije držali svoje livade, naselili iz Primorja Bakarići, Bujani, Grahovci, Ilići, Ovasi, Šiljkovići i Žafrani, iz Ledenica Čulinovići, od Ogulina Jerbići, Marići, Rajani i Špoljarići, od gornjega Pokuplja Burići, Francetići, Grčevići, Krizmanići, Mravinci, Oršanići, Pintari, Sarkotići Valinčići, Zagrovići i Žiljari, od Brinja Majeri i Sertići, a od Oštarija Vujići. U tom selu dobila je zemlje i porodica koja je u popisu tvrđavnoga naselja u Otočcu zabilježena pod imenom Fridrih. To su ime Hrvati na tom tlu premetnuli u Findrik (kao Degoricija u Dengoricija). Većina tih naseljenika razvila je po nekoliko porodica, a najjači su među njima Ilići, Majeri i Grčevići.

Južno i jugoistočno od Sincia i Lešća uzdiže se tlo, i na visini od oko osam stotina metara razvila se ravan na kojoj je prije turskoga gospodstva postojalo naselje od nekoliko sela sa središtem u Ravnjanima. U to vrijeme to je zemljiste pripadalo Krbavi, kojoj je činilo granicu prema Gatskoj župi i Bužanima. Pod Turcima ono je spadalo kapetaniji u Perušiću, koja je tu na granici prema Otočcu i Senjskoj krajini držala čardak s posadom. Tu su bili nasloni perušičkih posjednika sa nešto pastirskoga naselja koje je živjelo i u susjednom Janjču. S istočne strane među brdima nalazilo se staro utvrđenje Drvenjak, koje je Turcima služilo za graničnu posadu i koje je sa spomenutim čardakom u Ravnjanima štitilo naselje na tom tlu. Krajina je 1636. popalila i razrušila Stari Perušić (Vrhovinu), da ne bi Turci iz njega provaljivali dalje na otočko područje. Tada je došlo u opasnost i tursko naselje na Ravnjanima i Janjču, a isto tako i ono u Turjanskom. Turci su nato u jakoj mjeri pojачali svoje snage na granici prema Otočcu i naselili su još više pastirskoga stanovništva na tom tlu. Krajina je uočila da Turci namjeravaju prodirati dalje prema zapadu i sjeveru na tom zemljistu, te je udarila četama Otočana, Brinjana i Senjana na turska naselja u Ravnjanima i Turjanskom, potukla je tu tursku četu od dvjesto ljudi i rastjerala je pastirske naslone na granici.⁷²² Od toga vremena

⁷²² Lopašić Spom. 2, 243—244.

Turci su bili mirni na tom zemljištu. Njihovi su pastiri dakako ostali u Ravnjanima sve do turskoga raspa, a onda su se i oni rastepli.

Novo stanovništvo dobilo je to zemljište oko 1690. kada su nastanjeni i Sinac i Lešće. Spominje ga biskup Brajković 1700. navodeći da Ravnjani, Duboko i Janče imaju pedeset hrvatskih kuća koje su odskora doselile.⁷²³ Naseljenici su bili uglavnom iz susjednih sela Lešće i Sinca. Otuda su doselili Brajkovici, Dubravčići, Jankovići, Jergovići, Ladišići, Tonkovići i Vujići, s primorskom strujom došli su Grahovci, od Ogulina Jerbići, a od gornjega Pokuplja Petrići i Pleše. Većina tih rodova razvijali su se dobro a osobito Pleše i Grahovci.

U Obilju su stari doseljenici Rogići iz bunjevačkoga naselja, a toga su podrijetla i Bunjevići, velik rod u Donjem Prozoru. U tom drugom selu u stare doseljenike spadaju Premuži, Glavinići i Parci iz Primorja, Stanišići iz Tounja i Žalci iz gornjega Pokuplja. U Vivozama četiri su stara roda, a ostalo su stari naseljenici, i to Draženovići od Brinja, Francetići, Kraljići i Žubrinići iz Primorja, Kranjčevići i Majetići i gornjega Pokuplja i Sušići od Ogulina. U Luci imaju više starih rodova, ali je i veći broj naseljenika, i to većinom mlađih. Stariji su Bradičići i Pešuni iz Primorja, ostali su od gornjega Pokuplja, od Ogulina i bunjevačkoga naselja (Duići, Hodaci, Modrići, Pavelići i Prpići). U Šumećici veliku većinu imaju stari rodovi, a naseljenici su svi noviji. U Švici Gornjoj i Donjoj isto su tako snažni stari rodovi, ali su na prostranom zemljištu tih dvaju sela zemlje stekli već u početku 18. st. i mnogi naseljenici. S gornjopokupskom strujom, onom istom što je nastanila susjedno Kuterevo i Kompolje, došli su Barkovići, Bartulci, Burići, Gerovci, Grčevići, Kranjčevići, Lukšići, Marinići, Šlipogari i Vrbančići, od Brinja Majeri, iz Primorja Šarinići, iz Ledenica Čulinovići i Umiljenovići, iz bunjevačkoga naselja Miškulini, Prpići i Rogići, a iz Senja Rupčići. Svi ti naseljenici zajedno imat će u obje Švice gotovo toliko kuća koliko i stari rodovi. Između njih najjači su Prpići. Sa obje Švice završava se na toj strani užega otočkoga područja ono zemljište koje je Krajina poslje naseljenja uzoračkih Srba iz turske Like ostavila starosjedilačkim rodovima. Otuda dalje prema zapadu stekli su zemlje lički uzorački doseljenici. Prema Donjoj Švici bili su to Gorići i Ponori, a prema Gornjoj Orahovac (Orovac). Te su zemlje dalje na zapadu i sjeveru graničile sa srpskim doseljenicima u Brlogu. Uzorčani su na tom zemljištu dobili i područje Staroga Sela i istočnoga dijela Glavaca. Njima su pripali i Pothum, Škare i Doljani i istočno od Pothuma Zalužnica. To su prva naselja uzoračkih došljaka koja su po starom selu Vilićima nazvana tim imenom.

U svom napredovanju Turci su osvojili koreničko područje i zapo-sjeli su tvrdi grad Prozorac kod Vrela, koji su prema potrebi snab-

⁷²³ Ibid. 3, 192.

⁷²⁴ Ibid. 3, 504.

djevali sa nešto momčadi.⁷²⁴ Brezovačko i turjansko polje ostalo je nenastanjeno, kao što su s krajiškoga dijela ostala nenaseljena cijelo sinačko i vrhovinsko područje. Takvo je stanje potrajalo do 1638, kada je Turska, i pored sklopljenoga primirja, počela u Pounju i na bližem gatskom području širiti svoje granice zauzimajući susjedno krajiško zemljiste. Na ovom tlu oko Vrhovine Turci su svoja naselja proširili po cijelom koreničkom području dovedavši novo stanovništvo iz zapadne Bosne i od Knina. Tom prilikom oni su zahvatili i Brezovačko i Turjansko polje, koja su bila skrajni dijelovi koreničkoga staroga područja. Oni se u tom širenju svoga zemljista ipak nisu ni tim zadovoljili, nego su prešli staru gatsku granicu i zaposjeli su vrhovinsko nekadašnje područje. Tada su postavili svoju posadu i u Stari Perušić, te su novo naselje mogli braniti svojim četama iz Korenice, Prozora i iz Staroga Perušića. Njihovo novo pastirsко naselje svojim je naslonima i stajama doprlo do samoga Prozora, a osjetilo se čak u Otočcu. Jedan od suvremenih izvještaja, koji su javljali o tom novom turskom nadiranju, donio je vijest da su dva susjedna paše radila na tom poslu, a da su Turci namjerili na novo zemljiste dovesti do četiri tisuće svoga svijeta i muslimanskoga i nemuslimanskoga. U to su isto vrijeme Turci htjeli zaposjeti i Bag i zemljiste oko toga mjesta. To njihovo poduzimanje ipak nije uspjelo, jer su ih krajiške čete senjske kapetanije, osobito one iz Otočca, u nekoliko napada odbile i na koncu su ih sa toga zemljista potpuno odagnale. Tada su Turci napustili i stari Perušić, pa što više i Prozorac, u koji su posadu postavljali samo od vremena do vremena.⁷²⁵ Stari Perušić ostao je otada pust, izvrgnut vremenskim nepogodama. Ruševine mu se ipak vide na brdašcu iznad gornjega toka Babina Potoka, te se po njemu i sav taj kraj zove njegovim imenom.

Kasnije, kad je velik broj Koreničana preselio s turskoga područja na susjedno krajiško i bio nastanjen u Vilićima u okolini Otočca, ti su Viličani svoje naslone i stanove postepeno prenijeli preko Doljana i Zalužnice i na vrhovinsko staro tlo te su naselili i Crnu Vlast i Vrhovinu, Rudopolje i Babin Potok. Dok je postojala turska vlast u Lici, oni su to zemljiste samo uživali. Čim su Turci izagnani iz Like, oni su s krajiškim dopuštenjem to zemljiste i nastanili. U popisu iz 1701. našlo se na cijelom vrhovinskom zemljistu ravno stotinu kuća, od toga dvadeset bez doznačene zemlje. Prije toga popisa i godinu dvije poslije s vrhovinskoga tla odselile su u pustu Liku i Krbavu sedamdeset i dvije porodice. Što ih je poslije toga ostalo, razvijale su se vrlo dobro. One su se rasporedile u nekoliko skupova, koji su nastanili Crnu Vlast, Vrhovinu, Rudopolje i Babin Potok. U tu uzoračku ili viličku skupinu unišlo je i nešto porodica iz brinjske i brloške seobe. U svom širenju te su porodice nasele i susjedno područje staroga sela Turjanskoga.

⁷²⁵ Ibid. 2, 502 i 516.

U Vrhovine unišli su: Arambašići 6, Bajići 3, Banjeglavi, Bogdanovići, Borčići, Brakusi, Brankovići, Brekići 5, Brkići 3, Brajići 16, Cvijanovići 7, Čauši 28, Ciće, Delići 7, Diklići, Grijaci 13, Grbići 11, Ivančevići, Javorine, Jelovci, Končari, Krajnovići, Lemajići 7, Miljuši, Pejnovići 12, Radići 9, Srđići 19, Stojanovići, Svilari, Tišme, Trkulje, Uzelci 12, Varati, Vidaci, Vukmanovići, Vukmirovići 8, Zorići i Zubovići 5.

U Crnoj Vlasti okupili su se Bogdanovići 29, Božičkovići, Brekići, Čudići 27, Delići 4, Domazeti, Dučići, Erori 7, Grbići 17, Ivkovići, Jelovci 10, Kantari 5, Končari 16, Korice, Lončari 8, Mihići 6, Pupovci 10, Štetići 25, Trtice 18, Uzelci 28, Vukmirovići i Vukobratići 9.

Rudopolje u toj su seobi nastanili Bige, Brkanovići, Ivančevići 18, Kentrići 4, Kordići 14, Lolići, Narančići, Nenadići 6, Ognjenovići, Samolovi 13, Šušnjići 9, Vlaisavljevići 18, Zagorci 3, Žakule i Žigici.

U Babinu Potoku nastanili su se: Bige 23, Borići 31, Brekići 3, Čudići 13, Delići 28, Domazeti 3, Đerići 3, Erori 16, Gulani 13, Ivančevići 2, Janjatovići, Javorine, Končari 2, Kovačevići 11, Lukići 2, Miljuši, Potkonjaci, Vlahinići, Vlahovići 4, Vlaisavljevići, Vukmirovići 30 i Zjače 6.

Od Ponora, Orahovca i Glavaca prema zapadu počinjalo je područje Brloga. Tu su naseljenici iz turske Like već 1611. stekli prostrane zemlje, te su se postepeno raširili od Brinja do Švica, od Prokika do Glavaca. Tada su naseljeni najprije sjeverni dijelovi Brloga, Drenov Klanac i Dubrava, zatim južne česti Brloga i Kompolje. U zapadnom dijelu stanovništva su dobila plodna polja u Crnom Kalu.

Iako je to srpsko naselje bilo razmijerno jako, te je oko 1680. imalo osamdesetak kuća, ipak ono nije moglo zahvatiti taj veliki brloški prostor, na kojem se nahodilo obilno dobre ratarske zemlje. Već se 1654. sedam bunjevačkih porodica sa područja senjske kaptanije nastanilo u Brlogu uz one Srbe što su tu živjeli vec u trećem naraštaju. To su bili Babići, Lončari, Marasi, Perišići, Zubčići i Žulji. Njima su dodijeljene zemlje u sjevernom dijelu Brloga, u Dubravi i u Drenovu Klancu.⁷²⁶ Tu se oni dobro razvijeni nalaze i danas. Već 1700. bilo ih je 12 kuća.⁷²⁷

Kada je onda Lika oslobođena, Krajina je na to brloško područje dovela nove naseljenike. Podrijetlom oni su bili ili iz susjednoga bunjevačkoga naselja, ili iz gornjopokupskoga, ili iz starosjedilačkoga otočkoga.

U prvom redu novoga je stanovništva steklo veliko plodno Kompoljsko polje, na kojem je od seobe u 1611. već živjelo petnaestak srpskih rodova. Ovamo su dovedeni naseljenici iz gornjega Pokuplja, i to Bilovići, Boljfete, Fajdetići, Grčevići, Klobučari, Kranjčevići, Maratovići, Odorčići, Pavlovići, Radanovići, Rožići i Šimunovići. Pored tih porodica naseljeni su na to tlo i stari otočki rodovi Banići,

⁷²⁶ Ivić 130.

⁷²⁷ Lopašić Spom. 3, 192.

Dubravčići, Furlani, Markovići, Mudrovčići, Nikšići i Oreškovići. Stariji su doseljenici Bunjevci Biondići i Tomljenovići. Među prvim doseljenicima bili su i Degoricije, koji su podrijetlom iz sjevernog Primorja.

Na tom tlu već je postojalo selo Kompolje, koje su bili naselili lički doseljenici. I u to selo navedene su nove porodice iz gornjega Pokuplja Fajdetići, Filičići, Grčevići, Jurkovići, Kranjčevići, Marićići, Odorčići i Šimunići, od starih rođova od Otočca Nikšići i Žubrinići, a od Bunjevaca Babići, Katalinići, Marasi i Rukavine. Većina tih rođova i u jednom i u drugom Kompolju razvijali su se dobro, osobito Pokupci Kranjčevići, Fajdetići, Odorčići, Šimunići i Šimunovići, od Bunjevaca Rukavine. Uz Bunjevce u Brlogu i Dubravi zemlje su dobili i Pokupci Jurkovići, koji tu danas među Hrvatima čine najveći rod sa preko pedeset kuća.

Od starih srpskih rođova na tom tlu, doseljenih 1611, danas su najjači Mileusnići, koji drže zemlje najviše u Tukljačama i u Dubravi.

U susjedstvu Kompolja nalaze se mala sela Bjeljevine i Rosotrun, oba u granici prema Vilićima i uzoračkom srpskom naselju. U prvom od njih žive lički naseljenici iz 1611, a u Rosotrunu pored njih i Bunjevci Rukavine i Mihaljevići.

Zapadno otuda nalaze se plodna polja Crni Kal. Ona su još u početku 17. st. bila određena ličkim naseljenicima iz 1611, ali su ih oni u to vrijeme samo povremeno uživali, ne ulazeći dublje u Senjsko bilo. Samo su Vrzići naselili jedno malo polje ispod gore, gdje ih danas ima tridesetak kuća.

Plodna polja ispod istočne strane Bila pružaju se od Vratnika kod Senja sve do spomenutoga Rosotruna i do Ponora u gatskoj dolini. Osim Vrzića stalno stanovništvo ona su stekla tek oko 1700, kada su u njih unišli susjedni Bunjevci iz okoline Senja, koji su im bili najbliži. Oni su prvo naselili Vratnik, onda Melnice, a zatim su se preko Vrzića spustili u Crni kal. To su bili Biondići, Katalinići, Lopci, Nekići, Rončevići i Vukelići. Svi su se ti rođovi dobro razvijali, a osobito Biondići i Katalinići.

Jugozapadno od Otočca i južno od Švica iza kose nalaze se plodna polja Kuterevo, Lipovlje, Tisovac i Crno jezero, opkoljena šumovitim kosama i brdima. Turska granica tekla je upravo južno otuda Velikom kosom iznad Donjega Kosinja. Zbog te blizine državnoj međi ta polja i nisu bila nastanjena dok su Turci držali kosinjsko područje. Novo stanovništvo dobila su, jamačno, 1689. kada i Gornji Kosinj, jer su oba ta naselja došla jednom strujom iz gornjega Pokuplja. Zabilježeno je već 1700. u opisu Like biskupa Brajkovića.⁷²⁸ Popis Vojne krajine od 1701. našao je Kuterevo u području senjske kapetanije pod kosinjskim vojvodstvom. U selu je tada bilo 16 kuća sa 17 sposobnih ljudi za vojnu službu. Otuda se vidi da je

⁷²⁸ Ibid. 3, 189.

naselje sastojalo od malih porodica. Naseljenici su bili Bukovci, Burići, Crnkovići, Gorše, Jurkovići, Lisci, Majetići, Malčići, Marinelli, Marinići, Pintari, Piršljini, Podnari, Rožmani, Šepci i Šporčići, a kasnije su došli i Barbarići iz Kosinja. U početku 18. st. na to su tlo doselili iz Švice Barkovići i Bartulci (u Lipovlje) iz iste gornjopokupske struje, a iz bunjevačkoga susjednoga naselja, ponajviše s Krasna, Babići, Biondići, Devčići, Legčevići, Modrići, Rončevići, Samardžije, Tomajići i Vukelići. Većina tih rodova razvijali su se dobro, od Gornjopokupaca osobito Bukovci, Marinići, Podnari i Šporčići, a od Bunjevaca Rončevići. U Lipovlju Bunjevci već imaju polovinu stanovništva, a sa starim rodovima Cvitkovićima i Nikšićima i većinu.

Jugozapadno od Kutereva, gotovo u svezi s tim poljem, nalazi se Krasno, visoka ravan, iskrčena još u dotursko vrijeme, pogodna za ratarsku i pastirsку privredu. Kad je turska granica prolazila sjeverno od Kosinja, to plodno polje nije bilo nastanjeno kao ni susjedno Kuterevo. Neko vrijeme prije turskoga raspa jamačno su tu već držali svoje pastirske naslone susjedni Bunjevci, osobito oni od Oltara. To se vidi i otuda što Krajina nije na to zemljiste, susjedno i Kuterevu i Kosinju, dovela naseljenike iz gornjega Poljupla, nego su ga naselili Bunjevci. To naselje nije zabilježio ni biskup Brajković u svom opisu od 1700, a ni krajinski popis od 1701. To bi značilo da Krasno u to vrijeme još nije bilo stalno nastanjeno. Ono je to postalo u početku 18. st. kada je nekoliko bunjevačkih rodova od Oltara i svetojurskoga podgorja izgradilo svoje domove na tom polju i počelo ga obrađivati i u ratarskoj privredi. Tada su na to tlo doselili Adžići, Anići, Babići, Devčići, Glavaši, Miškulini, Modrići, Samardžije, Tomaići i Vukelići. Između njih vrlo snažan razvitak pokazali su Anići, Devčići, Samardžije i Vukelići.

b) Kosinjsko područje

Za turskoga gospodstva u Lici moglo je kosinjsko područje biti nešto gušće nastanjeno samo u vrijeme razmijerno mirnijega stanja i veće pogranične sigurnosti. Takav je položaj naselja postojao u 17. st., osobito posljednjih pedeset godina turskoga vladanja. Stanovnici su tu bili gotovo jedino lako pokretljivi pastiri koji su ponešto obrađivali i ravna polja oko potoka Like. Turci su tu naseleli Srbe kao i inače u Lici i Krbavi, dakako, u poprečno manjem broju nego drugdje u tim pokrajinama.

Vjerojatno je da se ti Srbi u turskom raspu nisu ni razbjegavalii dalje od svojih domova. U vrijeme ratne nevolje oni su se spasavali po zaklonima i održali su se do nastupa krajiške vlasti. Tada su im potvrđeni stari posjedi prema snazi njihova naselja.

Već su 1689. naseljeni na kosinjskom području i Hrvati koje je doveo Mihajlo Špoljarić od Okulina. Njima je te godine utvrdio zemlje i granice posjedovanja general Ivan Herberstein.⁷²⁹ Malo poslije toga Krajina je na tom zemljisu nastanila nove naseljenike iz gornjega Pokuplja. Oni su dobili pusto tlo između Srba i prvih hrvatskih doseljenika.

U svom opisu Like iz 1696. Glavinić je u kosinjskom području našao tri naselja: gornje od 40 kuća, koje čine doseljenici od kranjske međe, srednje srpsko od 100 čeljadi, i donje, u kojem se nalaze hrvatski naseljenici u 40 domova.⁷³⁰ Svega je on zatekao na tom tlu 700 stanovnika, i otuda se vidi da njegov navod o srpskom naselju od 100 čeljadi nije vjerodostojan, nego je omaškom zabilježen. Hrvata je u to vrijeme na kosinjskom cijelom području bilo oko 400, a Srba jedno 300. Biskup Brajković utvrdio je na tom zemljisu 1700. slično stanje, i to u Gornjem Kosinju preko 50 domova, u Donjem skoro isto toliko, a za Srbe napominje da drže tu isto toliki prostor kao Hrvati.⁷³¹ U krajiškom popisu od 1701. zabilježeno je da se u kosinjskom vojvodstvu nalazi 189 kuća sa 358 za vojsku sposobnih ljudi.⁷³² Postoji iz 1756. popis pravoslavnoga žiteljstva na tom zemljisu. Po njemu je u Kosinju bilo Srba 120, a Hrvata 150 kuća.⁷³³ U kasnijem razvitu Gornji Kosinj nazvano je ono naselje, koje se razvilo oko potoka Bakovca i njegovih sastavaka s Likom, a Donji dio dalje uz taj potok. Prvo je naselio Špoljarić od Okulina, ponajviše iz gornjega Pokuplja. I drugo su zauzeli Gornjopokupci, koji su se raširili i po zemljisu Gornjega Kosinja, osobito uz potok Bakovac. Na taj su se način oba ta hrvatska naselja na povećem dijelu toga zemljista izmiješala.

U Špoljarićevu skupinu pripadaju Butine, Fadljevići, Golik, Grgurići, Jurkovići, Katalini, Mance, Marinići, Mikovčići, Petrovići, Petrići, Pleše, Pilipići, Pintari, Piršlini, Podnari, Rožići, Špoljarići, Šporčići, Štefančići, Štimci i Žagari.

Donji Kosinj naselili su Abramovići, Benčići, Biljani, Biljmani, Crnkovići, Delači, Draškovići, Ivančići, Jugovići, Klobočari, Majetići, Majnarići, Marincli, Marinelini, Petranovići, Peršići, Rasti, Sigurnjaci, Sokolići, Šopi, Štajdohari, Štimci, Šutići, Tomci, Veselin i Vidmari.

U srpskom naselju nalaze se Baste, Bogavci, Brujići, Burcari, Cvijanovići, Cormarkovići, Gledići, Glumci, Glumičići, Grujičići, Ivkovići, Javorine, Kokotovići, Kordići, Lastavice, Lemići, Lubeni.

⁷²⁹ Ibid. 2, 401.

⁷³⁰ Sunt in circuitu Kossin terrae villaे seu pagi, superior est e Carnioliae confiniis eo translatorum incolarum domus 40, post hos Vallachorum est medius pagus 100 capitum, tertius Croatorum 40 sessiones seu fundos tenentium. Ibid. 3, 51.

⁷³¹ Ibid. 3, 189—190.

⁷³² Drž. ark. fasc. o Lici.

⁷³³ Rukavac 116.

Mileusnići, Miščevići, Momčilovići, Munjasi, Paripovići, Pavlovići, Pejaci, Počuče, Pražići, Pribići, Radovići, Repci, Šakići, Škarići, Štakići, Uzelci, Varićaci i Zobenice. Sve tri skupine razvile su do danas pored osnovnih naselja i po nekoliko manjih sela. Na cijelom tom području ovakvo je stanje.

Srpsko naselje

Zamost: Kokotovići 2, Mileusnići 8, Pavlovići 1, Varićaci 5.

Zamršten: Bogavci 1, Brujići 3, Cormarkovići 2, Gledići 4, Kokotovići 15, Munjasi 1, Pavlovići 6, Šarkići 4, Škarići 12.

Vukelići: Brujići 7, Burcari 4, Glumičići 1, Ivoševići 1, Lubeni 1, Paripovići 15, Pražići 4, Varićaci 1.

Podobljaj: Kokotovići 3, Kordići 4, Paripovići 1, Repci 2.

Poljan: Cvijanovići 13, Erege 3, Kokotovići 27, Paripovići 1.

Krš: Bunjevčevići 9, Glumičići 4, Kokotovići 6, Kordići 7, Lastavice 7, Lemići 15, Mileusnići 2, Momčilovići 14, Paripovići 25, Pejaci 2, Počuče 5, Pribići 7, Radovići 16, Repci 8, Štakići 7.

Mlakva: Cvijanovići 8, Glumičići 9, Grujičići 18, Javorine 17, Mileusnići 10, Munjasi 12, Pražići 2, Štakići 6, Varićaci 11.

Dulibica: Munjasi 9.

Vir: Bobići 14, Glumičići 2.

Lipovo Polje: Baste 18, Cormarkovići 2, Gledići 3, Glumci 39, Ivkovići 5, Javorine 1, Mileusnići 1, Miščevići 2, Munjasi 2, Počuče 5, Šakići 3, Škarići 1, Štakići 8, Uzelci 11, Zobenice 1.

Kućišta: Baste 1, Glumci 16, Počuče 6, Šakići 5, Škarići 3.

Hrvatsko naselje

Kosinj Gornji: Benčići 6, Biljani 4, Delači 7, Fadljevići 8, Golik 2, Grgurići 4, Jugovići 1, Jurkovići 4, Klobučari 1, Mance 3, Marasi 1, Marinici 1, Mikovčići 1, Nikšići 1, Petrlići 4, Petrovići 4, Pintari 3, Pleše 15, Pocnici 1, Podnari 2, Prše 5, Rožići 5, Špoljarići 18, Šporčići 4, Štajdohari 9, Štefančići 1, Zagari 3.

Bakovac: Butine 9, Delači 4, Grgurići 13, Klobučari 6, Petrlići 1, Petrovčići 2, Pilipići 1, Pleše 20, Prše 9, Špoljarići 26, Šporčići 4.

Ruja: Butine 3, Fadljevići 2, Klobučari 2, Piršlini 1, Pleše 2, Podnari 2, Prše 1, Špoljarići 11, Šporčići 1, Štefančići 3.

Ribnik: Butine 2, Grgurići 15, Katalini 1, Petrlići 6, Pleše 6, Podnari 2, Prše 8, Šimci 5, Špoljarići 7, Štefančići 2.

Podjelar: Delači 6, Fadljevići 4, Klobučari 13, Koričići 4, Petrlići 4, Pintari 2, Pleše 5, Podnari 9, Špoljarići 6.

Sušanj: Benčići 4, Delači 1, Golik 8, Grgurići 7, Katalini 4, Marinici 23, Mikovići 4, Pleše 6, Špoljarići 16.

Kosinj Donji: Abramovići 4, Benčići 6, Biljmani 1, Crnkovići 1, Delači 12, Draškovići 15, Golici 7, Ivančići 2, Jugovići 16, Klobučari 22, Majetići 30, Majnarići 3, Marincl 3, Marinelini 3, Petranovići 15, Pintari 9, Rast 5, Sigurnjaci 11, Sokolići 3, Šopi 9, Špoljarići 1, Štajdohari 5, Štimci 3, Šutići 4, Tomci 12, Veselinii 4, Vidmari 4.

Iz bunjevačkoga naselja: Pavičići 1, Peršići 4, Vukelići 6.

Rudinka: Abramovići 1, Draškovići 1, Golici 2, Klobučari 3, Majetići 2, Majnarići 6, Marinelini 3, Petranovići 6, Šopi 18, Šutići 1, Tomci 2, Vidmari 24.

Iz primorskoga i bunjevačkoga naselja: Barbarići 2, Baričevići 1.

Goljak: Abramovići 2, Delači 1, Klobučari 16, Petranovići 3, Sigrnjaci 2, Štajdohari 1, Šutići 1.

Iz bunjevačkoga naselja: Miškulini 2, Vukelići 2.

Lipovo Polje: Jugovići 1, Jurkovići 1, Lekčevići 7.

Vukelići: Jugovići 7, Majetići 2, Šutići 1, Tomci 1.

Iz bunjevačkoga naselja: Babići 2, Miletići 3, Vukelići 48. Srbi su jamačno zadržali u većini one zemlje koje su obradivali za turskoga vladanja. Kada je Krajina to zemljишte dijelila, ona je svakako pripazila na to i ostavila je Srbe uglavnom na njihovim starim posjedima. S lijeve strane Like oni su prema tome stekli Lipovo Polje, Kučišta, Zamršten i Zamost, na desnoj strani dio Vukelića, Podobljaj, Krš, Poljan, Mlakvu, Dulibicu i Vir. Većina srpskih rođova izmiješana je na cijelom tom zemljишtu.

Hrvatima je Krajina udijelila Kosinj Gornji, Bakovac, Ruju, Ribnik, Podjelar i Sušanj, zatim Kosinj Donji, Rudinku, Goljak i dio Vukelića, kako se vidi zemljишte uz potok Bakovac i s lijeve strane Like sve tamo do blizu Krasna.

U to hrvatsko naselje unišli su i Bunjevci Babići, Miletići, Miškulini i Vukelići, ti posljednji već rano u 18. st., te je po njima i prozvano selo, u kojem oni danas imaju do pedeset kuća.

Srpsko naselje na tom tlu dalo je oko 1700. mnogo naseljenika Lici i Krbavi, što ga je tu na kosinjskom području znatno oslabilo.

I hrvatski i srpski naseljenici na tom tlu razvijali su se vrlo dobro, te su mnogi rodovi razvili brojne porodice.

c) Širokokulsko i Perušićko područje

U turskom raspu jako muslimansko naselje u Širokoj Kuli izbjeglo je na desnu stranu Une gdje se stalno naselilo po varošicama i selima. Iza njih je ostalo na starom tlu samo 12 porodica koje su odmah primile katoličku vjeru. Njih je 1696. zatekao Glavinić.⁷³⁴ Brajković je 1700. samo napomenuo Široku Kulu uz Budak i Mušaluk, navodeći u njoj jedino srpsko stanovništvo.⁷³⁵ Krajiški popis od 1701. našao je u tom mjestu što pokrštenih muslimana što doseđenih Hrvata 102 čeljadi. U kasnijim popisima o Širokoj Kuli pokrštenicima nema više pomena. Oni su po svoj prilici poslije 1701. preselili u susjednu Bosnu zbog teških prilika u kojima su se našli.

⁷³⁴ Široka Culla... inhabitant locum duodecim patres familias neobaptizati. Lopasić Spom. 3, 47.

⁷³⁵ Ibid. 3, 190.

Srpsko naselje živjelo je u Širokoj Kuli i pod Turcima.⁷³⁶ Ono je u turskom raspu odselilo otuda pa je to zemljište ostalo pusto. Već je u ljetu 1690. povjerenik za nastanjivanje Like i Krbave Juraj Križanić dopustio knezu Vujsinu Mileusniću da sa četrdeset srpskih porodica naseli širokokulska područje. U tom dopuštenju navedene su i tačne granice novoga sela.⁷³⁷ Srpske naseljenike u Širokoj Kuli zabilježili su Glavinić 1696.⁷³⁸ i Brajković 1700, koji ih je našao 50 domova.⁷³⁹ Krajiški popis od 1701. utvrdio je u Širokoj Kuli i Grebenaru, koji je potpao pod nju, 400 srpskih stanovnika.⁷⁴⁰ Tačno je stanje toga naselja popisano 1712, i ono daje ovu sliku:⁷⁴¹

Cvjetničanin 9, 12 čeljadi, Čanak 12, 5, danas 16 kuća, Dejanović 10, 2 k., Dmitrovići 11, 14, 6, 8; 8 k. Gagulići 5; 2 k., Galovići 10, 7, 17; 6 k., Jelići 13, 6, 4 k., Jovići 13, 14; Klašnjići 8; 4 k., Korači 10, 3 k., Kupica 5, Margići 5, Marići 11, 10, 12; 11 k., Mileusnići 16, 21, 30, 24, 13, 9, 19, 3, 14, 14, 5, 5, 13; 17 k., Miljanovići 10; 7 k., Novkovići 7; 7 k., Nožinići 4, Paškaši 18, Peraškovići 6, 7, 7, Rakići 26; 32 k., Repci 17, 14, 6, 9, 11; 14 k., Sikerica 11, Uzelci 9, 14, 10; 18 k., Vojnovići 14, Vukelići 17, 2 k., Zečevići 17, 1 k., ukupno 668.

Sve su to bile porodice koje je Vujsin Mileusnić 1690. u Široku Kulu doveo sa krajiškoga područja oko Otočca, Brloga i Brinja. Mnoge su od njih činile velike zadruge, pa je i samo naselje u svom nastanjivanju bilo razmijerno snažno. Ono je nekoliko godina kasnije donekle oslabilo jer je dalo dosta naseljenika novim selima u Krbavi, Hotući, Lapcu i Srbu.

U tom naseljavanju Široke Kule sudjelovali su i Hrvati s nekoliko porodica. Bili su to Nikšići i Oriškovići iz starinackoga otočkoga naselja i Bukovci. Nikšići su došli u dvije porodice i 11 čeljadi, Oriškovići sa 7, a Bukovci sa 4. U toku 18. i 19. st. na širokokulska područja doselila je još po koja srpska i hrvatska porodica.

Srbi su naselili Čankov Varoš, Čukovac, Glumčušu, Klenovac, Kneževića Varoš, Kuzmanovaču, Ljubovo, Lovrića Varoš, Marića Varoš, Mileusinića Varoš, Podove, Rakiće, Serdare, Rujnicu, Široku Kulu (u manjem broju), Uzelčevu Varoš i Vukavu (u manjem broju); Hrvati pak Čaćića Varoš (Čaćići iz bunjevačkoga naselja na smiljanskom području), Kuzmanovaču (Lulići, Nikšići u malom broju), Oreškovića Varoš (Oreškovići 12 kuća), Osički Nikšići (Nikšići 12, Pavićići 1, Bukovci 1), Osičko Novo Selo (Oreškovići 12), Podovi (Strilići 7), Polje kod Gaja (Oreškovići 12, Bukovci 1), Široku Kulu (Nikšići 10, Oreškovići 13, Bašani 2, Rusići 1) i Vukavu (Bukovci 2, Krmpotići 1, Nikšići 26, Strilići 1).

⁷³⁶ Ibid. 3, 250.

⁷³⁷ Ibid. 2, 415.

⁷³⁸ (Locum, Široka Kula) inhabitant neobaptizati et nonnuli Vallachi schy-smatici. Ibid. 3, 47.

⁷³⁹ Sub Široka Kula sunt ad 50 domus scismaticorum. Ibid. 3, 190.

⁷⁴⁰ Drž. ark. fascikl o Lici.

⁷⁴¹ Ibid.

Mušaluk

Mušaluk je pod Turcima bio posjed perušičkoga dizdara kojemu je porodica stanovaala u starom utvrđenju. Tome imanju pripadalo je dovoljno dobrih oranica, livada i šume, a na Lici su se nalazile vodenice. Posljednji dizdari pred turski rasap bili su Bešići, koji su poslije oslobođenja od Turaka primili katoličku vjeru i ostali i dalje na tom tlu. Marku Mesiću, koji je krajiškim vlastima bio pomogao u uređivanju puste Like, bilo se svidjelo to zemljište, te je zamolio kralja Leopolda da mu ga za njegovo zasluzno djelovanje daruje kao porodično dobro. Bečki dvor je to i učinio 1693, te su Marko Mesić i njegova braća stekli Mušaluk u njegovim starim granicama.⁷⁴² Glavinić je 1696. u tom selu našao 10 kuća naseljenika koji su došli iz brdskih krajeva spram Kranjske.⁷⁴³ Brajković je tu zabilježio već 30 porodica, trostruko više nego što ih je bilo 1696.⁷⁴⁴ Novi popis od 1712. donosi ovakvo stanje:

Antonovići 7 čeljadi, 5 k., Bašići 4, 3 k., Bublići 11, 5, 2 k., Franići 6, 3 k., Galići 11, Grgurići 13; 1 k., Jurjevići 7, Kajfeši 9, Kovachevići 4, Nevajdići 4, Paušići 9, Robinići 12, Šejatovići 3, Šnepergari 9, Štimac 8, 7, 10 k., Vrbanac 4, Vukovići 8, 2 k. Bez zemlje su bili: Abramovići 3, Grgurići 4, Janići 8, Jerbići 3, Pokrajak 6, Šafar 9, Valjar 3, Vidmarići 5; ukupno: 182.

Taj popis od 1712. donio je, dakako, samo ono stanovništvo koje je u selu potpadalo pod Krajinu. Treba, prema tome, ovome naselju pribrojiti i ono koje je bilo kmetsko te je kao takovo obrađivalo zemlje Mesićeve. To su ove porodice: Biljani, Binički, Crnkovići, Horvatovići, Lisci, Perčevići, Polići, Portnari, Štrkovići i Šutići. Tu je, najposlije, i porodica Marka Mesića, koja je kasnije, kad je cijelo selo pripadalo Krajinu, i dalje ostala u njemu te se razvijala kao i druge naseljeničke kuće. U kasnijem toku 18. i 19. st. u Mušaluk su doselili Holjevci i Šimatovići sa otočkoga područja, Butkovići od Novoga, Došeni iz Smiljana, Špoljarići iz Kosinja i Pavičići iz Budaka, ali su podrijetlom od onih u Smiljanu, Blažetići iz Budaka.

Prvi su naseljenici u Mušaluku stvorili zapravo četiri skupa naselja: ono glavno i najveće u samom Mušaluku, zatim na području toga sela Drljaču, Malo Selo i Stranu. U ta četiri dijela danas je naselje ovako raspoređeno:

Mušaluk:

Antonovići 5 k., Bešići 2, Biljani 1, Binički 3, Blažetići 2, Bublići 4, Došeni 5, Franići 3, Grgurići 1, Holjevci 6, Lisci 7, Mesići 5, Pavičići 1, Perčevići 4, Šimatovići 4, Špoljarići 2, Štrkovići 4.

Drljača:

Bešići 1, Biljani 9, Holjevci 1.

⁷⁴² Lopašić Spom. 3, 5.

⁷⁴³ Ibid. 3, 47.

⁷⁴⁴ In antiquo Budak, alias Mussaluk dicto... sunt Croatorum 30 domus. Ibid.

Malo Selo :
Biljani 15, Binički 7, Butkovići 5, Lisci 4, Polići 1, Šimatovići 1.
Strana :
Crnkovići 5, Horvatovići 8, Pavičići 1, Portnari 8.

B u d a k

Budak je pod Turcima bio veće muslimansko naselje koje se bilo razvilo ispod staroga utvrđenja. Većina je toga stanovništva u turskom raspu preselila na desnu stranu Une, ali ih je 29 porodica sa 220 čeljadi ipak ostalo na starom tlu. Tu ih je pokrstio Marko Mesić zajedno sa susjednim Perušićanima. Navedeni broj njihovih porodica donosi iz 1696. Glavinić.⁷⁴⁵ U popisu Brajkovićevu od 1700. zabilježeno je u tom mjestu 30 katoličkih kuća.⁷⁴⁶ Naredne 1701. godine našlo se već drugo stanje. U naselju su bile 34 kuće pokrštenika, ali se uz njih smjestilo i pet kuća doseljenika iz bližih hrvatskih krajeva, te je u selu bilo već 300 stanovnika. Novi popis od 1712. utvrdio je ovakvo naselje :

Adamovići 8 čeljadi, Antončići 6, Antonovići 8, Borčići 7, 3, Božići 4, Butkovići 7, Crvenkovići 11, Fajdići 5, Tonkovići 5, Vinica 8, Jurkovići 8, Kovač 7, Krbavac 7, Kusak 8, Levar 3, Luketići 6, Markovići 11, Mesići 6, Meštrovići 6, Tvrđinići 3, Zlatar 17, Mišev 7, Pavičići 15, Pavletići 14, Pavlinići 4, Rukavine 16, Špoljarići 10, Štimci 7, Šušići 16, Toljani 7, Vidovići 3; ukupno : 258.

Iz toga se popisa vidi da je u Budaku 1712. bila samo jedna pokrštenička porodica, a to su bili Fajdići. Kasniji se na tome zemljisu javljaju i Jamičići i Zalovići, za koje predaja tvrdi da su potekli od pokrštenika. Svi su ostali nekadašnji muslimani u vremenu između 1701. i 1712. ostavili svoje stare domove i odselili su u susjednu Bosnu. Na njihova mjesta došli su naseljenici iz bližih i daljih hrvatskih krajeva, ali je još 1712. njihov broj bio manji od onoga što su ga pokrštenici imali 1701. Među hrvatskim novim doseljenicima podrijetlom je najviše bilo iz goranske i gornjepokupske struje, nešto ih je potjecalo iz Primorja, Butkovići iz Ledenica, Pavičići i Rukavine iz bunjevačkoga naselja na smiljanskom području. Na budačkom starom zemljisu nastala su u tom naseljavanju upravo tri nova sela : Budak, Osik i Vukšić. U njima je danas ovakvo stanje :

Budak : Adamovići 5 k., Borčići 2, Božići 10, Butkovići 6, Crnkovići 5, Fajdići 9, Heljmani 2 (od senjskih uskoka), Jamičići 6, Kolak 1, Lenići 5, Sokolići 5, Šušići 4, Vukovići 4, Župani 1.

⁷⁴⁵ In Budak domus inhabitantes ... 29, animae viventes 220, omnes Christo neogenitae, Ibid. 3, 47.

⁷⁴⁶ In Novo Budak... cernuntur ad 30 dom. cath. Ibid. 190.

Osik : Alivojvodići 1 (iz Perušića), Butkovići 6, Došeni 3, Fajdići 1, Kravaci 1, Oreškovići 1, Pavičići 5, Pavletići 1, Ratkovići 7, Šopci 1, Zastavnikovići 1, Zdunići 1.

Vukšić : Borčići 4, Dasovići 1, Markovići 7, Pavičići 6, Pavletići 11, Ratkovići 3, Rendulići 13, Zalovići 13.

Gradsko Selo : Blažetići 5, Šušići 2, Ugarkovići 3, Zorice 2.

Perušić

U turskom raspu većina je muslimana napustila Perušić i otišla je na desnu stranu Une, u krupsko i cazinsko područje. Ostalo ih je 55 porodica koje su primile katoličku vjeru, te su održale svoje kuće i zemlje. One su 1696. popisane, i utvrđeno je tada ovo stanje :

Specification od muških glav nahodećih, prez ženskoga spola i kuć, u gradu Perušiću, kako nasliđuje: Prva heredi pokojnoga pokulaba Jurišića muških glav 3, Knez Miko Jurišić skupa s sinim u sve 5, Zastavnik Janko Kreković skupa s sinim i otac 5, Boh. Luka Jurišić skupa s sinim u sve 3, Desetnik Mikula Asančehajić s sinim skupa 7, Desetnik Martin Kurkešević skupa s njim u sve 9, Desetnik Dane Murgić u njega skupa s njim 4, Milak Hećimović samo 3, U Ivana Hećimovića samo 6, Vuk Alešković samo 3, Vid Alešković samo 3, Dane Alešković samo 3, Martin Čulumuvić muških glav 14, Pere Hećimović u sve 11, Ivac Hećimović u sve 13, Paval Hećimović 2, Stojan Hećimović 1, Ivan Bašić z bratom 6, Vuk Bašić u sve 6, Janko Asančehajija 3, Luka Murgić samo 3, Janko Ivatić 1, Stipan Murgić samo 10, Vuk Ivatić 1, Stojan Jurišić 5, Mate Karića u sve 7, Ivana Turića u sve 7, Petar Obućina 2, Maleš Domazetović 2, Mate Imbrešić 5, Hrelje Seferagića u sve 3, Jure Nurkić 15, Miho Zulić 2, Nikola Turić 2, Ivan Čašić 3, Jure Ibrešić 5, Vid Turić muških glav 3, Stojan Bašić 3, Petar Milković 5, Ivan Cutić 5, Paval Čutić 4, Vule Milković 4, Mihac Balijić 2, Hrelja Milković 1, Miko Čutić 2, Janko Džotić 11, Mate Kulašević u sve 6, Janko Kasumović 2, Petar Kulašević 7, Druže Kasumović 6, Paval Kasumović 1, Heredi pok. Mile Kasumovića 2, Mihat Džotić 5. To je kuć u sve 55, a muških glav prez ženskoga spola 252 pokršćenikov v Perušiću prez katolikov, kako se gori uzdrži, kojim je udiljena premilostivna patentia od kunfina njihova.⁷⁴⁷ Sudeći po ovome broju, toliko je u Perušiću među pokrštenicima oko 1690. bilo i ženske čeljadi. Prema tome je na jednu kuću otpadalo poprečno desetero članova. Pedeset i šest kuća našao je u Perušiću i biskup Glavinić 1696.,⁷⁴⁸ a biskup Brajković zatekao ih je 1700. već osamdeset, i to sve samih pokr-

⁷⁴⁷ Ibid. 3, 29—30.

⁷⁴⁸ Ibid. 3, 45.

štenika.⁷⁴⁹ Krajiški popis od 1701. zabilježio je u tom mjestu sedamdeset pokršteničkih kuća, a pored njih i šest bunjevačkih. Ti su Bunjevci bili prvi useljenici u dotada čisto, nekada muslimansko naselje u Perušiću. Od te godine pa do 1712, do novoga popisa Like, to je naseljavanje nastavljeno, a vršeno je u sve većoj mjeri, jer je u perušičkom području bilo obilno zemlje. Nastanjivanje i dijeljenje zemlje provodila je Krajina, a rad oko toga nadzirao je general Leopold Herberstajn. Do 1712. taj je posao bio uglavnom dovršen, te je novo stanje unišlo u popis iz te godine. Ono je bilo ovakvo: staro pokršteno muslimansko naselje:

Alešković Dane 13 čeljadi, Alivojvodić Toma 11, Asančehajić Janko 13, Balijić Ivan 6, Balijić Marko 10, Balijić Mihat 7, Bašić Ilija 8, Bašić Janko 11, Čulumović Martin 15, Čutić Marko 19, Čutić Mihat 7, Domazetović Maleš 3, Hećimović Jure 34, Hećimović Janko 8, Jurišić Janko, porkul. 3, Jurišić Miho, knez 9, Jurišić Luka 5, Jurišić Toma 9, Karić Mate 13, Kasumović Druže 20, Kreković Janko, fenrih 11, Kulaš Petar 17, Kurtešević Martin 7, Milković Petar 8, Murgić Stipan 14, Murgić Jure 11, Murgić Dane 6, Obućina Petar 13, Ojurović Marko 23, Seferagić Hrelja 7, Stričagić Miko 5, Turić Ivan 9, 32 kuće, 355 čeljadi.

Prema ovom popisu bilo je 1712. u Perušiću 23 muslimanskih kuća manje nego u popisu od 1696. Taj se manjak može objasniti donekle i tim što nisu sve porodice (npr. Zulići) ili zbog omaške ili zbog kojega drugoga nama nepoznatoga razloga u tom popisu zabilježene, ali su neke mogle u vremenu između 1696. i 1712. i odseliti u susjednu Bosnu ili stradati u onim teškim prilikama u kojima su pokrštenici živjeli u prvo vrijeme poslije turorskoga raspa.

Doseljeno hrvatsko naselje:

Bunjevačko iz susjedstva:

Krunići 13 čeljadi, Lulići 28, Lulići 5, Rukavine 13, Rukavine 13, 15, 12, Tomići 6.

Starosjedilačko naselje oko Otočca:

Brajkovići 11, Dasovići 23, Kolak 9, Kostelac 16, Kovačići 6, Markovići 25, 7, Oriškovići 12, Šimatovići 10.

Iz gornjega Pokuplja, Primorja i susjednih krajeva:

Dimići 6, Gavrani 15, Grivičići 7, Jurkovići 16, Jurkovići 11, Jurkovići 18, Klemenici 2, Kolari 5, Miljevci 8, Papeši 5, Petrlići 6, Stošići 7, 4, Štimci 12, Tomaševići 6, Umići 7.

Osim toga u tom popisu iz 1712. zabilježeno je na Perušičkom području još 90 hrvatskih porodica bez zemlje. Veći ih je dio nije ni uspio steći, te je stoga i odselio odavde. Ti su doseljenici bili uglavnom iz gornjega Pokuplja i iz Primorja. Ostali su na tom tlu:

Sokolići 5 čeljadi, Štimci 4, Šute 7, 3, a iz te su skupine i već navedeni Umići (Humići).

⁷⁴⁹ Ibid. 3, 190.

Poslije ovoga popisa iz 1712. doselili su na to zemljište i Pocrnići, koji su se kasnije jače razvili, a pored njih i još po koja porodica iz susjedstva.

Srpsko naselje:

Bogunovići 7, celjadi, Borčići 8, Glumičići 23, Javorine 16, Jelačići 5, Kokotovići 16, Kokotovići 7, Končari 17, Lemići 8, Miškovići 5, Nenadići 9, Opačići 5, Pejnovići 13, Rogići 10, Stakići 13. Kako se vidi po prezimenima. Srbi su u najvećem svom dijelu podrijetlom sa krajiskoga područja od Brloga i Otočca.

Današnje stanje:

Perušić:

Nekadašnji muslimani: Alešković 2 k., Bašići 1, Čutići 1, Hećimovići 6, Jurjišići 2, Kasumovići 2, Turići 2, Zalovići 1.

Bunjevci: Balenovići 1, Franići 1, Golci 1, Kovačevići 1, Lulići 3, Rukavine 3, Žarak 13.

Starosjedioci sa otočkoga područja: Dasovići 1, Kolaci 2, Vlajinići 1.

Gorani: Arbanasi 2, Crnkovići 1, Fadljevići 1, Štajdohari 1, Štimci 8.

Iz susjednih strana: Bronzovići 1, Grivičići 1, Kolari 1, Kokotovići 1, Kosovići 1, Pocrnići 1.

Kaniža:

Nekadašnji muslimani: Asančajići 2, Bašići 3, Hećimovići 1, Jurjišići 8, Milkovići 1, Murgići 19, Turići 3.

Bunjevci: Lulići 1, Rukavine 1.

Starosjedioci od Otočca: Brajkovići 9, Dasovići 1, Kolaci 11, Šutići 2.

Ledeničani: Smolčići 1.

Senjani: Ugarkovići 4.

Jurišići:

Nekadašnji muslimani: Jurišići 17.

Prvanci:

Nekadašnji muslimani: Aleškovići 3, Bašići 1, Čulumovići 9, Hećimovići 10.

Bunjevci: Rukavine 6, Sorići 6.

Starosjedioci od Otočca: Dasovići 21, Šutići 1, Vlajinići 7.

Ledeničani: Uremovići 1.

Gorani i Primorci: Antonovići 1, Bronzovići 4, Horvatovići 1, Pocrnići 1.

Bukovac:

Nekadašnji muslimani: Hećimovići 38, Rastići (iz Bunića) 3, Zulici (iz Bilaja) 1.

Starosjedioci od Otočca: Dasovići 4.

Gorani: Pocrnići 6.

Lipova Glavica:

Nekadašnji muslimani: Čulumovići 6, Hećimovići 21, Obućina 4.

Starosjedioci od Otočca: Oreškovići 1.

Gostovača:

Nekadašnji muslimani: Alivojvodići 5, Murgići 1.

Bunjevci: Rukavina 1.

Gorani: Štimci 11.

Lulići.

Bunjevci: Lulići 25.

Bašića Duboki:

Nekadašnji muslimani: Bašići 10.

Bašića Poljana:

Nekadašnji muslimani: Bašići 5.

Bunjevci: Rukavina 3.

Konjsko Brdo:

Nekadašnji muslimani: Alivojvodići 6, Bašići 27, Domazeti 2, Hećimovići 12, Jurišići 6, Krekovići 1, Murgići 5, Obućine 2.

Bunjevci: Krunići 1, Lulići 3, Rukavine 27.

Gorani: Štimci 8.

Iz susjedstva: Grivičići 14.

Kosa:

Bunjevci: Markovići 7, Rukavine 15.

Senjani: Ugarkovići 4.

Bunjevci: Lulići 2.

Podbojšino selište:

Nekadašnji muslimani: Hećimovići 1, Kurteši 4.

Bunjevci: Rukavine 7.

Ledeničani: Uremovići 17.

Gorani: Pocrnići 31.

Magarice:

Nekadašnji muslimani: Hećimovići 25.

Bunjevci: Rukavine 12.

Gorani: Štimci 5.

Ivčevića Kosa:

Nekadašnji muslimani: Hećimovići 3, Karići 4, Kasumovići 5,

Milkovići 4, Obućine 11.

Senjani: Ugarkovići 2.

Tomaševića Brdo:

Nekadašnji muslimani: Kurteši 1

Bunjevci: Jurkovići 1, Tomaševići 6.

Starosjedioci od Otočca: Dasovići 1.

Janjče:

Nekadašnji muslimani: Čutići 11, Hećimovići 1, Murgići 6.

Bunjevci: Balenovići 1, Rukavine 1.

Studenci:

Nekadašnji muslimani: Milkovići 34.

Klenovac:

Nekadašnji muslimani: Kasumovići 9, Milkovići 7.

Bunjevci: Tomaševići 4.

Gorani: Fadljevići 9.

Sveti Marko:

Nekadašnji muslimani: Čutići 8, Kulaši 2, Milkovići 18.

Starosjedinci od Otočca: Šimatovići 9.

Iz susjedstva: Kolari 4.

Mezinovac:

Nekadašnji muslimani: Kasumovići 6, Kulaši 13, Milkovići 4.

Bunjevci: Jelinići 3, Sučići 4.

Starosjedinci od Otočca: Šimatovići 6.

Sa susjednog zemljišta: Romci 7, Šepčevići 2, Umići 8.

Gorani: Prša 1.

Senjani: Rupčići 2.

Kvarte:

Nekadašnji muslimani: Asančajići 6, Bašići 2, Čutići 1, Jurišići 1, Karići 15, Kasumovići 4, Kurteši 8, Milkovići 2, Obućine 2, Ojurovići 7.

Bunjevci: Krunići 2, Rukavine 4.

Starosjedinci od Otočca: Banići 1, Dasovići 7, Oreškovići 8, Šimatovići 1.

Gorani: Špehari 1, Štimci 3.

Sa susjednog zemljišta: Gavrani 4, Grivići 1, Kokotovići 12, Lemići 3, Nenadići 6, Opačići 2, Vickovići 1, Vidići 2.

Kapetanovac:

Starosjedinci od Otočca: Oreškovići 10.

Kiljer:

Nekadašnji muslimani: Čutići 7, Kurteši 3, Obućine 2, Ojurovići 5.

Bunjevci: Rukavine 2.

Gorani: Jurkovići 11.

Iz susjedstva: Borčići 3.

Karaaula:

Nekadašnji muslimani: Alivojvodići 1, Bašići 1, Čulumovići 1, Domazeti 4, Krekovići 15.

Bunjevci: Rukavine 2. Gorani: Jurkovići.

Starosjedinci od Otočca: Desovići 7.

Gorani: Špoljarići 1, Štimci 7.

Sa susjednog tla: Sokolići 6, Umići 4.

Ledeničani: Uremovići 2.

Malo polje:

Nekadašnji muslimani: Jurišići 2, Milkovići 8.

Bunjevci: Lulići 10, Markovići 7, Tomaševići 1, Tomići 2.

Senjani: Ugarkovići 13.

Starosjedinci od Otočca: Kolaci 3.

Gorani: Jurkovići 13.

Srpsko naselje:

Borčići: Borčići 17.

Janjče: Pejnovići 4, Štakići 4.

Studenci: Babići 1, Bruić 1, Javorine 14, Pavlovići 3, Petrići 16, Stankovići 1, Štakići 15, Uzelci 9.

Klenovac: Glumčići 16, Pejnovići 6, Sitvuk 2, Štakići 3.

Sveti Marko: Borčići 2, Bruići 1.

Kaluđerovac

Kaluđerovac je naseljen između 1696. i 1700. te ga prvi spominje istom biskup Brajković koji u njemu navodi 20 hrvatskih kuća.⁷⁵⁰ Koliko je porodica zabilježio i krajiški popis od 1701.

U onome iz 1712. utvrđeno je ovakvo stanje:

Abramovići 7 čeljadi, 6, 3, danas 3 k., Arbanasi 12, 18 k., Crnkovići 7- 7, 7 k., Čop 6, 5, 2 k., Gavran 8, Grbavac 7, Grgurići 7, Grgurići 5, Grgurići 9, Holjevići 4, Jurkovići 4, 4, 8, Klemenčići 3, 3 k., Kruljac 6, 7, 7, 36 k., Krunići 4, Ožanići 7, Palijan 5, 1 k., Perše (Prša) 6, 13 k., Podnar 9, 2 k., Šebalj 8, Stavlići 6, Zorić 6; ukupno: 190 čeljadi.

Kako se vidi po tim prezimeima, ti su naseljenici došli iz gornjega Pokuplja od Broda i Čabra. Oni su odavde iz Kaluđerovca dali nešto preseljenika i ostalom perušićkom području, a između njih osobito Jurkovići i Crnkovići.

U Kaluđerovac su kasnije iz te gornjopokupske struje doselili Pleše, a iz bunjevačke Rukavine i Tomljenovići, koji svi danas imaju po 2 kuće.

d) Koreničko područje

Za turskoga vladanja nije u samoj Korenici bilo većega muslimanskoga naselja, jer je jako tvrđavno stanovništvo postojalo u susjednom Buniću. Koliko je muslimana bilo na koreničkom tlu, bili su to posjednici koji su stanovali po pojedinim selima na svojim imanjima, na kojima su imali svoje čardake i kule.

Na tom zemljишtu Turci su nastanili svoje pastire iz Potarja, od Pive i Lima koji su već bili postepeno doprli na Grahovo, u Unac i druge krajeve sa istočne strane Dinare. Tu su oni naselili cijelo područje od Vrela do Frkašića. Njihovo nastanjivanje bilo je završeno oko 1580. Već u početku 17. st. to je naselje bilo mnogobrojno sa dobro razvijenim rodovima koji su na dobrom koreničkom tlu mogli uspješno napredovati.

Isprrva su Turci na tom zemljisu četama zaposjeli i stara utvrđenja Frkašić, Korenicu, Mrsinj, Vrelo i Prozorac, ali su te gradove

⁷⁵⁰ Kaludjeruvacz... ubi 20 domus catholicorum Croatarum habitant. Ibid. 3, 190.

nešto kasnije napustili, jer im je cijelo to područje mogao štititi u dovoljnoj mjeri i sam Bunić. Brezovačko, Trnovačko i Turjansko polje nisu zaposjedali, jer su se bojali napada otočkih krajišnika. Kako ih nisu zadržali u svojim rukama ni starosjedioci, ostala su ta tri polja ničija zemlja koja je bila obrana i jednoj i drugoj strani. Neko vrijeme bila je to Vrhovina, ali je Krajina ipak budno pazila na to zemljiste, smatrajući ga svojim područjem. Preko Vrhovine, a i preko spomenutih polja Krajina je isprva stalno uz nemiravala to zemljiste. Na taj način ona je postepeno prinudila srpsko stanovništvo na njemu da stupi u odnose prema njoj pa da joj plaća određeni danak. Pored toga ona je pohvatala i dobre sveze s pojedinim ljudima sa toga tla koji su joj donosili važne vijesti o Turcima oko sebe, koristeći tako vrlo mnogo krajiškom vodstvu.⁷⁵¹ Najposlije otuda je na krajišku stranu izведен i poveći broj srpskih porodica koje su nastanjene najprije u Plaškom, a u kasnijoj seobi u Vilićima kod Otočca.

U ratovanju od 1685. cijelo je srpsko stanovništvo napustilo koreničko područje, ali su muslimani u buničkom tvrdavnom naselju ostali povezani s takvim stanovništvom u susjednoj Lici i Krbavi. U potpunom turskom raspu u ljeto 1689. Turci su napustili i Bunić,⁷⁵² i koreničko područje ostalo je sasvim pusto. Jedino je u Buniću boravila od toga vremena stalna straža koju su davali lički krajišnici.⁷⁵³

Srpske izbjeglice s koreničkoga područja nalazile su se u to vrijeme u iseljeničkim logorima kod Otočca i Brinja. U proljeće 1690. nastao je među njima pokret da se vrate na staro svoje tlo. Oni za to seljenje predobiju i nešto starih doseljenika na brloškom i viličkom tlu te jedni i drugi isposluju od Krajine dopuštenje za to nastanjanje. Od šezdeset porodica što su se prijavile za to seljenje trideset je poveo Jovan Drakulić, a drugih trideset Milan Lalić, oba iz brloškoga naselja. Te su porodice stekle tom prilikom cijelo staro koreničko područje od Trnovca preko Uvalice do Kapele na sjevernoj, do Plješivice na istočnoj, Frkašića i Vedašića na južnoj i Homoljca na zapadnoj strani. Među tim naseljenicima bilo je i većih rodova, te su pojedine njihove porodice dobine zemlje na različnim stranama. Popis od 1712. našao je na tom tlu ove doseljenike:

Adžić 20 čeljadi 13, 6 k., Boršenović 11, Božo 10, Čupurdija 20, 21 k., Delić 23, 25, 8, 8, 130 k., Dotlić 25, 21, 15 k., Đerić 13, 19, 9 k., Drakulić 11, 14, 32, 11, 31, 31, 17, 8, 9, 8, 6, 6, 18, 110 k., Funduk 19, 13 k., Glumac 11, 14 k., Gnijatović 17, Govorčin 23, Grubić 11, 8, 18, 15, 23 k., Hrastovac 6, 6 k., Ivanišević 22, 11, 10 k., Hajdović 4, Jandrić 23, Jandrijević 11, Klašnić 15, 15, 22, 23, 22, 47 k., Kordić 13, 7 k., Lalić 5, 18 k., Leka 9, 8 k., Levnajić 11, Ljepošeća 10, Lutica 12, 3 k., Malivuk 4, Maričić 17, 9 k., Mikić 8, Milanović 21, 4 k., Mirilo-

⁷⁵¹ Ibid. 2, 246—247.

⁷⁵² Ibid. 3, 454.

⁷⁵³ Ibid. 3, 110.

vić 4, Nevajdić 7, 7, 8 k., Nevajdić 30, Nećak 10, Odanović 15, Ognjenović 30, 15, 14 k., Orlić 24, 25, 8, 44 k., Petrićić 13, 14, 23, 19 k., Radekić 7, 11, 5 k., Vukadinović 12, 16, 16, 27 k., Žakula 9, 5, 15, 39 k., Prica 11, 8, 12, 16, 18, 16, 22, 8, 10, 5, 8, 18, 17, 85 k., Vukobrat 21, 41 k., Ugarak 6, Zubović 8, 11 k., Žegarac 8, 5 k., Žutić 9, Škorić 11, 33 k., Šoljak 7, Šuput 28, 28, 36 k., Vardić 10, 10, 6 k., Varićak 20, 11, 21 k., Vlaisavljević 24, 40 k., Vujčić 10, 10, 31 k., Žigići 9, 11, 12, 11, 18, 8, 9, 10, 8, 13, 74 k., ukupno 1691 čeljade.

Između tih porodica iz brloškoga su naselja bili Drakulići, koji su u naseljavanju koreničkoga područja sudjelovali sa trinaest kuća i sa preko dvjesto čeljadi, a od kojih je bio i vođa jednoga od skupova, Grubići sa četiri kuće, Lalići, Mikići, Nećaci, Odanovići, Price sa trinaest kuća i 169 čeljadi, Škorići, Šuputi sa dvije kuće, Vardići sa dvije kuće, Vujčići sa pet kuća i 87 čeljadi, Vukadinovići sa tri kuće i 44 čeljadi i Žakule sa tri kuće. U ovaj skup mogu se metnuti i Maričići i Orlići od Brinja, Glumci od Kosinja i Vlajisavljevići od Dabre. Iz viličkoga su naselja Delići sa četiri, Ivaniševići sa dvije kuće, Ljevnajići, Mikići, Vukobrati, Žegarci i Žigići sa devet kuća i sa stotinu čeljadi. Kako se vidi, od 119 kuća, što su zabilježene u popisu od 1712, Brložani su držali gotovo polovinu. Viličana bilo je manje, ali su među njima Žigići bili vrlo jaki. Sa onima od Brinja, Dabre i Kosinja imali su ti stariji naseljenici na krajiškom zemljištu na koreničkom tlu veliku većinu. Iz njih su se razvili veliki rodovi koji i danas imaju na tom području najviše kuća.

e) Pazarišta

Za turskoga vladanja bilo je područje oko staroga Tržića i Zažića, od Hotešice do visokih kosa i brda prema Bakovcu, bar donekle nastanjeno. To se vidi po tome što su Turci nekadašnje ime Tržić preveli na svoj jezik, te se ono i očuvalo, dok je staro nestalo. Osim toga turska je vlast u šesnaestom i u početku sedamnaestoga stoljeća na tom zemljištu bila dovoljno sigurna, jer je i kosinjsko područje njoj pripadalo, a krajiško hrvatsko uređenje još nije bilo u punoj snazi. Pazarišta i susjedne Rudine potpadali su u to vrijeme pod novski kotar, pa su na tom tlu i posjednici bili begovi i age iz Novoga⁷⁵⁴. Stanovništvo su tu činili svakako srpski doseljenici kao i inače u Lici. Čini se da je to pastirsko naselje u drugoj poli 17. st. povučeno otuda, jer se nalazilo na nesigurnom graničnom području prema dobro uređenim krajiškim tvrđavnim posadama u Senju, Otočcu i Prozoru. Tada su Turci zbog toga razloga napustili i kosinjsko područje, koje je bilo još bliže granici. Kako se vidi zbog toga napuštanja Kosinja bilo je i pazariško zemljište suviše otvoreno,

⁷⁵⁴ Ibid. 2, 413.

a osobito napadajima senjskih krajišnika, koji su preko Krasna, Alana i Padeža šumskim putovima ulazili u Liku. Može se utvrditi da skraja 17. st. nijedna skupina ličkih Srba, koji su u to vrijeme sa turskoga područja izbjegli na krajiško, nije pokušavala da naseli Pazarišta, što bi bili jamačno učinili da su u njima živjeli pred turski rasap.

Poslije oslobođenja od Turaka Pazarišta i Rudine naseljeni su u ljeto 1690. Tada je povjerenik ureda za nastanjivanje Like Juraj Križanić dopustio Lovru Milinkoviću, jablanačkom knezu, da naseli na tom tlu pedeset kuća. Dopushtenje je vrijedilo u osnovi za taj broj, ali se on mogao i povećati ako se za nastavljanje prijavi i više naseljenika. Područje je u listu tačno određeno i protezalo se »počamši... od Podgorja sva Pazarišća kako i Rudine... do vode Otešice, kako voda zatiče u Liku, u rečenom novskom konfinu, samo van iznamši Vaganac.«⁷⁵⁵ Sudeći po prezimenu, Lovro Milinković bio je podrijetlom od Krmpota iz Liča iz prethodničke porodice. Kako je u doba seobe bio knez u Jablancu, vidi se da je spadao među one Krmpočane koji su iz Liča postepeno selili najprije u sjevernije Primorje u okolini Ledenica otkud su se onda opet s vremenom pustili prema Jablancu i dalje odatle prema Bagu. Oko 1690. na tom se primorskom tlu nalazilo mnogo porodica Krmpočana, a među njima i onih koji su u krmpotsko naselje u Liču unišli drugom seobom iz sjeverne Dalmacije 1628. Pored tih naseljenika podrijetlom iz Liča našlo se u Primorju, a pogotovo u Podgorju, i dosta porodica koje su na to tlo doselile u drugoj poli 17. st. pojedinim seobom iz sjeverne Dalmacije 1627. Pored tih naseljenika podrijetcima oko 1683. središte postavljeno u Jablancu, koji se u to vrijeme počeo jače izgrađivati. Tome su naselju krajiške vlasti metnule kao kneza spomenutoga Lovru Milinkovića. Da je on u seobu u Pazarišta poveo uglavnom Podgorce, razabira se jasno iz samoga dopuštenja. U njemu se navodi u prvom redu da se tim naseljenicima daje »sloboda u Podgorju pasti, ladati i uživati... a to ko je med konfinom svetojurskim i baškim od starine«.⁷⁵⁶

U popisu od 1712. nalaze se upisani ovi stanovnici u Pazarištima:

Smolić Juraj župnik, 11 čeljadi, Starčević Miloš, porkulab, 7, Rukavina Luka, knez 33, Vrkljanović Mede, zastavnik, 11, Butorac Martin 13, Ćaćić Ivan 20, Rukavina Nikola 7, Gabrić Jure 10, Tićac Mate 6, Starčević Ivan 13, Ljubić Nikola 16, Župan Petar 1-, Abramović Marko 8, Baričević Jakov 14, Gopčević Mateša 9, Gopčević Grgo 10, Gopčević Vid 8, Plešić Franko 11, Penezić Toma 8, Balenović Marko 14, Kučan Ivan 9, Milinković Nikola 10, Milinković Ivan 10, Duić Juras 16, Suknajić Petar 25, Magdić Mate 18, Balenović Antun 54, Živković Grgo 7, Jerbić Grga 9, Tiljković Jure 11, Balenović Nikola 15, Hrvatin Grgo 12, Šimac Petar 10, Vukšić Andrija 8,

⁷⁵⁵ Ibid. 2, 413—414.

⁷⁵⁶ Ibid. 2, 413.

Suknajić Rade 5, Šikić Martin 12, Šikić Lovra 9, Duić Stipan 9, Duić Nikola 16, Krbavac Nikola 7, Pavletić Pave 10, Ilić Blaž 4, Marinac Luka 10, Starčević Marko 11, Levar Vicko 20, Butorac Miloš 9, Ćacić Mate 11, Vučković Ivan 7, Krmpotić Stipan 10, Smolić Stipan 7, Ružić Mate 7, Župan Marko 18, Jovanović Mate 19, Krpan Martin 6, Hodak Petar 9, Kalanj Matij 11, Vojnić Andrija 9, Starčević Pavao 14, Lulić Nikola 2, Smolić Ivan 11, Pećina Pave 7, Brusić Mihat 8, Duić Martin 17, Hodak Matij 11, Šimić Ivan 7, Muhar Petar 6, Kočačević Luka 8, Smolčić Vučen 5, Komadina Mate 7, Pavletić Mate 10, Duić Ivan 7, Heror Stipan 14, Vojnić Marko 10, Krmpotić Nikola 3, Starčević Nikola 8, Lulić Stipan 14, Biskupović Vuče 8, Miletić Grubiša 12, Rupčić Marko 11, Jurčić Nikola 7, Jurčić Mateša 9, Milinković Dujam 7, Milinković Nikola 7, Vlatković Frane 10, Hudorović Janko 6, Pećinić Vid 9, Balenović Mate 15, Rogić Mate 12, Pećina Marko 5, Muhar Jure 11, Tomić Ilija 11; ukupno: 1047 čeljadi.

Bez zemlje:

Cvitković Stipan 4, Dražić Ivan 7, Levar Jura 5, Marinić Šimun 5, Jurinčić Jernej 5, Potočar Ferenac 8, Brančić Petar 8, Žagar Nikola 5, Žagar Blaž 4, Vidulin Mato 9, Krpan Paval 6, Matijević Mate 6, Magdić Stipan 9, Grbac Grga 5, Kocijan Stipan 4, Galić Mate 7, Radetić Petar 5, Busija Grgo 8, Štavlić Jure 10, Marinčić Ivan 7, Franić Ivan 6, Malinar Matijac 1, Ivasović Antun 3; ukupno 141 čeljade.

Kako se vidi, među tim naseljenicima oni iz Liča imali su jaku trećinu. To su Balenovići, Butorci, Krmpotići, Miletići, Milinkovići Vojnići iz prve i Krpani i Starčevići iz druge seobe. Među njih spadaju i Radoševići, koji su u Pazarišta doselili nešto poslije 1712. Iz Zagona, iz Ledenica i Novoga bili su na to zemljiste uselili Jovanovići, Kalanji, Pećinići i Tomići. Tih trinaest rodova drže danas većinu stanovništva u Pazarištu. Ostali su rodovi bili podrijetlom iz Podgorja, samo ih je nekoliko iz drugih struja, i to Abramovići, Kocijani i Muhamari iz gornjopokupske, a Magdići iz ogulinske.

Danas je stanje tih rodova ovako:

Mali Žitnik:

Balenovići 10 kuća,⁷⁵⁷ Vukelići 3; Dunjevac: Butorci 9, Lulići 8, Starčevići 1.

Balenija:

Balenovići 19, Radoševići 11, Butorci 1, Smolčići 7, Rukavine 2.
Veliki Žitnik:

Starčevići 17, Markovići 8, Sokolići 1, Balenovići 2.

Klanačko Polje: Jovanovići 4, Župani 2, Milinkovići 12, Rukavine 2, Balenovići 5, Šimci 1, Markovići 2, Jelići 1.

Krpan-brijeg: Krpani 5.

⁷⁵⁷ Prema podacima iz 1931.

Oteš :

Hodaci 6, Baričevići 13, Duići 9, Starčevići 2, Župani 16, Čačići 2, Filipovići 8, Krpani 1, Milinkovići 14, Šimci 6.

Klanac :

Milinkovići 1, Pećine 10, Baričevići 1, Vukelići 1, Margani 3, Suknajići 2, Rogići 7, Smolčići 19, Došeni 1, Radoševići 2, Miškulini 1, Rukavine 9, Župani 1, Tomići 1, Butorci 2, Lulići 3, Krpani 1, Mikići 6, Mikezi 4, Šnarići 1.

Budžak :

Rukavine 20, Popovići 6, Suknajići 5, Duići 1, Lulići 3.

Stojević Draga :

Butorci 11, Smolčići 1, Stojevići 5, Balenovići 1, Baleni 1, Vukelići 1, Lulići 2, Popovići 1.

Vaganac :

Rukavine 5, Suknajići 1, Gobci 1, Lulići 11, Šnarići 6, Duići 7, Arbanasi 1.

Predvaganac :

Lulići 9, Markovići 1, Štavlići 11.

Aleksinica :

Štavlići 2, Duići 5, Šikići 3, Čačići 8, Suknajići 1, Ružići 2.

Kruškica :

Popovići 3, Balenovići 13, Vukelići 10, Radoševići 21, Skenderi 5, Glavaši 5.

Filipovići Donji :

Filipovići 9, Bašići 1, Starčevići 1, Lulići 2, Rukavine 2, Markovići 4, Vukšići 2.

Škvadra :

Kučani 9, Starčevići 10, Vojnići 1, Markovići 5, Erbići 3, Butorci 3.

Antinovica :

Vukelići 9.

Podostrvica :

Balenovići 4.

Gornje Pazarište :

Tiđac 1, Radoševići 5, Popovići 2, Markovići 9, Dragičevići 1, Milinkovići 1, Rukavine 1, Pavletići 1, Butorci 6, Starčevići 20, Vrkljani 10, Vukšići 1, Vojnići 2.

Milinkovića Ugao :

Milinkovići 12, Jovanovići 5.

Jovanovića Lug :

Jovanovići 5, Župani 7, Mandekići 1, Butorci 1, Starčevići 1.

Muharov Brijeg :

Muhari 6.

Podastrana

Čačići 5, Hodaci 3, Pastuovići 1, Levari 3, Milinkovići 12, Butorci 11, Rukavine 18, Starčevići 3, Balenovići 1.

Španjuša :

Starčevići 19, Vučkovići 5, Čačići 1.

Dubrava:

Živkovići 6, Marinci 1, Vojnići 6, Šimići 9, Rupčići 1, Starčevići 2, Pavletići 1, Čačići 4, Matijevići 2, Kolačevići 6, Abramovići 3, Borovci 1.

Jovanovića Draga:

Marinci 13, Krpani 4, Levari 3, Jovanovići 13.

Donje Pazarište:

Vlatkovići 3, Starčevići 2, Jovanovići 4, Milinkovići 3, Butorci 1, Biškupovići 1, Čačići 1.

Šimića selo:

Šimići 5.

Kalinovača:

Starčevići 23, Rukavine 5, Muhari 11, Čačići 6, Pavletići 5, Miletići 9, Kalanji 6, Makući 1.

Mala Plana:

Pastuovići 7, Dundovići 1, Mršići 2, Čačići 6, Lukci 2, Miletići 1, Dragičevići 5, Rukavine 1, Rupčići 2, Krpani 7, Borovci 7, Jovanovići 2.

Velika Plana:

Čačići 16, Gržani 13, Mandekići 2, Starčevići 10, Jovanovići 1, Vlatkovići 3, Vrbani 2, Pavletići 1, Bileni 1, Rupčići 3.

Popovača:

Jurčići 14, Biškupovići 4, Antonovići 4, Jelinici 4, Osmokrovići 4, Jovanovići 2, Marinci 1, Krpani 4, Lukci 6, Matijevići 2, Krmpotići 7, Šimići 1, Šarići 2, Borovci 3.

Bakovac:

Borovci 13, Starčevići 1.

Dragnuša:

Radoševići 14.

f) Smiljansko područje

Za turskoga vremena Smiljan i Bužim i područja tih mesta na zemljишtu između Hotešice, Suvaje i Brušanke pripadali su novskom kotaru kao i susjedna Pazarišta. Tu su posjednici bili novski muslimanski činovnici, age i begovi. Među njima su najviše zemlje imali age Senkovići, koji su držali i najveći dio Smiljana. Turci su u sredini 16. st. doveli na to tlo pastirsко srpsko naselje od Lima i Tare, a ono je nastanilo bolje oko turskih tvrđava u Bužimu, Krćmariću, Bogdaniću i Smiljanu. U turskom raspu većina je toga srpskoga naselja izbjegla na krajišku stranu te se neko vrijeme nalazila u velikim raseličkim taborima u Otočcu i Brinju. Na svom je starom tlu ostalo samo desetak porodica, koje su svoje zemlje održale sve do nove seobe. To su bili Basarići, Rogići, Gajići, Katići, Lemajići, Pejnovići, Rajčevići, Uzelci i Vujnovići.

Čim je u Primorje oko Senja i Zadra dopro glas o velikom porazu turske vojske pod Bečom, počelo je nastanjivanje i Podgorja oko Baga, koje je ležalo pusto već tri, četiri naraštaja. Krmipoćani i ostali Ličani i Svetojurci spuštali su se u svojim dotadašnjim seobama do Jablanca i dalje nešto južnije. Oni od Ražanca, Vinjerca, Novoga Grada i Posedarja ulazili su preko Veće dalje u Velebitsko podgorje, ali se ni oni nisu odvaživali naseliti Smiljan i okolinu toga mjesta, jer su im u tome smetali novski muslimani. Novsko tvrđavno naselje imalo je svoje utvrde, uglavnom kule, i daleko u brušanskoj dolini, a ono je pomno čuvalo i dabarsko područje, gdje su ležale ispaše novskih pastira.

U jesen spomenute 1683. godine nastani se u Bagu 16 porodica i utvrde se na tom zemljisu. Naseljavanje toga mjesta vodili su Jerko Rukavina iz Ražanca i Marko Kovačević iz Vinjerca. Uz njih su iz susjednih krajeva Dalmacije došli Marasi iz Radovina, Milkovići iz Medviđe, Pavičići iz Škabrnje, Došeni, Brkići i Brkljačići iz susjedstva Medviđe.⁷⁵⁸ Ostalih osam porodica bile su iz sjevernijih krajeva, i to Krpani, Prpići i Tomljenovići iz Liča iz druge seobe u to mjesto, Šikići iz Staroga Grada, Bačići iz Devčići iz Sv. Jurja, Miškulini iz Jablanca i Mažurani s jednoga od sjevernih otoka. Iz Baga su ti naseljenici osigurali sebi i susjedno Podgorje. Naredne godine posjednu oni stari put na Liku i pored njega Oštarije, Brusane i Rizvanušu. Godinu dana kasnije oni su raširili svoje posjedovanje oko ceste i zaposjeli su i Trnovac, Bužim i Smiljan. Tu su oni zatekli deset spomenutih srpskih porodica kojima su zemlje ležale najviše oko stare bužinske i smiljanske tvrđave. U zaposjednuto i osigurano to područje doselili su u to vrijeme i druge porodice koje su živjele u jablačkom, svetojurškom i senjskom Podgorju. Svi su ti naseljenici zajedno sa zatećenim starijim srpskim stanovništvom u proljeće 1686. razdijelili između sebe po broju čeljadi sve te zemlje. Tom su prilikom načinjeni zapisnik o tome i popis svih sudionika s brojem njihove čeljadi. Popis daje ovo stanje:

Jerko Rukavina, knez, 9 čeljadi, Jure Rukavina Mamutović 7, Mate Rukavina Bevandić 4, Martin Kovačević, knez, 7, Vujo Kovačević 7, Pere Maras 10, Nikola Tomljenović 5, Mileta Tomljenović 10, Ivan Pavičić 9, Martin Račić 9, Niko Dokozić 12, Mihat Vrban 3, Pavo Budelić 7, Martin Mažuran 6, Lešo Luketalo 4, Mate Miletic 5, Novak Uzelac 5, Lovre Laktić 6, Vid Zorić 1, Pave Šaban 1, Stojan Pejnović 10, Simo Pejnović 4, Jeremija Pejnović 5, Milanko Pejnović 7, Boža Pejnović 2, Čavka Pejnović 3, Dolinaga Devčić 10, Ivan Lukčević 7, Pave Zupčić 7, Mate Brkljača 9, Cvitko Brkljača 9, Tadija Rajčević 7, Josip Cačić 5, Filip Lemaić 8, Mate Rupčić 8, Nikola Rupčić 2, Blaž Smojver 5, Luka Smojver 4, Vule Šikić 5, Stipan Šikić 7, Dragić Katić 8, Ilija Krunic 7, Petar Serdarević 10, Martin Prpić 5,

⁷⁵⁸ Lopašić Dva hrvatska junaka 36.

Vicko Šarić 7, Mate Šarić 7, Mate Špalj 4, Josip Žuljević 8, Vuk Gajić 5, Božo Basarić 5, Ostoja Vujnović 7, Ilija Miškulin 6, Marko Krpan 2, Stipan Milinović 6, Jure Mlađen 1, Marko Došen 16, Marko Bačić 6, Simeon Bačić 5, Nikola Milinović 10, Ivan Pavelić 7, Lovre Baburić 5, Grga Babić 6, Brize Jelinić 8, Mate Pekas 3, Mate Budak 2. Svega se na tom zemljisu u vrijeme toga popisa našlo 65 porodica sa 407 čeljadi. Srpskoga je stanovništva tu bilo 10 porodica sa 76 čeljadi.

Današnje je stanje, prema popisu od 1931. ovakvo:

Miškulino: Miškulin 7 kuća, Šarići 3.

Kovačevići: Kovačevići 12, Šarići 1.

Smiljan: Tomljenovići 3, Milkovići 1, Pavelići 1, Vukelići 1.

Bogdanić: Kovačevići 11, Serdari 9, Pavelići 1, Pejnovići 9, Basarići 7, Gajići 1, Dugandžija 1, Lemajići 2, Delići 1, Uzelci 1.

Kolakovica: Zorići 12, Jelinići 15, Pleša 1.

Smiljansko Polje: Čanići 1, Došeni 9, Rukavine 8, Serdari 2, Jelinići 2, Tomljenovići 4, Pezelji 8, Pavičići 2, Šarići 2, Marasi 2, Šikići 3, Devčići 1, Starčevići 5, Mažurani 1, Župani 1, Sokolići 1.

Srbi: Rajčevići 4, Pejnovići 7, Plečaši 2, Lemajići 17, Vraneši 15, Vujnovići 1, Mileusnići 2.

Čelinak: Katići 5.

Razovača: Župani 1, Duići 2, Šarići 2, Milkovići 1, Kovačević 1, Špalji 2, Franići 1.

Miljača: Franići 3, Uzelci (Hrvati) 14.

Baćinac: Pezelji 15, Blaževići 1, Devčići 15.

Milkovića varoš: Milkovići 16, Pekasi 5, Karlići 1, Baburići 1, Tomljenovići 1, Blaževići 1, Milinkovići 1, Prpići 1, Franići 4, Šarići 2, Ilić 6.

Laktići: Laktići 2, Bašići 3, Pezelji 1, Milkovići 4, Baburići 1.

Oblajac: Pavičići 19, Rupčići 1, Šarići 1.

Vaganac: Prpići 5, Blažević 1, Šarić 1, Milković 1.

Potkrčmar: Tomljenović 3.

Rastoka: Jelići 15, Matijevići 1, Uzelci 3, Milkovići 1, Rupčići 10, Filipovići 1, Pavičići 1, Milinovići 4, Prpići 1, Miškulini 3.

Ljutača: Devčići 3.

Srbi: Pejnovići 17, Lemajići 1, Rajčevići 4, Vraneši 5.

Zablato: Srbi: Rajčevići 9, Katići 6, Gajići 1.

Selište: Tomljenovići 11, Prpići 1, Uzelci 1, Kovačevići 2, Lemajići 10.

Božin Ponor: Matić 1, Pejnović 5.

Čaćić Draga: Čaćići 12, Biljanić 4, Stipac 5.

Bužim: Čaćići 3, Pezelj 8, Šarići 7, Uzelci 13, Pavičići 7, Prpići 7, Rupčići 5, Blaževići 3, Stipac 1, Devčić 1, Brkljačić 1, Tomljenović 7, Miškulini 4, Serdari 1, Došeni 4.

Dubokolje: Čaćići 3, Uzelci 3, Miškulini 1, Šebalji 3, Jelići 1.

Pavičići: Pavičići 8, Serdari 1, Devčići 2.

Serdari: Serdari 6, Tomljenovići 2.

Miškulinov Krč: Miškulini 2, Čaćići 2.

Jadovno: Žarkovići 11, Čaćići 2, Novačići 10.

Oštra: Šikići 1, Jelinići 1, Rukavine 2, Pavelići 1, Novačići 2, Marasi 2.

Podoštra: Brkljačići 2.

Novo selo: Tomljenovići 3, Rukavina 1, Došen 1, Šikići 1, Pavelići 1.

Trnovac: Pavelići 37, Milkovići 6, Brkljačići 25, Rukavine 30, Marasi 1, Žarkovići 5, Novačići 4, Čaćići 1, Stipanovići 2, Tomljenovići 8, Senzen 3, Zupčići 1, Račići 2, Vujnovići 4, Šuper 1, Asić 1, Grgurić 1.

Rosulje: Maras 1, Špelici 1, Jelinići 1, Rudelići 2, Pejnovići 1.

Smiljansko Brdo: Rudelići 13, Šikići 8, Bevandići 1, Špelici 1, Pejnovići 4, Pejnovići 4, Pavelići 8, Rukavina 6, Maras 5, Brkljačići 3.

Rizvanuša: Došeni 18, Šuperi 12, Tomljenovići 1, Barići 2, Marasi 6, Babići 1, Jurkovići 1, Majerović 1.

Brušane: Peterlići 10, Sudari 2, Abramovići 13, Naglići 21, Ivančići 6, Sankovići 8, Lisci 11.

Došeni 6, Babići 2, Marasi 3, Šikići 3, Brkljačići 2, Mažurani 2, Pavičići 3, Pavelići 2, Rončevići 1, Jelinići 1.

Ratkovići 19, Barići 1, Dešići 1, Senzen 1, Tonkovići 1, Pišćevići 2, Matajija 1.

Jerko Rukavina i njegov sin Nikola dobili su za zasluge oko nastanjivanja u Bagu i kasnije Smiljana i okoline toga mjesta poveći dio zemlje u Brušanima i manji u Bužimu. Jerko je 1696. naselio deset porodica Gorana iz Brodskih Moravica na svojem dijelu u Brušanima. Bili su to: Abramovići, Čopi, Ivančići, Lisci, Naglići, Petrlići, Pleše, Sankovići, Sudari i Šnebergeri. Oni su njegovojo lozi Rukavina bili kmetovi do 1746, a tada su i oni postali krajišnici. Ostali su dio Brušana naselili podgorski Bunjevci, a nešto kasnije i nekoliko porodica iz Primorja. Ratkovići, koji su danas mnogobrojni u selu, podrijetlom su također od Brodskih Moravica.

Do danas su se od nekih od tih bunjevačkih porodica razvili veliki rodovi. To su na primjer Rukavine, Pavičići, Pavelići i Tomljenovići. Dosad su se rasuli, rastračili i izumrli Bačići, Budaci, Dokozići, Krpani, Krunići, Lukatele, Miletići, Smojveri, Šabani i Žuljevići. Kasnije su doselili Milkovići, Pezelji, Blaževići i još po koja porodica iz Podgorja i iz Pazarišta.

g) Gospicke područje

Pod Turcima je područje današnjega Gospića potpadalo pod grad Novi koji je bio kotarsko središte sa jakim muslimanskim naseljem. Kako je već rečeno, u okolini Novoga u drugoj je poli turskoga

gospodstva živjelo i jedno dvjesta srpskih stanovnika.⁷⁵⁹ Samo mjesto Gospić ne spominje se za toga vremena, ali je sačuvana i zapisana predaja da su na položaju njegovu svoje dvore imali age Senkovići, veliki posjednici na tom tlu, a uz njih da su stanovali i drugi muslimani. Zna se da su od toga muslimanskoga naselja u turskom raspu ostali na svom domu Alići, koji su tada prešli i na katoličku vjeru. Njihovi potomci žive i danas u desetak kuća u Gospiću. U doturskim Kasezima nije postojala nikakva tvrđava, te je otuda shvatljivo što je uprava toga područja prenesena potpuno u Novi. U novim prilikama izgubilo se i staro ime Kasezi, a mjesto njega iskršlo je novo, Gospic. Ono je ili bilo ime kakvoga kmetskog sela na kaseškom zemljištu, koje u starijim spomenicima nije zabilježeno, ili je to novo ime nastalo pod Turcima. Postoji predaja da je ono upravo prezime jednoga od aga koji su tu bili posjednici.

Gospić kao naselje ne navode u svojim opisima Like ni biskup Glavinić 1696, ni biskup Brajković 1700. Posebno se mjesto toga imena ne nalazi ni u opširnom popisu Like iz 1712. Na njegovu se području i bližoj okolini nahode popisani samo Novi, a nešto dalje Bilaj, Ribnik i Smiljan. Nisu zabilježeni ni Kaniža, ni Oštra ni Žabica, a dalje na istok ni Lipa. Ipak je sačuvana predaja da je u Kaniži živjelo poveće muslimansko stanovništvo koje je u turskom raspu izbjeglo u Bosnu. Od njega su na starom tlu ostale samo četiri porodice: Čanići, Jengići, Šabići, i Turići, a i oni su primili katoličanstvo. Njihovi potomci žive i danas u Kaniži.

Moglo bi se prema tome zaključiti da je cijelo područje grada Novoga, kojemu je za turskoga vremena pripadalo i kaseško, bilo dobro nastanjeno. Stanovnici su na tom tlu bili muslimani i srpski novi naseljenici. Prvi su od njih stanovali u većem broju u Novom, a više ih je bilo i u Kaniži i u Gospiću. Srbi su zauzimali ratarsko i pastirske tlo. U turskom raspu opustjelo je cijelo to područje. Izbjegli su s njega u najvećem broju muslimani na onu stranu Une, a napustili su ga i Srbi, koji su ili pošli za krajiškom vojskom u tabore kod Otočca i Brinja ili su i oni prešli na bosansko bližnje tlo.

Kada je onda poslije odlaska Turaka od 1690. dalje počelo novo nastanjivanje Like, naseljenici su ulazili upravo u Novi kamo su ih vabili ostaci velikoga muslimanskoga kotarskoga naselja gdje su nalazili dovoljno gradića za sebe. Odatle su oni obradivali ne samo tlo grada Novoga nego i ono okolno između Smiljana, Ribnika i Bilaja, a pogotovo na starom kaseškom području. Iako su na tom zemljištu postojala i sela Gospić, Žabica, Oštra, Lipe i Kaniža, na tlu kojih su i novi naseljenici mogli stanovali, ipak su, kako se vidi, prvi popisi cijeli taj kraj računali pod novski, pa je i cijelo staro i novo naselje na njemu zabilježeno kao stanovništvo mjesta

⁷⁵⁹ Dum tenerent dominatum barbari, 200 capita Valachorum habitabant in districtu Novi. Ibid. 3,50.

Novoga, kao što su novi doseljenici između Hotešice i Brušanice zapisani kao stanovnici Smiljana, premda su tu postojali i Bužim, Bogdanić, Trnovac i Brušani.

U prvom popisu i opisu Like iz 1696. napominje se da se u području Novoga nahode 34 kuće Ledeničana i 28 domova novih pokrštenika,⁷⁶⁰ u svemu 62 porodice Prema tima podacima na ovo je zemljište poslije turskoga raspa potekla zapravo samo jedna struja, ona iz Ledenica. Stanovništvo Ledenica činili su u to vrijeme ili starinci ili uskoci sa susjednih otoka i sjeverne i srednje Dalmacije. U mjestu se govorilo čakavski kao i u susjednom Senju, gdje je stanovništvo bilo istoga podrijetla. Iako Glavinić navodi da su svi tadašnji naseljenici u Novom bili Ledeničani, vjerojatno je da ih je toga podrijetla bila samo većina. Ostali su dio bili pripadnici drugih tadašnjih hrvatskih struja koje su selile u Liku, dakako najviše one bunjevačke i goranske.

U popisu iz 1712. zabilježene su u Novom ove porodice:

Zduna Ivan, vojvoda, kapetan 4 čeljadi, Zduna Petar 5, Matajija Ivan 8, Galac Jure 8, Tonković Mate 9, Zdunić Tomo 7, Svetić Matija 11, Stilinović Marko 8, Pađen Marko 9, Jurčić Ivan 5, Perišić Jandre 7, Jelačić Vuk 10, Belobrka Ivan 7, Štimac Ilija 5, Kanić Vranko 9, Alić Ivan 5, Šnajdar Martin 4, Pađen Ivan 8, Bušljeta Matija 9, Bušljeta Pavao 5, Francetić Ivan 7, Jerković Nikola 9, Stančić Petar 7, Sendrić Ivan 7, Ivić Stefan 7, Musić Ilija 7, Brkljača Gregor 10, Brkljača Petar 5, Umiljenović Pavao 10, Hasić Janko 8, Umiljenović Jure 6, Matijević Petar 5, Ferić Ivan 4, Čanić Ivan 4, Dešić Ivan 7, Matijević Jakov 6, Štimac Luka 10, Bubaš Mijat 12, Tonković Vuk 6, Frković Marko 13, Frković Tomo 12, Magašić Stefan 10, Jengić Ivan 11, Marković Grgo 4, Frković Matija 7, Frković Toma 6, Frković Vide 7, Stilinović Miško 8, Jengić Ivan 5, Stančić Martin 11, Kos Ivan 9, Umiljenović Ante 6, Turić Šimun 9, Štimac Petar 6, Matija Petar 9, Šabanović Petar 11, Buneta Grego 11, Zdušić Mato 9, Stilinović Ante 8; ukupno 462 čeljadi.

Bez zemlje:

Maraković Matija 3, Subinović Ivan 7, Krišković Andro 5, Žigovac Jure 8, Vindulin Ivan 6, Klarić Marija 3, Bego Ivan 7, Odorčić Matija 4, Mutan Ivan 6, Križanić Jure 6; ukupno: 517 čeljadi.

Iz toga se popisa vidi da je 1712. posjedničkih porodica na novskom području bilo 59, a onih bez zemlje još 10. Prvi bi broj odgovarao onome iz 1696, iz opisa Glavinićeva. Ipak je u samom naselju postojala neka razlika između oba opisa. U Glavinićevu se navodi da je pokršteničkih, nekada muslimanskih, porodica na tom zemljisu 1696. bilo 28 kuća. U onome iz 1712. njih je zabilježeno samo 8 sa šezdesetero čeljadi. Nema sumnje da je među tima pokrštenicima između 1696. i 1712. bilo raseljavanja kako ga je u to vrijeme

⁷⁶⁰ In districtu Novi modo habitant 34 domus Ledenicensium, noviter baptisatorum 28. Ibid. 3, 50.

bilo i kod drugih nekadašnjih muslimana na ličkom tlu. Oni su ponajviše izmicali zbog teških za njih političkih prilika u susjedne dijelove Bosne, kamo je već u turskom raspu izbjegao u najvećem broju muslimanski dio ličkoga stanovništva. Kako se vidi, u tom vremenskom razmaku doselilo je na novsko područje još nešto novih doseljenika, i to će biti uglavnom oni iz bunjevačke, goranske i primorske struje.

Današnje je stanje naselja na tom području ovakvo:

Novi :

Pokrštenici : Asići 32 kuće, Musići 4, Šabani 37.

Ledeničani : Bubaši 3, Frkovići 6, Jelače 5, Matajije 2, Stilinovići 30, Svetiči 21, Zdunići 7.

Bunjevci : Brkljačići 7, Šuperi 6, Vukelići (doselili kasnije) 2.

Otočani i Brinjani, kasniji doseljenici : Majerovići 7, Nikšići 4, Novačići 1.

Gorani : Štimci 11, Francetići 7, Kosovići 21.

Iz drugih strana : Špirelje 3.

Žabica :

Ledeničani : Ban 6, Bunete 11, Umiljenovići 2, Zdunići 16.

Otočani : Tonkovići 4.

Gorani : Galci 8.

Oštara :

Ledeničani : Bubaši 6, Dešići 2, Frkovići 12, Matajije 12, Pađeni 16, Stilinovići 2, Svetiči 5, Umiljenovići 5.

Bunjevci : Brkljačići 1, Bušljete 9, kasnije doseljeni Krmpotići 1, Marasi 1.

Gorani : Galci 3, Štimci 9.

Brinjani : Majerovići 5 (kasnije doseljeni).

Iz drugih strana : Suzaci 2 (kasnije doseljeni).

Kaniža :

Pokrštenici : Asići 1, Čanići 26, Jengići 13, Šabići 1, Turići 3. Ledeničani : Bubaši 5, Frkovići 21, Jelače 1, Kosovići 2, Matijevići 9, Pađeni 3, Stilinovići 32, Umiljenovići 1.

Bunjevci : Brkljačići 21, kasnije doseljeni : Došeni 1, Erege 1, Kolačevići 1, Milinkovići 12, Pavelići 2, Pavičići 1, Pezelji 2, Rudelići 1, Rukavine 14, Vranići 1, Vukelići 1.

Gorani, kasnije doseljeni : Cindrići 1, Novačići 1.

Brinjani kasnije doseljeni : Majerovići 1, Perkovići 2.

Gornjopokupci kasnije doseljeni : Jakovci 1, Janžići 1, Majnaristi 1, Naglići 2, Petrići 3, Štimci 1.

Gospic :

Poslije turskoga odlaska 1689. na području turskoga nekadašnjega sela Gospića ostali su, čini se, samo Alići, koji su primili katoličku vjeru kad je Marko Mesić krstio ličke muslimane. To bi bio valjada i razlog zašto se Gospic u opisivanju Like poslije turskoga raspa ne spominje kao posebno, samostalno naselje. Međutim su krajische i upravne vlasti ubrzano uvidjele da je zemljište na kojem se nalazio

Gospić, središnje prema ostaloj Lici, a i prema Krbavi, pa su odmah u početku 18. st. svoju upravu stale izgrađivati na tom tlu. Tu su onda podignuti i stanovi za više vojne činovnike, a tu je smještena i vojnička glavna posada. Tako već 1707. vojni zapovjednik Like, barun Oberburg, boravi u Gospiću i ureduje u njemu.⁷⁶¹ Ipak je nastanjivanje Gospića teklo vrlo polagano. Povjerenici diobe zemalja u Lici javljali su 1713. da je gospičko područje još nenaseljeno, da se tamošnji činovnici i vojnici teško hranom opskrbljuju, a samo je tlo već mnoga godina zapušteno, jer se ne obrađuje i ne gnoji.⁷⁶²

Gospić se počeo jače nastanjivati pošto se upravno krajško središte bilo u njemu potpuno razvilo i utvrdilo. Oko toga središta nastala su i ratarska naselja, za koja su u središnjem dijelu osnovane i obrtničke i trgovačke radnje. Sve je to unišlo u svoj snažniji razvitak u drugoj poli 18. st., a pogotovu kasnije u toku 19. i 20. st.

Stalno su stanovništvo Gospiću dali ratari i obrtnici. Ovi su drugi mogli biti i iz drugih daljih krajeva, ali je ratarski dio mogao potjecati samo iz okoline i iz bližega i daljega susjedstva. Tako se i dogodilo. Naseljenici su došli iz svih okolnih i susjednih krajeva, a podrijetlom su iz svih struja.

Pod podrijetlu su i po strujama Gospićani ovakvoga stanja:

Bunjevci: Adžije 2 k., Bačići 1, Baleni 1, Balenovići 2, Biondići 1, Brklijačići 9, Brmbolići 2, Bušljete 2, Ćuline 1, Čaćići 2, Ćubelići 1, Devčići 10, Došeni 6, Duići 4, Dundovići 1, Filipovići 1, Franići 4, Golci 3, Gopci 3, Gospići 1, Ivezići 1, Japuncići 1, Jelinići 3, Jovanovići 1, Kolačevići 6, Krmpotići 2, Krpani 2, Levari 3, Lulići 1, Mandekići 1, Marasi 2, Markovići 5, Matijevići 1, Mažurani 3, Mukezi 1, Miletići 1, Milinovići 1, Milinkovići 2, Milkovići 10, Miškulini 3, Pavelići 9, Pavičići 7, Pećine 2, Pezelji 2, Popovići 1, Prpići 7, Rogići 1, Rukavine 11, Starčevići 8, Suknajići 1, Šarići 2, Šikići 4, Šimići 3, Šnarići 1, Špalji 1, Tomičići 1, Tomljenovići 5, Uzelci 2, Vrkljani 1, Vukelići 6, Vukšinići 1, Zupčići 2, Župani 2.

Kako se vidi, Bunjevci su u Gospić doselili ponajviše sa smiljanskoga i pazariskoga područja. Njihovi su rodovi kućama i najobilniji, a prema tome i najstariji u Gospiću. Bunjevci će danas u tom mjestu imati do 200 kuća, te su u hrvatskom stalnom naselju u njemu razmjerno najjači.

Ledeničani: Bani 2, Bubaši 1, Butkovići 2, Frkovići 4, Jelače 2, Matajije 3, Pađeni 2, Smolčići 1, Stilinovići 7, Svetići 9. U hrvatskom gospičkom naselju Ledeničani su razmjerno dobro zastupani.

Pokrštenici muslimani: Alići, najstariji naseljenici na tom tlu, 9, Asančajići 2, Asići 2, Begići 3, Čanići 2, Ćutići 1, Fajdići 1, Hećimovići 1, Jamičići 1, Jengići 1, Kasumovići 3, Kurteši 1, Šabani 4, Šerići 3.

⁷⁶¹ Ibid. 3, 193, 244, 287, 299.

⁷⁶² Ibid. 3, 299, 300.

Starosjedoci Brinjani i Otočani: Alari 5, Banići 1, Bićanići 1, Božići 3, Božičevići 1, Brajkovići 2, Čorci 3, Javori 1, Kolakovići 1, Konjikovići 1, Kraljići 1, Majerovići 1, Mažari 3, Mesići 1, Murati 1, Nikšići 6, Novakovići 1, Oreškovići 2, Šimatovići.

Gorani i Primorci: Antončići 2, Biljani 2, Binički 1, Crnići 3, Grgurići 1, Jugovići 1, Kolići 1, Križi 1, Kruljci 1, Paljani 2, Papeži 1, Polici 2, Prše 1, Ratkovići 3, Stipetići 1, Stošići 1, Sudari 1, Sušići 1, Štimci 6, Žagari 1.

Senjski uskoci: Rosandići 4, Rupčići 2, Sekulići 1, Ugarkovići 4. U Gospicu živi, dakako, i mnogobrojno nestalno stanovništvo koje je doseljeno iz različnih naših krajeva. Srbi u starijem i mlađem naselju uglavnom su iz prve okoline.

Lipe:

Lipe su nastanjivane u isto vrijeme kada i Gospic, a osnovne su porodice unišle u selo još u 18. st. Naseljenici su bili iz bliže okoline ili iz bližih krajeva, Hrvati i Srbi.

Hrvati Bunjevci: Adžije 10, Erege 3, Krpani 15, Rukavine 1, Vučelići 6.

Kasniji su doseljenici iz susjedstva Svetići 1 iz ledeničke, Štimci 1 iz goranske i Čorci 1 iz starosjedilačke otočke struje.

Srbi: Kekići 19, Rabatići 11.

Ribnik

Poslije turskoga raspa od snažnoga muslimanskoga stanovništva od 120 kuća ostalo je samo pet porodica koje su primile katoličku vjeru i zadržale svoje stare zemlje. Njih je našao na tom mjestu biskup Glavinić putujući po Lici. Uz njih je on zabilježio i osam kuća Hrvata koje su na to tlo doselili između 1689. i 1696.⁷⁶³ Naseljavanje ribničkoga područja nastavljeno je tada i dalje, i u popisu od 1701. bilo je na njemu sedam kuća pokrštenika i već 23 porodice doseljenih Hrvata.⁷⁶⁴ U popisu od 1712. ribničko je naselje ovim redom zapisano:

Mudrovčić Pave 8 čeljadi, Luketić Luka 9, Ivančić Franjo 6, Romic Niko 5, Franić Miho 7, Sekulić Nikola 19, Štimac Mijat 9, Paljan Ivan 5, Štimac Stipan 9, Rosandić Miho 6, Aleksić Mato 13, Jurjević Petar 11, Sekulić Vid 10, Tuteković Janko 4, Cindrić Gregor 5, Steile Petar 9, Mihaljević Mihalj 7, Ogulinac Matija 6, Duković Petar 7, Jež Matija 4, Cindrić Miheta 3, Vranešić Matija 7, Šebalj Matija 3, Panjak Ivan 3, Rogić Jureta 6, Golik Juro 4, Romic Vicko 4, Grgurić Andre ..., Smole Lovro 7, Kovačić Doro 2, Rogić Jure 5; ukupno: 216 čeljadi.

⁷⁶³ Ibid. 3, 48.

⁷⁶⁴ Drž. ark. Ibid.

Sudeći po prezimenima već u vrijeme toga popisa od 1712. u Ribniku nije živjela više nijedna pokrštenička porodica. Onih sedam, što su zabilježene 1701, napustile su Ribnik u onom djelomičnom seljenju nekadašnjih muslimana iz Like što je izvršeno ubrzo poslije te godine. Tada je u Ribniku ostalo jedino doseljeno stanovništvo koje je do 1712. popunjeno još s nekoliko novih naseljenika. Prema prezimenima veća je čest ribničkih doseljenika potjecala iz Gorskoga kotara, od Ogulina i od gornje Kupe. Toj su struji pripadali: Cindrići, Golci, Grgurići, Ivančići, Luketići, Mihaljevići, Ogulinci, Palijani, Panjaci, Smolići, Steile, Šebalji i Štimci. Iz bunjevačkoga susjednoga naselja došli su Franići, Jurjevići i Rogići, iz Senja Rosandići i Sekulići, iz Otočca Mudrovčići, a ostali su bili podrijetlom iz drugih bližnjih hrvatskih krajeva.

Današnje je stanje naselja u Ribniku ovako:

Starije naselje, doseljeno između 1689. i 1712.:

Aleksići 5 k., Dukovci 19, Grgurići 12, Jurjevići 18, Luketići 3, Mihaljevići 2, Mudrovčići 7, Rogići 1, Sekulići 26, Vranešići 1.

Doseljenici poslije 1712.:

Boljkovci 5, Brozičevići 9, Dujmovići 1, Frani 3, Golci 9, Matići 17, Misiri 1, Štajdohari 3, Župani 4.

U Ribniku su doselili i Srbi Baste, sada 5 kuća.

Počitelj

U Počitelju su pod Turcima živjeli jamačno doseljeni Srbi, koji su u vojnem turskom uređenju spadali pod tvrđavu u Ribniku. Još su u opisivanju Like 1696, 1700, 1701. i 1712. držali Počitelj kao sastavni dio Ribnika, samo kao posebno srpsko naselje. U prva tri opisa spominje se da se u njemu nalazi 40 kuća, a u onome od 1712. zabilježene su ove porodice:

Bobići 7 čeljadi, 12, 12, 5; 15 k., Božići 29, Čatijići 6, Čuturilo 6, 13, Došeni 13, 11; 4 k., Ivančevići 10, 20, 22; 17 k., Kalješići 18, 6, 12, Laskovići 11, 10; 13 k., Lubenovići 5, Ljubojevići 15, 18; 20 k., Miškovići 7, Njegovani 11, 20; 28 k., Pavlica 7, 12, 10, 14; 31 k., Radoševići 21, 20; 3 k., Rogići 8, 12; 11 k., Srdići 9, Trkulje 7, Uzelci 13; 20 k., Vitas 15, 5, 23; 22; 49 k., Vuksani 11; 12 k.; ukupno: 40 por., 504 čeljadi.

U Počitelj su uselile dvije srpske struje: jedna sa krajiškoga područja oko Otočca i Brinja, iz staroga doseljenoga naselja i iz srpskoga tabora nastalog u turskom raspu, a druga od Knina, Bukovice i Obrovca, koja je u Liku počela kretati poslije 1689. Prvoj pripadaju Bobići, Božići, Čuturile, Ivančevići, Rogići, Srdići, Trkulje, Uzelci i Vuksani, a drugoj ostali rodovi. Većina počiteljskih naseljenika došla je u razvijenim rodovima i na dobroj zemlji razvijala se uspješno.

Divo selo

Divoselo se u prvim opisima Like ubraja u područje Novoga, pa se otuda može zaključiti da su u njemu pod Turcima stanovali Srbi koji su pripadali u vojnom uređenju tome gradu. Oni su ili u potpunom broju ili u jednom dijelu u turskom raspu izbjegli u logore na krajiškom području kod Otočca i Brinja. Odande ih se jedna čest vratila u selo poslije 1689., kada je to zemljište nanovo nastanjivano. Biskup Brajković našao je 1700. u Divoselu već 70 srpskih kuća,⁷⁶⁵ a krajiški popis od te iste godine 600 čeljadi.⁷⁶⁶ Prema popisu od 1712. stanje naselja u tom selu bilo je ovakvo:

Basarići 8 čeljadi, 12, 12; 10 k., Bjegojevići 15, 20; 23 k., Bokulići 10, Burandžići 3, Bukarice 17; 3 k., Cukići 5, 9, Cvijanovići 9; 1 k., Čubrilovići 12, 7; 1 k., Dodig 5, Dugandžija 4; 7 k., Dukići 7, 11, Grijak 11, Jerkovići 25; 21 k., Jovići 7; 14 k., Jovovići 9, Kokići 8, Konjak 7, Krajinovići 11; 41 k., Lukići 12, Marinkovići 6, Matići 7, 14, 8, 5; 23 k., Motkići 10, Nefajda 7, Nikšići 7, Ostreva 7, Obradovići 17, 8, 20, 11; 48 k., Pajići 9, 10; 3 k., Pjevači 20; 42 k., Plečaši 33, 20; 43 k., Počuče 9, 8; 38 k., Popovići 10; Potkonjaci 17, 11, 7; 53 k., Radakovići 10; 6 k., Rajčevići 30; 11 k., Rabatići 14, Sekići 9, Tepšići 4, Uljanovići 11, Vojvodi i 8, Vujčići 7, Vukovoj 13; ukupno : 612 čeljadi.

U tom divoselskom naselju zastupane su dvije srpske struje. Jedna je od njih potekla sa krajiškoga područja od Otočca i Brinja. Njoj pripadaju Basarići, Cvijanovići, Dugandžije, Grijaci, Jovići, Krajinovići, Potkonjaci i Vukovojci. Rajčevići su podrijetlom iz srpskoga stanovništva u Smiljanu. Ostali su naseljenici iz sjeverne Dalmacije iz Bukovice i od Knina. Pogdje koja će porodica biti i iz desnoga Pounja.

Medak

Kako je tlo na medačkom području razmijerno vrlo plodno, ono je bilo nastanjeno jamačno i pod Turcima. Tu su age i begovi novski imali svoje unosne posjede, koje su obrađivali doseljeni Srbi. U turskom raspu i oni su se razbjegli, te je to zemljište poslije 1689. nanovo naseljeno. Glavinić je 1696. našao u Metku 70 kuća Srba, za koje spominje da su doselili iz primorskih strana⁷⁶⁷ Biskup Brajković zabilježio je 1700. u tom selu već 110 porodica, a krajiški popis iz 1701. kuća 111, a 1000 čeljadi. Popis od 1712. utvrdio je u Metku u naselju ovakvo stanje:

⁷⁶⁵ Ibid. 3, 190.

⁷⁶⁶ U drž. arhivu Ibid.

⁷⁶⁷ Colonias in Medak elegerunt Valachi seu Rasciani schismatici ex partibus maritimis illac appulsi, quorum domus recensentur 70. Ibid. 3, 48.

Ackete 14 čeljadi, 11; 2 k., Brujići 6, 17, 6; 8 k., Capitlak 5; 1 k., Crnokrak 15, 13; 5 k., Čokeše 8, 6, 8, Čalići 8, Didulica 8, Dobrčina 13, Došenovići 12, Draganići 7, 5; 1 k., Dragičevići 12, Drobnjaci 5, Đuraševići 7, Glumci 5, 4; 3 k., Gojčinovići 14, Grbići 3; 14 k., Grubići 14; 1 k., Gvozdići 7, 7, Jađov 8, Jemići 12, Jovičići 18, Kalinići 8, 14; 2 k., Koraći 9, Košutići 7, Kovačevići 6, Krekovići 9, Kuprešani 34; 34 k., Lončarevići 10, 6, Ljeskovci 10; 3 k., Ljuštine 10, 14, 7; 11 k., Maoduši 12; 38 k., Martinovići 10, Marunići 8, 7, 7; 13 k., Mečani 24, 5, Mučići 5, 15, Mihajlovići 12, Milnići 27; 3 k., Mijalići 11, Musalji 10, Orlići 11, Panjevići 22, Pavići 9, Petrovići 4, Pocrnje 4, Popovići 6, Pribići 15, Radići 25, 10, 12, Radinovići 15, Rađevići 4, Samotak 10, Selakovići 23, Starčevići 9; 1 k., Stranjine 7; 12 k., Suknajići 24, 4, 7, Šurlići 12; 2 k., Škorici 13, Tarbuk 7, 5; 4 k., Teslić 9, Travica 6; 17 k., Trbojevići 8, 16; 13 k., Vlajinići 13; 2 k., Vlajisavljevići 20; 4 k., Vračari 22, Vraničići 12, 5, Vučići 10, Ugarak 7, Uzelac 11, 21, 7, 15, 9, 9, 10, 16, 8, 2; 44 k., Vuletići 9, 12, 6, Zagorci 9, 4, 6; 17 k., Žegarci 6, 9, 7; ukupno 1160 čeljadi.

U prvotno naselje, podrijetlom od Obrovca, Bukovice i Knina, uselilo je i nekoliko porodica sa krajiškoga područja od Otočca, Brloga i Brinja. To su Brujići, Glumci, Grubići, Ljuštine, Orlići, Pribići, Škorici i Vlajisavljevići. Poslije toga popisa od 1712. unišlo je u Medak i desetak familija iz bliže okoline.

R a d u č

Pod Turcima je u Raduču živjelo muslimansko naselje koje se razvilo ispod dobro sačuvane tvrđave. Spominje ga i narodna pjesma koja zna i za vitu kulu u tom mjestu. Na dobrom tlu nalazilo se tu svakako i ratarsko i pastirsko srpsko naselje u nekoliko porodica. Neke se od njih nahode jamačno među onim Srbima koji su Raduč naselili poslije turskoga raspa. Glavinić je 1696. u tom novom stanovalništvu našao 50 kuća, a u njima 200 ljudi za oružje⁷⁶⁸ Popis od 1712. zabilježio je u njemu ovakvo stanje: Bastaja 12 čeljadi, Bjelobaba 8; 6 k., Bukarica 9, Bunčići 6, Ćelići 6, 5, 16; 5 k., Crnobrnje 6, 28, 6, 14, 7, 16; 1 k., Cvijanovići 8, Čubrile 10; 34 k., Čupelje 7, Čuruvija 6, Danovići 7, Dejanovići 4, 17, 12; 28 k., Dobrići 14, 11; 1 k., Draškovići 11; 3 k., Garići 19, Glumci 10, 13, 9; 7 k., Grubišići 12, 4 k., Ivančići 9, Ivkovići 20, Jelače 26; 6 k., Konjevići 13; 17 k., Koraći 14, Korkuti 5, Kreševići 24, 6, 11, Kulundžije 6, Ljenvaići 7; 7 k., Milekići 9, 10; 5 k., Miščevići 11; 6 k., Mrkajile 11, 8; 4 k., Pajići 6, 7, Ljiljci 17, Panjkovići 8; 1 k., Pejnovići 17, Platiše 14; 3 k., Plovići 7, Pokrajci 31, 17; 23 k., Prodanovići 7, 7, Rabatići 11, 8,

⁷⁶⁸ Habitationes (in Raduch) vallahorum Rascianorum... 50 censemur. Ibid. 3, 49.

Škorići 8, Šobati 15; 8 k., Teslići 9, 6, 7, Vukići 7, Zagorci 23, Žegarci 13, 7, 8, 14; 30 k., ukupno: 775 čeljadi.

Raduć su naselili ponajviše doseljenici od Obrovca i Knina i iz Bukovice. Sa krajiškoga područja od Brinja, Otočca i iz logora koji su nastali u turskom raspu, podrijetlom su: Bastaje, Bjelobabe, Cvijanovići, Glumci, Ivkovići, Jelače, Kovači, Ljevnajići, Miščevići, Panjkovići, Platiše, Škorići i Žegarci. Radučani su u svojoj osnovnoj seobi nastanili i susjednu Ploču, te su s tim selom i zajedno popisani 1701.

Mogorić

Mogorić nije nastanjen odmah u prvom naseljavanju Like između 1689. i 1696. Glavinić navodi da tvrđava u tom selu još stoji, da na tome tlu nema stanovnika.⁷⁶⁹ Već je u popisu od 1700. u Mogoriću zabilježeno 100 srpskih kuća,⁷⁷⁰ ali je krajiški popis od 1701. u tom selu našao samo 66 porodica sa 520-tero čeljadi. Tome drugome broju odgovara i onaj iz krajiškoga popisa od 1712. U njemu se donosi ovakvo stanje naselja u selu:

Banjeglav 22; danas 3 k., Basarići 9, 6, 4, 11; 16 k., Bobanovići 9, Boljevrkovići 7, Borkovići 11, 6; 3 k., Čankovići 12; 11 k., Đakovici 12, 16, 16; 27 k., Džodan 11; 3 k., Ferkići 20, Gajići 23, Gvojići 11, 8, Ilići 21, 26; 19 k., Jankovići 2, Justići (?) 7, Korice 8, 8, 9, 12, 8, 14, 7, 6, 16, 8; 47 k., Kravići 7; 7 k., Krmići 13, Kuduži 5; 1 k., Ljubičići 17, Maljkovići 20, 9; 22 k., Margaretići 5, 7, 6, 6, 11, 15, 7; 2 k., Vrlići 8, Zaklani 10; 5 k., Medakovići 15, Milanovići 8, Milojevići 14, 8; 13 k., Radakovići 19, 20, 15, 7, 22, 9, 8, 12; 58 k., Stojisavljevići 7; 2 k., Tepšići 3, Vučkovići 8; 8 k., ukupno: 711 čeljadi.

Naseljenici na mogoričkom području naselili su pored samoga staroga sela i zaselke: Buljmize, Ilinac, Krčevine, Ljubičице, Zaklanovu Varoš i Zebu. Čim su doselili, oni su nastanili i područje staroga sela Ploče. Stoga je i nastala ona razlika u broju kuća od 100 iz 1700. i 66 iz 1701. Mogoričani su dali u prvim godinama 18 st. nešto naseljenika i susjednim selima Bruvnu i Komiću, koja su nastajala u to vrijeme. Osim Basarića, Banjeglava i Maljkovića, koji su došli od Smiljana, odnosno od Brinja, sve su mogoričke porodice podrijetlom ili od Obrovca, Bukovice i Knina ili iz desnoga gornjega Pounja i Grahova.

Vrebac

U Vrepcu je Glavinić 1696. zabilježio 40 srpskih kuća, koje su bile izgrađene ispod stare tvrđave.⁷⁷¹ Toliko ih se našlo i 1700.⁷⁷² Krajiški

⁷⁶⁹ Arces Mogurich, Seelbar, Vranich, Cumich inter silvas et deserta a nullo incoluntur. Ibid. 3, 49.

⁷⁷⁰ Mogorich, domus schismat. 100 et suum parochum. Ibid.

⁷⁷¹ Arx Vrebac... Vallachorum sunt domus 40. Ibid. 3, 49.

⁷⁷² Wrebac domus schismaticorum ad 40 cum suo parocho. Ibid. 192.

popis od 1701. spominje na tom području i selo Pavlovac, koje je Glavinić zatekao još pusto. U oba sela bile su te godine 54 porodice sa 488 čeljadi. U popisu od 1712. cijelo je to zemljiste računano samo pod Vrebac, u kojem je utvrđeno ovakvo stanje:

Bobići 12 čeljadi, Bogdanovići 23; 19 k., Božići 21; 3 k., Cetina 29; 8 k., Crnokrak 21; 6 k., Čurčići 13, 21; 4 k., Domazet 13, Dragosavac 20, 23; 27 k., Graovac 25; 28 k., Grubići 15; 5 k., Klekovići 33, Kokoti 19, Korači 8; 3 k., Krajnovići 22, 11, 9; 13 k., Mandarići 19, 15; 32 k., Mandići 12; 2 k., Milekići 12; 11 k., Miščevići 29; 6 k., Narančići 11; 22 k., Novkovići 26, 13; 26 k., Njegomir 19; 16 k., Pavičići 8; 4 k., Popovići 26; 13 k., Rajčevići 18, Rakići 14; 6 k., Stojasljevići 16; 1 k., Sunajko 30; 10 k., Šakići 12; 3 k., Todorići 9; 5 k., Tomaši 8; 15 k., Uzelci 17, 13; 7 k., Vukovići 7, Zelenturovići 22, Zoroje 20; 12 k., ukupno 740 čeljadi.

Na vrebačko je područje doselila i jedna hrvatska porodica, Jure Kršulovića, koja je unišla u taj popis sa šestero čeljadi, a u njemu se nalaze i 22 porodice bez zemlje. Nijedna se od njih nije održala na tom tlu, nego su ubrzo odselile u druge krajeve. Poveći dio vrebačkih naseljenika potjecao je sa staroga krajiškoga područja od Otočca i Brinja. To su Bobići, Bogdanovići, Božići, Čurčići, Grubići, Korači, Krajnovići, Mandići, Miščevići, Narančići, Pavičići, Rakići, Stojasljevići, Šakići i Uzelci. Ostali su došli ili od Bukovice i Knina ili sa Grahova, od Drvara i Unca.

Bilaj

Pod Turcima Bilaj je bio jače naselje, koje se bilo razvilo ispod stare belajske tvrđave. U turskom raspu većina je muslimana iz toga mjeseta otišla na desnu stranu Une, gdje se naselila po muslimanskim naseljima u krupskom i cazinskom kraju. Na starom tlu ostale su ih ipak 23 kuće, u kojima je Glavinić 1696. našao 154 stanovnika, između kojih je 37 bilo sposobnih za vojnu službu.⁷⁷³ Njih je poslije odlaska ostalih muslimana pokrstio pop Marko Mesić kao i susjedne Ribničane, Gospićane i Budačane. I biskup Brajković zatekao je 1700. u Bilaju samo pokrštenike koji su svoj mečit pregradili u crkvu sv. Leopolda.⁷⁷⁴ Već je u slijedećem popisu Like iz 1701. zabilježeno u Bilaju i u susjednim Barletama samo 19 kuća pokrštenika, ali je popisivač zatekao i 12 porodica doseljenih Hrvata, kojih se većina nastanila u Bilaju. Popis od 1712. donosi ovakvo stanje:

Butković 6 čeljadi, Fink 2, Jurišić 2, Klemenčić 8, Mihelčić 5, Pozderac 2, Praskonja 7, Resman 3, Skenderi 13, Tomljenovići 32, Žagari 6, 5; ukupno 98 čeljadi.

⁷⁷³ Ibid. 3, 47.

⁷⁷⁴ Ibid. 3, 190.

Kako se vidi, od devetnaest pokršteničkih kuća našlo se 1712. samo tri, i to Jurišići, Pozderi i Skenderi. Sve su ostalo bili doseđeni Hrvati: Butkovići iz Ledenica, Tomljenovići iz bunjevačkoga naselja, a svi drugi iz gornjega Pokuplja.

Danas je u bilajskom naselju ovakvo stanje:

Stare porodice: Butkovići 38 k., Mihelčići 8, Skenderi 3.

Nove, naseljene poslije 1712.:

Ledeničani: Busije 20, Frkovići 1.

Bunjevci: Krmpotići 4, Krpani 1, Živkovići 3.

Primorci: Bronzovići 3, Valentići 10.

Od Otočca: Ilići 8.

Gorani: Medanići 7, Sabljaci 1, Šimunići 15 i Valentići 10.

Iz bližih krajeva Hrvatske: Ljuštik 4, Popravak 1.

Od Perušića: Culumovići 1.

Na bilajskom području nastalo je i Novo Selo, u kojem su sada ove porodice:

Borčići, sa susjednoga područja, 2 Kegljeni 2, Matići, iz Ribnika, 2, Mraovići 21, Pilipići, sa susjednoga područja, Šimunići, iz Bilaja, 4, Vidakovići, sa susjednoga područja 1.

Barlete

Pod Turcima Barlete su bile muslimansko naselje, koje se bilo razvilo pod starom utvrdom. U turskom raspu ono je napustilo svoje selo a ostale su iz njega samo dvije kuće Šerića koje su primile katoličku vjeru. Spominje ih u svom opisu 1696. Glavinić, koji na tom tlu nije našao drugoga stanovništva. Krajiški popis od 1701. obradio je zajednički Barlete, Ostrovicu i Bilaj, te se ne vidi jasno koliko su naselje imale same Barlete.⁷⁷⁵ Da ga nisu imale više od nekoliko kuća, razabira se iz činjenice što Barleta Brajković u svom opisu Like i Krbave iz 1700. uopće ne navodi. Stanovništvo u tom selu nije zabilježeno ni u općenom popisu Like iz 1712, a nema ga ni u popisu pravoslavnoga stanovništva iz 1755.⁷⁷⁶ Sudeći po tome Barlete su nastanjivane u jačoj mjeri tek od druge polovine 18. st. Osnovu naselja činili su u njima Šerići, koji su stanovali na okupu u svom varošu. Pored njih nastanili su se Srbi i Hrvati iz susjednih naselja. Od Srba su došli: Basarići (1931 kuća 38), Ciganovići (14), Lazići (3), Mikšići (5), Radmanovići (15), Rajšići (12), Rašete (4) i Sudari (7). Hrvati su ulazili najviše u Šerića Varoš, a to su bili Drenovci (2), Jelinići (1), Krmpotići (5), Stipanovići (3) i Župani (1). Ovi posljednji osnovali su i svoju posebnu varoš, gdje ih je 1930. bilo 14 kuća, Krmpotići su uselili i u Zavode (5), a s njima i Žagari (2). Čorci su u Barletama imali 5 kuća.

⁷⁷⁵ Drž. ark. fasc. o Lici.

⁷⁷⁶ Ruvarac 115.

Ostrvica

Poslije turskoga raspa u Ostrvici je u opisu Like iz 1696. zabilježeno 30 srpskih kuća.⁷⁷ Brajković ih je 1700. našao oko 40, a krajiški opis od 1701. 34 kuće.⁷⁸ U popisu od 1712. utvrđene su u tom selu ove porodice:

Basarići 27 čeljadi; 38 k., Bogdanovići 4; 2 k., Bunčići 8, Ciganovići 8; 14 k., Čuturilo 7, Čorkovići 9, 8, 11, Dabići 6, Dimići 13; 39 k., Kekići 4, 5, Kolundžići 4, Kosići 6, Kranjčevići 7; 6 k., Ljubači 10, Mišići 11, Petkovići 15, 17, 10; 13 k., Polovine 13; 14 k., Radmanovići 17, 8, 17; 19 k., Rajšići 11, 7, 9, Savatovići 12; 6 k., Stankovići 16, 24; 3 k., Sudarovići 20; 8 k., Šašići 30; 4 k., Teslići 16; 17 k., Tolići 4, Tomičići 11, Vraničići 10; ukupno: 418 čeljadi. Između srpskih naseljenika u Ostrvici krajiškoj struji od Otočca i Brinja pripadaju samo Bogdanovići, Čuturile, Mišići i Stankovići. Basarići su od staroga naselja na smiljanskom području, gdje su živjeli pod Turcima. Svi ostali došli su ili strujom od Unca i Grahova, ili od Knina i Bukovice.

Na ostrvičko zemljište doselile se i na njemu su se održale i dvije hrvatske porodice, obje iz otočkoga starinačkoga naselja: Mesići (danas 3 kuće) i Čorci (8).

h) Buničko područje

Za turskoga vremena u samom Buniću u tvrđavnom naselju živjeli su muslimani, ali su pored njih stanovali i Srbi koji su tu nastanjeni oko 1550. Oni su zauzimali i područje Debeloga Brda, Šalamunića, Krjavice i Kozjana. U ratovanju u 1685. većina je toga srpskoga stanovništva izbjegla otuda na krajišku stranu gdje su bili smješteni u logorima kod Brinja. Od 1698. počelo se na to buničko zemljište naseljavati i novo stanovništvo koje je došlo od česti od brloškoga, brinjskoga, viličkoga i dabarskoga naselja, a od česti od onoga u logorima kod Brinja, u kojima se od 1685. nalazilo podeSETAK srpskih porodica, doseljenih te godine na krajiško tlo od Bunića. To seljenje vodio je Dobrivoj Knežević iz Lučana kod Brinja, kojega će nešto kasnije postaviti i Krajina kapetanom u novouređenoj kapetaniji buničkoj. Novi naseljenici zatekli su u Buniću osam kuća pokrštenih muslimana, koji su ostali od staroga tvrđavnog naselja. Popis od 1712. utvrdio je na buničkom području, u samom Buniću, u Debelu Brdu i Šalamuniću, Krjavici i Kozjanu ovo naselje. Ono je poredano po kućama kako je izvršeno nastanjivanje:

⁷⁷ Incollunt hanc plagam (Ostroviczm) Vallachorum seu Rachianorum patres familias 30. Lopatić Spom. 3, 49.

⁷⁸ Ibid. 3, 190. Drž. ark. ibid.

Knežević 21 čeljadi; 62 k., Hinić 22, 27; 42 k., Vujaković 13, Obse-nica 11; 7 k., Sekezović 11; 1 k., Čuvelija 26, Veseličić 18, Hrnja-ković 28; 18 k., Petrović 8; 3 k., Garanjan 5, Panjković 27, 18; 27 k., Beli Petar 9, Zaklanović 13; 19 k., Heror 26; 16 k., Jelovac 29; 9 k., Holbina 23; 9 k., Ostojić 14, Heror 28, Milošević 1, Heror 3, 8, Pu-pavac 32, 10, 22; 12 k., Matijević 25, 17; 6 k., Cepidlak 6, Domaze-tović 2, Seiz 13, 11, 4, 15, 11, Heror 43, Šerbećić 14; 17 k., Despo-tović 15; 2 k., Šerčević 4, Cepidlak 6, Dražić 21; 6 k., Sladić 11, 4; 7 k., Vlajisavljević 8; 33 k., Rastić 77; 6 k., Jelovac 3, Obseničić 13, Panjković 16, Njegovanović 13, 10; 24 k., Dolina 9; 1 k., Sadžak 12; 3 k., Cvitanović 5, Njegovanović 10, 14, Prica 3; 1 k., Njegovanović 8, Pribić 26; 11 k., Stanković 23, 8; 13 k., Durus 7, Rapaja 35; 62 k., Danjelović 23, Ratković 10; 11 k., Danjelović 23, Ratković 10; 11 k., Pražić 7, 8; 1 k., Ratković 11, Mirić 15; 43 k., Sirovica 7, Ratković 4, Knežević 36, Židen 16, Miljanović 5, 6; 5 k., Čalić 8; 4 k., Mareljević 26; 6 k., Vranić 25; 2 k., Bošnjak 19, Dozetović 19; 31 k., Sedlar 5, Drljanović 6, 5; 5 k., Mirić 19, 6, Stanković 18, Malbaša 11, Batinić 25; 5 k., Bižić 14; 2 k., Moreljić 6, Vranešić 23; 5 k., Vuko-jević 9, 3; 2 k., Pripunić 29, Dopudža 16; 1 k., Mirić 6, Božanić 28; 3 k., Kovačević 18; 7 k.; ukupno 1376 čeljadi.

U tom su stanovništvu od Brinja: Batinići, Božanići, Kneževići i Vranješevići, od Brloga Miloševići, Panjkovići, Price i Rapajići, od Dabra Vlajisavljevići, od Vilića Erori, Hinići, Jelovci, Domazetovići, Malbaše, Pupavci, Sekezovići i Sladići, od Kosinja Pražići i Pribići, a ostali su iz onoga naselja u buničkom logoru, a dakako, po koja je porodica i iz drugih srpskih susjednih skupova.

U popisu od 1712. zabilježeni su Rastići, jedini od bivših muslimana, i to samo sa jednom porodicom. Otuda se vidi da je drugih sedam pokršteničkih porodica iz Bunića nestalo između 1701. i 1712. One su odavde odselile zbog teških prilika, kao što su to tih godina učinile i mnoge druge nekadašnje muslimanske porodice u Lici.

U Pećane, selo južno od Debeloga Brda, navraćena je također struja sa krajiškoga područja, ali je nekoliko porodica doselilo i iz logora kod Brinja. U popisu od 1712. zabilježeno je ovakvo stanje:

Bižići 12 čeljadi, 5, 3, Budisavljevići 21, 28 k., Krekovići 12, Mas-nikose 7, Mihajlovići 5, 8, Pražići 25, 7, 14, Svilari 16, 7; 41 k., ukupno: 142 čeljadi.

Od tih porodica Budisavljevići su došli od Brloga, Bižići i Svilari od Vilića, a Pražići od Kosinja. Između njih su se vrlo dobro razvijali Budisavljevići i Svilari, koji zajedno drže dvije trećine stanovništva. Tim rodovima to su i najjača naselja.

Na buničko područje došlo je do 1712. i dvadesetak porodica, koje su te godine bile još bez zemlje, a nisu je ni kasnije stekle, te su odselile.

Sa bunićkoga zemljišta prešlo je nekoliko porodica u Pećane i dalje na udbinsko tlo. Poveći broj preselio ih je poslije svištovskoga mira i na istočnu stranu Plješevice od Petrova sela do Bihaća gdje su imale vrlo dobar razvitak.

i) Udbinsko područje

Udbina i zemljište oko toga staroga središta Krbave počeli su se poslije turorskoga raspa naseljavati od 1698. Za godinu, dvije ono je bilo u većoj česti nastanjeno. Biskup Brajković našao je na tom tlu već mnogo stanovništva, iako je Antonije Coronini još 1697. tvrdio da tu nije bilo nikoga drugoga osim stražara u Udbini koje su davali Ličani.⁷⁷⁹ Stražu su u tom gradu čuvali, dakako, i Otočani, Brinjani i Brložani, i od njih će biti podrijetlom mnogi naseljenici na tom udbinskom području.

Za Udbinu je Brajković 1700. javio da se u njoj nalazi oko dvadeset kuća Bunjevaca.⁷⁸⁰ Desetak godina kasnije, prema popisu od 1712, stanje naselja u tom mjestu bilo je ovakvo:

Bašić 7 čeljadi, Bižanović 9, Blažanin 10; 2 k., Crvenković 6, Gajer 8; 2 k., Galijan 8, Gladuša 4, Ivković 7, Jurčić 8, Karakaš 6, Kosinac 12, Kotoranin 7, Krmpotić 6; 16 k., Krznarić 10, 6; 13 k., Majerle 4; 1 k., Mance 7, Mesić 2, 11; 8 k., Novačić 7, 4, 9; 13 k., Perković 6, Rajković 18, 4; 17 k., Rosandić 5; 2 k., Ružić 12, Sabljak 11; 8 k., Santić 6, Sertić 12; 25 k., Robić 4, Stanković 7, 9; 6 k., Stošić 7, Studen 5, Pezelj 8, Šutija 6, 5 k., Tičak 6; 5 k., Tuteković 7; 1 k., Toljan 8, Trtanj 15; 5, 5; 17 k., Fran 8; 4 k., Robić 8, Fumić 11; ukupno: 527 čeljadi.

U svemu je te godine u Udbini bilo 46 kuća, više nego još jedanput prema 1700. Ti su naseljenici bili podrijetlom ili od Brinja i Otočca iz starinačkoga naselja (Blažani, Karaši, Krznarići, Mesići, Novačići, Perkovići, Rajkovići, Sabljaci, Sertići, od Brinja, Santići od Otočca), ili iz Primorja sjeverno od Novoga (Bašići, Bižanovići, Crvenkovići, Frani, Gladuše, Ivkovići, Kosinci, Kotorani, Ružići, Polići, Stankovići, Stošići, Studeni, Toljani, Trtnji, Tuteki, od Ledenica Jurčići, Krmpotići, Pezelji i Tičaki iz bunjevačke struje, Rosandići iz Senja, Gajeri, Galijani, Mance, Majerle, od gorjnega Pokuplja, Fumići od Bosiljeva. Kako se vidi, najbrojniji su među tim doseljenicima, razmјerno, bili Brinjani, koji su nekoliko godina od 1689. dalje davali glavnu stražu u Udbini te su to tlobodro poznavali. Osim toga nastanjivanje udbinskoga popručja vršio je jedan od Holjevaca, član porodice koja je imala posjede na brinjskom zemljištu. Iz popisa se vidi da u Udbinu nisu doselili veći rodovi, nego porodice srednje ili manje veličine. U kas-

⁷⁷⁹ Lopašić Spom. 3, 110.

⁷⁸⁰ Ibid. 3, 191.

nijem razvitku najbolje su napredovali Brinjani (Krznarići, Novačići, Rajkovići, Sertići i Sabljaci), a pored njih i Bunjevci Krmptovići. Kasnije su u Udbinu doselili i Butkovići 2 k., Dogani 9, Dubravci 8, Marušići 2, Milobare 2, Osmanovići 3, Piščevići 2, Rupčići 9, Sekulići 1, Šurilovići 3, Trpčići 7, Vrbanci 1.

Sjeverozapadno od Udbine, na tlu staroga Rebića, naseljeni su Srbi. Popis od 1712. našao je u tom selu ovakvo stanje: Čosići 21 čeljadi; 9 k., Čuk 9, Jančići 6 i 12, Lenkići 5, Mirići 5; 1 k., Momčilovići 5; 10 k., Sekula 13, Šestani 8, Todorići 6, 5, 7, Travice 8; 1 k., Trkulje 11; 5 k., Vukoderi 6.

Od njih su Mirići od Vilića, Momčilovići od Kosinja, Trkulje od Dabre, a ostali su došli strujom od Knina i iz Bukovice. Južno od Udbine u širokoj drazi nalazi se dobro tlo na kojem se prije Turaka bilo razvilo selo Mutilić. Za turanskoga vremena tu su stanovali muslimani sa nešto srpskoga stanovništva. U ratovanju od 1685—1689. oboji su se rasuli, i zemljište je ležalo pusto. Na njega je Krajina od 1698. dalje nastanila s jedne strane Hrvate, a s druge Srbe. U dobro očuvanu staru tvrđavu postavljen je porkulab, a tu je službu 1712. vršio jedan od Dubravčića iz starinačkoga otočkoga naselja. Te godine bilo je u Mutiliću stanje naselja prema popisu ovakvo:

Hrvati :

Agustići 7 čeljadi; Bakarići 7, 8; 4 k., Crnković 7; 10 k. Cvitkovići 11, 7, 8; 10 k. Vrbanjci 5, Dubravčići 8, 8, Gašparovići 5, 5; 3 k., Gerići 8, 4, Jandrlovići 7, Žagari 6, Juretići 8; 5 k., Mumići 8, Munići 4; 1 k., Pintari 8; 3 k. Štajduhari 9, Trdine 8, Valentići 8, Željko 5; ukupno: 169 čeljadi.

Od njih su Crnkovići i Žagari prešli nešto kasnije i u Rebić i Pišać 3 k. Poslije toga popisa od 1712. u Mutiliću su naseljene i hrvatske porodice Bakrači 2 k., Kalci 2 k., Kovačići 15 k., Milobare 17 k. i Piščevići 13 k., Tutekovići 4 k., Vrbanac 3 k. Iz otočkoga starinačkoga naselja potječu Cvitkovići i Dubravčići, a svi su ostali od gornjega Pokuplja, od Broda, Gerova i Moravica. Sve su te porodice došle u Mutilić u srednjoj jakosti, pa takav im je bio i kasniji razvitak.

Srbi :

Basare 9, Baste 10, 6; 19 k., Dopude 14; 19 k., Galovići 19, 1, 9; 14 k., Hajduci 5, 9, 2, Basarići 14, Kneževići 18; 16 k. Komadine 6; 3 k. Kosovci 11; 5 k., Kresojevići 16, Krnjajići 13; 2 k., Krnjaci 5, Lončari 18; 17 k., Lubeni 7, Majstorovići 15 k., Oštrokape 16, Perići 9; 10 k., Popovići 12, Radakovići 8, Stanići 9, 8; 15 k., Uzelci 6, 16, 9, 10; 54 k.; ukupno: 327 čeljadi.

Od tih porodica neke su se naselile na područjima Čojluka, Onđića i Kurjaka koja su u popisu od 1712. bili dijelovi Mutilića, a tek su kasnije postala samostalna sela. Po podrijetlu iz brinjskoga su naselja Galovići, Hajduci, Kneževići, Kosovci i Lončari, Uzelci, Baste

i Lubeni od Kosinja, Basare od Smiljana, a ostali su od Knina. Većina tih porodica, osobito one sa brinjskoga tla, došle su s jačim brojem članova, te su se i dalje dobro razvijale.

Visuć, jugoistočno od Udbine, bio je ponovo nastanjen već do 1701. kada ga Brajković spominje kao srpsko selo ispod Udbine⁷⁸¹ Do popisa od 1712. u njem je bilo ovakvo stanje:

Banovići 5, 9, 14, Baraković 6, 6, Bruje 6, 7, Bukarice 3, Cvjetničani 16, 16, 9, 7; 9, 9, 12, 7; 54 k., Čakalići 19, 9, 6, Grahovci 6, Jančići 4, 9; 1 k., Jarići 14, Javorovići 12, 6, 9, Kuntići 8, Korači 15, 23, 4; 43 k., Kosanovići 24, 10; 25 k., Jednoočić 15, Kovačevići 6, 16, 8, 16, 7; 177 k., Lazići 3, Milkovići 8, Miloševići 13, 15; 35 k., Matići 29, Marinovići 6, Milojevići 8, Mršići 11, Paunovići 10, 8, Poznanovići 13, 9; 13 k., Price 6, Prodanovići 4, Radanovići 6, Tepavci 10, 14; 6 k., Varičaci 13; 3 k., Vranješ 13; 6 k., Vrlići 9, 9, Vukinići 3, Žutići 6; ukupno 633 čeljadi. Kasnije su u Visuć doselili i Tišme, 23 k. koje su se u tom selu dobro razvijali. Osnovu toga naselja činili su doseljenici sa krajiškoga područja od Brinja, Dabra, Brloga, Plaškoga i Kosinja (Cvjetničani, Javorovići, Kosanovići, Miloševići, Poznanovići, Price, Radanovići, Varičaci i Vraneševići), a na tu su podlogu došli naseljenici od Knina. Prvi su doseljenici bili dobro razvijene porodice koje su stekle i najbolje zemlje. One su uglavnom razvile velike rodove, osobito Cvjetničani (danas obično Cvjetićani), Kosanovići, Miloševići i Poznanovići, te imaju veliku većinu u selu.

S istočne strane brda Srednje gore u plodnoj dolini između obje kose ležala su selišta doturskih sela Srednje Gore i Kurjaka. U staroj kurjačkoj tvrđavi brinjski i brloški krajiški vojnici držali su stražu od 1689. kroz nekoliko godina dalje. Kada se od 1698. to udbinsko područje započelo nastanjivati, bili su tu prvi naseljenici od Brloga i Kosinja koji su služili u krajiškoj vojsci. To su bili Baste od Kosinja i Orlovići od Brinja sa međe prema Brlogu. U to vrijeme računali su se Srednja Gora i Kurjak u jedno zemljiste, te su se ti naseljenici nastanili i na jednoj i drugoj strani. Pored njih naselile su se i porodice koje su bile došle u struji od Knina i Bukovice. U krajiškom popisu od 1701. zabilježene su zajedno u Srednjoj Gori i Kurjaku 34 kuće. U popisu od 1712. utvrđeno je ovakvo stanje:

Baste 7, 9, 5, 8, 14, 16, 12, 32, 10, 14, 16; u Srednjoj Gori 54 k, u Kurjaku 19, Đukići 11, 18, 13, 12, 16, 12, 8; u Kurjaku 66 k., Grkovići 2, 12, 8, 12; u srednjoj Gori 5 k., Grubačići 16, Glušice 5, 1 k., Dragaševići 13, Kalanji 12; u Kurjaku 12 k., Kljajići 24; 24 k., Kovačići 8, Kresovići 8, Kugići 17; 3 k., Matići 18; 11 k., Mitrovići 9, Orlovići 11; 13 k., Poljaci 7, Radakovići 20; 14 k., Stankovići 20, Vučenovići 5; ukupno 478 čeljadi.

Kako se vidi, samih je Basta u to vrijeme bilo na tom području preko trećine cijelog stanovništva, a bili su jaki i Đukići iz knin-

⁷⁸¹ Ibid. 3, 191.

ske struje. Na kurjačkom tlu bili su se od tih porodica nastanili dio Basta, zatim Đukići, Kalanji, Kljajići i Matići. U Srednju Goru doselili su kasnije Cvjetičani 4 k., Čankovići 18 k. i Ilići 8 k., ali su se mnoge od starih porodica rastraćile. Baste i Orlovići drže danas polovinu cijelog stanovništva toga sela, a samo Baste dobre dvije petine. U Kurjaku su se sve naseljene porodice dobro razvijale. Đukići, dakako, drže polovinu od cijelog naselja.

Na plodnom komičkom polju našlo se 1701. već 60 kuća novih srpskih naseljenika. U popisu od 1712. zabilježene su ove porodice:

Arambašići 11, Batinići 13, 3 k., Bosići 12, 8, 12 k., Ćurčići 8; 18 k., Đuranovići 9, Egići 5; 2 k., Grozdanići 12; 4 k. Lenići 8, Lenkići 21, Ličevići 4, Lučići 18, 8, 15, Marijanovići 10, Mirkovići 10, 22 k., Miščevići 6; 4 k., Momčilovići 8, 25, 16 k., Opačići 17, 2 k., Opalići 14; 13 k., Osmokrovići 9; 2 k., Osorci 8, Pavlice 13; 38 k., Potkonjaci 14, Ružići 12, 2 k., Skokići 13, Sunajke 7; 3 k., Teklići 6, 11, Vukovići 18, 18, Vukmanovići 15; 9 k., ukupno: 386.

U tom popisu već je dvadeset i sedam porodica u tom selu manje, a to znači da su između 1701. i 1712. bile odselile na drugo tlo. I u Komiću su osnovni naseljenici sa krajiškoga područja, i to Batinići od Brinja, Ćurčići, Grozdanići, Mirkovići, Opačići, Ružići i Vukmanovići od Vilića, Miščevići i Momčilovići od Kosinja, Potkonjaci od Dabre. Ostali su doseljenici bili od Knina i Bukovice. Kasnije su u selo došli Dautovići od Knina i Lavrnje od Brloga. U selu su najbolje razvijeni Pavlice, ali krajiška struja ima većinu. Dесetak porodica se već istračilo.

Mekinjar i Tolić bili su nastanjeni već 1700, i srpsko stanovništvo u ta dva sela spominje Brajković u svojem opisu.⁷⁸² U krajiškom popisu od 1712. zabilježene su ove porodice: Adamovići 5; 1 k., Banići 22, 16, 6; 8 k., Basarići 5, Bastaše 6, Bobići 7, Bosnići 6, 9, 9; 5 k., Brkići 18, 13; 2 k., Brujići 4, Cvjetičani 7, 9; 1 k., Čankovići 23, Dumenići 6, Jergovci 7, Kliske 7; 5 k., Kozlice 11; 6 k., Lončari 9, Marinkovići 6, 8, 4; 13 k., Mastelice 9; 4 k., Milakovići 7, Mrkobrade 13; 4 k., Opačići 13, Ostojići 9, Perići 10; 8 k., Potekići 8, Potkonjaci 14, 18, 9; 12 k., Polovine 7, Poznanovići 15, Pričići 9, 11, Radovanac 11; 5 k., Repci 31, Romići 11; 1, Suknajići 4, Svilokosići 8, Šegani 8, Trkulje 16, 6; 4 k., Uzelci 9, Vračari 34; 12 k., Vukovići 11; 8 k., Zjajvuci 9; 2 k., Zorice 17, 7; 9 k., Žakići 14, 21, 8, 4, 6, Zjajvuci 9; 2 k., ukupno: 632.

Osnovnu podlogu naselju i u Mekinjaru dali su naseljenici sa krajiškoga područja od Brinja, Dabre, Vilića, Brloga i Kosinja, a među njima i stari naseljenici od Smiljana (Basarići i Uzelci). Sa toga krajiškoga tla potječu Bastaše, Bobići, Bosnići, Brujići, Cvjetičani, Kliske, Lončari, Milakovići, Opačići, Potkonjaci, Poznanovići, Pričići (Price), Repci, Šegani, Trkulje i Zorice, a oni su 1712. imali većinu u selu. Kasnije su doselili Beokovići 6 k., Ćulajevići 3 k.,

⁷⁸² Lopašić *ibid.* 3, 189.

Divjaci 2 k., Mandići 1 k., Radeke 9 k., Ribarići 3 k., Šakići 13 k., od kojih su Divjaci od Vilića, a Šakići od Brinja. U 18. i 19. st. u Mekinjaru su se rastraćile izumiranjem ili iseljavanjem mnoge porodice, a razvijenih rodova i nema u tom selu.

U Pišaću je pod Turcima u staroj tvrđavi stajala jaka posada, te je to utvrđenje pored udbinskog smatrano najjačim u Krbavi.⁷⁸³ Pod gradom bilo se razvilo i podgrađe s muslimanskim stanovništвом. Od 1689—1697. stajalo je ono pusto, samo su krajišnici od Otočca i Brinja čuvali u starom gradu stražu. Kad je onda 1698. započelo nastanjivanje Krbave, na pišačko tlo doselili su najprije naseljenici sa krajiškoga područja. U Brajkovićevu opisu tih krajeva od 1700. napominje se za Pišać da je jače srpsko selo.⁷⁸⁴ Ti krajiški naseljenici, uz koje su prišli i oni od Knina i Bukovice, zahvatili su i područje Tolića i Švračkova Sela, susjedna Pišaću, prvo sa južne, a drugo preko kose sa zapadne strane. Nastanjivanje i uređivanje toga naselja vodio je sa krajiške strane jedan iz porodice Čoraka iz hrvatskoga starinačkoga otočkoga naselja kojega je Krajina postavila porkulabom u starom pišačkom gradu. U popisu od 1712. on je zabilježio u tom selu ovakvo stanje:

Borići 10, 15, 9, 7, 19, 7, 6, Bunčići 4, Cvijanovići 7, 16; 13 k., Corci, porkulab, 25, 11, 7, 12, 8, 6, 9; 25 k., Grbići 16; 9 k., Gusići 17, Končari 6, Korice 6; 7 k., Kosanovići 19; 7 k., Lemajići 37; 18 k., Ljubovići 6, 6, 18; 7 k., Malovići 11, Milijaševići 5, 5; 5 k., Momčilovići 7, Opačići 10; 1 k., Smiljanići 11, 11, 6, 10; 59 k., Stanići 21; 5 k., Stopići 10, Svilari 18, Šajatovići 4, Šajkovići 22, 16, 20, 6, 6; 13 k., Štetići 19; 6 k., Teslići 8, Vukašinovići 13, Vukmirovići 19; 19 k., Zorica 25; 4 k., ukupno: 602.

Između tih naseljenika Vilićani su bili Borići, Grbići, Končari, Opačići, Svilari, Štetići i Vukmirovići, od Brinja Smiljanići i Stanići, od Plaškoga Kosanovići, od Kosinja Cvijanovići i Momčilovići, od Smiljana Lemajići. Ostali su bili od Knina i Bukovice. Većina tih porodica nastanila je dobre zemlje u Švračkovu Selu, a Cvijanovići i Smiljanići ostali su na pišačkom tlu, gdje su se ti drugi vrlo dobro razvili.

Porkulab Čorak doveo je na to pišačko područje i svoj rod, od kojega je naselio sedam kuća sa sedamdeset osam čeljadi. Njima je dao dobru zemlju u samom Pišaću, gdje su se oni nastanili u skupu i dobro razvijali. Hrvatska su porodica bili i Bunčići, kojih su se suplemenici naselili u susjednom Podlapcu, a kasnije su doseđeli i Žagari (3).

Srednji i južni dio podlapačkog polja naselili su Hrvati iz one iste struje što je nastanila i susjednu Udbinu i Mutilić. Naseljavanje rukovodio je kapetan Holjevac, koji je i svoju porodicu doveo na to tlo. U Brajkovićevu opisu od 1700. bilo ih je 40, a u krajiškom

⁷⁸³ Ibid. 3, 52.

⁷⁸⁴ Ibid. 3, 190.

od 1701., koji je svakako tačniji, 37 kuća sa 266 čeljadi. U starom utvrđenju stanovao je Holjevac, koji je tu bio i vojnički zapovjednik. Popis od 1712. utvrdio je ovakvo stanje:

Belobrk 9, 1 k., Blažani 11, 7, Bobani 7, Bunčići 9, 7; 17 k., Dasovići 4, Delači 8, Fumići 8, Grgurići 3, Holjevcı 9, Hudorovići 2, 7, Jančići 5, Javori 8; 11 k., Jernići 3, Karakaši 8; 14 k., Klemenji 9, Korice 13, Lucići 10, Maličići 3, Maravići 3, Markovići 7, Matkovići 7, Mlinarići 7, Novakovići 10, Opačići 11; 1 k., Patarani 6; 5 k., Pauni 9; 14 k., Petanovići 4, 8; 4 k., Perkovići 9; 23 k., Robinići 5, 6, Rosandići 12; 23 k., Rožići 6, Sertići 6, 18; 22 k., Sudac 8, Škrbine 10; 6 k., Šetići 13, Špehari 16; 11 k., Špoljari 3; 1 k., Štrk 7, 5; 3 k.; Vlajinići 5, Vukovići 10; ukupno 409. Kasnije su na to zemljiste doselili i Mažari 14 k. (od Bihaća), Mikulčići 3 k., Poljaci 2 k., Alari 9 k. (Haleri iz gornjega Pokuplja), Barci 3 k. iz Primorja, Begići 10 k., Brezici 5 k., Devčići 2 k., Janžići 4 k., Matanići 22 k. Osnovnu su podlogu u tom naseljavanju činili Brinjani, otkud je bio i Holjevac koji je seobu vodio. Tom su brinjskom strujom došli Blažani, Dasovići, Fumići, Holjevcı, Javori, Karakaši, Korice, Maravići, Matkovići, Perkovići, Sertići, Udomorovići, Vlajinići i Vukovići. Rosandići su iz Senja, a ostali su iz gornjega Pokuplja i od Ogulina. U 18. i 19. st. poveći se broj porodica u Podlapaći istračio izumiranjem ili seljenjem. Među onima, što su se održali, Brinjani čine gotovo polovicu naselja.

I Jošani, selo s istočne strane Krbavskoga polja, bili su već do 1700. naseljeni. Spominje ih Brajković zajedno s Pećanima,⁷⁸⁵ a tako isto i krajiški popis od 1701. Popis donosi ovakvo stanje:

Arambašići 8; 4 k., Banjani 17; 14 k., Cvijanovići 32; 7 k., Diklići 15, 11, 3; 19 k., Dogandžići 6, Dragičevići 17, Dražići 18, 15; 19 k., Egići 8; 8 k., Grahovci 14; Kamenko 6; 4 k., Kurinjci 3, Mandići 19, 17, 9; 40 k., Majstorovići 10; 2 k., Masnikose 13, Mašići 32; 13 k., Mrkobrađe 11, 12, Narančići 8; 2 k., Panjkovići 11, Radakovići 36, 31, 14, 12, 18, 4; 100 k., Radoševići 21, Radulovići 9, Rađenovići 12, Sadžaci 18; 6 k., Stojakovići 5, Štimci 9, Vlatkovići 8, 25, 3, 21; 16 k., Vukmanovići 6, 8; 5 k.; ukupno: 589.

Između tih naseljenika podrijetlom su bili od Vilića Arambašići, Banjani, Cvijanovići, Diklići, Dugandžići, Grahovci, Kamenko, Mandići, Mašići, Narančići i Vukmanovići, a Panjkovići od Brloga. Ostali su došli strujom od Knina. Veći broj porodica doselio je s većim brojem svojih članova, a neke i u velikim zadugama. Kasnije su se vrlo dobro razvijali Mandići, a osobito Radakovići, koji su oko 1810. imali stotinu kuća. U selu su 1712. zabilježeni i Štimci, koji su se kasnije rasuli.

⁷⁸⁵ Ibid. 3, 190.

j) Lovinačko područje

Ono se protezalo od Ploče do Gračaca s jedne i druge strane potoka Ričice, sa zapada duboko u Velebit, sa istoka do Komića i Bruvna. Na tom zemljištu ima dosta ravnoga tla, nekoliko jakih potoka sa obilno vode i nižih šumovitih glavica. Velebitsko podgorje puno je šume, a takva su i brda s istočne strane. Tlo je povoljno i za ratarsku i za pastirsku privredu.

Pod Turcima muslimani su živjeli u Lovincu kao tvrđavno naselje, a pojedini jači posjednici imali su kule na svojim zemljama. Kmetsko stanovništvo bili su srpski doseljenici, ali njihov broj nije bio velik. Na krajišku stranu u 17. st. nije otuda bilo seljenja, kao što ga je, na primjer, bilo od Korenice i Ribnika. U ratovanju od 1685. i 1689. krajiška vojska nije ni prodirala u taj kraj, jer je i muslimansko tvrđavno naselje tu bilo slabo. Ono se rasulo odmah kako su Perušić, Novi, Bunić i Udbina pali, te je izmaklo preko Bruvna i Mazina na desnu stranu Une. Tada je otuda iselilo i kmetsko stanovništvo, i to je lovinačko područje od 1689. ostalo pusto. Krajiška vlast postavljala je otada u lovinačku staru tvrđavu jaku stražu, ali je zemljište još 1696. ležalo nenaseljeno. To isto javio je 1697. i kapetan Antun Coronini. Prema tome to je zemljište naseljeno 1698. ili 1699, otprilike u isto vrijeme kada su stanovništvo stekle i Korenica, Bunić i Udbina. Već je 1700. biskup Brajković u svom opisu crkvenoga stanja u senjskomodruškoj biskupiji izvjestio da se u Lovincu nahodi 80 kuća Bunjevaca. Godinu dana kasnije krajiški popis našao je u Lovincu već 94 kuće Bunjevaca. Još je Brajković pod Lovincem zabilježio oko 30 kuća Srba, a isto ih je tako na tom tlu našao i krajiški popis od 1701. ali u 21 kući. U njemu je zapisano i mjesto Parčić, u kojem su ti Srbi živjeli. To će biti kasnije i današnje selo Kik, u kojem žive Srbi, a nalazi se pored Parčića, gdje su sami Hrvati.

Krajiški popis od 1712. zabilježio je na lovinačkom području ovako stanje:

Anići 21, Babići 19; 14, k., Baleni 6 3 4; 30, Baričevići 3; 4, Blaževići 21; 17, Brkići 8; 24, Budiselići 15, Cvitići 12, Čuljati 14, 16; 9, Dorići 11, Dragičevići 6; 21, Duići 14; 5, Despoti 16; 3, Beronjići 10; 1, Filipovići 8, Filipovići 4, Gnijatovići 6; 19, Japundići 12; 17, Jelići 8; 5; 3, Jerkovići 12; 4, Karani 13, Katalinići 17; 9, Klarići 8; 5, Klepići 5; 8, Kneževići 21; 45, Kovačevići 21, 7; 34, Kruncići 8, 8, Krpani 13, 19, 12, 7, 13, 9, 9, 6, 11; 59, Mataije 37, 8; 14, Matijevići 10, 34, Mesine 7, Mikezi 5, 4, Miletici 20; 31, Mrkobradi 12, 14; 8, Mrsnići 7, Panjevići 11, 4, 16; 12, Panjići 12, 9, 4, Pastuhovići 6; 29, Pavelići 18; 27, Pavičići 27, 25, 13; 45, Pešuti 10; 16, Rastići 9, 8, Rupčići 9, 11, 17, 17; 23, Zubčići 15, Jurjevići 3, Sekulići 27; 19, Serdari 14, 18; 9, Skorupi 8; 10, Smolčići 11; 11, Stevanići 9, 11, Strmotići 22, 7; 4, Šarići 18, 24, 9; 65, Šegotići 18; 4, Šilovići 20; 6,

Župani 9, Šulentići 13, 28, 4, 14, 7; 30, Tomičići 13; 33, Tomljenovići 11, 9, 4; 12, Vičići 11, Vidakovići 7; 9, Vrbani 10; 7, Vrkljani 14, 16; 38, Vukašinovići 11, 17, 7.

Seljenje na lovinačko područje uredila je Krajina, a za to je bila odredila kapetana Stojana Kovačevića iz staroga bunjevačkoga roda što je od Baga bio doselio na Smiljansko polje. On je u seobu na lovinačko zemljiste poveo pojedine porodice sa smiljanskoga i pazariškoga područja, a dosta njih i iz baškoga podgorja. Seoba je zahvatila i neke porodice (Budiseliće i Cvitiće) iz samoga Liča. U nju su unišli i Ledeničani Matajije i Smolčići, a isto tako i Senjani Rupčići i Sekulići. Iz staroga krmpotskoga naselja podrijetlom su bili Baleni, Jurjevići, Matijevići, Miletići i Skorupi, a od onoga iz 1627. Blaževići, Krpani, Pavelići, Tomičići i Tomljenovići. Pod vodstvom Stojana Kovačevića na lovinačko zemljiste doselile su i dvije srpske porodice Panjevići i Vukašinovići. Prvi su od njih danas u Štikadi, drugi su se već rasuli.

Nešto poslije popisa od 1712. naselili su se na lovinačko tlo Badžeci, Brkljačići, Budaci, Čavčići, Došeni, Ivanušići, Jagari, Laktići, Margeete, Markovinovići, Matovinovići, Peršići, Prpicci, Račići, Rončevići, Rukavine, Skenderi, Zdunići i Žagari. Između njih su Žagari iz gornjopokupskoga naselja, Zdunići iz ledeničkoga, a svi su ostali Bunjevci iz različitih njihovih skupova.

Na tom zemljisu novi su naseljenici osnovali sela Cerje, Lovinac, Ričice, Smokrić, Sv. Rok i Vranik. Kod toga veliki rodovi unišli su ili u jedno od tih mesta ili su se razdijelili u više njih.

Tom prilikom Cerje su nastanili Badžeci, danas 1 kuća, Baleni 3, Brkljačići 8, Čavčići 2, Čuljati 2, Japunčići 14, Klarići 5, Kovačevići 1, Mašići 10, Matijevići 13, Matovinovići 20, Miletići 3, Mrkobradi 7, Pastuovići 1, Prpići 18, Rupčići 1, Strmotići 4, Vrkljani 16 i Zupčići 2;

Lovinac: Baričevići 2, Beronići 1, Blaževići 11, Brkići 10, Budaci 2, Gnjatovići 18, Karani 1, Katalinići 1, Klepići 5, Kovačevići 8, Matijevići 6, Matijevići 4, Pavičići 15, Pešuti 13, Prpići 11, Račići 5, Sekulići 16, Smolčići 2, Šarići 26, Tomičići 1, Tomljenovići 1, Vrkljani 1, Zdunići 14 i Žagari 8;

Ričice: Badžeci 16, Čuljati 8, Ivanušići 4, Kneževići 21, Krpani 7, Laktići 1, Margeete 1, Markovinovići 1, Matajići 5, Peršići 12, Rupčići 21, Skenderi 2, Skorupi 10, Šikići 1, Tomičići 32 i Vrkljani 2.

Smokrić: Baričevići 4, Blaževići 2, Brkići 5, Jelići 3, Karani 1, Klepići 3, Krpani 10, Matajići 3, Pavelići 19, Pavičići 38, Pešuti 3, Račići 1, Rončevići 3, Sekulići 3, Šarići 11, Šegote 4, Tomljenovići 11;

Sv. Rok: Babići 14, Baleni 27, Beronići 1, Brkići 1, Budaci 3, Čavčići 1, Despoti 3, Duići 5, Gnjatovići 1, Ivezići 10, Jagari 4, Japundžići 3, Jurjevići 1, Katalinići 8, Krpani 35, Laktići 1, Miletići

28, Mrkobradi 1, Pastuovići 24, Pavičići 1, Račići 1, Rupčići 1, Rukavine 20, Serdari 9, Smolčići 9, Šarići 6, Šikići 1, Silovići 6, Šulentići 28, Vidakovići 8, Vrbani 7, Vrkljani 19 i Župani 9.

Vranik: Blaževići; 4, Brkići 10, Kovačevići 25, Krpani 2, Račići 5 i Šarići 14.

Iz toga naselja izišle su i one hrvatske porodice koje su naselile dijelove Rudopolja, Štikade i Gračaca.

U Rudopolje naselili su se: Došeni 27, Dragičevići 13, Gnjatovići 5, Pastuovići 4, Šarići 8 i Tomići 4.

U Štikadu: Brmbote 4, Ivaniši 13, Ivezici 63, Kneževići 23, Luići 17, Pavičići 1, Peršići 1, Petraci 8 i Šikići 37.

U Gračac: Bulići, Došeni 2, Matijevići 15, Pavelići, Sekulići, Šikići 1, Tiljci 3, a kasnije oko 1711. i Čubelići, 10, koje je doveo pop Čubelić od Vrgorca.

Sa lovinačkoga zemljišta nastanjivani su poslije svištovskoga mira u većoj mjeri i Boričevac i Gornji Lapac.

k) Bruvansko i zrmanjsko područje

Bruvno se kao nastanjeno mjesto spominje 1700, a tada je u tom selu zabilježeno 50 srpskih kuća.⁷⁸⁶ Mazin je naseljen ubrzo poslije toga, te u popisu od 1712. ima već razmjerno snažno stanovništvo. U oba ta sela živjelo je u vrijeme turskoga gospodstva jamačno muslimansko naselje, jer su u njima u početku 18. st. postojale dobro sačuvane kule.

U Bruvnu zapisani su 1712: Bolovići 10 čeljadi; Bulji 6; danas 14 kuća, Čiće 5; Ćubrilovići 18, 11, 11, 17, 16, 6, 8; 9. Divjaci 31; 8; Dobranići 13; Dračići 21; Drakulići 7; Guteše 7; 18 k. Karanovići 5; Kećine 7; Klajići 11, 7, 11, 29; Kovači 11; Krajinovići 12; 29, Krnete 38; 2, Krtinići 30; 41; Košutići 4, 17, 21; 16; Kusulje 24, 3; Malbaše 7; Markeši 7; Miljuši 13, 7, 20; 1; Obradovići 10, 40, 50; 60; Oliverović 8; Orelj 10; Paskaši 21; Pavići 7; Penezići 6, 4, 10; Plećaši 8, 9; 17; 35; Popovići 21, 19, 40, Radakovići 26; 50; Radmanovići 15, 11, 26; 9; Rajšići 16; Sander 20, Vitkovići 8.

U Mazinu su 1712. zabilježeni: Balači 9 čeljadi, Borići 20; Božetići 11; Brnčići 10, Carići 27, Deretići 5, Dimitrovići 3, Dopundići 10, Drakule 9, Gvozdenovići 14, Javorovići 4, Jovanići 3, Kekilovići 7, Kovačevići 11, 11; 45; Lakići 12, Mandići 19, 7; 14; Medići 15, 11, 13, 11; 13; Mitrovići 6, Mudrinići 4, Nećaci 8, Pavlovići 10, Pijukovići 15, Radovići 7, Savići 7, Starešine 24; Škorići 17; 12; Tecevkovići 10, Torbice 11, 4; Vojnovići 6, 24, 20, 7; 70; Vojvodići 26, 33; Zorići 24, 15, 18, 20; 34.

Kako se vidi, od trideset i jednoga roda zapisanoga u popisu od 1712. samo ih se sedam održalo do danas. Oni su, doduše, do 1930.

⁷⁸⁶ Lopašić Spom. 3, 190.

razvili više od 220 kuća. Glavni uzrok nestajanju drugih rodova bit će jamačno veliko iseljavanje iz toga sela. Time se može objasniti i veliko nestajanje pojedinih rodova u Bruvnu.

U Mazin su poslije 1712. uselile još neke porodice, koje su se uglavnom dobro razvijale. To su Babići, danas 35 kuća, Bajići 11, Majstorovići 2, Škrbići 9 i Vignjevići 21.

U tom kraju nastala su poslije 1712. nova sela Rudopolje, Dugopolje, Kijani, Omsica, Deringaj, Tomingaj i Glogovo. Pored toga jako je srpsko naselje unišlo i u Štikadu i Gračac. U Rudopolju srpski su rodovi: Bandići 18 kuća, Ćubrile 10, Ćudine 1, Dautovići 15, Jazići 1, Košutići 16, Krtinići 39, Kusulje 3, Ličine 7, Obradovići 25, Radmanovići 2, Savatovići 17, Simeoni 4 i Zorići 5.

U Dugopolju: Bokani 2, Pavkovići 2, Rodići 6, Tankosići 12 i Zeljkovići 7;

u Kijanima: Aleksići 6, Bolte 15, Cvjetkovići 1, Dobrići 2, Indići 4, Ivanići 1, Jelače 22, Kesići 14, Kokoti 1, Kolundžići 4, Kričkovići 8, Lončari 2, Mamuzići 2, Manojlovići 2, Maričići 4, Miokovići 1, Petrovići 2, Poznići 2, Sedlani 4, Sovilji 38 i Surle 7;

u Omisici: Čalići 2, Ivanići 5, Manojlovići 10, Maričići 7, Miljuši 10, Petrovići 19, Poznići 14, Radakovići 1, Stojsavljevići 4, Tojagići 7 i Trtice 4;

u Tomingaju Bruv.: Blanuše 12, Brkljači 9, Dragosavci 17, Dakići 24, Matijevići 2 i Mrdalji 3;

u Deringaju: Dukići 13, Kolundžići 9, Miljuši 29, Petrovići 1 i Tojagići 23;

u Tomingaju Grač.: Bmanuše 4, Čankovići 14, Čalići 10, Dobrići 8, Dragosavci 2, Dukići 2, Jakšići 1, Kokoti 3, Mamuzići 2, Mandići 21, Milovanovići 14, Mrdalji 12, Opalići 13, Ostojići 14, Popovići 21, Poznići 3, Radakovići 3, Samardžije 9, Selakovići 4, Vučkovići 6, Zorići 1, Zubovići 1, Žeželji 4 i Žutići 3;

u Štikadi: Alagići 7, Čiće 8, Drezgići 14, Dupori 10, Đekići 39, Gaćeše 33, Gleđe 8, Gvoke 3, Jakšići 4, Kesići 6, Kevrići 1, Končari 6, Krivokuće 14, Lončari 5, Lukići 1, Medakoviji 8, Orelji 9, Pantelići 10, Panjevići 12, Rađenovići 13, Suše 13, Zubovići 2 i Žutići 14;

u Gračacu: Agbabe 15, Banjani 2, Cvjetkovići 34, Čiće 8, Ćudine 3, Ceranići 9, Danilovići 3, Dautovići 1, Drobci 37, Dučići 3, Dukići 15, Đekići 8, Đurići 1, Egelje 1, Gaćeše 10, Grubišići 1, Gušavci 2, Išpirovići 1, Jakšići 4, Javorovići 11, Jelače 3, Jerkovići 4, Kesići 25, Končići 12, Krivokuće 5, Mandići 3, Matijevići 13, Miokovići 21, Mirkete 3, Munižabe 16, Pantelići 1, Prline 10, Radakovići 2, Radusini 30, Rastovići 10, Ristovići 1, Sanaderi 12, Stanislavljevići 20, Terzići 15, Tintori 4, Tojagići 9, Utvići 2 i Žutići 1;

u Glogovu: Cvjetkovići 12, Drobci 1, Jakšići 51, Sanaderi 1, Stanici 1 i Surle 11.

U tom srpskom naselju na gračačkom području ima i doseljenika sa staroga krajiškoga zemljišta, ali ih je najveći dio ipak sa susjed-

noga tla u okolini Knina. Otuda su oni selili, čim je karlovačkim mirom Lika bila osigurana, te su se zemlje u njoj počele dijeliti.

Na zrmanjskom području bilo je isto stanje. Tu su naseljenici nastanili sela: Kom, Palanku, Popinu, Prljevo, Pribudić, Vrelo i Zrmanju. Tu ima nešto plodnijih polja u dolini rijeke Zrmanje i na Popini, ali je privreda uglavnom pastirska, kao što je bila i u doturskom Odorju.

U Komu su se naselili Bokići, danas 19 kuća, Čanci 11, Ćuk 27, Dronjak 3, Grbići 10, Jarići 15, Martinovići 14, Mrdalji 1, Mrđe 6, Mrkići 1, Prodanovići 4, Tojage 8 i Vujići 10;

u Palanci: Brkići 3, Ćuk 2, Lisice 1, Lukići 1, Mrdalji 5, Pupavci 1, Škorići 6, Škundrići 5, Validžije 1, Vojnovići 3;

u Popini: Brkljači 21, Dimići 1, Grubišići 32, Jovanići 3, Labusi 36, Lukići 36, Novakovići 39, Stojšavljevići 72, Sučevići 15, Šepe 6, Škundrići 12 i Tojage 1;

u Pribudiću: Dragišići 15, Momići 1, Novakovići 28, Škundrići 6, Vještice 19 i Zeci 3;

u Vrelu: Bogunovići 30, Breke 5, Budimir 38, Brkići 3, Brkljači 1, Ćuk 18, Dronjak 8, Jarići 2, Jokići 1, Keče 2, Krlići 1, Kukići 2, Mandići 4, Marčetići 30, Maričići 21, Milanovići 7, Mrkići 4, Oruči 1, Pavkovići 3, Prodanovići 23, Sučevići 8, Škundrići 3, Šujice 17, Tojage 7, Vladučići 6 i Vukobradi 1;

u Prljevu: Bogunovići 24, Dekići 2, Dimići 31, Kojići 20, Novakovići 3, Starčevići 20, Šijani 27, Škundrići 20 i Vještice 16;

u Zrmanji: Budimir 23, Ćuk 4, Janjoševići 1, Lapac 1, Puača 1, Pupovci 12, Vračari 5 i Vujinovići 1.

1) Srpsko, lapačko i potplješevičko područje

Poslije svištokvoga mira Hrvatskoj je pripala i uska pruga zemljišta s lijeve strane Une od Vaganca do Srba, koja je dotada spadala pod Bosnu. U tom preokretu muslimani, kojih je na tome tlu bilo razmjerno mnogo i u podgradima tvrdih gradova a i po selima, preselili su na drugu stranu Une i nastanili su se na Petrovačkoj ravni i oko Bilaja, u krupskom, bihaćkom i cazinskom kotaru. Na to zemljiste iselilo je i nešto srpskoga stanovništva kojemu su age i begovi našli dobre naselne zemlje. Ostali dio Srba ostao je na svom tlu što su ga dotada obradivali, te mu ga je Krajina potvrdila. Ipak je u tom lijevom Pounju i iza tih iseljenika ostalo mnogo pustih posjeda, koje je trebalo nastaniti i obraditi. Krajina je tada uredila plansko naseljavanje toga kraja sa svoga unutarnjega područja od Gvozda do Zrmanje. U prvom redu ona je onamo dovela jake porodice koje su do toga vremena živjele na oskudnoj zemlji. Jasno je da su u to novo nastanjivanje bili pozvani oni koji su tome Pounju bili po svom položaju najbliži.

Cijelo se to novo naselno područje može razdijeliti, koliko je pri-palo Lici, u tri česti: u ono oko Srba, u ono oko Lapca i na čest od Vagance i Petra sela do Bihaća.

Srpsko područje:

U Srb su uselili: Batinice, danas 5 kuća, Bogdanovići 2, Burnja-je 1, Buići 1, Buzdumi 3, Damnjanovići 19, Desnice 11, Dubajići 1, Đumići 1, Gajica 1, Grbići 6, Grubješići 1, Jurići 1, Kalinići 17, Kar-leuše 3, Mandići 3, Mileusnići 7 (od Brloga), Miljuši 12, Obrado-vići 1, Omčikusi 2, Ožegovići 4, Peići 3, Prijići 13, Rađenovići 37, Rajaci 4, Rastovići 19, Rašete 1, Rašuo 15, Starčevići 1, Stojsavlje-vići 2, Trbulin 4, Torbica 6, Ugrice 2, Zeci 1 i Žeželji 5;

u Kupirovo: Batinice 8, Bosnići 2, Brkići 6, Burnjaje 2, Bursaći 1, Cvjetani 2, Čalići 3, Damjanovići 26, Desnice 11, Grubišići 3, Jagli-čići 1, Kneževići 1, Lukići 15, Miškovići 10, Novakovići 3, Obrado-vići 2, Opačići 2, Pećanci 8, Petkovići 3, Petrovići 4, Šašići 11, Šijani 12, Trninići 1, Ugrice 3 i Zavišići 2;

u Tiškovcu: Babići 5, Bursaći 6, Daljevići 1, Dragašići 13, Đumići 7, Grubori 5, Starčevići 3 i Torbice 12;

u Kaldrmu: Bursaći 2, Zorići 8;

u Osretke: Bokani 28, Grbići 14, Kamenko 2, Kenjalo 1, Novakovići 4, Pavkovići 34, Peići 12, Romići 1, Šašići 1 i Zorići 22;

u Drenovac: Jarići 5, Jelače 2, Kamberi 1, Kenjalo 1, Milano-vići 2, Ševo 11;

u Dugopolje: Bokani 2, Pavkovići 2, Rodići 7, Tankosići 12, Zeljkovići 7;

u Neteku: Batinice 1, Bujići 12, Ćopići 2, Dubajići 12, Dukići 1, Ivančevići 3, Jovanići 1, Ožegovići 3, Pilje 1, Rađenovići 10, Rasto-vići 4, Šijani 1 i Vojvodići 19;

u Dabašnicu: Čiće 11, Ercezi 1, Jovanići 2, Kolundžići 3, Ličine 3, Mandići 12, Novkovići 4, Obradovići 15, Petrovići 4, Rastovići 1, Surle 1 i Vejinovići 2;

u Suvaju: Bogunovići 7, Čučkovići 1, Ćopići 37, Dekići 1, Dobrijevići 1, Drče 1, Dubaići 21, Dukići 4, Đukići 9, Jelače 3, Jovanići 10, Keče 19, Kerkezi 1, Kolundžići 5, Kosići 4, Krtinići 1, Kukići 6, Medići 8, Mudrinići 1, Obradovići 1, Pavkovići 1, Piplice 3, Puače 10, Rađenovići 1, Sladakovići 3, Vekići 2, Vještice 2 i Žutići 2;

u Zaklopac: Babići 2, Baškoti 3, Ćopići 1, Dobrijevići 1, Drče 3, Dubajići 1, Jelače 6, Kantari 3, Malbaše 11, Medići 24, Mudrinići 14, Piplice 3, Puače 1, Soleše 1, Vojnovići 1 i Vujini 5;

u Brotnju: Baškoti 5, Bogdanovići 2, Drče 13, Dropci 3, Dubaići 2, Ešani 1, Ivezici 8, Jelače 1, Jelčići 6, Kesići 5, Novkovići 3, Pilje 7, Pualići 10, Rađenovići 1 i Vukše 1.

Srpsko područje nastanile su poslije svištokskoga mira same srpske porodice, jedino su u Brotnju doselili od Hrvata Bunjevci Ivezici, kojima je osnova bila u Štikadi. Među Srbima veliku čest

čine oni koje je Krajina na tom tlu zatekla, ostali su uglavnom iz susjednih naselja od Bruvna do Zrmanje. Sa staroga krajiškoga zemljишta ima ih tek nekoliko.

Lapačko područje.

Dobroselo nastanili su: Banjci 3, Beslaći 9, Drče 7, Grozdanici 2, Gvozdenovići 3, Jazići 5, Kantari 22, Mandići 15, Medići 18, Petrovići 3, Stevići 5, Stikovci 12, Šarci 16, Škrbići 3, Tizići 2, Vojnovići 9, Vukše 9;

Doljane: Divjaci 4, Dragovići 2, Drče 2, Dukići 9, Đape 6, Kantari 1, Krnete 5, Majstorovići 30, Medići 96, Mihići 5, Miljuši 7, Mudrinići 1, Obradovići 40, Opačići 10, Orelji 14, Paići 14, Petrovići 22, Radakovići 24, Stikovci 11 i Zavišići 1.

U oba ta sela našlo se samo srpsko naselje, u jednom dijelu ono što se tu zateklo u vrijeme ugovaranja u Svištovu, a drugo doseđeno od Knina. Otuda dalje na sjever i istok nalazi se Lapačko polje, koje je pod Turcima imalo snažno muslimansko naselje. Iza toga stanovništva ostalo je razmjerno mnogo puste dobre zemlje na koje je Krajina uputila naseljenike iz različitih svojih krajeva, i Srbe i Hrvate, prve, dakako, u većem broju, jer ih je i u prvom i u daljem susjedstvu bilo mnogo više. Srbi su stoga nastanili oba Lapca, Oraovac i Dnopolje, a dalje i Kruse i Nebljuhe, a Hrvati Boričevac, a unišli su i u oba Lapca i u malom broju i u Oraovac.

U Lapac Donji i Gornji uselili su između Srba: Bajići 13, Balaći 4, Bogunovići 2, Dimići 4, Divjaci 25 (od vilića), Durakovići 24, Đekići 2, Đukići 6, Kantari 1, Kosanovići 16 (od Plaškoga), Krnete 5, Kuge 13, Lavrnje 3 (od Brloga), Liljak 2, Mileusnići 13 (od Brloga), Miloševići 9 (od Brinja), Nevajda 1, Nikići 1, Obradovići 18, Opačići 13, Opale 4, Rašete 76 (od Korenice), Sedlani 4, Starčevići 3, Stijelje 1, Šašići 2, Tadići 1, Torbice 1, Traživuk 1, Vignjevići 7, Vitasi 1, Vladetići 17, Vlatkovići 12, Vojvodići 8, Zavišići 1 i Žunići 2 (od Vilića).

u Oraovac: Ajdukovići 23 (od Brinjana); Bibići 11, Blanuše 1, Bosnići 6, Đakovići 5 (od Mogorića); Đukići 9, Jurići 3, Jelići 1, Medakovići 2, Mrkobrade 2, Paskaši 3 (od Vilića); Pupavci 2 (od Vilića); Radulovići 2, Savatovići 5, Stijelje 8, Vlajići 3 i Žobenice 21;

u Dnopolje: Basarići 3 (od Smiljana), Blanuše 1, Bogunovići 7, Đukići 16, Kljajići 10, Mrđe 19, Obradovići 17, Opačići 21, Počuće 19 (od Kosinja), Šašići 31, Tadići 4, Tišme 31 (od Korenice preko Udbine); Uzelci (od Smiljana preko Udbine); Vignjevići 6 i Žunići 1;

u Kruse: Balaći 32, Beširi 9 (od Korenice); Biljetine 4, Blanuše 30, Kovačevići 11, Krtinići 9, Tišme 1, Vojvodići 1 i Vujanovići 3;

u Nebljuhe: Banjani 3 (od Vilića); Bogunovići 6, Bubale 43, Čučak 19, Dobrovići 2, Dotlići 8 (od Korenice); Kenjale 8, Ljubovići 17 (od Udbine); Matići 6, Počuće 3, Popovići 53, Rašete 1, Repci 29 (od Kosinja); Smržlići 2, Škorici 11, Tišme 1, Vladetići 1, Vlatkovići 7 i Vranješi 2.

u Gornji i Donji Lapac uselili su Hrvati: Beronići 2, Čuljati 4, Došeni 5, Gnijatovići 1, Ivanušići 4, Karani 1, Markovinovići 25, Matovinovići 1, Peršići 1 i Skenderi 5;

u Oraovac: Kneževići 3 i Šikići 6;

u Boričevac: Babići 4, Bakarići 1, Blaževići 6, Brkići 6, Dasovići 1, Dragičevići 1, Gašparovići 2, Ivaniši 1, Kneževići 5, Kovačići 2, Kovačevići 15, Krpani 8, Miškulini 1, Pavelići 11, Pavičići 36, Pilipići 1, Šarići 3 i Tomičići 1.

Hrvati na tom zemljištu doselili su u velikoj većini sa lovinačkog područja koje je tome oko Lapca bilo najbliže.

Kako se vidi, oni su uglavnom iz bunjevačkog naselja.

Na potplješevičko područje doselili su i Hrvati i Srbi, a u Zavalju našlo se poslije svištovskoga mira i nekoliko starinačkih porodica. Takvih je starijih kuća bilo, dakako, i među Srbima.

U Petrovu Selu srpsko su naselje činili: Adamovići 8, Aralice 5 (od Vilića); Babići 9, Balači 8, Baste 2 (od Kosinja); Bobići 16 (od Dabrova); Borčići 2, Brdari 4, Delići 3 (od Vilića); Drakulići 18 (od Brloga); Grubići 1, Hrnjacici 1 (od Korenice); Konjevići 1 (od Metka); Košutići 3, Krnjacići 1, Kuge 4, Leke 8 (od Vilića), Medakovići 3, Nakarade 9, Orlići 14 (od Brinja), Panjak 1, Pužići 3 (od Korenice), Rapaići 1 (od Brloga preko Korenice), Skendžići 1 (od Vilića), Studeni 22, Šolaje 4, Šorak 10 (od Korenice) i Vlatkovići 3 (od Korenice preko Udbine);

u Željavi: Aralice 1, Balači 1, Bobići 3, Borčići 8, Borići 1, Čanak 1, Glumci 1 (od Kosinja), Hinići 3 (od Vilića), Hrnjacici 9, Kordići 3 (od Kosinja), Krnjacići 2, Kuge 4, Leke 5, Matići 3, Nakarade 1, Panjkovići 3 (od Korenice), Pribići 7 (od Kosinja), Radakovići 1, Rapajići 10, Sladići 1, Studeni 4, Šorak 8, Šuputi 8 (od Korenice), Varde 9 (od Brloga), Varičaci 1 (od Kosinja), Vlajisavljevići 12 (od Dabrova) i Žigići 5 (od Korenice);

u Rešetaru: Babići 12, Bogunovići 2, Bubale 45, Čučak 1, Dragovići 5, Džodani 7, Grbići 1, Grubići 2, Ivaniševići 1, Kantari 1, Komljenovići 5, Lakići 1, Majstorovići 3, Medakovići 3, Petrovići 1, Price 12 (od Brloga), Radakovići 1, Repci 1, Slavujevići 1, Studeni 13, Šolaje 4; Vranići 4;

u Vagancu Donjem: Adamovići 3, Bakovići 3, Banjac 6, Bosnići 1, Bubalo 1, Čosići 1, Grubići 3, Ivankovići 1, Jakovljevići 4, Kesići 11, Komljenovići 4, Konjevići 1, Mihići 1, Orlići 3, Petrovići 3, Popovići 6, Price 3, Ristići 1 i Vignjevići 6;

u Melinovcu: Brdari 3, Bubulji 3, Dizije 11, Grmuše 3, Klašnje 1, Krnjacići 12, Lakići 2, Pavlovići 1, Radakovići 1, Solači 3 i Škorići 1.

u Baljevcu: Gavrilovići 6 (od Korenice), Kokotovići 10 (od Kosinja), Puhari 3 (od Vilića).

Hrvati su uselili u Petrovo Selo, Željavu, Vaganac, Rešetar, Baljevac, Skočaj, Međudražje, Zavalje i Prijeboj.

U Petrovo selo: Antonovići 1, Asančajići 1, Barići 8, Grgići 3, Ivelići 4, Mažari 1, Mikulići 7, Peraci 7 i Vickovići 4;

u Rešetar: Rukavine 3;

u Vaganac: Antolići 1, Bileni 3, Bobinci 6, Božići 2, Cindrići 5, Došeni 2, Jančići 3, Jandrići 10, Jelečani 10, Kneževići 8, Komadine 1, Kukuruzovići 13, Majetići 2, Markeze 5, Mikuljani 4, Nikolići 21, Pavičići 1, Pecići 6, Plavac 4, Porubići 1, Ric 2, Rukavine 2, Špehari 3 i Štrci 1;

u Željavu: Hodaci 9, Ivelići 6, Jandrići 1, Kolakovići 3, Levari 5, Mikulići 3, Rukavine 9, Tomljenovići 1 i Vickovići 2;

u Baljevac: Butorci 1, Hećimovići 11, Jurkovići 7, Kolari 4, Kuлаši 3, Lulići 8, Oreškovići 3, Šuštići 1, Tomljanovići 10 i Uremovići 26;

u Skočaj: Baleni 20, Baričevići 12, Bileni 7, Ćaćići 12, Dejanovići 12, Dujmovići 6, Grgići, Jerbići 8, Jergovići 1, Levari 5, Lulići 4, Mlinarići 31, Oreškovići 4, Perišići 8, Pleše 26, Prše 12, Rogići 8, Šestani 6, Šimići 15, Tičići 8 i Živkovići 24;

u Međudraže: Bujanovići 1, Dejanovići 8, Ivančići 6, Josipovići, Prše 16, Rukavine 2, Smolčići 2, Starčevići 1 i Šutići 11;

u Zavalje: Bujanovići 15, Čorak 1, Dujmovići 24, Đukići 1, Finđrik 7, Grgići 6, Hećimovići 3, Keče 7, Krmpotići 1, Majstorovići 29, Marjanovići 38, Perišići 3, Ric 1 i Veljače 5;

u Prijeboj: Čorak 1, Dasovići 7, Grgići 3, Kolakovići 4, Mažari 37, Perušići 1, Sorići 7 i Štrkalji 5.

Hrvati na tom području doselili su, koliko nisu starosjedioci, gotovo iz svih struja. Najjači su oni iz bunjevačke struje, kojih ima u svakom selu. Treba zabilježiti da su na ovo tlo selili i stari Perušićani koji inače nisu sa svoga zemljишta odlazili u druge ličke krajeve. Gornjopokupce predstavlja nekoliko rodova, među kojima su najjači Prše i Pleše.

17. Razvijanje pojedinih naselja

a) Hrvatsko naselje na brinjskom području razvijalo se od početka 18. st. do danas kao puna cjelina. Starosjedioci imali su u njemu veliku većinu, ali se ni doseljenici, osim ono malo Bunjevaca, nisu od njih razlikovali ni govorom ni načinom života, te su se s njima ubrzo stopili. Ratarstvo je davalo nešto žita, a kada je pod konac 18. st. uveden i krompir, taj je plod mnogo upotpunio hranu toga stanovništva. Ipak je stočarstvo ostalo glavna grana privrede, kao što je bila i do toga vremena.

Raseljavanje s toga zemljишta bilo je isprva slabo, jer je zemlje bilo u izobilju, te se ta potreba nije osjećala. Kada su oko 1700. nastanjivane Udbina i Podlapača, naseljenike tima mjestima dalo je i to brinjsko područje, ali ne u većem broju. U Udbinu odselilo su Blažani, Božići, Krznarići, Mesići, Novačići, Rajkovići, Sertići

i Sabljaci, kako se vidi, članovi starinačkih rodova, koji su od 1689. davali udbinskoj tvrđavi stražu. S brinjskoga tla iselili su i skorašnji naseljenici Bižanovići, Fumići, Karakaši, Tičci, Toljani i Trtnji, kojima su jedni dijelovi ostali na prvom zemljisu, a druge, je Krajina prevela na udbinsko. Sve su to bili Primorci od Novoga, samo su Tičci iz bunjevačkoga naselja. Podlapcu su dali naseljenike stari rodovi Blažani, Dasovići, Holjevci, Perkovići, Sertići i Vukovići, a od skorašnjih doseljenika Fumići, Javori, Karakaši, Korice, Maravići, Matkovići, Udonovići i Vlajinići. Vjerljivo je, dakako, da je na to seljenje utjecala u velikoj mjeri Krajina, koja je naseljenike bila i odabrala i osigurala dobrom i obilnom zemljom.

Veća čest tih brinjskih naseljenika razvijala se na tim zemljama dobro i uspješno te čini glavnu podlogu udbinskoga i podlapačkoga stanovništva.

Mesići nastanili su se i u Mušaluku u blizini Perušića. Tu je pop Marko Mesić stekao za svoje zasluge poveće imanje koje su imali, naslijediti njegovi prvi rođaci.⁷⁸⁷ Oni su na tom tlu razvili sedam kuća.

Kada su se u početku 18. st. nastanjivali pusti Slunj i Rakovica i okoline tih gradova, na to zemljiste preselilo je nešto porodica i iz brinjskoga hrvatskoga naselja. To se dogodilo i kasnije u početku 19. st. kada su naseljavani Drežnik i Cetin sa svojim područjem.

U ostalom dijelu 18. st. nije bilo raseljavanja, te se to hrvatsko stanovništvo na brinjskom području razvijalo naravnim putem. Tada su pojedini rodovi i pojedine porodice stekle svoju podlogu kojom su prešle u 19. st. To povoljno razvijanje trajalo je od prije do 1870., kada su se počele osjećati posljedice toga dobrog razvijka. Posjedi su se bili raskomadali i usitnili, oratne i pašne zemlje otješnjale, a naselje je počelo siromašiti. To su bili razlozi što je s toga zemljista nastalo raseljavanje.

Do toga vremena najbolje su se razvili stari rodovi. Između njih su po broju kuća bili najjači Perkovići, Mesići i Sertići, svi troji najviše na tlu Jezerana i Stajnice, Krznarići i Rajkovići, oboji sa jakim brojem kuća i u Dabru, Pavlovići, Jelići i Vukovići, najviše u Jezeranima, a Vukovići i u Stajnici. Na jezeranskom tlu bili su razmjerno snažni i Pernari, a na tom i brinjskom Draženovići i Vučetići. Stari rod Holjevac, služeći u vojničkim službama, raseljavao se sa svojih posjeda i u 18., a pogotovu u 19. st., a stekao je posjede i u Mušaluku. Takve su snage, ili nešto manje, bili i Milakovići, Murati, Perlići, Tominci, Blažani, Lasići, Obajdini i Pavlaci.

Ostale stare porodice nisu imale jači ravitak. Stari doseljenici Bičanići, koji su na brinjsko tlo došli u 17. st., razvili su se u Dabru do krize razmjerno vrlo snažno. Petrinica starosjedilaca, po kojima

⁷⁸⁷ Lopašić Spom. 3, 5.

nosi ime Petrinića polje između Letinca i Dabra, živjela je oko 1870. samo jedna porodica.

Od ledeničkih doseljenika dobar su razvitak imali osobito Smolčići. Oni su razvili četrdesetak kuća u Dabru, a toliko i na jezeranskom tlu. Tridesetak porodica imali su, osobito u Jezeranima i Vidakovići.

Od ostalih doseljenika jače su se razvili, najviše na jezeranskom zemljишtu, Borići, Šebalji, Sprajci i Lokmeri iz gornjopokupske, Fumići i Vranići iz ogulinske struje.

Doseljenici iz ostalih krajeva pokazali su do toga vremena slab ili slabiji razvitak, najbolji razmjerno oni iz ogulinske i senjske struje, a najslabiji iz Novskoga primorja. Oni su i najkasniji došlјaci, mnogi tek iz 19. st. Takvi su u najvećem dijelu i stanovnici mjesta Brinja.

Valja utvrditi da su najbolji napredak pokazali rodovi na jezeranskom tlu. Tu ima najviše oratnoga tla i dobrih pašnjaka, a naselje nije u 18. st. bilo tako gusto kao ono na brinjskom zemljisu. Osobito su se dobro razvijali naseljenici u Dabru. Tu su prilike bile još bolje nego u Jezeranima.

b) Hrvatsko naselje na otočkom području imalo je 1701. 50 porodica u 108 kuća. Od toga je starosjedilačkih bilo 26 porodica u 70 kuća, a doseljenih poslije 1689. u novom nastanjivanju 24 porodice sa 38 kuća. Od starinaca u tom su popisu od 1706. najjači bili Oriškovići (Oreškovići) sa 7 kuća, zatim Šimatovići sa 6, a onda Bogdanići sa 5, Bobinci, Dasovići, Dubravčići, Nikšići i Ostovići sa po 4 kuće. Od doseljenika bili su 1701. najsnažniji Brajkovići sa 4, onda Božićevići, Burići i Jurčići sa po 3 kuće.

Zemlje su na tom području dobre, tlo je ravno, bez većih šuma, a brda su razmjerno daleko. Planinskih pašnjaka na tom zemljisu nema, te se stoka hrani s livada, osobito oko korita rijeke Gacke. Najbolje je tlo oko izvora te vode, gdje leže sela Lešće, Sinac i Čovići. Ona su se u 18. i 19. st. i najbolje razvila.

U početku i u daljem toku 18. st. i dalje do krize u 19. st. na tom zemljisu nije bilo većega raseljavanja. Koliko ga je bilo, pojedine su porodice selile na područje perušićko, širokokulsko i udbinsko u Lici i Krbavi i sjeverno otuda na slunjsko.

Na perušićko odselili su od starih rodova Dasovići, Kolaci (Kolakovići), Kostelci, Oriškovići i Šimatovići, a od skorašnjih doseljenika Brajkovići i Kovačići. Njima je Krajina udijelila zemlje na različnim dijelovima područja među pokrštenicima. Dasovići su dobili posjed u Bukovcu, Karauli, Kvartama i Prvancima. Tu ih danas ima više nego na osnovnom zemljisu u otočkom području. Kolaci naselili su se u Kaniži, Kostelci i Kovačići već su se rastrali, Oriškovići u Kvartama i u Kapetanovcu, Šimatovići u Mezinovcu i u Sv. Marku, a Brajkovići u Kaniži.

Na širokokulsko područje odselili su Nikšići i Oreškovići. Iz prve porodice bio je porkulab u Kuli. Od Nikšića ima danas preko 50 kuća, a Oreškovića isto toliko. Prvima je to i najjače naselje, a drugima jedno od najsnažnijih.

Na udbinsko područje došli su Cvitkovići i Dubravčići. Prvi od njih razvili su 10 kuća, a Dubravčići su se rastraćili. Kao što su na porkulapstvo u Kulu došli Nikšići, tako je na tu službu postavljen u Ribniku jedan od roda Mudrovčića. U kasnjem razvitku najbolji su napredak od starih rodova pokazali Oreškovići. Njih ima danas na osnovnom zemljištu oko Otočca najviše u Lešcu, Čovićima, Prozoru i Sincu, uglavnom na tlu naseljavanom poslije 1689. Izvan toga područja oni imaju do 70 kuća, od toga u Kuli preko 50. Drugi su po broju kuća od starih rodova Čorci. Oni su u Pišać kod Udbine bili oko 1701. odselili sa sedam porodica i 78 čeljadi, ali ih je i na otočkom području ostalo nekoliko velikih kuća. Tu su oni zemlje dobili u Sincu, otkuda su se pomakli s Tonkovićima u pastirskoj privredi dalje istočno od toga sela u planinske udolice, te su tako dospjeli na područja Vrhovina i Babina Potoka. U prvom od tih sela ima ih danas oko 25, a u drugom oko 10 kuća. Na tom planinskom tlu razvili su se oni u čisto pastirsko naselje živeći sami o sebi podalje od drugih dijelova sela. Od Sinca njihovi su pojedini dijelovi selili i na ličko područje, u sela Ostrovicu i Barlete. U popisu od 1712. zabilježeni su oni na tom zemljištu u tri porodice. Od njih ima danas u Ostrovici oko 12, a u Barletama 8 kuća. Na otočkom području danas ih je u Sincu jedna kuća, a u spomenutim selima drže ih do 90.

Jači su stari rodovi danas Tonkovići, Dujmovići, Markovići, Nikšići, najviše u Kuli i u Sincu, Kostelci, Dubravčići, Kolakovići, Kolaci (najviše u Lešcu, Prozoru i Sincu), Bobinci (najviše u Sincu, Lešcu i Prozoru), Matasići (najviše u Čovićima), Ostojići (najviše u Lešcu). Srednje su razvjeni stari rodovi Atalići, Banići, Bogdanići, Cvitkovići, Dasovići, Gomerčići, Jakšići, Ladišići, Mudrovčići i Šimatovići. To su većinom rodovi iz srednjega i zapadnoga dijela područja, gdje nema obilnih pašnjaka. Osim toga Bogdanići, Ladišići i Mudrovčići bili su stare oficirske familije kojima su članovi kroz 18. i veći dio 19. st. polazili po službama u druge krajeve. Razmjerno slabije razvjeni su Begovići, Furlani i Novačići. Iz toga staroga naselja izišlo je poslije krize oko 1880. vrlo mnogo raselica u naše plodnije krajeve, te su mnogi rodovi time osjetno oslabljeni na svom osnovnom tlu.

c) Prvi su Bunjevci u većem skupu na tlo sjeverno od Zrmanje doselili 1605. kada su ih krajiške vlasti dovele od Zemunika, te su u dogovoru s Nikolom Zrinjskim nastanjeni u Ličkom polju kod Fužina. Tada ih je došlo u skupini Damjana Petrovića pedeset, u Vojnića petnaest i u onoj Gvozdena Sladovića dvadeset porodica, u svemu osamdeset i pet kuća. Pojedini veći rodovi pripadali su u sve tri skupine. Između njih najjači su bili Mikulići, Vojnići, Bale-

novići, Butorci i Mihovilići po 5 i Burulovići 4. Zbog teških prilika prebjegle su 1614. iz toga naselja 23 porodice na mletačko tlo, ponajviše na Krk i Rab, te su ih u Liču ostale 52. Od njih su se do danas održali Balenovići, Budisalići (danas Budiselići i Budisavljevići), Butorci, Jurjevići, Karani, Kovačevići, Matijevići, Miletici, Milinkovići, Pećine, Petrovići, Skorupi, Sladovići, Stojevići, Šimunovići i Vojnići. Kasnije su među tim naseljenicima u Liču nastala i nova prezimena Marasi, Martinovići, Matkovići i Miloševići (ovi posljednji jamačno po Milošu Vojniću). Bunjevcima u Liču pripadat će po svoj prilici i današnji Vlahovići u tom selu.

Novi bunjevački naseljenici došli su u Lič 1627. To su bili Barčevići, Blaževići, Deranje, Filipovići, Jovanovići, Krpani, Pavelići, Pavličevići, Peričići, Prpići, Radoševići, Starčevići, Šojati, Tomici, Tomicići, Tomljenovići i Vukelići.

Već od dvadesetih godina 17. st. stali su se ti Bunjevci od Liča širiti dalje na plodna polja prema primorju. Oni su se za desetak godina pustili preko Ravna i Maševa i drugih poljica prema moru, te su tu zahvatili zemljište između Novoga i Ledenica na sjeveru i Senju na jug. Po dogovoru s novskim posjednikom Nikolom Franckopanom oni su nastanjeni i na zagonskom području koje je graničilo s onim oko Ledenica. S toga zemljišta ti su se Bunjevci u pastirskoj privredi pustili ubrzo dalje na jug te su se naselili po visokim poljima oko Sv. Jurja, zatim po onima oko Jablanca i najposlije po onima oko Baga. Kad je kasnije Lika oslobođena od Turaka, spomenuti Bunjevci unišli su i na to novo područje, i tu su nastala njihova velika naselja. Za tih godina većina njihovih porodica pokazala je vrlo snažan razvitak.

Balenovići su podrijetlom iz skupine Krmpota, u kojoj su ih 1605. zabilježene četiri porodice, a jedna ih je porodica bila i među ljudima Gvozdena Sladovića. Oni se nalaze među onima koji su sa Ličkoga polja sišli u Primorje, te su se naselili oko crkve sv. Jakova. Tu oni imaju pod prezimenom Balen 8 kuća. Otuda su se u pastirskoj privredi pustili dalje na jug u jablanačko područje, te ih u Balendrazi kod Stinice ima preko 20 kuća. Kad se naseljavalo lovinačko područje, onamo su ih doselile od Sv. Jakova tri porodice, a otuda je i ona grana što se oko 1795. nastanila u Skočaju.

Staro prezime Balenović očuvali su oni koji su unišli u skup Bunjevaca što su naselili 1690. Pazarišta. Među njima bile su četiri porodice kojima su dane zemlju u Klancu i u Kruščici.

Budisalića zabilježena je 1605. jedna porodica. Oni su, koliko se vidi, sudjelovali u seobi na lovinačko područje kamo ih je otišla jedna kuća. Već u tom popisu prezime im glasi Budiselić. Na ovom tlu oni su se rastraćili. Danas ih ima u Liču preko 20 kuća, a otuda su preselili u Mrkopalj 6, susjedni Sunger 4 i u Lokve. 2. U Sibinju kod Broda ima Budisavljevića koji su doselili iz Like. Vjerojatno je da su oni iz Liča ili su od onih od Lovinca. Njima je prezime promijenjeno na običniji poznatiji lik.

Butorci (i Buturci) iz skupine su Krmpota, među kojima ih je 1605. bilo pet porodica. O njima ima vijest iz 1609. (die ... Lizsch, auch ale die Butturi), iz koje se vidi da su u to vrijeme već stanovali negdje i izvan Liča, jer ih razlikuju od onih Krmpota koji su još živjeli u tom mjestu.⁷⁸⁸ Čini se da su se oni do te godine već bili maknuli u jednom svom dijelu na ona mala polja koja leže ispod Viševice između Lukova i Maševa. Tim svojim pomjeranjem Butorci su bili uputili seljenje Krmpota od Liča prema primorju, smjerom kojim će njihove seobe kretati kroz cijelo 17. st. U to vrijeme vojvoda Krmpočana bio je Perica Butorac.⁷⁸⁹ Stoga je vjerojatno da je on i proveo nastanjivanje svojega roda na zemlje koje je za njih svojim vezama ishodio. Tu između Liča i Ledenica i bilo je u 17. st. glavno naselje Butoraca, a tu su oni provodili bujan pastirski život i razvijali su se vrlo plodno. Pod konac toga stoljeća oni su na tom zemljишtu bliže moru bili jaki toliko da su mogli sami dati oko stotinu vojnika puškara.⁷⁹⁰ Sa tih malih polja ispod Viševice Butorci su sišli ubrzo sa drugim Krmpočanima i kasnijim naseljenicima na Ličkom polju na zemljishiće oko crkve sv. Jakova gdje se danas nahodi selo Krmpote. Tu se 1635. spominje kao vojvoda Pavao Butorac koji je radio na tom da se u tom novom bunjevačkom naselju sagradi jaka utvrda za obranu od turskih četara.⁷⁹¹ I dvadesetak godina kasnije službeno se nastojalo da se u naselju oko sv. Jakova i u Senjskoj planini za vojvodu postavi jedan od roda Butoraca mjesto jednoga člana iz roda Prpića.⁷⁹² Na svetojakovskom području u selu Krmpotama Butoraca ima preko 80 kuća, a glavno im je naselje oko brda Drinjaka. Otuda su unišli 1689. u naseljavanje Pazarišta. Značajno je da tako veliki rod nije ulazio ni u nastanjivanje Smiljana ni Lovinačkoga područja. Na prvotnom tlu kod Liča danas ih ima samo nekoliko kuća, i to u Mrkopljku dvije, toliko u Tuku i u Sungeru jedna.

Već 1596. zabilježen je jedan od Butoraca u Senju u krajiškoj posadi. Vidi se po tome da su Krmpočani i prije svoje seobe u Lič 1605. imali sveze sa Senjskom krajinom, te su pojedinci odlazili na službu u njoj.⁷⁹³

Prezime Krmpotić imali su u popisu od 1605. knez Damjan Petrović i njegov sinovac Tadija. Po onome prvo ostalo je prezime Petrovićima, po sinovcu Tadiji bit će da se održalo prezime Krmpotić. Ili sam Tadija ili koji od njegovih sinova naselio se na područje oko sv. Jakova. Otuda su oni preselili i u Senjsku planinu; i tu na zemljishiće Krivoga Puta u Veljunu drže sada do 60 domova. Nešto južnije u Senjskoj Drazi ima ih nekoliko kuća, a u samom Senju desetak. Iz Drage prešli su oni i u Stolac i tu su ih dvije, tri porodice. U naseljavanju Pazarišta 1689. sudjelovale su od njih dvije

⁷⁸⁸ Lopašić ibid. 2, 16.

⁷⁹¹ Ivić ibid. 113.

⁷⁸⁹ Ibid. 1, 362.

⁷⁹² Ibid. 130.

⁷⁹⁰ Ibid. 3, 214.

⁷⁹³ Starine 34, 136.

porodice. Kasnije su oni selili u okolinu Gospića (u Oštroy i Bilaju po nekoliko kuća) i u Barlete. Kad je oko 1700. nastanjivana Udbina, sudjelovali su u tome i Krmpotići s jednom porodicom.

Miletići su podrijetlom iz skupine Krmpota u kojoj su 1605. imali dvije porodice. I oni su se sa Ličkoga polja, gdje ih danas više nema, spustili u primorje i tu su se naselili na ledeničkom području. Odatle su se spustili u pastirskoj privredi dalje na jug i doprli su u Baško podgorje gdje ih što u Ledeniku što u Bagu i okolini ima preko 20 kuća. Iz toga Podgorja sudjelovali su i u naseljavanju Pazarišta, Smiljana i lovinačkoga područja.

Matijevići su u jednoj porodici iz skupine Krmpota, a u jednoj Vojnića. Oni su preko područja oko Sv. Jakova, gdje ih sada više nema, sišli u Podgorje, i tu su se zaustavili u Prizni i okolini. Otuda su sudjelovali u nastanjivanju Pazarišta i lovinačkoga područja. Jedna grana unišla je u naseljavanje Gospićkoga polja, i tu ih u Kaniži ima 9 kuća.

Milinkovići su iz skupine Vojnića gdje ih je 1605. zabilježena jedna porodica. Kad je 1689. nastanjivano Pazarište, oni su ili preko Sv. Jakova i Senjske planine ili izravno sa Ličkoga polja unišli u tu seobu sa četiri porodice, a odatle su selili i u Kanižu.

Karani su iz skupine Gvozdena Sladovića. Oni su sudjelovali u nastanjivanju lovinačkoga područja sa jednom porodicom.

Pećinići su Krmpočani, među kojima ih je 1605. bila jedna kuća. Sišli su na svetojakovsko zemljište i tu ih u Luci Smokvici i Krmpotama ima 10 kuća. U seobi u Pazarišta sudjelovale su ih tri porodice.

Petrovići su izravni potomci kneza Damjana koji je doveo Krmpote u Lič. Ne vidi se da su selili u primorje i dalje u podgorje. Na svom prvotnom tlu održali su se do danas, samo ne u Liču, nego u susjedstvu: u Mrkoplju (1 kuća), Sungeru (4) i u Fužinnama (6).

Rončevići su Krmpote, 1605. u jednoj porodici. Selili su u Senjsku planinu, a odande su se spustili dalje na jug u Melnice, u Senj i susjedni Stolac. Jedna grana odselila je otuda u Kuterevo, a jedna na lovinačko područje.

Skorupi su od Krmpota, 1605. u 3 kuće. Oni su se spustili u Svetojursko podgorje, a na lovinačko područje došla ih je jedna porodica.

Stojevići su Vojnići, 1605. u jednoj porodici. Sišli su u Svetojakovsko podgorje, i tu ih ima 4 kuće, a otuda su selili u Pazarišta, gdje drže nekoliko kuća. Vojnići, kojih je 1605. bilo šest porodica, dali su raselice samo Pazarištima u dvije porodice.

Sladovići, potomci Gvozdena Sladovića, vođe skupine od dvadeset porodica, održali su se do danas, ali kao preseljenici u druge krajeve. Njih ima nekoliko kuća.

Kako se vidi, od tih Krmpota, Vojnića i ljudi Gvozdena Sladovića održali su se na prvotnom tlu jedino Budiselići, Butorci i Petrovići. Ostali, koliko su se do danas očuvali, selili su na sveto-

jakovsko i krivoputsko područje i otuda su se spuštali u južnije podgorje, odakle su od 1689. dalje ulazili u Liku i ponešto u Kravu. Većina od njih razvijala se dobro. Oni su svi sačuvali ime bunjevačko.

Drugom seobom u Lič 1627. došlo je 16 porodica. One su imale gotovo istu sudbinu i razvitak kao i one prve od 1605. Silazile su na svetojakovsko i senjskoplansko područje, tu su ostajale ili su se spuštale dalje u podgorje i otuda ulazile u Liku. Ipak je njih razmjerno mnogo više ostajalo u Liču ili na susjednom tlu.

Blaževića ima danas u Mrkoplju (1 kuća) i u Sungeru (2 kuće), oko Sv. Jakova (25), a na krivoputskom području u Mrzlot dolu desetak. Sudjelovali su jedino u naseljavanju lovinačkoga zemljišta, a iz toga naselja selili su u Boričevac. Od Krivoga Puta nastanile su se kasnije neke njihove porodice i u Bužimu i Smiljanu.

Među doseljenicima u Zagonu na novskom području, koje je tamo sa svetojakovskoga i senjskoplanskoga zemljišta nastanio novski posjednik Nikola Frankopan, Baričevići imaju 21 kuću, Deranje oko 25 kuća, Jovanovići 75, Peričići 31 i Tomići 30. Deranje i Peričići nisu ni selili otuda, a nema ih ni na Ličkom polju. Baričevići su se od Zagona spustili u jablanačko podgorje, a otuda su unišli u Pazarišta i na lovinačko područje. Od Lovinca su se oni naselili i u Skočaj. Jovanovići su od česti ostali i na tom svom prvom naselnom položaju, pa ih se u Mrkoplju nalaze 4, u Fužinama 6, i u Lokvana 1 kuća. Sudjelovali su i u naseljavanju Pazarišta, i od jedne velike porodice ima ih sada do 40 kuća. Od Peričića bit će današnji Peričići u Dubravama kod Brloga (6 kuća). Tomići su se održali i na svom prvotnom tlu, te ih se u Liču nalazi oko 20 kuća, u Mrkoplju isto toliko, a u Sungeru 2. Sudjelovali su u nastanjivanju Pazarišta, gdje ih ima nekoliko kuća.

Filipovići (Pilipovići) sišli su na svetojakovsko područje, i tu imaju blizu 30 kuća, a otuda su kasnije selili u Pazarišta.

Krpani su se održali i na prvotnom tlu, gdje ih u Mrkoplju danas ima doduše samo jedna porodica. Na svetojakovskom području nalazi ih se 37 kuća, a otuda su selili na nekoliko strana. U Pazarišta otišle su ih dvije porodice, na lovinačko područje devet i u selo Lipe kod Gospića jedna. Od Lovinca selili su u Boričevac.

Pavelići nemaju danas ni jedne kuće na prvotnom tlu, ali su u Krmpotama i u Senjskoj planini u Mrzlot dolu dobro razvijeni, te ih na svetojakovskom tlu ima preko 20 kuća, a u Mrzlot dolu oko 40. Odatle su selili u glavnom u tri pravca: na smiljansko područje, u Otočac i okolinu i Lovinačko polje i odatle u Boričevac. Imaju ih i u Bagu. Pavličevići su sa Ličkoga polja selili samo na svetojakovsko područje. Tu ih danas ima 8 kuća.

Prpići su već oko 1640. među naseljenicima na Ličkom polju i njihovim raselicama na svetojakovskom i senjskoplanskom tlu bili znatan rod, jer su od njih uzimane vojvode za krmpotsko naselje. Kad su od Liča sišli u primorje, oni mora da su se odmah u

nekoliko jakih porodica nastanili u Senjskoj planini, jer tu im je u Krivom Putu i Mrzlotom Dolu matica roda. Otuda su se oni u toku 17. st. puštali dalje u podgorje, gdje su doprli sve do Baga. Odatle iz podgorja od Baga unišla je jedna porodica u naseljavanje Smiljana, a poslije 1712. selili su na lovinačko zemljište. Od Krivoga Puta ili Mrzloga Dola dali su oni naseljenike objema Švicama. Kao jedan od najjačih bunjevačkih rodova zastupani su oni i u Gospiću sa desetak porodica. Na prvotnom tlu ima ih u Mrkoplju 3 kuće.

Radoševiči su ostali i na području Ličkoga polja i selili su u primorje. U Liču ih ima do 60 kuća, u Mrkoplju oko 30 i u Sungeru 3. Iz primorja prešli su kasnije u Pazarišta.

Starčevići su se također održali na prvotnom zemljištu, i tu ih je 1930. zabilježeno u Liču 107 kuća, u Mrkoplju 34, u Sungeru 2 i u Tuku 1. Preko primorja oni su selili u Pazarišta, gdje je 1712. jedan od njihovih članova bio porkulab. Iz Svetoga Jakova pustili su se i u južnije podgorje. Ima ih i u Gospiću i Smiljanu po nekoliko domova. Jedan su od najjačih rodova među Bunjevcima.

Tomići su sa Ličkoga polja sišli u Sv. Jakov (danasa 13 kuća) i u Senjsku planinu, gdje im je matica bila u Mrzlotom Dolu. Odatle su doselili na lovinačko područje, a dali su preseljenika i Boričevcu. U Mrzlotom Dolu raseljavanjem su se gotovo rasuli.

Šojati su se održali u Liču sa šest porodica, ali su selili i u primorje. Tu su zemlje stekli u Senjskoj planini na današnjem krivoputskom zemljištu. Nisu selili ni u Pazarišta ni u Smiljanu ni na lovinačko područje, a nema ih ni inače u Lici. Tomljenovići (Tomljanovići) očuvali su se i na prvotnom tlu, u Liču sa dvadesetak i u Sungeru sa 6 kuća. Oko Sv. Jakova ima ih do 20 kuća, na krivoputskom zemljištu do 130, a otuda su i oni u Senju. Sa toga područja oni su se spustili u pastirskoj privredi u južno podgorje, gdje ih se u Bagu, Ledenuku, Konjskom, Kučištu, Staništu, Šušnju, Lukovu Šugarju i Crnom Dabru nahodi preko 70 kuća. Sudjelovali su i u nastanjivanju Smiljana i lovinačkoga područja. Od krivoputskoga zemljišta jedna je grana selila i u Kompolje kod Brloga. Tomljenovići su jedan od najjačih bunjevačkih rodova, koji i danas živi ponajviše od pastirske privrede.

Vukelići su se na prvotnom tlu održali samo u nekoliko kuća, u Liču u jednoj, u Mrkoplju u dvije kuće. Onima, koji su otuda selili u primorje, matica je u Krmpotama kod Svetoga Jakova. Otuda je teklo njihovo raseljavanje. Iako su oko 1690. bili jak rod, oni nisu sudjelovali ni u jednom velikom službenom nastanjivanju, ni u pazariškom, ni smiljanskom, ni u lovinačkom. Ipak su izvršili jača raseljavanja, ali drugim putovima. Prvi ih je vodio dalje na jug u podgorje na zemljište Svetoga Jurja, gdje ih se danas, najviše u Biljevinama i Volaricama, nalazi oko 60 kuća. Tu su se obu oni izvršili, jamačno, do 1680. Odovud su prešli na naseljavanje Krasna sa drugim susjednim Bunjevcima. Otuda od Volarica i Biljevina ili iz Krasna izišli su, svakako, i oni Vukelići koji su se nastanili u

Donjem Kosinju, a isto tako i oni u Kuterevu. Od kosinjskih Vučelića podrijetlom će biti oni u Antinovici, Krušcici i Klancu. Ima ih i u Gospiću, Lipama, Novom, Melnicama i Žutoj Lokvi.

Marasi su se održali u Liču, gdje danas imaju oko 16 kuća, a jedna porodica ih je i u Sungeru. Selili su na zemljište oko Sv. Jakova, odakle su već oko 1670. sišli s drugim nekim Bunjevcima u Brlog, a odatle je jedna grana prešla u Kompolje. U Liču su se očuvali i Matkovići, Miloševići i Vlahovići, za koje predaja zna da su Bunjevci. Miloševići se nalaze u Liču, u Brestovoj Drazi, a Vlahovići samo u Liču.

U skup Bunjevaca što su oko 1654. naselili svetojursko područje, spada dvadesetak rodova. Od njih su do danas već nekoliko izumrli ili su se raseljavanjem rastraciili. Zemljište njihova nastanjivanja bila su plodna polja u Senjskoj Drazi i Melnice, zatim Stolac, Biljevine i Volarice, Oltare, Lukovo i primorje od Senja do Klada. Neki su rodovi od Biljevine, Volarica i Oltara poslije 1701. prešli i na Krasno, najistočniji dio toga područja.

Od tih Bunjevaca ostali su jedino na tom svetojurskom tlu Ažići, Buljevići, Margarete, Matačići, Melci, Miškulini, Nekići i Tomajići. Samaržije, veliki rod od preko stotinu kuća, selili su, jamačno iz Krasna, u Otočko polje, gdje ih u Donjoj Švici ima 4 kuće.

U Pazarište, i u Lovinac prešlo je otuda nekoliko porodica. Između njih Anići su sudjelovali u nastanjivanju Lovinca, ali su se тамо već rasuli. Babići su se sa svoga osnovnoga zemljišta od Jurjeva raširili po podgorju od Klade sve do Baga. Selili su u Smiljan, gdje su se već rastraciili, i na lovinačko područje u Boričevac.

Devčićima su osnovna naselja u Volaricama i u susjednom Lukovu. Otuda su oni prešli na Krasansko polje u nekoliko porodica. Od Lukova su se oni širili dalje na jug i doprli su do Baga. Sa Krasna sišli su na Otočko polje i tu ih je u Švici, Prozoru, Čovićima i Otočcu desetak kuća. Sudjelovali su u naseljavanju smiljanskog područja, a selili su i u Podlapaču.

Glavašima je osnovno naselje u Volaricama odakle su prešli na Krasno, a otuda u Krušćicu. U Jablancu su ih 3 kuće.

Katalinićima je osnova u Melnicama, a otuda su prešli u Kompolje, Otočac i Brinje. Sudjelovali su i u nastanjivanju Lovinca.

Miškulnim je temelj u Jurjevu, Volaricama i Lukovu, odakle su prešli na Krasno, u Smiljan i dalje na jug na područje Jablanca, Staroga grada i Stinice. I oni su sudjelovali u naseljavanju Donje Švice.

Popovićima je osnovno naselje u Jurjevu, otkuda su kasnije selili u Pazarišta.

Na svom prvotnom naselju na zemljištu Jurjevo-Biljevine-Lukovo-Starigrad Rogići imaju do 60 kuća. Otuda su sudjelovali na nastanjivanju Pazarišta i Ribnika. Kada je naseljavano oko 1793. Zavalje s okolinom kod Bihaća, sudjelovali su u tom s drugim Bunjevcima i Rogići, te ih u Skočaju ima desetak porodica.

Markovići selili su u Pazarišta, a od njih su dijelom oni u Gospiću i Perušiću. Na perušičko područje došle su ih četiri porodice, od kojih sada postoji 85 kuća.

Rukavinama je osnova u Volaricama i Jurjevu. Otuda su dvije porodice unišle u onaj skup, što je 1689. nastanjivao Pazarišta. Od Jurjeva i Volarica jamačno su i oni, što su naseljavali oko 1700. okolinu Brloga i Perušića.

Dio Rukavina ostao je u Ražancu i okolini, i otuda su ih sudjelovale u naseljavanju Smiljana tri porodice (Jerko, knez, Jure Mamutović i Mate Bevandić). Od Bevandića su i oni toga prezimena u Debelom Brdu, a isto tako i oni u podgorju u Jablancu i Dušikravama. Po svoj prilici od tih smiljanskih Rukavina izišli oni što su se nešto poslije 1712. nastanili na lovinačkom području. Oni su oko 1793. dali naseljenike okolini Petrova Sela ko Bihaća.

Rukavine na ličkom tlu imaju sada preko 300 domova i po tome su najjači među tamošnjim Bunjevcima. Oni su, dakako, dali sa toga tla i mnogo raseljenika. Ostalo ih je i na starom zemljишtu, a otuda su selili i u Bačku, gdje ih ima nekoliko domova u Subotici.

Žarkovići su sa svoga osnovnoga naselja u Stolcu selili poslije 1690. na smiljansko područje.

Vrbani od Jurjeva selili su u tri smjera: u južno podgorje, u Pazarišta i na lovinačko područje.

U onom bunjevačkom skupu što je, raseljujući se od Bukovice i Zemunika u podgorje pod okrilje senjske kapetanije, dopro najdalje od Staroga Grada, nalazilo se pedesetak porodica. Od njih dvadesetak i nije dalje selilo iz podgorja u unutrašnjost Like, nego su ostale na svom podgorskem tlu i tu su se dalje razvijale. To su Barići, Bralići, Dadići, Dešići, Grkinići, Grubišići, Gržetići, Hrvacevići, Lucići, Lukanovići, Mandekići, Njegovani, Smokrovići, Štokići, Trošelji i Vukušići.

Ostale su sa toga podgorskoga zemljишta prešle kroz Velebit u Pazarišta, u Smiljan ili na lovinačko područje, sudjelujući u onim velikim naseljavanjima što su bila izvršena oko 1689. U tom su na starom podgorskem tlu ili ostajali dijelovi njihovih porodica, ili su one u potpunosti prelazile na novo zemljiste. Na prvi način razvijale su se ove porodice: Baburići, Baćići, Bileni, Borovci, Brkljačići, Budaci, Čaćići, Čuljati, Dokozići, Došeni, Dragičevići, Dundovići, Jelinići, Jerkovići, Kriškovići, Legci ili Legčevići, Marasi, doselili iz Radovina, Marinci, Milinovići, Milkovići, Modrići, Mršići, Pavičići, Pezelji, Pilipići, Rudelići, Šarići, Šegote, Šikići, Šuperi, Tićci i Vukše. Iz podgorja iselili su potpuno ili su se na tom tlu već rasuli, Badžek, Beronići, Biškupovići, Brkići, Brmbolići, Brmbote, Čanići, Čavčići, Čubelići, Despoti, Dorići, Franići, Gnijatovići, Gopci, Hodaci, Ivaniši, Ivanušići, Ivezići, Jagari, Japunčići, Jelići, Klarići, Klepići, Kneževići, Kolačevići, Kovačevići, Krunici, Kučani, Laktići, Lukci ili Lukčevići, Luići, Lulići, Markovinovići, Mašići, Mesine, Mrkobradi, Mrs-

nići, Osmokrovići, Panjići, Pastuovići, Pavletići, Pekasi, Peršići, Pešuti, Račići, Ružići, Serdari, Skenderi, Sorići, Stipci, Stipanovići, Strmotići, Šilovići, Šimići, Špelići, Šulentići, Tićci, Tiljak, Vlatkovići, Vrkljani, Vučkovići, Zorići, Živkovići i Župani.

Bunjevaca je na to zemljište s desne strane Zrmanje u toku 17. st. u seobama od 1605, 1627, 1654. i dalje sedamdesetih i osamdesetih godina toga stoljeća došlo nešto preko dvjesta rodova. Ulazili su uglavnom putom pored Dračevice, gdje su dolazili odmah pod okrilje kraljnika senjske kapetanije. Kasnije, oko 1700, kad je nastanjivano područje Gračaca, moglo ih je dvadesetak rodova unići na to zemljište i dolinom Zrmanje, te se stoga članovi tih useljenika ne nahode u stanovništvu Smiljana, Pazarišta i podgorja nego samo na lovinačkom i gračačkom tlu. Svi Bunjevci zajedno imaju na području Like, Krmpota i Liča oko 6500 domova. Od toga ih priznata onima iz prve i druge seobe oko 2500, iz 1654. oko 1500, a ostalo otpada na doseljenike između 1670. i 1700. Veliki su se rodovi razvili osobito u prvoj, drugoj i trećoj skupini, a u onoj posljednjoj valja istaknuti Pavičiće, Došene, Šariće, Čačiće, Šikiće, Brkljačiće, Ivezice i Vukušiće. U hrvatskom ličkom stanovništvu oni su najveće naselje. Jači su, dakako, i od onoga starosjedilačkoga na brinjskom i otočkom tlu, kojemu su doduše pojedini rodovi dobro razvijeni, ali rodova nema toliko, koliko ih je među Bunjevcima. Osim toga Bunjevci zauzimaju i mnogo više zemljišta nego spomenuti starosjedioci. Oni su naselili cijelo primorje od Ledenica do Baga sa dubokim podgorjem. Starijega stanovništva našlo se tu jedino u Senju, u kojemu u novije doba također prevladuju Bunjevci. Oni su gotovo bez izuzetka nastanili i veliko područje pazariško, smiljansko i lovinačko, a unišli su u jačem broju i u naselja na Gospičkom polju, na Perušićkom i otočkom području. Od Pazarišta i Smiljana, a osobito od Lovinca Bunjevci su dali dosta naseljenika i području od Petrova Sela do Bihaća.

Sve struje Bunjevaca, i one od 1605. i 1627. i one kasnije, došle su iz donjega Pozrmanja i od Zemunika. Tu i danas jedan dio hrvatskoga stanovništva nosi to ime, a i velika čest prezimena ličkih Bunjevaca nalazi se na tom zemljištu. Pitanje je samo jesu li Bunjevci na tom tlu starosjedioci ili su doseljenici. Da se odgovori na to pitanje, pomoći će njihov govor.

Oni su štokavci sa nešto čakavskih značajaka, potpuni ikavci i nove akcentuacije. U čakavske značajke idu šć mjesto št i j mjesto đ. Ovo drugo rijetko je i zahvatilo je samo neke riječi, npr. meja. Nova akcentuacija tipa je, što se nahodi na zemljištu pored Dinare od Vrlike preko Sinja, Imotskoga i Vrgorca do Neretve, a s druge strane oko Livna, Duvna, Prozora, Bugojna, Travnika, Ljubuškoga, Mostara, Širokoga Brijega i Konjica. Taj tip odgovara drugim novim akcentuacijama u svom glavnom dijelu, u pojedinostima od njih se razlikuje u nekim kraćinama i dužinama, osobito u sporim i jakim, a donekle i u mjestima akcenta. Najsličniji je tipu što ga

govore jekaci iz gornjega Poneretavlja, iz Polimlja i Pive i njihove raselice u sjeverozapadnim krajevima.

Već taj smještaj toga ikavskoga novoštokavskoga govora nove akcentuacije s jedne i s druge strane Dinare na velikom prostranstvu pokazuje da je on tu i nastao i da mu se tu i stari akcenat prebacio u novi. Kako mu je akcenat vrlo sličan onome na jekavskom tlu u gornjem Poneretavlju, Pivi, gornjem Podrinju i Polimlju, od toga se govora razlikuje samo u ikavskom izgovoru staroga jata i u spomenutim čakavskim značajkama. Svakako je ikavski izgovor vrlo jako njegovo obilježje, a on je to bio i u starini. Ta ikavština je potpuna, kao što je to i spomenuta jekavština. Ona se u tom razlikuje od one čakavske između Une i Velebita, na susjednim otocima i u Pozrmanju, u kojoj je bilo i manje ili više ekavskih oblika. U svojoj potpunosti ona se sasvim približila ikavskom izgovoru u južnih i južnijih čakavaca.

Kad su Turci bili osvojili Cetinu i Pokrče i bili se približili Pozrmanju, Bukovici i Kotarima, nastalo je na tome zemljишtu veliko kretanje stanovništva. Susjedne mletačke vlasti iz Zadra i Nina stale su vabiti stanovništvo sa toga tla na svoje područje u Istru, gdje se staro naselje bilo prorijedilo u nekoliko kužnih pomora. Vlasti su im obećavale dobre zemlje i olakšice u porezima, a pastirima dobre pašnjake i slobodu paše i kretanja. Hrvatska uprava bila je u Pozrmanju, Bukovici i Kotarima ostala bez ikakve pomoći od strane dvora, sa razdorom među plemstvom, s nesložnim vojnim vodstvom i s malo vojske u poređenju s turskom ratnom silom što ju je vješto vodio čehaja Tardić, rođen Šibenčanin, koji je već bio u Pokrčju i Cetini uredio tursku vojnu spremu u starosjedilačkom naselju. U smetenom i obezglavljenom stanovništvu na spomenutom hrvatskom području mletački su pozivi naišli na brz odaziv. Ponudu su primili u prvom redu lakopokretni Ćići iz sjevernoga dijela Dinare i Svilaje i južnoga Velebita. Oni su, kako je već rečeno, u velikom broju pred veliku navalu bosanskoga i mostarskoga paše na Knin i Skradin prebjegli na austrijsko tlo u Istru, gdje su ih smjestili po pašnjacima u brdima. Za njima su to isto učinili i ratari, koji su u Istri nastanjeni po ravnijim zemljama. Već te seobe mora da su odvele mnogo naroda sa toga hrvatskoga područja u Pozrmanju, Bukovici i Kotarima, jer se u Istri u to vrijeme našlo mnogo novih naseljenika.

Kada su Turci od 1522. do 1527. osvojili sve hrvatske krajeve od Pokrčja do Gacke, u desetak godina oko toga vremena nastala su u Pozrmanju, u Bukovici i u Kotarima još veća pomjeranja stanovništva. Pokretale su ih tri sile: mletačka, austrijska i turska vlast. One prve nastavile su svoje djelovanje za nastanjivanjem Istre, i uspjele su da prevabe na svoje područje mnogo ratarskoga naselja sa zemljишta od Knina i Skradina, iz Bukovice, Oprominja i Kotara. Tom prilikom nestalo je sa toga tla mnogo hrvatskih starosjedilaca, te su opustjeli mnogi prije dobro nastanjeni krajevi. Tada se po-

grenula i turska uprava, u kojoj su se nalazili pored činovnika bosanskoga podrijetla i mnogi domaći Hrvati koji su pristupili turskoj državnoj misli ili su već bili primili i islam i postali Turci. Upravne su vlasti djelovale iz Skradina i Knina, a niže su se nahodile i u Bukovici i Kotarima. Sve su one usmjerile svoje djelovanje da zaustave raseljavanje sa svoga područja i da onemoguće rad mletačkih vlasti na vabljenu stanovništva s turskoga zemljišta na svoje. Kao posljedica toga turske su vlasti uredile i svoje urede koji su imali zadatak da prevabe na tursko područje prebjeglo naselje u Istri. U to isto vrijeme u tom preseljenom stanovništvu u Istri nastao je jak pokret za vraćanje na svoje staro tlo ili barem na ono što je oko Zadra i Nina ležalo pusto ili sa malo naselja. Turske su vlasti ubrzo uhvatile svezu s tim preseljenicima i radile su snažno na tom da ih predobiju za seljenje na tursko područje, koje je posljednjih godina bilo izgubilo razmjerno mnogo žiteljstva. Oni su to prvo uspjeli kod nekih rođova Ćića koji su se doista naselili na turskom zemljištu, iako su mletačke i austrijske vlasti saznale za tu svezu, te su pooštire svoju pažnju na njih. Premda su oni na istarskom mletačkom tlu proveli tek malo vremena, ipak su u svom povratku na novom, turskom području stekli nov naziv Istrani koji se vezao uz njih nekoliko desetica godina. Spominju ga još 1540. kada su neki istarski Ćići kod Obrovca hvatali svezu s Nikolom Jurišićem, zapovjednikom Primorske krajine u Senju, moleći od njega da ih s toga turskoga zemljišta preseli na krajiško pod istim uvjetima, pod kojima su u Žumberku bili nastanjeni neki stočari od Srba, Unca i Glamoča.⁷⁹⁴

Ćići su preselili iz Istre dakako pod okriljem mletačkih vlasti i na zemlje u okolini Zadra, Nina i Novoga grada, gdje su također dobili pridjevak Istrani. Ćićima u jednom dijelu nije se svidjelo zemljište u Istri, na kojem su ih bile nastanile mletačke vlasti. Oni tu nisu našli one široke planinske pašnjake, a pogotovo ne onu slobodu kretanja i paše, što su sve imali u izobilju u Dinari i u južnom Velebitu, a što su im obećavali Mlečani i Austrijanci. Tu oni nisu mogli držati ni one velike brojeve stoke sitnoga i krupnoga zuba, što je bila njihova odlika u starom njihovu kraju, a što je bila osnova njihova trgovanja i blagostanja. To je i bio glavni razlog, zašto su oni napuštali Istru i vraćali se u Pozrmanje, Bukovicu i u Ravne kotare.

Sličan razlog natjerao je na napuštanje Istre od česti i one presejenike Hrvate, što su ih dovabili Mlečani i Austrijanci u Istru od Knina, Skradina, Bukovice, Pozrmanja i Kotara. To su bili ratari koji su se pored toga bavili i malim stočarstvom, a kojima sitno gospodarstvo na malim posjedima pod kmetskim uvjetima nije moglo prijati. Oni su se počeli vraćati u Hrvatsku kada i Ćići, ali su se nastanjivali na mletačkom području oko Zadra, Nadina, Tinja,

⁷⁹⁴ Habs. spom. 2, 400—407.

Velima i Nina, jer su njihovo preseljavanje i vodile mletačke vlasti. I oni su dobili pridjevak Istrani, iako su u toj zemlji proveli tek nešto vremena, ali je njihovo vraćanje i ponovno naseljavanje bilo tako značajno i uočljivo, da im je i dobavilo to ime. Kao i kod Ćića i kod njih se ono održalo kroz dvije tri desetice godina.

Među tim preseljenicima izbilo je ubrzo nezadovoljstvo. Mletačko područje u tom kraju oko Zadra i Nina nije bilo veliko, već je i prije te seobe bilo razmjerno dobro napušeno, a pored starosjedilaca nalazilo se tu i došljaka iz okolnih hrvatskih dijelova koji su, mamljeni od Mlečana, bili oko 1522. ispred Turaka prebjegli na mletačko tlo. Istranima su dopali u ruke mali posjedi s ograničenom mogućnošću paše, koja na tom ravnom zemljištu već po naravi stvari nije mogla biti izdašna i snažna. Pogranični turski upravnici ubrzo su osjetili to nezadovoljstvo, te su uputili svoje djelovanje da dođu u svezu s tim Istranima i da im ponude nastanjivanje na svom prostranom, a slabo naseljenom području. Oni su u tom i doista imali mnogo uspjeha, jer je među Istranima nastao velik pokret da prijeđu na tursku stranu i da se tamo nastane. Mnogi od njih imao je tada prilike da se vrati na svoj stari posjed, a mnogi je izabrazao i bolji i veći nego što ga je imao. Mletačke vlasti u Zadru nastojale su svim silama da to seljenje osujete i zaustave, ali u tom nisu uspjele. Sačuvana je prepiska što su je vodili mletački upravni uredi u Zadru i Ninu s vladom u Mlecima. U njoj je zabilježeno spomenuto tursko djelovanje, odaziv na to među Istranima i njihovo preseljavanje na tursko područje.⁷⁹⁵ Međutim taj pokret nije nastao samo među Istranima. On je zahvatio i staro stanovništvo na mletačkom tlu, koje je u turskim ponudama našlo prilike da stekne veće i po njihovu mišljenju bolje zemlje na turskoj strani. Tako je pokrenuto veliko seljenje s primorskoga zadarskoga, ninskoga i novigradskoga područja na susjedno tursko zemljište. Ono je trajalo desetak godina, a produžilo ga je osvajanje Nadina, Tinja i Velima što su ga Turci izvršili 1537. Tim ratom oni su stekli veliki pogranični kraj, na kojem se moglo vršiti dalje naseljavanje.

I pored toga naseljavanja s mletačke strane na tursku na zemljište od zadarskog i ninskoga područja do Knina i Skradina ostalo je tu mnogo pustoga tla. Mora da je u tom kraju pokraj velikoga raseljavanja djelovala još neka sila koja je dovodila do toga da su mnoga i mnoga sela i mjesta u vrijeme uvodenja turske vlasti opustjela ili da su izgubila mnogo svoga stanovništva. Čini se da je taj uzrok bilo prelaženje na islam i prema tome ulazeњe u tursko državotvorno žiteljstvo. U pravilu muslimani, i oni stari i ovi novi, prelazili su u tvrdavna naselja koja su bila zaštićena i sigurna, gdje su, živeći u većim skupovima, razvili jaka trgovišta i obrtnička središta. Već u početku turskoga vladanja takva su jaka muslimanska naselja nastala u Kninu i Skradinu sa po nekoliko stotina kuća, a

⁷⁹⁵ Ljubić Commissiones et relationes venetae, 2, 13; 43—43, 45, 173.

manja su bila ona u Ostrovici, Zemuniku i Obrovcu. Muslimanskoga stanovništva našlo se u to vrijeme i oko svake stare tvrđave i tvrđavice, gdje se uz tursku posadu nastanio i veći ili manji broj muslimana. Može se reći da se je cijelo to veliko područje od Dinare prema moru napunilo u malo vremena s mnogo muslimanskoga stanovništva. Ono se osjetilo ubrzo u turskom vojnog djelovanju i upravljanju. U tom gustom muslimanskom žiteljstvu i moglo je biti osnovano središte ličkoga (lučkoga) sandžaka s mnogobrojnim vojnim i upravnim činovništvom. Veliki broj muslimana iz Ravnih kotara ostavio je pomen svoga ratnoga djelovanja na fronti prema zadarskim Mlečanima u našim junačkim narodnim pjesmama. Na tom zemljištu i živjelo ih je razmjerno najviše, jer je tu u Kotarima i do 1522. bilo najgušće ratarsko stanovništvo posjedovnoga i kmetskoga stanja, iz kojega je i izšao najveći broj prelaznika na islam. Na tom tlu nalazilo se pred tursku opasnost i najviše većih i manjih utvrđenja.

Nema sumnje da su osnovu tome muslimanskom stanovništvu na području od Knina i Skradina do Nadina i Tinja dali muslimanski doseljenici od Livna, Grahova, Duvna i Prozora. Kasniji veliki njihov broj mogao je izići iz novih muslimanskih porodica koje su nastale na tom domaćem zemljištu.

U vremenu od 1522. do 1532. otprilike ležali su mnogi krajevi od Dinare do zadarskog primorja ili pusti ili sa malo žiteljstva. Turci su tada i sami počeli dovoditi na to zemljište novo stanovništvo pored onoga što su navabili iz Istre i sa mletačkoga područja od Zadra i Nina. Bili su to stočari, koje su oni desetak godina prije toga bili nastanili na Grahovu, u Uncu i na okolnim planinskim poljima, a koje su doveli iz Potarja, Pive, Polimlja i gornje Neretve putem preko Duvna i Livna. Te su stočare oni na Grahovu i okolini bili uvrstili, po svom vojničkom pravilu, u martološku službu, pa su već bili sudjelovali u pohodima na Kranjsku u proljeće 1522. i u osvajanju Knina i Skradina te iste godine. Od njih su bili i oni što su u to vrijeme bili zauzeli Strmicu. Turci su odmah pošto su stekli Knin i Skradin od tih stočara u okolinu tih tvrđava naselili ili pojedine cijele rodove ili njihove dijelove. To su bili prvi naseljei tih Srba u Kninskom i Skradinskom polju. U desetak, petnaestak narednih godina Turci su, uvidjevši da teško dolaze do drugih bližih doseljenika, popunjavalii svoje stanovništvo na tom prostranom zemljištu od Dinare do Zadarskog primorja opet iz toga naselja. Dovodili su ih, po svoj prilici, izravno iz njihove osnovice starim putem preko Rame na Grahovo. Ti novi naseljenici popunili su u prvom redu one na Kninskom i Skradinskom polju, a zatim i one u Bukovici i Kotarima. Posljednja velika seoba tih Srba bila je, jamačno, ona što su je Turci izvršili 1551. kada su u ove strane doveli »iz dubine turskoga carstva« mnogo tisuća novih naselje-

nika.⁷⁹⁶ Tada je razmjerno gusto nastanjeno cijelo to zemljiste i ispunjene su stanovništvom sve plodnije zemlje.

Kninsko, skradinsko, kotarsko i bukovičko srpsko naselje postalo je osnovica onom u Lici, u Plaškom i oko Ogulina. Ono je po vremenu na tom hrvatskom području sjeverno od Krke bilo prvo nastanjeno, prvo je bilo novim doseljavanjem prošireno i učvršćeno i vojnički uređeno. Otuda su dovedeni dolinom Hotuče prvi srpski naseljenici u Hotuču i Srb koji se spominju već 1530, a isto tako i oni oko Novoga, zabilježeni u to isto vrijeme. Općeno uzevši, sve kasnije seobe Srba u Liku izvršene su odatle, a sa toga područja potječu uglavnom i svi novi srpski doseljenici s kraja 17. st. Stoga i nije čudo da se gotovo sva prezimena ličkih Srba nahode ili oko Knina i Skradina ili u Bukovici i u Kotarima.

Položaji toga srpskoga naselja jasno pokazuju gdje je ono starosjedilačko hrvatsko u vrijeme uvođenja turske vlasti nestalo. Razlike su neke, doduše, mogle kasnije nastati, jer je stanovitoga pomjerenja stanovništva bilo i pod Turcima, a opet nešto je seoba bilo i oko 1700—1720. kada se narod iz gornjih krajeva od Dinare i Knina spuštao na niže zemlje u Kotarima i zadarskom području. Općeno uzevši, može se reći da je starosjedilaca najviše nestalo u Kninskem polju i u Bukovici, a u velikom broju da ih se očuvalo na drniškom zemljisti. Jača su starinačka naselja održana i oko Skradina, u Kotarima i oko Zemunika gdje su ležala ili u susjedstvu s doseljenim srpskim ili su s njima bila izmiješana. Na zadarsko i ninsko zemljiste srpski su naseljenici došli tek poslije turskoga raspa. Starosjedioci su se tu očuvali u većem broju.

Doseljenici od Tare, Pive, Lima, iz gornje Neretve i gornjega Podrinja donijeli su svoj jekavski govor. Hrvatski starosjedioci imali su prema njemu ikavski izgovor. Takvo je stanje na tom tlu nastalo od početka turskoga vladanja, a ono traje i danas.

Do dolaska Turaka među starosjediocima bila su ipak dva govora, s jedne strane čakavski, a s druge štokavski, onaj prvi sa starim akcentom, a štokavski sa akcenatskim stanjem iz kojega će izići u 16. st. nova akcentuacija dinarskoga tipa, kako je već rečeno, vrlo slična onoj što su je sa sobom donijeli doseljenici podrijetlom od Tare i Pive i susjednih krajeva.

Čakavski se govorilo u Zadarskom primorju, u Ninu i okolini, u Novigradskom kraju i u donjem Pozrmanju. Na prva tri položaja taj je govor postojao doskora. U Obrovcu pored donje Žrmanje zabilježen je 1527.⁷⁹⁷ Iz ostaloga sjevernijega dijela toga zemljista nema starijih pismenih spomenika iz kojih bi se moglo tačno utvrditi govorno stanje prije dolaska Turaka. Ipak valja uzeti u obzir da se na cijelom području između mora i Une do Turaka govorilo čakavski. Tim govorom napisana je 1451. i isprava u Srbu, dakle

⁷⁹⁶ Habs. spom. 3, 414.

⁷⁹⁷ Acta croat. 227—230.

u mjestu koje se nahodi u blizini Knina.⁷⁹⁸ Može se stoga uzeti da je čakavština zahvatala i zemljiste oko gornje Zrmanje sa Kninom i okolinom pa da se prostirala i preko Skradina na Šibenik i okolinu toga mjesta. Iz gornjega Pozrmanja su Keglevići, iz Skradina Šubići. Oba su ta roda bili čakavci. Istočno od Zadra oko Zemunika živjela su do turskoga gospodstva plemena Gušići, Mogorovići, Lapčani, Poletčići, Stupići, Kršelci koji su u Lici bili čisti čakavci. Takvi su bili Nelipčići iz kraja između Skradina i Sinja od kojih ima isprava pisana tim govorom. Čakavština se, prema tome, dade dokazati i za srednje i gornje Pozrmanje, za Bukovicu i okolinu Zemunika, za područje stare Lučke župe i za zemljiste između Skradina i Sinja. Govorili su je članovi veleposjedničkih rodova razasutih po cijelom tom zemljisu. Nema prema tome sumnje da je ona bila i govor ostalog ratarskoga stanovništva plemičkoga položaja s manjim posjedima, a svakako i onoga što je zemlju obrađivalo pod kmetskim uvjetima.

Iz Muškovca pokraj Obrovca u srednjem Pozrmanju ispod južnoga Velebita iselilo je 1545. dvadesetak porodica na područje Primorske krajine, odakle su naseljeni na posjedu Nikole Zrinjskoga u Prilišću i Rosopajniku u gornjem Pokuplju. Oni su doskora bili čisti čakavci, iako su bili nastanjeni pored kajkavskoga naselja. Kako se vidi, oni su taj govor donijeli sa sobom i očuvali su ga kroz nekoliko stoljeća.

Zemunički preseljenici u Lič iz 1605. i oni iz bližega susjedstva sa zadarskoga područja iz 1627, a isto tako i oni što su bili odselili u Podunavlje iz zemuničkoga kraja i sa zemljista stare Lučke župe koju su Turci bili svu osvojili 1522—1526, donijeli su sa sobom štokavski i ikavski govor nove akcentuacije. Toga su govora bili i jesenički i perušićki doseljenici iz 1653, i oni nešto kasniji u Jurjevu. Njihove su govorili, najposlije, svi hrvatski doseljenici u Liku i kasnijih godina što su dolazili iz Donje Zrmanje i Luke. Tako govore svi Hrvati na prostranom zemljisu od Dinare do mora osim nešto starih čakavaca u uskom primorju oko Nina. Kako se vidi, stara čakavština, koliko se tu govorila, nestala je, a njeni mjesto zauzeo je štokavski govor nove akcentuacije.

Radi se, dakle, o uzmicanju staroga jednoga govora i nadiranju drugoga koji je s tim prvim graničio na širokoj jednoj strani. Po položaju vidi se da se čakavski govor isprva prostirao od mora prema Dinari, a onaj štokavski od Dinare prema primorju. Njihova dodirna crta nalazila se u prvo vrijeme od Sinja na Skradin, a otuda na Knin. Jezgra čakavaca nahodila se u primorju i u zapadnom dijelu Luke, ona štokavska oko Krke i ispod Svilaje i Promine. Tu je ona bila posljednji jaki izdanak štokavštine ikavskoga izgovora što se otuda preko Dinare prostirala daleko na istok preko Povrbašja sve do desnoga Pobosanja. Ona je, kako se vidi, imala

⁷⁹⁸ Šurmin 193—195.

snažno zaleđe, čakavština se, naprotiv, mogla oslanjati samo na uske dijelove oko primorja. Po naravi stvari planinci se spuštaju u primorske strane, primorci se rijetko dižu na planinske zemlje.

Sudeći po tome, moglo bi se reći da je oko 1500. štokavski govor već bio u punom napredovanju na crti Sinj-Skradin, a vjerojatno i dalje zapadno oko Knina. Utjecaj susjednih štokavaca morao je najsnažniji biti upravo u najmnogobrojnjoj česti stanovništva, a to su bili pastiri, jer su se oni najviše miješali s pastirima sa štokavskoga dijela.

Utjecaj kakvoga govora može prodirati u drugi ili na svojim okrajcima stalnim dugotrajnim pritiskom jačega na slabijega ili trajnim useljavanjem na područje drugoga govora. Svakako je onaj prvi način postojao na cijeloj dodirnoj crti čakavaca i štokavaca od Knina do Sinja, i tu je čakavština postepeno i stalno ustupala ispred mnogo jače štokavštine. To je bio naravan razvitak koji se vršio, a i sada se vrši na mnogim govornim međama. On je u svojoj postepenosti često dugotrajan i polagan, ali stalno uspješan. Drugi način može, ali ne mora postojati. Da je tu između Dinare i mora vršen, postoje jasni dokazi. Prvi je općen, a sastoji se u činjenici da se od sredine 18. st. na tom tlu nalazi samo štokavski govor dinarskoga tipa, što znači da se u njem nahodi samo čakavska promjena glasa đ u j i šć mjesto št. Čisti čakavski govor šačuvao se jedino u ninskem primorju. Pored toga općenoga postoje i pismeni dokazi. Tako su mletački izvještaji zabilježili potankosti o sporu Turaka s Mlečanima o mlinovima na donjoj Krki i zemljишtu oko njih. Turci su tvrdili da ti mlinovi pripadaju njima, iako se nahode na starom šibenskom području što je u vrijeme turskoga dolaska u Pokrče spadalo Veneciji. Pripadanje toga zemljишta turskom carstvu oni su objašnjavali time što su u prvim godinama njihova vladanja na to tlo, koje je bilo ostalo sa malo žiteljstva, bili doselili pastiri iz gornjih krajeva od Svilaje, Promine i od Knina te su nastanili trideset i tri sela. Oni su potjecali sa staroga hrvatskoga područja što su i sami tvrdili, a to su znali i turski domaći upravnici. To je Turcima bio dovoljan razlog da i to donje Pokrče, što su ga bili nastanili za njihova gospodstva hrvatski pastiri, pripoje Hrvatskoj, jer su u svom napredovanju na te strane bili osvojili cijelo hrvatsko područje kojemu valja da pripadne i ono, na kojem se hrvatski pastiri nalaze u većoj množini.⁷⁹⁹ Isto su to tvrdili i stočari u Zagori u zaleđu Trogira. Oni su oko 1580. ugovarali sa senjskom kapetanijom da će Senjanima plaćati stalan danak ako ih ne budu pljenili. Kod toga ugovaranja oni su tvrdili da su doselili iz gornjih hrvatskih krajeva, pa da prema tome spadaju pod kralja kojemu služe i Senjani. U molbi da dođe do toga ugovora, zabilježena su i njihova prezimena koja je popisana poslao senjskoj kapetaniji nji-

⁷⁹⁹ *Relationes venetae*, 3, 91; 126; 238—242.

⁸⁰⁰ Lopašić Spom. 1, 81—85; 87—88.

hov župnik. Do primirja nije došlo, jer je ugovor odbio bečki dvor pod izgovorom da su ti zagorski pastiri stari turski martolozi, nesigurni i nepouzdani.

Postoji iz 1603. opis vizitacije zadarskoga biskupa župa koje su spadale u njegovo područje. U njemu se nalaze i bilješke o stanovništvu pojedinih župa. Iz njih se vidi da je žiteljstvo na tom tlu bilo u većini starosjedilačko, ali je bilo i skorih došljaka sa turskoga područja. Biskup ih zove pastirima i veli za njih da su izvanredno tvrdi i opori,⁸⁰¹ što je za Bunjevce stotinu godina kasnije utvrdio i senjski biskup Brajković.⁸⁰²

Kada je kandijski rat 1648. svršio ugovorom između Mlečana i Turaka, po kojemu je Turcima opet ostalo cijelo staro područje od zadarskoga, ninskoga i novigradskog primorja na istok, nastalo je na tom tlu veliko seljenje naroda. Nemuslimansko žiteljstvo u tom kraju pristalo je u velikoj česti uz mletačku vlast i borilo se s njom protiv Turaka. Po svršetku neuspjelog rata očajnim borcima nije preostalo drugo, nego da bježe na mletačku stranu. Tada su zaista velike množine toga svijeta prebjegle u primorje, osobito u ono šibensko. Stoga su Turci, videći da će ostati bez stanovništva, ubrzano izdali proglašenje da će očajni borci moru nude miran život. Onda se nešto toga svijeta i vratio na staru sjedišta, ali je sve to izazvalo novo veliko pomjeranje stanovništva. Ono je naravnim slijedom nastupilo i poslije ratovanja pod konac 17. st.

To su općene vijesti o kretanju naselja na tlu od Dinare do mora za turskoga vremena. Kako se vidi, ono je teklo od Dinare, Svilaje i Promine prema moru, ali ga je bilo i u obratnom pravcu od mora na istok što je bio slučaj s Istranim. Toga pomjeranja bilo je jamačno i prije Turaka, osobito u 15. st. kada se stanovništvo na gorskem tlu bilo umnožilo, te se spušтало u niže strane.

Doseljenici iz gornjih krajeva u donje i u one u Kotarima i primorju donijeli su u njih štokavski govor dinarskoga tipa. Oni su ga tu postepeno utvrdili i raširili, a malo po malo i nametnuli stariм čakavcima. Kod toga trebalo je ukloniti zamjenicu ča, stare nastavke u oblicima zamjeniti novima, u akcentuaciji prebaciti kraćine i dužine sa krajnjih i unutarnjih mjesta za jedan slog naprijed i uvesti nove akcente: spori i uzlazni. Sudeći po spomenutim ispravama iz 15. st. izmjena zamjenice ča već je bila započela u to vrijeme, a tada se na tom zemljишtu stalo uvoditi i izjednačivanje trećega, šestoga i sedmoga padeža, a isto tako i mekih i tvrdih osnova. To je bio posao za jedan, dva naraštaja i bio je svršen jamačno već oko 1750.

Bunjevci, koji imaju štokavski ikavski govor s novom akcentuacijom dinarskoga tipa, potekli su, kako se vidi, od naselja, što se

⁸⁰¹ Starine 33, 560—564.

⁸⁰² Lopašić Spom. 3, 214.

prvotno nahodilo s jedne i s druge strane Dinare, oko Promine i Svilaje do otplikite crte Knin—Skradin—Sinj. Otuda su se pojedini njihovi dijelovi počeli spuštati u niže strane u većoj mjeri već u 15. st. prije Turaka, osobito u Bukovicu i u susjedne česti Luke na brdsko i ravno tlo. Od turskoga gospodstva to je naseljavanje Bukovice i Kotara iz gornjih krajeva bilo još mnogo jače. Ti su preseljenici možda sudjelovali i u seljenju u Istru i vraćanju iz te zemlje na tursko tlo, pa je njima valjada pripadao zamašan dio i u ono nekoliko tisuća naseljenika što su sa mletačke strane bili preselili na tursku. Svakako je njih na tom zemljишtu od 1550. dalje bilo razmjerno mnogo. Izvještaj o opisu ličkoga sandžaka oko 1620, u kojem je dana i podrobnijsa statistika toga područja, donosi vijest da se tu nalazi mnogobrojno stanovništvo, a da ga je prije kratkoga vremena bilo i mnogo više, ali da je otuda preselilo u Podunavlje oko deset tisuća naroda.⁸⁰³ Tu je podignuta buna protiv begu Memi-begoviću, jer svijet nije mogao da podnese njegov način upravljanja. Turci su taj otpor bili skršili, ali su fratri uhvatili svezu s agama u Podunavlju i izveli su odatle one koji su htjeli da napuste svoje stare zemlje. Kako je poznato, ti su se iseljenici tom prilikom nastanili na širokom pojasu od Deronje preko Sombora, Subotice, Bajmoka, Kaćmara, Baje, Jankovca, Pešte i okoline sve do Ostrogonja. Ta buna bila je uzrok i onoj seobi iz okoline Zemunika u Lič. Zbog toga seljenja napušteno je ili se bilo rasulo tridesetak sela. Napomena spomenutoga izvještaja da se u tom sandžaku ipak nahodi mnogo žiteljstva, jasno pokazuje da je u to vrijeme na tom području bilo i mnogo muslimana i mnogo Srba. Treba računati da su poslijе seobe onih deset tisuća Bunjevaca njihova pusta selišta i nastanili pored okolnih njihovih plemenika u stanovitom broju i susjedni Srbi.

Ime Bunjevci za veće naselje zabilježeno je, koliko je poznato, prvi put 1622. Pod tim nazivom spominje se katolička župa u okolini Sombora u kojoj je službovao kao župnik Šimun Matković.⁸⁰⁴ Krmpočanima i Svetojurcima to ime daju izvještaji iz 1700. i 1701.⁸⁰⁵ U samom narodu očuvalo se ono sve do danas, iako ga današnji naraštaj u Liču i svetojakovskim Krmpotama ili ne zna ili ga slabo upotrebljava. Ono je poznato i u donjem Pozrmanju i u okolini Zemunika, ali je u nestajanju.

Pitanje je, po čemu je to ime postalo?

Valja utvrditi da taj naziv nisu sa sobom donijeli oni preseljenici iz sela Muškovca kod Obrovca u donjem Pozrmanju što su 1544. bili nastanjeni u Rosopajniku i Prilišću pored Kupe. To dokazuje da je u donjem Pozrmanju bilo stanovništva što nije nosilo to ime, iako

⁸⁰³ Starine 14, 179.

⁸⁰⁴ Simeon Matcovich ... rogat, concedi sibi parochiam Bunjevci archidioecesis Colocensis. Acta Bosnae 367.

⁸⁰⁵ Lopašić Spom. 3, 214, 216.

je bilo stočarske privrede. Ono nije bilo zabilježeno ni kod onih Ćića koji su preselili sa toga tla u Istru, a ni kod onih pastira što su četrdesetih godina 16. st. naseljeni kod Šica u Gradišću u Austriji.

Najposlje njega nema ni na zemljisu oko Drniša, Skradina, Bri-
bira, Šibenika i Sinja. Bunjevačko ime bilo je vezano samo na sta-
novništvo štokavskog ikavskog govora i nove akcentuacije u Buko-
vici i Kotarima, iako je taj svijet i istoga podrijetla i istoga govora
s onim od Knina do Sinja i od Skradina do Šibenika, izuzevši dakako
Srbe, koji su jekavci.

Bunjevačko ime, kako se vidi, nije vezano ni na podrijetlo ni na
govor. Ono je prvo bilo ograničeno samo na jedan kraj, pa pre-
ma tome mora da je bilo povezano s nečim što je za taj kraj bilo
u starije ili u određeno vrijeme vrlo značajno. — Neki misle da je
ono nastalo po rječici Buni što teče ispod Veleža i utječe u Neretvu.
Otuda da su podrijetom i Bunjevci. Ta voda kratkoga je toka i
uske doline, i oko nje može da stanuje malo naroda. Teško je povje-
rovati da je poveće naselje, kao što su Bunjevci bili u 16. st., moglo
izići sa toga maloga zemljiska. Da je to ime postalo po toj rječici,
stanovništvo bi se tamo i danas tako zvalo tim imenom, kao što se
i sada zovu Posavci, Podravci, Podrinci, Neretljani, Moračani, Mo-
ravci itd. bez obzira na podrijetlo. Dubrovčani su u 14., 15. i 16. st.
imali zbog svoje trgovine mnogo dodira s narodom na području
današnje Hercegovine, te su u svojim izvještajima zabilježili imena
mnogih plemena i skupova žiteljstva, ali bunjevačkoga imena nisu,
kao što ga ni danas nema na tom tlu. I ime Bunjevac kao naziv
naselja pored jedne vode teško je objasniti u tom obliku. Ono bi
po jezičnim našim pravilima trebalo da glasi ili Bunjanin ili Pobu-
nac. Za ono prvo isporedi Vučanin od Vuka, Zečanin od Zeta, Gača-
nin od Gatska. Postoji i u Turopolju rječica Buna, i po njoj ima
naziv Bunjani.

Drugi opet misle da je ime Bunjevac izvedeno od osnove što je
u glagolu buniti, jer da su se oni često bunili proti svojih pogla-
vara. Istini za volju treba reći da su oni sudjelovali u spomenutoj
buni proti Memibegoviću, sandžaku ličkom. Kako su upravo oni
selili u Podunavlje i u Lič, čini se da su bili i vođe toga ustanka i
njegovi širitelji. Oni iz Liča podignuli su i poznatu ličku bunu, u
kojoj su vođe bili Butorci. Ipak je teško pristati i uz to objašnja-
vanje toga imena, jer buna je bilo i inače u našem svijetu i upravo
u drugoj poli 16. st., ali ustanici nisu stekli toga naziva. Valja spo-
menuti na ovom mjestu onu važnu pobunu naroda u turskom Klisu
koju su vodili štokavci ikavci 1593, a koja se svršila isto tako
nevovljeno, kao i ova u Bukovici i u Kotarima pobjedom Turaka i
seobom pojedinih rodova i većih skupova naroda na područje Pri-
morske krajine i na posjed Zrinjskoga u Hreljinu i okolini. Ni oni
što su se iz te seobe smjestili u Senj, kao ni naseljenici u Bakar-
skom primorju nisu stekli ime Bunjevci, iako su ga zavrijedili isto
toliko koliko oni u Kotarima i Bukovici. Općeno rečeno, buna je

bilo upravo tih godina i na srpskoj strani u jugozapadnim krajevima, gdje se ustanak spremao kroz nekoliko godina, a opet ni tu ustanici nisu dobili to ime, kao što nisu njime nazvani ni oni mnogi buntovnici što se dizali protiv Turaka ili njihovih pojedinih nasilnika i u 16. i 17. i kasnije u 18. i 19. st.

Sve se čini da bi postanak toga imena trebalo objašnjavati kakvom jakom značajkom na istom tom tlu. Ako se kod toga pođe od samoga toga naziva, naći će se u njegovoј osnovi imenica bunja. Ona znači zgradu okruglu sa osobitim svođenim krovom i sa malo dovoda svjetlosti. Bila je u običaju po krajevima između Zrmanje, Sinja i Trogira gdje je i zabilježena već u 14. st. Gradili su je seljaci i stočari, a jači posjednici po vinogradima i vanjskim svojim imanjima za stanovanje posluzi. Gradnja joj je bila jednostavna i sa malo troška, a sama zgrada bila je trajna i svojom oblošću dobro zaštićena od bure i nevremena.⁸⁰⁶ Možda je taj način građenja kuća u 16. st. bio raširen osobito tu u donjem Pozrmanju, Bukovici i Kotarima, a upotrebljavali su ga zbog maloga troška upravo mali ratarski posjednici i ratari stočari. Ime su stvorili ili oni sami ili, što je još vjerojatnije, ljudi što su imali bolje kuće ili zdanja kao izraz sa prizvukom potcjenvivanja, te su im ga nametnuli.⁸⁰⁷ Kod tih bunjevaca ono je taj prizvuk naravnim tokom izgubilo i s vremenom se uobičajilo. Možda je to ime postojalo na tom tlu već i prije doseljenja štokavskih ikavaca, a nosili su ga starosjedioci istoga posjedovnoga i privrednoga stanja. Štokavski doseljenici preuzeeli su ga od njih kao što su u sebe povukli i te starosjedioce i doveli ih do stapanja s njima. Prizvuk potcjenvivanja nije u tom slučaju imao toliku snagu i lakše se izgubio. Ono bi podsjećalo na ime Šokac, koje nosioci njegovi nisu jamačno sami stvorili, jer bi mu u tom slučaju znali značenje, nego im je nametnuto s druge strane isto tako s nekim omalovažavanjem. Ipak je Šokcima ono danas milo i već se kroz dva tri posljednja naraštaja ponose njime. Po toj bunji, značajnoj po gradnji i izgledu, možda je nastalo ime bunjevac, označujući čovjeka koji u takvoj kući stanuje. Značenje imena Bunjevac kao stanovnika bunje lako bi objasnilo zašto je ono prvotno bilo vezano samo na ograničeni kraj i zašto ga nisu nosili od Zrmanje do Sinja svi oni što su bili istoga podrijetla i govora, ili barem oni bliži između njih. To bi bio nadimak, koji su Bunjevci shvaćali, ali koji drugima oko njih nije bio dovoljan da ih potpuno označi, a osobito ne onima u Podunavlju, u Liču i u Novskom primorju koji toj riječi nisu znali podrijetlo. Zato su oni u Podunavlju isticali i ime Dalmatin, što ie upućivalo na kraj, odakle su potjecali u vrijeme seobe, a koje je moglo nastati po zemljишtu oko Zadra na mletačkoj strani u njihovoј granici. To bi bio isti slučaj kao što je ono bio u Lici u početku 18. st. kada su Gorani

⁸⁰⁶ Ivezović C. Bunje, cemeri, poljarice. Zbornik Kralja Tomislava. Zagreb 25.

⁸⁰⁷ Gušić Mljet, 40.

Hrvati od Čabra, Broda, Gerova i Moravica dobili nadimak Kranjci, jer su bili došli od međe kranjske ili od Kranjske. U Liču i u primorju između Ledenica i Novoga bunjevački doseljenici počeli su odmah isticati i hrvatsko ime.⁸⁰⁸ Moglo bi se reći da su i oni doseljenici u Podunavlju i ovi u Liču i primorju ime Bunjevac shvaćali kao svoj domaći nadimak, kao što su starosjedioci po Slavoniji i Bosni uzimali ime Šokac. Kasniji naraštaji u Podunavlju izgubili su iz svijesti njegovo značenje i stali su ga shvaćati ne kao nadimak, nego kao narodnu oznaku, a ta je onda malo po malo istiskivala iz njihove svijesti sve ono što riječ Bunjevac znači. Oni isto tako nisu više bili svijesni odakle su u Podunavlje doselili, a to ime bilo im je ipak dovoljno da označi razliku između njih i drugih okolnih naroda. Dok se u Liču i Krmpotama to ime gotovo sasvim izgubilo, a u Lici i u Podgorju na putu je da se to dogodi, kod onih u Podunavlju ono je podignuto na narodnu oznaku, iako toj riječi ne znaju značenja, i premda ona to ni po čemu ne može biti.

d) Pred turski rasap u Lici Ledenice su bile razmjerne dobro nastanjene, ali su zemlje u tom selu bile oskudne i slabe. Pored toga prigrabili su im dosta livada a i ponešto njiva susjedni Krm-počani koji su se njihovu hataru približili već oko 1630. te su otuda stali pritješnjavati planinski dio ledeničkoga područja. Kada je onda Lika oslobođena od Turaka, pa se u njoj našlo mnogo puste zemlje za naseljavanje, Ledeničani su bili među prvima koji su stupili u to nastanjivanje. Kao vojnici senjske kapetanije oni su dobro poznavali ličko zemljiste, te su na njemu odabrali zaista u novskom području najbolje zemlje. Oni su tu naselili Novi, Žabicu, Oštru i Kanižu, davši tima mjestima veći dio stanovništva. U toj seobi sudjelovali su Bani, Bubaši, Bunete, Butkovići, Frkovići, Jelačići, Jurčići, Matajije, Pađeni, Stilinovići, Svetići, Umiljenovići i Zdunići. Veliki rod Butkovića tom je prilikom uselio u Bilaj, u Osik i u Mušaluk. U Liku je u toj seobi doselilo tridesetak ledeničkih porodica. Danas od njih ima oko 240 kuća.

Druge seobe u Liku nisu Ledeničani više vršili u većem skupu. Selili su jedino Uremovići u Perušić i otuda u Baljevac kod Bihaća i tu su oni dobro razvijeni. U brinjsko područje unišli su Jurčići, Kalanji i Komadine, a u otočko Čulinovići. Sva četiri ta roda na tom zemljistu imaju po desetak porodica. Kalanji imaju toliko kuća i u Udbini, a Jurčići su unišli i u bunjevačko naselje u Podgorje, Senj i u Pazarišta. Jedini Smolčići između Ledeničana bili su prave raselice koji su selili i u Dabar, na brinjsko i otočko područje, u Pazarišta, u Lovinac i na potplješevičko zemljiste. Oni spadaju u najbolje razvijene ledeničke rodove.

Vrlo dobar razvitak imali su Ledeničani na svom osnovnom tlu. Tu su oni svoja naselja razvili u Ledenicama, Povilima, Crnom, Pod-

⁸⁰⁸ In Lich et Draga Vinodolensi...se... Croatas appellant. arhiv Jug. ak. II, d. 186, 6a.

lipniku, Stilinima, Omaru, Drsniku, Mošunama, Pletonom, Jurčićima, Smolčićima, Bateru i Zalipniku, a selili su u većem broju i u susjedni Novi.

Senjani su na područje Gatske i Brinja selili već u 16. st., kada su se osnivala gradska naselja u Otočcu, Prozoru i u Brinju, ali ti se naseljenici neće među njih brojati, jer su se potpuno srasli sa svojim novim stanovanjem da ih je teško od njega dijeliti.

Među Senjane uzimaju se Rosandići, Rupčići, Sekulići (ili Sekule), Stojkovići i Ugarkovići, jer su se oni u Senju nalazili nekoliko naraštaja, a otuda su iselili tek u velikoj seobi poslije turskoga raspa u Lici.

Rosandići i Stojkovići i danas su veliki rodovi u Makarskoj krajini, otkuda su, kao i mnogi drugi iz toga kraja, ili odmah izravno ili preko Klisa, doselili u Senj kad se u tom tvrdom gradu osnovalo tvrđavno naselje. Za Rupčice već je spomenuto da su od Klisa doselili u Senj poslije neuspjele pobune u prvom od tih gradova protiv Turaka. Rosandići su u Senju zabilježeni kao uskoci 1607, te je Petar od toga roda bio u to vrijeme uskočki vojvoda.⁸⁰⁹ Sekule su među senjskim uskocima zapisani već na platnom vojničkom spisku od 1551.⁸¹⁰ Dva brata Ugarkovića, Bože i Jure, potpisani su u onoj optužnici, što ju je velik broj Senjana upravio 1698. velikom senjskom kapetanu protiv Vukasovića.⁸¹¹

Rupčići su već u Senj iz Klisa došli kao velik rod. Između njih je Nikola bio onaj, što je Klis predao senjskim uskocima. Među turskim martolozima on je bio harambaša velikoga ugleda. U njega se spominju sinovi i sinovci. Među kliškim Rupčićima ističu i Ivaniša, kasnijega zastavnika, koji je imao nekoliko sinovaca.⁸¹² Između Rupčića u Senju navode 1612. vojvodu Bartola i kneza Nikolu,⁸¹³ 1642. velikoga zastavnika Ivana,⁸¹⁴ a 1698. Ivana i Vuka.⁸¹⁵

Rosandići su u svojem seljenju u Liku pošli u dva smjera: u Gospicko polje i u Krbavu. U prvoome dali su naseljenike Gospicu i Kaniži, u drugome Podlapcu i Udbini. U Smoljancu kod Drežnika ima ih 7 kuća.

Rupčići su kao dobro razvijen rod iz Senja selili u nekoliko grana: u Podgorje, gdje su unišli u Bunjevce, što su učinili i oni što su se nastanili u Pazarištima, Smiljanu i na Lovinačkom području; zatim na brinjsko i otočko zemljiste, u Udbinu i u Mezinovac kod Perušića. Oni su, dakako, zastupani i u Gospicu.

Osim toga pojedine grane toga velikoga roda ušle su i na zemljiste sjeverne strane Gvozda (Kapele). Tu ih ima u Oštarijama (4 k.) i u Modrušu (17 k.). Svoje su naselje osnovali i u Staroj Kršlji (5 k.), u Oštarskim Stanovima (8 k.) i u Rakovici (5 k.) u slunjskom

⁸⁰⁹ Lopašić Spom. 3, 438.

⁸¹³ Ibid. 2, 20.

⁸¹⁰ Ibid. 3, 407.

⁸¹⁴ Ibid. 2, 260.

⁸¹¹ Ibid. 3, 118.

⁸¹⁵ Ibid. 2, 119.

⁸¹² Ibid. 1, 302.

kotaru. Oni su kasnije selili i u naše istočnije krajeve, gdje ih danas ima preko 70 domova.

I Sekulići mora da su selili u više grana, jer su se nastanili na četiri zemljišta: na otočko, na brinjsko, u Ribnik i u Lovinac. Oni su otuda u mnogo porodica odselili u naše istočnije krajeve, osobito u brodski kotar.

Stojkovići nisu se jače razvili, te im je jedino naselje u Brinju.

Ugarkovići su se smjestili na dva područja: na brinjskom i na perušićkom. Na oba dobro su razvijeni, osobito na ovom drugom, gdje ih ima u Budaku, Malom Polju, Perušiću, Konjskom Brdu i u Studencima. Sa petnaestak porodica selili su i u istočnije naše krajeve, a ima ih i u Kremenu kod Slunja.

Gorani spadaju među prve naseljenike koji su odmah poslije tur-skoga raspa počeli ulaziti na zemljište s južne strane Gvozda. Među njima valja razlikovati dva skupa: jedan iz prvoga susjedstva iz Modruša, Tounja, Generalskoga Stola i Ogulina i okoline toga mješta, drugi od Čabra, Broda, Gerova, Moravica, od Skrada, Delnica i Fužina. Iz prvoga skupa potekli su uglavnom naseljenici koji su nastanjivali Brinje i ponešto Otočko područje, od gornje Kupe, od Delnica, Skrada i Fužina izišli su oni koje je Krajina nastanjivala po unutrašnjosti puste Like. Oni prvi doseljavali su, općeno uzevši, pojedinačno i sami, Gornjopokupci i od Delnica dolazili su u uređenim skupinama po dogovoru s krajiskim naselnim uredima. Stoga su i naselja tih drugih mnogo jača od onih koja pripadaju doseljenicima od Ogulina. U svemu je na zemljište između Gvozda i Zrmanje oko 1700. i u kasnijim seobama doselilo oko 140 goranskih porodica. Od toga ih tri četvrtine potječu iz Gornjega Pokuplja, od Skrada, Delnica i Fužina, a samo jedna iz ogulinskoga kraja.

Gorani su kao cjelina naselili Donji i Gornji Kosinj, Kuterevo, Kaluđerovac, Mušaluk, Brušane, Kompolje, Dubravu kod Brloga i Čanak, a većim dijelom i Ribnik, Bilaj, Budak, Osik i Švicu. Njima pripada i velika čest naseljenika u Udbini, Mutiliću i Podlapači. Iz te struje ima i dosta doseljenika na Gospičkom polju i oko Perušića. Pojedine goranske porodice uniše su i u bunjevačka naselja i u njima su se stopile s Bunjevcima. Takvi su, npr., Erbići, Fadljevići, Levari, Muhari i Žagari. Gorani su na to ličko tlo doselili u malim ili u srednjim porodicama s domaćinom i sa nekoliko kućnih članova. U tome su se oni mnogo razlikovali od Bunjevaca i Srba, pa i od brinjskih i otočkih starosjedilaca koji su sví oko 1700. već imali poveći broj dobro razvijenih familija. Prema takvom stanju bio je i kasniji razvitak u ličkim Gorana. Stoga među njima ima danas na samom ličkom tlu samo jedan rod s preko 120 domova (Jurkovići), Pleše su blizi broju od stotinu kuća, Špoljarići ih imaju nešto više od 80, Štimci su preko 70, a snažni su i Klobučari i Šebalji sa preko 50. Petnaestak rodova ima sa 30—40, a nešto manje sa 10—20 kuća. Moglo bi se stoga reći da su lički Gorani imali i dobar razvitak, ako se uzme u obzir da su doselili s malo čeljadi.

Poslije kriznih godina oni su dali raselica i našim istočnjim krajevima, ali razmjerno ne toliko, koliko Bunjevci, Brinjani i Otočani. Svakako je tome bio razlog i taj što su im naselja u Kosinju, Kuterevu, Dubravi, Kompolju, pa i u Kaluđerovcu i Mušaluku ležala na dobroj zemlji.

Primorci su na zemljiste od Gvozda do Zrmanje došli ili sa kopna od Novoga do Kastva i po koja porodica iz istočnoga dijela Istre ili sa otoka Krka, Raba i Paga. Među njima valja razlikovati one što su uselili na brinjsko i otočko područje i ponešto u Udbinu, Mutilić, Podlapaču, Čanak i u novo naselje pod Plješevicom, i u one koji su ušli u Podgorje i tamo su se stopili s Bunjevcima. U prvoj od tih skupina ima danas tridesetak porodica. Oni su doselili u malim domaćinstvima, te im je prema tome bio i razvitak. Bolje su razvijeni jedino Grahovci, Javori, Tominci, Trtnji i Žubrinići.

Druga skupina prešla je u Podgorju na pastirsku privredu i razvijala se snažno kao što je to bilo i kod Bunjevaca. U njoj ima danas dvadesetak rodova, od kojih više od polovine na podgorskem i ličkom tlu imaju preko dvadeset kuća. Između njih najjači su Biondići sa preko stotinu domova, a preko pedeset imaju Šegote. Osam od tih rodova prešli su Velebit ili Senjsko bilo i naselili su se u unutrašnjosti Like u Smiljanskom polju, na lovinačkom području, u Čanku i u Skočaju.

Od nekadašnjih muslimana ima danas na ličkom tlu četrdesetak rodova koji žive u velikoj većini na Perušićkom području, a u manjem broju u Novom, Gospicu, Bilaju, Budaku, Kaniži, Mušaluku i u Buniću. Oni gotovo i nisu selili sa svoga osnovnoga naselja. Izuzetaka čine jedino Begići, Čutići, Hećimovići, Kulaši, Murgići i Rastići. Prvi od njih odselili su iz Gospica u Podlapaču, Čutići od Perušića na otočko područje, Hećimovići i Kulaši od Perušića u Baljevac kod Bihaća, a Murgići isto tako od Perušića u Međudražje kod Bihaća i na otočko zemljiste. Rastići su se iz Bunića nastanili u Senju. Jake rodove u tom starom naselju čine Hećimovići sa preko stotinu kuća, Milkovići sa 90 i Bašići sa preko 50, sva tri roda na Perušićkom području. U Gospičkom polju jači su Asići, Šabani i Čanići sa 20—30 kuća. Ostali rodovi u tom naselju imaju uglavnom po desetak domova.

Raseljavanje iz te skupine počelo je istom poslije kriznih godina pod konac 69. st. Selili su uglavnom Perušićani. Njihove seobe upućivane su ili u naše istočnije krajeve ili u prekomorske zemlje.

e) I lički Srbi čine nekoliko skupova, ali se oni ne razlikuju ni po podrijetlu sa različitim strana ni po svome govoru. Svi oni potječu od Knina i Bukovice ili iz desnoga Pounja, svi su jednakoga govora i svima im je stara postojbina Potarje, Piva i gornje Podrinje. Oni se mogu razlikovati jedino po vremenu kada su u Liku doselili i koliko su se po njoj raširili.

U ovoj raspravi već su spomenuti u tom pogledu neki srpski skupovi. Najstariji na svom tlu bili bi oni oko Smiljana i oko Kosinja,

jer ima dovoljno vjerojatnosti da se Srbi otuda u turskom raspu nisu raseljavali na otočko i brinjsko područje, te su novo stanje sačekali na svom starom domu.

Onaj smiljanski skup činilo je desetak rodova sa dvadesetak porodica. Oni su se i izmiješali s podgorskim Bunjevcima koji su u turskom raspu preko Velebita na Oštarijska vrata unišli u Smiljansko polje, te su s njima razdijelili zemlje što su dotada pripadale novskim begovima i agama. Neki su se srpski rodovi sasvim izmiješali s bunjevačkim, te su se uzajamno ženili i udavali. Tako su neki Uzelci i Pejnovići na smiljanskom tlu, a Vujnovići na trnovačkom postali katolici i od njih potječu Hrvati tih prezimena.

Ipak sve srpske porodice nisu ostale samo na tom smiljanskom tlu. Većina njih širile su se i dalje i nastojale su da steknu zemlje i u drugim susjednim ili ponešto daljim selima gdje su se počeli tek dijeliti posjedi. U prvom redu bili su to Basare, Pejnovići i Uzelci. Iz popisa od 1712. vidi se da su to bili u to vrijeme već veliki rodovi, a između njih pogotovo Uzelci. Ti posljednji imali su u Lici 1930. preko tri stotine kuća, a osim toga i velik broj raselica po drugim našim krajevima.

Srpsko naselje na kosinjskom području činilo je tridesetak rodova sa mnogo porodica. One su zauzimale i lijevu i desnu stranu Like pružajući se dalje na istok i u Perušićko polje. Iz toga naselja izišlo je razmjerno vrlo mnogo raselica na susjedno tlo i u južnije dijelove Like, a neki su se rodovi i na tom drugom zemljишtu snažno razvili. Među njima valja istaknuti Baste, Cvijanoviće, Glumce, Mileusniće, Počuće i Varičake. Glumci i Mileusnići naseljeni su 1611. i u Brlogu ili izravno iz Podlapače ili sa kosinjskoga područja. Iz te skupine unišlo je oko 1700. i nekoliko razgranatih rodova na perušićko područje i tamo su se izmiješali s Hrvatima. U toku 18. i 19. st. ženidbama i domazetstvom prešli su neki Kokotovići, Lemići, Nenadići i Opačići na katoličku vjeru. Od njih potječu Hrvati tih prezimena na tom tlu.

Prva seoba Srba iz turske Like na krajiško tlo izvršena je 1611. u Brlog. U njoj je sudjelovalo tridesetak rodova, koji su stekli veliki prostor oko staroga grada Brloga i na Gušića polju. Ipak su i iz toga skupa poslije turskoga raspa izišli mnogobrojni raseljenici i u Liku sve do Gračaca, i u Krbavu, i u Korenicu, a kasnije i u potplješevičku Novoseliju. Između njih vrlo su se dobro razvili Budisavljevići, Drakule ili Drakulići, Kneževići, Mileusnići, Ogrizovići, Price, Vukadinovići i Žakule. Ti su rodovi najviše i sudjelovali u naseljavanju Korenica i Krbave.

Srpsko naselje u Brinju, doseljeno 1638., imalo je 25 rodova, ali je bilo dobro razvijeno sa mnogo porodica. Iz toga skupa izišao je velik broj raselica u sve krajeve Like, razmjerno najveći na tom tlu. Otuda potječu osobito naseljenici na buničkom i udbinskom zemljишту. Valja u tom skupu kao dobro razvijene rodove istaknuti Kneževiće, Rajačiće, Rapajiće, Smiljaniće i Staniće.

Na starom krajiškom tlu još se nalazi veliko srpsko naselje u Vilićima koje je doselilo 1660. Ono je imalo 83 porodice i 941 čeljade, a dobilo je zemljište pored Otočca od Ponora, Oraovca i Glavaca do Zalužnice, Brezovca i Škara. Viličani su poslije turorskoga raspa zahvatili i naselili i Vrhovinu, Crnu Vlast, Babin Potok i Turjanski. Svuda tuda raširili su se ti rodovi, ali su oni ipak sudjelovali i u nastanjuvanju puste Like te su u tom doprli i u južne krajeve, u Korenicu, u Bunić i u Krbavu. Većina ih se dobro razvila, a između njih osobito oni koji su selili dalje u spomenute južnije krajeve. Svi ti rodovi zajedno predstavljaju jedan od najjačih srpskih skupova u Lici.

U Korenicu, u Buniću i u Širokoj Kuli, a donekle i na zemljištu Vrhovine našlo se i useljenika i iz ona tri srpska logora što su nastala kod Otočca i kod Brinja 1685. kada je krajiška vojska izvela iz turske Like nekoliko stotina srpskih porodica. To su i bili uglavnom stanovnici sa buničkoga, koreničkoga i kulskoga područja koji su se vraćali na svoje posjede.

Od crte povučene od Divosela na Mogorić, a otuda na Barlete, Vrbac i Bunić od turorskoga raspa počele su djelovati nove seobe. U pustu Liku stali su ulaziti novi naseljenici od Bukovice i Knina. U tom seljenju mogu se utvrditi skupovi oko Metka, Gračaca i Udbine. Prvi od njih obuhvatio je zemljište od Divosela preko Mogorića na Barlete do Ploče, Kika i Raduča. Južno od toga skupa nalazi se onaj oko Gračaca. Zahvata područje toga mjesta i Zrmanje i prostire se do Mazina, Bruvna i Lovinca. Udbinski skup nastanio je sela oko toga mjesta sve do Plješevice. Poslije svištovskoga mira naseljavana su i područja Srba, Lapca i onoga dijela od Vaganca do Bihaća. Svaki od tih skupova ima svoje posebne rodove, ali svejedno pojedini rodovi prelaze iz jednoga zemljišta u drugo. U onom dijelu od Srba do Petrova sela ima, dakako i starih porodica od turorskoga vremena, a i doseljenih od Unca, Grahova i od Bjelajskoga polja. Svuda tuda ima velikih razgranatih rodova.

18. Raseljavanja iz Like

Seljenju iz kojega kraja u drugi dva su naravna uzroka: ili su to prenaseljenost tla i slaba zemlja ili političke prilike. Pored njih može to da bude i lični razlog, osnovan često na jakoj želji za traženjem boljih prilika života. Prva dva uzroka dovode u pravilu do seljenja većih skupova naroda, ovaj lični samo do pojedinačkoga kretanja. Seljenje može da potakne i uprava i kakva vlast nad većim prostorom, te ona raspoređuje naselja prema potrebi. Svi ti uzroci djelovali su i u Lici, dakako ne u isto vrijeme, nego u razmaku od početka 18. st. do danas. Otješnjalost posjeda počela se osjećati u drugoj poli 19. st., a do krize ona je dovela u vrijeme između 1890.

i 1910, ali je prenaseljenost tištila mnoge ličke krajeve i poslije tih godina. Pojedinačkoga narušanja svoje zemlje i traženja boljih prilika bilo je u Lici u većem broju već u 18. st., ali je ono učestalo osobito u 19. i 20. st. Iako nije dovodilo mnogo iseljenika, ono je ipak važno, jer su pojedinci bili ti koji su pronalazili bolje prilike za život te su onamo dovodili članove svoga roda i druge svoje seljane. Politički utjecaji osjetili su se u Lici uglavnom u vrijeme francuskoga ratovanja oko 1810. Tada su izvršena veća seljenja sa francuskoga područja na austrijsko između Save, Dunava i Drave, a rukovodile su ih krajške vlasti. One su i prije toga ratovanja i kasnije u toku 19. st. sve do razvojačenja Krajine upravljalje ili pojedine porodice ili cijele rodove ili veće skupove iz Like na pojedina krajška područja te su pojedine familije sa mnogo djece useljavale i uzadruživale u bezdjete kuće, a rodove ili veće skupove nastanjivale na nove krčevine. Takvoga raseljavanja iz Like bilo je u velikoj mjeri i poslije 1918, a isto tako i poslije 1945. Sva ta seljenja, i ona zbog otješnjalosti i slabe zemlje i ličnih potreba ili zbog političkih prilika, ili ona upravlјana kakvom vlašću, izvela su u dvjesti pedeset godina vrlo mnogo naroda iz Like, razmijerno više nego ma iz kojega dijela naše zemlje.

Prva veća seoba iz Like izvršena je oko 1715. kada je po cijeloj toj zemlji nastao pokret zbog okrutnoga postupka nekih viših oficira, zbog skupe soli i zbog inače teških uvjeta života. Pokret je bio zahvatio i Ogulinsku krajinu gdje je život bio još teži. Ogulinci su tada bili uhvatili svezu s pečuškim biskupom koji je tražio naseljenike za svoje posjede oko Pečuha što su zbog turskoga ratovanja bila opustjela. Drugi su opet saznali da puste zemlje u izobilju ima i u Srijemu. Ogulinci, i Hrvati i Srbi, i nešto Brinjana, odselili su tada u Pečuh i okolinu, poveći broj Srba i od Ogulina i Slunja i ponešto od Otočca i Like pošao je u Srijem, gdje su nastanjeni u istočnom dijelu na tlu Varadinske krajine. Ili tom seobom ili samostalno došlo je nešto hrvatskih ličkih porodica u Vinkovce, Vukovar, Ilok, Mitrovicu i Brod, a to se pojedinačno naseljavanje nastavilo kroz cijelo 18. i dalje u 19. st. sve do krize, zahvatajući i ostala veća mjesta, osobito na krajškom području. Oko 1730. pedesetak srpskih porodica, ponajviše od Gračaca, unišlo je u sela Laze, Orluk i Mirkovce kod Vinkovaca. U isto vrijeme hrvatski naseljenici, osobito iz bunjevačkoga naselja, sudjelovali su u nastanjuvanju novskoga kotara, koji je poslije turskoga raspa ležao pust.

Jos oko 1715. počeo je među Srbima i oko Otočca i u Lici jak pokret za naseljavanjem slunjskoga kotara, koji je tu u blizini ležao još od 16. st. pust. Tada su oni u zajednici sa Srbima od Ogulina zatražili od Krajine dopuštenje da se na tom pustom tlu nastane. To su načinili i mnogobrojni Hrvati od Ogulina, Fužina, od Gerova, Čabra, Broda i Moravica. Sva ta naselja Krajina je u to vrijeme i nastanila na tom zemljisu. Izmiješani Srbi i Hrvati stekli su tom prilikom zemlje u istočnom i jugoistočnom dijelu kotara, sami Srbi

u zapadnoj, sjeverozapadnoj i sjevernoj česti. U tom dijelu sudjelovali su osobito Srbi od Brloga, Brinja, Otočca i Kosinja. Oni su, dakako u manjem broju, unišli i u vojnički kotar i ponešto i u vrgomoski. Od tih srpskih naseljenika na tom novom naselnom zemljištu postoji danas obilno potomstvo. Hrvati od Otočca i iz Like sudjelovali su kod toga samo sa dvadesetak porodica, a najviše ih se nastanilo u Podmelnici. Između njih najjači su Hodaci i Holjevci.

Od 1740. od prilike dalje kroz stotinjak godina iz Like je teklo stalno seljenje u pogranične bosanske kotareve od Bihaća i Cazina sve do Livna, zahvatajući i susjedne krajeve sve tamo do Jajca i Banjaluke. To prostrano zemljište izgubilo je poslije ratovanja od 1687—1691. vrlo mnogo stanovništva. Kada su poslije raspa tur-skoga gospodstva u lijevom Pounju nastala nastanjivanja pustih krajeva oko Vrgina Mosta, Kostajnice, Dubice, Topuskoga, Gline, Vojnića, Perjasice, Primišla i Slunja, potekla je obilna struja nase-ljenika na to tlo sa toga bosanskoga zemljišta. Selili su otuda starosjedioci Hrvati nemuslimani, kojih je bilo po sjevernijem dijelu oko Kozare, Kamengrada, Prijedora, Sanskog Mosta, oko Dubice, Lju-bije i Majdana, ali je seoba Srba bila još mnogo snažnija, jer je njih na tom zemljištu u to vrijeme i bilo mnogo više. Oni su naselje koje su Turci stali dovoditi na područje između srednjega i donjega Vrbasa, sjeverne česti Dinare i Une od svršetka 15. st. pa tamo dalje do dvadesetih godina 16. st., nastavljajući tu seobu prema potrebi i dalje. Izveli su ih prvotno iz krajeva oko Tare, Pive i Lima, oko gornje Drine i Neretve, gdje se rodio jekavski govor novoštokavskoga tipa s novom akcentuacijom svoga značaja, vrlo sličnom inače onoj što je nastala s jedne i s druge strane Dinare. Na novom tlu Turci su ih nastanili na planinske zemlje, jer su došli kao stočari, dok su hrvatski starosjedioci, koji su na tom zemljištu u velikom broju bili primili islam, ostali na nižim zemljama ili su se bili povukli u mnogobrojna tvrđavna naselja. U nekoliko narednih naraštaja to se je srpsko naselje bilo dobro razvilo stvorivši velike rodove i spustivši se postepeno i na niže zemlje i ravnija polja. Svrstano u redove turskih martoloza i četara ono je Turcima mnogo pomoglo u osvajanju novih krajeva. Ipak je ono oko 1700. voljelo da prijeđe na stranu protivnu Turcima, te ga je na turskom tlu ostalo samo nešto. Tada je 1730. udarila teška kuga, koja je harala po cijeloj Bosni i po krajevima s lijeve strane Save. Tu između Vrbasa i Une imala je ona naročito mnogo žrtava, te je teško stradalo i ono malo stanovništva, što ga je bilo ostalo. Održali su se više muslimani koji su i lično i u kući bili čistiji i uredniji. Tako su posjedi ostali bez poslenika, a muslimani posjednici bez potrebnih dohodata. Nije im ostalo drugo, nego da potraže nove naseljenike, voljne da se nastane na obilne puste zemlje po tim krajevima. Poslanici su pošli i po susjednim i po daljim krajevima gdje se u to vrijeme našlo mnogo naroda, a dobre zemlje malo. Derventa i prostrana okolina toga mjesta stekla je tom prilikom

mnogo stanovništva čak od Imotskoga, Vrgorca, Buškoga Blata, Ljubuškoga i Duvna, a isto tako i Žepče koje je prozvano zbog toga Mala Dalmacija. Agama, begovima i drugim muslimanskim posjednicima od Banjaluke i Jajca prema Uni, a osobito onima bliže toj vodi, bilo je osobito zgodno da potraže nove naseljenike u Lici i u Kninskom polju gdje se u to vrijeme nahodilo mnogo žiteljstva, a razmjerne malo ratarske dobre zemlje. Oni su pošli i u tek naseljene krajeve s lijeve strane Une gdje se nalazio narod tek prije jedan dva naraštaja raseljen otuda. Jasno je da su posjednici nudili za nastanjivanje mnogo bolje uvjete no što su postojali na krajiskom području i na onom veleposjedničkom oko Knina. To je i djelovalo, te je iz tih spomenutih dijelova navraćena zaista jaka struja naseljenika. Ona je u prvom redu zahvatila bliže desno Pounje, a onda se odatle širila dalje na istok prema Povrbašju. Kroz stotinjak i nešto više godina, preživjevi još nekoliko vrlo teških kuga, ti su naseljenici, kojima se pridružilo i nešto onih od Grahova, Kupresa i Janja, zahvatili cijelo spomenuto područje udarivši mu jasan svoj biljeg. Na tom širokom pojusu već od nekoliko naraštaja među Srbima vlada lička nošnja, lička kapa, način gradnje kuća i način života sa značajnim osjećanjem za red i čistoću, što su ti preseljenici bili donijeli sa sobom sa krajiskog područja. Pred to preseljavanje Lika je bila puna srpskoga naselja. U njoj su bila jaka srpska sela i oko Otočca, oko Korenice, oko Brloga, a osobito oko Gospića, Metka, Udbine, Lapca i Gračaca. Po kućama živjele su jake zadruge, iz kojih se uvijek moglo odvojiti po nekoliko članova. Treba, dakako, utvrditi da je to preseljenje u zapadnu Bosnu ipak u jačoj mjeri oslabilo srpsko stanovništvo u Lici. Ono je bilo njihovo najbolnije starije iseljavanje, u kojem je sudjelovalo nekoliko naraštaja, i ono se u naselju moralo osjetiti. Isporediti se može s iseljavanjem ličkih Hrvata u Slavoniju i istočnu Hrvatsku, samo je ono drugo nastupilo mnogo kasnije i nije vršeno u krajeve s malo stanovništva.

U 18. st. iz Like je izvršena i seoba što ju je pripravila Krajina, a upravljena je bila na varadinsko područje gdje je žiteljstvo bilo rijetko. U njoj su sudjelovali i Hrvati i Srbi, svi zajedno gotovo u četiri stotine porodica. Hrvati su useljeni u Golubince, Stari i Novi Slankamen i Surčin, dotada srpska sela s velikim hatarima i s razmjerne malo stanovništva. To se naselje dobro razvijalo i ima danas jako potomstvo, osobito u Golubincima i u Novom Slankamenu. Potjecalo je ponajviše iz kosinjskoga skupa. I Srbi su uvedeni u stara srpska sela, osobito u ona pored Dunava. Tu su oni stvorili »hrvatske sokake ili šorove ili krajeve« u kojima je sačuvan spomen na zemljište s kojega su bili doselili. Oni su, dakako, kao i kasniji lički srpski doseljenici, postepeno primili ekavski govor starinaca, ali im sačuvana lička tipična prezimena odaju jasno podrijetlo.

Od početka 19. st. Krajina je počela useljavati pojedine porodice iz Like u velike kuće sa malo djece ili samo sa ženskom djecom.

Takvih je slučajeva bilo osobito u gradiškoj, brodskoj i varadinskoj regimenti. Oblast je čuvala posjed od raspadanja, ali je nastojala da ga održi i pod starim prezimenom. Stoga je uzadružena (ukomunicirana) porodica obično gubila svoje, a primała je prezime kuće ili zadruge, u koju je uvedena. Za Krajine svaka je satnija vodila, barem od konca 18. st., svoje gruntovne knjige, u koje su, pored drugih posjedovnih promjena, unošena i uzadruživanja u pojedine kuće. Tom prilikom zabilježene su sve potrebne potankosti. Iz tih gruntovnih knjiga razabira se da su kod tih uzadruživanja od svih naših krajeva sudjelovali najviše upravo Ličani kao narod koji je lako bio spremjan na seljenje.

Ako se promotri razvijanje naselja u Lici od početka 18. st. do od prilike 1870, dolazi se do ovoga zaključka: Na hrvatskoj strani u tom razmaku vremena, u razvitušku šest naraštaja, nije bilo većega raseljavanja. Koliko ga je bilo, vršeno je pojedinačno što se u naselju nije osjećalo. Nešto veće skupno seljenje bilo je samo ono što ga je Krajina pripravila oko 1770. na varadinsko područje. Hrvatsko naselje nije ni od početka naseljenja Like poslije turskoga raspa bilo tako jako kao srpsko. Ono je na brinjskom i otočkom području sa dobro nastanjenim Pazarištima s Perušićkim poljem u to vrijeme bilo snažnije od srpskoga, ali je u užoj Lici od Smiljana, Gospića i Široke Kule na jug do Gračaca ovo drugo bilo mnogo jače. Ako se uzme i cijelo zemljiste od Gvozda, današnje Kapele, pa do Zrmanje, srpsko je stanovništvo bilo mnogobrojnije. Velikim iseljavanjem na područje Slunja, Vrgina Mosta i Vojnića u prvoj poli 18. st. ono je već u nekoj mjeri oslabilo, a još se mnogo više to dogodilo kada su Srbi sa cijelogoga toga ličkoga zemljista u jakom broju iselili u zapadnu Bosnu. Tada je oko 1850. broj Hrvata i Srba na ličkom tlu od Jezerana do Gračaca gotovo izravnian, te je na području otočke regimente i u Brinju bilo Hrvata 52.548, Srba 34.995, na onom ličkom Hrvata 27.949, Srba 50.274, svega Hrvata 80.497, Srba 85.299. Sa Senjom bili su ti brojevi gotovo sasvim izjednačeni.⁸¹⁶ Kako se iz toga broja vidi, cijelogoga je stanovništva na tom ličkom tlu, i pored velikoga srpskoga iseljavanja, oko 1850. bilo razmjerno mnogo. Kućne zadruge bile su snažne, porodična plodnost jaka. Još jedan naraštaj do velike krize koja je bila nastupila osamdesetih godina toga stoljeća, upotpunio je to naselje još jače.

Ta kriza što je izbila u svjetskoj proizvodnji robe i hrane bila je zahvatila ubrzo cijelu zapadnu Evropu, a onda i naše krajeve. Ona se pokazala u nestaćici robe, općenom poskupljenju životnih i proizvodnih sredstava, nestanku novca i općenom osiromašenju. Kod nas ona se pojavila u jačim proizvodnim krajevima, u Slavoniji, Bačkoj, Banatu i istočnim dijelovima Hrvatske. Na krajiškom tlu osjetila se još snažnije, jer je nadošla poslije razvojačenja Granice,

⁸¹⁶ Sabljar Mjestopisni rječnik Dalmacije, Hrvatske i Slavonije 225, 44, 162 i 194.

kad su prestali važiti stari krajiški zakoni o čuvanju posjeda, zabrani otuđivanja zadružne zemlje i prepostavljanja zadružnoga posjedovanja samovlasničkom. Po novim zakonima i nekadašnji su krajišnici mogli prodati svoje zemlje, dakako do određenoga broja jutara, a sudovi nisu smetali dijeljenju zadruga. Kada je nastupila krizna skupoča i nestaćica novca, kada su nestale prilike za dobro zarađivanje, posjednici su stali u teškoj nevolji nuditi svoje zemlje na prodaju, te je i zemlji pala cijena. Našlo se više ponuđača nego kupaca, i ona se teško prodavala, iako joj je cijena neprestano padala. Kroz dvadesetak kriznih godina to se stanje razvilo do toga da se glas o obilju prodajne zemlje, naročito u Slavoniji i na tlu bivše križevačke i đurđevačke regimente, raširio po svim tima zemljistiima susjednim krajevima. On je dopro u Zagorje, u Gorski kotar, u Liku, u slunjsko područje, a kod Srijema i Slavonije u susjednu Baćku i Baranju. U te dvije posljednje pokrajine potaknuo je Nijemce i Madžare, te su u velikom broju za jeftine novce u vrijeme krize i nešto kasnije u mirnijim prilikama pokupovali u Srijemu i Slavoniji mnogo tisuća jutara dobre zemlje. Zagorje, Gorski kotar, Liku i slunjsko područje nije ta kriza ni zahvatila u jačoj mjeri. Stanovništvo po tim krajevima proizvodilo je uglavnom samo potrebnu robu, ono je samo stvaralo sebi odjeću i obuću, djelalo je građu za kuće, a većih zahtjeva za ugodniji život nije u to vrijeme imalo. Što ga je tih i kasnijih godina tišilo, bila je prenaseljenost i slaba zemlja. Ono je trebalo novih dobrih, pa makar i malih posjeda koje je za svoje novce moglo nabaviti. I tada je od 1890. otprilike iz tih strana potekla struja raseljenika. Zagorci su svoj put usmjerili u čazmanski, kutinski, garešnički, grubišnopoljski, bjelovarski i križevački kotar, gdje su u to vrijeme našli dovoljno zemlje. Njihovo seljenje u te krajeve potrajalо je i dalje, a ono je kasnije prešlo i u Slavoniju, najprije u zapadniju, a onda i sve dalje u istočniju.

Ličani, Gorani i Slunjani pošli su također smjerom na istok u plodnije i ravnije krajeve. Gorani su tu već oko 1730. bili izvršili razmjerno vrlo jako naseljavanje nastanivši velik dio garešničkoga, novskoga, pakračkoga i slatinskoga kotara koji su poslije raspa tur-skoga gospodstva ostali bez stanovništva. Predaja o tom živjela je u naselju Gorskoga kotara i poticala je nove naseljenike da podu u te strane. Slunjani su u svom hrvatskom dijelu uglavnom potekli od Gorana i njih je zahvatila ista želja. Naseljavanje Zagoraca na zemljisu od Lonje do Ilove već je bilo započelo odmah u početku krize i ono je ubrzo zahvatilo kutinski, garešnički i grubišnopoljski kotar koje su naseljenici iz Zagorja u svom seljenju kao najslabije napućene i prve stali nastanjivati. Tim je bio u nekoj mjeri zapriječen put Goranima i Ličanima u te krajeve. Stoga se može i shvatiti da su Ličani u tim seobama od 1890. dalje, manje ulazili na to zemljiste. Oni su tu zahvatili u jačoj mjeri jedino garešnički, kutinski i grubišnopoljski kotar, koji su i najjače istureni na istok. Jedino su

lički Srbi unišli daleko na to tlo, jer su oni isprva u pravilu usejavali samo u stara srpska sela na njemu, a ona su se nalazila i u čazmanskom, kutjinskom, bjelovarskom, grubišnopoljskom i garešničkom kotaru. Tako se dogodilo da su i Ličani i Gorani u svom seljenju okrenuli dalje na istok u Slavoniju i Srijem. Treba na ovom mjestu utvrditi da su se i goranski i hrvatski lički naseljenici u svom nastanjivanju našli često u jednom istom selu kuća uz kuću, te su se mnogo puta uporedo naseljavali. Lički Srbi ulazili su gotovo u pravilu u stara srpska sela na istu govornu podlogu. Njih odaju u tim selima danas samo lička tipična prezimena i sačuvana predaja.

Naseljavanje ličkih Hrvata započelo je već od glinskoga kotara. Od toga zemljišta srpsko je naselje zauzimalo od početka 18. st. dvije trećine, hrvatsko ostalo. Ličani Hrvati useljavali su samo u hrvatska sela koja su položena više uz Kupu. Na tom tlu i srpsko i hrvatsko stanovništvo bilo je po načinu života vrlo slično onom u Lici. Ličani stoga nisu u većoj mjeri prodrli u taj kraj, ni Hrvati u hrvatska ni Srbi u srpska sela. Kostajnički kotar bio je po svojim gospodarskim prilikama i sastavu stanovništva vrlo sličan glinskom. Kako je poslije turskoga raspa ležao pust, bili su ga oko 1690. naselili Hrvati i Srbi sa susjedne desne strane Une. Od sela najviše su hrvatskih ličkih naseljenika stekli Timarci, Utolica i Šaš.

Petrinjski kotar sa svojim dobrim zemljama i bogatijim stanovništvom mnogo je teže osjetio nevoljne krizne godine nego susjedno glinsko i kostajničko zemljište. Kriza je zahvatila osobito ono ravnije zemljište bliže Savi i uz potoke Sunju i Petrinju. Na tlo toga kotara selili su iz Like i Srbi i Hrvati, prvi u srpska, drugi u hrvatska sela. Ona prva nalaze se u južnjem brdskijem dijelu, a ona hrvatska više u sjevernjoj ravnjoj česti. Bliže Petrinji i prema Sisku Ličani Hrvati zahvatili su osobito Pračno, Mošćenicu, Novo Selo i Crnac gdje su se vezali na svoje vrlo jake naseobine u Capragu i Sisku, a na toj strani Gradusu na Savi i Madžare. Blizu Gore oni čine veliku većinu u Dumači, a jaki su i u Nebojanu i Župiću. Grad Sisak bio je još od sredine 19. st. stalna meta naseljavanju Ličara. Oni su tu u jakom lučkom prometu nalazili mnogo zarade u nezimskim mjesecima, te su isprva ostajali u gradu samo preko toga vremena. Kada su se tu podigli i snažniji obrt i jača trgovina, oni su se na tom tlu stali i nastanjivati, iznajprije u samom mjestu, a zatim i u Capragu. Na oba ta zemljišta ima danas razmjerno vrlo mnogo ličkih porodica iz svih struja. Osobito se osjećaju u Capragu gdje sačinjavaju veću polovinu stanovništva.

Područje sisačkoga kotara ima čist ratarski značaj na gotovo ravnom tlu. Ono nije u prijašnja vremena pripadalo Krajini, ali je ipak privuklo nešto ličkih naseljenika. U tu seobu unišli su u većem broju naročito Brinjani. Brinjani imaju danas veliku većinu u Hrastelnici, a jake su ličke naseobine u Brestu na Kupi, u Starom Pračnu i Budaševu kod Siska.

Garešnički kotar s desne strane Ilove s velikim područjem a sa razmjerno malo stanovništa počeli su novi naseljenici nastanijati već i prije krize. Bili su to Česi i Madžari iz Baranje i Šomođa, a u nekoj mjeri i Ličani. Srbi između njih ulazili su u srpska, Hrvati u hrvatska sela. Prvih između njih bilo je manje nego drugih, te je i srpskih naseljenika bilo manje. Oni su potjecali ponajviše od Brinja i Brloga. Sva ta seljenja nastavljena su i u vrijeme krize i nešto poslije nje.

Ličani Hrvati nisu uspjeli da u jednakoj mjeri nasele cijelo garešničko područje. Istočni dio toga zemljišta već su prije njih bili zahvatili Česi i Zagorci, a ono je i otprije bilo razmjerno dobro nastanjeno. Lički hrvatski naseljenici unišli su zato u većem broju u sjeverozapadnu čest u sela Ruškovac, Šimljanicu, Begovaču, Kostanjevac, Šimljanu, Oštiri Zid, Gornju Garešnicu, Podgarić, Šimljanik i Samaricu. Velik ih broj ima naročito u Ruškovcu, Šimljanici, Begovači, Kostanjevcu i Oštrom Zidu. U ta sela naselili su se osobito Bunjevci sa zemljišta između Jurjeva i Staroga grada, i to Baričevići, Bralići, Devčići, Legci, Miškulini, Modrići, Rogići, Starčevići, Štokići, Tomajići i Vukušići. Zbog toga ta sela imaju danas uvelike lički značaj. Na garešničkom području ima sada preko 400 kuća ličkih Hrvata.

Kutinski kotar bio je isto tako naseljavan već prije krize, a u većoj mjeri nastavljeno je nastanjivanje i dalje od osamdesetih godina 19. st. Na to humovito tlo sa dobrom zemljom, do 1850. slabo obradivano, unišli su i Česi, i Madžari, i Zagorci, a među njima i Ličani. Srpskih sela bilo je tu malo, te su lički Srbi i slabo selili u taj kraj. Od Hrvata u naseljavanju toga zemljišta već su ponešto sudjelovali u početku 18. st. Gorani. Od 1850. njihova se struja opet osjetila, a počela se jačati osobito od kriznih godina. S njima upored ulazili su ovamo i lički Hrvati. Od jedne i od druge od tih struja Zagorci su od 1850. dalje bili ipak mnogo jači. Lički hrvatski naseljenici zahvatili su uglavnomistočni dio kutinskog područja oko Kutine, Mikleuške i Gračenice na brdskom zemljištu. Na ostaloj ravnijoj česti staro naselje bilo je gušće, a koliko je tu i bilo naselna tla, pretekli su Ličane Zagorci i Česi. Oni prvi nastanili su se s vremenom i na istočnoj strani, gdje su se izmiješali sa starincima i Ličanima.

Čazmanski kotar nastavlja se na garešnički i kutinski, te mu je i tlo od prilike iste kakvoće, kao na ta dva područja. Ono je ravno ili ravnije pored Čazme i Lonje, a humovito i brdovito po sredini. U starije vrijeme pripadalo je ili komori ili Krajini. Na tom drugom području nalazi se i nešto srpskih sela. Zagorci počeli su u taj kraj seliti već i nešto prije krize, osobito na komorsko zemljište, gdje se našlo dosta naselne zemlje. Od krize dalje njihova je seoba još mnogo pojačana, a zahvatala je i staro krajiško područje u većoj mjeri. Ličanima je ležao za naseljavanje osobito istočniji krajiški dio pored Čazme i humovito zemljište ispod Garjevice. Tu se u kriz-

nim godinama poslije diobe zadruga našao poveći broj malih posjeda na prodaju koje su već počeli kupovati Zagorci. Ličani su još došli na vrijeme, te su uspjeli steći dosta zemlje. S njima zajedno useljavali su na to tlo i Gorani, često puta u isto selo.

Ličani su se u većem broju u čazmanskom kotaru nastanili u Palančanima, Prnjavoru Donjem, u Šumećanima i Šušnjarima. Bjelovarski kotar s velikim područjem i s dobrom zemljom, koji su od druge pole 17. st. do početka 18. st. bili ponovno naselili gotovo u podjednakom broju Hrvati i Srbi, ali jedni i drugi u razmjerno maloj mjeri, stajao je kroz cijelo 18. i 19. st. otvoren novom naseljavanju. Ono je zaista i izvršivano, te je za to vrijeme na to područje uselilo mnogo naseljenika, osobito iz susjedne dobro nastanjene Đurđevačke krajine, od Križevaca i Kalnika. Pored toga i staro je naselje pokazalo vrlo dobar razvitak, te su se tu razvrijezili veliki rodovi koji su se raširili po mnogim selima. Već i prije krize počeli su na to tlo seliti i Česi i Zagorci, a u kriznim godinama osjetili su se tu i Madžari. Lički naseljenici dospjeli su na to zemljiste posljednji, pa zato njihova seoba i nije bila sustavna, nego su porodice nailazile na manje naselne zemlje po cijelom kotaru, pa su se tako i nastanjivale. Ličani su dakako rado ulazili na to područje, jer je ono nekad pripadalo Krajini, te su im stoga kao nekadašnjim krajšnicima bili osigurani ogrev i grada. Pored Ličana naselilo se tu i nešto Gorana sa prvotnoga tla.

Grubišnopoljski kotar istoga je sastava otprilike kao njemu susjedni bjelovarski. Na dobre nizinske i humovite zemlje rano su počeli seliti Česi, šomočki Madžari, Zagorci i naseljenici Podravci i Polonjci. Ličani Srbi ulazili su u stara srpska sela koja leže u srednjoj i istočnoj česti područja. Tu su se nalazila sela sa velikim hatarima, a sa razmjerno malo stanovništva. Na to zemljiste selili su ponajviše i hrvatski lički naseljenici. Oni se osjećaju osobito u Vel. Barni, Vel. Grđevcu, Zrinjskoj, Grubišnom Polju i Malim Zdencima.

Ilovi na istok sve tamo do ušća Save u Dunav prostire se veliko slavonsko područje, na kojem se u vrijeme od 1850. dalje našlo mnogo dobre zemlje, a razmjerno malo stanovništva. Na cijelom tom velikom zemljisu osjetila se teško kriza, i od njena početka ležalo je tu puno većih, a osobito manjih posjeda na prodaju. Tu se otvorila dobra prilika Ličanima da se nasele na tom tlu kupivši za male novce dovoljno zemlje. U podravskim dijelovima i u srednjoj i istočnoj česti područja u to su vrijeme stali zemlju kupovati i Česi i Madžari, a osobito baranjski i bački Nijemci. Uza sve to našlo se tu dovoljno zemlje i za ličke naseljenike. Oni su čak po mnogim selima i zapriječili naseljavanje Madžara i Nijemaca. Uپredo s Ličanima na to slavonsko tlo od toga vremena selili su u velikom broju i Gorani i njihovi raseljenici Slunjani.

U novskom kotaru u jačoj mjeri hrvatski lički naseljenici nastanili su Brestaću, Novo Selo, Kozaricu, Jazavicu i samu Novsku, a u

vrlo maloj ili nikako posavska sela gdje se već nalazilo jako stanovništvo.

Razmjerno malen broj ličkih hrvatskih naseljenika na pakračkom području može se objasniti time što se u hrvatskim selima, u koja su oni u pravilu useljavali, našlo malo naselne zemlje. Osim toga na to tlo ušla je razmjerno jaka goranska struja koja je počela seliti nešto prije ličke, a koja je ulazila u sela gdje su već postojala goranska naselja iz starije seobe. Najjače je hrvatsko ličko stanovništvo na tome zemljишtu u Brezinama, novom selu koje su osnovali Ličani i Gorani. Srpskoga ličkoga naselja ima gotovo po svim starim srpskim selima a najviše u samom Pakracu.

U daruvarski kotar nisu Ličani Hrvati ulazili, a i Srbi su uselili samo sa nešto porodica. I jedne i druge pretekli su Česi, Slovaci i Madžari, zatim Nijemci i Zagorci.

Slatinski kotar obiluje dobrom zemljom, ali je do kriznih godina bio osrednje nastanjen. Polovina naselja bila mu je hrvatska, a druga pola srpska. U onom prvom nalazio se velik broj Gorana koji su na to tlo doselili oko 1780. Još pred krizu počeli su na to zemljiste seliti Madžari i Nijemci iz susjednoga Šomođa koji su se upošljavali na vlastelinskim zemljama. U kriznim godinama došlo je dosta te zemlje na prodaju, i tu se nadala prilika i Ličanima da ih kupuju. Zbog toga ima u tom kotaru nekoliko jačih skupova ličkih Hrvata koji su nastali tako što su oni u zajednici pokupovali zemlje kakve vlastelinske pustare ili u kakvom selu. To se dogodilo u Balincima, Mikloušu, Peckoj, Sladojevačkom Lugu, Slanoj Vodi, Šaševu i Vranovcu. Razmjerno mnogo naselilo ih se i u samoj Slatini.

U virovitičkom kotaru našlo se u kriznim godinama, isto tako kao i u slatinskom, i dosta vlastelinske i seljačke zemlje na prodaju. I na to je zemljiste upućena struja ličkih Hrvata i ponešto ličkih Srba, ovih drugih uglavnom u srpska sela koja leže pod Bilom na brdskoj zemlji. Skupna naselja ličkih Hrvata nastala su u Trapinki, Trnavi, Levinovcu, Rodinu Potoku i Brezovačkim Krčevinama, pojedinačka u samoj Virovitici i po starim selima. Na to zemljiste selili su osobito Bunjevci, a u jačoj mjeri i Brinjani.

U četiri kotara istočno od novskoga, u novogradiški, brodski, vinkovački i županjski, koji su prije kriznih godina pripadali Krajini, useljavali su Ličani u velikoj mjeri. Oni su tu nalazili na prodaju mnogo manjih posjeda ili u bezdjjetnim kućama ili u porodicama koje su u vrijeme krize propale i osiromašile. U te krajeve, osim u vinkovački kotar, nisu useljavali u većem broju ni Česi, ni Slovaci, ni Nijemci, ni Madžari, te su posjedi padali uglavnom u ruke Ličanima i Goranima. Upravo, ti su naseljenici bili prvi koji su se na tom zemljisu u kriznim godinama bili pojavili kao kupci prodajne zemlje, te su na taj način bili zapriječili put drugima.

U novogradiškom kotaru nudila se zemlja osobito u istočnijem dijelu, a gotovo je nije bilo na prodaju u selima pored Save i u

onima gdje su se održale jake zadruge. U pravilu, Hrvati su ulazili u hrvatska, a Srbi u srpska sela, ali je i to ovdje ondje prekoračeno.

Brodski kotar sa svojim ravnim tлом i blagim brdskim zemljama, sa svojim plodnim poljima i dobrim vinogradima teško je bila napala kriza. Ona se osjetila najjače upravo u najbogatijim selima gdje je svijet bio naučio dobro živjeti. Posljedica toga bila je velika ponuda zemlje, za koju su se u Lici ubrzo našli mnogobrojni kupci i u hrvatskom i u srpskom naselju. Već prvih kriznih godina bila se po ličkim krajevima raširila vijest o obilnoj prodajnoj zemlji na tom zemljisu, te su lički i goranski kupci bili pretekli sve ostale koji bi se po naravi stvari bili javili kao što je to slučaj bio u pakračkom, daruvarskom, kutinskom i bjelovarskom kotaru. Ličane i Gorane privlačio je i sam grad Brod koji se počeo naglo razvijati te je davao posla naseljenicima. Stoga će se oni naći i u tome mjestu i u njegovoj prvoj okolini, a isto tako i po daljim selima. Nisu ulazili u većem broju jedino u sela u kojima su postojale jake kućne zadruge, te se stari posjedi nisu drobili.

U Vinkovce već su u početku 18. st. doselili iz bunjevačkoga skupa Biondići, Pavičići i Senjčići, nešto kasnije Krmpotići i Rogići, od starih Perušićana Čutići i Obućine, od Brinjana Klišanići i Kušanići, a od Gorana Jurkovići. U početku 18. st. Srbi Ličani uselili su u većem broju u sela Mirkovce i Laze, koja su bili nešto prije nastanili Srbi iz Baranje, a isto tako i u Orolik, staro hrvatsko selo. Te su srpske porodice bile od gornje Zrmanje i Gračaca. Desetak srpskih familija od Dobrosela i Bruvna naselili su u to vrijeme Banovce koji su ležali na krajiškoj strani (Vinkovački Banovci). Oko 1770. desetak je hrvatskih porodica od Kosinja uselilo u Đeletovce gdje danas imaju obilno potomstvo.

Oko 1880. kriza je teško zahvatila vinkovački kotar. Ubrzo su na to zemljiste stali seliti iz Bačke Nijemci i Madžari, ali je glas o obilju prodajne zemlje u to vrijeme bio stigao i u Liku, Gorski kotar i Slunj, odakle je protekla jaka struja hrvatskih naseljenika. Ona je unišla u sva hrvatska sela, u neka od njih (u Ivankovo, Nove i Stare Mikanovce, Rokovce, Andrijaševce i Otok) u vrlo jakoj mjeri. Istih godina unišla je u Otok i u Nijemce razmjerno jaka hrvatska struja od Drniša i Splita, po govoru i načinu života ista ili slična Bunjevcima.

U županjskom kotaru našlo se mnogo prodajne zemlje osobito u istočnjem dijelu u velikim selima Vrbanji, Drenovcima, Rajevu selu, Gunji i Podgajcima. U ta sela unišao je razmjerno velik broj hrvatskih ličkih doseljenika.

Posljedice teške krize u jakoj mjeri osjetile su se u Đakovačkom, požeškom i našičkom kotaru. To je bilo zemljiste izvan krajiškoga područja sa mnogo malih samostalnih posjednika od kojih su mnogi od 1890. dalje došli na prodajnu ponudu. Ubrzo su se tu našli mnogobrojni Nijemci, Madžari i Slovaci, a u požeškom kotaru i Česi koji su tu zemlju kupovali za jeftine novce. U pravi čas stigli

su u te krajeve i Ličani koji su također uspjeli da u svoje ruke dobiju poveći broj tih malih posjeda. Uglavnom su to bili naseljenici iz hrvatskih sela, dok je one iz srpskih mnogo više privlačio Srijem kamo su oni selili u jakoj mjeri poslije 1890. U đakovačkom kotaru Ličani su unišli osobito u samo Đakovo i u sela sa južne i istočne strane, kamo još nisu prodrli Nijemci i Madžari. Nešto srpskih ličkih doseljenika uselilo je u srpska sela na brdovitu tlu jugozapadno od Đakova.

U požeškom kotaru Ličani su uspjeli steći zemlje osobito u jugoistočnoj i istočnoj česti i pored Orljave od Brestovca dalje. Tu lička naselja leže gusto, izmiješana sa goranskim sve tamo do Drenovca gdje se nastavljaju na ona u brodskom i gradiškom kotaru. Njih ima i pod Krndijom oko Velike, Kaptola i Kutjeva.

U našičkom kotaru Ličani su našli mnogo prodajne zemlje po svim dijelovima. To je područje do tih kriznih godina bilo razmjerno slabo nastanjeno. Plodnu zemlju pokrivale su velike hrastove i grabove šume koje su bile guste naročito u porječju Vučice. Pripadale su uglavnom vlastelinstvima koja su ih počela krčiti već u kriznim godinama, a nastavila su to i u početku 19. st. U to vrijeme počela su u našičkom kotaru na tim krčevinama nastajati nova sela, a u Đurđenovcu podignuta je velika rezaonica, koja je prerađivala drvo iz iskrčenih šuma. Taj posao oko krčenja privukao je mnogo Ličana u taj kraj, a od njih su se mnogi i nastanili tu našavši za sebe dovoljno zemlje. Malih posjeda nudilo se novim naseljenicima po cijelom tom zemljишtu, a naročito u okolini Orahovice gdje je dobre zemlje bilo u obilju, a staroga naselja razmjerno vrlo malo. Doseljenici su bili, dakako, i Madžari, i Nijemci, i Slovaci, ali su mnoge zemlje zahvatili i Ličani. Njih je privlačila i rezaonica u Đurđenovcu gdje su se oni naseljavali kao radnici, ali su sebi nabavljali u okolini i zemlje. Naseljavanje Ličana počano je osobito poslije 1918., kada su prodavane velike krčevine, na kojima su nastala nova sela. Lički naseljenici dolazili su u pojedinim skupovima. Tako su Kosinjani, i Hrvati i ponešto Srbi, unišli u jaku broju u Predrijevo i u Rastovac, a u Čačince, Paulince i u okolinu tih sela Bunjevci. Već tima seobama do 1918. i u prvo vrijeme poslije te godine nastanjivanje Ličana u našički kotar bilo je razmjerno snažno. Ono će nešto kasnije još mnogo porasti.

Miholjački i valpovački kotar bila su dva zemljишta, u koja su Ličani na slavonskom tlu najkasnije unišli. Tu su ležala velika vlastelinstva sa mnogobrojnim šumama i s dobrim ratarskim zemljama koja nisu tako lako dolazila na prodaju. Ovamo se u većem broju nisu uspjeli naseliti ni Nijemci ni Madžari iz susjedne Baranje i Šomođa. Međutim pored Valpova u Belišću osnovalo je vlastelinstvo veliku rezaonicu i preradu drvne građe koja je na to zemljiste počela mamiti mnoge ličke radnike. Na pogodnu tlu oni su se tamo ubrzo i nastanili. Belišće je tada postalo pravo rasadište ličkih nase-

Ijenika i na valpovačkom i na miholjačkom području. Ipak taj kraj nije dostigao u tom pogledu onaj broj što ga imaju Našice, Požega i Đakovo.

Tako su lički naseljenici isprva teško ulazili i u vukovarski kotar, iako su im gusta naselja ležala na vinkovačkom području. I na vukovarskom zemljisu mnogo su posjeda imala dva velika vlastelinstva; a isto se tako jedno nalazilo i oko Šarengrada, Tovarnika, Bapske, Ilače i Iloka. Osim toga u taj kraj su još prije kriznih godina počeli seliti Nijemci, Madžari, Slovaci i Rusi iz susjedne Bačke koji su pretekli Ličane, a tu su se obu u kriznim godinama još mnogo pojačali. U srpska sela, kojih je tu bila dobra polovina od cijelog broja, useljavali su srpski doseljenici iz Baranje, a dakako i iz Bačke. Ličkim hrvatskim naseljenicima ostala su jedino stara sela južno od Vukovara, samo to mjesto i onda otuda dalje na istok hrvatska sela uz Dunav do Iloka, zatim Lovas, Tovarnik i manja sela oko tih mjeseta. Na to tlo oni su se od kriznih godina dalje zaista nastanili u većem broju. Tu su oni stjecali manje posjede i ispomagali su se radom na vlastelinstvu i u selu. Kada su kasnije vlastelinstva došla u narodne ruke, mnogo je novih ličkih naseljenika našlo trajnoga posla na toj zemlji.

Značajka je u Ličana, bili oni Hrvati ili Srbi, da se vrlo rado nasejavaju u veća mjesta gdje lako dolaze do rada, te se i okućuju i stalno nastanjuju. U prvom redu to su Karlovac i Zagreb, to je neko vrijeme bila i Rijeka, a ona je to i sada, to su i Sisak i Petrinja, u Slavoniji osobito Brod, Vinkovci i Osijek, Nova Gradiška, Požega, Slatina i Đakovo. Od 1919. to je u jakoj mjeri i Beograd kamo je odselilo osobito mnogo Srba.

Uporedio sa seljenjem u naše donje istočne krajeve Ličani, Hrvati i Srbi, selili su i u prekomorske strane. Iako je to bilo teže, jer je bilo skopčano i s većim troškom i s dobivanjem dopuštenja, ipak je u Ameriku i donekle u Australiju, u vremenu od dva naraštaja iselilo vrlo mnogo ljudi. Taj će broj biti svakako manji od onoga prvoga, ali je ipak velik. Selili su osobito Podgorci, Brinjani i Otočani, ali je iseljenika dala i sama Lika. Posljedak takvoga stanja dat će brojevi popisa stanovništva. Godine 1850. bilo je na ličkom tlu bez Senja Hrvata 80.497, Srba 85.229, u godini 1890.: Hrvata 90.672, Srba 97.511. Kako se vidi, porast je ličkoga žiteljstva za četrdeset godina bio slab. To se može objasniti jedino jakim iseljavanjem koje je izvršeno posljednjih desetak godina.

Nešto vremena poslije 1918. bilo je iseljavanje iz Like vrlo jako. Izazvalo ga je uglavnom dijeljenje vlastelinske zemlje u Slavoniji, i to u kotarima virovitičkom, slatinskom, našičkom, miholjačkom, valpovačkom, osječkom i vukovarskom i donekle požeškom i daruvarskom. Dio tih zemalja dospio je u ruke naseljenika kupnjom, a veći dio službenom dijobom. I prvim, a osobito drugim putem stekli su ih u velikom broju i lički naseljenici. Oni su u spomenutim kotarima načinili svoja velika naselja, u kojima se na plodnu tlu

dobro razvijaju. Već u toj seobi poveći je broj Ličana dobio zemlje i u Vojvodini, gdje su nastala prva veća lička sela.

Iako je već to seljenje odvelo u naše donje krajeve mnogo ličkih iseljenika, seobe poslije 1945. učinile su to u još mnogo većoj mjeri. One su potekle u nekoliko smjerova. Najbliži je bio u Rijeku, kamo su se otputili Podgorci, Primorci od Senja i Krmpota, Brinjani i nešto Otočani. To je bila i najmanja seoba. Veća je bila ona u Karlovac, u Zagreb, Sisak i u krajeve Bjelovaru na istok i u Slavoniju. Tu su Ličani ulazili i u veće gradove, osobito u Brod, u Osijek i Vinkovce, i u sela, odakle su bili Nijemci iselili. Pored toga oni su usejavali i na druge posjede koje su mogli ili kupnjom ili službenim putem dobiti. Ličani su u većem broju selili i u Beograd gdje su uspješno dolazili do rada. Još u većoj mjeri došli su oni na posjede koji su ostali iza Nijemaca ili drugih iseljenika u Vojvodini. To je bila uređena seoba, u kojoj su Ličani stekli dobre kuće i unosne zemlje, na staro obrađeno tlo, u krajeve gdje je bila razvijena i industrija u kojoj su se mogli uposliti. To je bilo i njihovo najjače iseljavanje koje je sa sobom povuklo tisuće i tisuće porodica, osobito iz srednje i južne Like.

19. Naselja Ličana Hrvata⁸¹⁷

Kratice

bjel.	bjelovarski kotar	nov.	novljanski kotar
brod.	brodski kotar	pakr.	pakrački kotar
čaz.	čazmanski kotar	petr.	petrinjski kotar
đak.	đakovački kotar	pož.	požeški kotar
gar.	garešnički kotar	sis.	sisački kotar
glin.	glinski kotar	slat.	slatinski kotar
grad.	novogradiški kotar	slunj.	slunjski kotar
grub.	grubišnopoljski kotar	valp.	valpovački kotar
kost.	kostajnički kotar	vink.	vinkovački kotar
kut.	kutinski kotar	vir.	virovitički kotar
mih.	miholjački kotar	vuk.	vukovarski kotar
naš.	našički kotar	žup.	županjski kotar

a) Brinjani

Biškupići Brinje 5.

Blažanin Brinje 18. Udb. 2, brod. 1, vink. 1.

Bolješić Brinje 13.

Bošnjak Brinje 2.

Božić, Brinje 2, Udb. 3.

Draženović Brinje 63, Otoč. 6, petr. 1, sis. 6, nov. 1, grad. 4, brod. 2, vink. 4, đak. 2, naš. 2, Dabar 4, vuk. 1.

Dumenići Brinje 21, čaz. 8, vir. 3, grad. 6, vink. 4, đak. 2.

Flanjak Brinje 5, čaz. 1, nov. 2, vink. 4, đak. 3.

⁸¹⁷ Prema popisu od 1929 i 1930.

Holjevac Brinje 29, Mušal. 7, sis. 2, čaz. 1, nov. 3, pakr. 2, brod. 1, vink. 1,
đak. 2, valp. 2, Rešetar 1, vuk. 4.

Jaševčić Brinje 2.

Jelić Brinje 82, Smiljan 12, Lovinac 3, čaz. 4, pakr. 2, slat. 6, grad. 1, brod. 7,
vink. 10, žup. 5, valp. 8.

Jurašić Brinje 4.

Kalafatić Brinje 4.

Kaluđer Brinje 2, Rudop. 2, vink. 1, đak. 1.

Karakać Brinje 10, Podlap. 14, glin. 1, kost. 3, brod. 23, vink. 4, žup. 1, naš. 1.

Klišanić Brinje 6, Dabar 10, Petrovo selo 6.

Koričić Brinje 8, petr. 1, vink. 2.

Krakar Jezer. 7.

Krznarić Brinje 110, Dabar 37, glin. 1, kost. 1, kut. 6, čaz. 3, slat. 2, grad. 1,
brod. 6, vink. 34, Udb. 13, žup. 2, naš. 3, valp. 6.

Lasić Brinje 20, brod. 18, vink. 2, žup. 1, đak. 3, naš. 1, valp. 2.

Linarić Brinje 11, sis. 1.

Lovinčić Brinje 7.

Majaca Podlapac 3.

Majacić Brinje 4, Podlapac 3.

Majtanić Brinje 1.

Medarić Brinje 13.

Mesić Brinje 142, Mušal. 8, petr. 1, sis. 8, gar. 1, kut. 1, čaz. 2, bjel. 1, pakr. 1,
grad. 6, brod. 7, Udb. 8, Gospic 1, vink. 13, žup. 6, đak. 5, naš. 13, mih. 1,
valp. 13.

Milaković Brinje 24, petr. 4, sis. 3, gar. 5, grub. 4, pakr. 1, vir. 2, brod. 3,
vink. 2, žup. 1, naš. 1.

Miloknoja Jezer. 6.

Murat Brinje 25, nov. 3, pakr. 2, vir. 1, vink. 1, đak. 2, naš. 2, pož. 1.

Murković Brinje 16, Gosp. 1, vink. 2.

Obajdin Brinje 12, vink. 3, đak. 1, vuk. 3.

Pavlak Brinje 14, naš. 1.

Pavlović Brinje 60, bjel. 1, nov. 2, brod. 5, vink. 5, žup. 1, naš. 3, valp. 4.

Perković Brinje 175, Podl. 23, glin. 2, kost. 6, petr. 9, sis. 28, gar. 6, kut. 5,
čaz. 2, grub. 1, slat. 3, vir. 1, grad. 4, brod. 61, vink. 22, žup. 10, đak. 6,
naš. 35, mih. 9, valp. 6.

Perlić Brinje 23, brod. 2, vink. 3, đak. 1.

Pernar Brinje 40, gar. 4, kut. 1, grub. 1, slat. 1, vir. 6, grad. 1, brod. 3, vink. 1,
žup. 1, đak. 4, naš. 4, mih. 1, valp. 3.

Petrak Brinje 6, Štikada 8, pakr. 2, đak. 2, naš. 2.

Petrinić Brinje 1.

Petrović Brinje 10.

Plavčić Jezer. 5.

Plivelić Brinje 1, brod. 9, vink. 10.

Radetić Brinje 1.

Ribić Brinje 1.

Rumenović Brinje 9, čaz. 4, grad. 2,

Sabljak sis. 2.

Sertić Brinje 140, Udb. 25, glin. 8, kost. 8, petr. 2, sis. 19, kut. 4, nov. 4, slat. 3,
vir. 6, grad. 7, Podlap. 22, brod. 31, vink. 8, žup. 1, đak. 4, naš. 15, mih. 1,
valp. 1, vuk. 2.

Vlahinić Brinje 6, Podlapac 11, Peruš. 7, sis. 4, gar. 6, kut. 1, grad. 7, brod. 4,
vink. 1, žup. 1, đak. 4.

Vučetić Brinje 35, sis. 2, gar. 1, kut. 2, slat. 1, vir. 1, brod. 3, vink. 3, žup. 1.

Vuković Brinje 77, Budak 4, Mušal 2, Podlap. 1, sis. 10, kut. 7, čaz. 7, nov. 3,
vir. 10, grad. 10, brod. 23, vink. 12, đak. 7, naš. 3, mih. 2, valp. 1, vuk. 2.

b) Otočani

Atalići Otočac 12.

Bančići Otoč. 30, nov. 5, brod. 3, naš. 2, pož. 1.

Begovići Otoč. 10, vir. 2, grad. 1, žup. 10, đak. 3, naš. 4, pož. 2, vuk. 3, petr. 7, slunj. 20.

Bićanići Brinje 16, Dabar 45, glin. 1, kos. 3, bjel. 4, grub. 2, pakr. 3, slat. 2, vir. 1, grad. 13, brod. 23, vink. 31 žup. 2, đak. 6, naš. 5, pož. 2.

Bobinci Otoč. 45, Vaganac 6, petr. 8, kut. 1, čaz. 2, slat. 1, vir. 1, brod. 14, vink. 2, žup. 3, đak. 5, pož. 1, valp. 7, mih. 1.

Bogdanići Otoč. 25, bjel. 3, nov. 1, pakr. 1, grad. 1, brod. 5, nas. 3, valp. 1, mih. 1.

Bradovići Otoč. 4.

Brajkovići Otoč. 46, Peruš. 9, gar. 14, kut. 2, čaz. 2, bjel. 9, grub. 7, pakr. 3, brod 6, vink. 4, đak. 2, naš. 5, pož. 1, valp. 3, vuk. 2.

Cvitkovići Otočac 30, Udb. 10, petr. 2, gar. 2, čaz. 1, bjel. 4, nov. 2, vir. 1, brod 5, vink. 10, žup. 5, đak. 6, naš. 1, petr. 2, slunj. 17.

Čorci Vrhovine 25, Babin Pot. 8, Prijeboj 1, Ostrvica 12, Barlete 8, Gospic 1, Lovinac 1; Udbina 2, Pišać 25; Žavalje 1, kost. 6, čaz. 1, bjel. 1, vir. 2, grad. 4, brod. 13, vink. 1, žup. 1, đak. 5, pož. 4, valp. 1, vuk. 2.

Dasovići Otoč. 33; Brinje 4; Peruš 37; Podlap. 6, kost. 7, kut. 10, pakr. 2, vir. 2, grad. 1, brod. 18, vink. 3, đak. 3, naš. 2, vuk. 5.

Dubravčići Otoč. 50, bjel. 2, grub. 1, slat. 1, brod. 1, vink. 2, đak. 1.

Dujmovići Otoč. 70, — Bjel. 2, slat. 2, vir. 2, grad. 8, brod. 13, vink. 1, đak. 5, pož. 2, vuk. 2.

Erak Lešće 2.

Furlani Otoč. 5, Čanak 12, Komp 2, vir. 2, brod. 2, đak. 1, valp. 1.

Gomerčići Otoč. 30, grub. 1, vir. 1, brod. 1, đak. 3, valp. 6.

Ilić Otočac 17, Bilaj 6, Prijeboj 5, brod. 1.

Jagodić Lešće 1.

Jakšići Otoč. 13.

Jankovići Otoč. 3, Ramljani 8.

Kolak } Peruš. 8, Prijeboj 4, Željava 3.

Kolakovići } Otoč. 45, petr. 1, sis. 3, gar. 1, čaz. 2, bjel. 2, grad. 2, brod. 8, vink. 5, žup. 5, pož. 1, vuk. 2.

Kostelci Otočac 62, gar. 2, kut. 7, bjel. 1, nov. 3, grad. 1, vink. 1, valp. 2.

Kovačevići Otoč. 22.

Ladišići Otoč. 25, kut. 2, grab. 1, vir. 1, brod. 5, valp. 3.

Laškarini Otočac 13, vir. 1, valp. 1.

Majer } Otoč. 19, Novi 6, Ostra 5, grad. 5, žup. 4, naš. 7, valp. 1.

Marojević } Otoč. 65.

Matasići Otoč. 36, sis. 1, čaz. 1, slat. 5, brod. 1, vink. 1, mih. 1.

Mudrovčići Otoč. 20, Ribnik 12, sis. 2, čaz. 6, bjel. 1, nov. 2, slat. 1, grad. 2, brod. 3, naš. 3.

Nikšići Otoč. 54, Brinje 7, Šir. Kula 50, Barlete 5, Gospic 7, Novi 3, gar. 1, kut. 1, čaz. 1, bjel. 1, grub. 1, nov. 5, pakr. 1, slat. 4, brod. 8, vink. 8, žup. 2, đak. 7, naš. 7, pož. 1, valp. 6, vuk. 1.

Novačići Otočac 4, Brinje 4, Smiljan 16, Udb. 13, petr. 2, gar. 8, kut. 1, grub. 7, vir. 3, grad. 8, brod. 4, vink. 2, naš. 1, valp. 1.

Oreškovići Otoč. 120, lič. 70, slunj. 5, glin. 1, kos. 6, petr. 4, sis. 2, gar. 1, kut. 1, čaz. 2, bjel. 1, grub. 2, pakr. 4, slat. 1, vir. 4, grad. 6, brod. 21, vink. 4, žup. 12, đak. 7, naš. 2, pož. 6, valp. 6, mih. 8, vuk. 1.

Ostovići Otoč. 40, vir. 2, grad. 4, đak. 1, naš. 2, valp. 3.

Rajkovići Sinac 8, Brinje 84, Dabar 27, Udb. 17, sis. 8, gar. 1, kut. 3, čaz. 4, grad. 9, brod. 32, vink. 26, žup. 7, đak. 10, naš. 26, pož. 4, valp. 2, vuk. 2.

Rašić } Otočac 2, vink. 3.

Rašljici }

Šimatovići Otoč. 10, Peruš. 16, Udb. 4, Gospic 2, Musaluk 4, čaz. 1, nov. 1,
slat. 1, grad. 2, naš. 5, valp. 4.

Tonkovići Otoč. 60, Bruš. 2, Bunić 7, Žabice 3, petr. 24, gar. 10, kut. 9, nov. 1,
grad. 3, brod. 5, vink. 11, žup. 2, đak. 2, naš. 6, pož. 1, mih. 3, vuk. 1.

c) Bunjevci

Adžići Jurj. 1, gar. 1, vink. 1, žup. 1, naš. 4.

Ažići Jurj. 32, pož. 5.

Anići Jurj. 70, gar. 1, kut. 2, nov. 1, brod. 1, vin. 5, žup. 10, đak. 1, naš. 2,
pož. 12, mih. 1, valp. 3, vuk. 2.

Antonović Paz. 3.

Babići Jurj. 60, Podg. 90, Lov. 14, Bor. 4, petr. 2, gar. 3, kut. 5, čaz. 2, bjel. 3,
nov. 3, slat. 1, brod. 8, vin. 1, đak. 2, naš. 4, pož. 5.

Baburići Podg. 4, Smilj. 1.

Baćići Podg. 47, Smilj. 3, čaz. 1, bjel. 1, nov. 1, slat. 2, grad. 8, brod. 5, vin. 2,
đak. 7, pož. 2, mih. 1.

Badžek Lov. 17, kost. 1, brod. 1, vin. 1, žup. 2.

Baleni Krmp. 8, Podg. 22, Lov. 30, Skočaj 20, glin. 9, kost. 6, petr. 2, sis. 2,
kut. 1, čaz. 6, slat. 3, vir. 1, grad. 1, brod. 5, vin. 4, žup. 1, đak. 5, naš. 1,
pož. 1.

Balenovići Paz. 60, Gospic 2, kut. 1, pakr. 2, slat. 4, vir. 1, grad. 3, brod. 6,
vin. 1, žup. 1, pož. 1, slunj. 1.

Barići Podg. 10, čaz. 1, pakr. 1, naš. 1, vuk. 6, Petrov. 9.

Beronići Lov. 2, Lap. 2, kut. 1, brod. 3, slunj. 4.

Bevandići Jurj. — Podg. 16, Smilj. 2, brod. 2, pož. 2.

Bileni Podg. 20, Paz. 2, Petrov. 7.

Biškupovići Paz. 8, slat. 2.

Blaževići Lič. 3, Stolac 10, Lov. 21, Bor. 6, Gosp. 6, gar. 2, grab. 1, nov. 3,
pakr. 1, slat. 3, vir. 2, grad. 7, brod. 11, žup. 4, đak. 1, naš. 2, pož. 12, valp. 2.

Borovci Podg. 9, Paz. 30, bjel. 3, slat. 6, vir. 1, vin. 4, pož. 4.

Bralići Podg. 10, gar. 5, grub. 7, vir. 1, grad. 2, pož. 1.

Brkići Lov. 24, Bor. 6, glin. 3, bjel. 1, grub. 1, nov. 4, pakr. 4, grad. 5, brod. 10,
vin. 1, žup. 10, đak. 2, naš. 2, mih. 2, valp. 3.

Brklačići Podg. 26, Smilj. 54, Lov. 8, petr. 5, pakr. 1, slat. 2, vir. 1, grad. 2,
brod. 1, vin. 1, žup. 3, đak. 1, naš. 1, valp. 1, vuk. 2.

Brmbolići Gosp. 4.

Brmbote Stik. 4.

Budaci Podg. 13, Lov. 11, glin. 1, čaz. 1, grub. 7, slat. 1, brod. 2, vin. 2, žup. 1,
đak. 1, valp. 1.

Budiselići Lič 28, brod. 6, vin. 1, pož. 2.

Buljević Jurj. 4, žup. 1.

Butorci Lič 5, Krmp. 80, Paz. 50, glin. 2, sis. 1, gar. 2, čaz. 5, pakr. 1, vir. 1,
grad. 4, brod. 4, vin. 7, žup. 2, naš. 1, pož. 23, valp. 2, vuk. 1, slunj. 8.

Bušljete brod. 3, vin. 1, naš. 21, vuk. 1.

Čaćići Podg. 24, Smilj. 21, Paz. 54, Petrov. 12, glin. 4, čaz. 4, vir. 1, grad. 1,
brod. 1, vin. 10, žup. 5, đak. 4, naš. 3, pož. 13, mih. 1, valp. 1, vuk. 2.

Čančar Paz. 8.

Čanići Smilj. 1, Gosp. 22, nov. 1, brod. 1.

Cavčići Lov. 3, nov. 1.

Čubelići Grač. 10, gar. 1, bjel. 1, grub. 5, slat. 1, brod. 1, đak. 1.

Čudine Grač. 4, nov. 2, brod. 10, đak. 1.

Čuljati Lov. 11, Lapac 4, Podg. 8, čaz. 1, brod. 2, žup. 4, đak. 1, vink. 2.

Dadići Podg. 2, brod. 1, vin. 1.

Deranje Zagon 25; slat. 1, pož. 1, vuk. 1.

Despoti Lov. 3.

Desići Podg. 11, brod. 4.

Devčići Jurj. 140, Podg. 15, Otoč. 10, Smilj. 8, Gosp. 7, Podlapac 2, petr. 7, gar. 14, kut. 1, čaz. 9, grub. 4, nov. 1, vir. 7, grad. 10, brod. 8, vin. 3, đak. 4, naš. 2, pož. 27, mih. 2.

Dokozići Podg. 14, bjel. 1, naš. 1, pož. 2.

Došeni Podg. 70, Smilj. 30, Lov. 38, gar. 2, čaz. 3, bjel. 2, slat. 1, vir. 3, brod. 10, vin. 8, žup. 5, đak. 3, naš. 1, pož. 9, mih. 1, valp. 2, vuk. 1.

Dragičevići Podg. 37, Paz. 7, Lov. 15, glin. 1, petr. 1, gar. 5, kut. 1, čaz. 16, nov. 1, pakr. 1, grad. 1, žup. 4, đak. 3, naš. 1, pož. 13.

Dući Paz. 34, Smilj. 2, Lov. 5, Brinje 1, Gosp. 1, Zavalje 7, sis. 1, čaz. 5, bjel. 1, nov. 3, pakr. 1, grad. 3, vink. 7, vuk. 1, slunj. 2.

Dundovići Podg. 50, Paz. 6, gar. 1, čaz. 1, slat. 12, vir. 1, brod. 1, đak. 1, pož. 17.

Franić Smilj. 6, Gosp. 2, Mušal. 2, Otoč. 2, Rudop. 11, grub. 1, vin. 2, pož. 3.

Filipovići Krmp. 17, Paz. 20, petr. 2, gar. 22, čaz. 2, bjel. 1, grub. 1, nov. 3, pakr. 2, slat. 3, vir. 3, grad. 12, brod. 11, vin. 3, žup. 5, naš. 1, pož. 2, valp. 1, vuk. 3.

Frulić Jurjevo 2.

Glavaši Jurj. 21, Paz. 7, Podg. 3, gar. 1, nov. 3, vir. 1, grad. 5, brod. 12, vin. 2, đak. 2, naš. 13, pož. 3.

Gnjatovići Lov. 25.

Gobac Paz. 7, petr. 3, nov. 8, vir. 1, grad. 1.

Grkinić Podg. 2.

Grubišići Podg. 9.

Hodaci Paz. 10, Udb. 1, Petrov. 9, slunj. 105, kut. 2, čaz. 1, nov. 2, pakr. 1, slat. 8, vir. 12, grad. 28, brod. 12, vin. 17, žup. 9, đak. 2, naš. 5, pož. 4, mih. 1, vuk. 4. Saborski 18.

Hrvaćevići Podg. 12.

Ivanović Stik. 14, čaz. 1, nov. 1, brod. 8, vin. 1, žup. 5.

Ivanušić Lov. 8, Lapac 4, Čanak 3, brod. 1.

Ivezić Lov. 11, Stik. 70, Brotnja 8, glin. 1, kut. 2, nov. 2, slat. 1, grad. 6, brod. 21, vin. 7, žup. 8, đak. 11, vuk. 1.

Jagar Lov. 4, brod. 9.

Japundžić Lov. 17, petr. 3, grad. 1, brod. 9, žup. 1, đak. 3, valp. 1.

Jelić Smilj. 16, Lov. 3, đak. 1, naš. 2, pož. 10.

Jelinović Podg. 13, Smilj. 20, glin. 4, gar. 4, nov. 1, slat. 2, grad. 19, brod. 5, vin. 1, đak. 3, pož. 9, vuk. 2.

Jerković Podg. 21, Gosp. 3, Lov.-petr. 5, kut. 1, čaz. 1, grad. 2, brod. 7, vin. 9, žup. 1, đak. 8, naš. 4, pož. 3, mih. 4, valp. 1, vuk. 1.

Jovanović Lič. 11, Zagor. 75, Paz. 40, sis. 1, nov. 6, pakr. 1, slat. 4, grad. 3, brod. 5, žup. 1, đak. 2, naš. 1, pož. 9, vuk. 4.

Jurjević Lov. 3, Ribnik 11, Otočac 2, gar. 1, bjel. 1, brod. 17; vin. 4, žup. 5, đak. 2, naš. 1, pož. 1, vuk. 1.

Karan Lov. 2, Gospić 1.

Karlić Srb 3, Gospić 1.

Katalinić Jurj. 40, Otočac 3, Lov. 10, gar. 1, čaz. 2, slat. 6, vir. 4, brod. 21, vin. 1, žup. 4, đak. 6, naš. 3, valp. 1, vuk. 1.

Klarić Lov. 5.

Klepić Lov. 8, kut. 2, čaz. 3, bjel. 3, grub. 1, nov. 1, grad. 4, brod. 6, vin. 1, đak. 1, pož. 1.

Knežević Lov. 54, Bor. 5, vir. 1, brod. 2, vin. 6, naš. 12.

Kocijan Paz. 3, brod. 1, pož. 4.

Kolačević Paz. 7, Gosp. 3.

Kovačević Smilj. 26, Lov. 37, Bor. 15, nov. 4, slat. 1, vir. 4, grad. 3, brod. 13, đak. 2, pož. 6.

Krišković Podg. 1, Senj 3, Gosp. 1, kut. 1, grad. 2, vin. 1, valp. 1, vuk. 1.

Krmpotić Krmp. 9, Podg. 3, Paz. 10, Gosp. 5, Barlete 11, Udbina 16, petr. 2, bjel. 6, nov. 4, pakr. 4, slat. 4, vir. 6, grad. 4, brod. 10, vin. 2, žup. 4, naš. 9, pož. 7, mih. 1, vuk. 1, Krivi Put 56, Bilaj 4, Senj 10, Draga 4, Stolac 2, Zavalje 1.

Krpan Lič 1, Krmp. 40, Paz. 20, Lov. 54, Bor. 8, Gosp. 15, petr. 3, gar. 3, bjel. 1, grub. 1, nov. 4, pakr. 9, slat. 4, vir. 1, grad. 7, brod. 14, vin. 2, žup. 12, đak. 8, naš. 3, pož. 16, valp. 3, vuk. 1, slunj. 5.
Krunić Smiljan 1, petr. 1, pakr. 2, vir. 1, grad. 1, brod. 4, žup. 4, đak. 2, pož. 1, vuk. 1, Peruš. 3.
Kučan Paz. 9, sis. 1, gar. 5, čaz. 2, nov. 3, đak. 1, vuk. 1.
Laktić Smiljan 2 Lov. 2, grad. 2, naš. 1.
Legac | Podg. 27, Kosinj 9, gar. 8, bjel. 4, grub. 3, žup. 2, pož. 6.
Legčević Lisić Smiljan 1.
Lončar Brlog 20, Podg. 1, brod. 6.
Lucić Podg. 4.
Luić Štik. 7, brod. 12, žup. 2, đak. 1, naš. 1.
Lukac | Paz. 13, Smilj. 2, bjel. 1, nov. 2, slat. 2, grad. 1, vin. 2.
Lukčević Lukanović Podg. 13.
Lulić Paz. 45, Per. 44, Petrov. 12, gar. 3, kut. 2, bjel. 1, nov. 2, pakr. 5, slat. 2, vir. 3, grad. 18, brod. 13, vin. 1, đak. 6, naš. 6, pož. 2, valp. 2.
Mandekić Podg. 17, čaz. 1, nov. 1, pož. 1, mih. 1.
Maras Lič 17, Brlog 15, Otoč. 5, petr. 1, petr. 1, Podg. 26, Smilj. 11, nov. 1, vir. 5, brod. 16, vin. 5, đak. 2, pož. 3, valp. 1.
Margan Paz. 3, Senj 1.
Margeta Jurj. 12, čaz. 1, nov. 1, brod. 4.
Marinac Podg. 6, brod. 1, Paz. 13.
Marković Jurj. 4, Paz. 30, Gosp. 4, gar. 3, nov. 1, grad. 2, brod. 4, naš. 7, pož. 8.
Markovinović Lov. 26, vir. 2, brod. 2, vin. 13, žup. 5.
Mašić Lov. 10, pakr. 6, brod. 4, vin. 4, žup. 2, đak. 1, valp. 1.
Matičić Jurj. 2.
Matić Smilj. 1, Paz. 1.
Matijević Podg. 50, Paz. 8, Gosp. 9, Lov. 30, petr. 1, gar. 3, čaz. 4, grub. 1, pakr. 1, slat. 1, grad. 5, brod. 12, vin. 12, žup. 1, đak. 1, pož. 18.
Matovinović Lov. 21, sis. 2, slat. 4, vir. 14, grad. 1, brod. 12, žup. 3, đak. 3, naš. 2, pož. 1, Saborski 29, slunj. 1.
Medvedić Bag 2.
Melac Jurj. 1, Sinac 1.
Mihaljević Jurj. 1, gar. 1, čaz. 2, nov. 4, brod. 1, vin. 1, naš. 4, valp. 1.
Mikez Paz. 4, brod. 3.
Miletić Klenovica 9, Mošune 1, Podg. 20, Paz. 12, Smilj.-Lov. 33, glin. 2, sis. 5, kut. 2, čaz. 2, bjel. 2, pakr. 7, slat. 1, grad. 16, brod. 23, žup. 3, đak. 1, naš. 1, pož. 9, vuk. 2.
Milinković Paz. 70, Gosp. 12, nov. 1, slat. 1, vir. 1, grad. 3, brod. 5, vin. 7, žup. 2, đak. 2, naš. 5, pož. 5, valp. 1.
Milinović Podg. 27, Smilj. 6, nov. 1, vir. 1, grad. 4, brod. 1, žup. 1, naš. 6, pož. 3.
Milković Podg. 11, Smilj. 37, petr. 4, grub. 6, slat. 2, vir. 6, grad. 1, brod. 24, vink. 7, žup. 4, đak. 2, naš. 10, pož. 5, mih. 5, valp. 1, vuk. 1.
Milošević Led. 7, Jurj. 3, nov. 3, grad. 1, pož. 1.
Miškulini Jurj. 35, Smilj. 20, Podg. 60, Otoč. 10, petr. 8, gar. 5, bjel. 1, vir. 2, grad. 6, brod. 7, vin. 4, žup. 2, naš. 3, pož. 13, vuk. 2, slunj. 8.
Mlađan gar. 3, čaz. 3, grub. 2.
Modrić Podg. 40, Senj 2, Kras. 7, Otoč. 1, gar. 23, čaz. 26, bjel. 2, vin. 2, žup. 3, đak. 1, naš. 2, pož. 4, valp. 3.
Mrkobrad Lov. 8, vin. 1, žup. 4.
Mršić Podg. 23, Paz. 5, brod. 1, vin. 1, žup. 3, đak. 2, naš. 1, pož. 29.
Nakići petr. 1, brod. 4, vin. 6, žup. 3, đak. 1, slunj. 6.
Nekić Jurj. 48, nov. 1, pakr. 1, slat. 4, vir. 1, grad. 1, brod. 2, vin. 1, žup. 11, đak. 3, naš. 16, pož. 8, mih. 4, vuk. 1.
Njegovan Podg. 10, čaz. 1, slat. 1, brod. 2, vin. 2.
Osmokrović Paz. 6, gar. 2, bjel. 1, naš. 1.

Pastuović Paz. 8, Lov. 29, vin. 2, žup. 12, đak. 2, valp. 1.
Pavelić Krmp. 22, Stol. 40, Smilj. 50, Gosp. 10, Otoč. 16, Lov. 30, Bor. 11,
Bag 3, petr. 4, čaz. 1, bjel. 3, grub. 1, nov. 1, pakr. 3, slat. 1, vir. 10, grad. 6,
brod. 14, vin. 6, žup. 7, đak. 4, naš. 1, pož. 4, valp. 1, vuk. 1.
Pavićić Podg. 22, Smilj. 47, Lov. 55, Bor. 36, petr. 31, sis. 6, gar. 1, kut. 2, čaz. 4,
bjel. 3, nov. 3, pakr. 6, grad. 5, brod. 25, vin. 11, žup. 21, đak. 13, pož. 7,
valp. 3, vuk. 3, L. Osik 10.
Pavletić Paz. 8, Gosp. 8, kut. 3, nov. 1, grad. 1, brod. 5.
Pavličević Krmp. 8.
Pećanići: Krmp. 10.
Pećina Paz. 15, čaz. 3.
Pejnović Bužim 8, Lov. 4, petr. 3, brod. 5, đak. 1.
Pekas Paz. 5.
Peričić Zagon 31.
Perišić Brlog 6, Skočaj 8, Zavalje 3.
Peršić Lov. 14, gar. 1, kut. 1, čaz. 2, bjel. 9, slat. 1, vir. 1, vin. 1, žup. 1, naš. 2,
pož. 1.
Pešut Lov. 16, petr. 3, sis. 1, kut. 1, nov. 11, brod. 6, vin. 4.
Petrović Lič 11, Lukovo 1, grad. 2, brod. 1.
Pezelj Podg. 1, Smilj. 40, petr. 6, sis. 2, pož. 1.
Pilipić Podg. 3, Gosp. 1.
Popović Jurj. 7, Paz. 11, gar. 1, čaz. 2, grub. 9, brod. 4, pož. 3.
Prpić Lič 3, Krmp. 120, Stol. 50, Podg. 53, Senj 10, Smiljan 15, Lov. 30, Otoč. 15,
Gospic 10, glin. 3, petr. 15, sis. 1, gar. 1, kut. 4, čaz. 1, bjel. 1, grub. 2,
nov. 3, slat. 9, vir. 19, grad. 7, brod. 7, vin. 7, žup. 1, đak. 4, pož. 29, valp. 1.
Račić Smilj. 16, grad. 1, brod. 11, žup. 1, pož. 4, valp. 1.
Radošević Lič 93, Paz. 50, petr. 1, gar. 1, kut. 2, čaz. 4, bjel. 1, nov. 3, slat. 1,
vir. 1, brod. 8, vin. 3, žup. 6, đak. 1, naš. 8, pož. 11, valp. 1, vuk. 1.
Rogić Jurj. 60, Paz. 10, Otoč. 14, Gosp. 1, Petrov. 10, gar. 17, kut. 1, čaz. 11,
bjel. 1, grub. 1, nov. 2, slat. 1, vir. 2, grad. 7, brod. 7, vin. 3, žup. 8, naš. 1,
pož. 3, mih. 5, vuk. 5, Ribn. 1.
Rončević Krmp. 5, Stol. 10, Mel. 10, Senj 3, nov. 3, vir. 3, brod. 2, vin. 2,
žup. 3, naš. 8, pož. 5.
Rudelić Podg. 11, Smilj. 16, bjel. 4, nov. 2, brod. 1, vin. 4, valp. 1.
Rukavina Jurj. 45, Paz. 50, Brlog 39, Peruš. 85, Smilj. 41, Gosp. 15, Lov. 20,
Petr. 15, glin. 2, petr. 15, sis. 3, gar. 2, kut. 3, čaz. 8, bjel. 2, nov. 16, pakr. 7,
slat. 16, vir. 3, grad. 17, brod. 25, vin. 18, žup. 7, đak. 5, naš. 15, pož. 14,
valp. 3, vuk. 5, slunj. 11.
Ružić Paz. 3, naš. 2.
Samardžić { grad. 5, brod. 13, žup. 5, đak. 1, pož. 17, mih. 1, vuk. 6.
Samadžija { Jurj. 101, Otoč. 4, kut. 3, nov. 1, grad. 1, brod. 13, vin. 6, žup. 3,
đak. 1, pož. 9, slunj. 10.
Senzen Smilj. 3.
Serdar Smilj. 20, Lov. 9, nov. 1, vin. 1, brod. 10, vin. 2, naš. 1, pož. 1, valp. 2.
Skorup Jurj. 10, Lov. 10, brod. 1, đak. 3, naš. 2, pož. 2.
Sladović gar. 1, kut. 5, pakr. 1, vir. 1, brod. 1, žup. 2.
Smokrović Podg. 5, slat. 1, naš. 2, pož. 1.
Sorić Paz. 3, Prijedor 7, kut. 2, brod. 2, žup. 1.
Stanišić Jurj. 4.
Starčević Lič 133, Paz. 110, Podg. 20, Smilj. 5, Gosp. 6, glin. 1, petr. 16, sis. 1,
gar. 13, kut. 1, čaz. 7, grub. 3, nov. 10, slat. 4, vir. 1, grad. 18, brod. 6, vin. 5,
žup. 2, đak. 11, naš. 4, pož. 24, mih. 4.
Stipac Smilj. 5.
Stipanović Smilj. 2.
Stojević Krmp. 4, Paz. 14, grad. 1, đak. 1.
Strmota Lov. 4, petr. 1, grad. 2, brod. 1, vin. 6, đak. 1, slunj. 1.
Suknajić Paz. 11, Otoč. 2, glin. 1, čaz. 2, grub. 1, grad. 11, brod. 2.

Šarić Podg. 20, Smilj. 20, Lov. 65, Bor. 3, Peruš. 5, glin. 1, petr. 3, sis. 1, čaz. 1, bjel. 5, nov. 3, pakr. 2, vir. 3, grad. 15, brod. 27, vin. 8, žup. 34, đak. 6, naš. 7, pož. 5, mih. 4, valp. 5, vuk. 1.
Šikić Podg. 47, Paz. 3, Smilj. 13, Lov. 2, Štik. 38, Lapac 8, petr. 2, sis. 1, gar. 4, bjel. 1, nov. 2, slat. 4, grad. 4, brod. 9, vin. 22, žup. 7, đak. 2, naš. 4, pož. 1, mih. 3, valp. 2, vuk. 1.
Šilović Lov. 6, grub. 1, slat. 1, vir. 4, brod. 2, vin. 9, valp. 2.
Šimac Paz. 3, Kosinj 2, nov. 2, grad. 4, brod. 2, vin. 2, pož. 1.
Šimić Paz. 13, Gosp. 4, Petrov. 15, bjel. 1, nov. 2, slat. 3, grad. 1, brod. 5, vin. 2, žup. 7, naš. 4, pož. 6.
Šimunović Jurjevo 7, Krmp. 14, gar. 2, čaz. 13, grub. 5, nov. 2, pakr. 1, slat. 3, grad. 14, brod. 8, vin. 2, žup. 2, đak. 1, naš. 1, pož. 3, valp. 10, vuk. 2.
Šnjarić Paz. 5, Čanak 5, kut. 1, nov. 3, slat. 2, vir. 1, vin. 1, naš. 1, pož. 1.
Šojač Lič 6, Krmp. 50, kut. 1, vir. 2, brod. 1, vin. 2, pož. 3, vuk. 8.
Šolić krmp. 10, pož. 8.
Špelić Smilj. 3, čaz. 4, pakr. 1.
Šulentić, Lov. 29, Petr. 8, gar. 3, grub. 4, nov. 1, grad. 1, brod. 1, žup. 2, pož. 3.
Šuper Podg. 20, vin. 5, đak. 2.
Tićac Paz. 3, Skočaj 8.
Tićak Podg. 27, Udb. 5, Brinje 6, petr. 1, sis. 5, kut. 1, čaz. 1, bjel. 1, grad. 1, vin. 2, naš. 1, pož. 3.
Tiljak Grač. 3, Štik. 1, vin. 1, žup. 1.
Tomajić Jurj. 26, gar. 6, čaz. 1, brod. 3, đak. 1, naš. 1, pož. 3.
Tomićić Krmp. 13, Mrzli Dol 1, Lov. 33, glin. 1, nov. 3, slat. 1, vir. 3, grad. 12, brod. 3, vin. 2, žup. 5, đak. 8, naš. 2, pož. 1, slunj. 1.
Tomić Lič 42, Zagon 30, Paz. 6, kut. 7, nov. 1, slat. 1, brod. 1, vin. 2, naš. 3, pož. 3, vuk. 3.
Tomljanović } Lič 26, Krmp. 142, Senj 6, Podg. 70, Smilj. 40, Lov. 10, Otoč. 5, petr. 5, sis. 1, čaz. 1, bjel. 1, grub. 3, valp. 1, vuk. 1.
Tomljenović } nov. 3, pakr. 5, slat. 3, vir. 15, grad. 12, brod. 22, vin. 7, žup. 2, đak. 2, naš. 11, pož. 14, mih. 1, valp. 2, vuk. 1, slunj. 7.
Trošelj Podg. 20, grad. 2, vin. 1, naš. 6, mih. 1.
Uzelac Smilj. 18, Podg. 6, Peruš. 5, petr. 2, gar. 1, kut. 1, čaz. 2, bjel. 2, slat. 1, vir. 3, vin. 1, žup. 1, đak. 3, naš. 1.
Vidaković Lov. 9.
Vlatković Paz. 6, slat. 1.
Vojnić Paz. 14, nov. 4, grad. 1, vin. 3, vuk. 1.
Vujnović Smiljan 6, petr. 4.
Vranić v. Franić vin. 1, žup. 1, naš. 7, pož. 11.
Vrban Jurj. 20, Podg. 40, Paz. 2, Lov. 7, gar. 3, čaz. 3, slat. 1, vir. 3, grad. 1, brod. 1, vin. 1, žup. 2, đak. 1.
Vučković Paz. 8, nov. 3, pož. 2, mih. 1.
Vujnović Podg. 1, Smiljan 8.
Vrklijan Paz. 25, Lov. 38, čaz. 1, grad. 1, brod. 21, vin. 2, žup. 6, pož. 5, valp. 1.
Vujnović vin. 1.
Žulj } Brlog 1, gar. 1, brod. 3, vin. 7, đak. 1, valp. 3, vuk. 1.
Žuljević } grub. 7, brod. 2, vin. 4, žup. 1, đak. 1.
Vukelić Lič 3, Krmp. 13, Podg. 60, Kras. 40, Kos. 60, Kut. 7, Paz. 25, Gosp. 12, petr. 1, sis. 4, gar. 1, kut. 6, čaz. 9, bjel. 3, grab. 3, vir. 1, grad. 7, brod. 20, žup. 4, đak. 3, pož. 26, mih. 2, valp. 5, vuk. 5.
Vukšić Podg. 1, Paz. 5, naš. 1 (Vukčić), mih. 1.
Vukušić Podg. 76, gar. 11, caz. 7, bjel. 1, grad. 3, brod. 1, vin. 1, žup. 8, đak. 7, naš. 9, pož. 24, mih. 1, valp. 1, vuk. 3, slunj. 4.
Zastavniković Lov. 1, Gosp. 1.
Zorić Smilj. 16, valp. 3.

Zupčić Brlog 5, Otoč. 3, Smilj. 1, Lov. 1, slat. 1, brod. 4, vink. 4, đak. 1, naš. 9, mih. 6.
Žarković Jurj.-Smilj. 11, petr. 1, žup. 1, naš. 1, pož. 1, mih. 2.
Živković Paz. 6, Gosp. 3, Petrov. 24.
Župan Paz. 27, Senj 6, Barl. 16, Udb. 4, Gosp. 4, Lov. 9, Petr. 3, gar. 4, kut. 2, čaz. 1, grub. 2, nov. 2, slat. 3, vir. 2, grad. 1, brod. 4, vink. 3, žup. 5, đak. 6, naš. 2, mih. 1, valp. 3, vuk. 1.

d) Ledeničani

Ban Led. 11, Gosp. 2, Žabice 6, gl. 7, gar. 2, čaz. 5, nov. 2, brod. 4, vink. 3, đak. 1, naš. 2.
Bubaš Gosp. 3, Kaniža 7, Oštra 5, vink. 2.
Buneta Led. 13, Lupog. 13, Bater 1, Zagon 2, petr. 2, sis. 1, kut. 7, nov. 1, vir. 1.
Butković Led. 13, Povile 43, Lup. 1, Jurčići 2, Bater 1, Bilaj 46, Budak 9, Mušal. 5, Osik 7, Podg. 10, gl. 1, sis. 4, gar. 6, kut. 1, bjel. 3, pakr. 1, slat. 1, grad. 14, brod. 7, vink. 5, đak. 9, naš. 5, vilp. 1.
Čulinović Led. 3, Sinac 9, Švica 1, kost. 1, petr. 9, sis. 2, bjel. 1, brod 3, žup. 1, valp. 2.
Frković Led. 28, Crno 5, Pleteno 8, Kaniža 21, gl. 2, gar. 6, kut. 2, čaz. 1, jel. 9, nov. 1, grad. 1, brod. 7, vink. 5.
Jelačić Led. 3, Brinje 7, Novi 4, petr. 1, sis. 2, pakr. 2.
Jurčić Led. 2, Jurčići 8, Senj 8, Podg. 8, Paz. 14, gar. 1, čaz. 9, nov. 4, slat. 2, grad. 2, brod. 1, vin. 1, žup. 2, pož. 6, mih. 3.
Kalanj Povile 13, Omar 2, Mošune 1, Brinje 14, Pazar. 9, Udbina 6, slat. 5.
Komadina Led. 13, Klenov. 4, Omar 16, Drsnik 10, Brinje 8, gar. 1, čaz. 3, pakr. 1, slat. 3, vink. 2, žup. 11, đak. 2, po. 5, mih. 1, vuk. 1.
Matajija Crno 7, Stilini 1, Podlipnik 4, Lupoglavl 1, Mošune 6, Bater 1, Zalipnik 20, Novi 3, Oštra 9, Lovinac 14, kut. 1, nov. 2, slat. 4, brod. 13, žup. 5, naš. 10, pož. 1, vuk. 1.
Pađen Crno 15, Podlipnik 11, Omar 2, Pleteno 1, gl. 6, gar. 9, čaz. 1, nov. 1.
Pađan slit. 2, vink. 1, naš. 10.
Oštra 15, Gospic 2.
Pomper Zalipnik 9, gar. 2, kut. 2, bjel. t, slat. 2, vir. 3, vink. 5, žup. 1, mih. 1, vuk. 1.
Smolčić Podlipnik 1, Smolčić 14, Dabar 46, Brinje 39, Pazarišta 19, Lovinac 9, Međudražje 2, glin. 2, sis. 2, čaz. 1, grub. 1, slat. 1, vir. 2, grad. 6, brod. 18, vink. 34, đak. 1, naš. 8, valp. 1.
Stilinović Stilini 18, Gospic 9, Kaniža 33, Novi 27; Tolić 3, Brinje 1, gar. 1, pakr. 2, slat. 2, grad. 1, brod. 5, vink. 1, naš. 1, valp. 1, vuk. 1.
Svetić Lupoglavl 8, Zagon 4, Gospic 8, Novi 21, pož. 1, vuk. 1.
Umiljenović Oštra 4, Žabice 2, Kaniža 1, slat. 4 naš. 7.
Uremovići Led. 17, Perušić 23, Baljevac 26, glin. 1, čaz. 1, bjel. 1, slat. 3, vir. 2, brod. 13, vin. 1, žup. 1, đak. 2, naš. 3.
Zdunić Novi 6, Žabice 11, Lovinac 14, glin. 1, grad. 3, brod. 3, vink. 4, đak. 5.

e) Senjani

Konjiković Gospic 1.
Rosandić Gospic 5, Kaniža 5, Podlapac 23, Udbina 2, Slunj. 7, brod. 47, vink. 3, žup. 1, đak. 2, naš. 3, valp. 2.
Rupčić Brinje 23, Otoč. 25, Podgorje 17, Paz. 7, Smiljan 16, Lov. 23, Peruš. 2, Udb. 9, glin. 1, kost. 3, petr. 10, sis. 1, gar. 1, kut. 10, čaz. 3, bjel. 5, nov. 6, pakr. 3, slat. 3, vir. 1, grad. 2, brod. 8, vink. 9, žup. 1, đak. 3, pož. 4, mih. 1, valp. 4, vuk. 2.

Sekulić Otoč. 12, Brinj. 2, Ribn. 25, Lov. 19, petr. 1, sis. 1, kut. 5, pakr. 2,
grad. 3, brod. 38, vink. 3, žup. 1, đak. 3, naš. 4, pož. 1, mih. 4, vuk. 1.
Stojković Brinje 2, naš. 1.
Ugarković Brinje 10, Peruš. 21, kost. 1, gar. 5, čaz. 3, grub. 1, grad. 4, brod. 9,
vink. 4, žup. 1, naš. 2, pož. 5, mih. 1.

f) Gorani

Abramović Kosinj 7, Bruš. 13, Paz. 2, Kalud. 1, gar. 9, čaz. 2, nov. 3, pakr. 4,
slat. 2, vir. 2, grad. 11, brod. 7, vink. 4, đak. 3, naš. 4, valp. 1, vuk. 1.
Aleksić Ribnik 5.
Antonović Mušal. 5, Peruš. 2, Petrovo.
Arbanas Kalud. 18, brod. 9, žup. 1, naš. 4.
Bakrač Mutilić 2, naš. 1, vuk. 6.
Barković Švica 18, Otoč. 3, pakr. 2, žup. 1, mih. 1.
Bartulac Švica 1.
Belobrki Gospić 1, Grač. 1, Peruš. 1, Podlap. 1.
Benčić Kosinj 13.
Bićan Peruš. 9, Novi 1, đak. 3, naš. 1.
Bilović Komp. 4, Poljice 4, grub. 4, slat. 1, vir. 1.
Biljan Mušal. 27, Gosp. 2, Kosinj 4, gar. 1, čaz. 1, grub. 5, nov. 2, grad. 1,
brod 4, vink. 1.
Biljanić Bužim 4.
Biljman Kosinj 4.
Bizjak Brinje 1.
Binički Mušal. 12, bjel. 2.
Blažetić Budak 5, Mušal. 2.
Bodlović Senj 2, Otočac 7, brod. 1.
Boljfeta Kompolje 7.
Boljkovac Ribnik 6, nov. 1, naš. 9.
Borčić Peruš. 16, Osik 6, brod. 5, vink. 1, đak. 1.
Borić Brinj. 66, glin. 13, sis. 17, kut. 9, čaz. 4, nov. 1, slat. 1, brod. 4, vink. 5,
đak. 1.
Božičević Brinje 13, Otoč. 3, kut. 8, čaz. 9, pakr. 1, vir. 2, grad. 6, vink. 9.
Božić Budak 9.
Brajdić gar. 2, kut. 1, pakr. 1, žup. 1, naš. 1.
Brezic Podlap. 5.
Brožičević Ribnik 10.
Brožičević Brinje 5, Senj 1, kut. 2, čaz. 3, grad. 1.
Bublić Brinje 8, Mušal. 2.
Bukovac Kuter. 32, Švica 1, Šir. 4, nov. 4, pakr. 4, brod. 3, vink. 5, žup. 7, naš. 1.
Bunčić Podlap. 17, brod. 15, vink. 1, naš. 2.
Burić Kuter. 9, Otoč. 12, Mrzli Dol 3, brod. 4, đak. 2.
Busija Bilaj 17.
Butina Kosinj 16, vink. 3, žup. 1, naš. 2, pož. 1.
Cetinjanin Otoč. 5, grad. 6.
Cindrić Vaganac 5, kost. 1, grad. 29, brod. 14, vink. 28, žup. 3, đak. 7, vuk. 2.
Crnković Budak 6, Kalud. 6, Brinje 3, Mušal. 4, Udb. 20, Kosinj 1, čaz. 6,
bjel. 5, nov. 6, pakr. 4, grad. 10, brod. 29, vink. 18, žup. 1, đak. 2, naš. 14.
Crnjak Čanak 4, Sinac 1.
Čop Otoč. 5, Kalud. 2, Brinje 4, naš. 3, vuk. 1, pakr. 4, brod. 4, vink. 4, žup. 1.
Delač Kosinj 33, gar. 8, kut. 3, nov. 4, slat. 1, vir. 1, grad. 4, brod. 17, naš. 4,
mih. 1, valp. 1.
Drašković Kosinj 17, brod. 2, đak. 4, naš. 1, valp. 3.
Dubravac Udb. 8.
Dukovac Ribnik 22, vin. 1.
Erega Kosinj 3, Kaniža 1, Lipe 3.

Fadljević Kosinj 16, Paz. 9, gar. 6, bjel. 1, slat. 1, vir. 1, brod. 4, naš. 8.
Fajdetić Komp. 24, vin. 13, đak. 1.
Filičić Brlog 1.
Fumić Brinje 41, nov. 1, slat. 2, brod. 2, đak. 1.
Fran Ribnik 3, Udb. 4, brod. 5.
Francetić Otoč. 10, Novi 10, Gosp. 2, sis. 3, grad. 1.
Galac Žabice 9, Oštra 3, Gosp. 1, brod. 1, vink. 1, đak. 2.
Galetić Brinje 15, brod. 8, vink. 5.
Gašparac nov. 2, vink. 1, mih. 1.
Gašparović Mutilić 3, Borič. 2, grad. 9, brod. 1, vink. 8, žup. 1, đak. 1, naš. 5,
vuk. 1.
Gavran Peruš. 4.
Grivičić Peruš. 16.
Gerovac Brinje 17, Švica 3.
Golac Ribnik 9, čaz. 1, vin. 1.
Golić Čanak 15, vink. 1, žup. 5, mih. 1.
Golik Kosinj 17, naš. 12.
Golub Jezerane 3.
Gorša Kuterevo 5, brod. 1.
Grčević Komp. 8, Sinac 15, Dubrava 6, slat. 1, vir. 1, brod. 1.
Gregurić kut. 4, grub. 8, brod. 9, vink. 8, žup. 1, đak. 2, naš. 2, mih. 1.
Grgurić Kosinj 30, Ribnik 10, Mušal. 1, nov. 6, grad. 2, brod. 5, đak. 2, naš. 34,
mih. 1, vuk. 1.
Grošpić Brušani 1, Gospić 2.
Halar Podlap. 9, Gosp. 2, kost. 6, brod. 3.
Hobar Brinje 3.
Horvatović Mušal. 7.
Ivancić Kosinj 4, Brušani 8, Međudražje 6, kut. 1, vink. 9, žup. 3, mih. 2, vuk. 1.
Jakovac slat. 1, vir. 1.
Jančić Peruš. 7, Čanak 2.
Jerbic Otoč. 17, Skočaj 8, petr. 4, gar. 1, kut. 3, grub. 1, vir. 2, grad. 7, vink. 3.
Erbić Paz. 5.
Jergović Otoč. 36, Skočaj 1, kost. 11, petr. 12, gar. 12, kut. 4, čaz. 2, nov. 1,
slat. 1, grad. 1, brod. 1, vink. 5, đak. 1.
Jugović Kosinj 20, nov. 13, grad. 2, brod. 5, vink. 1, đak. 2, naš. 2.
Juretić Mutilić 5, Udb. 1, brod. 12.
Jurjević Ribnik 11, Sinac 2; vidi Bunjevci.
Jurković Brlog 53, Čanak 22, Peruš. 31, Kuter. 10, Kaluđ. 9, Baljevac 7, Kosinj
4, gar. 8, kut. 3, čaz. 5, grub. 1, nov. 6, pakr. 1, brod. 34, vink. 14, žup. 4,
đak. 7, naš. 6, valp. 1, vuk. 2.
Kajfeš Otoč. 2, Brlog 1, grad. 1, brod. 8, žup. 3, naš. 1.
Katalin Kosinj 4.
Kegljen Bilaj 1, brod. 4.
Klemenčić Kaluđ. 3.
Klobučar Kosinj 51, Otoč. 4, sis. 3, grad. 19, brod. 12, vink. 2, žup. 1, đak. 1,
naš. 15, mih. 3, valp. 3, vuk. 1.
Kosović Novi 14, Kaniža 2, vink. 3, naš. 6.
Kranjčević Komp. 30, Otoč. 19, brod. 2.
Krizmanić Sinac 3.
Kruljac Kaluđ. 25, gar. 1, čaz. 2, brod. 8, đak. 8, naš. 11.
Kvaternik Otoč. 3, brod 2, đak. 2, valp. 1.
Levar Brinje 7, Paz. 7, Skočaj 5.
Linar Kuterevo 2.
Lisac Mušal. 11, Brušani 11, čaz. 1, nov. 3, slat. 1, vir. 1, brod. 5, đak. 2.
Lokmer Brinje 20, petr. 1, čaz. 2, slat. 2, grad. 2, vink. 1.
Luketić Ribnik 5, Budak 1.
Lukšić Otoč. 3, Željeva 5.
Magdić Brinje 1, čaz. 1, grub. 1, nov. 4, grad. 1, brod. 3, vink. 2.

Majetić Kosinj 35, Otočac 9, Kuter. 2, gar. 2, kut. 2, čaz. 9, nov. 2, pakr. 2,
brod 9, vink. 6, đak. 2, naš. 6, mih. 1, valp. 1.
Majnarić Kosinj 12, Otoč. 1, nov. 2. grad. 2, brod. 1, vink. 2, đak. 1, naš. 4.
Malčić Kuter. 15, brod. 1, vink. 1- žup. 6.
Mance Kosinj 3, pakr. 1, đak. 1.
Maratović Komp. 8, brod. 14.
Marenić vidi Marinić nov. 6, naš. 4, valp. 1.
Marić Otoč. 13.
Marinčić Kuter. 4, brod. 2.
Marinelin Kosinj 11, žup. 3, naš. 3.
Marinić Kosinj 22, Kuter. 27, pakr. 2, slat. 1, vir. 1, grad. 2, brod. 5, vink. 4,
naš. 6, žup. 6, Brinje 2, Otoč. 3, Paz. 2.
Marković Komp. 4, Perus. 9, Osik. 8.
Marušić Udb. 2.
Matanić Podlapac 22.
Matešić Brinje 5, grub. 1, slat. 1, vir. 3, brod. 5, vink. 2, žup. 1.
Matković Brinje 2.
Mihelčić Bilaj 7, đak. 1, naš. 2, vuk. 1.
Medunić Bilaj 9, brod. 5, đak. 1.
Mikovčić Kosinj 6.
Mkulčić Udb. 5, Podlap. 3.
Milobara Mutilić 13, Udb. 2, Tolić 1, Visuć 1, grad. 2, brod. 1, vink. 7,
žup. 1, naš. 6.
Misir Ribnik 1, vink. 3.
Mlinarić Švica 7, Otoč. 4, Skočaj 31.
Moguš Otoč. 2, čaz. 1, mih. 1.
Mraović Bilaj 19, brod. 1, žup. 3, đak. 1.
Mravinač } Sinac 6, glin. 5, nov. 5, grad. 1, brod. 2, vink. 1.
Mravunac }
Mrla Čanak 9, grad. 1, vink. 1.
Muhvić Brinje 1, žup. 4.
Muhar Paz. 21, Rudop. 8.
Naglić Brušani 21, Čanak 8, petr. 2, gar. 2, kut. 3, bjel. 1, grad. 1, brod. 1,
žup. 2, nap. 1.
Nasić Sinac 1.
Odorčić Kompolje 21, bjel. 6, grub. 8, slat. 1, vir. 1, brod. 1.
Oršanić Otočac 11.
Oštrić Čanak 4.
Pajdaković Otoč. 8, vink. 1.
Palijan Kaluđ. 1, Gospic 1.
Papeš Bužin 1, Mutilić 6.
Pataran Lešće 5.
Paun Podlapac 14, brod. 15, đak. 1, valp. 2.
Pavličić Brinje 1, gar. 1, kut. 2, vink. 1, naš. 5, vuk. 5.
Pavlović Komp. 7, kut. 2, grub. 4, slat. 2, vir. 2, grad. 2, brod. 1.
Pećarić Otoč. 10.
Perčević Mušal. 6.
Pešun Otoč. 9.
Petanović Podlapac 4, brod. 4, valp. 1.
Petranović Kosinj 32, pakr. 1, grad. 18, brod. 1, naš. 5, valp. 1.
Petričić Kosinj 15, Brušani 7, Ramlj. 10, Kaniža 4, slat. 1, vir. 1, brod. 4,
vink. 2, đak. 1, naš. 8, mih. 1.
Pintar Kosinj 14, Mutilić 3, Otoč. 1, Sinac 4, nov. 6, đak. 2, naš. 3.
Pišlin } Kosinj 3, Kuter. 5, vink. 1, žup. 1, naš. 8.
Prišlin }
Piščević Brušani 1, Udb. 2, Mutilić 11.
Pleše Kosinj 58, Ramlj. 33, Skočaj 26, Bunić 1, Gosp. 1, Kaluđ. 1, kost. 1,
petr. 12, sis. 3, kut. 8, nov. 6, slat. 3, vir. 3, grad. 2, brod. 13, vink. 2,
đak. 1, naš. 23, mih. 8, valp. 6, vuk. 2.

Plišić Otoč. 5.
Pocnici Peruš 37, gar. 4, bjel. 4, grub. 2, brod. 5, vink. 1.
Podnar Kosinj 16, Kuter. 8, Kaluđ. 2, čac. 1, slat. 1, vir. 1, grad. 2, brod. 2,
žup. 2, đak. 1, naš. 3, mih. 2.
Poljak Podlapac 2.
Portnar } Mušal. 8, naš. 1, vuk. 1, grad. 13, brod. 2, naš. 1.
Potnar }
Premuž Otoč. 10.
Pribanić Otoč. 2.
Prša } Kaluđ. 15, Kosinj 23, Međudražje 16, Skočaj 12, Čanak 5, gar. 1,
iov. 1, pakr. 1, slat. 1, vir. 1, grad. 19, brod. 11, vink. 1, naš. 13,
Perša } nih. 1, vuk. 1.
Radincić Brinje 3.
Radočaj Mutilić 25, vink. 10, žup. 1, đak. 4, mih. 2, vuk. 1.
Radović Kosinj 16, grab. 2.
Rajan Otoč. 5, petr. 1.
Rast Kosinj 6, kut. 2.
Ratković Brušani 19, Gosp. 5. Osik 9, petr. 2, nov. 1, pakr. 1, grad. 2, brod. 5,
vink. 1, valp. 1, đak. 3.
Rebrović Brinje 1.
Rendulić Osik 9.
Romac Peruš. 6.
Rožić Komp. 7.
Sabljak Bilaj 1, Otoč. 1, Udb. 8, sis. 2, slat. 1, vir. 1, vink. 5, đak. 1, naš. 11,
valp. 2, vuk. 19.
Salopek đak. 2.
Samac Mutilić 8, brod. 6.
Sanković Brušani 9.
Santić Otoč. 3.
Sarkotić Sinac 9.
Sigurnjak Kosinj 17, Brlog 1, grad. 1, naš. 4.
Skender Bilaj 3, Novo selo 1, Paz. 4, Lov. 2, Gor. Lapac 5, gar. 7, bjel. 3,
grub. 3, vink. 2, žup. 2, đak. 2, valp. 1.
Sokolić Budak 7, Peruš. 8.
Stanišić Otoč. 11, Podgorje 4.
Stošić Udb. 6, naš. 1.
Strilić Šir. Kula 6, Gospic 1.
Sučić Peruš. 3, vink. 1, žup. 2.
Sudar Brušani 29, gar. 3, pakr. 3, brod. 2, vink. 8.
Sužak Oštra 3.
Sebalj Brinje 41, Dabar 13, Bužim 3, kost. 1, kut. 1, čaz. 2, grub. 1, slat. 1,
grad. 7, brod. 11, vink. 17, žup. 9.
Šepac } Kuterevo 10, Peruš. 2, Nov. 3, žup. 2, naš. 1.
Šepčević }
Šestan Skočaj 6.
Simunić Bilaj 27, Komp. 26, vink. 4, đak. 1, valp. 1.
Škrbina Podlap. 6, brod. 13.
Slipogar Švica 1.
Šop Kosinj 20, brod. 2, naš. 1.
Špehar Podlap. 11, Vaganac 3, kut. 3, bjel. 4, nov. 1, slat. 1, vir. 1, grad. 22,
brod. 3, vink. 9, žup. 1, đak. 1, naš. 4, valp. 1, vuk. 2.
Špirelja Novi 3.
Špoljarić Kosinj 83, Mušal. 1, kost. 3, petr. 1, kut. 2, nov. 4, pakr. 1, slat. 10,
vir. 10, grad. 20, brod. 3, vink. 5, đak. 1, naš. 42, mih. 6, valp. 2, vuk. 1.
Šporčić Kosinj 7, Kuterevo 18, kut. 2, čaz. 3, grad. 1, vink. 10, žup. 6, naš. 3.
Šprajc Brinje 30, brod. 8, žup. 1, naš. 2.
Štajdohar Kosinj 15, Ribnik 6, brod. 1, žup. 1, naš. 1.

g) Primorci
među Brinjanima i Otočanima

Antić Otoč. 4, Senj 1.
Bakarić Otoč. 4, Mutilić 4, Borič. 1, gar. 2, grad. 2, pož. 1.
Barac Podlapac 3, žup. 4, pož. 2.
Benić Brinje 6, Senj 1.
Bižanović Otočac 2.
Blečić Brinje 5.
Bradićić Otočac 4.
Brbot Brinje 9.
Car Brinje 3, Senj 1.
Carić Peruš. 2.
Degoricija Komp. 5, bjel. 2, grub. 4, slat. 1.
Glavinić Otoč. 1, Rešetar 2.
Grahovac Otoč. 3, Ramlj. 28, petr. 8, kut. 2, slat. 6, vir. 2, grad. 1, vink. 5,
žup. 1, naš. 6, valp. 1.
Javor Brinje 18, Podlap. 11, sis. 1, grad. 1, brod. 15, žup. 8, valp. 2.
Kraljić Otoč. 19, đak. 1.
Kušanić Brinje 7.
Lenić Budak 6.
Movrić Brinje 7, nov. 4.
Ovas Otoč. 5.
Parac Brinje 5, Otoč. 3.
Šarar Brinje 1.
Šarinić Švica 6.
Šegavčić Otočac 2.
Šiljković Sinac 5, čaz. 1, vir. 1, đak. 2.
Stampar Čanak 10, gar. 2, slat. 1, grad. 3.
Toljan Brinje 15.
Tomaš Brinje 2, brod. 1, đak. 1, naš. 2.
Tominac Brinje 22, sis. 3, vink. 3, naš. 8, valp. 1.
Trtanj Brinje 28, Udb. 17, grad. 6, brod. 2, vink. 1, naš. 1, pož. 1.
Tvrdinić Otoč. 3.
Vidaković Brinje 39.
Zorićić Brinje 9.
Žafran Sinac 4, vink. 1.
Žubrinić Otoč. 35, đak. 1.

h) Primorci
među Bunjevcima

Baričević Podg. 18, Paz. 15, Lov. 6, Čanak 2, Skočaj 12, gar. 10, kut. 2, čaz. 10,
bjel. 4, nov. 1, grad. 2, brod. 4, vink. 1, đak. 1, naš. 8, pož. 7.
Bilen Podg. 20, Paz. 2, Skočaj 7, Vaganac 3, naš. 1, pož. 5.
Biondić Melnice 50, Stolac 42, Senj 4, Jurjevo 5, Brinje 9, Komp. 3, gar. 3,
čaz. 1, bjel. 4, grub. 4, nov. 6, slat. 3, vir. 7, grad. 6, brod. 24, vink. 1,
đak. 5, naš. 2, pož. 13, mih. 1, vuk. 3.
Dešić Podg. 12, Oštra 3, naš. 2.
Grbac Podg. 6, Čanak 17, Gosp. 1, vir. 1, brod. 1.
Gržan Paz. 15.
Kirin Podgorje 3, Senj 1.
Kocijan Paz. 3, grub. 1, nov. 1, brod. 1, pož. 4.
Lopac Melnice-Sv. Juraj 29, gar. 3, bjel. 2, pakr. 1, vir. 1.
Marelić Sv. Juraj-Senj 3.
Mažuran Podgorje 16, Smiljan 3, nov. 3.

Pohmijević Podgorje 2.
Polić Oštarije 4, Mušal. 1.
Potočnjak Bag 3, grub. 1, nov. 1.
Smojver Podgorje 35, gar. 1, kut. 1, pož. 22.
Šegota Podgorje 52, Lov. 4, Senj 1, čaz. 5, nov. 3, vink. 1, naš. 3, pož. 7.
Škrnatić Juraj 10.
Špalj Krivi Put 21, Senj 2, Smiljan 3, pož. 2.
Štokić Podg. 23, gar. 5, čaz. 4, grad. 4, pož. 5.
Šuper Oštarije 20, vink. 5, đak. 2.
Turina Juraj-Jablanac 25.
Veljačić Jurjevo 3.
Vidmar Kosinj 26, Sv. Juraj 8, grub. 2, nov. 7, grad. 2, brod. 2, naš. 3, pož. 7,
mih. 1, đak. 1, pož. 3.

i) Stari Perušićani

Alešković Peruš. 5, brod. 2.
Alići Gospic 7, vink. 2, žup. 1.
Alivojvodići Peruš. 8, gar. 8, vuk. 1.
Asančajići Peruš. 12, Gosp. 1, Petrovo selo 1, brod. 3.
Asić Novi 30, vink. 1.
Bašić Peruš. 52, Senj, 7, slat. 2, grad. 12, brod. 15, vink. 7, žup. 12, đak. 2,
naš. 4, pož. 2, valp. 2, vuk. 4.
Begić Gosp. 1, Podlapac 11, gar. 1, grad. 3, brod. 14, vink. 1 đak. 4, naš. 1,
pož. 1.
Bešić Mušal. 3.
Bronzović Bilaj 4, Peruš. 6.
Čanići Kaniža 21, Gospic 1, Smiljan 1.
Čulomovići Peruš. 13, brod. 1.
Čutići Peruš. 21, Otoč. 4, brod. 1, vink. 3, žup. 1, naš. 1, pož. 1, valp. 2.
Domazet Peruš. 4, brod. 1, naš. 1.
Fajdić Budak 8.
Hećimović Peruš. 100, Gosp. 2, Baljevac 11, petr. 1, gar. 4, slat. 4, vir. 3,
grad. 4, brod. 27, vuk. 1, žup. 1, naš. 6, mih. 2.
Hudurović Brinje 7, pakr. 1, vink. 2, pož. 2, mih. 1.
Jamičić Budak 3, Gosp. 1, naš. 1.
Jengić Kaniža 11.
Jotić Brinje 6.
Jurišići Peruš. 24.
Karić Peruš. 17.
Kasumović Peruš. 14, Gospic 1, slat. 1, vir. 3, grad. 2, brod. 1, mih. 3, valp. 1,
vuk. 1.
Kreković Peruš. 10, vir. 1, brod. 1, đak. 2, pož. 1.
Kulaš Peruš. 14, Baljevac 3, grad. 4, brod. 3, žup. 1, đak. 1.
Kurteš Peruš. 12, brod. 1, vink. 3.
Lenić Budak 6.
Ljuštik, Bilaj 2.
Milkovići Peruš. 85.
Muić Peruš. 6.
Murgić Peruš. 26, Gosp. 2, Otoč. 2, Međudraž. 6, sis. 1, brod. 3, žup. 1, naš. 1,
pož. 2, vuk. 3.
Musić Novi 5.
Obućine Peruš. 20, brod. 7, vuk. 2, vink. 2.
Ojurović Peruš. 10, vir. 7.
Rastić Bunić 6, Senj 3, grad. 6, pož. 1, vink. 1.

Seferagići Peruš. 4, brod. 2.
Šaban Novi 35, Gospić 3, brod. 1, đak. 1.
Šabići Kaniža 1.
Šerić Barlete 16, Gosp. 3, Žabice 1.
Turići Kaniža 2, Peruš. 4. gar.
Zalović Osik 11, grad. 1, žup. 1.⁸¹⁸

20. Stari i današnji govor u Lici

Sa zemljija između Une i Velebita, Gvozda i Zrmanje postoje iz vremena prije Turaka pisani spomenici od 14. st. pa sve do teških turskih napada u 1522. To su kupoprodajni ugovori, darovanja, zapisnici rotnih stolova i spisi sličnoga sadržaja. Pisani su u čistom narodnom govoru onoga vremena te za proučavanje tadašnjega jezika imaju veliku vrijednost. Potječu sa područja stare Ličke župe, Bužana, Gatske, Jablanca, Baga, Korenice, Srba, Lapca i Nebljuha, a mnoge su isprave napisane i u Senju, gdje ih je sastavio kaptol koji je zabilježio mnoge sudbene rasprave. Svi su ti pisani spomenici sa toga tla osnovno vrelo koje će poslužiti da se utvrdi stari govor na tome tlu.

Postoji pored toga i književno djelo koje je napisao u Otočcu 1486. žakan Broz Kacitić iz Dubovika u Bužanima iz plemena Kolunića, te je i to djelo u nas poznato pod imenom Kolunićev zbornik. Sadržinu mu čine »Knjige sv. Bernarda«. Taj svećenik sastavio je svoj rad u jeziku koji se govorio tada s jedne strane u Bužanima, Lici i Gatskoj, a s druge opet među tadašnjim obrazovanim svijetom na tom području.

Najposlijе postoje i starinci na tome tlu koji su preživjeli tursku nevolju te su se održali sve do danas. To su stari rodovi u Otočcu, Prozoru, Čovićima, Sincu, Lešću i okolini tih mjesta, zatim u Brinju i Jezeranima i u selima oko njih. Starosjedioci su i Ledeničani, a to su i starije senjske kuće. Treba, dakako, uzeti da su ti starinci do danas pod utjecajem svojih susjeda već manje ili više izmijenili svoj govor, ali su mu staru podlogu ipak mogli očuvati. Na osnovi tih pisanih vreda i govornoga stanja u starosjedilaca može se utvrditi da je na tom zemljiju između Gvozda i Zrmanje, Une i mora postojao prije turorskoga gospostva čakavski govor tipa vodē i vodē s ikavskim izgovorom glasa jata s ponešto ekavskih likova (vera, veran, vernost, del, cel, mesto, leto, sused, svedok, koleno, zavet, les, Korenica, mera, namesnik). U primorju bilo je tih ekavskih zamjena više, a što dalje na jug i jugoistok prema Zrmanji i prema gornjoj Uni bilo ih je sve manje ili su ostale ograničene na nekoliko riječi.

U turskom napredovanju nestalo je gotovo potpuno sa toga zemljija staroga stanovništva osim u Senju, Ledenicama, u Otočcu i

⁸¹⁸ Popis srpskoga naselja u Lici vidi u Zborniku za nar. živ. 21, 285—344.

Brinju. U tima mjestima ono je bilo toliko snažno da je svoj govor naturilo i mnogim novim naseljenicima koji su bili podrijetlom od Dinare te su bili štokavci nove akcentuacije.

S turskom vlašću ulaze na to zemljiste od Zrmanje do Gacke dva nova govora. Jedan su donijeli muslimani što su doselili iz krajeva s istočne strane Une i Dinare, pogotovu iz Posanja i Banjica i od Grahova. I oni su imali ikavsku zamjenu, šće mjesto št, j mjesto đ, u sjevernijem dijelu i staru akcentuaciju tipa vodê, ali su mjesto ča govorili što. To je bila gotovo jedina razlika prema starom govoru na tom tlu. Drugi govor donijeli su doseljenici iz južnih krajeva. Bio je štokavski u punoj čistoći s jekavskim izgovorom i s novom akcentuacijom koja se bila razvila oko Pive, gornjega Poneretavlja i gornjega Podrinja. Razlikovalo se od onoga staroga govora na području od Zrmanje do Gacke, ali i od onoga s desne strane Une, na Grahovu i u Posanju. Kroz cijelo tursko gospodstvo oba su ta govora postojala jedan pored drugoga. Taj čisti štokavski govor donijeli su pre seljenilci iz turske Like na krajško tlo u Gatskoj, u okolini Brinja, Brloga i Otočca. Tu je on postojao u toku 17. st. usporedo s onim starim čakavskim, ali je od 1660. dalje bio od njega jači.

U turskom raspu velik dio muslimana prebacio se na drugu stranu Une gdje su upotpunili naselje svoga govora oko Cazina, Krupe, Bihaća i Petrovca. Ipak su njihovi suplemenjaci u Perušiću i okolini toga mjesta ostali i dalje nosioci toga govora pa su ga naturnili drugim useljenicima Bunjevcima, Goranima i gatskim starosjediocima koji su uselili na perušičko područje. Poslije turskoga raspa unišao je na ličko zemljiste govor, što su ga donijeli Bunjevci. On je bio vrlo sličan onome koji su imali lički muslimani, a razlikovalo se od njega jedino prelaženjem likova kao što su došao, bio i dio u doša, bija, dija, video u vidija, vidije i rjeđim zamjenama đ u j. Bunjevački govor bio je, prema tome, štokavski i ikavski i nove akcentuacije.

Gorani su došli na ličko tlo s onim istim govorom što su ga već imali starosjedioci u Otočcu i Brinju koji je bio čakavski, ikavski s nešto ekavske zamjene i sa starom akcentuacijom. Oni između njih, koji su potjecali iz Gornjega Pokuplja od Čabra, Broda i Gerova, naginjali su ponešto na kajkavsku akcentuaciju, jača im je bila ekavska zamjena, a neke su porodice mjesto ča govorile kaj, ali su imale zač.

U velikoj seobi oko 1700. došlo je u Liku od Knina i Bukovice i mnogo Srba koji su u južnije ličke krajeve umijeli štokavski jekavski govor potpuno jednak onome što su ga imali srpski naseljenici u Gatskoj i pod Turcima na tlu između Gacke i Zrmanje.

Od 1700. dalje postojala su na tome području među Hrvatima dva govora, a među Srbima jedan. Kod onih prvih bili su to ili čakavski ikavski s nešto ekavskih zamjena i stare akcentuacije ili štokavski potpuno ikavski nove akcentuacije. Taj drugi razlikovalo se od

onoga u Srba uglavnom svojim ikavskim izgovorom i donekle po kojom zamjenom skj u šć i dj u j. U akcentuaciji razlika je bila vrlo mala.

Čakavski se od toga vremena, kao i dotada, govorilo u Senju i Ledenicima, u Gatskoj u Otočcu, Prozoru, Čovićima, Sincu, Lešću, Dubravama, Ramljanima, Švicama, Kompolju, u Brinju, Letincu, Crncu i Jezeranima i okolini tih mjesta, u Kosinju, Donjem i Gornjem i Kuterevu i u onim naseljima oko Gospića, Široke Kule i Perušića, u Udbini, Podlapcu, Pišaću i Mutiliću gdje su se nastanili otočki i brinjski starosjedioci i Gorani.

Štokavski ikavski nove akcentuacije govorili su svi Bunjevci i potomci muslimana u Perušiću i po starim tvrđavnim naseljima oko toga mjesta i Gospića. U svojem seljenju Bunjevci su bili zauzeli Zagon, Sv. Jakov (Krmpote), Senjsku planinu i cijelo Podgorje od Senja do Dračevca. Na tom podgorskem zemljишtu jedino se u Sv. Jurju (Jurjevu) naselilo građanskih porodica iz Senja i gornjega Primorja koje su donijele čakavski govor. Bunjevci su nastanili i Pazarišta, Smiljansko polje, Lovinačko polje, a dali su mnogo naseljenika i zapadnom dijelu Gatske, Gospićkom polju i Perušiću. Oni su sami naselili i Krasno.

Štokavski jekavski govor nove akcentuacije, što su ga nosili svi Srbi, zauzimao je trećinu Brinja, polovinu otočkoga područja i više od dvije trećine stanovništva od Gacke do Zrmanje. U svemu njime je govorila većina cijelogra naselja na tome tlu.

U daljem toku razvijanja tih govora valja utvrditi snažno djelovanje s jedne strane štokavskog ikavskog što su ga imali Bunjevci i potomci starih Perušićana, a s druge štokavskog jekavskog koji su govorili Srbi. Tome utjecaju podlijegala su, po naravi stvari, mala naselja drugoga govora. U tu priliku nije nigdje na tom zemljишtu dolazio jekavski govor, jer se naslanjao svagdje na jake skupove koji su ga nosili. Povukao se jedino ovdje ondje na Smiljanskom polju gdje su neki Pejnovići, Vujnovići i Uzelci unišli u hrvatske kuće, a isto tako oko Perušića, gdje se to dogodilo s nekim Kokotovićima, Nenadićima i Opačićima.

U prvom redu pod govorne utjecaje potpali su Gorani koji su svoja naselja osnovali raštrkano među onima drugoga govora ili pored njih. Ta su naselja mogla biti skupna i veća ili pojedinačna i manja. Ona prva održala su se i dulje, ona druga podlijegala su brže. Već u toku 19. st. Gorani su južno od Gacke primili štokavski govor zadržavši svoju ikavsku zamjenu i primivši novu akcentuaciju. To se dogodilo tamo gdje su na njih utjecali susjedni Bunjevci ili okolni jekavci nisu bili suviše jaki, te je djelovao općeni govorni utjecaj koji je u zapadnim dijelovima Like bio bunjevački. Tako su štokavci postali Gorani u Kosinju Donjem i Gornjem, u Kuterevu, u Kaluderovcu, Mušaluku, Malom Polju, Budaku, Osiku, Vukšiću, Bilaju, Ribniku i u Brušanima gdje je k njima dolazio utjecaj ili

od Bunjevaca ili od potomaka starih Perušićana. Gorani su svoja naselja smjestili, dakako, i u istočni dio toga područja gdje je bilo puno jekavaca, te je i njihov utjecaj bio općen. To se dogodilo u Udbini, Podlapcu, Mutiliću, Pišaću, Toliću i Rebiću, u Prijeboju, Petrovu selu, Vagancu, Rešetaru i u Lapcu.

Pod drugi govorni utjecaj potpali su i Ledeničani, Senjani, Otočani i Brinjani koji su kao čakavci uselili u štokavska ikavska ili jekavska naselja. To se dogodilo Ledeničanima u Novom i drugim selima na Gospičkom polju, a isto tako i onima što su unišli u bunjevačka sela. Na te govore prešli su i Senjani, Otočani i Brinjani koji su prešli na kulsko, perušičko i udbinsko područje.

Prema tome na tom ličkom zemljisu od Gvozda do Zrmanje postoji ovakvo govorno stanje:

Stari čakavski govor s ikavskom i ponešto s ekavskom zamjenom i sa starom akcentuacijom govori se u Ledenicama, Senju i Jurjevu, u Brinju, Jezeranima i Crncu i okolini tih mesta, u Otočcu, Dubravama, Prozoru, Čovićima, Sincu, Lešću, Švicama i u okolini Otočca i u Ramljanima. Ipak je taj govor u svim tim mjestima u stalnom nestajanju. Gubi se zamjenica ča, a postepeno i stara akcentuacija. Uzmicanje ispred štokavskoga govora nastupa osobito na istočnoj strani u susjedstvu sa srpskim naseljem. Štokavski ikavski, uglavnom onaj s potpunom zamjenom, govori se u ostalom hrvatskom naselju. Nosioci su toga govora Bunjevci, na perušičkom području i potomci starih Perušićana. Prema tome taj se govor nahodi od Zagona kod Novoga u cijelom primorju sve do Dračevca, u Pazarštima, na Smiljanskom i u Gospičkom polju, oko Široke Kule, na perušičkom i lovinačkom području i u Štikadi. Dalje istočnije taj govor imaju Hrvati od Baljevca do Zavalja, a imali su ga i oni u Boričevcu.

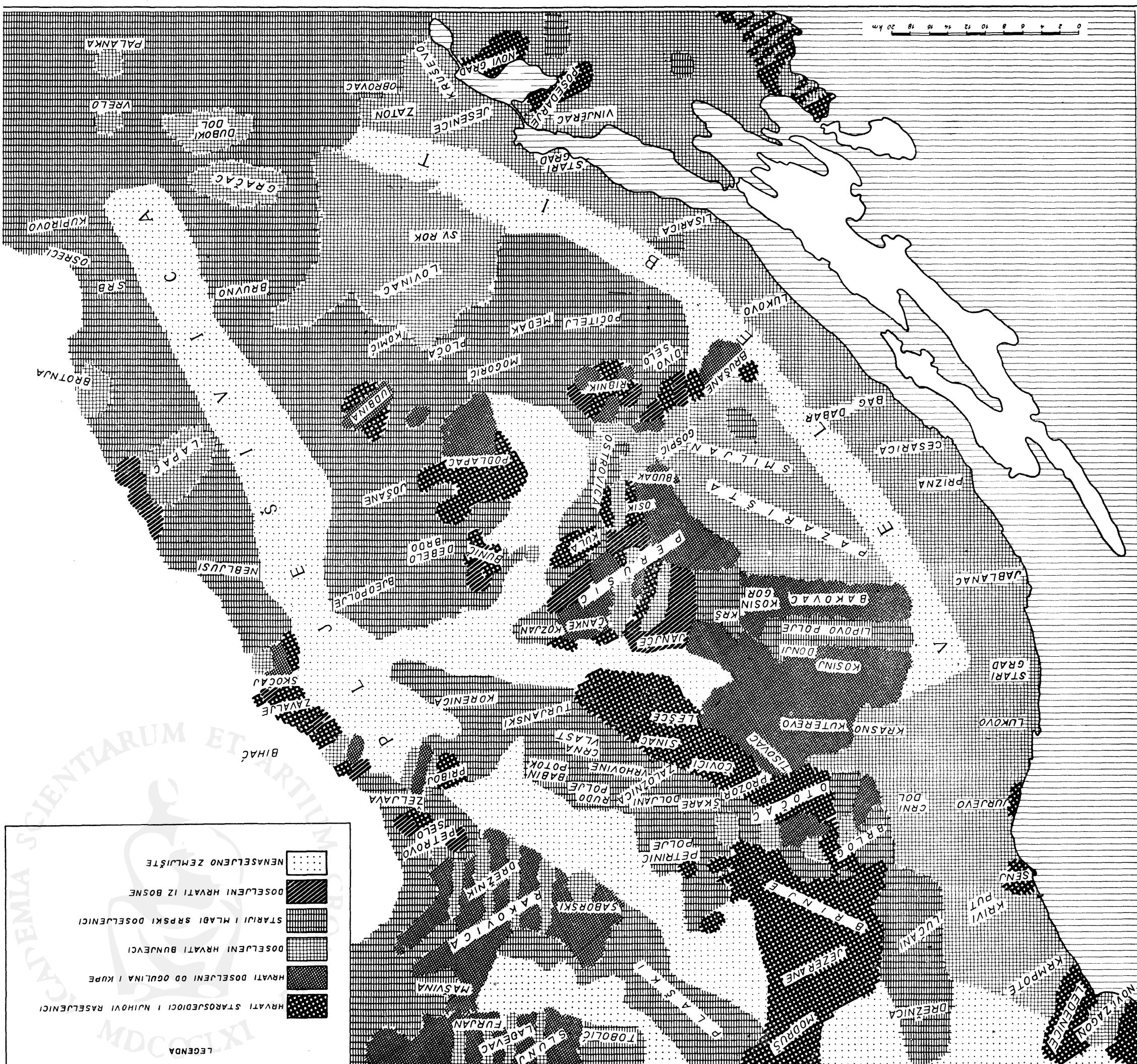
Štokavski jekavski govor imaju u prvom redu svi Srbi. Od Hrvata govore ga oni što stanuju u istočnjem dijelu Like gdje se nalaze u gustom srpskom stanovništvu. Takvo je stanje na udbinskom i lapačkom području gdje je ikavski bio govoren jedino u Boričevcu, a ono je tako i u Petrovu Selu i u prvoj okolini toga mesta.

VRELA I LITERATURA

- Barabás S. Zrinyi Miklós levelek és okiratok. 1. i 2.
Mon. hung. hist. 29 i 30. Budimpešta 1898. i 1899.
- Bulletino di archeologia e storia dalmata publicato per cura di prof. Bulić.
Split 1878. i dalje. Vol. 22.
- Cod. — Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae. Izdala Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. Zagreb 2—15, 1904—1916.
- Die freiwillige Theilnahme der Serben und Kroaten an den vier letzten österreichisch-türkischen Kriegen. Beč 1854.
- Farl. — Farlati Illyricum sacrum. Venetiis 1715—1819.
- Fejér — Fejér Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Buda 1829—1844.
- Ferm. — P. Eusebius Fermendžin Acta Bosnae, potissimum ecclesiastica, ab anno 925 usque ad annum 1752. Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, XXIII, Zagreb 1892.
- Guš. — Gušić dr B. Sveti Ivan na Gori u Lici. Lički kalendar 1941.
- Mlijet, antropogeografska ispitivanja. Entnološka biblioteka I dio. Zagreb 1931.
- Fras — Fras Fr. Vollständige Topographie der Karlstädter Militärgenze. Zagreb 1835.
- Hen. — Heneberg V. Lički gradovi prošlih stoljeća. Pregled istraživanja i studija. Lički kalendar 1934.
- Gruj. — Grujić Rad. Plemenski rječnik Ličko-krbavsko županije. Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena. 21.
- Mon. uscoc. — Horvat K. Monumenta Uscorum. 1. Zagreb 1910.
- Glagolaši u Dalmaciji. Starine 33, 539—551.
- Iveković Č. Bunje, čemeri i poljarice. Zbornik Kralja Tomislava. Zagreb 1925.
- Ivić A. Migracije Srba u Hrvatsku. Srpski etnografski zbornik 28. Beograd 1923.
- Dolazak Uskoka u Žumberak. Vjesnik hrv.-slav.-dalm. zem. arkiva IX. Zagreb 1907.
- Jelić L. Lički sandžakat. Narodni kalendar. Split 1898.
- Klaić V. Acta Keglevichiana 1327—1527. Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium 42, Zagreb 1913.
- Hrvatska plemena od XII do XVI stoljeća. Rad 130. Zagreb 1897.
- Rodoslovje knezova Krbavskih od plemena Gusić. Rad. 134. Zagreb 1898.
- Pad Obrovca, Udbine i Jajca. Vjesnik zem. arkiva VII. Zagreb 1905.
- Građa za topografiju Ličko-krbavsko županije u srednjem vijeku. Vjesnik hrv. arheol. društva VI i VII. Zagreb 1902. i 1904.
- Acta croat. — Kukuljević I., Acta croatica. Monumenta historica Slavorum meridionalium. 1. Zagreb 1863. Skraćeno Acta croat.
- Arkv — Kukuljević Arkiv za jugoslavensku povjesnicu. 1—9. Zagreb 1851—1860.

- Mon. habs. — Laszowski E. *Monumenta Habsburgica regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*. I—III. *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium*, 35, 38 i 40. Zagreb 1914, 1916. i 1917. Skraćeno Mon. habs.
 Urbar vinodolskih imanja knezova Zrinjskih. *Vjesnik hrvatskoga zemaljskoga arkiva*. Zagreb 1915.
- Hrvatske povjesne građevine. Zagreb 1902.
- Lopašić Spom. — Lopašić R. *Spomenici hrvatske krajine*. I—III,
Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium 15, 16 i 20.
 Zagreb 1884—1889.
- Dva hrvatska junaka Marko Mesić i Luka Ibrišimović. Izdala Matica hrvatska. Zagreb 1888.
- Urb. — Hrvatski urbari. *Urbaria lingua croatica conscripta*. Zagreb 1894.
- Ljubić S. *Commissiones et relations venetae*. 14 II i III. *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium* 15, 16 i 20. Zagreb 1880.
- Ljubić List. — Listine o odnošajih između juž. Slavenstva i mletačke republike. *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium* 1—4, 9, 2, 7, 21, 22, 26. Zagreb 1868—1893.
- Milčetić I. *Hrvatska glagoljska bibliografija* I. Starine 33. Zagreb 1911.
- Rački Doc. — Rački F. *Documenta historiae chroatiae periodum antiquam illustrantia*. *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium*. VII.
- Prilozi za geografsko-statistički opis bosanskog pašalika. Starine XIV. Zagreb 1878.
- Prilog za povijest hrvatskih uskoka. Starine 9. Zagreb 1877.
- Ruv. — Ruvarac D. *Srpska mitropolija karlovačka oko polovine 18. veka*. Sr. Karlovci 1902.
- Sabljar V. *Mjestopisni rječnik Dalmacije, Hrvatske i Slavonije*. Zagreb 1866.
- Sabo Đ. *Sredovječni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji*. Izdanje Matice Hrvatske. Zagreb 1920.
- Sanudo Marino *Rapporti della repubblica veneta coi Slavi meridionali*. Arkiv za povjesnicu jugoslavensku V—VIII. Zagreb 1859.
- Sortinaco Anticano *Frammenti istorici della guerra in Dalmazia*. Venecija 1649.
- Šišić Sab. — Šišić F. *Hrvatski saborski spisi (Acta comititia regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae)*. I i II. Zagreb 1912, 1915.
- Šurmin — Šurmin Đ. *Hrvatski spomenici. Monumenta istorico-juridica Slavorum meridionalium* VI. Zagreb 1898.
- Cod. Blag. — L. Thallóczy-S. Barabás Codex diplomaticus comitum de Blagay. *Monumenta Hungariae historica* 28. Budimpešta 1898.
- Cod. Frang. — Codex diplomaticus comitum de Frangepanibus. *Monumenta Hungariae historica* 35 i 38. Budimpešta 1910. i 1913.
- Cod. Dub. — L. Thallóczy-S. Horváth Alsó Sclavónia okmánytár. *Monumenta Hungariae historica* 36. Codex diplomaticus comitatuum Dubbicza, Vrbasz et Szana. Budimpešta 1912.
- Véghely. — Thallóczy L. i Hodinka A. A horvát véghelyek okmánytár. *Monumenta Hungariae historica* 31. Budimpešta 1903.
- Theiner A. *Vetera monumenta Slavorum meridionalium historiam illustrantia ex tabulariis Vaticanis deprompta et dellecta*. I. Rim 1863. Sraćeno Theiner.
- Vjes. ark. — *Vjesnik hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga zemaljskoga arkiva*. Zagreb.
- Vjes. arh. — *Vjesnik hrvatskoga arheološkoga društva* VII. Zagreb 1903.

KAZALO

imena naselja, tvrdih gradova, trgovišta, voda i gora

A

- Alan*, selo kod Senja 162, 200
Aleksinica, selo u Pazarištima 48, 202
Alilovac, zemljiste kod Perušića 26
Antići, selo u Dabru 175
Antinovica, selo u Pazarištima 202, 243

B

- Babića selo*, staro selo kod Brinja 99, 148
Babin Potok, selo kod Vrhovina 170, 182, 183, 237, 262
Bačka, područje između Dunava i Tise 162, 266, 267
Baćinac, selo kod Smiljana 205
Badar, grad kod Novoga u Lici 138
Bag, mjesto, grad i luka 52–54, 116, 124, 125, 126, 140, 165, 169–171, 180, 200, 204, 206, 227, 238, 240–242, 245, 290
Baja, mjesto u Podunavlju 254
Bajmok, mjesto u Podunavlju 254
Bakar, mjesto u Primorju 125, 155–157, 255
Bakovac, potok kod Kosinja 48, 60, 62, 138, 186, 199
Bakovac, selo kod Kosinja 187, 188
Bakovac, selo u Pazarištima 203
Balatin, potok u Lici 23
Balendraga, selo kod Stinica u Podgorju 238
Balenija, selo u Pazarištima 201
Balići, staro selo u Bužanima kod Perušića 70, 73

- Balinci*, selo kod Podr. Slatine 271
Baljevac, selo kod Petrova sela 233, 234, 257, 260, 293
Banat, područje između Tise i Dunava 266
Banjaluka, mjesto u Bosni 264
Banjidvor, selo u Bužanima 61, 62, 67, 68, 86
Banje Polje, selo u Bužanima 67, 68, 86
Banjice, stara župa u sjeverozapadnom dijelu Bosne 100, 107, 291
Banjstol, selo u Bužanima 67, 68, 86
Baranja, područje između Drave i Dunava 267
Barilović, mjesto kod Karlovca 127
Barlete, selo i grad u Lici 27, 31, 42, 133, 134, 139, 216, 217, 237, 240, 262
Bašića Duboki, selo kod Perušića 195
Bašića Poljana, selo kod Perušića 195
Bater, selo kod Ledenica 258
Bednja, kraj u Zagorju 121
Begovača, selo kod Garešnice 269
Belaj v. Bilaj
Belitići, selo u Bužanima 57, 58
Benkovac, mjesto kod Zemunka 118, 200
Bihać, mjesto i grad na Uni 110, 136, 140, 170, 220, 230, 231, 245, 262, 264, 291
Bihorići, staro selo kod Ostrovice u Lici 23, 24, 42
Bilaj, trgoviste i grad u Lici 25, 27, 28, 30, 31, 33, 42, 128, 129–133, 137, 138, 150, 167, 207, 216, 217, 239, 257, 259 260, 292

- Bilaj, Bjelaj*, mjesto i grad u Velikom
 Psetu 130, 137
Bilišina vas, selo staro u Krbavi 80
Biljevine, selo kod Jurjeva 242, 243
Biograd, mjesto kod Zadra
Biokovo, planina
Bisići, staro selo u Lici 22, 24, 25
Bjelovar, mjesto u Hrvatskoj 268
Bjelasko, Bilajsko Polje u Psetu 99,
 107, 230, 262
Bjelopolje, selo u Krbavi 82, 83
Bjeljevine, selo kod Otočca 242
Blagaj, mjesto i grad u Posanju 148
Blizani, staro selo u Lapcu 91
Bliznica, voda kod Perušića u Bužanima
 26
Bobići, selo u Dabru 80, 150, 175
Bobina vas, staro selo u Krbavi 80, 85
Bočak, područje i grad kod Kosinja u
 Bužanima 16, 17, 48, 49, 60–65, 117,
 124
Bogavča, staro selo u Gatskoj 95
Bogdanica, potok u Lici 19, 20, 28–30
Bogdanić, selo i grad kod Novoga u
 Lici 20, 29, 138, 203, 205
Boklin, selo u Krbavi 67
Boraja, planina u Pokrčju 102
Borčić, selo kod Perušića 196
Boričevac, mjesto i grad u Lapcu 133–
 137, 228, 232, 241, 293
Borovići, staro selo kod Ostrovice u
 Lici 24, 42
Botuci, staro selo u Bočaču kod Kosi-
 nja 60–62
Božin Ponor, selo kod Smiljana 205
Bravško, polje u Vel. Psetu 99, 107
Brest, selo kod Siska 268
Brezje, staro selo kod Brinja 99
Brezovac, selo i grad u Krbavi 149,
 182, 198, 262
Brezovac, staro selo u Dabru 95
Brezovo polje u Pazarištima 55
Brgud, staro selo u Lapcu 91
Bribir, mjesto i župski grad u Pokrčju
 74, 118, 255
Biribir, mjesto u Vinodolu 156, 165, 166
Brinje, mjesto i grad u Gatskoj 6, 17,
 92–99, 106, 110–115, 117, 120, 124–
 128, 141–150, 167–178, 180, 181, 199,
 207, 212, 219, 234–236, 257–261, 268,
 275, 276
Brzna, staro selo u Dabru 95
Brlog, mjesto i grad u Gatskoj 96, 98,
 144–146, 150, 167, 183, 184, 214, 243,
 261, 264, 265
Brotinja, selo kod Srba 87, 231
Brotnjani, selo u Lici 19, 23

Brušani, staro selo u Lici kod Ostro-
 vice 24, 30
Brušani, selo u Lici kod Smiljana 204,
 206, 208, 259, 292
Brušanica, Brušanka, potok kod Bru-
 šana blizu Smiljana 203, 208
Brusno, selo i grad u Hotuči, 6, 134,
 136, 215, 228–230
Buci, staro selo u Bočaču 60, 61
Buci Psivički, staro selo u Bočaču 60–63
Budak, staro selo i grad kod Široke
 Kule u Lici 23, 25, 26, 191
Budak, staro selo i grad u Gornjoj
 Lici 36, 37
Budimeričići, staro selo kod Grebenara
 u Lici 24, 26, 42, 43
Budžak, selo u Pazarištima 202
Bugojno, mjesto u Bosni 245
Bukovac, selo kod Perušića 72, 194, 236
Bukovica, kraj u Pozrmanju 133, 153,
 212–218, 222–224, 246–256, 262
Bukovići, selo kod Brinja 176
Bukovljani, selo u plemenu Mogorovi-
 čima u Gornjoj Lici 31, 32
Bukovljani, staro selo kod Otočca 98
Bukovo, staro selo kod Ribnika 30
Bukovlje, selo kod Brinja 174
Buna, potok u Hercegovini 255
Bunić, mjesto i grad u Krbavi 18, 82,
 89, 87, 131–135, 150, 175, 198, 218,
 226, 262, 278–283, 291–293
Bunjevci, naseljenici od Zemunika i
 donjega Pozrmanja 152, 157–166,
 172–174, 176, 179–181, 183–185, 188,
 194–196, 199–206, 209–212, 217, 220,
 221, 226–228, 231, 233, 237–257, 278–
 283, 291–293
Butišnica, potok kod Knina 112
Bužani, Buška župa 5, 16–19, 22, 27,
 48–77, 80, 87, 88, 90, 91, 93, 96, 103,
 106, 108, 120, 125, 138, 203–206,
 208, 241, 290
Bužim, mjesto i grad kod Novoga u
 Lici 20, 29, 30, 203–206
Bužimnica, potok kod Bužima u Lici 28

C

- Caktinje*, staro selo u Lici 31
Caprag, selo kod Siska 268
Cazin, mjesto i grad u Malom Psetu
 140, 216, 230, 264, 281
Cerje, selo kod Lovinca u Lici 37, 227
Cetin, trgovište i grad u Gori 113, 127,
 235
Cetina, rijeka zapadno od Dinare 102,
 156, 246

Cetina, župa oko rijeke Cetine 6, 103–109, 111, 112, 114, 120, 124, 246
Cista, selo kod Klisa 156
Crnac, selo kod Brinja 99, 171, 172, 176, 292, 293
Crnac, selo kod Siska 268
Crna Vlast, selo kod Vrhovina 170, 182, 183, 262
Crničani, staro selo u Lici 22, 26, 42
Crni Dabar, selo u Velebitu 204, 242
Crni Kal, selo kod Brloga 98, 183, 184
Crni potok, potok u Velebitu
Crno Jezero, staro selo kod Otočca 184
Crno selo, selo kod Ledenica 257
Cvjetnić, područje i mjesto u Vel. Psetu pored Une 105, 106, 107

Č

Čabar, mjesto pored gornje Kupe 169, 196, 257, 259, 263, 291
Čahovići, staro selo kod Novoga grada u Lici 30, 41, 46
Čanci, selo kod Bunića u Krbavi 69, 84, 259, 260
Čankov Varoš, selo u Lici kod Široke Kule 189
Čarman Kal v. Crni Kal
Čazma, čazmanski kotar u Hrvatskoj 267, 269
Čečeriće, staro selo kod Brinja 99
Čelinak, selo kod Smiljana 205
Čelopeci, staro selo kod Sv. Ivana na gori kod Raduča u Lici 34
Čelopek, staro selo kod Kosinja u Bužanima 65, 70, 72
Čitluk, selo kod Divosela u Lici 31
Čojluk, selo i grad kod Udbine u Krbavi 80, 136, 221
Čovići, selo kod Otočca u Gatskoj 48, 144, 170, 179, 180, 236, 237, 243, 290–293
Črna vas, staro selo u Lici 46
Čukovac, selo kod Široke Kule u Lici 22, 189

Ć

Ćići, pastiri u Velebitu i Dinari 114, 115, 120, 121, 246–255
Ćukovac v. Čukovac, selo kod Široke Kule u Lici 22, 189

D

Dabar, selo, grad i polje u Gatskoj 94–98, 125, 144, 145, 148, 149, 171, 174, 199, 219, 221–223, 233, 235, 236, 257
Dabar, pleme u Gatskoj 97
Dabri, sela kod Baga 204, 242
Dabašnica, selo kod Srba 87, 88, 231
Dalmatin, nadimak Bunjevcima u Podunavlju 256
Debelo Brdo, selo kod Smiljana 218, 244
Debelo Brdo, selo u Krbavi 82, 83
Delnice, mjesto u Gorskom kotaru 259
Deringaj, selo kod Bruvna 229
Deronje, selo u Bačkoj 254
Dicmo, selo kod Klisa 156
Dinara, planina 102, 104–106, 120, 245–254, 291
Divoselo, selo u Lici 30, 31, 132, 137, 213, 262
Dnopolje, selo kod Lapca 232
Dobrčević, mjesto i grad u Lapcu pored Une 90
Dobrežani, staro selo kod Kosinja u Bužanima 65
Dobrice, staro selo kod Branja 99, 174
Dobro selo, selo kod Lapca 88, 232
Doljani, staro selo kod Ostrovice u Lici 23, 24, 38
Doljani, staro selo i pleme kod Otočca u Gatskoj 93, 94, 96, 97, 149 170, 181, 182
Doljani, selo kod Lapca 88, 232
Dračevac, Dračevica, selo kod Obrovca 127, 163, 168–170, 245, 292
Dragnuša, selo u Pazarištima 203
Dramotica, staro selo kod Ravnjana u Krbavi 85
Dramotica, staro selo kod Ravnjana u Krbavi 85
Draženovići, selo kod Brinja 176
Drenovac, staro selo u Lici 20, 33–35
Drenovac, selo kod Srba 231
Drenovac, selo kod Brinja 99, 148
Drenovac, selo kraj Orljave kod Pleternice u Slavoniji 273
Drenovaci, selo kod Županje u Slavoniji 272
Drenov Klanac, selo kod Brloga 99, 147, 148, 183
Dretulja, potok kod Plaškoga 146
Drežnica, polje i selo ispod Gvozda 93, 171, 174
Drežnik, stara župa pored Korane 17, 120, 127

Drežnik, trgovište i grad u župi toga imena 235
Drihovo, staro selo u Lapcu 91
Drina, rijeka 101, 104, 264
Drinić, staro selo u Vel. Psetu u Bielaškom polju 107
Drivenik, selo u Vinodolu 156
Drljača, selo kod Mušaluka 190
Druš, mjesto i grad pod Prominom 162, 250, 255
Drsnik, selo kod Ledenica 258
Drvar, mjesto kod Unca 216
Drvenjak, selo i grad kod Ravnjana u Krbavi 85, 180
Dubica, staro župa u Pounju 94, 264
Dubica, mjesto i grad u Pounju 94, 264
Duboko, selo kod Janča 181
Dubokolje, selo kod Smiljana 203
Dubovik, staro selo kod Kosinja 65, 73, 250
Dubrava, selo u Pazarištima 59, 203
Dubrava, selo kod Otočca 96, 99, 146, 178, 183, 184, 292, 293
Dubrava, selo kod Brloga 241, 259, 260
Dubrava Mala, staro selo kod Brinja 148
Dugopoljci, staro selo u Bužanima 54–57
Dugo Polje, selo kod Klissa 156
Dugo Polje, selo kod Bruvna 229
Dugo Polje, selo kod Šrba 231
Dugošani, staro selo kod Ribnika u Lici 30, 32
Dukčani, staro selo u Bužanima 22, 54, 55
Dulibica, selo kod Kosinja 68, 187, 188
Dumača, selo kod Gline 268
Dunjevac, potok kod Žitnika u Bužanima 56
Dušikrave, selo kod Jablanca 244
Dvno, mjesto u Bosni 103, 114, 245, 249, 265

D

Dakovo, mjesto u Slavoniji 273
Deletovci, selo kod Vinkovaca u Slavoniji 272
Durđenovac, selo kod Našica u Slavoniji 273
Durđevačka krajina u Podravini 267

F

Filipovići, selo u Pazarištima 202
Frkašić, selo i grad u Krbavi 82, 83, 197, 198

Fužine, mjesto kod Delnica, 127, 157, 237, 240, 241, 259, 263

G

Gacka, rijeka kod Otočca 127, 140, 145, 167, 246, 291
Gaćani, stanovnici 15–17, 92–99
Gaćelezi, staro selo u Lici 20, 22, 46
Garešnica, mjesto u Slavoniji 267–269
Gasperin, staro selo kod Kosinja 65
Gatska, župa oko rijeke Gacke 5, 15–18, 47, 63, 79, 80, 87, 90, 92–99, 109, 118, 120, 124–127, 140–150, 290, 291, 292
Generalski Stol, selo kod Ogulina 169, 259
Gerovo, selo kod Čabra 165, 221, 257, 259, 263, 291
Glagolići, staro selo kod Kosinja u Bužanima 67–69
Glamoč, mjesto i grad u zapadnom dijelu Bosne 99, 100, 103, 107, 116, 118, 120, 130, 247
Glamočnica, potok u Lici 32, 36
Glaščići, staro selo u Krbavi 80
Glavaci, staro selo kod Otočca 94, 98, 147, 149, 170, 181, 183, 262
Glavaci, staro selo u Lapcu 91
Glibodol, polje i selo kod Brinja 99, 150, 171, 174, 176
Gličina, mjesto kod Petrinje u Hrvatskoj 264, 268
Glogovo, selo kod Gračaca 229
Glumci, selo kod Kosinja 63
Glumičuša, selo kod Široke Kule 189
Goljak, selo kod Kosinja 62, 188
Gomiljani, staro selo kod Kosinja 65, 66, 88
Gora, župa u Pokuplju 121, 122, 268
Gorani, stanovnici Gorskog Kotara 7, 194–197, 206, 209, 211, 217, 256, 259, 260, 267, 275, 284–287, 291–293
Gorenja vas, staro selo u Bočaću 60–62
Gorica, selo kod Tinja u okolini Zadra 163
Gorica, staro župa u Pokuplju 121, 122
Gorići, selo kod Otočca 181
Gorski kotar 267
Gospić, novo naselje u Lici 6, 7, 18, 20, 206–211, 239, 242–244, 259, 260, 265, 266, 292
Gospičko polje, 240, 258, 260, 292, 293
Gostovača, selo kod Perušića 195
Grabar, staro selo kod Brinja 99
Graboševići, staro selo kod Ramljana u Krbavi 85

Grabovača, brdo kod Perušića 18, 26, 69, 70
Grabrovnik, staro selo u Lapcu 84
Grabušići, selo i grad u Krbavi 82, 83
Gračac, mjesto i grad u Hotuči 6, 37, 77, 121, 128, 131, 133, 136, 175, 226, 228, 229, 245, 261–263, 265, 266, 272
Gradsko selo, selo kod Budaka 192
Grahovac, mjesto i grad u Odorju 78
Grahovo, polje u zapadnoj Bosni 103, 108, 112, 129, 130, 197, 216, 218, 249, 262, 269, 291
Grebenar, mjesto i grad u Lici kod Široke Kule 19, 22–26, 42, 96, 131, 133, 134, 150, 189
Grginac, potok u Lici kod Raduča 33
Gribi, staro selo kod Kosinja u Bužanima 65–68
Grizane, selo u Vinodolu 143, 156
Grobničko polje, široko polje kod Rijeke 116, 156, 165
Grubišno Polje, mjesto kod rijeke Illove 267, 268, 270
Gušića polje, polje kod Brloga 96, 98, 146, 148, 158
Gušići staro selo u Krbavi 86, 87
Gvozd, planina, današnja Kapela 6, 99, 114, 116, 120, 147, 150, 167, 169, 230, 258, 259, 260, 266, 290–293
Gvoznica, staro selo u Bužanima 58–60

H

Hlapovo selo, staro selo u Bužanima 58
Hrvanska župa, župa oko Hlivna 99, 100, 103, 108
Hlivno mjesto i grad s istočne strane Dinare 99, 101, 103, 107, 112, 114–116, 118, 245, 249, 264
Homoljac, polje, selo i grad u Krbavi, 88, 84, 198
Hoteš, mjesto i grad u Bužanima 48, 53, 54, 138, 202
Hotešica, potok u Bužanima 18–20, 26, 29, 30, 48, 54–56, 74, 199, 200, 203
Hotilja vas, staro selo u Bočaću 60–62
Kotuča, (a) potok, danas Ričica kod Lovinca i Gračaca 37, 77
Hotuča, (b) župa oko potoka istoga imena 16, 18, 36, 37, 76–80, 86, 87, 97, 99, 103, 104, 106, 108–112, 114, 116, 120, 121, 129, 130, 133, 136, 140, 167, 168, 189, 250
Hotuča, (c) župsko središte i grad istoga imena, v. Hotuča. (b)
Hotučani, pleme u župi Hotuči 77

Hotučina, staro selo u Krbavi 80
Kotučica, v. Hotuča (a)
Hotuvani, staro selo kod Ostrovice u Lici 23, 24, 42
Hrastelniča selo kod Siska 268
Hrastovac, staro selo u Gatskoj 48
Hrastovica, mjesto i grad u župi Gorj 114
Hrašćina, stara župa pored rijeke Krapine 121, 122
Hreljin, selo kod Rijeke u primorju 156, 165, 166, 255
Hum, stara župa u Pounju 17, 86, 87, 91
Hum, staro selo kod Otočca 149
Humčani, staro selo u Bužanima 54–57
Humljani, staro selo u Krbavi 80

I

Ibar, rijeka, pritoka Morave 101–105, 118
Ilača selo kod Vinkovaca 274
Ilinac, selo kod Mogorića 215
Ilok, mjesto i grad na Dunavu 274
Ilova, rijeka u Slavoniji 267
Imotski, mjesto u Dalmaciji 245, 265
Istra, pokrajina 16, 115, 121, 246–255, 260
Ivakuša, selo kod Brinja 174
Ivankovo, selo kod Vinkovaca 272
Ivčevića Kosa, selo u Lici 195

J

Jablanac, mjesto, luka i grad u Podgorju 51, 52, 127, 200, 204, 238, 241, 243, 290
Jadova, potok u Lici 24, 27, 35, 36, 42
Jajice, mjesto i grad u Bosni 99, 117, 264
Jakovac polje, polje kod Brinja 99
Jankovac, mjesto u Podunavlju 254
Janče, selo kod Perušića 66, 69, 71, 85, 180, 181, 195
Jarinska, staro selo kod Homolja u Krbavi 83
Jasenjak, selo u Gvozdu u Gatskoj 17, 93
Jazavica, selo kod Novske u Slavoniji 270
Jelovik, mjesto i grad kod Brinja 95
Jelšani, staro selo u Krbavi, danas Jošani 80, 85, 136, 225

Jesenice, selo kod Novigrada ispod Velebita 163, 169, 251
Jesenice, selo južno od Plaškoga 33, 125, 146, 149
Jeseničani, naseljenici Bunjevci iz Jesenica 163, 164, 251
Jezerane, selo kod Brinja 99, 148, 171–176, 235, 266, 290, 292, 293
Josipdol, selo kod Ogulina 172
Jovanovića Draga, selo u Pazarištima 203
Jovanovića Lug, selo u Pazarištima 202
Jurašević, selo i grad u Lici 36, 37
Jurišić, selo kod Perušića 194

K

Kačmar, selo u Podunavlju 254
Kaldrma, selo kod Srba 87, 231
Kalebovac, selo kod Korenica u Krbavi 83
Kalinovača, selo u Pazarištima 59, 203
Kalnik, stara župa ispod gore Kalnika 121, 122
Kaluderovac, selo kod Perušića 70, 72, 73, 197, 253, 260, 292
Kamengrad, mjesto i grad u Sani 99–101, 103, 114, 117, 264
Kamenica, selo kod Brinja 99, 148, 176
Kamenik, staro selo kod Sinca u Gatskoj 93
Kaniza, selo kod Gospića 29, 207, 236, 257, 260
Kaniza, selo kod Perušića 194, 209, 240, 258
Kapela, planina v. Gvozd 146, 159, 171, 172, 175, 198, 266
Kapetanovac, selo kod Perušića 196, 236
Koptol, selo kod Požege u Slavoniji 273
Karaula, selo kod Perušića 72, 196, 236
Karingrad, stari grad kod Sinca u Gatskoj 94
Karlovac, mjesto i grad na Kupi 132, 141, 158, 163, 274
Kasezi, staro selo u Lici 19, 20, 29, 33, 34, 54, 55, 80, 207
Kastav, mjesto u Istri 165, 173, 260
Kastela, područje između Splita i Trogira 153
Kijani, selo kod Gračaca 229
Kik, selo kod Raduča 175, 226, 262
Kiljer, selo kod Perušića 196
Klada, selo kod Staroga grada u Podgorju 243

Klanac, selo u Pazarištima 53, 56, 201, 202, 238, 249
Klanac, staro selo u Gatskoj 98
Klenovac, selo kod Perušića 69, 189, 195
Klis, mjesto i grad kod Splita 112, 152–157, 172, 255, 258
Klokoč, mjesto i grad u župi Gorici 113, 127
Ključ, mjesto i grad u Sani 99, 103
Kneževića varoš, selo kod Široke Kule 189
Knin, središte župe i grad 16, 17, 76, 103, 105, 108, 109, 112–115, 117, 120, 130, 133, 162, 168, 170, 182, 212–215, 221, 222, 224, 225, 230, 232, 246–254, 260–262, 291
Kolakovica, selo kod Smiljana 205
Kolničci, staro selo kod Ostrovice u Lici 24
Kološci, staro selo kod Kosinja u Bužanima 65
Kom, selo u Zrmanji 230
Komić, selo i grad u Krbavi 37, 81, 82, 85, 128, 134, 136, 215, 223, 226
Kompolje, selo u Gatskoj kod Brloga 96, 98, 149, 176, 179, 181, 183, 242, 243, 259, 260, 292, 293
Konuba, mjesto i grad u Lapcu 89
Konjic, mjesto u Hercegovini 245
Konjščani, staro selo u Lapcu 91
Konjsko, selo kod Baga 242
Konjsko Brdo, selo kod Perušića 195, 259
Kopaonik, planina u južnom dijelu Srbije 102
Korenica, selo i grad u Krbavi 83, 86, 131–133, 140, 149, 163, 175, 181, 182, 197–199, 226, 232, 261, 262, 265, 290
Kosa, selo kod Perušića 195
Kosinj, selo i grad u Bužanima 6, 60–62, 65–69, 76, 112, 117, 124, 138, 168, 184–188, 190, 199, 219, 221–224, 232, 233, 243, 260, 261, 264, 268, 292
Kostajnica, mjesto i grad na Uni 264, 268
Kostanjevac, selo kod Garešnice 269
Kočice, staro selo u Bužanima 62
Kotari, područje zapadno od Bukovice 133, 150, 153, 157, 169, 246–256
Kovačica, potok kod Mogorića u Lici 35
Kovačice, staro selo kod Otočca 98
Kovačići, staro selo kod Ostrovice u Lici 23
Kovačići, staro selo kod Ravnjana u Krbavi 85
Kozara trgovište i grad u Sani 100

- Kozarica*, selo kod Novske u Slavoniji 264, 270
Kozica, selo kod Ledenica 161
Kozjan, selo u Krbavi 26, 69, 84, 218
Kozji Rog, staro selo kod sv. Ivana u Velebitu 34
Krajinovica, potok kod Žitnika 56
Krajna, Krajnović, potok kod Otočca 94
Krakar, polje i selo kod Jezerana 93
Krasno, polje i selo u Gatskoj 48, 62
Krbava, polje i župsko područje 5, 15–18, 36, 37, 63, 74, 77–91, 93, 96, 98, 104, 106, 108–111, 114, 115, 124, 125, 130–140, 167, 175, 180, 189, 200, 242, 243, 258, 261, 262, 292
Krbavica, selo u Krbavi 83, 218–220
Krčevine, zaselak sela Mogorića 215
Krčmar, stari grad kod Smiljana 29, 203
Kremen, mjesto i grad kod Cetina u Pounju 127, 259
Krišpolje, selo kod Brinja 99, 148, 176
Krk, otok 94, 117, 121, 125, 126, 165, 260
Krivi Put, selo u Krmpotama 146, 161, 239, 241, 242
Krka, rijeka 102
Krmpote, Krmpočani, Krmpotići, Krnpote, naseljenici u Liču, selu kod Fužina, selo u primorju između Ledenica i Novoga 145, 146, 157–166, 169, 170, 172, 174, 200, 204, 227, 238–245, 254, 257, 275
Krpanbrijeg, selo u Pazarištima 201
Krstinja selo kod Karlovca 127
Krš, selo kod Kosinja 66, 68, 187, 188
Kruge, selo u Lapcu 88, 232
Krupa, selo i grad u Pounju 100, 140, 216, 230, 291
Kruščica, Kruščica, selo kod Pazarišta 60–62, 67, 202, 238, 243
Kučac, staro selo u Krbavi 80, 86
Kučani, staro selo u Bužanima 70–73
Kučišta, selo kod Kosinja 187, 188
Kučište, selo kod Baga 242
Kuk, planina kod Lapca 90
Kukljić, selo u Lici 33
Kulen-Vakuf, selo na Uni 90
Kunovac, potok kod Srba 88
Kupa, rijeka 112, 114, 116–118, 179
Kupirovo, selo kod Srba 87, 231
Kurjak, selo u Krbavi 81, 82, 136, 221, 222
Kut, selo kod Brinja 99, 148, 173, 176
Kuterevo, selo kod Otočca, 46, 62, 63, 98, 124, 167, 179, 181, 184, 185, 240, 243, 259, 260
Kutina, mjesto u Moslavini 267–269, 292
Kutjevo, selo kod Požege 273
Kuzmanovača, selo kod Perušića 24–27
Kvarte, selo kod Perušića 196, 236
- L**
- Labin*, grad u Istri 16
Laktić, selo kod Smiljana 205
Lapac, mjesto i grad, središte župe istoga imena, župa između Kuka i Une 6, 17, 34, 77–80, 87–92, 96–99, 108, 115, 121, 124, 129, 133, 136, 137, 167, 189, 228, 231–238, 262, 265, 290
Lašva, župa u Bosni 107
Laze, selo kod Vinkovaca 263, 272
Ledenice, selo u primorju kod Novoga 6, 93, 125–127, 140, 159–166, 169, 170, 172, 175, 179–181, 191, 194–196, 200, 208–210, 214, 217, 227, 236, 238–245, 257, 283, 290, 292, 293
Ledeničani, rodovi u selu toga imena 6, 93, 125–127, 140, 159–166, 169, 170, 172, 175, 179–181, 191, 194–196, 200, 208–210, 214, 217, 227, 236, 238–245, 257, 283, 290, 292, 293
Ledenik, selo kod Baga 240
Lešće, selo kod Otočca u Gatskoj 46, 170, 178–181, 236, 237, 250
Letinac, selo kod Brinja 99, 148, 175, 176, 292, 293
Levinovac, selo kod Virovitice, ličko naselje 271
Lič, selo kod Fužina, bunjevačko naselje 145, 146, 157–162, 168, 200, 201, 204, 227, 236–245, 251–257
Lički sandžak 133
Lika, rijeka, župa, pokrajina 5, 6, 8–48, 56, 57, 60–62, 67, 72, 73–76, 79, 86, 96, 99, 103, 104, 106, 108–120, 125–140, 167–171, 183–185, 190, 211, 212, 217, 262–275, 290–293
Lika Donja 19–30
Lika Gornja 30–37
Lim, rijeka u Srbiji 101–103, 118, 197, 203, 250, 264
Lipa, selo kod Gospića 30, 207, 211, 241, 243
Lipica, staro selo kod Brinja 148, 176
Lipova glavica, brdo kod Perušića 70, 72, 194
Lipovlje, selo kod Kutereva 184, 185
Lipovo Polje, selo kod Kosinja 62–65, 187, 188

Lisnica, mjesto i grad u župi Gori pred Une 114
Liš, staro selo u Bužanima 54–57
Lištica, mjesto u Hercegovini 245
Livno v. Hlivno
Lokve, selo kod Delnica 238, 241
Lopar, selo na Rabu 164
Lovinac, mjesto i grad u Lici 18, 36, 37, 42, 77, 131, 133–134, 233, 238–245, 257–260, 262, 292, 293
Lovrića Varoš, selo kod Široke Kule 189
Lučani, selo kod Brinja, 99, 147, 148, 174, 176
Lučani, staro selo kod Smiljana 46, 55
Lug, selo u Dabru 175
Luka, župa oko srednje Zrmanje 27, 47, 74, 91, 94, 98, 103, 104, 108, 112, 251, 254
Luka, selo kod Otočca 179, 181
Luka, selo kod Podr. Slatine, ličko naselje, 271
Lukavac, mjesto i grad u Hotući 37, 77
Lukovo, selo u Podgorju kod Jurjeva 243
Lukovo, polje kod Sv. Jakova 158, 162, 239
Lukovo Šugarje, selo kod Baga 165, 242
Lulići, selo kod Perušića 195

LJ

Ljubač, mjesto i grad kod Nina 164
Ljubičići, zaselak sela Mogorića 215
Ljubija, mjesto u Posanju 264
Ljubnići, staro selo u Lici 31
Ljubovo, mjesto i gora u Lici 18, 26, 27
Ljubuški, mjesto i grad u Hercegovini 103, 114, 245
Ljupča vas, staro selo kod Otočca 94
Ljupčići, staro selo kod Kosinja 62, 63
Ljutača, selo kod Smiljana 205
Ljutica, staro selo kod Otočca 94

M

Madžari, selo kod Petrinje, ličko naselje 268
Magarice, selo kod Perušića 195
Maholci, staro selo kod Kosinja u Bužanima 65, 66, 68
Makarska krajina 172, 258
Mala vas, staro selo u Bočiću 60–62, 64, 65, 67

Malo Polje, selo kod Perušića 69, 73, 196, 259, 292
Malo selo, kod Mušaluka 20, 291
Marića varoš, selo kod Široke Kule 189
Marina glavica, brdo kod Perušića 18, 26, 69
Marinci, staro selo u Bužanima 50, 59, 62–65
Maševac, polje u Viševici 162, 238, 239
Mazalci, staro selo u Bužanima 68, 69
Mazin, selo kod Bruvna u Lici 226, 228–229, 262
Medak, mjesto i grad u Lici 6, 131, 133, 134, 137, 262
Medvide, selo kod Zemunika 162, 204
Medudražje, selo kod Bihaća 233, 234, 260
Međupotoče, staro selo kod Švice u Gatskoj 94
Mekinjani, Mekinjar, selo, grad i pleme u Kravici 80, 81, 85, 136, 223
Melinovac, selo kod Bihaća 233
Melnice, selo kod Brloga 184, 240, 243
Mezinovac, selo kod Perušića 196, 236, 258
Mikanovci Stari i Novi sela kod Vinjkovaca 272
Mikleuška, selo kod Kutine, ličko naselje 269
Miklouš, selo kod Podr. Slatine, ličko naselje, 271
Mikulićica, staro selo kod Brinja 99
Mileusnića varoš, selo kod Široke Kule 189
Milimkovića Ugao, selo u Pazarištima 202
Milkovića varoš, selo kod Smiljana 205
Miljača, selo kod Smiljana 205
Mirčinci, staro selo u Kravici 80
Mišin potok, voda kod Raduča 33
Miskulinov Krč, selo kod Smiljana 206
Miskulinovo, selo kod Smiljana 205
Mitrovica, mjesto u Srijemu 263
Mlakva, selo kod Kosinja 67, 68, 187, 188
Modruš, mjesto i grad ispod Gvozda 50, 93, 114, 116, 117, 144, 146, 168, 169, 178, 258, 259
Modruška župa 16, 17, 94, 109, 115–117, 121
Modruški gvozd, gora iznad Modruša 110
Mogorić, mjesto i grad u Lici 35, 36, 133, 134, 175, 215, 262
Mohlići, staro selo kod Perušića u Bužanima 70–73
Moruča, rijeka u Crnoj Gori 102, 103
Morava, rijeka u Srbiji 101, 102, 104

Moravče, župa u blizini Zagrebu 121, 122
Moravice, selo kod Ogulina 169, 206, 221, 257, 259, 263
Morlakija, područje primorskih pastira 125
Moseč, gora u Dalmaciji 108, 153, 154
Mostar, mjesto i grad u Hercegovini 99, 108, 248
Mošćenica, selo kod Siska, ličko naselje 268
Mošune, selo kod Ledenica 258
Mračaj, potok kod Strmice u Odorju 78
Mrkopalj, selo kod Delnica 238–243
Mrsinj, mjesto i grad kod Korenice u Krbavi 83, 128, 197
Mrzli Dol, selo kod Senja 162, 241, 242
Muhac, mjesto u Podunavlju 125
Muharov Brijeg, selo u Pazarištima 202
Muratbeg Tardić, čehaja bosanskoga paše 107–119, 129
Muravičani, staro selo kod Kosinja u Bužanima 65
Murlakija v. Morlakija
Mušaluk, selo kod Perušića, 20, 22, 25, 26, 188, 190–191, 235, 257, 259, 260, 292
Muškovac, staro selo kod Obrovca 151, 251
Mutilić, mjesto i grad u Krbavi 80, 136, 175, 224, 259, 260, 292, 293
Mutnica, mjesto i grad u Odorju 78

N

Nadbrdo, staro selo u Lici kod Sv. Ivana 34
Nadin, mjesto u Kotarima 247, 248
Naselja:

Bunjevaca:
Barlete
Bilaj
Boričevac
Brinje
Brlog
Gospić i okolina
Kosinj
Krasno
Kuterevo
Lapac
Lič
Lovinac i okolina
Melnice
Oraovac
Otočac i okolina

Pazarišta
Perušić i okolina
Petrovo selo
Podgorje
Bibnik
Smiljan i okolina
Udbina i okolina

Ledeničana:

Bilaj
Dabar
Ledenice i okolina
Novi i okolina
Otočac i okolina
Perušić i okolina

Muslimana:

Barlete
Bilaj
Bruvno
Budak
Bunić
Gospić i okolina
Gračac
Grebenar
Korenica
Mazin
Mušaluk
Mutilić
Novi
Perušić i okolina
Pišćac
Podlapača
Raduč
Ribnik
Srb
Široka Kula
Udbina
Vrebac
Zrmanja

Ogulinaca i Modrušana:

Brinje i okolina
Otočac i okolina
Perušić i okolina
Podlapača
Udbina

Gerovaca i Brođana:

Bilaj
Brinje
Brušani
Budak
Dabar
Kaluderovac
Kosinj

Kuterevo	Kurjak
Mušaluk	Lapac
Mutilić	Mazin
Otočac i okolina	Medak
Pazarišta	Mekinjar
Podlapača	Melinovac
Udbina	Mogorić
<i>Primoraca:</i>	
Bilaj	Mutilić
Brinje i okolina	Nebljusi
Otočac i okolina	Neteka
Perušić i okolina	Omsica
Podlapača	Ondić
Udbina	Oraovac
<i>Senjana:</i>	
Brinje i okolina	Oraovac
Otočac i okolina	Osretci
Perušić i okolina	Ostrovica
Podlapača	Palanka
Udbina	Pećani
<i>Srba:</i>	
Baljevac	Perušić i okolina
Barlete	Petrovo selo
Boričevac	Pišać
Brinje i okolina	Počitelj
Brlog	Popina
Brotnja	Pribudić
Bruvno	Prljevo
Bunić	Raduč
Čojluk	Rebić
Dabar	Rešetar
Babašnica	Ribnik
Divo selo	Rudopolje
Dnopolje	Smiljan i okolina
Dobrošelo	Srb
Doljani	Srednja Gora
Doljani	Suvaja
Drenovac	Siroka Kula
Drenovac	i okolina
Drežnica	Štikada
Dugo Polje	Švračkovo selo
Glibodol	Tiškovac
Glogovo	Tolić
Gospić	Tomingaj Bruv.
Gračac	Tomingaj Grač.
Jošani	Udbina
Kaldrma	Vaganac
Kijani	Vilići
Kom	Visuć
Komić	Vrebac
Korenica i okolina	Vrelo
Kosinj i okolina	Vrhovine
Kruge	Zaklopac
Kupirovo	Zraanja
	Željava
<i>Starinaca:</i>	
	Bilaj
	Brinje i okolina
	Otočac i okolina
	Podlapača

Ribnik
Udbina
Našice, mjesto u Slavoniji 273
Nebljusi, mjesto u gornjem Pounju 91, 115, 232, 290
Nebljuška župa, područje s lijeve strane gornje Une 17, 86, 88, 91, 96–98, 197
Nebojan, selo kod Gore 268
Nedomišalj, staro selo u Bužanima 57, 58
Neretva, rijeka 6, 101
Neteka, selo kod Srba 107, 231
Nevarići, staro selo u Bužanima 70, 73
Nin, mjesto i grad u zadarskom primorju 246
Ninska župa 16, 47, 74
Novak, staro selo kod Ostrvice u Lici 22–24, 41
Novak, mjesto i grad u Gornjoj Lici 36, 37, 42, 133
Novčica, potok u Lici 19, 20, 28, 29
Novi grad, mjesto i grad u Lici 28–31, 42, 128, 130, 133–135, 137, 138, 150, 190, 199, 204, 206–211, 213, 220, 226, 235, 236, 257
Novi grad, mjesto i grad u Vinodolu 125, 127, 162, 165–168, 173, 179, 201, 243, 247, 250, 257, 260
Novi grad, župa kod Drežnika 17
Novi grad, mjesto na moru ispod južnoga Velebita 163, 204
Novoselija, područje oko Petrova sela 261
Novoselija, selo u Pazarištima 59
Novo selo, staro selo u Bužanima 54–57
Novo selo, selo kod Smiljana 206
Novo selo, kod Petrinje, naselje ličko 268
Novo selo, kod Novske, ličko naselje 270
Novo selo, selo kod Bilaja 217
Novska, mjesto u Slavoniji 269, 270

NJ

Njivice, staro selo kod Brinja 99

O

Obilje, selo kod Otočca 179, 181
Obljajac, selo kod Smiljana 30, 205
Obrovac, mjesto i grad na donjoj Zrmanji 109, 112, 117, 119, 150, 151, 162, 163, 165, 214, 215, 246–254

Obrovac, mjesto i grad kod Novoga u Lici 188
Obvrh, gora kod Otočca 94
Obvršje, područje oko gore Obvrha kod Otočca 93
Očijovo, Očijovo, mjesto u Velikom Psetu u blizini Une i Unca 107
Odorje, župa 10, 77–79, 87, 103, 104, 106, 108–117, 120, 121, 129, 130, 133, 136, 140, 167, 168, 230
Ogulin, mjesto i grad u Hrvatskoj 124, 148, 168–170, 175, 179–181, 186, 201, 212, 236, 250, 259, 263
Oltare, selo kod Senja 258
Omar, selo kod Ledenica 258
Omsica, selo kod Bruvna 229
Ondić, selo kod Komića u Krkavi 81, 82, 221
Oprominje, područje oko planine Promine 6, 112, 246
Orahovica, mjesto u Slavoniji 273
Oraovac, selo kod Lapca 232, 233
Oraovac, selo kod Otočca 98, 149, 181, 183, 262
Oreškovića varoš selo kod Široke Kule 189
Orolik, selo kod Vinkovaca 263, 272
Osički Nikšići, selo kod Široke Kule u Lici 189
Osičko Novo selo, selo kod Osika u Lici 189
Osijak, mjesto u Slavoniji 274
Ozik, selo kod Široke Kule 22, 23, 257, 259, 191, 192, 292
Osretci, selo kod Srba 87, 231
Ostrogon, mjesto u Podunavlju 254
Ostrogon, Ostrvica, mjesto i grad u Lici 22–26, 42, 43, 98, 128, 130, 131, 134, 139, 218, 237
Ostrvica, Ostrvica, mjesto i grad u Bužanima 48–60, 138
Ostrvica, Ostrvica, mjesto i grad u Lapcu 90, 129, 133–135, 137
Ostrvica, Ostrvica, mjesto i grad u Pokrju 112, 115–118, 120, 124, 249
Őstarije, selo kod Brušana u Lici 204
Őstarije, selo kod Ogulina 172, 180, 258
Őstarški Stanovi, selo kod Rakovice u slunjskom kotaru 258
Őstra, selo kod Smiljana 29, 206
Őstra, selo kod Novoga 207, 209, 240, 257
Őstri Zid, selo kod Garešnice, ličko naselje 269
Oteš v. Hotes

Otočac, mjesto i grad u Gatskoj 6, 29, 93–99, 124–128, 140–145, 147, 149–150, 167, 168, 170, 178–185, 193, 198, 199, 207, 212, 214–220, 236, 237, 241–243, 257–262, 277–278, 290–293
Otok, selo kod Vinkovaca, ličko naselje 272
Ozalj, mjesto i grad na Kupi 110, 114, 115

P

Pag, otok 125, 164, 165, 260
Palančani, selo kod Čazme, ličko naselje 270
Palanka, selo kod Zrmanje 230
Papraćani, staro selo kod Novoga grada u Lici 29
Parčić, selo kod Lovinca u Lici 226
Paulinci, selo kod Orahovice u Slavoniji, ličko naselje, 273
Pavel, staro selo kod Kosinja u Bužanima 65
Pavlovac, selo i grad u Lici kod Vrepca 134, 216
Pazarište Donje, Gornje, selo u perusičkom kotaru 6, 7, 57, 58, 64, 76, 132, 146, 199–203, 209, 210, 239, 241–245, 257, 258, 266, 292, 293
Pečuh, mjesto u Madžarskoj 263
Pećani, selo kod Bunića u Krbavi 82, 219
Perjasica, selo kod Vojnića 127, 264
Petrinić-polje, polje kod Dabra u Gatskoj 94, 95, 174, 175, 235, 236
Petrovačko polje u Vel. Psetu 99, 140, 230, 291
Petrovo polje, polje u Pokrčju 153
Petrovo selo, selo pod Plješevicom 231–233, 244, 245, 262, 293
Perušić Lički, mjesto i grad kod Široke Kule 6, 7, 18, 26, 112, 124, 128, 130–139, 151, 167, 192–197, 226, 234, 236, 244, 257, 259–261, 266, 291–293
Perušić Bužanski, Perušić Stari, grad kod Bužanskih Vrhovina 68–73, 180, 182
Perušić, selo u Kotarima 164, 251
Pišać i Pisać, selo kod Udbine 81, 134, 136, 175, 224, 237, 292, 293
Piva, rijeka u Crnoj Gori 101–104, 118, 246, 249, 250, 260, 264, 291
Pivka, planina u Istri 108, 110, 115, 121
Plana, selo u Pazarištimu 203
Plasi, Plaški, mjesto i grad u Gvozdu 18, 93, 146, 149, 168, 172, 198, 222, 224, 250

Pliva, rijeka i župa oko nje u Bosni 16, 100, 103, 107
Ploča, selo i grad u Krbavi 36, 175, 215, 226, 262
Pločanovac, potok kod Počitelja 32
Plješevica, planina s lijeve strane Une 12, 13, 88, 91, 108, 167, 198, 260, 262
Plužnica, polje kod Ledenica 162
Počitelj, mjesto i grad u Lici 19, 22, 32, 33, 42, 44
Počiteljica, potok kod Počitelja u Lici 28
Podbošino Selište, selo kod Perušića 195
Podborak, staro selo u Krbavi 80
Podgarić, selo kod Garešnice, ličko naselje 269
Podgorje, područje između Velebita i mora 6, 16, 18, 77, 86, 87, 124–127, 165, 166, 168, 169, 170, 200, 204, 240, 257, 258, 260
Podgrađe, dio Počitelja 32, 33
Podjeljar, selo kod Kosinja 187, 188
Podlapača i Podlapac, mjesto i grad u Krbavi 81, 134, 146, 175, 224, 234, 235, 243, 258–260, 292, 293
Podlipnik, selo kod Ledenica 258
Podmelnica, selo kod Slunja, ličko naselje 264
Podobljaj, selo kod Kosinja 66, 187
Podgajci, selo kod Županje, ličko naselje, 272
Podostrana, selo u Pazarištimu 53, 202
Podostrvica, selo u Pazarištimu 202
Podovi, selo u Pazarištimu 18, 19, 24, 26, 189
Podrinje, područje oko Drine 246, 260, 291
Podslunj, staro selo u Lici 20–22, 41, 42
Podstenjani, staro selo u Bužanima 70, 73
Podum, Pothum, selo kod Otočca 94, 149, 170, 178, 181
Podunavlje, područje pored Dunava 254, 256, 257
Pokrčje, područje pored Krke 6, 103, 112, 115, 126, 127, 170, 246
Pokuplje, područje pored Kupe 114, 121, 143, 150, 168, 175, 175, 180, 181, 183–188, 193–197, 212, 221, 225, 234, 236, 291
Polimlje, područje pored rijeke Lima 246
Poljakovac, potok u Lici 20
Poljan, staro selo kod Kosinja u Bužanima 67, 68, 187, 188
Poljana, stara župa oko Bihaća 17

- Poljanka*, selo kod Kosinja 60–62
Polje kod Gaja 189
Poljice, selo kod Otočca 98, 179
Poljice, selo u Krbavi 80, 86
Ponteretavlje, područje oko Nerete 126, 246, 291
Ponori, selo kod Otočca 82, 149, 181, 188, 262
Popina, selo kod Zrmanje 77, 136, 230
Popovača, selo u Pazarištima 59, 203
Posanje, područje oko rijeke Sane 103, 117, 291
Posedarje, mjesto kod Novoga grada u Lici 163, 164, 200, 204
Potarje, područje oko rijeke Tare u Crnoj Gori 197, 249, 260
Pothum, staro selo u Bužanima 54
Potkrčmar, selo kod Smiljana 205
Potorjan, mjesto i grad u Bužanima 48–52, 72
Pounje, područje pored Une 6, 77, 91, 99, 103, 105, 108–111, 114, 118, 130–140, 169, 170, 213, 230, 260, 264, 265
Povila, selo kod Ledenica 162, 257
Pourbasje, područje oko rijeke Vrbasa 100, 103, 117, 251, 265
Pozrmanje, područje oko rijeke Zrmanje 6, 103, 106, 108, 112, 114, 118–121, 125–127, 130, 150, 157, 169, 170, 246–252, 254, 256
Požega, mjesto i grad u Slavoniji 118
Prćno, selo kod Siska, ličko naselje 268
Predvaganac, selo kod Vaganca u Smiljanskom polju 58, 202
Prhovići, staro selo kod Ostrovice u Lici 23
Pribudić, selo kod Zrmanje 230
Prijeboj, selo kod Korenice 233, 234, 293
Prijedor, mjesto u Sani 107, 264
Prilišće, selo na Kupi 150, 251, 254
Primišlje, selo kod Vojnića 127, 264
Primorska krajina 125–127, 140–150, 152, 153, 172, 246, 247
Prizna, selo u Podgorju 240
Prkos, selo kod Tinja u okolini Biograda 163
Prljevo, selo u Zrmanji 230
Prokike, selo kod Brinja 99, 148, 174, 176, 183
Promina, planina u Pokrju 108, 118, 251–259
Prozor, mjesto i grad kod Otočca 6, 93–96, 108, 114, 124–126, 128, 134, 140–145, 170, 178–179, 181, 199, 237, 243, 258, 290–293
Prozor, mjesto i grad u Bosni 103, 245, 249
Prozor, Prozorac, grad kod Korenice 83, 181, 182, 197
Prvani, selo kod Perušića, 72, 194, 236
Pset Mali, župa s lijeve strane srednje Une 16, 17, 122
Pset Veliki, župa s desne strane srednje Une 65, 78, 88, 91, 99, 100, 103–109, 112, 113, 115, 120, 122, 169
Psići, staro selo kod Kosinja u Bužanima 60–65, 67, 68
Psićki Buci, staro selo kod Kosinja u Bužanima 60–62, 65

R

- Rab*, otok 121, 125, 164, 165, 260
Radina vas, staro selo u Lici 31
Radobilja, područje istočno od Poljica 104–106, 108
Radoslavljva vas, staro selo kod Kosinja u Bužanima 66
Radovin, selo kod Zadra 204
Raduč, selo i grad u Lici 33, 42, 131, 133, 134, 137, 214, 262
Radučica, potok kod Raduča 33
Rajevo selo, selo kod Županje u Slavoniji, ličko naselje 272
Rakići, selo kod Široke Kule 189
Rakovica, selo kod Slunja 235, 258
Rali, staro selo u Bužanima 70, 73
Rama, mjesto i grad u Bosni 249
Ramnjani, Ravnjani, polje i selo u Krbavi 84, 85, 180, 181, 292, 293
Rapajin Klanac, selo kod Brinja 178
Rastoka, selo kod Smiljana 203
Rastovac, selo kod Orahovice u Slavoniji, ličko naselje, 273
Raša, rijeka u Istri 93
Raštane, selo kod Tinja 163
Ravanjska, selo kod ušća Zrmanje 16
Ravno, malo polje blizu Liča 238
Razovača, selo kod Smiljana 205
Razvala, selo kod Jezerana 172
Ražanac, selo kod Novoga grada ispod Velebita 164, 169, 200, 204, 244
Ređeća vas, staro selo u Bočaću 60–62
Rebić, selo kod Udbine 80, 221, 293
Repci, staro selo kod Ostrovice u Lici 23
Resani, staro selo kod Ostrovice u Lici 23
Rešetar, selo kod Petrova sela 233, 234, 293

Ribnik, mjesto i grad u Lici 30–32, 36, 47, 111, 112, 131–135, 137, 146, 150, 167, 207, 211, 212, 216, 226, 237, 243, 259, 292
Ribnik, mjesto i grad u Pokuplju 150
Ribnik, selo kod Kosinja 62, 187, 188
Ričica, selo kod Lovinca 36, 37, 77, 227
Ričica, potok kod Lovinca, v. Hotuča 18, 37, 226
Rijeka, mjesto i grad u Primorju 125, 155, 168, 274
Ripač, mjesto i grad u Pounju 140
Rizvanuša, selo kod Brušana 204, 206
Rodino selo, selo kod Virovitice, ličko naselje 271
Rmanj, mjesto i grad na Uni u Lapcu 85, 90, 130
Rosopajnik, selo uz Kupu, 150, 152, 251, 254
Rosotrun, selo kod Brloga 184
Rosulje, selo kod Smiljana 206
Rotča vas, staro selo u Bužanima 70, 73
Rudine, polje kod Pazarišta 199, 200
Rudinka, selo kod Kosinja 64, 188
Rudopolje, selo kod Brvna u Hotuči 37, 228, 229
Rudopolje, selo kod Vrhovina 182, 183
Ruja, selo kod Kosinja 62, 187, 188
Rujnica, selo kod Ostrovice u Lici 189
Ruškovac, selo kod Garešnice, ličko naselje 269

S

Sabljakovo selo, selo kod Brinja 99
Saborski, selo kod Dabra 17, 93
Samarica, selo kod Garešnice, ličko naselje 269
Samatice, staro selo kod Ostrovice u Lici 23
Samostac, staro selo kod Sinca u Gatskoj 94
Sana, rijeka 107–109, 116
Sana, župa oko rijeke Sane 100, 108, 114, 115, 120
Sanski Most, mjesto pored Sane 264
Sebidraža vas, staro selo u Lici 31
Selce, staro selo kod Švice u Gatskoj 94
Selčani, staro selo u Bužanima 57, 58
Selišće, selo kod Kosinja 64
Selišće, staro selo kod Brinja 99
Selište, selo kod Smiljana 205
Selište, selo u Dabru 175

Senj, mjesto i grad u Primorju 6, 17, 93, 98, 100, 112, 116, 117, 124–127, 140, 143–145, 148, 153–166, 168–170, 172–174, 179, 181, 184, 199, 204, 225, 238–245, 252, 255, 257–259, 283, 284, 290–293
Senjska Draga, selo kod Senja 161, 239, 243
Senjska planina, 161, 165, 239–243, 260, 292
Serdari, selo kod Široke Kule 189
Serdari, selo kod Smiljana 205
Sićevi, staro selo kod Široke Kule 19, 20, 22, 24, 42
Sidraga, stara župa jugozapadno od donje Zrmanje 47, 74, 91, 94, 98
Sinac, potok kod Otočca 94
Sinac, selo kod Otočca 93–98, 170, 176, 179–181, 236, 237, 251, 290, 292, 293
Sinj, mjesto i grad kod Splita 153, 245–256
Sisak, mjesto i grad na ušću Kupe 114, 268, 274
Sitnik, staro selo kod Dabra 95, 97
Skelbar, stari grad u Lici 134
Skočaj, selo kod Bihaća 233, 234, 238, 241, 243, 260
Skrad, mjesto i grad u Pokuplju 116, 259
Skradin, mjesto i grad u Pokričju 112, 115–119, 124, 130, 162, 246–255
Skurina, staro selo u Lici 46
Sladojevački Lug, novo selo kod Podr. Slatine, ličko naselje 271
Slatna Voda, selo kod Podr. Slatina ličko naselje, 271
Slankamen, mjesto i grad na Dunavu u Srijemu, ličko naselje 265
Slavonija, Slovenska zemlja 17, 121, 266, 267–275
Slav. Brod, jako ličko naselje 263, 274
Slunj, mjesto i grad 110, 113, 127, 168, 235, 263, 264, 266, 267
Smiljan, mjesto i grad u Lici 19, 20, 29, 54, 55, 132–134, 138, 168, 170, 190, 203–205, 207, 210, 213, 218, 222, 223, 227, 232, 239–245, 258, 260, 261
Smiljansko Brdo, selo kod Smiljana 206
Smiljansko Polje, 20, 54, 55, 205, 260, 261, 266, 292, 293
Smokrić, selo kod Lovinca 37, 227
Smokvica, selo kod Ledenica 161, 240
Smolčići, selo kod Ledenica 127, 258
Smoljanac, selo kod Slunja 258
Sokolci, staro selo u Bužanima 70–72
Sokoljani, mjesto u Vel. Psetu 107
Solin, mjesto kod Splita 153

- Sombor*, mjesto u Bačkoj 254
Split, 153
Srb, mjesto i grad 6, 89, 99, 103, 104,
 130–134, 136, 189, 231, 247, 250, 262,
 290
Srb, župa s lijeve strane gornje Une,
 17, 77–79, 86–88, 96–98, 106, 109
 112, 114, 120, 121, 167
Srebrenica, potok u Srbu 88
Sredica, potok kod Srba 87, 88
Srednja Gora, mjesto i grad u Krbavi
 37, 81, 136, 222
Srijani, Sređani, staro selo kod Kosinja
 u Bužanima 64–66
Srijem, 263, 267–275
Stajnica, selo kod Brinja 99, 148, 171,
 173, 176, 235
Stakića selo, kod Kosinja 63
Staništa, selo kod Baga 242
Stara Kršlja, selo kod Rakovice 258
Stara vas, staro selo u Bužanima 57
Starigrad, mjesto i grad kod Jurjeva
 u Podgorju 127, 140, 165, 166, 204,
 243, 244
Stari Perušićani, 289, 290
Staro selo, selo kod Otočca 149, 181
Stilini, selo kod Ledenica 258
Stinice, Stenice, selo u Podgorju 16,
 238, 243
Stjениčnjak, mjesto i grad u Pokuplju,
 114, 127
Stojanovići, naseljenici iz Klisa u Senj
 155, 156
Stojevića Draga, selo u Pazarištimu
 202
Stojkovići, naseljenici u Brinju 172
Stolac, selo kod Senja 239, 240, 243,
 244
Strana, selo kod Osika u Lici 22, 191
Strelići, staro selo kod Ostrovice u Lici
 24, 42
Strmica, selo i grad u Hotući 76, 78,
 112, 249
Studenti, selo kod Perušića 66, 68, 69,
 76, 195
Subotica, mjesto u Podunavlju 244, 254
Sudaja, potok kod Brušana u Lici 170
Sunger, selo kod Mrkoplja 238–243
Sušanj, selo kod Ledenica 161
Sušanj, selo kod Kosinja 65, 187, 188
Sutpetar, staro trgoviste u Lici 20–25,
 27, 33, 42, 50, 98, 131
Suvaja, selo kod Srba 231
Sv. Ivan na gori, crkva i samostan
 franjevaca u Velebitu kod Raduča
 u Lici 33–35, 43
Sv. Jakov, selo kod Krmpota u blizini
 Ledenica 160–166, 238–243, 292
Sv. Juraj, Jurjevo, selo kod Senja 52,
 54, 112, 124, 164, 165, 168–170, 185,
 200, 204, 238, 240, 242, 244, 252,
 254, 293
Sv. Marko, crkva kod Otočca u Gat-
 skoj 93
Sv. Marko, selo kod Perušića 196, 236
Sv. Rok, selo kod Lovinca 227
Svilaja, planina zapadno od Dinare
 102, 108, 120, 246–254
Svisjeti, staro selo kod Ostrovice u
 Lici 24
Svrackovo selo, selo kod Podlapače u
 Krbavi 81, 224
Svraklin, selo u Bočiću 60–62

Š

- Salamunić*, selo kod Bunića u Krbavi
 218
Šarengrad, selo kod Iluka u Slavoniji
 274
Šaš, selo kod Kostajnice u Hrvatskoj,
 ličko naselje 268
Šaševe, selo kod Virovitice, ličko na-
 selje 271
Šćitari, Štitar, staro selo i grad kod
 Perušića u Bužanima 67, 70, 71, 133
Šćulovo selo, staro selo kod Ostrovice
 u Lici 24
Šeganovac, selo kod Korenice 82
Šibenik, mjesto i grad na moru 126,
 152, 156, 251, 255
Šice, selo u Gradišcu u Austriji 255
Šimića selo u Pazarištimu 203
Šimljana, selo kod Garešnice, ličko na-
 selje 269
Šimljanica, selo kod Garešnice, ličko-
 naselje 269
Šimljanik, selo kod Garešnice, ličko-
 naselje 269
Široki Toranj, Široka Kula, mjesto i
 grad u Lici 6, 18, 19, 24–26, 133–135,
 139, 167, 175, 188, 189, 236, 237,
 266, 292, 293
Škabrnje, selo kod Benkovca u Luci
 204
Škalić, selo kod Brinja 176
Škare, selo kod Otočca 94, 149, 170,
 181, 262
Škvadra, selo u Pazarištimu 59, 202
Španjuša, selo u Pazarištimu 202
Štikada, selo kod Gračaca 175, 227–
 229, 231, 293
Štrpcí, selo u Lapcu 88
Šumećani, selo kod Čazme, ličko nase-
 lje 270

Šumećica, selo kod Otočca 179, 181
Šušanj, Šušnjevac selo kod Baga 242
Šušnjari, selo kod Čazme, ličko naselje 271
Švica, selo kod Otočca 94, 98, 170, 176, 179, 181, 183–185, 242, 243, 259, 292, 293

T

Tara, rijeka u Crnoj Gori, 101–104, 118, 203, 249, 250, 264
Tardić Müratbeg, čehaja bosanskog paše 107, 108, 112, 115–117, 246
Tihotina vas, selo kod Kosinja u Bužanima 65
Tihovo, staro selo kod Brinja 99
Timarci, selo kod Kostajnice, ličko naselje 268
Tinj, mjesto i grad kod Zadra 163, 247
Tisovac, selo kod Otočca 184
Tiškovac, selo kod Srba 231
Tiškovac, potok kod Srba 78, 79, 112
Tolić, selo kod Udbine 81, 223, 224, 293
Tomaševića Brdo, selo kod Perušića 195
Tomingaj, selo kod Bruvna 229
Tomingaj, selo kod Gračaca 229
Tounj, selo kod Ogulina 127, 144, 168, 169, 181, 259
Tovarnik, selo kod Vinkovaca 274
Trapinka, selo kod Virovitice, ličko naselje 271
Travnik, mjesto u Bosni 245
Tribihovo, Tribihovići, staro selo kod Dabra u Gatskoj 95, 97
Tribiljani, staro selo kod Kosinja u Bužanima 62, 63
Tri vši, staro selo u Bužanima 70, 72
Trnava, selo kod Virovitice, ličko naselje 271
Trnovac, selo kod Smiljana u Lici 20, 29, 30, 204, 206, 208
Trnovac, selo kod Korenica 84, 198
Trogir, mjesto kod Splita 126, 252, 256
Trogiranin fra Andeo 152–155
Trogirska Zagora, područje istočno od Trogira 152, 153, 156
Trzanci staro selo u Bužanima 57, 58
Trzno, staro selo u Bužanima 65
Tržac, trgoviste i grad u Gornjem Ponju 106, 128
Tržić, trgoviste u Bužanima 48–53, 55, 76, 199
Tuk, selo kod Mrkoplja 239, 242
Tukljače, selo kod Brloga 184

Tupali, staro selo kod Ostrovice u Lici 23
Turan, polje, mjesto i grad u Krbavi 84, 85, 98
Turjanski, selo kod Vrhovina u Krbavi 84, 85, 140, 170, 180, 182, 198, 262
Tušilović, selo kod Karlovca 127
Tužević, selo kod Brinja 174, 176

U

Udbina, trgovište i grad u Krbavi 48, 50, 80–87, 109, 110, 113, 115, 119, 128–136, 146, 175, 180, 220–226, 232, 234, 235, 237, 240, 258–262, 265, 292, 293
Unac, rijeka, pritoka Uni 89, 99, 105, 108, 109, 112–115, 120, 197
Unac, župa, mjesto i grad oko gornje Une 78, 87–89, 91, 103–109, 112, 118, 130, 136, 169, 216, 218, 247, 249, 262
Uskoci u Senju i u Ledenicama 125–127, 129, 152–156
Uvalica, selo kod Korenica 198
Uzelčeva varoš, selo kod Široke Kule 189

V

Vagan, selo kod Lovinca 37
Vaganac, selo u Pazarištima 58, 200, 202
Vaganac, selo kod Smiljana 205
Vaganac, selo kod Petrova sela 233, 234, 262, 293
Valač, polje kod Ledenica 162
Valpovo, mjesto u Slavoniji 273
Varadinska krajina, 263, 265
Varaždinska župa, 121, 122
Vasca, staro selo kod Kosinja 65, 66
Veća, selo kod Obrovca 127, 204
Vedašić, selo kod Korenica 198
Velim, selo kod Nadina, u blizini Zadra 248
Veljun, selo kod Senja 161, 162, 165, 239
venturin, naseljenik u Senju 125–127, 143
Vestica, staro selo kod Kosinja 65
Vilići, staro selo kod Otočca u Gatskoj 94, 98, 144, 149, 167, 168, 170, 178, 182, 184, 198, 199, 220, 221, 223–225, 262, 292
Vinkovci, mjesto u Slavoniji 263, 274
Vinodol, područje kod Novoga u Primorju 16, 17, 116, 117, 126, 160, 170

- Vinjerac*, selo kod Novigrada ispod južnog Velebita 163, 164, 169, 204
Vir, selo kod Kosinja 187, 188
Visuć, mjesto i grad kod Udbine u Krbavi 80, 129, 136, 175, 222
Vivoze, selo kod Otočca 94, 181
Vlah, vlasti, stočarska, pastirska naselja 102
Vlahija, pastirska, stočarska naselja u Dinari, Svilaji, Velebitu 102
Vodoteč, selo kod Brinja 99, 148, 174, 176
Vojna Krajina, 6, 117, 140
Vojnić, mjesto u Pokuplju 264, 266
Vojnići, naseljenici Bunjevci u Liču 158, 160, 162–163, 240
Vojvoduša, selo kod Brinja 174, 178
Volarice, selo kod Jurjeva u blizini Senja 242–244
Vranik, selo i grad u Lici 37, 133, 134, 227, 228
Vratnik, selo kod Senja 93, 173, 184
Vražji vrtal, područje u Pounju pod Plješevicom 108
Vrbanja, stara župa oko rijeke istoga imena u Bosni 103, 107
Vrbas, rijeka 102–104, 264
Vrbas, stara župa oko donjega Vrbasa 100
Vrbovsko, mjesto kod Ogulina 127, 169
Vrebac, selo i grad u Lici 6, 27, 31, 35, 42, 133, 134, 139, 150, 215, 216, 262
Vrelo, polje i selo u Krbavi 83, 181, 197
Vrelo, selo kod vrela Zrmanje 87, 230
Virgin Most, mjesto u Pokuplju 264, 266
Vrgorac, mjesto kod Imotskoga 107, 245, 265
Vrhovina bužanska v. Perušić, selo i grad 70, 71, 84, 95, 112, 127–132,
Vrhovina gatska, v. Vrhovine i Stari Perušić 94, 95, 127, 132, 167, 170, 178, 182, 183, 198, 237
Vrhovina, staro selo kod Ribnika u Lici 30, 31
Vrhovine, v. Vrhovina gatska
Vrlika, mjesto i grad oko izvora Četine 245
Vrnjika, potok kod Plaškoga 146
Vukava, selo kod Široke Kule 189
Vukelici, selo kod Kosinja 65, 66, 187, 188
Vukovo, stara župa u istočnoj Slavoniji 118
Vukšić, selo kod Široke Kule 25, 26, 192, 292

Z

- Zabave*, selo u Dabru 175
Zablato, selo kod Smiljana 205
Zadar, mjesto i grad 125, 163, 204, 246–256
Zagon, mjesto i grad u Lici 36, 37
Zagon, selo između Novoga i Ledenica 162, 201, 241, 292, 293
Zagora, područje kod Trogira 6, 252
Zagorje, stara župa iza Medvednice 121, 122, 267
Zagreb, ličko naselje 274
Zagrebačka župa, stara župa oko Zagreba 121, 122
Zahumići, staro selo u Lici 41, 46, 54, 57
Zaklanova varoš, zaselak sela Mogorića 215
Zaklopac, selo kod Srba 231
Zakrje, područje za rijekom Krkom 107–109, 111, 112, 114
Zalipnik, selo kod Ledeniča 258
Zalug, staro selo kod Otočca, v. Zalužnica 94, 98
Zalužani, staro selo u Bužanima 72, 73
Zalužnica, selo kod Otočca, v. Zalug 70, 94, 98, 149, 181, 182, 262
Zamoščani, staro selo kod Brinja 95
Zamost, selo kod Kosinja 65, 187, 188
Zamrišten, selo kod Kosinja 65, 187, 188
Zapolje, selo kod Dabre 175
Zapotoče, selo kod Novoga grada u Lici 29, 41
Zavalje, selo kod Bihaća 233, 234, 293
Začićno, staro selo kod Pazarišta 20, 51, 58–60, 64, 85, 199
Zeba, staro selo i grad u Lici 35–37
Zeba, danas zaselak kod Mogorića 215
Zemunik, stara župa oko srednjega Vrbasa 107
Zemunik, mjesto i grad kod Benkovca 157, 162–165, 168–170, 237, 244, 245, 249–251, 254
Zeta, rijeka u Crnoj Gori 101, 102
Zeta, područje oko rijeke Zete 104
Zir, selo i grad u Lici 35, 37
Zrinjska, selo kod Grdjevca u Hrvatskoj, ličko naselje 270
Zrmanja, rijeka 6, 99, 102, 106, 136, 167, 232, 256, 259, 260, 262, 266, 272, 290–293

Zrmanja, područje oko rijetke istoga imena 77, 78, 106, 109, 116, 118, 122, 125, 127, 136, 152–154, 230, 237, 245
Zungorani, staro selo u Krbavi 80
Zvoča, staro selo kod Dabre 95
Zvonigrad, mjesto i grad u Odorju na gornjoj Zrmanji 78, 121, 128, 133, 134, 136

Ž

Žabica, selo kod Gospića u Lici 29, 207, 209, 257

Ždrepče, staro selo kod Ostrovice u Lici 23
Željava, selo kod Petrova sela 233, 234
Žitnik, selo kod Smiljana u Lici 54, 201
Žrnovnica, potok kod Ledenica 93
Žumberčani, naseljenici u Žumberku 131, 246
Županjhun, Županjol, selo kod Brinja 99, 148, 174, 178
Žuta Lokva, selo kod Brloga, 178, 243

KAZALO

Porodičnih i plemenskih imena i naselnih podataka

A

- Abramovići*, stari naseljenici u Otočcu 142
Agbabe, srpski naseljenici kod Otočca 149
Aleksići, srpski naseljenici kod Otočca 149
Almanići, stari rod u Brinju 147
Altanići, stari rod u Brinju 147
Andrijaševići, stari rod u Novom selu u Bužanima 55
Aniči, stari rod u Srbu 88
Antolovići, prebjези iz Klisa u Senj 155, 156
Aralice, srpski naseljenici kod Otočca 149
Atalići, stari naseljenici u Otočcu 142, 143

B

- Babići*, stari rod u bratstvu Tugomirica u plemenu Mogorovićima u Lici 31
Babići, srpski naseljenici kod Otočca 149
Baklajići, srpski naseljenici u Brlogu 147
Baldačići, stari rod u Lapcu 91
Balšići, stari rod u Balićima, selu u Bužanima 73
Banići, stari rod u plemenu Poletčićima u Sokolcima, selu u Bužanima 72, 73
Banići, stari naseljenici u Otočcu 143
Banjani, srpski naseljenici kod Otočca 149

- Banjeglavi*, srpski naseljenici u Brinju 148
Basarevići, hrvatski preseljenici od Zrmanje u Prilišće u Pokuplju 152
Bartolovići, stari naseljenici u Brinju 147
Bastajići, srpski doseljenici u Brlog 147
Batinčići, srpski doseljenici kod Otočca 149
Batrići, stari rod u Okruglima kod Dabre 97
Berčići, stari rod u plemenu Dabranima u Dabru 97
Berislavić Petar, ban 108
Berojići, stari rod u plemenu Dabranima u Dabru 97
Bišćani, stari naseljenici u Prozoru 144
Biličići, grana u rodu Tolšića u Lici 23
Bilkovići, stari rod u Bilišinoj vasi u Krbavi 80
Bjelobabe, srpski doseljenici u Brlog 147
Blaščići, stari rod u Bukovljanim u plemenu Mogorovićima u Lici 32
Blažani, stari rod u Brinju i Brlogu, doseljen iz Blagaja 145, 147, 175
Blažiolovići, stari rod u Otočcu, doseđen do 1540 iz Senja, 141
Bobići, srp. naseljenici u Dabru 150, 175
Bobići, stari rod u Krbavi, v. Bobinci i Bobina vas 80, 85
Bobinci, stari rod u Krbavi, v. Bobići, i Bobina vas 80, 85
Bobojelići, stari rod u Kućcu, selu u Krbavi 80, 85

Bogdanići, stari rod kod Smiljana u Lici 29
Bogdanići, stari rod u Humčanima, selu u Bužanima 55
Bogdanići, stari rod u Otočcu 142, 143
Bogdosavljevići, stari rod u Gomiljanima, selu u Bužanima 66
Bokanići, stari rod u plemenu Lapčanima 91
Bolići, doseljenici iz Muškovca, sela u Zrmanji, u Prilišće 152
Bonkovići, stari rod u Bužanima 63
Bontuvići, stari rod u Trzanima, selu u Bužanima 58
Boričevići, stari rod u Lapcu 91, 137
Borna, knez Gačana 15
Borojići, stari rod u hiži Bukovljana u plemenu Mogorovićima kod Ribnika u Lici 32
Bosnići, stari rod u Lagodušićima 23
Božanići, srpski naseljenici kod Brinja 148
Božići, doseljenici iz Muškovca, sela u Zrmanji, u Prilišće, selo u Pokuplju 152
Božići, srpski naseljenici kod Otočca 149
Božilovići, stari rod u Lapcu 91
Brajčići, stari rod u hiži Bukovljana u plemenu Mogorovićima u Lici 32
Brajčići, stari rod u Brinju 147
Brajenkovići, stari rod u plemenu Dabranima 97
Brajkovići, stari rod u Maholcima, selu u Bužanima 68
Braničevići, stari rod u Mohlićima u plemenu Stupićima u Bužanima 71
Branivojevići, stari rod u plemenu Stupićima u Bužanima 73
Brankovići, srpski naseljenici u Brlogu 147
Brdnarići, stari rod u Otočcu 144
Brekići, srpski naseljenici kod Otočca 149
Brujanovići, stari rod u plemenu Kršelćima u Bužanima 55
Brutinići, stari rod u Čelopećima u plemenu Poletčića u Bužanima 72
Bubanići, stari rod u Lapcu 92
Budići, stari rod u hiži Bukovljana u plemenu Mogorovićima 32
Budišići, stari rod u hiži Vrhovaca u plemenu Mogorovićima 31
Budisavljevići, stari rod u Vasci, selu u Bužanima 66
Budisavljevići, srpski naseljenici u Brlogu 147

Bukovci, Bukovljani, hiža Mogorovića u selu Bukovu kod Počitelja u Lici 31, 32
Bunčići, doseljenici iz Muškovca u Zrmanji u Prilišće 152
Butkovići, stari rod u Ledenicama kod Senja 127

C

Crnojevići, srpski naseljenici u Brlogu 147
Crnojevići, stari rod u Otočcu 148
Culići, stari rod u Humčanima u plemenu Kršelćima u Bužanima 55
Culići, stari rod u Vasci u plemenu Lapčanima u Bužanima 66
Cvitanovići, naseljenici iz Senja u Otočcu 143
Cvitanovići, stari naseljenici u Brinju 147
Cvitanovići, stari rod u Lapcu 92
Cvitistići, stari rod kod Grebenara u Lici 23
Cvitkovići, stari rod u Otočcu 144
Cvitkovići, stari rod u Lapcu 92
Cvitnići, Cvjetnići, stari rod u Vel. Psetu kod gornje Une 107, 114

Č

Čalići, doseljenici iz Muškovca, sela u Zrmanji, u Prilišće 151
Čarlići, stari rod u Podslunjju u Lici 22
Čečkovići, stari rod u Trzancima, selu u Bužanima 58
Čemerići, stari rod u Otočcu 142
Čibudinići, stari rod u Lapcu 91
Čipčići, stari rod u Novom gradu u Lici 29
Čisljici, stari rod u Tribihovićima kod Dabra u Gatskoj 97
Čubrile, srpski naseljenici kod Otočca 149, 150
Čučići, stari rod u Lapcu 92
Čulići, stari rod u Lapcu 91
Čulinovići, rod u Ledenicama 127
Čurići, stari rod u Otočcu 143

Ć

Čurčići, srpski naseljenici Uzorčani kod Otočca 149

D

Dabar, pleme u polju istoga imena 97
Dabovići, srpski naseljenici u Brlogu 147
Darojići, stari rod u plemenu Stupičima u Mohlićima, selu u Bužanima 71
Dasovići, stari rod u Otočcu 144, 145
Desislavići, i Disislavići, grana u plemenu Mogorovićima 20, 21, 24, 25, 41–46, 98
Despoti, stari rod u Otočcu 142, 143
Desići, stari rod u Brinju 96
Dijaniševići, stari rod u Srbu 88
Diklići, srpski naseljenici Uzorčani kod Otočca 149
Disinići, stari rod u Humčanima, selu u Bužanima 55
Divjaci, srpski naseljenici Uzorčani kod Otočca 149
Dlčići, stari rod u plemenu Poletčićima u selima Tri vsi i u Čelepecima u župi Bužanima 72
Dminavići, stari rod u Gatskoj 96
Dobrčinovci, stari rod kod Brinja 96
Dobrečići, stari rod u Vasci u plemenu Lapčanima u Bužanima 66
Dobrići, stari rod u plemenu Mekinjana u Krbavi 80
Dobrojevići, naseljenici iz Muškovca, sela u Zrmanji, u Prilišće 152
Dokmanovići i Dokmanići, stari rod u Jelšanima, selu u Krbavi 80, 86
Domžanići, stari rod u Slivniku, selu u Lici 35
Dragalinići, stari rod u Humčanima, selu u Bužanima 55
Draginići, rod u Ledenicama 127
Drakule, srpski naseljenici u Brlogu 147
Draškovići, stari rod u Zažićnu, selu u Bužanima 58–60
Draženići, stari rod u Dugopoljcima, selu u Bužanima 56
Draženovići, stari rod u Brinju 176, 177
Dražići, stari rod u Dugopoljcima u Bužanima 56
Dražilovići, stari rod u Otočcu 142
Drežničanin, stari naseljenik u Otočcu 142
Drobilići, stari rod u Slivniku selu u Lici 35
Dubovčanin stari naseljenik u Otočcu 142
Dubravčići, stari naseljenici u Otočcu 144

Dudići, stari rod plemena Poletčića u Staroj vasi u Bužanima 56, 57 72
Dujmovići, stari rod u Gvoznici, selu u Bužanima 58
Dujmovići, stari rod u Otočcu 144
Dunajevići, stari rod u Muravičanima, selu u Bužanima 65
Dumići, doseljenici iz Muškovca, sela u Zrmanji, u Prilišće 152

Đ

Duričići, stari rod u Dugopoljcima, selu u Bužanima 56
Durići, srpski naseljenici u Brinju 148
Durišići, doseljenici iz Muškovca, sela u Zrmanji, u Prilišće 152

F

Fabijanići, stari rod u Lapcu 92
Filčići, stari rod plemena Poletčića u Čelepecima i Sokolcima, selima u Bužanima 72
Francići, stari rod plemena Stupića u Mohlićima, selu u Bužanima 71
Francići, stari rod u Otočcu 142, 143
Franulići, stari rod u Humčanima, selu u Bužanima 55
Frickovići, rod u plemenu Bobincima u Krbavi 80
Friderikovići, stari rod u Gatskoj 96
Furlani, stari rod u Otočcu 144

G

Galicići, stari rod u hiži Bukovljana u plemenu Mogorovića u Lici 52
Galovići, srpski naseljenici u Brinju 148
Glavčići, stari rod u Lapcu 92
Glavinići, stari rod u Dupčanima, selu u Bužanima 54
Gojmerčići, stari naseljenici u Otočcu 143
Gostovići, srpski naseljenici u Brinju 148
Grabusi, stari rod u Krbavi 83
Gračani, stari rod u Otočcu 145
Grdakovići, stari rod u Otočcu 143
Grdojevići, stari rod u plemenu Stupićima u Rotčoj vasi, selu u Bužanima 73
Grdošići, stari rod u Otočcu 143
Grgati, doseljenici iz Klisa u Senj 153

Grgotići, stari rod u Balićima, selu u Bužanima 73
Grgurići, stari rod u Lapcu 91
Grgurićevići, stari rod u Dugopoljcima, selu u Bužanima 56
Gričanin, rod u Brlogu 145
Grijaci, srpski naseljenici kod Otočca 149
Grubići, stari rod u Kozjanu, selu u Krbavi 84
Grubišići, stari rod u Otočcu 143
Grubori, srpski naseljenici u Brlogu 147
Gunešići, stari rod u Čehovićima, selu u Lici 30
Gustačići, stari rod u Zažićnju, selu u Bužanima 55
Gustačići, stari rod u Muravičanima, selu u Bužanima 59
Gušići, pleme 5, 19, 27, 40–45, 67, 68, 74–92, 96, 98, 146, 251
Guteše, srpski naseljenici kod Otočca 149

H

Hajduci, srpski naseljenici u Brinju 148
Haljići, stari rod plemena Poletčića u Čelopecima selu u Bužanima 72
Henčići, stari rod u Mirčevcima, selu u Krbavi 80
Hencići, stari rod u Srbu 88
Herendići, stari rod u Mazalcima, selu u Bužanima 69
Hinići, srpski naseljenici kod Otočca 149
Holjevci, stari rod u Gatskoj 148, 220, 224, 264
Homolje, stari rod u Otočcu 143
Hrančići, stari rod u plemenu Lagodušićima u Lici 23
Hrančići, stari rod u plemenu Stupičima u Mohlićima, selu u Bužanima 71
Hrelječevići, stari rod u plemenu Lapčanima u Gomiljanima, selu u Bužanima 66, 68
Hrelječevići, rod u plemenu Mogorovićima u grani Petričevića 31, 33
Hrhari, rod u Ledenicama 127
Hromčići, stari rod u Slivniku, selu u Lici 35
Hrsi, stari rod u Banjem Dvoru, selu u Bužanima 68
Hrvatini, stari rod u Lapcu 91
Hrvatinčići, rod u plemenu Mogorovićima u Lici 35

Hvaokovići, stari rod u Lapcu 91
Hvarići, grana roda Tolšića u Lici kod Grebenara 23

I

Imbriše, posjednici muslimani u Grembaru 139
Ivančevići, srpski naseljenici kod Otočca 149
Ivanisjevići, stari rod u Lapcu 92
Ivelići, rod plemena Stupiča u Mohlićima, selu u Bužanima 71
Ivići, rod u Ledenicama 127
Ivkovići, srpski naseljenici kod Otočca 149

J

Jadrejići, rod u plemenu Poletčićima u Čelopecima, selu u Bužanima 72
Jakoblići, rod u plemenu Mekinjanima u Krbavi 80
Jakovci, rod u Brinju 148
Jakovčići, rod u plemenu Stupičima u Dupčanima, selu u Bužanima 54, 55
Jakovčići, rod uplemenu Stupičima u Rotčoj vasi, selu u Bužanima 73
Jakovljići, stari rod u Slivniku, selu u Lici 35
Jakšići, stari rod u Otočcu 144
Janjatovići, srpski naseljenici u Brlogu 147
Jarebići, stari rod plemena Stupiča u Zalužanima, selu u Bužanima 73
Jandrijevići, stari rod u Novom selu u Bužanima 55
Jankovići, stari rod u Brinju 147
Jarići, stari rod u plemenu Dabrana u Gatskoj 97
Jarići, stari rod u plemenu Lapčanima u Vasci, selu u Bužanima 66
Jerkovići, srpski naseljenici kod Otočca, 149
Juračići, stari rod u Hotučini, selu u Krbavi 80
Juranići, stari rod u hiži Medak u plemenu Mogorovićima 32
Jurčići, stari rod u Ledenicama 258
Jureljići, stari rod u Balićima, selu u Bužanima 73
Juričići, porodica u bratstvu Petričevića u plemenu Mogorovićima u Lici 31
Juričići, stari rod u Marincima, selu u Bužanima 69

Juričići, stari rod u Trzanimu, selu u Bužanima 58
Jurinčići, stari rod u Pothumu, selu u Bužanima 54, 56
Jurislavići, hiža u plemenu Mogorovićima u Lici 37
Jurišić Nikola, kapetan 113
Jurjevići, Jureševci, stari rod u Nekorićima kod Ostrovice u Lici 23
Jurjevići, stari rod u Otočcu 143
Jurkovići, grana u rodu Tolšića u Lici 23
Jurkovići, rod u hiži Bukovljana u plemenu Mogorovićima u Lici 32

K

Kacitići, rod u plemenu Kolunića u Bužanima 65
Kačanići, naseljenici iz Muškovca, sela u Zrmanji, u Prilišće 152
Kačići, stari rod u Čehovićima, selu kod Novoga grada u Lici 30
Kačići, pleme u Krajini i u Pozrmanju 34, 74, 86
Kajčići, stari rod u Slivniku, selu u Lici 35
Kalešići, srpski naseljenici kod Otočca 149
Karalj, stari rod u Otočcu 142
Karani, bunjevački naseljenici u Liču iz skupine Gvozdena Sladovića 240
Karleuše, srpski naseljenici u Brlogu 147
Karlići, stari rod u Slivniku, selu u Lici 35
Karlovići, stari rod u Srijanima, selu u Bužanima 64, 65
Karlovići, stari rod u Balicima, selu u Bužanima 73
Karlovići, stari rod u Lapcu 91
Karsunovići, rod u Brinju 147
Karumi, stari rod u Slivniku, selu u Lici 35
Kastavci rod u Otočcu 142, 143
Kegleviči pleme u Gornjem Pounju 107
Kemenići, stari rod u Lapcu 92
Kenlići, stari rod u Lapcu 91
Kladušanin, stari naseljenik u Brinju 147
Klinčići, stari rod u plemenu Lapčanima u Bužanima 66
Kliske, srpski naseljenici u Dabru 150
Klokočići, stari rod u Gatskoj 96
Klokočić Damjan, posjednik u Ostrovici, mjestu u Lici 112

Kneževići, srpski naseljenici u Brlogu 147, 219
Kneževići, srpski naseljenici kod Otočca 148
Kobasić Ivan, vlastelin u Pounju 115
Kohmanovići, stari rod u Otočcu 143
Kojočini, srpski naseljenici u Brinjskom polju 148
Kolakovići, stari rod u Otočcu 143, 145
Kolani, doseljenici iz Muškovca, sela u Zrmanji, u Prilišće 152
Kolečići, stari rod u Muravičanima, selu u Bužanima 65
Kolumići, pleme u Vel. Psetu i u Bužanima 65, 97
Komanići, stari rod u Čehovićima, selu u Lici 30
Kosići, stari rod u Lagodušićima 23
Kosići, stari naseljenici u Otočcu 143
Kosići, srpski naseljenici Uzorčani kod Otočca 149
Kosinjski, stari rod u Kosinju, selu u Bužanima 61, 62, 71
Kosovci, srpski naseljenici u Brinjskom polju 148
Kostelac, stari rod u Otočcu 144
Košavčići, stari rod u Glagolićima, selu u Bužanima 69
Kotromanići, pleme u Bosni 34
Kovačići, stari rod u Novom selu u Bužanima 55, 56
Kozlice, Kožličići, muslimanski rod u Lici 26, 139
Krajačići, stari rod u Otočcu 142, 143
Kraljići, stari rod u Muravičanima, selu u Bužanima 65
Kraljići, stari rod u plemenu Lapčanima u Vasci, selu u Bužanima 66
Kraljići, stari rod u Marincima, selu u Bužanima 68
Kramarići, stari rod u Marincima, selu u Bužanima 63
Krbavčići, stari rod u Marincima, selu u Bužanima 63
Krčelići, stari rod u Lapcu 91
Kresovići, stari rod u Mazalcima, selu u Bužanima 69
Kresovići, srpski naseljenici Uzorčani kod Otočca 149
Krišići, stari rod u Marincima selu u Bužanima 63
Križanići, stari rod u Nebljusima 92
Križići, stari rod u plemenu Dabranima 97
Kršelci, pleme u Bužanima 52-76, 87, 91, 251
Kružići, stari rod u Nebljusima 92, 124

Krznarići, stari rod u plemenu Lapčanima u Vasci, selu u Bužanima 66
Krznarići, stari naseljenici u Otočcu 143
Kučinići, stari rod u Brinju 147
Kućani, stari rod plemena Stupića u Zalužanima, selu u Bužanima 73
Kujići, naseljenici iz Muškovca, selu u Žrmanji, u Prilišću 152
Kukići, srpski naseljenici kod Otočca 149
Kukljići, stari rod u plemenu Mogorovićima u Lici 33, 45, 46
Kupnovići, naseljenici iz Muškovca, selu u Žrmanji u Prilišću 152

L

Labanovići, naseljenici iz Muškovca, selu u Žrmanji, u Pribišću 152
Lackovići, stari rod kod Brinja 96
Lagodušići, staro pleme u Lici 21, 23, 25, 67
Lalići, srpski naseljenici u Brlogu 147, 199
Lapačko pleme, Lapčani 34, 52, 66, 73–76, 88–92, 251
Lapići, stari rod u Lapcu 91
Lasići, stari rod u Otočcu 143
Lasničići, stari rod u Gatskoj 93, 94
Laskarini, stari naseljenici u Otočcu 144, 145
Lavrne, srpski naseljenici u Brlogu 147, 149
Lemajići, srpski naseljenici Uzorčani kod Otočca 149
Lepečići, stari rod »kmeće dijeti« u Gribima, selu u Bužanima 67
Lipčinovići, stari rod kod Brinja 97
Lipkovići, stari rod u Gvoznicu, selu u Bužanima 58
Lisica, stari rod u Otočcu 144
Litnići, stari rod plemena Stupića u Mohlićima, selu u Bužanima 71
Livaci, stari rod u Lapcu 91
Livakovići, preseljenici iz Klisa u Senj 155
Lolići, srpski naseljenici Uzorčani kod Otočca 149
Lončari, srpski naseljenici u Brinjskom polju 148
Lončarići, stari rod u Rotčoj vasi, selu u Bužanima 73
Lovinčići, stari rod u Lici 36
Lovnikovići, stari rod u Otočcu 142
Lovrakovići, stari rod u Brinju 147

Lovrenčići, stari rod u Čehovićima, selu u Lici 30
Luckovići, stari rod u Otočcu 142, 143
Lučići, stari rod u Lapcu 91
Lučkovići, stari rod plemena Stupića u Vasci, selu u Bužanima 66
Ludovikovići, stari rod kod Brinja u Gatskoj 96
Lukinići, srpski naseljenici Uzorčani kod Otočca 149
Lukšići, stari rod u Kasezima 20
Lutčići, stari rod u Krbavi 86
Lužajići, srpski naseljenici Uzorčani kod Otočca 149, 150

LJ

Ljubobratovići, srpski naseljenici u Brlogu 147
Ljubotine, srpski naseljenici u Brlogu 147
Ljuštine, srpski naseljenici u Dabru 150
Ljutići, stari rod u Kasezima 20

M

Majerići, stari rod plemena Stupića u Mohlićima, selu u Bužanima 71
Makarunići, stari rod u Dugopoljcima, selu u Bužanima 56
Makleniči, stari rod u Banjdvoru, selu u Bužanima 68
Malešići, stari rod u Slivniku, selu u Lici 35
Malići, stari rod plemena Mogorovića 22, 45, 53
Maljkovići, srpski naseljenici u Brinjskom polju 148, 215
Mandići, srpski naseljenici Uzorčani kod Otočca 149
Mankovići, stari rod u Bočaću 61
Maričići, srpski naseljenici u Brinjskom polju 148, 199
Marijanji, srpski naseljenici Uzorčani kod Otočca 149
Marinčići, stari rod u Otočcu 142, 143
Marinići, stari rod u Krbavi 80
Markovići, stari rod plemena Stupića u Kosinju, selu u Bužanima 61
Markovići, stari rod plemena Stupića u Mohlićima, selu u Bužanima 71
Markovići, stari rod u Nebljusima 92
Markovići, stari rod u Prozoru, selu u Gatskoj 144
Markovići, stari rod u Otočcu 144

- Marojići*, rod plemena Poletčića u Če-
 lopecima, selu u Bužanima 72
Maršići, rod plemena Lagodušića u
 Lici 23
Mašići, srpski naseljenici Uzorčani u
 Otočcu 149
Martinčići, stari rod u Brinju 147
Martinići, stari rod u Slivniku, selu u
 Lici 35
Martinuševići, stari rod plemena Stu-
 pića u Rotčoj vasi u Bužanima 73
Matašići, stari rod u Otočcu 143
Matejići, stari rod u Dugopoljcima,
 selu u Bužanima 56
Matičići, stari rod u Trzanima, selu u
 Bužanima 58
Matići, srpski naseljenici Uzorčani kod
 Otočca 149
Matijačići, stari rod u Marincima, selu
 u Bužanima 63
Matijaševići, stari rod u Srbu 88
Matijevići, naseljenici iz Klisa u Se-
 nju 155, 156
Mavrovići, stari rod u Humčanima, selu
 u Bužanima 55
Mečari, stari rod u Lapcu 91
Mečarići, stari rod u Nevarićima, selu
 u Bužanima 73
Medak, hiža plemena Mogorovića u
 Lici 32
Medanići, stari rod u Dugopoljcima,
 selu u Bužanima 56
Mekinjani, staro pleme u Mekinjanima,
 današnjem Mekinjaru, selu u Krbavi
 80, 85
Mesići, stari rod u Brinju 147
Mesodići, stari rod u Okruglima, selu
 kod Dabre 97
Mihalići, stari rod u hiži Petričevića
 plemena Mogorovića 31
Mihalići, stari rod u hiži Bukovljana
 plemena Mogorovića 32
Mihalići, stari rod u Maholcima, selu
 u Bužanima 68
Mihokovići, stari rod u Otočcu 144
Mihovilovići, srpski naseljenici Uzor-
 čani kod Otočca 149
Mikići, srpski naseljenici Uzorčani kod
 Otočca 149, 199
Mikulići, rod plemena Stupića u Zalu-
 žanima, selu u Bužanima 73
Milakovići, srpski naseljenici Uzorčani
 kod Otočca 149
Milašići, stari rod u Bilišinoj vasi u
 Krbavi 80
Milčići, stari rod u Dugopoljcima, selu
 u Bužanima 56
Milčići, stari rod u Brinju 147
Milčići, stari rod u Nebljusima 92
Milečići, stari rod hiže Bukovljana ple-
 mena Mogorovića 32
Mileusnići, srpski naseljenici u Brlogu
 147, 189
Milinčevići, srpski naseljenici u Brlogu
 147
Milinovići, naseljenici iz Muškovca,
 sela u Žrmanji, u Prilišće 152
Miloševići, srpski naseljenici u Brinj-
 skom polju 148
Milšići, stari rod u Maholcima, selu u
 Bužanima 68
Mirenčići, stari rod plemena Stupića u
 Zalužanima, selu u Bužanima 73
Mirkovići, srpski naseljenici Uzorčani
 kod Otočca 149
Mirojići, stari rod u Gvoznici, selu u
 Bužanima 58
Miserići, stari rod u Balićima, selu u
 Bužanima 73
Mišljenovići, stari rod u Velikom Psetu
 107
Mladenići, stari rod u Balićima, selu u
 Bužanima 73
Mogorići, rod plemena Mogorovića u
 Lici 36
Mogorovići, pleme u Lici 5, 19–48, 74,
 79, 86, 98, 99, 134, 251
Mohlići, rod plemena Stupića u Mohli-
 cima, selu u Bužanima 70–73
Mrmonjići, stari rod plemena Stupića u
 Duboviku, selu u Bužanima 65
Mudrovići, stari rod u Otočcu i u Bri-
 nju 142, 143, 147
Murtilići, stari rod u Lapcu 91
Mustafe, stari rod u Otočcu 142, 143

N

- Najčići*, stari rod u Nebljusima 92
Napre, srpski naseljenici Uzorčani kod
 Otočca 149
Narančići, srpski naseljenici Uzorčani
 kod Otočca 149, 216
Našmanici, stari rod u Lapcu 91
Našljusi, staro pleme s lijeve strane
 gornje Une 91, 92, 97, 98, 290
Nećaci, srpski naseljenici u Brlogu 147,
 199
Nekorići, stari rod kod Ostrovice u Lici
 23, 41
Nelipići, pleme u Pokrčju 78, 86, 251
Nelkovići, rod hiže Vrhovljana ple-
 mena Mogorovića u Lici 31
Nemanići, stari rod u Otočcu 149

Netrmići, stari rod u Balićima, selu u Bužanima 73
Nigovanovići, rod među jeseničkim naseljenicima 164
Nikšići, stari rod u Otočcu 143
Nikšići, srpski naseljenici u Brlogu 147
Nizići, stari rod u Balićima, selu u Bužanima 73
Nogalići, stari rod u Hotuvanima, selu kod Ostrovice u Lici 23
Novatići, stari rod u Otočcu 143
Novatići, stari rod u Brinju 148
Novakovići, rod u plemenu Mogorovićima u Lici 21, 98, 99
Novogradac, stari rod u Otočcu 142

O

Obradovići, stari rod u Otočcu 142, 144
Obrakovići, stari rod u Glagolićima, selu u Bužanima 69
Obrošići, stari rod u Gvoznici, selu u Bužanima 58
Ogulinci, stari doseljenici u Otočac 143
Orškovići, Oreškovići, stari rod u Otočcu 143, 144
Orlići, srpski naseljenici u Brinjskom polju 148, 199, 214
Orlovići, srpski naseljenici u Brinjskom polju 148
Oršići, stari rod u Otočcu 142, 143
Oslakovići, stari rod u Otočcu 142
Ostojići, Ostovići, stari rod u Otočcu 143
Otočani stanovnici Otočca i okoline 140–145, 167–185, 193–196, 199, 214–221, 236, 237, 277–278, 290–293

P

Paladinići, rod u hiži Ždralića plemena Mogorovića u Lici 32
Palušići, rod u Zapotocju, selu kod Novoga grada u Lici 29
Papračani, rod kod Novoga grada u Lici 29
Parinčići, stari rod u Zungoranima, strom selu u Krbavi 80
Pasjakovići, naseljenici iz Jesenica u Sv. Juraj 164
Paskaši, srpski naseljenici Uzorčani kod Otočca 149
Pavičići, stari rod u Maholcima, selu u Bužanima 68
Pavičići, naseljenici iz Muškovca, selu u Zrmanji, u Prilišće 152

Pavičići, srpski naseljenici Uzorčani kod Otočca 149, 216
Pavlakovići, rod u Humčanima, selu u Bužanima 55
Pavleniči, i Pevleniči, stari rod u Dugopoljčima, selu u Bužanima 56
Pavlovići, stari rod u Balićima, selu u Bužanima 73
Pećorići i Pećarići, stari rod u Otočcu 142, 143
Pednići, stari rod u Marincima, selu u Bužanima 63
Perčići, stari rod u Gatskoj 36
Perići, stari rod u Gatskoj 96
Perkunići, stari rod u Podborku, selu u Krbavi 80
Perojčići, stari rod plemena Poletčića u Čeopećima, selu u Bužanima 72
Petričevići, rod plemena Mogorovića u Lici 27, 30, 33, 34, 45, 46, 77
Petričići, stari rod u Marincima, selu u Bužanima 63
Petričići, stari rod u Gvoznici, selu u Bužanima 58
Petrinići, stari rod u Banjem Dvoru, selu u Bužanima 68
Perušići, stari rod u Velikom Psetu 95
Pilicarići, stari rod plemena Poletčića u Čeopećima, selu u Bužanima 72
Piplići, rod u hiži Tugomerića plemena Mogorovića u Lici 31
Piščići, stari rod u Novom selu u Bužanima 55
Plančići, stari rod u Otočcu 142
Platiše, srpski naseljenici u Brinjskom polju 14, 215
Plavčići, stari rod u Brinju 147
Plavšići, stari rod u plemenu Lagodušićima 23
Pliskovići, stari rod u Slivniku, selu u Lici 35
Poletčići, pleme u Bužanima i u Požrmanju 52, 72–76, 87, 91, 251
Popovići, srpski naseljenici Uzorčani kod Otočca 149
Posedarski, posjednici u Posedarju 105, 119, 164
Potknežinići, rod plemena Mogorovića u Lici 45
Potkolnjaci, Potkonjaci, srpski naseljenici Uzorčani u Otočcu 149, 213
Poturica, stari rod u Otočcu 143
Poznići, srpski naseljenici Uzorčani u Otočcu 149
Predovići, srpski naseljenici Uzorčani u Otočcu 149
Prašići, stari rod u Marincima, selu u Bužanima 63

Prašići, stari rod u Maholcima, selu u Bužanima 68
Preradovići, stari rod u Otočcu 143
Prhovčići, stari rod u Kasezima, selu u Lici 20
Prhonići, stari rod u Novom selu u Bužanima 55
Prhovići, stari rod kod Ostrovice u Lici 23
Pribislavići, rod u hiži Vrhovljanima plemena Mogorovića u Lici 31, 46
Pribislavići, stari rod u Rotčaj vasi, selu u Bužanima 73
Pribošići, stari rod u Humčanima, selu u Bužanima 55
Pribošići, stari rod u Marincima, selu u Bužanima 63
Price, srpski naseljenici u Brlogu 147, 199, 217
Prigmizi, srpski naseljenici Uzorčani kod Otočca 149
Primorci, naseljenici u Lici 288–289
Pripčići, stari rod u Dugopoljcima, selu u Bužanima 56
Protulipci, srpski naseljenici u Brinjskom polju 148
Puhale, srpski naseljenici u Brlogu 147
Puhari, srpski naseljenici Uzorčani kod Otočca 149
Pupavci, Pupovci, srpski naseljenici Uzorčani kod Otočca 149

R

Račečevići, stari rod u Lapcu 91
Raćići, stari rod u Čehovićima, selu kod Novoga grada u Lici 30
Raćići, stari rod u Tribihovićima kod Dabre u Gatskoj 97
Raćići, rod u hiži Ždralićima plemena Mogorovića u Lici 32
Raćići, stari rod u Hlapovu, selu u Bužanima 58
Radanovići, naseljenici iz Muškovca, sela u Zrmanji, u Prilišću 152
Radašinići, stari rod u Marincima, selu u Bužanima 63
Radići, stari rod plemena Stupića u Rotčoj vasi u Bužanima 73
Radići, stari rod u Neblijusima 92
Radinčići, stari rod u Doljanima, selu u Lici 23
Radmanići, rod u plemenu Mogorovićima u Gaćelevima selu u Lici 20
Radočevići, stari rod kod Mrsinja u Kravici 83

Radovanići, stari rod plemena Neblijaha 92
Radovanići, stari rod u Glagolićima, selu u Bužanima 69
Radovčići, stari rod u Gvoznici, selu u Bužanima 69
Radovići, stari rod u Otočcu 144
Radošići, rod u plemenu Lagodušićima 23
Radušinići, rod plemena Stupića u Zalužanima, selu u Bužanima 73
Rajačići, srpski naseljenici u Brinjskom polju 148
Rajkovići, stari rod u Otočcu 143
Rakići, srpski naseljenici Uzorčani kod Otočca 149, 216
Rapajići, srpski naseljenici u Brinjskom polju 148, 219
Ratkovići, stari rod plemena Lagodusica 23
Ratkovići, stari rod u Marincima, selu u Bužanima 63
Ratkovići, stari rod u Lapcu 91
Razumenići, stari rod u Dugopoljcima, selu u Bužanima 57
Ribničani, hiža plemena Mogorovića u Lici 31, 32, 45, 46
Roginći, stari rod u Bilišinoj vasi u Kravici 80
Roguljići, stari rod u Novom selu u Bužanima 55
Rojčići, stari rod u Marincima, selu u Bužanima 63
Rospovovići, naseljenici iz Muškovca, sela u Zrmanji, u Prilišću 152
Roškovići, stari rod u Vasci, selu u Bužanima 66
Rudarići, stari rod u Brinju 147
Rukavine, naseljenici iz Jesenica u Svetom Jurju 163, 164, 193–196, 200–204, 209, 210, 211, 234, 244, 281
Rupčići, preseljenici iz Klisa u Senj 155, 156, 172, 283
Rušemići, stari rod u Prozoru 144
Ružići, srpski naseljenici Uzorčani kod Otočca 149

S

Sabljaci, stari rod u Brinju 147, 148
Salničići, stari rod u Balićima, selu u Bužanima 73
Satničići, stari rod u Gvoznici, selu u Bužanima 58
Savići, srpski naseljenici Uzorčani kod Otočca 149

- Sekizi*, srpski naseljenici Uzorčani kod Otočca 149
Sekulići, doseljenici u Senj 259, 284
 Otočca 149
Seldanići, stari rod u Gatskoj 96
Sertići, stari rod kod Brinja 148, 175–178, 180, 220, 225, 276
Sestrice, naseljenici iz Muškovca, sela u Zrmanji, u Prilišću 152
Sikavčići, stari rod »kmeće dijeti« u Vasci, selu u Bužanima 66
Silaševoići, stari rod u plemenu Dabranima 97
Silići, stari rod u Lapcu 91
Skakavci, srpski naseljenici u Brinjskom polju 148
Skalići, stari rod u Muravičanima, selu u Bužanima 65
Skalići, stari rod u Brinju 99, 148, 174
Skendžići, srpski naseljenici Uzorčani kod Otočca 149
Skoblići, rod plemena Mogorovića u Lici 21, 46
Sladovići, naseljenici iz Zemunika u Liču 158
Slavkovići, rod plemena Mogorovića u Lici 22, 31, 44, 45, 59, 111
Slavkovići, stari rod u Brinju 96
Slavkovići, srpski naseljenici u Brlogu 147
Sletkovići, stari rod u Selčanima, selu u Bužanima 57
Slunjani, stari naseljenici u Brinju 147
Smiljanici, srpski naseljenici na Brinjskom polju 148
Smokrovčići, naseljenici iz Jesenica u Sv. Jurju 164
Smolčići, naseljenici iz Ledenica 283
Snačići, pleme u Pokrčju 74
Snirkavići, stari rod kod Dabra 97
Sojići, stari rod u Brinju 147
Sopčići, Sopkovići, stari rod hiže Petrićevića u plemenu Mogorovićima 31, 32
Spelići, stari rod u Otočcu 142
Srbljani, stari rod u Prozoru, podrijetom iz Srbije 88, 144
Srpski najstariji naseljenici u Kosinju
 186, 187
 Baste 221, 222, 223
 Bogavci
 Brujići 197, 214
 Burcari
 Cvijanovići 213, 215
 Cormarkovići
 Gledići
 Glumci 199, 214, 215
 Glumičići 197
 Grujičići
 Ivkovići 215
 Javorine 197
 Kokotovići
 Kordići
 Lastavice
 Lemići
 Lubeni
 Mileusnići 189
 Miščevići 215, 216
 Momčilovići 221, 223
 Munjasi
 Paripovići
 Pavlovići 197
 Pejaci
 Počuče 213
 Pražići 219
 Pribići 214, 219
 Radovići
 Rebac
 Šakići 216
 Škarici
 Štakići 196
 Uzelci 189, 197, 212, 216
 Varičaci
 Zobenice

U Smiljanu 203–206
 Basarići 213, 217, 218
 Bogići
 Gajići
 Katići
 Lemajići
 Pejnovići 196
 Rajčevići 213
 Uzelci 212, 216
 Vujnovići

Srpski kasniji naseljenici:
 u Korenici 197–199
 u Gospicu 211
 u Počitelju 212, 213
 u Metku 213, 214
 u Raduču 214, 215,
 u Mogoriću 215
 u Vrepcu 215, 216
 u Barletama 217
 u Ostrvici 218
 na buničkom području 218–220
 na udbinskom području 220–225
 na bruvanskom i zrmanjskom području 228–230
 na srpskom, lapačkom i potplješivičkom području 230–234
 u Ploči
 Ajdukovići 1
 Banjeglavi 9,

- Batinići 10
 Čuturilo 8
 Čalići 11
 Draganići 15
 Dukići 12
 Đukići 4
 Gajići 5
 Malinovići 6
 Orlovići 34
 Pavlice 15
 Petkovići 20
 Popovići 8
 Radakovići 2
 Radeke 14
 Vukobratovići 8
 Kljajići 14
 Štulići 15
Stančići, rod u hiži Bukovljana plemena Mogorovića u Lici 32
Staničkovići, rod u Lapcu 91
Stanići, srpski naseljenici na Brinjskom polju 148
Starčevići, naseljenici u Liču 160, 281
Starički, rod u Lapcu 91
Starkići, rod u plemenu Dabranima 97
Stipanovići, stari rod u Marincima, selu u Bužanima 63
Stipanovići, stari rod u Nebljusima 92
Stojanovići, naseljenici iz Klisa u Senju 155, 156
Stojanovići, srpski naseljenici Uzorčani kod Otočca 149
Stojavići, Stojevići, naseljenici Krmpoćani u Liču 158, 240, 281
Stojkovići, naseljenici iz Makarskoga primorja u Senju, kasnije u Jezernima 172, 259, 284
Strahajevići, naseljenici iz Muškovca, sela u Zrmanji, u Prilišću 152
Stričići, stari rod plemena Dabрана 97
Strilići, stari rod u Brlogu 145
Stupići, pleme u Bužanima i u Pozrmanju 52–76, 87, 91, 251
Subotići, stari rod u Glašiću, selu u Krbavi 80
Sučići, rod u hiži Tugomerića plemena Mogorovića 31
Sultići, stari rod u Selčanima, selu u Bužanima 57
Suričići, stari rod u Humčanima, selu u Bužanima 55
Surotvići, rod u hiži Tugomerića plemena Mogorovića u Lici 31
Suržići, stari rod u Humčanima, u Bužanima 55
Suržići, stari rod u Novom selu u Bužanima 55
- Svilari*, srpski naseljenici Uzorčani kod Otočca 149, 219
Sviljčići, stari rod u Mohlićima, selu u Bužanima 63, 71, 72
Svojčići, stari rod u Staroj vasi u Bužanima 57
Stokuće, srpski naseljenici u Brinju
- Š**
- Šabalići*, rod plemena Poletčića u Bužanima 72
Šaprtkovići, stari rod u Čehovićima, selu kod Novoga grada u Lici 30
Šćitarići, stari rod u Neblijusima 92
Šegani, srpski naseljenici Uzorčani 149, 150
Šimajevići, stari rod plemena Dabranica 97
Šimatovići, stari naseljenici u Otočcu 144
Šimičevići, stari rod u Brinju 147
Šimonovići, stari rod u Otočcu 143
Šimšići, stari rod u Bužanima 55
Šimunići, stari rod u Brinju 148
Šimunovići, naseljenici iz Muškovca, sela u Zrmanji, u Prilišću 152
Širinići, stari rod plemena Kršelaca u Bužanima 55
Škaljići, rod plemena Stupića u Bužanima 73
Škarići, rod plemena Dabranica 97
Škorici, srpski naseljenici Uzorčani kod Otočca 149, 214
Škvarići, rod plemena Stupića u Mohlićima, selu u Bužanima 72
Šojati, rod medu Bunjevcima u Liču 160, 242, 282
Špakovići, stari rod u Čehovićima, selu kod Novoga grada u Lici 30
Špilešići, stari rod u Ledenicama 127
Štifanići, stari rod u Čehovićima, selu kod Novoga grada u Lici 30
Štule, srpski naseljenici Uzorčani kod Otočca 149
Šubašići, naseljenici iz Muškovca, sela u Zrmanji, u Prilišću 152
Šubići, pleme u Bribiru i u Luci 34, 74, 78, 86, 251
Šuranovići, naseljenici iz Muškovca, sela u Zrmanji, u Prilišću 152
Šušnići, srpski naseljenici Uzorčani kod Otočca 149
Šušnjari, srpski naseljenici na Brinjskom polju 148
Šutići, stari rod u Slivniku, selu u Lici 35
Šutilovići, naseljenici iz Muškovca, sela u Zrmanji, u Prilišću 152

T

- Tadiolovići*, stari rod u Senju i Otočcu 143
Tardić Muratbeg, čehaja bosanskog paše 107, 108, 112, 115–117, 246
Tavernarići, stari rod u Marincima, selu u Bužanima 63
Tazići, rod u Čehovićima, selu kod Novoga grada u Lici 30
Teličani, hiža plemena Mogorovića u Lici 32, 46
Tesakovići, stari rod u Gatskoj 96
Tetačići, stari rod u Lici 41
Tihonići, stari rod u Maholcima, selu u Bužanima 68
Tišanine, stari rod u Otočcu 142
Tkalčići, stari rod u Balčima, selu u Bužanima 73
Tolanići, stari rod u Gribima, selu kod Kosinja u Bužanima 67
Tolimirovići, hiža plemena Mogorovića 19, 20–22, 32, 41, 43–46
Tolšići, stari rod kod Grebenara u Lici 23, 39, 41
Tomašići, stari rod u Brinju 148
Tomaškovići, stari rod u Hlapovu selu u Bužanima 58
Tomesići, rod u plemenu Mogorovića 28
Tomići, srpski naseljenici u Brlogu 147
Tomšići, rod u plemenu Zagoraca kod Vrhovine u Gatskoj 97
Tonkovići, stari rod u Otočcu 143
Trhožići, stari rod u plemenu Dabранa 97
Tugomerići, hiža plemena Mogorovića 30, 31, 46
Tugomirići, pleme u Pozrmanju 74
Tulavčići, stari rod u Lapcu 91
Tulinići, stari rod u Marincima, selu u Bužanima 63
Tumpići, stari rod u Gatskoj 97
Tvrtčići, rod plemena Lagodušića u Lici 23
Tvrtkovići, rod plemena Mogorovića u Lici 21, 22, 27, 28, 31

U

- Ugarkovići*, naseljenici u Senju i u Lici, podrijetlom od Klisa ili Makarskoga primorja 172, 259, 284
Uglješići, stari rod u Krbavi 80, 86.
Ugrini, stari rod u Brlogu 145
Umčići, rod plemena Poletčića u Čelopćima, selu u Bužanima 72

- Uskoci* u Senju i u Ledenicama 125–127, 129, 152–156
Utisemići, rod plemena Mogorovića 45
Utiseniči, stari rod u Lapcu 91
Utisinovići, stari rod u Otočcu 143
Utiliči, rod plemena Poletčića u Čelopćima, selu u Bužanima 72
Uzorci, Uzorčani, srpski naseljenici iz turske Like kod Otočca 149, 150, 182–183

V

- Varde*, srpski naseljenici Uzorčani kod Otočca 149
Varzići, dоселјеници од Klisa u Senj 155
Veseličići, rod u hiži Tugomerića plemenu Mogorovića 31
Veselkovići, rod u plemenu Stupićima u Mohlićima, selu u Bužanima 72
Veselkovići, stari rod u Neblusima 92
Vidošići, stari rod u Glagolićima, selu u Bužanima 69
Vidovići, stari rod u Rotčoj vasi, selu u Bužanima 73
Vidovići, stari rod u Maholcima, selu u Bužanima 68
Vladići, rod plemena Lagodušića 23
Vladišići, rod u hiži Petričevićima plemena Mogorovića u Lici 31
Vladišići, stari rod u Otočcu 143
Vlažići, stari rod plemena Stupića u Mohlićima, selu u Bužanima 59, 71, 72
Vlajisavljevići, srpski naseljenici Uzorčani kod Otočca 149, 214
Vlašići, naseljenici iz Muškovca, sela u Zrmanji, u Prilišću 152
Vlašići, stari rod u Brinju 148
Vlašići, srpski naseljenici u Brlogu 147
Vlatkovići, stari rod u Otočcu 143
Vojkovići, stari rod u Klokoču kod Cetina 113
Vojnići, stari rod u Gvoznici, selu u Bužanima 58
Vojnići, naseljenici Bunjevcu u Liču 158, 162–163, 240, 282
Vojvodići, srpski naseljenici Uzorčani kod Otočca 149
Voličevići, stari rod plemena Dabranu 97
Voljkovići, rod u Brlogu 145
Vraneši, srpski naseljenici na Brinjskom polju 148
Vrbanići, stari rod u plemenu Tolšićima kod Grebenara u Lici 23
Vrhovljani, Vrhovci, hiža plemena Mogorovića u Lici, 31, 46

Vrsatići, rod u Banjem Dvoru, selu u Bužanima 68
Vrzići, srpski naseljenici u Brlogu 147, 184
Vučenovići, stari rod u Otočcu 143
Vučetići, stari rod u plemenu Dabramma 97, 148
Vučevići, rod u Balićima, selu u Bužanima 73
Vučići, stari rod u plemenu Nebljusima 92
Vučići, rod u Brlogu 145
Vučkovići, stari rod u Mazalcima, selu u Bužanima 69
Vujanići, srpski naseljenici Uzorčani kod Otočca 149
Vujići, srpski naseljenici u Brinju 148
Vukadinovići, srpski naseljenici u Brlogu 147
Vukanovići, stari rod plemena Stupića u Mohlićima, selu u Bužanima 71, 72
Vukanovići, rod u Ledenicama 127
Vukašinovići, stari rod u Otočcu 143
Vukanovići, naseljenici iz Muškovca, selu u Zrmanji, u Prilišću 152
Vukeljici bunjevački naseljenici u Liču 160, 282
Vukmanovići, srpski naseljenici Uzorčani kod Otočca 149
Vukobratići, naseljenici iz Muškovca, selu u Zrmanji, u Prilišću 152
Vukohnići, stari rod u Mekinjanima, selu u Krbavi 80
Vukovići, stari rod u Gatskoj 97
Vuksani, srpski naseljenici Uzorčani kod Otočca 149
Vukšići, rod plemena Poletčića u Kučanima, selu u Bužanima 72
Vukšići, rod plemena Kršelaca u Staroj vasi, selu u Bužanima 55-57
Vukšići, rod plemena Kršelaca u Humčanima, selu u Bužanima 55-57
Vukšići, rod plemena Kršelaca u Dupčanima, selu u Bužanima 56
Vukšići, rod plemena Kršelaca u Dugopoljcima, selu u Bužanima 56
Vunjak, srpski naseljenici Uzorčani kod Otočca 149

Z

Zabarići, stari rod u Brinju 148
Zagorci, staro pleme u Gatskoj 97

Zambletići, stari rod u Gatskoj 96
Zanisivići, rod u Marincima, selu u Bužanima 63
Žečkovići, naseljenici iz Muškovca, sela u Zrmanji, u Prilišću 152
Zeleniči, stari rod u Otočcu 142
Zelenkovići, rod plemena Gušića u Krbavi 86
Zelenkovići, naseljenici iz Muškovca, sela u Zrmanji, u Prilišću 152
Zoranići, stari rod u Lici 46
Zoranići, stari rod plemena Kršelaca u Bužanima u selu Humčanima 55
Zoričići, stari rod u Marincima, selu u Bužanima 63
Zoričići, stari rod u Rotčoj vasi u plemenu Stupićima u Bužanima 73
Zrčići, stari rod u Dupčanima, selu u Bužanima 54
Zrčići, stari rod plemena Stupića u Dugopoljcima, selu u Bužanima 56, 57, 70
Zrle, rod u Marincima, selu u Bužanima 63
Zubačići stari rod u Mirčevcima, selu u Krbavi 80
Zubići, rod u plemenu Lagodušićima u Lici 23
Zupkovići, stari rod u Podborku, selu u Krbavi 80

Ž

Žakule, srpski naseljenici u Brlogu 147
Žarkovići, stari rod u Brlogu 145
Ždralići, hiža plemena Mogorovića u Lici 30, 31, 46
Ždrepčići, Ždripčići, rod plemena Mogorovića u Lici 22, 31
Židovinići, veliki rod u Nebljusima 91
Živkovići, stari rod u Otočcu 143
Žumberčani, naseljenici u Žumberku 130, 131, 247
Žuntići, rod plemena Stupića u Rotčoj vasi u Bužanima 73

KAZALO *govornih podataka*

čakavski govor 250–253, 290–293
čakavski govor sa ikavskim izgovorom
glasa jata 246
čakavski govor sa ikavsko-ekavskim iz-
govorom glasa jata 246, 250–252,
290–293
kajkavski govor 251, 292
štokavski govor 245, 246, 250–252

štokavski govor s ikavskim izgovorom
glasa jata 245, 246, 250–251, 291–293
štokavski govor s ijekavskim izgovo-
rom glasa jata 246, 250, 292, 253
nova akcentuacija 245, 250, 251, 293,
292, 293
stara akcentuacija 250, 253, 291–293

SADRŽAJ

Uvod	5-7
Današnje područje Like i slika njena tla	9-13

I

Vrijeme do turskoga gospodstva

1. Upravno razdjeljenje	15-17
2. Naselje u Ličkoj župi	18-19
a) Donja Lika	19-30
b) Gornja Lika	30-37
c) Stanovništvo Ličke župe	38-43
d) Uređenje župe i sudstva	43-48
3. Naselje u Buškoj župi, Bužanima	
a) Zapadni dio područja	48-60
b) Bočać	60-62
c) Sjeverozapadni dio područja	62-69
d) Područje istočnoga dijela župe	69-73
e) Župsko upravno i sudsko uređenje	73-76
4. Naselje u Hotući	76-78
5. Naselje u Odorju	78-79
6. Naselje u Krbavi	79-85
Uprava i sudstvo	85-87
7. Naselje u Srpskoj župi	87-88
8. Naselje u Lapačkoj župi	88-92
9. Gatska župa i Brinje	92-99

II

Vrijeme za turskoga gospodstva

10. Turci osvajaju zemljишte između Une i Velebita	99-119
11. Sudbina naselja na zemljisu između Une i Velebita od 1514-1527 . .	119-128

12. Lika pod Turcima	128–140
13. Gatska i Brinje između 1527–1687	140–151
14. Seobe u Prilišće i Rosopajnik, u Senj, u Bakarsko primorje, u Lič, Senjsko Bilo i u Podgorje	151–166
15. Zemljište raseljavanja u Gatsku, Brinje i u Liku	167–171

III

Vrijeme poslije 1689

16. Naseljavanje zemljišta od Gvozda do Zrmanje poslije turskoga raspa	
a) Brinje i Gatska	171–185
b) Kosinjsko područje	185–188
c) Širokokulsko i perušićko područje	188–197
d) Koreničko područje	197–199
e) Pazarišta	199–203
f) Smiljansko područje	203–206
g) Gospićko područje	206–218
h) Buničko područje	218–220
i) Udbinsko područje	220–225
j) Lovinačko područje	226–228
k) Bruvansko i zrmanjsko područje	228–230
l) Srpsko, lapačko i potplješivičko područje	230–234
17. Razvijanje pojedinih naselja	234–262
18. Raseljavanje iz Like	262–275
19. Naselja Ličana Hrvata	
a) Brinjanici	275–276
b) Otočani	277–278
c) Bunjevci	278–283
d) Ledeničani	283
e) Senjanici	283–284
f) Gorani	284–287
g) Primorci među Brinjanima i Otočanima	288
h) Primorci među Bunjevcima	288–289
i) Stari Perušićani	289–290
20. Stari i današnji govor u Lici	290–293
Vrela i literatura	294–295
Kazalo imena naselja, tvrdih gradova, trgovista, voda i gora	299–316
Kazalo porodičnih i plemenskih imena i naselnih podataka	317–329
Kazalo govornih podataka	330

P O P R A V C I

Bujnica str. 20 treba biti Rujnica.
Desovići str. 196 treba biti Dasovići.
Glumčići str. 197 treba biti Glumičići.
Pišač str. 81 treba biti
Salamunić str. 218 treba biti Šalamunić.
Šajković str. 224 treba biti Šajnovići.
Ferkići str. 215 treba biti Vrkići.

